
1564
1616
NON
SANZ
DROICT

MNEMOSYNE.

MENGELINGEN

VOOR

WETENSCHAPPEN EN FRAAIJE LETTEREN;

VERZAMELD DOOR

H. W. EN B. F. TYDEMAN.

V. DEEL.

TE DORDRECHT, BIJ
BLUSSE EN VAN BRAAM.
1825.

MNEMOSYNE.

MENGELINGEN

VOOR

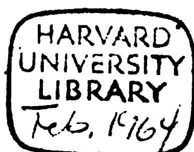
WETENSCHAPPEN EN FRAAIJE LETTEREN.

XV. STUK.

TE DORDRECHT, BIJ
BLUSSÉ EN VAN BRAAM.

1825.

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
Feb. 1964

INHOUD.

(*) Die er gelegenheid toe heeft, zal met welgevallen vergelijken, de Latijnsche *Inaugurele* Verhandeling van den Heer R. H. E. WICHERS, *de Coloniis Veterum*, openlijk verdedigd te Groningen, den 30 April 1825, pp. XII en 167, gr. 8°. Die dit stuk gelezen heeft, zal niet meer zeggen, dat het vermetel was van een Student, naar den eerepriis der achtbare Haarlemsche Maatschappij van Wetenschappen te dingen. Maar ook de Dissertatiën van de Heeren C. J. BRAND, *de Jure Coloniarum*, Lugd. Bat. 1820, en G. VAN WIERINGHEN BORSKI, *de Phoenicum Coloniis*, Traj. ad Rh. 1825, verdienen loffelijke melding. H. W. T.

In deze Verhandeling van den Heer TERPSTRA gelieve men de volgende drukfeilen te verbeteren:

Bl. 10 *reg.* 14 v. b. *staat* dezelfde *lees* hetzelfde
— 21 *reg.* 16 v. b. — Iönischem — Iönischen
— 28 *reg.* 26 v. b. — Domokratischen: — Demokratischen:

(*) *Drukfeilen (of begane afwijkingen van de* SIEGENBEEKSCHE *spelling).*

Bladz. 109 *reg.* 23 *staat* haar *lees* hem. *Bl.* 111 *r.* 20 *st.* lichamen *l.* ligchamen. NB. *dit zelfde komt nog dikwijls voor. Bl.* 121 *r.* 5 *st.* heuvels *l.* hevels *Bl.* 132 *r.* 16 *st.* den *l.* der. *Bl.* 132 *r.* 23 *st.* Goden! *l.* Godin! *Bl.* 134 *r.* 12 *st.* naar *l.* na. *Bl.* 134 *r.* 29 *st.* nauwlijks *l.* naauwelijks. *Bl.* 136 *r.* 10 *st.* geweest *l.* geweest is. *Bl.* 137 *r.* 28 *st.* lachen *l.* lagchen NB. *Dit komt ook meer voor. Bl.* 140 *r.* 23 *st.* waaak *l.* wraak. *Bl.* 141 *r.* 18 *st.* bajonet *l.* bajonnet. *Bl.* 150 *r.* 2 *st.* DELLABARDE *l.* DALLABARDE *Bl.* 151 *r.* 22 *st.* De *l.* Die. *Bl.* 155 *r.* 8 *st.* hart *l.* hert. *Bl.* 160 *in de noot st.* bl. 129 *l.* bl. 29.

(†) Ook in deze Verhandeling zijn eenige Drukfeilen ingeslopen, welke men aldus gelieve te verbeteren:

Bl. 174 *reg.* 7 *v. ond. staat Mangronenboom lees Mangrovenboom*
— 175 *r.* 1 *v. ond. st.* suikerstoffen *l.* suikerstoffe.
— 176 *r.* 6 *v. ond. st.* Guinacensis *l.* Guinaeënsis.
— 178 *r.* 2 *v. ond. st* Guanenboom *l.* Guavenboom.

Bl.

JO-

Bl. 180 *r.* 2 en *r.* 16 *st.* Bakonen *l.* Bakoven.
ald. r. 7 *st.* [illegible]
Bl. 184 *r.* 15 *st. Grand Sitre l. Grand Setre.*
ald. r. 15 *st. Sitre Cruz, l. Setre Cruz.*
Bl. 185 *r.* 1 *st. Zeibiecus l. Hibiscus.*
(insgelijks *bl.* 20 *r.* 10.)
ald. r. 10 *st.* Diasconea *l.* Dioscorea.
Bl. 187 *r.* 4 *v. ond. Zeatasche l. Hantasche.*
— 188 *r.* 2 *st. Ashentee l. Ashantee.*
ald. r. 10 *st. Cytitus Cajau l. Citysus Cajan.*
Bl. 191 *r.* 2 *st. pasnergoederen l. paanengoederen.*
ald. r. 2 *st. counis l. Cauris.*
Bl. 193 *r.* 20 *st.* TATOO *l.* TOTOO.
— 195 *r.* 2 *v. ond. st. Jetre l. Setre.*
— 196 *r.* 8 *st. Dankosche l. Donkosche.*
ald. r. 10 en *r.* 16 *st. Massasche l. Wassasche,*
(ook *bl.* 199 *r.* 10)
Bl. 198 *r.* 6 *st. Coomarie l. Coomisie.*
ald. r. 13 *st.* PEDLIR *l.* TEDLIR.

GEDICHTEN.

(*) Zie *Handel. der Jaarl. Vergad. der Maatsch. der Nederl. Letterk. te Leyden*, 1825, bl. 60, 61. — Alhier, bl. 256, *r.* 8 *v. ond. staat* TELLERI, *lees* FELLERI.

(*) Verbeteringen, hierbij op te merken, zijn deze:
Bl. 22 *r.* 1 *staat:* SCHOENMAKER! *lees:* SCHOENMAKERS!
Bl. 24 *r.* 10 *v. o.* achter LEENDERT DE KONINGH, voege men in: Lid van de Academie der Beeldende Kunsten te *Amsterdam*,
Bl. 26 *r.* 6 *v. o. staat: reg.* 4 *lees: reg.* 5
Ald. r. 2 *v. o.* achter het woord: Instituut, voege men in: Lid van de Academie der Beeldende Kunsten te *Amsterdam*.
Bl. 28 *r.* 2 *staat: reg.* 13. *lees: reg.* 15.
Ald. r. 9. *v. o. staat: reg.* 9 *lees: reg.* 7
Bl. 29 *r.* 7. *v. o. staat: reg.* 6 *lees: reg.* 8
Bl. 30 *r.* 9. *staat: reg.* 14. *lees: reg.* 16.

(†) In dit stuk verbetere men het volgende:
Bl. 46. *r.* 2 *v. o. staat:* die *lees:* dien
Bl. 48. *r.* 18 *staat:* die *lees:* hij
Bl. 49. *r.* 2 *v. o. staat:* gindsche *lees:* gindschen
Bl. 51. *r.* 7 *staat:* gaarn enz. *lees:* gaarne zijn vermogen?
Ald. r. 12 *staat:* schoons *lees:* schoon
Bl. 52. *r.* 9 *staat:* kracht *lees:* krocht
Bl. 55 *r.* 7 *staat:* ter *lees:* ten

Verscheiden goede en aangename Dichtstukjes moeten wij uitstellen tot het volgende Deel, 't welk wij hopen spoedig het licht te doen zien.

(*) [Zie Prof. SIEGENBEEK, in de aangeh. *Handelingen der Maatsch. der Nederl. Letterkunde* 1825, bl. 35—38.]

(†) Men had den Heer LOOTS beduid, dat hij zich over ons of over onze Uitgevers te beklagen had, en hem eene openlijke uitlating uitgelokt van dit misnoegen; hetwelk in een heusch mondgesprek oogenblikkelijk is verdwenen. Dit dichtstukje van den Heer LOOTS staat dus hier, als blijk zijner onveranderlijke welwillendheid jegens de *Mnemosyne* en jegens ons; maar wij deelen ook hartelijk in deze vereering der verdienstelijke FENNA.

T.

VERHANDELING

OVER HET EERSTE GEDEELTE EENER VRAAG

DOOR DE HOLLANDSCHE MAATSCHAPPIJ DER WETENSCHAPPEN
TE HAARLEM IN 1822 VOORGESTELD;

EN DUS LUIDENDE:

« *Hoe verre kent men het staatkundig stelsel der Feniciërs, Grieken en Romeinen, volgens hetwelk zij volkplantingen naar onbewoonde of min bewoonde landstreken uitzonden, en dezelve inrigteden. Hoe bragten zij dezelve tot stand, en welke voordeelen genoten zij er van?* » —

FENICIËRS.

Daar de geschiedenis ons leert, dat volkplantingen, uitgenomen de afwijkingen door tijd en plaats voortgebragt, het staatkundig stelsel volgden van het moederland: zal het ten opzigte der Feniciërs vooraf noodig zijn te onderzoeken, welk het staatkundig stelsel in het algemeen ware van den *Semitischen* stam, waartoe de Feniciërs behoorden (*a*), om daaruit op te maken, hoedanig hunne eigene staatsinrigtingen waren, waardoor zij geleid werden in het verzenden van hunne volkplantingen; zoo maar het woord *verzenden* met

(*a*) HEEREN, Ideën D. I. Afd. I. Feniciërs. — (Hier zij aangemerkt, dat ik, om alle ijdele praal met geleerdheid, zoo veel mogelijk, te mijden, de nieuwere *schrijvers* aanhale, waarbij de ouden aangehaald gevonden worden.)

met regt van elke volkplanting kunne gebezigd worden, dewijl er voorzeker onder dezelve waren, die door nood gedrongen haar vaderland veeleer ontvlugtten, dan dat zij met voorbedachten rade weggezonden werden (*b*).

Deze Semitische stam derhalve, die, volgens MICHAELIS, waarschijnelijk in Arabie te huis hoorde, bestond uit zwervende horden, die, ofschoon zij geene staatsregelingen kenden, echter in plaats daarvan zekere gewoonten hadden uit de oudvaderlijke huisselijke inrigtingen afkomstig; volgens welke de oudste van den stam regt sprak in vrede, en in oorlog de aanvoerder was van zijne stamgenooten, welke, hoewel in afzonderlijke horden verdeeld, desniettegenstaande, wanneer de nood het vorderde, zich vereenigden onder éénen Oudsten tegen den vijandelijken aanvaller.

Edoch, zoo ver wij nasporen kunnen, vinden wij deze Syriërs reeds aan vaste plaatsen verbonden, en in vele kleine steden afzonderlijk en onafhankelijk levende; aan het hoofd van welke steden zich, gelijk voorheen, de Oudste bevond, onder den naam van Koning, welke niet, dan door nood of overmagt gedwongen, zich in eeni-

(*b*) HEYNE de Vet. Col. Jure et Causis Op. Acadd. Vol. I. p. 296 Prol. pr.

eenige verbindtenis met andere hoofden van steden inliet (c).

De Feniciërs dan, die als zoodanig door de oudste geschiedschrijvers niet eens van den Syrischen stam met name onderscheiden worden, hadden zich waarschijnelijk eerst een tijd lang aan de noordoostelijke oevers des Arabischen zeeboezems opgehouden, en daar reeds, uit eene neiging aan alle kustbewoneren eigen, zich met zeerooven bezig gehouden (*d*), toen het hun in het hoofd kwam van zitplaats te veranderen, en noordwaarts ronddwalende zich aan het oostelijk strand der middellandsche zee neder te zetten (*e*), op eene plek gronds, die omtrent 25 mijlen in de lengte had, en nergens breeder dan vijf was. (*f*) Deze streek, hoe schraal anders ook, moest den stam, die de zeekust, en zeerooverij had leeren beminnen, zeer aanlagchen, eensdeels om de goede *legplaatsen* voor de schepen aan de kust, en nabij gelegene eilanden: *andersdeels* om den grooten voorraad van hout, welken de Libanus en de Antilibanus hem aanboden.

Daar nu de omliggende bergen en dalen genoeg-

(*c*) HEEREN, aangeh. werk, bl. 517.
(*d*) THUCYD. Hist. I. 5.
(*e*) Atheensche Brieven, III D. I St. bladz. 15.
(*f*) HEEREN, aangeh. W. D. II bl. 511.

noodzame vruchten en gedierte opleverden voor de leden van den stam en hun vee, de zee hun voorraad bezorgde van visschen, eene hun aangenaam gewordene spijze, en de weder aangevangene zeerooverij hun onderhoud vermeerderde, namen zij daar hunne vaste woonplaats, en veréénigden zich in die stad, welke HOMERUS reeds roemt, in Sidon, de Moeder der overige.

Met zeerooven bezig deden zij de nabij gelegene eilanden aan, en merkten weldra, dat de inwoners aldaar behoefte hadden aan zaken, waarvan zij overvloed hadden, en die zij gaarne verwisselen zouden tegen dat gene, hetwelk de eilanders hun verschaffen konden. Deze eilanders, in den beginne schuw voor deze ongenoodigde gasten, hielden zich ver van de kust verwijderd. De Feniciërs, om dezelve uit te lokken, legden van hetgeen zij veronderstelden den inwoneren aangenaam te zijn, landwaarts in neder, terwijl zij weder scheep gingen.

Aldus uitgenoodigd kwamen die kinderen der Natuur den vreemdelingen al nader en nader, daar de bekooring der zinnen bij hen alle vrees verbande. En, zie daar den ruilhandel, den koophandel der ouden, daargesteld! (*g*)

Wan-

(*g*) W. RUTHERFORD, Tafereel der Oude Gesch. D. I. H. 9.

Wanneer wij nu nadenken, hoe veel er voor schitterende kleinigheden bij zulke eenvoudige Natuurmenschen werd ingeruild, en de hebzucht in aanmerking nemen, allen, welke koophandel drijven, vooral eigen: dan gewis behoeven wij ons niet te verwonderen, dat Sidon weldra eenen uitstekenden rijkdom verkreeg, waardoor eene menigte Syriërs derwaarts werd getrokken. Weldra dus konde Sidon allen niet bevatten. De te groote menigte verwekte meerdere behoefte, gebrek, oproer. De koophandel vorderde daardoor meerdere uitgebreidheid, en, om deszelfs grootere uitgebreidheid, meerdere steden.

Dan, voor dat ik overga om over het staatkundig stelsel, volgens hetwelk men volkplantingen verzond, te spreken; zij het mij geoorloofd eene gissing te wagen nopens den vorm van regering, die er in Sidon plaats had: immers tot ons is daarvan geene beschrijving gekomen. (*h*) Of men echter die staatsinrigting wel met regt een stelsel, eene Constitutie noemen kunne, komt mij zeer twijfelachtig voor. Zij was veeleer een oud herkomen, eene gewoonte om de zaken te besturen, door verloop van tijd het aanzien hebbende, of zij met overleg van den beginne af aan zoo ware in-

(*h*) Waarom zij niet besta, Z. bij Denzelfden D. I. H. 9 bl. 248 volg.

ingerigt (*i*). Gelijk voorheen de zwervende horden den oudsten aan het hoofd hadden, welke hunne Emirs waren: alzoo stond nu aan het hoofd van den staat, de stad met haar grondgebied, de Oudste. Deze opperhoofdigheid nu ging naderhand, uit hoofde van verkregene eerbied en achting op de afstammelingen van het vereerde opperhoofd over, welke den naam van Koning droeg. Regt te spreken, en, zoo noodig, ten oorloge te voeren, was des Konings taak. Dit laatste echter gebeurde hier, uit onmagt, niet.

Overigens kenden de inwoners van Sidon geene banden, dan die stamgenootschap en éénheid van Godsdienst om hen legden. HERCULES was de God, om wien te vereeren zij zich verzamelden. In deze bijeenkomsten dan, die, of uit eigene beweging door het volk gehouden werden, of welke het opperhoofd afzonderlijk bij één riep, werden de zaken met algemeen overleg behandeld, en daar werd dan ook bepaald, dat er een gedeelte elders als volkplanting zoude henengaan, indien de oorzaak, waarom de inwoners verhuisden, zulks toeliet. Geschiedde dit nu nuttigheids- of voordeelshalve, dan bragt dit hierin geene verhindering te weeg, en alzoo dan toog een gedeel-

---

(*i*) HEYNE, Opusc. Acad. Vol. I, Prol. II. de Vet. Col. jure etc. pag. 317.

deelte Sidoniërs naar derzelver eerste Kolonie Tyrus. (*k*)

Geene behoeften kennende, dan welke de ongebouwde grond en de zee voldoen konden, (*l*) begaf de afdeeling, geheel vrijwillig, zich naar de plaats harer bestemming, alwaar zij de stof vond om hutten te vervaardigen en vaartuigen te timmeren, uitgenomen de weinige werktuigen, die zij medenamen, of misschien ook daar vervaardigden tot den aanbouw. Ook tot den handel te lande, in den beginne de voornaamste, behoefden zij geene lastdieren mede te nemen, of te onderhouden, daar de hen omringende Nomaden hiertoe hunne kameelen verhuurden. Het beeld huns Beschermgods HERKULES met zijne bedienaren en het hoofd der volkplanting aan de spits der menigte in Tyrus gekomen, werd op een opgeworpen altaar geplaatst, het punt, waar om de menigte zich in hare woningen nederzette, uit welke zamenwoning en gemeenschappelijke Godsdienstviering vaderlandsliefde en ééndragt uitvloeiden over allen zonder eenige onverdraagzaam-

(*k*) HEYNE, Op. Cit. Vol. I. Prol. Pr. de Vet. Col. Jure pag. 297.

(*l*) Conf. HEYNE, Prol. de publicis privatae frugalitatis utilitatibus, in Vol. I Opusc. Acad.

zaamheid (*m*), tegen hen, welke eenen anderen God vereerden; eene zaak, die voor eene stad van koophandel allergewigtigst moet worden gerekend.

Een der oudsten, de geleider der volkplanting voorzeker, was aldaar de eerste, niet onafhankelijke Koning. Een raad der ouden zat aan zijne zijde. Het overige was insgelijks naar het voorbeeld der Moederstad geordend en geschikt. (*n*)

Verre echter was het er van daan, dat zij onderworpen aan deze zijn zoude. Onafhankelijk stond de volkplanting daar. Geene politieke band, hoe ook genaamd, bond Tyrus aan Sidon. Toegenegenheid uit deselfde stamgenootschap, en denzelfden goddelijken eerdienst geboren, was het, die moeder en dochter omvattede, en die de dochter noopte, wanneer de moeder door nood geperst werd, haar bij te springen, even gelijk hare voorouders in den omzwervenden staat gewoon geweest waren te handelen (*o*).

Gelijk nu Tyrus eene afstammeling was van Sidon, zoo ook, ofschoon om andere redenen (waarvan onder nader) de noordelijke grensstad Aradus. Zoo

(*m*) Diatribe in Antiquas Civitates Viri Cl. VAN HEUSDE, pag. 1 sq.

(*n*) SALLUST. Jugurtha c. 78.

(*o*) HEYNE, Op. Acad. Vol. I. Prol. II. de Vet. Col. etc. pag. 312.

Zoo ook gaven Tyrus, Sidon en Aradus het bestaan aan Tripolis, en waren de overige steden van Fenicië, de eene het uitvloeisel van de andere. Dezelfde oorsprong had denzelfden loop. De inwoonders van alle de Steden waren van elkanderen onafhankelijke Feniciërs, één hunner aller God, één hunne stam.

Als wij ons nu eene moeder des ouden tijds voorstellen door vele dochteren omringd, welke onder elkanderen door bloedverwantschap, en gelijke aanbidding van éénen Familie-God op het naauwst verbonden zijnde één doel zoeken te treffen; welk voordeel kan zulk eene moeder van hare talrijke dochteren, die volwassen zijn, hebben?

In de eerste plaats medewerking tot dit ééne doel; doch indien dit doel gelijk hier koophandel d. i. winzucht is, in zoo verre, dat de dochter eerst *hare* beurs vulle, en onder die voorwaarde het belang bevordere van de moeder.

Ten tweeden. Indien de dochter nader bij de plaats woont, van waar de waren uitgevoerd worden: dan zal zij de aangevoerde artikelen óf opslaan, tot dat de moeder ze afhale; of zelve haar die overbrengen.

Ten derden, zal de meerdere bedrijvigheid der jonge koopvrouwe, in eene plaats wonende tot zekeren tak beter gelegen, uitgebreidere verbintenissen aanknoopen, en de moeder door de twee-

de

de hand daarvan voordeel doen trekken.

Ten vierden, zullen alle de dochteren, wanneer de moeder in- of uitwendig krank is, met vereenigde krachten, indien de moeder *moeder* gebleven is, gaarn en vrijwillig die ziekte trachten te leenigen, of, zoo mogelijk, geheel weg te nemen; terwijl aan eene der handeldrijvende dochters, indien haar het geluk meer dient, dan hare zusteren, door deze, meerdere achting zal worden toegedragen, welke, bij gelegenheid, van het meerdere geld of krediet van hare zuster zullen zoeken gebruik te maken; waarop de rijkere een zoo genaamd *air de protection* zal aannemen, inzage willen hebben in hare handelbetrekkingen, en de zusteren als beneden zich geplaatst beschouwen, waarover zij eenig regt heeft te heerschen.

Deze vergelijking nu drukt, indien ik mij niet bedriege, juist de betrekkingen en de voordeelen uit, welke de moederstad in Fenicië van hare volkplantingen trekken kon.

Zoo het nu echter gebeurde, gelijk het met Aradus het geval was, dat, niet eenparig overleg, maar burgerlijke oneenigheden aanleiding gaven tot het verhuizen, en aanleggen van Kolonien: dan kan het gewis niet anders, of genoemde betrekkingen moeten niet alleen aanvankelijk minder zijn, maar ook veel spoediger, dan die van andere, geheel ophouden, naarmate eigenbelang

de-

dezelve meer of minder noodzakelijk maakte.

Had nu echter het geval plaats in het beeld der moeder en dochteren door mij bijgebragt, dat eene der moeder- of dochteren-staten, welken ik reeds zeide onafhankelijke steden met haar grondgebied te zijn, hulp behoefde; dan verbonden zij zich alle te zamen tegen den gemeenschappelijken vijand, van welk verbond eerst moeder Sidon het hoofd was, en naderhand dochter Tyrus, welke vooral in het tijdvak tusschen Salomo en Cyrus, in magt en rijkdom boven hare zusteren verheven, zich de magt der oud gewordene moeder meende te moeten aanmatigen, en hare zusteren te vereeren met hare bescherming, van welke zij in die hoedanigheid krijgslieden te land en ter zee met andere benoodigdheden vorderde.

Het spreekt echter van zelfs, dat zulk een *bondgenootschap*, vrijwillig aangegaan, naar mate van veranderde uitwendige omstandigheden van alle verbondene Staten te zamen, of van elken Staat in het bijzonder, gewijzigd werd, en niet als een voor altijd zaamvereenigd Staatsligchaam kan beschouwd worden.

Hetgeen nu met de volkplantingen in Fenicië plaats had, dat zelfde vond men ook in en tusschen de volkplantingen buiten 's lands. Naarmate van de verschillende aanleiding tot dezelve, hetzij belang des koophandels, hetzij vijandschap door

door onderlinge twisten ontstaan, waren deze meerder, andere minder het moederland genegen, terwijl dezelfde godsdienst en stamgenootschap veroorzaakten, dat zij het land hunner voorvaderen nooit vergaten.

Naarmate nu de volkplantingen der Moederstad nader lagen, naar die mate waren zij ook minder in de gelegenheid zich door veranderde omstandigheden aan de Moederkolonie te onttrekken.

Het staatkundig stelsel, zoo genaamd, volgens hetwelk de Feniciërs volkplantingen buiten 's lands zonden, kon, naar mijn gevoel, geen ander zijn, dan volgens hetwelk Sidon zich eerst in Fenicië uitbreidde; namelijk, uitbreiding van den Fenicischen Staat, waartoe Fenicië zelve geene plaats meer overliet. Waar toch stam- en geloofsgenooten waren, daar waren Feniciërs. — Verder, deze uitbreiding te doen strekken tot vermeerdering van koophandel, zonder op eenige onderlinge wettelijke verbindtenis te denken; met korte woorden: *zonder oorlog voeren zich uit te breiden en rijk te worden* (*p*).

Dat zij het stelsel aannamen om geene veroveringen door geweld te maken, hetgeen anders koophandel drijvende Republieken zoo eigen is, was

---

(*p*) HEYNE, Op. I. Prol. I. de Vet. Col. etc. Vol. I. pag. 301.

was waarschijnelijk niet, om dat zij niet wilden, maar om dat zij niet konden. Assyrië en Persië in Azië, en Egypte in Afrika, deden bij hen de veroveringsdenkbeelden, indien zij hun in den zin kwamen, onderdrukken. In de Grieksche volkplantingen in Klein-Azië, of in Thracië, of op de eilanden in de Egeïsche zee een verovering-stelsel te volgen, daartoe ontbraken hun de krachten; gelijk zij dan ook, zoodra de Grieken ter zee magtiger werden, zeker niet zonder smarte, de mijnen van Thracië en Thasos en den koophandel op de Zwarte zee en de noordelijke kust der Middellandsche zee, Spanje uitgezonderd, vaarwel zeiden, en aan de Grieken ter beschikking overlieten.

Met denzelfden geest bezield gaven de Feniciërs door hunne volkplantingen leven aan de noordelijke streken van Africa, waar Utica de *oudste*, Karthago de magtigste dochter van de Moederstad Tyrus was, in alles het evenbeeld der Moeder, uitgenomen dat Karthago door hare ligging aan de zucht om veroveringen te maken konde botvieren, en bij ontstentenis van Sicilië meesteres van het westelijk deel der Middellandsche zee worden kon; hetzelve met hare vloten bedekte, en, ook dit plan door Rome mislukkenke, met verzaking der vloot, te land den Romeinschen Staat bestookte. In plaats dat hare *Moeder* door vreemd geweld viel, groef Karthago zich-

zichzelve door partijschap den afgrond, waarin zij, door Rome's verraderlijk geweld aangestoten, ter neder plofte (*q*).

Wat anders dan bovengemeld stelsel ontdekken wij in die volkplantingen, welke, na op Sicilië en Sardinië handelkantoren, als zoo vele verversching-plaatsen te hebben opgerigt, zich in Gades, en op den vasten wal, in het land van Tartessus nederzetteden? Niet door geweld, maar door onderhandeling zich de rijkere en mindere metalen doende toevloeijen, waarop de inwoonders gelukkig genoeg waren geenen prijs te stellen.

Waarom de westzijde van Afrika met kantoren bezoomd; waarom de Gelukkige Eilanden bezocht; waarom naar de Sorlingen, waarom naar Pruissen gestevend; indien geene gouddorst hen aanvuurde om alle gevaren te trotseren, terwijl zij, schoon ongemerkt, de wereld beschaafden, en den kring der menschelijke kundigheden ontzaggelijk verwijdden?

Ware goud der Feniciërs afgod niet geweest, hoe zouden zij het gewaagd hebben Ceylon ter scheep te bezoeken, en een gedeelte hunner landge-

(*q*) Betreffende alles, wat Karthago aangaat, zie HEEREN, Idéën I D., welk gedeelte in het Nederduitsch vertaald werd door den Heer DORN SEIFFEN.

genooten naar de eilanden in de Perzische golf als te verbannen? Hoe zouden zij de gevaren der woestijn hebben getart, wanneer zij Palmyra bezochten in karavanen om Indische waren naar Tyrus te vervoeren, welke uit gemeld gewest of over Bactra te land, of over zee naar Babylon vervoerd waren?

Wat anders dreef hen, na de verovering van Idumea door DAVID, tot de havens aan de Roode Zee, om van daar Arabische zoowel als Ethiopische koopwaren te halen, dan het meermalen genoemd stelsel, om op eene vreedzame wijze schatten op een te stapelen, waarmede zij eenen tijd lang schitterden, tot dat geweldenaars, door den roem van Tyrus schatten en vloten uitgelokt, die grootsche stad vallen deden om niet weder op te staan? (*r*).

Mij nederzettende om het tweede gedeelte der vraag, de GRIEKEN betreffende, naar mijn vermogen, te beantwoorden, komt het mij voor, dat de woorden *Staatkundig stelsel* mij naar dien tijd henen wijzen, waarop de Grieken, hunne vrijheid tegen de Persen verdedigd hebbende, een Staatkundig stelsel vormden (*s*), waarnaar de Sta-

(*r*) HEEREN, Idéen D. II. Feniciërs. Cassiterides.

(*s*) HEEREN, Handboek der Oude Geschied. III Afd. III Tijdv. N°. 3.

Staten, d. i. de burgers van iedere stad, hunne handelingen ten aanzien der volkplantingen inrigteden, en wel bijzonder tot Athene en Sparta (*t*), terwijl de aanzienlijke Staten of steden in klein Azië toch eigenlijk volkplantingen van deze waren, ofschoon mogelijk ook deze in de vraag liggen opgesloten.

Met stilzwijgen derhalve ga ik de Egyptische volkplanting voorbij, die onder ACHEUS, PHTHIUS en PELASGUS, den Peloponnesus verlatende, zich in Thessalië vestigde. Met één woord slechts wil ik gewagen van de verstrooijing der Pelasgen, door DEUKALION en zijne drie zonen bewerkstelligd. Alleenlijk als met den vinger aanwijzen de verjaging des Eolischen stams naar het westen en den Dorischen naar Macedonië en Kreta, en den terugtogt van een gedeelte van denzelfden naar Doris in noordelijk Midden-Griekenland. Één oogenblik zal ik verwijlen bij het huwelijk van den door zijne broeders verdrevenen en naar Athene gevlugten XUTHUS met KREÜSA, dochter van ERECHTHEUS, Koning van die stad, en bij de uit dat huwelijk gesprotene zonen ACHEUS en ION, welke als hoofden hunner stammen naderhand

(*t*) Waarom? Z. HEEREN, Handb. der Oude Geschied. III Afd. II Tijdv. N°. 17. Voyage du J. Anach. Tom. II. p. 40, Tom. IV. p. 77.

hand in Peloponnesus praalden. Ware het mij geoorloofd, ik zoude met verrukking kunnen malen, hoe de ruwe Helleen door godsdienst, en daarmede gepaard gaande feesten, muzijk en dichtkunst langzaam tot meerdere beschaving gebragt (*u*), opbruischte in jeugdige kracht en fieren moed, te vurig om alleen ten schouwspel van zijne stamgenooten te zijn. Buiten Thessalië toch zocht JASON, het zij uit eigene beweegredenen, het zij door overreding van zijnen oom PELIAS, van 't puik der helden omringd, zijnen moed en dapperheid te doen schitteren, en de gevaren te trotseren, welke zee en klippen dreigden (*v*). Het goud te Colchi lokte hen uit. JASON echter keerde met velen der zijnen wel terug, maar gaf aanleiding tot volkplantingen, die zich ten noorden en noord-oosten van de Zwarte Zee nederlieten.

Indien eene door geweld veroorzaakte verhuizing van eene geheele burgerij eene volkplanting verdiende genaamd te worden: dan zouden voor éénen oogenblik de ingezetenen van Thebe, door de Epigoni naar Thessalië verjaagd, onze aandacht kunnen trekken.

De heldengeest nu, waarvan het zoo even gezeg-

(*u*) VAN HEUSDE, Diatribe in Ant. Civ. pag. 7.
(*v*) HEEREN, Idéen III D. I Afd. 4 H. bl. 116 vlg.

zegde getuigt, was zoo in de gemoederen der Hellenen doorgedrongen, dat men kort hierop dezelfverf tot één volk in de vlakte tusschen den Xanthus en Simoïs vereend (*w*), proeven zag geven van hunnen volhardenden heldenmoed, maar tevens van hunne groote onkunde in het belegeren van steden.

Deze vereeniging echter, welke aanleiding gaf zij tot verstrooijing dier zelfde Hellenen! De afwezigheid der hoofden of herders der volken gedurende een tienjarig zoogenaamd beleg, had de achtergeblevenen verwilderd en tot wanorde gebragt, zoo zelfs dat vrouwen hare mannen vergaten, en bij hunne wederkomst den dolk in het hart drukten. — Troje viel: maar vele helden, op het slagveld gespaard, keerden niet naar hun vaderland weder; velen werden schamper terug gestoten; sommigen vonden in hun geliefd vaderland een' geweldigen dood. Terwijl de afgewezenen, her en derwaarts dolende, eene veilige schuilplaats in schaars bewoonde streken zochten, en in Azië, op het vaste land, zoowel als op de eilanden, grondleggers van bloeijende steden werden (*x*). Zoo woelde en wentelde zich alles onder een, en beschaving ging terug.

Ge-

(*w*) THUCYD. Hist. L. I. C. 5 p. 45. 65.
(*x*) THUCYD. l. l. C. 12. 18. MEINERS, über den äl-

Gewenscht oogenblik voorzeker voor de Herakliden, welke reeds ten tijde des Trojaanschen oorlogs eene vergeefsche proeve genomen hadden om de afstammelingen van PELOPS uit Peloponnesus te verdrijven (*y*). Gerugsteund door de Doriërs uit Tetrapolis Dorica, waarhenen de Herakliden geweken waren, en door de Etoliërs, hunne bondgenooten, daalden zij naar den Peloponnesus af, veroverden denzelven, en deden den aldaar toenmaals heerschenden stam, de Acheërs, uit Argos, Sparta, Messene en Korinthe wijken, terwijl de Etoliërs Elis vermeesterden. De Acheërs, naar noordelijk Peloponnesus voortgedrongen, stuwden den Iönischen stam uit Egialus, naar hen Iönië geheeten, voort; nestelden, zoo velen het konden, in die landstreek, en de overigen volgden den Iönischen stam naar het vaderland van zijnen stamvader, Athene. Door de aankomst van dezen werd Athene met inwoners als het ware overkropt.

De ligging toch van Attica aan den zuid-oostelijken hoek van Midden-Griekenland had dezelve beveiligd voor de strooperijen en invallen van her- en derwaarts dwalende horden. Het land, door

ältesten Zustand von Griechenland B. I. der Geschichte des Ursprungs, Fortgangs, Verfalls der Wissensch. in Griechenl. und Rom.

(*y*) Onder HYLLUS, zoon van HERCULES, in 't j. 1180 v. Chr.

door deszelfs onvruchtbaarheid, geene factiën teelende, had altijd dezelfde inwoners behouden (z), terwijl zeevaart en koophandel was toegenomen. Dit alles zamen genomen deed die landstreek bloeijen, en lokte velen ter inwoning derwaarts, zoo dat Athene met deze Acheërs en Iöniërs overladen werd (a).

Reeds te voren hadden de Eöliërs, hunne reis over land nemende, den Hellenen een voorbeeld gegeven van eene met geluk bekroonde verhuizing naar de noordelijke landen van Klein-Azië, aan de Egeïsche zee gelegen (b). Thans was NELEUS, zoon van den voor het vaderland zich grootmoedig opofferenden Koning CODRUS, ontevreden, dat niet hij, maar zijn broeder MEDON tot Archont verkoren was voor zijn leven (c), en bood zich aan, om hen, welke wilden, naar dat zelfde Klein-Azië over zee te geleiden, werwaarts de Eöliërs hun waren voorgegaan. En alzoo leide voorbeeld en onvergenoegdheid, met andere omstandigheden vereenigd, den grondslag tot eene Iönische volkplanting op de westkust van Klein-Azië, waaraan later zich de Doriërs aansloten (c*). Iets

(z) THUCYD. L. I. C. 2. p. 55.
(a) THUCYD. L. I. C. 2. p. 40.
(b) HEROD. I, 141 volg. STRABO XIII. 872 volg.
(c) STRABO XIV. 938. HEROD. I. 145.
(c*) STRABO XIV. 965. HEROD. I. 144.

Iets stelselmatigs ook in deze verhuizing te zoeken, staat, naar mijn oordeel, gelijk met knoopen in eene bieze te zoeken (*d*). Attica zat in het naauw (*e*). De inwoners waren oproerig. NELEUS en de zijnen, onvergenoegd, zetteden dien geest van oproer aan. Dan hij zag niet door, hoe, gelijk hij wel wenschte, aan het hoofd van den Staat te komen: — en toch wilde hij aan het hoofd staan.

Gelijk bij de oude Germanen een held, wanneer hij eenen krijgstogt voorhad, in eene vergadering des volks vrijwilligers vroeg om daarin te deelen (*f*): alzoo stelle ik mij NELEUS en zijne broeders voor, toen zij het plan tot de verhuizing onderling beraamd hadden.

Het heilige vuur, de beeldtenis van 's lands Goden, gelijke eerdienst (*g*), het aandenken aan vrienden en betrekkingen, aan de graven der geliefde afgestorvenen, werd medegenomen. Deze be-

---

(*d*) HEYNE Op. Acad. Vol. I. Prol. pr. de Vet. Col. etc. pag. 302.

(*e*) HEYNE Op. l. Vol. I. Prol. I. pag. 297. Voyage du jeune Anacharsis en Greçe, Tom. I. pag. 85. Tweebrugsche Uitg.

(*f*) CAESAR de Bello Gallico l. 6. c. 23.

(*g*) POLYB. Hist. l. IX. c. 21. Tom. I. pag. 779. Edit. J. GRONOV.

betrekking, en geene andere, bleef (*h*). Eene gemengde menigte van Leleges, Pelasgen, Cariërs, Lydiërs en Cretensers werden door de Volkplanting zelve uit den te bezettenen grond gejaagd, en daar buiten gehouden. In de behoeften dier sober levende Hellenen voorzag Attica niet, dat blijde was dezelve geloosd te hebben (*i*). Alle openbare betrekking tusschen Attica en de Volkplanting hield op. Hoe toch kon zij genegenheid behouden voor een land, waar men in vijandschap leefde, en gebrek leed? Slechts de boven gemelde betrekkingen bleven. Uit die bron vloeiden de voordeelen, die Moederland en Volkplanting van elkanderen wederzijds genoten, en welke door afstand en andere omstandigheden of verminderden of geheel ophielden (*k*).

De inrigtingen wierden daar in den aanvang, zoo als die in het Moederland waren vóór de invoering van het Archontaat. Eerst Koningen in onafhankelijke Staten (*l*). Weldra vervingen Republieken het Koningschap. Magistraatspersonen

(*h*) HEYNE Prol. l. p. 302. BARTHELEMY l. l. tom. II. p. 42, 45.

(*i*) BARTHEL. l. l. Tom. I. pag. 86.

(*k*) Verg. hetgeen ten aanzien dier voordeelen in de eerste Afd. ten aanzien der Feniciërs gezegd is.

(*l*) HEROD. I. 147. LA CROIX de l'état et du sort des Anc. Col. pag. 226.

nen aan Archonten in magt gelijk, in naam ongelijk, werden verkozen. Een Raad zat hun op zijde. Het volk had het regt van goed- of afkeuring van hetgeen de Raad goedvond aan hetzelve voor te stellen.

Gelijk men in Athene zich verzamelde in het gemeenschappelijk heiligdom van MINERVA: zoo verzamelden zich de Ioniërs op het voorgebergte Mycale in den algemeenen tempel van NEPTUNUS (*m*).

Onder eene milde en vruchtbare hemelstreek als die van Klein-Azië, aan eene zeekust, die van natuur tot eene menigte van goede havens gevormd was, en met zulke rijke en bloeijende volken achter zich, als de Lydiërs, Phrygiërs en Cappadociërs waren, kon het niet anders, of de inwoners moesten weldra, zoowel in getal als in rijkdom, zeer aangroeijen (*n*).

Onder de Iönische Volkplantingen dus (want tot dezen zal ik mij kortheidshalve bepalen) stak binnen kort Miletus uit, welke stad, na Tyrus en Karthago, de aanzienlijkste handelstaat der wereld was (*o*).

Ter

(*m*) VAN HEUSDE l. l. pag. 9.

(*n*) Voyage d. J. A. Tom. VIII. pag. 80 volg. CREUZER, Hist. Kunst der Griechen pag. 33 en de ald. aangeh. Schrijvers b. v. HEROD. I. 142. MEINERS Op. l. Tom. I. l. 1 p. 29, 30.

(*o*) Van Phocea, dat gelijktijdig, en van Efese, dat

 on-

Ter bevordering van dezen handel, wiens strekking voornamelijk (*p*) noordwaarts was, zond Miletus volkplantingen, en, zoo men zegt, wel driehonderd naar de Zwarte zee en het meer van Asof uit, van welke wederom andere haar bestaan ontvingen (*q*). Waar zeer geringe behoeften zijn, daar was het tot stand brengen van handelkantoren, die, overgebragt zijnde, zichzelve onderhouden konden, geene moeite (*r*). Eenige opgeslagene hutten, en waren ten ruilhandel, waarmede de Volkplantingen de gunst der meer binnen lands wonende ingezetenen tevens winnen konden, waren ter vestiging genoeg. Het overige deed tijd en vlijt. Naarmate der uitbreiding van de Volkplanting werden meerdere inrigtingen noodig. En deze, zouden zij niet naar het voorbeeld des Moederlands gemaakt zijn?

Het voordeel, dat Miletus van zijne Koloniën trok, was voorzeker, dat het zekere plaatsen aan de kust vond, waar zijne schepen veilig inkeeren en zich van noodige behoeften voorzien konden; en dat het daar stapelplaatsen had van koorn, ge-

---

onder de Macedoniërs en Romeinen bloeide, zwijg ik met opzet.

(*p*) In Egypte toch zettede zij zich door gunst van PSAMMETICHUS neder. HEROD. I. 154. 178.

(*q*) Voyage du J. An. Tom. VIII. p. 95.

(*r*) Boven aangeh. Prol. van HEYNE de publicis etc.

gedroogde visch, pelterijen, honig, was en slaven, waarin vooral derzelver handel bestond, en het dus, dikwerf met groot gevaar, die zaken van de inwoners niet behoefde in te ruilen (*s*).

Reeds vóór en gedurende den bloeitijd van Miletus, 750—650 v. Chr., zag men menig eene Volkplanting uit Griekenland naar Beneden-Italië en Sicilië opdagen, waartoe geene koophandelzucht, maar beroerten en tweespalt aanleiding gaven. Vele steden toch werden er reeds na den Trojaanschen oorlog, om te voren gemelde redenen, in Beneden-Italië en Sicilië door de Grieken gebouwd: de meeste en grootste echter werden tusschen 757 en 697 v. Chr. gesticht. Maar de reden, waarom de Grieken tusschen 697—657 en tusschen 577—537, naar Italië, Sicilië en Gallië overgingen, lag hoofdzakelijk daarin, dat de kusten van Azië, de Grieksche eilanden en de kusten der Zwarte zee reeds door anderen bezet waren (*t*). Nood derhalve drong deze Grieken naar het zoogenaamd Groot-Griekenland (*u*), en scheur-

---

(*s*) Voyage du J. An. tom. II. p. 44. Polyb. Hist. l. IV. c. 38.

(*t*) CH. MEINERS Geschichte des Ursprungs enz. der Wissenschafften in Griechenland en Rom. Ie D. 1 B. bl. 28 en de Schrijvers ald. aangeh. HEEREN Handboek der Gesch. van de O. Staten III Afd. 2e Tijdv. Grieksche Volkpl. N°. 9.

(*u*) Over deze benaming zie MEINERS Gesch. der Wissenschafften etc. D. I. B. 3 bl. 592 volg.

scheurde hen van het Vaderland, waardoor meteen de banden verbroken werden, waarmede zij aan het Vaderland, als Vaderland, verbonden waren. Waar Democratie of Aristocratie in de Moederstad heerschte, daar vond men in de Volkplantingen, met geringe uitzondering, denzelfden regeringsvorm (*v*). Van den Dorischen stam vond men daar Tarentum met zijne Volkplantingen Heraclea en Brundusium. Van den Acheïschen, Sybaris en Croton met de daaruit afgeleide steden Laus, Metapontum, Posidonia. Van den met den Acheïschen verwanten Iönischen stam, Thurium, waar weleer het vadsige Sybaris bloeide, en aan de westkust Rhegium, Elea, Cumae en deszelfs dochter Neapolis, terwijl de Locri Ozolae, Eöliërs van afstamming, aan de tegenoverstaande kust, Locri vestigden.

Op Sicilië zij het genoeg Messana en Tyndaris, Syracuse en Gela te noemen, als door Doriërs bewoond, en de van Iönischen stam oorspronkelijke steden, Naxus, stichter van Leontini, Catana en Tauromenium en Zancle, naderhand Messana geheeten. Daar het nu zeker is, dat de Dorische, en daarmede verbondene Eöliërs meestal den Aristokratischen vorm beminden (*w*), de Iöniërs en Acheërs den Domokratischen:

(*v*) HEYNE Opusc. Acad. Vol. II. Prol. 10 p. 181.
(*w*) HEYNE Op. Acad. Vol. II. Prol. 12 pag. 221.

zeken: valt het ligt, de burgerlijke inrigtingen der genoemde Staten te onderscheiden, terwijl voorzeker de godsdienst dezelfde als in het Moederland geweest is, zoo lang zedelijkheid en deugd in die steden op den troon zaten. Edoch, zoo ooit steden bewezen hebben, welke rampzalige gevolgen het misbruik des rijkdoms, en de uitwerkselen der weelde voor hare inwoners hebben; dan voorzeker zijn het die van Groot-Griekenland, hetwelk de onsterfelijke HEYNE in zijne Opuscula Academica op het duidelijkste heeft aangetoond (*x*).

De tijd, waarin de grootheid van Miletus begon te dalen, bevatte de zaden van den voorspoed van Athene, hetwelk niet minder, dan het overig Griekenland, de speelbal van partijen was, welke geen SOLON vermogt uit te roeijen, om dat hij aan de spits der Aristokraten stond, en het volk, zoo het zich noemde, vrij geworden zijnde, zich aan dezelve wreeken moest. PISISTRATUS bevrijde het van de Aristokraten, maar heerschte als eerste burger, alleen, met behoud der wetten van SOLON, doch meestal gematigd en wijs (*x**). HIPPIAS, bevreesd ge-

(*x*) Vol. II.
(*x**) VON MULLER Alg. Gesch. vert. van den Heer N. G. VAN KAMPEN 4e B. 1 H.

geworden door den moord zijns waardigen broeders (*y*), vestigde zijn behoud op geweld, en wilde den burgeren eenen breidel in den mond wringen, welken zij met kracht van zich stieten, en den Tiran met behulp van den Lacedemonischen Koning KLEOMENES verjoegen. Eene hulp van rampzalige gevolgen voorwaar! (*z*)

HIPPIAS ging naar Persië, om op gelegenheid te loeren tot wraak, welke de dwaze Atheners, gelijk het toen scheen, maar in de gevolgen wijs heeten mogt, binnen weinige jaren zelven gaven.

De Atheniënsers, trotsch geworden op den voorspoed in den strijd voor de vrijheid tegen Sparta, Beötie, Chalcis en Egina behaald, besloten van den schat der vrijheid ook aan anderen mede te deelen, of liever, dewijl de menschen op het bezit daarvan doorgaans zeer naarijverig zijn, en karig in ze mede te deelen, hen te helpen in derzelver verkrijging.

ARISTAGORAS, Tiran of bestuurder van Miletus (*a*), stak onder de Ioniërs den standaard van

---

(*y*) PLATO in Hipparch. p. 234.

(*z*) HEROD. l. V. 90. 102. THUCYD., l. VI. 59.

(*a*) NEPOS in vita Milt. c. 3 leert ons die genen kennen, welken DARIUS HYSTASPES in elke stad hunner geboorte had aangesteld. Ook toen overtrof vol-

van oproer op, welken de Iönische Grieken, die vurig in het ondernemen, maar flaauw in het volhouden waren, spoedig volgden (*b*). Zouden nu de zoo gemakkelijk in vuur en vlam te ontstekene vrije burgers hunne Volkplantingen niet helpen vrij vechten? (*c*) Men besloot tot den togt, door blinden ijver en ontvonkte eer- en hebzucht gedreven. Uit Sardes gingen de vlammen op, die door de Atheners mede ontstoken waren, tot een teeken voor den verjaagden HIPPIAS, om den tot weerwraak reeds van zelven geneigden Persischen Koning uit alle zijne magt aan te vuren (*d*).

Spoedig werd de opstand gedempt door de geheele omkeering van het Aziatisch Griekenland (*d**). DARIUS rukte met zijne duizenden op Athene aan, en leerde wat vrije mannen op eigen bodem, schoon weinig in getal, tegen slaven, *hoe talrijk ook*, vermogen. In de velden van Marathon stond Athene, door weinigen uit Plateë geholpen, verbaasd over de uitkomst van den

---

volgens HEROD. Miletus niet alleen alle Iönische steden, maar zich zelven. HEROD. V. 30—55.

(*b*) VON MULLER aangeh. W. 4e B. 3e H.

(c) HEROD. l. V. c. 97.

(*d*) Voyage du J. Anach. tom. VIII. p. 83.

(*d**) HEROD. VI. 32.

den waarlijk gewaagden strijd (*e*). XERXES trachtte te volvoeren, hetgeen aan DARIUS door den opstand in Egypte en zijnen dood belet werd. THEMISTOCLES en PAUSANIAS deden ook hem bij Salamis en Platéë ondervinden, dat slaven, met zwepen ten strijde gedwongen, niets uitregten kunnen tegen vrijen, welke vechten voor haardsteden en altaren. En ziet daar mij dan eindelijk, niet zonder omslagtige inleiding, tot het standpunt gebragt, van waar ik mij voorstelde, dat men het staatkundig stelsel der Grieken beschouwen moest.

Reeds voorlang toch waren er Atheners, om bovengemelde gelukkige ligging van hunne stad en bijna ongestoorde vrede, heindë en ver als Volkplantelingen vertrokken naar Eubéa, en andere, oostelijk, zuidoostelijk en noordelijk van hetzelve gelegene, einden; naar Peloponnesus, Macedonië, Thracië, den Pontus Euxinus, Klein-Azië en Afrika; zoowel om Griekenland uit te breiden, als ter verkrijging van hout en goud, en ter bevordering van koophandel; zonder eenig algemeen stelsel van Staatswege te volgen. Schraal gewas van vruchten, overvloed van inwoners, burgerlijke oproeren, eerzucht der hoofden, vrijheids-

(*e*) HEROD. VI. c. 116. 117. verg. MEINERS Gesch. der Wissensch. D. II. B. 6. pag. 102.

heidsliefde in bijzondere personen, aanstekelijke ziekten, bedriegelijke godspraken, hadden deze, gelijk uit meest alle overige Grieksche steden, alzoo ook, met geringe uitzondering, uit Athene verdrongen (*f*).

Men had nog aan geen staatkundig stelsel gedacht.

De Volkplantelingen verlieten met de beelden der Vaderlandsche Goden, met de heilige vaten en werktuigen, met het heilige vuur in de heiligdommen der stad ontstoken, hunne Moedersteden (*g*). De overblijfselen der afgestorvene nabestaanden, en achtergeblevene levende betrekkingen, deden de Volkplantingen met kinderlijk gevoel aan haren vaderlandschen grond denken, overigens als een nieuw volk zich in onafhankelijkheid geboren gevoelende (*h*).

Dan van lieverlede leerden behoefte en ondervinding de Moedersteden, pogingen aan te wenden, ten einde die zachtere banden van Moeder en Dochter te slaken onder den schoonen glimp van beschermsters, om de rol van beheerscheressen te spelen (*i*). Waarom anders zonden de

(*f*) Voyage du J. Anach. Tom. II. p. 40. Tom. IV. p. 77.

(*g*) HEYNE Prol. II. de Vet. Col. etc. Vol. I. p. 316.

(*h*) THUCYD. l. I. 34—38. GROTIUS de J. B. et P. l. II. c. 9 § 10.

(*i*) Id. l. III. c. 37. sq.

de meeste Volkplantingen van Athene op den vasten wal en de eilanden, water en aarde aan den Persischen Monarch? (*k*) Waarom vergaten de Koloniën in Groot-Griekenland zoodanig hare kinderlijke betrekking, dat Crotona alleen maar één schip voegde bij de vloot tegen XERXES? Waarom stevende MILTIADES naar andere eilanden, in het bijzonder naar Paros, wiens beleg begonnen, maar niet ten einde toe, tot zijn ongeluk, werd volbragt?

De Moeder, sedert lang opgehouden hebbende de aandoeningen der natuur te volgen, en van MILTIADES en THEMISTOCLES geleerd hebbende zich als Zeemogendheid op te werpen (*l*), voelde zich sterk genoeg om zich aan de onafhankelijkheid harer kinderen niet meer te stooren, maar door geweld te nemen, wat kindergevoel, door de hardheid der Moeder onderdrukt, van zelve niet meer geven wilde (*m*).

Het politiek stelsel te Athene werd thans: « De Volkplantingen zullen voortaan niet meer als « kinderen, maar als slaven, onder den naam van « bond-

(*k*) VON MULLER B. IV. H. 4. bl. 153 des I^e D.

(*l*) THUCYD. l. I. 93. HEROD. VII. 144. HEYNE Op. Acad. Vol. I. pag. 305. Voyage du J. Anach. Tom. II p. 42.

(*m*) THUCYD. I. 97. LA CROIX de l'Etat etc. bl. 163, 157, 177.

« bondgenooten, of medestrijders (σύμμαχοι) ge-
« bezigd worden, omdat ik, Moederstad, de eer-
« ste in Griekenland zijn wil. » (n) Op gelijke wijze handelde Sparta voor den tijd van PAUSANIAS en na den slag bij Aegos Potamos (o), even zoo Korinthe ten aanzien van Korcyra.

Van nu voortaan stelde men in geregelde Volksvergaderingen tijd, en plaats, en wijze vast (p), wanneer, waar, en op welke voorwaarden Volkplantingen moesten verzonden worden, om of uitgeroeide eilanden weder te bevolken (q) of ten deele uitgemoorde steden weder aan te vullen, of zijne partij in andere den rug te steunen, of andere politieke oogmerken te bereiken (r); welke, op openbaar gezag verzonden, voorzeker van alles zijn voorzien geworden, wat tijd en gelegenheid vorderden, en gewis niet het beste gedeelte der inwoners zullen geweest zijn.

Te lang voorzeker zoude het zijn, ondersteld, dat het mij mogelijk ware, indien ik elke, uit Athene of Sparta of Korinthe uitgezondene, Volkplan-

(n) THUCYD. I. 98, 99, 100, 101. LA CROIX bl. 187 volg.

(o) LA CROIX bl. 189 volg.

(p) Id. bl. 164. HEYNE Prol. I. Vol. I. p. 325.

(q) Id. bl. 183. HEYNE op. Acad. Vol. I. Prol. 1, pag. 298, 299.

(r) Id. bl. 166.

planting nagaan wilde. Kortheidshalve komt het mij het geschiktste voor, mijne gezegden, zoo hier als te voren geüit, te staven met het geen THUCYDIDES (s) zelf berigt, en de Korcyreïsche en Korinthische Afgezanten, vóór den Peloponnesischen oorlog, door denzelfden verhaald worden in Athene gesproken te hebben, toen zij, ieder van zijne zijde, Athene zochten over te halen, om of bondgenoot te worden, of zich ten minste onzijdig te gedragen.

Immers, zoo dra hadden de Korinthers niet vernomen, dat *Epidamnus* door de Korcyreërs belegerd werd, of men maakte van 's Lands wege bekend, dat er eene Volkplanting gezonden *moest* worden, tevens daarbij eene *bepaling* makende, welke bepaling van zelven het denkbeeld doet geboren worden, dat de *wijze waarop* in geenen deele *altijd* dezelfde ware.

Die daartoe genegen waren, zouden met de overige burgers, welke in de Moederstad bleven, gelijke regten en rang genieten: iets derhalve, dat niet altoos het geval ware; dan toch waren deze uitdrukkelijke woorden overtollig geweest, en men had volstaan kunnen met te zeggen, indien men er iets verkoos bij te voegen, *op gewone voorwaarden*.

De tijd des vertreks der Kolonie was bepaald.

Da-

(s) L. I. C. 25. p. 80.

Dadelijk namelijk: maar hij, die niet verkoos met de overigen te vertrekken, kon, met betaling van 50 drachmen, echter deel in de Volkplanting krijgen.

De plaats der verzameling was Korinthe, werwaarts de Bondgenooten, eigen veiligheidshalve, verzocht werden zich te verzamelen.

Korcyra stond in geene, door eene wet bepaalde betrekking tot het Moederland: immers Korinthe zelve zoude daarvan gewag gemaakt hebben, toen het van zijn regt sprak. Alleen beschuldigt het de inwoners van Korcyra, dat zij nagelaten hadden om aan hetzelve het voorzitterschap bij de openbare spelen aan te bieden, en de gewoonte verwaarloosd van bij plegtigheden priesters te vragen om de offerdieren in te wijden (*t*); gewoonte noeme ik het, geene verpligting. Wederkeerig toch had dit eerbewijs tusschen Moederland en Kolonie plaats.

Dat de Korinthers Volkplantelingen op Korcyra gebragt hadden om derzelver Hoofd, neen, Aanvoerder ten oorloge te zijn, geloove ik gaarn; maar zelve zeggen zij, dat de Korcyreërs uit kwade oogmerken met niemand in verbindtenis stonden. Waarom dan toen den titel niet bijgebragt waaruit de verpligting bleek, dat zij regt had-

(*t*) Voyage du J. Anach. Tom. II. p. 43. HEYNE Op. Acad. Vol. I. pag. 322, 325.

hadden om de inwoners te dwingen? Zij zwijgen; maar brengen aan Athene Egina (*u*) en Samos in gedachten, om hen te doen gevoelen, dat ook zij tirannen in den nieuwen zin des woords mogten zijn. Zij toch behandelden de Volkplantelingen als slaven, als werktuigen van hunne eerzucht, en schrikten voor het voorbeeld, dat Korcyra gaf. En waarlijk, nimmer zouden de Atheniënsers, indien geene politieke redenen hen gedwongen hadden, ongelijk en strijdig met zichzelven te handelen, Bondgenooten der Korcyreërs geworden zijn; dan nu moesten de Lacedemoniërs het verbond met hen breken, om dat Athene de eerste Staat in Griekenland steeds trachtte te zijn (*v*).

ROMEINEN.

Was het bij de Feniciërs twijfelachtig, of men de wijze, waarop zij Volkplantelingen naar onbewoonde of min bewoonde landstreken zonden, een staatkundig stelsel behoorde te noemen; konde men of bij de Grieken in het algemeen, of bepaaldelijk bij de Atheners en Spartanen, eerst

(*u*) CIC. de Off. l. III. c. 11.
(*v*) THUCYD. Hist. l. I. c. 23. p. 80, 85.

eerst na den Persischen oorlog duidelijke sporen van een staatkundig stelsel ontdekken; bij de Romeinen echter is het van den beginne af aan zoo duidelijk, dat men willens blind zijn moet, om het niet klaar te doorzien.

Hun staatkundig stelsel was: « Zendt naar onbewoonde, of bewoonde streken, volkplantingen van Romeinen uit, opdat Rome heersche, en daarin niet gestoord worde, noch door arm en onrustig volk van binnen, noch door gebrek aan *Romeinsche* manschap, noch door in opstand gerakende overwonnelingen, noch door vijandelijke aanvallen van buiten; eindelijk, opdat men de verdiensten van hen, die ons aan heerschappij hielpen, beloone (*a*). » Heerschzucht toch was het karakter der woeste hoofden van de volkplanting uit Alba Longa, aan welken het verstand daartoe bij hun vertrek als aangewaaid scheen; *immers* de Moederkolonie bezat die kunst niet. Dan toch zoude zij de dochter van aanvang af aan, onder hare magt strengelijk gehouden hebben, en niet door haar, strijdig met de natuur, onderworpen en onder het juk gebragt zijn (*b*).

Heerschzucht was het roersel der Patriciërs, welke TARQUINIUS verdreven, des Raads en des

(*a*) SIGON. de Ant. J. It. c. II. A.

(*b*) Hoe zij het met die moeder maakten, zie bij LIVIUS B. I. H. 29.

des Volks, gedurende hunne oppermagt. En wie zal eene andere bron aanwijzen, waaruit de besluiten en daden der Dictators SYLLA en CAESAR en des Driemanschaps ontsproten?

Ingevolge van de geaardheid van deze allen, en van ROMULUS den stichter in het bijzonder, kan men hem den lof niet ontzeggen, dat hij zeer schrander te werk ging, wanneer hij in de overwonnene steden en landen Romeinen als volkplanters zond, allen bezield met het denkbeeld, dat de groote natie, de Romeinen, den meester spelen moesten.

Indien dan al de Romeinen langen tijd achterlijk bleven in letterkundige beschaving, in de kunst van overheerschen waren zij bijna uitgeleerd van den beginne af aan. ROMULUS voorzeker legde daartoe reeds den besten grondslag, waarop zijne opvolgers een voortreffelijk gebouw oprigteden, hetwelk zij echter tot zulk eene razende hoogte optrokken, dat het ten laatsten topzwaar geworden zijnde, nederplofte, en in duigen viel (*c*). Eene waarschuwing, reeds vroeg gegeven, maar door de nakomelingen slecht in het oog gehouden, dat geweld alleen, met krenking van regt en billijkheid, een ongenoegzaam onderpand is voor duurzaamheid.

Wan-

(*c*) Zie HEYNE, de Romanorum prudentia in coloniis regendis. Opusc. Acad. Tom. III. pag. 80.

Wanneer wij onderzoeken hoedanig zij de Volkplantingen inrigteden, zal de waarheid van het gezegde duidelijk aan den dag komen. Gelijk wij veronderstelden, dat het bij de Feniciërs en Grieken plaats had; alzoo was het ook bij de Romeinen met de zaak gelegen. De Koloniën waren gelijk het Moederland ingerigt, en de eersten waren het uitgedrukte beeld des laatsten (*d*).

De landen nu, werwaarts men Romeinen ter bewoning of bebouwing zond, waren of op den vijand veroverd, zonder nog tot domeinen gemaakt te zijn, of welke de Staat zich reeds had toegeëigend, of domeingoederen, welke de eerste familiën zich langs bedekte of eigenbaatzoekende wegen als leengoederen van den Staat hadden weten te verwerven, of welke met 's lands penningen ter verdeeling waren aangekocht. Uit welke opgave een ieder ligtelijk kan opmaken, welke landen door de (Leges Agrariae) voorstellen ter landverdeeling of kolonisatie bedoeld werden, wanneer men leest dat de Staat of liever de Patriciërs over dezelve in rep en roer gebragt waren.

(*d*) Gellius Noctes Att. L. 16. cap. 13. Zoo ook de inrigtingen der Venetianen in hunne Koloniën na de inneming van Konstantinopel in 1204. HEEREN, Gevolgen der Kruistogten. Kleine Histor. Schriften, Bd. 3. bl. 360. Geen koloniaal systema, zegt hij daar, kan bestaan zonder politieke heerschappij.

ren. Men herinnere zich slechts den aanvanger SP. CASSIUS, L. SEXTIUS, C. LICINIUS, de beide GRACCHUSSEN en volgenden (*e*).

Uit verschillende tijdsomstandigheden, oorzaken en beweegredenen, waarvan ik te voren zeide, dat de heerschzucht zich bediende, blijkt ten duidelijksten, welke de personen waren, die ter kolonisatie werden uitgezonden. Vooreerst inwoners van Rome, welker verlies men vergoedde, of door overwonnenen naar de stad over te brengen, of door het vrijlaten van slaven. Arme Plebejers, door gebrek geprangd, en in verzoeking om den eersten oproermaker te volgen, of menschen, reeds tot dat uiterste gebragt, of van wien men vreesde, dat anderen daartoe zouden verleiden, b.v. C. GRACCHUS, of uit het geheele Romeinsche volk, zonder onderscheid van rang, of vaders van gesneuvelden, of uitgediende en bij den Staat verdienstelijke soldaten, of bondgenooten, het regt van Latium bezittende (*f*).

Zoodra nu bepaald was, waarheen eene Volkplanting gezonden zoude worden, en van welk eenen aard, ging men over tot het besluit, hoeveel gronds er zoude worden verdeeld, ten einde daarna het getal Volkplantelingen te kunnen bere-

---

(*e*) Zie HEEREN, TIB. en CAJUS. GRACCHUS: ook in het Nederduitsch vertaald.

(*f*) Zie SIGONIUS de Ant. J. It. Lib. II. c. 2.

rekenen, die vrijwillig, (soms ook gedwongen (*g*)), zich daartoe aanboden, en wier getal, indien het boven het bepaalde ging, door het lot bestemd werd (*h*).

Nu eerst kon men bij de wet de hoeveelheid bunderen lands begrooten, die iederen Volkplanteling konden te beurt vallen, bij welker uitdeeling men de rang der Tribus of Stammen in het oog hield, zoodat zij, die in de stad woonden, den voorrang hadden, als welke van land geheel ontbloot waren (*i*).

De bij de Wet bepaalde personen, welke aan het hoofd der Kolonie zijn zonden, en het beslotene ten uitvoer brengen, waren de zoogenaamde Curatores of Hoofden der Kolonie, waarvan ten minste één ten geleide der vertrekkende Volkplanting diende; waartoe bij voorkeur diegenen gebezigd werden, wier naam gelukvoorspellend was, b. v. SALVIUS, STATORIUS enz.

Het behoort tot een der bewijzen van de mensch- en staatkundige schranderheid van ROMULUS, dat hij het burgerlijke met het godsdienstige zoodanig in één strengelde, dat het eene de *steun* van het andere was, opdat, wat hij en de

(*g*) Dezelfde, Op. l. l. II. c. 3. A. 5. O.
(*h*) Dezelfde, ald. 2. A.
(*i*) CICERO Oratione in Rullum.

de Vaders wilden, dat geschieden, of verhinderd worden zoude, niet zoo zeer den volke schijnen zoude door hen, dan wel door de Goden verordend te zijn. Daartoe waren de Priesters afstammelingen der Patres, zoo dat zij, geen eigene *kaste* uitmakende, tevens ambtenaren van Staat zijn konden.

Niets derhalve van eenig gewigt werd er zonder godsdienstige verrigtingen ondernomen; geene dan hooge ambtenaren hadden het regt zich door middel van wigchelarij tot de Goden te vervoegen, om hunne gedachten te vernemen.

Onder dezen nu behoorden de Consuls en Praetors, door welken de Hoofden der Koloniën benoemd werden, welke in de Romeinsche Geschiedenis meestal onder de benamingen van Drie- (*k*) of Tienmannen ter landverdeeling of geleide der Kolonie bestemd, voorkomen (*l*), wier keuze echter in de volle vergadering des Romeinschen Volks moest bekrachtigd worden. Kon er nu wel in het oog van ROMULUS en zijner nakomelingen iets gewigtiger zijn dan eene Volkplanting?

Hij zelf had de regering niet aanvaard zonder de

(*k*) Zoodanige driemannen (Triumviri) vermeldt POLYBIUS Hist. l. III. c. 40. Τρεῖς ἄνδρας τῶν ἐπιφανῶν. Insignes viros.

(*l*) SIGONIUS Op. T. 1. II. c. 2. C.

de toestemming der Goden door vogelwigchelarij. Geen Drie- of Tienman werd in de Vergadering des Volks zonder dezelve verkozen; ook geene Volkplanting werd uitgeleid, zonder voorafgaande wigchelarij, waarvan de Koning of de Patriciërs, in den beginne althans, de uitleggers waren. Zoodra nu had de wigchelaar in den hemelkring, met zijne wigchelroede afgemeten, geen gunstig voorteeken gezien, zoodra waren de offerhanden niet behoorlijk en gelukkig geëindigd, op eenen heilvoorspellenden dag, of de Volkplanting vertrok onder bewilliging der vogelen, zoo als wij, de Romeinsche spreekwijze verduitschende, zeggen zouden.

Wanneer wij de inrigting des Romeinschen Staats, van den beginne af tot aan deszelfs einde gadeslaan, ontdekken wij gemakkelijk, dat alles op eenen militairen voet geschoeid was. Geen wonder dus, dat, daar aan het hoofd der Kolonisten een Curator, gelijk staande met den Consul te Rome, als bevelhebber stond, de arend, het veldteeken der Romeinen, in de voorste reijen gedragen werd. Voor dit teeken nu had de Romein eenen Goddelijken eerbied (*m*); dit te verlaten was eene doodzonde. Het diende dus tevens om de Kolonisten te vereenigen, aan de plaats hun-

(*m*) CICERO in Catilinam I. c. 9. TACITI Annales l. I. c. 41.

hunner bestemming te binden, en misschien om hen te herinneren, dat, tegen Rome's vijanden te strijden, een hunner eerste pligten was.

Ofschoon men nu bij OVIDIUS in het vierde boek der Fasti vs. 819 en volgende, bij de vermelding der wijze, waarop de Romeinsche Kolonie uit Alba Longa zich vestigde, geen gewag gemaakt wordt van eenige Godheid uit Alba medegenomen, schijnt dit echter uit de gewone wijze van handelen bij alle oude volkeren meer dan waarschijnlijk. Uit het verhaal van LIVIUS, dat ROMULUS ter eere van den God Consus spelen liet aanrigten, zoude men met waarschijnlijkheid opmaken, dat het deze Godheid ware. Van waar toch zoude die God anders daar in eere zijn gekomen? Was het Asylum, door hem geöpend, niet een tempel en altaar ter zijne eere?

Dit dan vastgesteld zijnde, werden er in den optogt de Goden van Rome, en gewijde aarde uit de stad medegevoerd, op eenen wagen, door twee vlekkelooze en opgesierde runderen, een mannetje en wijfje begeleid, waarvan men weldra een beduidend gebruik maken zoude, terwijl elk bijzonder huisgezin zijne Familie-Goden zorgvuldig met zich droeg, zonder welken geen Romeinsch huisgezin geluk verwachten konde (*n*).

De

(*n*) Zie LIVIUS Lib. I, cap. 29.

Dat zinnebeeldige handelingen op den ruwen, en meer beschaafden mensch zelfs, zeer sterk werken, en uit dien hoofde in de oude wereld altijd gebezigd werden, behoeft wel geen bewijs.

Alzoo dan werden ook de hoop, de ijver, de werkzaamheid, de bijzondere bescherming, door de volgende zinnebeeldige verrigtingen aangetoond, zoodra men ter bestemde plaatse aangekomen was. In het midden der te betrekkene en nog te bouwene stad, opende men eenen kuil in den grond, vulde dien, na eenig graan daar in geworpen te hebben, met de aarde uit Rome, door de uitgegravene aarde weder toegedekt. Daarop werd een altaar geplaatst, waarop, na ontstoken vuur, offeranden geschiedden, en dezelfde Godsdienstplegtigheden ter inwijding der stad werden gebezigd, als er voor het vertrek uit Rome aangewend waren.

De ploeg door den sneeuwwitten stier naar de buitenkant, en de koe van dezelfde kleur binnenwaarts getrokken, maakte de vore, die de uitgestrektheid en grenzen der stad aanduidde; en nu zetteden de vrouwen, — aan welke door het zinnebeeld der koe, hare werkzaamheid naar binnen, gelijk de mannen, in dien stier, het beeld van fierheid, moed en volhardende werkzaamheid naar buiten, geleerd werden, — zich te zamen neder rondom het altaar, gelijk altijd geschied-

de

de (*o*), waarbij de Goden geplaatst, het voorwerp hunner algemeene aanbidding waren, terwijl het binnenste hunner woningen aan de Familie-Goden (Dei Penates) gewijd, en het voorste gedeelte ter woning den Huisgoden (Lares) ingeruimd werd.

Zoodanig toch was die inrigting te Rome, en zouden zij, die het openbare naar het voorbeeld der Moederstad inrigteden, dien regel in het bijzonder niet nagevolgd hebben?

Priesters nu en bedienaren van den Godsdienst, waarvan CICERO in zijne tweede Redevoering *de Agraria lege*, (*p*) over Capua sprekende, de Augures en Pontifices noemt, werden in de Koloniën, door de Curatores aangesteld, even als zij te Rome waren. CICERO maakt ter aangehaalde plaats wel gewag van 10 Augures en 6 Pontifices, maar SIGONIUS (*q*) merkt tevens aan, dat het hem, na behoorlijk onderzoek, is toegeschenen, dat men ten dien opzigte de uitgebreidheid der Kolonie in aanmerking nam.

Gelijk het Godsdienstige, zoo was ook het Burgerlijke naar Rome's voorbeeld ingerigt. De Cu-

(*o*) Zie PH. G. VAN HEUSDE Diatribe in Ant. Civ. pag. 9.

(*p*) Oratio II *de Agr. Lege* cap. 35.

(*q*) De Ant. J. Ital. Lib. II. cap. 4. etc.

Curatores, hetzij twee, vijf of meerderen, waren aan de Consuls te Rome gelijk. De Decuriones verbeeldden Rome's Raad der Oudsten, steeds eene afbeelding der eerste Stamregering. Wat de Censors, Aediles en Quaestores te Rome deden, datzelfde verrigteden deze in de Koloniën. Gelijk daar, zoo was hier de Praetexta, een met een geborduurden rand omzoomd kleed, het plegtgewaad en ordeskleed. Gelijk in Rome de Raad wetten voorschreef; zoo de Decuriones in de Volkplantingen. Gelijk de Consuls in de eerste stad de wetten uitvoerden en ten oorloge togen; zoo in de laatste de Curatores der Volkplanting. Moest te Rome de Censor, volgens instelling van SERVIUS TULLIUS, de bezittingen, beroepsbezigheden, de huishoudingen opteekenen, en naderhand het toezigt over de zeden hebben; met niets anders waren die der Volkplantingen bezig. De spelen, huizen en openbare gebouwen waren te Rome aan de zorgen der Aediles aanbevolen: geen ander was het voorwerp der bemoeijingen van hunne naamgenooten, in het voortgeplantte Rome, de Volkplanting. Droegen eindelijk de Quaestors zorg voor de schattingen en schatkist; zonden zij de veldteekenen aan den Consul, welke ten strijde toog; dezelfde verpligting rustte op hen, welke in die hoedanigheid onder de volkplantelingen waren aangesteld door de Curatores.

Wetten en regten ontving de Volkplanting wel van Rome, door de Legaten, daartoe door den Raad der Oudsten verkozen, maar zij had echter ook hare bijzondere, door hare Curatores voorgeschreven, en nog meer bijzondere door de Decuriones ingesteld, welke alleen het huishoudelijke schijnen betroffen te hebben.

De betrekkingen echter, waarin de Volkplantingen tot Rome stonden, en de daaruit voortvloeijende regten van bijzondere personen, waren verschillend. Sommigen toch hadden het Jus Quiritium, Civium Romanorum (regt van Romeinsch burger) anderen het Jus Latii (regt van Latium).

De staat der eerstgenoemde was de beste: want ingevolge het regt van Roomsch burger hadden de Volkplantelingen wel het volkomen burgerregt niet; maar dat, van vrijheid; van huwelijken met ingeboorlingen der stad; het vaderlijk gezag; wettig regt van erfenissen te ontvangen uit Rome; regt van eigendom; van schuldenaren tot lijfeigenen te maken; van erfmaking; voogdijschap, en wat dies meer is; bij SIGONIUS de Ant. J. Ital. Cap. III. te vinden: — daar zij, die genot hadden van het regt van Latium, de zoogenoemde media et minima capitis diminutio ondergingen, waardoor zij het burger- en familieregt verloren.

De lex Julia of Pompeja verleende echter allen Koloniën het stemregt (*r*).

Dit,

(*r*) SIGONIUS de Ant. J. It. L. III. cap. 3. B.

Dit weinige heb ik slechts, als in het voorbijgaan, ten aanzien der onderscheidene regten en betrekkingen der Koloniën willen aanroeren, omdat ik in een werk, onlangs over de voorhanden zijnde vrage uitgegeven, geschreven vond: « dat de ingezetenen der koloniale steden allen de voorregten genoten, die aan den rang van burgers van Rome verbonden waren. »

Welk voordeel genoot nu Rome of de Romeinen van de Volkplantingen? Daar het doel van de meeste Volkplantingen was, Rome en deszelfs magt uit te breiden en staande te houden (van de militaire Koloniën van L. SYLLA, C. CAESAR, M. ANTONIUS, M. LEPIDUS en C. OCTAVIUS spreekt dit van zelven,) behoeft het geen betoog, welke de vruchten dier Volkplantingen waren. Het genot van te heerschen; zeker te zijn van de verkregene bezittingen, zoowel ten aanzien der overwonnene in- als buitenlandsche vijanden. Dan hierbij kwam, dat, met iedere Kolonie, of de krijgsmagt vermeerderd werd, of zeker de inkomsten vergroot werden.

Werden er toch Volkplantingen naar steden of landen gezonden, wier inwoners niet geheel verjaagd, uitgeroeid of naar Rome overgebragt waren; dan waren die Volkplantelingen spionnen, of tegenwoordige onderdrukkers, zoo zij in getal minder waren, en hielden zij alzoo hen ter beschikking, om, waar zij wilden, hunne legioenen

te versterken. Werden er Volkplantingen gezonden ter landsontginning of bebouwing in Italië vóór GRACCHUS, dan won het land in voortbrengselen, en dus in innerlijke sterkte; dan behoefde men, zoo als toen de Patriciërs de Domeinen aan zich getrokken hadden, geen brood in Rome te gaan bedelen, of ter verkrijging van onderhoud, oproer te smeden, of anderen daartoe dienstbaar te worden. Buitenlands kreeg Rome door dezelve vasten voet op vreemden bodem, werd door dezelve van al wat daaromtrent omging, verwittigd, en kreeg van daar dat gene, waaraan het gebrek had, of hetgeen het zelf miste.

De Volkplantingen daarenboven bragten, ingevolge verschillende voorwaarden, behalve manschappen, ook belastingen op aan den Staat, en soldij voor de troepen, toen dezelve na het beleg van Veji noodzakelijk was geworden (s).

Welk eene verademing en voortduring van bestaan gaf het Rome, wanneer een oproerig of arm gemeen, of beiden tevens, aldus Rome werd uitgeleid, of een aanzienlijk oproermaker aan het hoofd eener Kolonie van de hand werd gezonden?

Welk een' steun gaven de Kliënten, hetzij aan af-

(s) HEEREN Handboek Afd. V. Ie Tijdv., bl. 577, Nederd. Vertaling.

afzonderlijke personen, hetzij geheele Koloniën, aan geheele geslachten van Patriciërs of aan enkelen van die orde in Rome, welke hunne Patronen waren? Welk een heerlijk staatkundig door Rome uitgedacht middel was de Cliëntela niet? Zij verbond het volk of de Plebejers aan de aanzienlijken, welke de belangen der eersten te Rome behartigden, terwijl de Kliënten, door het geven van geld of andere benoodigdheden, de steun der Patricische huisgezinnen werden. Ongelukkig voor Rome, dat, toen de Aanzienlijken alle Domeinen aan zich getrokken hadden en er geene landen in Italië meer tot Volkplantingen over waren, de Patriciërs zelven het belang van Rome miskenden, geen gehoor aan den braven TIB. GRACCHUS gaven (*t*), en deze zonder oogmerk een teeken gaf aan volgende slechthoofden, om zich van de Leges Agrariae te bedienen, tot hunne bijzondere inzigten, maar eindelijk tot den geheelen ondergang van eenen Staat, waar wel Romeinen in naam, maar inderdaad niet meer dan weinigen bestonden.

Veel eerder nog voorzeker zoude Rome gevallen zijn, indien er door SYLLA, CAESAR en de Driemannen geene Volkplantingen van militairen waren aangelegd. De soldaten, niet meer door

(*t*) CICERO de Lege Agraria IV. c. 5.

door de strenge vaderlijke magt tot onderwerping opgevoed, daarenboven door weelde en burgeroorlogen teugelloos geworden, moesten, daar men gevoelde wat zij vermogten, door landen, schoon onregtmatig aan wettige bezitters ontnomen, beloond en bevredigd worden, indien zij Rome zelve niet zouden uitplunderen, vergeten zijnde dat zij Romeinsche burgers waren (*u*).

Aanrukkende benden van Barbaren zouden, zonder Volkplantingen, in hunnen hevigen loop geenen dam gevonden hebben, in staat dezelve tot staan te brengen. Zoodra toch schoten de verzwakte Romeinen niet te kort om zelve hunne grenzen te verdedigen, zoodra werd er geen stam Barbaren tot schutsmuur opgezet, of geheel Rome, zoo ver het zich uitstrekken mogt, werd van lieverlede geheel door hunne naamgenooten overstroomd.

(*u*) Zie MONTESQUIEU, Grootheid en Ondergang der Romeinen, Hoofddeel IX.

DE WASDOM OF 'T VERVAL VAN SMAAK EN KUNST BIJ EEN VOLK, KENBAAR UIT DESZELFS GEDENKPENNINGEN EN MUNTEN.

Uit het Hoogduitsch

DOOR

(*wijlen*) P. L. STRUCHTMEYER,

Rector der Latijnsche Scholen te Groningen.

EERSTE GEDEELTE,

DE GOEDE SMAAK.

[Deze vertaling eener Verhandeling, waarschijnlijk uit een of ander Hoogduitsch aesthetisch Tijdschrift van de vorige eeuw — doch wáár eigenlijk, is mij niet gelukt te ontdekken — is mij geworden uit de letterkundige nalatenschap van wijlen den Groningschen Rector P. L. STRUCHTMEYER, *een' man van even fijnen smaak als grondige geleerdheid (blijkende, b. v. uit zijne beoordeeling der Nederduitsche Vertaling van de* Levens van PLUTARCHUS, *in de Bijdragen van wijlen* FEITH *en* KANTELAAR.) — *Hoezeer onze* Mnemosyne *eigenlijk voor oorspronkelijk Nederlandsche opstellen geschikt is, vermeende ik echter, mede op gezag van kundige vrienden, dat dit stuk eene uitzondering verdiende; zoo wel om zichzelve, — en zoo wel wegens het onderwerp, als de wijze van behandeling, — als om dat een man als de Geleerde* STRUCHTMEYER, *aan deze vertaling zijnen tijd en vlijt had te koste gelegd. De Vertaling is door mij herzien, en doorgaans naar de thans gewone spelling geregeld.*

H. W. T.]

Veelligt toonen eenige Oudheidkenners van ons Vaderland over mijn' toeleg, om den wasdom en 't verval der smaak en der kunsten bij een volk uit deszelfs Munten aan te wijzen, dezelfde verwondering, als met welke men weleer de ingespannen opmerkzaamheid en verrukkinge aanzag, waarmede NICOSTRATUS de *Helena* van ZEUXIS aanstaarde. Ik wenschte, dat ik mij, door het bewust zijn van grootere verdiensten en inzigten in de kunst in staat gevoelde, met de edele stoutheid des schilders hen te kunnen antwoorden: « Gij zoudt u niet verwonderen, als gij mijne oogen hadt. » Het is zeker, dat vele lieden eenerlei voorwerp betrachten, en evenwel velen niet dat zelfde daar aan bemerken kunnen, dat zich aan 't oog eenes eenigen in eenen schitterenden glans voorstelt. Menig een'

 zal

zal 't beschouwen van eene oude Hoofd-kerk even zoo zeer roeren, als die van het Pantheon te Romen; en die verrukkinge, die PETER *van Cortona*, op het gezigt des paards van MARCUS AURELIUS in de tuinen des Kapitools, die woorden dikwerf deed uiten; « ga toch voort! weet gij niet dat gij leeft? » kan van de minsten ook slechts begrepen worden. Hoe vele kunstenaars zijn niet van dien romp eens ouden standbeelds (den *Torso*) weggegaan, zonder die gelukkige ontdekking gedaan te hebben, die MICHAEL ANGELO waarnam. Hij bemerkte aan 't zelve eenen zekeren grondregel, die naar HOGARTHS oordeel aan zijne werken eenen verhevenen smaak gegeven heeft, die de goede stukken der Oudheid evenaart. Ik geloove, dat ADDISON, uit eene bevindinge, die hij zeer dikwijls in zijn leven moet zijn gewaar geworden, de voorregten van eenen gelukkigen geest afgemaald heeft. « Een mensch, » zegt hij, van eene fijne verbeelding en smaak, geniet menigmaal groot genoegen, waar de gemeene man niet vatbaar voor is. Hij kan met eene schilderij verkeeren, en een aangenaam gezelschap in een standbeeld vinden. Hij treft eene geheime verkwikking in eene beschrijving aan, en voelt dikwijls een grooter vergenoegen in het aanschouwen der velden en beemden, dan een ander in het bezitten van dezelve. »

Hoe verscheiden zijn niet de oogmerken, die

de

de Geleerden in de oefening der oude Penningkunde hebben? Onder een groot getal van dezulke, die zich daarmede bezig houden, heb ik zeer weinigen aangetroffen, die een ander nut daarvan gewenscht hadden te trekken, dan hetgeen de gemeene hoop der Oudheidkenners onder haren vervelenden arbeid kent. Te vrede met zichzelven, en vergenoegd over de lasten, die zij hunne geduldige geheugenis opleggen, lachen deze bestovene Mannen over onze welgemeende vraag: of zij ook in den Tempel des Smaaks willen treden? en antwoorden moedig: « Neen! den Hemel zij dank! dat is onze zaak niet! Smaak is niets: wij bezitten de geschiktheid om vreemde gedachten door lange verklaringen uit te leggen; maar zelven denken wij niet. » De nuttigsten onder hen zijn die genen, die de oude Munten dáárom beminnen, omdat zij hun gelegenheid geven om tijdrekenkundige onderzoekingen te doen. Hun arbeid moeten wij met dank erkennen, en zij zelven verdienen een opregt medelijden, naardien hun het vermogen ontzegd is om bij hunne geleerdheid tevens het vergenoegen te genieten, dat een beter smaak aan anderen verschaft. SPON, onderrigt in de geheimenissen der Gelaatkunde, las de denkwijze en de eigenschappen der menschen op het gezigt, dat hem de Penning voorstelde; en ADDISON, voor hoogere gedachten vatbaar, vergeleek de beeldtenissen op de Mun-

Munten met de gedachten der Dichteren, en regtvaardigde hierdoor zijne hoogachting voor de Oudheid. Kan men wel verschillender over één voorwerp denken, dan deze twee geleerden? — Ik wensch mijn Vaderland meer navolgers van den laatsten toe, en ik zal mij verheugen, wanneer onze Geleerden in het toekomende aan den God der Kunsten en des Smaaks diezelfde bede doen, die Ajax bij HOMERR aan Jupiter deedt: « O Vader, verdrijf den nacht, laat het helder worden, en geef dat onze oogen mogen zien! »

In het algemeen kunnen wij de beeldende kunsten als verborgene verraadsters der denkwijze van dien gene beschouwen, die zich met dezelve bemoeit. De keuze van het voorwerp, en het bearbeiden van hetzelve, malen ons den Kunstenaar op eene voor hem-zelf onbemerkte wijze af. Een werk eens Kunstenaars is dikwijls eene veel getrouwer schilderij van zijn zedelijk karakter, dan een geschrift het beeld des Schrijvers is. Wij lezen in hetzelve, nog duidelijker dan in dit, de drijfveeren, die de geest des Kunstenaars in beweging gebragt, en de neigingen, die als 't ware zijne hand geleid hebben. De werken van RAPHAEL vertoonen een teeder hart, en zelfs bij veldslagen en ernsthaftige voorwerpen kan zich de beminnelijke Man niet verloochenen, dien de natuur een voor de indrukken der schoonheid zoo open hart gegeven heeft. Het melancholijke

lijke en ernsthaftige temperament van MICHAEL ANGELO openbaart zich in zijne werken, en de driftige en wilde HANNIBAL CARACCIO konde maar zeer zelden aan de gedaante zijner vrouwenfiguren dat aangename en teedere geven, dat haar geslacht vordert. JOSEPH RIBERA, beroemd door zijn schrikkelijk penseel, dreven zijne natuurlijke neigingen tot de keus van vervaarlijke gevallen, en ADRIAAN BROUWER, die de laagste gezelschappen minde, drukte zijne denkwijze in zijne schilderijen met veel kunst uit. De geschiktheid om boerengezelschappen te schilderen, had haren oorsprong en hare ondersteuning in zijn zedelijk karakter. De Heer FUESSLI, die de verdiensten eens goeden Kunstenaars en Schrijvers in zijnen persoon te vereenigen weet, vergeet bij de vergelijking van VAN DIJK met KUPETZKI, noch de goede afkomst en de opvoeding des eersten, die hem boven het gemeen verhevene driften inboezemde, noch de armzalige opvoeding des laatsten, die hem tot driften noopte, welke met het gemeen overeenstemden, en hem nimmer de denkbeelden, die VAN DIJK zich vormde, bekomen liet. Naar het oordeel van dezen zeer schranderen Man, was de een met gaven tot schilderen geboren, die de ondersteuning van betere zeden ontbeerden; en had de geest van VAN DIJK, vatbaar voor uitvinding, en het gevoel van fijnere denkbeelden, alle voordeelen eener

eener goede verbeelding behouden, die zich in het edele zijner gedachten zeer duidelijk openbaarde. Zoo waar is de uitspraak eens mans, die de diepe inzigten en alle eigenschappen van een groot genie, door zijn menschlievend en deugdzaam hart, zonder hetwelk die dingen slechts eene halve waardij voor hare bezitters en de wereld hebben, verëdelt, en van wien men zeggen kan, dat zijne schriften de schildering des beminnenswaardigsten mans zijn: « De smaak voor het zedelijk schoone, en de smaak voor het schoone in de kunsten, vloeijen uit eene en dezelfde bron voort. »

Op eene wel verschillende, maar even zoo duidelijke wijze, schijnt de Vorst, die de Beelden tot Munten ontwerpt, en het Opschrift daarbij stelt, zijne denkwijze aan den dag te leggen. Ik geloove niet te dwalen, als ik het zedelijk karakter van zekere volken en zekere tijden op de Munten zoek en ontdekke. Het geweld van bijgeloof en eener slaafsche onderwerping voor de Priesters, heerscht in de boeken en brieven der donkere tijden even zoo zeer, als op de Penningen, die de Vorsten, voornamelijk in Duitschland, toenmaals slaan lieten, toen men deels te onmagtig en te zwak was, om zich tegen de heerschzucht der Geestelijken te verzetten, deels nog de weldadige hulp der Wijsbegeerte, die vriendin en zuster der Godsdienst, ontbeerde om de boeijen des vooroordeels

te verbreken. Is het te verwonderen, dat eene eeuw, die de stof tot hare Blijspelen uit de heilige Schrift ontleende, en het voor een' geestigen inval hieldt, om den Duivel de rol van Harlekijn te geven, en hem de spons onder de neus te stooten, die men te voren aan Christus aan het kruis toegereikt hadt, niets liever op Penningen zag, dan kruisen, sleutels, boeken, bisschopestaven en kerken. Zelfs in den morgenstond eener redelijker Godsdienst, wier volle daglicht meer en meer naderde, liet nog FREDERIK, dien Saxen door den bijnaam des *Wijzen* van andere Keurvorsten onderscheidt, op zijne Penningen de woorden IHS MARIA zich op 't Borstharnas stellen; zoo als zijn Broeder, JOHANNES, zijnen ijver geloofde in het grootste licht te toonen, als hij de kleederen zijner Bedienden met bijbelteksten versierde. Beide strekt tot getuige van de denkwijze der toenmalige tijden. ERNST *van Gotha*, die aan zijne onderdanen daar een voorbeeld gaf, waar hij hun geene wetten geven konde, schaamde zich ook niet op zijne Penningen te bekennen, dat hij zich overtuigd had, dat het 't geluk en de pligt eens Vorsten was, een vriend en beoefenaar van den godsdienst te zijn. Wij lezen op zijne Penningen het karakter van eenen Prins, die zijn' eerwaardigen bijnaam, welken Keizer LODEWIJK door onnoozelheid en dwaze toegevendheid van de Monniken koopen moest,

moest, door de regtschapenheid van zijn hart bekomen heeft, en wiens voortreffelijke gevoelens des te grootere hoogachting verdienen, naardien hij die, niet uit eene zwakheid, en een onvermogen van nadenken aangenomen, maar na rijp onderzoek, daar zijn groote geest vatbaar voor was, voor waar bevonden had. Openbaart zich de geest van LODEWIJK den XIV, die zijne eerzucht geene palen wist te stellen, en aan haar, als met vriendentrouwe, de menschenliefde en het welzijn zijner landen opofferde, niet even zoo duidelijk op de Penningen dezes Konings, als in alle zijne handelingen? Mij ten minsten geeft de Academie, die daarvoor betaald werd, dat zij haren Stichter door Pronkpenningen vermaakte, geen minder bewijs der toenmaals in Frankrijk heerschende vleijerij, en des algemeenen toelegs om den Koning ligtvaardig te vergoden, als de taal van dien Bisschop, die van den stroom der laagheid vervoerd, toen LODEWIJK na zijne wederkomst aan 't Hof hem het verlies zijner tanden klaagde, zich den mond toehield, en zeide: « Och, Sire! waar vindt men thans iemand, die tanden heeft? » —

Er was een tijd, toen de Vorsten van Duitschland het voor eene eere hielden, groote wijnvaten te bouwen, op dezelfde wijze als andere Vorsten zich beijveren hunne smaak aan de Beeldhouwerij of Bouwkunde door groote werken te toonen.

Op

Opdat ook de nakomelingschap de gewigtige geschiedenis van 't Heidelberger Vat vernemen mogt, zoo werd dezelve in 't jaar 1664 door twee Penningen vereeuwigd, waarvan de eene met de ellendigste rijmen bezet is. De doodvijand van 't Duitsche Rijk had in 't jaar 1693 zijne wraak tegen ons Vat geoefend, dat den Patriotten aan 't hart ging. Het was den kluchtigen Franschmannen geene moeite, door het omverhalen van een Vat de Duitschers te bedroeven, die op hetzelve, even als de Atheniënsers op hunne standbeelden, trotsch waren. Doch dit Vat werd in het jaar 1727 weêr hersteld, en ook deze wederherstelling werd door eenen Penning tot het late nagedacht overgebragt. Ik, als een Duitscher, schame mij het besluit hieruit op te maken, 't geen een Uitlander ligt doen zal. Ofschoon er onder de Roomsche Keizers wonderlijke lieden geweest zijn, en een *NERO* zelf met eene Cither op Penningen verschijnt, zoo hebben zij evenwel nooit iets op dezelve gezet, dat hieraan gelijk was.

Deze beschouwingen leiden mij te ver van de ontwikkeling der zaak af, die ik mij voorgesteld had. Mijn toeleg is, om uit de Penningen als 't ware eene Geschiedenis des smaaks en der kunst zamen te stellen, en dezer bloei of verval uit dezelve te beoordeelen. Ik zal hierom de oude Penningen, die in het bijzonder onze opmerkzaamheid tot zich trekken, met de nieuwere ver-

E ge-

gelijken; ik zal de merkwaardigste tijdvakken in de geschiedenis der kunst doorloopen, de Munten, die tot ieder derzelve behooren, beschouwen, en naar het grooter getal van goede of slechte stukken mijn oordeel vellen.

Het is noodig vooraf te herinneren, dat ik niet op mij neem, van ieder stuk in het bijzonder het zelfde te beweeren, 't welk ik mij vertrouwe van de meeste Penningen van een zeker tijdstip of Land te bewijzen. Geene eeuw heeft de kunsten en wetenschappen in een' zoo volkomen bloei gezien, dat niet ook middelmatige en slechte Kunstenaars en Schrijvers met groote Geniën te gelijk zouden geleefd hebben. De natuur der zaak schijnt het niet anders toe te laten, dan dat beide soorten nevens elkander verschijnen, gelijkerwijs in eene schilderij nevens groote schaduw groot licht gesteld wordt. Maar slecht bewerkte stukken, die reeds van de tijdgenooten hunner makeren niet geacht zijn geworden, zijn niet in staat, den glans te verdonkeren, die meer voortreffelijke werken over een Land hebben uitgebreid. Die eeuw is ongelukkig, daar de menigte van slechte Kunstenaren de goeden overtreft en verdringt, of daar de algemeene goedkeuring, die dezen toekomt, en de lof der genen, die van hunne medeburgers voor Regters des smaaks erkend worden, aan genen gegeven wordt. Laat ons dezelfde opregtheid in de vergelijking van ou-

oudere en nieuwere werken in acht nemen. Niets is bij ons bloot om dies wil schatbaar, wijl het oud is; maar de Oudheid over 't algemeen vereischt onze achting, dewijl het grootste deel hunner werken van eene grootscher denkwijze getuigt, dan de meeste menschen der volgende tijden hebben kunnen bevatten. Wanneer ik op eenen Penning van FAUSTINA deze Keizerin op een stoel, die twee maagden in de hoogte schijnen te heffen, beschouw, zoo kan ik den Kunstenaar niet prijzen, die mij hare vergoding niet door 't meestgepaste beeld schijnt te kennen gegeven te hebben, ofschoon hij de aanbeveling der Oudheid voor zich heeft. Maar zoo groot eene dwaasheid heeft zeker geenen anderen Penning wanstallig gemaakt, als men op eenen gedenkpenning op de dood van den Zweedschen GUSTAAF ADOLPH waarneemt. Twee Engelen geven een klein naakt kind over, dat de ziel verbeelden zal, uit den mond van den Held, die in koninklijk sieraad en met opgeheven handen uitgestrekt nederligt, om het den Hemel in te voeren. Ik wil niet gewagen van de menigte opschriften en zinnebeelden, waarmede deze Penning bezet is. Desniettemin moet deze belagchelijke voorstelling toenmaals groote toejuiching gevonden hebben, naardien men dezelve op verscheiden Penningen nagemaakt heeft. Ik keere na deze herinnering weder tot mijn oogmerk terug.

Onze Verhandeling, die de beschouwing des

smaaks en der kunst, in zoo ver zich beide uit Munten bepalen laat, ten onderwerp heeft, vervalt van zelf in twee deelen. Het eerste bevat de voorstellingen, zinnebeelden en opschriften. Want aan deze zal men meer of minder vinding, eenvoudigheid, orde, duidelijkheid en welvoegelijkheid gewaar worden, hoe meer of min een volk door smaak gevormd is, en de tijden door wetenschappen opgeklaard geweest zijn. Het tweede deel betreft het kunstwerk der Penningen, en is op die begrippen gebouwd, die wij ons uit de teekening en uit de bearbeiding van de kunst te maken hebben.

Zoude het wel noodig zijn, tot de regelen terug te gaan, naar welke men de voorstellingen der gebeurtenissen op Munten te beoordeelen heeft, of kan ik die niet veel meer als bekend onderstellen? Ik vertrouwe van mijne lezers, dat zij weten, dat een penning overlevere, *of* de de bloote en eenvoudige beeldtenis eener zaak die geschied is, en welker aandenken men behouden wil; *of* zij teekene ons dezelve af door behulp der Allegorie in eene dichterlijke bekleeding. De pligten eens Schilders bij deze dubbele wijze van voorstellingen zijn ook de pligten des Stempelsnijders, met dat onderscheid alleen, dat naardien deze een minder ruim veld heeft, dan gene, om eene gebeurtenis voor te stellen, hij zich ook meer met het laatste soort van beelden, dan met het eerste te bemoeijen heeft. Beide wijzen beschouwt

schouwt men op oude en nieuwe Penningen, en het komt maar op de beslissing aan, wien van beiden de voorrang toekome. Dit kan ons eene vergelijking, die wij tusschen hen maken willen, aanwijzen. Ik weet, dat ADDISON ditzelfde gedaan heeft; maar ik heb niet geloofd, reden te hebben, of om hem uit te schrijven, of mijne aanmerkingen achter te houden. Als twee wandelaars op verscheidene wegen naar eene stad gaan, zoo kan men niet zeggen, dat de een den anderen, als zijnen wegwijzer, navolge. Maar het is natuurlijk, dat beide dikwerf eenerlei voorwerpen waarnemen moeten, en het is ook even zoo waar, dat de een een' bloemrijker en aangenamer weg dan de ander kan aantreffen.

Eene der voornaamste eigenschappen van Grieksche en Romeinsche Penningen is de duidelijkheid, met welke zij de gebeurtenissen voorstellen, wier gedachtenisse zij tot ons over hebben willen brengen. Deze duidelijkheid ontstaat in het bijzonder uit de ongekunstelde en edele eenvoudigheid, welke de Ouden in alle hunne stukken, zoowel bij de bekleeding der denkbeelden, als ook bij de stelling der beeldtenissen, zoo zeer beminden. Die liefde voor de duidelijkheid was zeker nooit den Kunstenaar bezwaarlijk, maar zij vergunde hem gaarne bij de voorstelling der zaak zijnen smaak en vindingrijken geest te toonen, de historische omstandigheden met eene allegorische voorstelling te verbinden, en die door ge-

lukkig verzonnene kenteekenen uit te drukken. Wij kunnen, gelijk als de Schilders bij de indeeling van allegorische schilderijen doen, eenige penningen een vermengd, en anderen een geheel allegorisch zamenstel (*compositie*) toeschrijven; doch met dat onderscheid, dat iets voor ons allegorisch zijn kan, 't welk het den Ouden niet was, bij welke de hiertoe gebruikte wezens als 't ware eene andere natuur hadden. Ik kan den Lezer hier tot elken Kunstregter van goeden smaak verwijzen, en heb aldus niet noodig iets daarbij te doen.

Allegorische voorstellingen op Munten beminden de Ouden meer, dan eenvoudige afbeeldingen der voorgevallene zaken. Van het laatste soort treffen wij er veel zeldzamer aan, en dikwijler op de Consularische, dan op de Keizerlijke Munten, en dikwijler bij de Romeinen dan bij de Grieken. Men trekke uit deze aanmerking het gevolg, 't geen de geschiedenis der wetenschappen oplevert. Ik spoede mij tot de nieuwere tijden. Ook deze hebben dikwerf de duidelijkheid bemind, maar zij hebben zich daardoor tot voorstellingen laten verleiden, die een oog, dat aan de sierlijke beelden der Ouden geoefend is, niet behagen. Als de Romeinen eene overwinning ter zee wilden aantoonen, zoo stelden zij, om van vele andere beeldtenissen maar eene aan te halen, de Zegegodin op den voorsteven van een schip voor, die in de eene hand eene kroon, en in de andere een' palmtak houdt. Deze Zegegodin met den

den tak en de kroon heeft op andere Penningen in de andere hand de wapens, die den vijand zijn ontnomen, en toont dan eenen gewonnen dag te lande aan, die ook in 't algemeen door opgezegde zegeteekenen te kennen wordt gegeven. Op nieuwere Penningen beschouwen wij eene menigte groote en kleine schepen, en bij een treffen te lande twee tegen elkander gestelde en gansch onkenbare scharen van menschen, daar een rook van ten hemel vliegt. De groote Medaille van CHRISTIAAN *den vijfden* in Denemarken, ter gedachtenisse der overwonnene Zweedsche vloot in 't jaar 1677, zal men geene reden hebben ten aanzien der voorstelling te bewonderen. Nog meer bijzonder is de inval om op Penningen gansche plans te verbeelden. Op eene Munt der stad Dantzig, die op de andere zijde met veel geschrift overladen is, op de verovering der eerste verschansing door de Zweden aangelegd, van 't jaar 1659, verschijnt eene met naauwkeurigheid opgenomene Landkaart (*). Bij de Ouden had men voor landen, steden, rivieren, zekere beelden, waaraan men die als een eigendommelijk kenmerk erkende. Naardien men die in menschelijke gestalte voorstelde, zoo gewon daardoor de Kunstenaar gelegenheid, om een zeer fraai beeld

(*) [Zie ook op verscheiden Gedenkpenningen wegens het Beleg en Ontzet van Leiden in 1574.]

beeld zamen te stellen. Daarentegen ziet men op nieuwere Penningen steden met vele torens en daken, welker namen wij uit het daarbijgevoegde schrift leeren. Is nog daarbij de teekening slecht, zoo doet zich de gansche voorstelling ellendig voor, en de Kunstenaar beneemt zich daardoor in 't algemeen de noodige ruimte. Doch uit deze verlegenheid weten zich onze Kunstenaars schielijk te redden. Onbekommerd over de geschikte orde en verdeeling der beelden, die op de oude Penningen door een geleerd oog ligtelijk bemerkt wordt, en onbezorgd, welke verwarring uit de overdadige menigte der voorwerpen noodwendig moet ontstaan, overladen zij het gansche veld des Pennings met figuren. Het schijnt hun aan 't hart gegaan te zijn, zelfs maar eene kleine plaats ledig te laten. Vele Saxische en Luneburgsche Medaillen zijn, van wege de door elkander loopende schilden, gansch onkenbaar (*).

Maar

(*) Voor den Stempelsnijder geldt diezelfde leer, die MARSY in schoone versen den Schilder heeft voorgehouden:

. . . . . arcenda tabellis
Turba figurarum nimio confusa tumultu
Indiscreta locis, ubi concurrentia passim
Corpora corporibus quasi mutua bella lacessunt
Et male contiguis sibi frangunt artubus artus.
Sit procul ille fragor, placido sed in aequore telae
Servat amica quies et amoena silentia regnent.

Maar treft men ook niet op vele nieuwere Penningen allegorische voorstellingen aan? Wie zou dit loochenen? Doch of zij ook de eigenschappen bezitten die tot goede allegorische voorstellingen behooren, 'zulks moeten wij onderzoeken. Wij willen die naar de vereischten beproeven, die de Heer WINCKELMAN gesteld heeft. Bevelen zij zich aan door duidelijkheid en bevalligheid? want deze voorregten zijn kenmerken van de allegorie der Ouden. —

De allegorie der Grieken en Romeinen is even als de dunne sluijer, die de hand van TRYPHON over 't gelaat van Cupido en Psyche wierp, niet om het te bedekken, maar om het door het doorschijnend doek aanvalliger te toonen. De allegorie der Nieuweren gelijkt naar de benaauwende en zware dragt der Heiligen in oude Domkerken in Frankenland en Beijeren. Men behoeft zich slechts verscheidene Brunswijksche Medaillen te herinneren, als men blijkbare voorbeelden van raadselachtige zinnebeelden verlangt. Daarvandaan hebben ook onze Kunstenaars zoo dikwijls noodig tot vliegende papieren hun toevlugt te nemen, hunne beelden op Penningen uitleggingen bij te voegen, of bladen met geschrift er op uit te strooijen.

De Bevalligheid schijnt diegenen, die tot hiertoe de beelden voor Penningen geteekend hebben, zeer onverschillig geweest te zijn. Bij de Grieken hadden de kunsten in 't algemeen engere pa-

palen dan bij ons. Wij vergunnen haar grootendeels de navolging van een ieder ligchaam, zonder dat de kunst door de waarde des voorwerps veredeld wordt. De Griek had haar alleen de navolging van schoone ligchamen toegestaan. « Zijn Kunstenaar, zegt de Heer LESSING, schilderde niets dan het schoone. Zelfs het gemeene schoon, het schoone van geringere soorten, was maar zijn toevallig voorwerp, zijne oefening, zijn vermaak. De volkomenheid van het voorwerp zelf moest in zijn werk verrukken; hij was te groot om van zijne beschouwers te vorderen, dat zij zich bloot met het koud vergenoegen, dat uit de getroffene gelijkheid, uit de overweging zijner geschiktheid ontstaat, zouden te vrede stellen; aan zijne kunst was hem niets aangenamer, scheen hem niets edeler, dan het doelwit der kunst. » Tegenstrijdige getuigenissen der Schrijveren en voorbeelden der Kunstenaren bestemmen mij deze aanmerking naauwere grenzen te stellen, en dezelve alleen tot openbare gedenkstukken te bepalen. De hartstogten in den hoogsten graad uit te drukken moest hier even zoowel vermijd worden, als alle voorstellingen, die tegen de wet der schoonheid aanliepen. Dit was de hoogste en eene algemeene wet des Kunstenaars. Doch dat hij in werken, die hij uit een ander oogmerk, tot een ander gebruik, vervaardigde, zich somwijlen meer vrijheid heeft vergund, en van de eerste grond-

wet

wet afgegaan is, wordt door voorbeelden bewezen. Met deze bepaling onderschrijve ik ook de stelling, die de Heer WINCKELMAN aangenomen, maar dikwerf al te ver getrokken heeft, dat de oude Kunstenaars geene beeldtenissen van ondeugden hebben voorgesteld, wijl in het bijzonder de hoogste graad der ondeugd met de voorstelling in edele beeldtenissen, daar de kunst altijd op bedacht zijn moet, strijdig zij.

Op oude Penningen treffen wij geene hatelijke noch afschuwelijke voorstellingen aan. Twee van dezelve vertoonen ons de Furiën: maar in wat voor eene gestalte? Niet met die ontzaggelijke wezenstrekken, die de woede op nieuwere werken verbeeldt. Fakkelen en dolken schetsen alleen deze Godinnen af. Voor 't overige is ook die Penning, dien de inwoners van Antiochië ter eere van den jongeren PHILIPPUS hebben doen slaan, van het tijdpunt, toen de bloei der kunsten verdwenen, en met haar te gelijk het begrip der schoonheid uit de zielen der stervelingen geweken was. Hoe ongelijk zijn hierin de nieuwere stempelsnijders aan de ouden. De hartstogten des toorns en der droefheid drijven zij op 't hoogste, en de door de afschuwelijkste grijnzingen wanstallig gemaakte gedrochten beleedigen ons oog, dat aan de Grieksche schoonheid gewoon was. Ik kan dit onderscheid door twee voorbeelden zeer duidelijk bewijzen. Want als ik

wijd-

wijdloopiger hiervan wilde handelen, zoo zoude ik met BACCHUS een' aanvang moeten maken. Het grootste gedeelte der nieuwere Kunstenaren verloochent de jeugdige schoonheid van dezen God, die den ouden Dichteren dikwerf stof tot vergelijkingen verleende, en neemt in 't afbeelden des dronkenen BACCHUS de welvoegelijkheid niet in acht, die ons oude Kunstenaars duidelijk toonen, maar verandert deze dronkenheid in eene lage bezoopenheid, daar schoonheid en welvoegelijkheid bij verdwijnen. Doch ik bepale ditmaal mijne beschouwingen binnen eenen engeren omtrek. Zoo menigmaal ik op onze Munten het hoofd van MEDUSA zie, neem ik de moeite waar, die zich de Kunstenaar gegeven heeft, om den hoogsten graad van vrees en haat uit te drukken. Geheel anders de Grieksche Kunstenaar. Het hemelsche gezigt van MEDUSA, door SOLON in eenen edelen steen gesneden, trekt ons oog tot zich, en de mond der schoonste maagd konde ANACREON niet met heviger aanlokking tot het kussen aanzetten, dan die van deze. Ook andere gesneden steenen toonen ons eene schoone afbeelding van MEDUSA. Veelligt zijn de nieuwere Kunstenaars, die bij 't voorstellen van MEDUSA bijna allen zich onttrekken de ouden na te volgen, door de slangen vervoerd, die men om dat hoofd ziet. Het is waar, dat ons gevoel op dit punt even zoo verschillend is van dat der Grieken en Ro-

Romeinen, als van dat des Kannibaals, die de slang toezingt:

Vertoef, schoone slang,
Vertoef! — mijne Zuster
Zal in een band van goud
Uw beeld voor HAAR werken;
Voor HAAR mijne vriendin. —
Dan zal uwe schoonheid
Boven alle andere slangen
Der wereld gepreezen worden.

De slang was bij de Ouden een zeer aangenaam beeld, een zinnebeeld van weldadigheid en heil. Men schreef haar toe de kracht van de waarzeggerij mede te kunnen deelen, en men deed haar groote eerbewijzingen. AESCULAAP en HYGIAEA hebben niet alleen dezelve tot medgezellin, maar men heeft haar ook bij de standbeelden van JUPITER, APOLLO, BACCHUS, HERCULES, MINERVA, JUNO en CERES gesteld. Ook zijn op eene *Camée* (verheven gesneden steen) met de hoofden van ALEXANDER en OLYMPIAS, aan de helm des eersten en aan zijn harnas slangen door den Kunstenaar bijgevoegd. De begeerte dezes Konings naar goddelijke eer beminde dergelijke vleijerijen. Ik stem garne toe de meening des geleerden CHRISTIUS, dat de slangen, met het hair van MEDUSA vereenigd, haar meer versieren, dan ontsieren. Doch voor onze eeuw en om onzen

smaak,

smaak, zoude ik echter den Kunstenaar liever willen aanraden de slangen aan 't hoofd in klein getal te brengen. Ik kan hem eenen gesneden steen van SOSOKLES, die de MEDUSA niet minder schoon, maar met wat meer verborgene slangen voorstelt, aanbevelen. — Ik wil mij bij een ander voorbeeld korter ophouden. Dit zij de CERBERUS. Onze Kunstenaars schijnen zijne afbeelding uit HORATIUS na te bootsen, zonder aan het onderscheid te denken, dat er tusschen de beeldende Kunsten en de Dichtkunst is. Zij kunnen dezelve uit Penningen leeren, daar de CERBERUS op voorkomt, of uit oude schilderijen.

Ik geloof dergelijke afschuwelijke beeltenissen allermeest op Hollandsche Penningen bemerkt te hebben. De tweedragt, de tirannij, de wreedheid zijn als monsters van de grootste leelijkheid voorgesteld. Mogelijk laat zich dit uit het karakter van de Schilders van dat Land verklaren, die, hoezeer in de mechanische deelen hunner kunst geoefend, en de tooverkunsten des lichts en der schaduwe volkomen in hunne magt hebbende, evenwel *de schoone natuur* zeker niet tot het voorwerp hunnes penseels gemaakt hebben. Onzen Kunstenaars zij tot eene leere geschreven, hetgeen de man, wien de *Genius* der Kunsten zijne heiligdommen opengesloten heeft, zegt: „De koninklijke weg leidt tot het schoone. Men vrage niet meer, waarom het schoone boven-

temal behaagt? Dit is de vraag eens blinden, antwoordde een Wijsgeer aan iemand, die hem deze vraag deed. »

Maar wat zullen wij van de belagchelijke beelden zeggen, die dikwerf op nieuwe Munten voorkomen. Wij kunnen ten minste niet lang in twijfel blijven, wanneer wij die beschouwen en ons toch geene dergelijke misslagen op oude Penningen herinneren, om ons ten voordeele der laatsten te verklaren. Zelfs dan, wanneer de nieuweren de ouden tot eene kopij nemen, zijn zij in deze misslagen gevallen. Hunne Penningen leeren ons, dat een man zonder smaak, als hem de lust om na te volgen bevangt, nog eens zoo belachelijk wordt, als hij 't zou geweest zijn, wanneer hij zich aan de leiding van zijn eigen genie overgelaten had. Zoo vervoerde het tweevoudig JANUS-gezigt een onervaren Stempelsnijder, de Drieeenheid onder het beeld van een oud gekroond Man met drie aangezigten zeer ongerijmd voor te stellen. Ik heb nooit eenen Maagdeburgschen Pronk-daalder van 't jaar 1622 zonder lagchen kunnen aanzien, die de Venus nevens de drie Gratiën, staande op eenen goeden Duitschen Postwagen, voorstelt. Het is niet aangenaam, door vele voorbeelden te toonen, hoe slecht en belagchelijk het grootste getal van allegorische beelden op Duitsche Penningen zij. Ik wil nog een enig bijbrengen, dat ik niet met moeite gezocht heb,

heb, maar dat mij thans in gedachten komt. Het is eene munt van Anhalt-Zerbst op 't huwelijk van den Vorst JOHANNES AUGUSTUS. Een brandend Hart met de letters I. A. staat op een' Altaar, van welken eene hand, uit de wolken uitstekende, een Hart met de letter F. wegneemt, terwijl eene andere hand een Hart, waarop H. F. staat, naar beneden werpt. Ik verzwijg het opschrift dat daar bij staat. — Wat moeten zich niet de Uitlanders voor denkbeelden van den smaak van onze Grooten maken, als zij dergelijke Munten te zien krijgen. Doch zij hebben 't ons, helaas! duidelijk genoeg gezegd, wat zij denken.

Hetgeen ik tot hiertoe heb herinnerd, kan voldoende zijn, om den voorrang der oude Munten boven de nieuwere aan te wijzen. Met de zinnebeelden op die der Oudheid konde de Leeraar des smaaks, de Dichter, de Kunstenaar te vrede zijn. De voorstellingen der nieuweren spreken dikwijls vernuft, smaak en kunst tegen. Wie zoude het durven wagen, de voorstellingen op nieuwere Munten met de beelden onzer Dichteren te vergelijken? Evenwel heeft ADDISON met de oude Munten en Versen dit gedaan. Hij heeft menigmaal eene groote gelijkenis tusschen beiden opgemerkt, en reden gevonden, den fijnen smaak van diengene te prijzen, die de voorstelling tot eene munt heeft aangegeven. De Poëet heeft dé denkbeelden met hetzelfde beeld uitgedrukt, als

de

de Stempelsnijder heeft gebruikt, om eene gedachte zinnelijk te maken. Echter kunnen de voorbeelden door hem bijgebragt nog met vele andere vermeerderd worden. Men beschouwe die beide Penningen, in de verzameling des Konings van Frankrijk, met het opschrift *Temporum felicitas*, op welker laatste men de vier jaargetijden ongemeen aardig vindt voorgesteld, of men beschouwe eenen anderen, op welken HERCULES CUPIDO's vleugelen verbrandt.

Deze vergelijking kan ook tot andere oude gedenkteekenen der kunst worden uitgestrekt. Ik spreek niet van de voorstellingen, die de Godsdienst den Kunstenaar voorschreef. Zekere beelden waren als door eene vaste wet verjaard en gevestigd. Hierin moeten gewis Standbeelden, gesneden Steenen en Penningen met elkanderen overeenkomen. Het was den Stempelsnijder niet geoorloofd, den Goden naar zijn welgevallen, tegen de als 't ware ingevoerde gewoonte, eene gestalte te geven. Ik geloof wel niet, dat een oud Kunstenaar voor den inval vatbaar geweest zij, dien diegene heeft gehad, die aan NEPTUIN eenen mantel met geslachtwapenen, en eenen geborduurden zoom bezet, gegeven heeft. Met dit opschik staat de God der Zee op een' penning van Koning CHRISTIAAN *de Vijfde*, van 't jaar 1686, met het Opschrift: *Arbiter maris Baltici.* Ook vindt men tusschen Penningen en zoodanige

werken, op welke de Kunstenaar zijne eigen gedachten volgen konde, daar hem blootelijk zijn genie leidde, zijn smaak wetten voorschreef, — en welke alleen men, gelijk de Heer LESSING wel aanmerkt, de naam van Kunstwerken geven moet, — eene groote gelijkheid van denkbeelden. Wij hebben eene Munt des Keizers VESPASIANUS met het Opschrift: PAX. AUG. Deze Godin staat aan een brandend altaar en steekt met een fakkel de wapenen die op den grond liggen aan. In de linkerhand houdt zij een' Olijftak; in welker plaats zij op de Munten van TRAJAAN en ANTONINUS PIUS, die even dezelfde voorstelling hebben, eenen Hoorn van Overvloed draagt; achter haar staat de Zuil van BELLONA, aan welker voetstuk een Schild gelegd is. Iedereen moet deze Munt den lof eener schrandere vinding toestaan. Maar men vergelijke daarmede de volgende voorstelling op eenen gesneden steen, dien de Heer MARIETTE bekend gemaakt heeft. De Vrede, van de Godin des Overvloeds vergezeld, die den Hoorn van Overvloed in de eene, en een tak in de andere houdt, steekt met een' Fakkel eene menigte Wapenen aan, terwijl zij terzelfder tijd met de regterhand dien Hoorn van Overvloed aanvat. Twee *Genii* in de lucht staan bereid aan ieder van deze Godinnen eenen Krans op te zetten. Indien ook de hand des Kunstenaars, gelijk de Heer MARIETTE opmerkt,

merkt, zijne gedachten niet naar de kunst heeft uitgedrukt, en de Figuren geen fraaijen zwier noch bevalligheid gegeven heeft, verdient toch de vinding grooten lof. Ik ben daarom ook genegen, dezen steen voor eene oude kopij van een werk eens grooten Meesters te houden. — Men ziet uit deze vergelijking, met welken smaak een Kunstenaar aan den anderen Beelden ontleende, of hoe ijverig zich ten minste ieder Kunstenaar in zijne soort bemoeide den anderen na te volgen. Ik wil nog een ander voorbeeld bijbrengen. Op eene Munt van FURIA SABINA TRANQUILLINA wordt de schaking van PROSERPINA voorgesteld. CUPIDO met twee fakkels vliegt voor aan, en op den grond ligt een korf met bloemen. Met dezelfde omstandigheden vindt men dat voorval op twee Basreliefs afgebeeld. Men zal zich hierbij aan de Beschrijvingen van OVIDIUS en CLAUDIANUS herinneren. — Nog eenige andere voorbeelden zal ik beneden breeder aanroeren.

Men zal mij hier de zeer gegronde tegenwerping kunnen maken, dat zich een zeer verschillende smaak in de vinding en keuze der beelden naar den verschillenden bloei der wetenschappen in de Landen getoond heeft. Veelligt verlangt men ook mijn oordeel over de voorstellingen op de nieuwste Munten te weten. Ik wil mij over beide zoo goed verklaren, als ik kan en durf.

 Grie-

Griekenland en Rome hebben ons met de beelden op hare oudste Munten, die zeer eenvoudig zijn, en nog niet het teeken van een' vindingrijken of gevormden geest dragen, tegelijk het beeld der tijden overgegeven, toen alle schoone Wetenschappen in hare kindsheid waren.

Zoodra de kennis in dezen toenam, en de liefde tot haar algemeener werd, veranderden zich ook de voorstellingen op de Munten, en de beschaving des geestes en van den smaak toonde zich in de netter en als meer dichterlijke inkleeding der gedachten.

Hierna, daar ik van de mechanische bekwaamheid des Stempelsnijders spreken zal, zal ik het karakter dezer tijden nader in het licht stellen. Aldaar zal ik mij ook breeder over de Munten dier duistere tijden uitlaten, die van alle wetenschappen, kunsten en kundigheden beroofd waren. Aan de beelden dezer Penningen bespeurt men geene vinding, geene denkbeelden, ja dikwijls vindt men geene Figuren, slechts kwalijk getrokkene Letters, en in het midden van dezelve een kruis. De allereerste Penningen in Italië, na de wederherstelling der Wetenschappen, hebben somwijlen zeer goede vindingen, en ook vele van de volgende geven een bewijs van den ijver om de Ouden na te volgen. In andere Landen werden ook de beelden op dezelve van tijd tot tijd veel menschelijker, dan zij te voren bij de

bij-

bijgeloovige onwetenheid, die hare heerschappij over de gemoederen in alle dingen toonde, geweest waren. Maar in het algemeen geloof ik niet te dwalen, als ik ten aanzien der Munten hetzelfde aanneme, dat de onsterfelijke MENGS van het verval der kunsten schrijft: « Wanneer laagdenkende zielen Kunstenaars werden, en het oordeel niet meer van de wijze Philosophen, maar van Rijken, Koningen en Heeren komen moest, zoo vervielen de kunsten langzamerhand in kleinigheden, tot dat men zotte harsenschimmen, onmogelijke en leugenachtige zaken afbeeldde. Van dien tijd af werd de kunst niet meer aan het verstand, maar aan het toeval overgelaten; was er een vermogend man van goeden smaak, zoo werden eenige Kunstenaars tot navolging der Ouden aangespoord. Maar de schoonheid in de Werken werd niet meer door het verstand, maar door de oogen geregeerd; sedert dat er nu meer dan een groot Heer van goeden smaak geweest is, heeft men menigmaal een soort van licht in de kunst gezien, maar dat ook schielijk weder uitgebluscht is. Zoo is de kunst en kunst-smaak gestegen en gevallen. »

Men kan toegeven, dat de Munten zeer duidelijke bewijzen van de smaak des Hofs, dat haar vervaardigen liet, opleveren. Op de Penningen der Koningin CHRISTINA, welker liefde tot de geleerdheid en de Oudheden bekend is, vinden

wij zinnebeelden, die den smaak der Ouden evenaren. Maar geen land heeft zoo een lange reeks van goede Medailles gezien, als Frankrijk onder de Regering van LODEWIJK den XIV. Laat zelfs de stelling van MERCUUR op de Gedenkpenning der Parijser Academie van 't jaar 1663 niet naauwkeurig genoeg naar de regelen, die de voegelijkheid voorschrijft, ontworpen zijn; laat ook de Academie tot de lage taal van vleijerij vervallen zijn, en de onoverwinnelijke magt en gelukkige Regering eens Konings, die op het doodbed zijnen Opvolger vermaande, hem niet in de neiging tot den krijg en pracht na te volgen, met valsche lofuitingen verheven hebben: — het grootste deel der zinnebeelden, die de Academie opgegeven heeft, behoudt zekerlijk den lof van eene fijne en goede vinding. Hoe weinig regt hebben andere Landen om ditzelfde van hare Medailles te roemen. Duitschland heeft op dezen roem de geringste aanspraak. Bij de groote menigte van kleine Vorsten, die Medailles laten slaan, en geene kosten genoeg aanwenden kunnen, om goede Kunstenaars te betalen, noch met Geleerden van smaak omringd zijn, is het niet te verwonderen, als de meeste Munten den lof van eene fijne vinding missen. Menigmaal bekomt een oud Kamerraad, die den Heer zijne vaardigheid in het rekenen en zijne trouw bewezen heeft, bevel om eene Munt te laten vervaardigen, en even zoo

me-

menigmaal is hij genoodzaakt tot de bekrompen kennis van zijnen Latijnschen Meester zijne toevlugt te nemen. « Over instellingen van hooger hand ten nadeele der kunst, « zegt de Heer VAN HAGEDORN, » zucht de te gronde gaande kunst, en schijnt te vergeten, dat een Kunstwerk zekerlijk zich naar eens Vorsten staat opgeven en betalen laat, maar dat de ervarenheid in de kunst, zelfs van eenen Generaal-Pachter, niet voor geld kan verkregen worden. Al te gelukkig was anders het « 2maal 2 is 4. » — »

Ik heb omtrent de Penningen, in deze eeuw in Duitschland vervaardigd, nog eene andere aanmerking gemaakt. De meeste zijn ten aanzien van de vinding der zinnebeelden slecht, en het meerendeel is, wat de kunst aanbelangt, goed uitgevallen.

Dit onderscheid laat zich uit de letterkundige geschiedenis van ons Vaderland verklaren. Toen ook Duitschland geen overvloed van Kunstenaren had, kon het toch ook niet over een te groot gebrek aan dezelve klagen. Aan de meeste Hoven werden eenige goede Kunstenaars onderhouden, en onder deze bevonden zich ook geschikte Stempelsnijders. Hoe zag het daarentegen terzelfder tijd met den smaak in Duitschland uit? Deze vraag zal eenigermate gelijksoortig zijn aan de andere: wanneer heeft Duitschland in hare taal Schrijvers bekomen, die men van de nako-

 me-

melingschap den titel van *Auctores Classici* onzes Vaderlands belooven kan? Ik ben welligt al te zeer beschroomd dit tijdperk te bepalen, doch ik ben zoo stout van te zeggen, dat men niet al te ver teruggaan moet. Men zoude de erkentenis, die men allerhande soort van verdiensten schuldig is, onregt doen, als men niet gaarn toestaan wilde, dat Duitschland ook ten tijde onzer Vaderen waardige mannen gehad heeft. Ik voeg er bij, dat ik onder onze Voorvaderen Geleerden aantreffe, die zich met de Muntwetenschap zeer opgehouden hebben; gelijk ik ook onder mijne tijdgenooten de vlijt van diegene niet verloochene, die zich jegens dezelve verdienstelijk gemaakt hebben. Maar de oefening dezer mannen was op gansch andere dingen gerigt, als op de vorming van den smaak uit Munten. Als wetenschappen zich allengskens in een land formeren, verschijnen deze aangename vruchten niet terstond, en zij worden eerst door eene vlijt, die op andere voorwerpen gerigt is, voortgebragt. Als men hunne bezigheden kennen wil, kan men, zonder aan gevaar van dwalen blootgesteld te zijn, ook de beschrijving van eenen Engelsman tot ons Vaderland overbrengen. POPE maakte den Heer ADDISON, toen deze zijn werk over de Medailles uitgeven wilde, de volgende schilderij van hen: « Bleeke navorschers der Oudheid beschouwden de Penningen met gewapende oogen: hadden

wel

wel achting voor het Opschrift, maar de roest baden zij aan. Deze mint het blaauw, gene het groen vernis, dien heiligen roest van tweemaal duizend jaren. De een wendt al zijn list aan om eenen PESCENNIUS te bekomen, een ander grijpt met verrukking naar eenen CECROPS, een derde zucht vol onrust aan de zijde eener Schoone over eenen OTHO, en vergeet zijne Bruid.» Bovendien leefden ook voormaals de Geleerden gemeenlijk in den engen kring der Universiteiten. De goede smaak had zich in Duitschland nog niet onder de overige standen uitgebreid, en was in al te naauwe grenzen besloten, dan dat hij had kunnen algemeen worden. Dit tijdpunt had het noodlot voor de regering van FREDERIK *den Grooten* bewaard, om die van dezen kant alle volkeren en de laatste nakomelingschap bewonderenswaardig te maken. — KLEIST was een krijgsman en stierf den edelen dood voor het Vaderland; RABENER, WEISSE, UZ, GESSNER, MOSER en anderen, die zoo veel tot verbetering en verbreiding van den goeden smaak in ons Vaderland bijgebragt hebben, zijn niets minder dan Geleerden van beroep. Behoef ik meer te zeggen, om de oorzaken te verklaren, waarom de vinding en voorstelling op zoo vele Duitsche Munten slecht, kinderachtig, onduidelijk en belagchelijk zij? Men neme mijne beschouwingen te zamen, men sla een oog op verscheidene Duit-

 sche

sche Hoven, en men zal begrijpen, waarvandaan het komt, dat wij nog tegenwoordig Munten bekomen, die schoon van vorm, en slecht ten aanzien der vinding zijn.

Daar ik genoeg tot nadeel der nieuwere Munten gesproken heb, houd ik mij ook verbonden, iets tot haren lof te zeggen. Maar is 't mijne schuld, als ik slechts weinig daarvan zeggen kan? Ik herinner mij aan eenige zeer nieuwe Munten, welker zinnebeelden Rome zelfs niet onwaardig zijn.

Engeland heeft in den laatsten oorlog, die de Britsche zeemagt in eenen hoogen glans vertoonde, op de verovering van Goree, Quebek, en gansch Canada drie Medailles laten slaan, die volkomen naar het voorbeeld van Roomsche Penningen ontworpen zijn. Hier ziet men geene kanonnen en schepen, maar de duidelijkste en schoonste zinnebeelden der Overwinning. Gelijke lof verdient die Medaille van mij, die in het jaar 1762 te Weenen op den dood der Keizerlijke Prinses JOHANNA GABRIELA geslagen is. Zij strekt den smaak van diengene, die haar opgegeven heeft, tot eer.

Veelligt zouden onze Vorsten meer zorg op hunne Medailles aanwenden, als zij zich datgene voorstelden, hetwelk LONGINUS den Schrijveren aanbeveelt. Hij vermaant hen, aan 't oordeel te denken, dat te eeniger tijd de Nakomelingschap

van

van hunne schriften vellen zal. Een Vorst, die zijne Pronkpenningen als gedenkteekens aanziet, die hij de eeuwigheid toewijdt, en die tevens de laatste nakomelingschap zijnen smaak, zijne liefde voor de konsten, verkondigen, zal zeker, om het nakroost de voordeeligste schilderij van zich over te laten, op dezelve meer vlijt en naauwkeuriger zorg doen aanwenden. Deze overtuiging zoude ook de mislagen tegen het *kostuum* (de kleederdragt) bijkans in gansch Duitschland, als 't ware door den tijd en de menigte der voorbeelden gewettigd, wegnemen. Ik spreek van de geharnaschte Borstbeelden op Munten. Dit harnas geeft de nieuwe Kunstenaar somwijlen niet slechts aan *Helden*, die vele veldtogten gedaan en door overwinningen roem verworven hebben; maar hij voegt het ook aan andren toe, die niet in de minste verbinding met den stand der krijgslieden staan. Ik kenne de vrijheid, met welke de Kunstenaar in Standbeelden en Penningen de Oudheid mag navolgen. Maar ik kenne die oude oorspronkelijke gedenkteekens niet, naar welke de geharnaschte Borstbeelden op de meeste nieuwe Munten zouden geteekend zijn. De Byzantijnsche Keizers verschijnen zeer dikmaals geharnascht, en hebben zelfs spies en schild op Munten. Maar ook deze dragt is van de onze zeer verscheiden, die meer een willekeurig samenstel van wapenrustingen van verschillende tijden schijnt te zijn.

zijn. Deze afbeelding blijft toch altijd vreemd voor onze tijden, en zij stelt eene zaak voor, die wij in de Natuur niet meer zien. Hebben zich de Romeinen ooit in Egyptische kleeding of met Parthische Tiaren laten afbeelden. Zouden zij niet, als zij dat gedaan hadden, hetgeen onze Vorsten doen, de nakomelingschap gansch verkeerde begrippen van de dragt hunner tijden gegeven hebben? HELIOGABALUS legde dikwijls de Roomsche kleeding af, en kleedde zich naar de wijze der Duitschen. Maar op Penningen heeft hij evenwel zich niet in deze dragt laten voorstellen. De oude Frankische Koningen beminden de kleeding der Grieksche Keizeren, (gelijk in nieuwere tijden zeker Hof den wonderbaarlijken opschik des Spanjaards aannam,) en CHILDERIK liet zich in dezelve op zijnen ring graveren.

Ik wenschte, dat een wijs Vorst, wien de Kunstenaar of uit vleijerij (want de naam eens Helds en Veroveraars schijnt het oor der Vorsten meestendeels te behagen,) of uit blinde gehoorzaamheid aan de gewoonte, dit Borstharnas toevoegde, hem op diezelfde wijze afwees, als de Leeuw in de Fabel den Aap. Deze, een waar beeld van vele Kunstenaren in deze zaak, stelde de ruige Majesteit, die zich wilde laten schilderen, met helm en harnas op den Troon voor.

Van

Van koper ben ik niet: waar ziet gij, dat ik 't drage?

Was des Leeuws vrage; en ziende dat MARS en BELLONA hem vergezelden, werd hij gram.

Gij zijt een zot met uwen Held,
Met uwen Krijgsgod MARS en uwe Krijgsheldin,
Laat, sprak de Groot-Sultan, het koper weer afkrabben,
Ik wil een Leeuwenbeeltnis hebben.

ALEXANDER rukte ARISTOBULUS het geschrift uit de hand, uit hetwelk hij hem eene buitensporige beschrijving zijner daden voorlas, wierp het in het water, en meende, dat de Schrijver zelf deze belooning verdiend had. Sedert dat de Vorsten begonnen hebben eigene Historieschrijvers voor zich te houden, welker betaalde ontrouw toch al te zwak is, om de Nakomelingschap te bedriegen, is men ook hierin uitbundiger geworden. — Schoon ook een Vorst geene soldaten heeft, en geene kan hebben, is hij evenwel soldaat en held op zijne Munten. — Maar wat zal men daarenboven zeggen, als men Raadsheeren uit de Rijksteden, die ten hoogste in hun leven eene vreedzame en met opregten afkeer voor al het moorden en bloedvergieten bezielde Burgercompagnie, als zij een schiet-spel hielden, hebben aangevoerd, met geharnaschte Borstbeelden op Penningen ziet voorgesteld? Desniettegenstaande heb ik zeer nieuwe Munten gezien, op welke de ge-

gekrulde Paruik over het harnas hing; en ik was moeijelijk dat hare heerlijkheden ook niet, om zich in hunne gansche pracht te tooien, den breeden halskraag over het harnas gebonden hadden. — Hier herhale ik niet den wensch van AIAX, maar ik doe voor Duitschland die bede, die de Heer WATELET aan de Hemelsche VENUS gedaan heeft: « Verstrooi de dwaze denkbeelden, open onze oogen, en laat de smaak, en het gezond verstand in de wereld heerschen! » —

De naauwe verwantschap eener schrandere vinding van zinnebeelden op Munten met den goeden smaak strekt zich ook uit tot de *Opschriften*. Deze dragen op Grieksche en Latijnsche Penningen dezelfde kenmerken eener mannelijke denkwijze, die de schriften dezer volkeren van anderen onderscheidt. Eene zekere beknoptheid, die de gedachten nadruk bijzet, en de duidelijkheid niets beneemt; eene welgeschikte taal, welke alle kinderachtige gemaaktheid en alle speelwerk onbekend is; eene uitdrukking, welke het oogmerk eener Munte, om haar de nakomelingschap als een waardig getuigenis van voorgevallene zaken over te leveren, vordert, — deze eigenschappen geven de oude Munten eenen voorrang boven de nieuwere. Van dezen kunnen wij voor het grootste gedeelte zeggen, dat zij in dit stuk even zoo ver beneden de Ouden staan, als de meeste nieuwe schriften. De slechte smaak, die zich in hunne Opschriften open-

openbaart, is voor eenen Man, die de verdienste der Ouden kent, dikmaals onverdragelijk. Een zeer geleerd Kunstregter zegt: « Het is met de woorden geschapen, als met het metaal, waarmede men eenen Diamant insluit. Hoe minder kostbaar men daartoe neemt, des te beter werking doet de steen. » Onze Landslieden schijnen het tegendeel te gelooven. De nieuwe Gedenkpenningen zijn met zeer wijdloopige Opschriften overladen. Eene onnoodige langdradigheid van woorden zegt tot verdriet des Lezers in veel regels datgene, dat de Romein met weinig woorden uitdrukte. Voorbeelden hiervan zijn niet zeldzaam. Ik verwijze mijne Lezers tot den Gedenkpenning van de Provincie van Zeeland, op de algemeene Vergadering der Vereenigde Staten in het jaar 1651 in 's Hage gehouden, of tot eenen Daalder der Keurvorstin ELISABETH CHARLOTTE *van Brandenburg*. De laatste is op beide zijden met geschrift vervuld, waardoor een Penning eene nog onaangenamere gestalte bekomt. Deze wijdloopigheid in uitdrukking ontstaat ten deele daarvandaan, wijl de Opstellers van zoodanig opschrift de kracht en nadruk eener taal niet kennen; ten deele, wijl diegene, op welker bevel Medailles geslagen worden, somwijlen eene groote genegenheid tot weidsche bijnaamwoorden bezitten. Naardien PHILIP de *Tweede*, Koning van Spanjen, door eene zeer wijze ordonnantie, waardoor hij de titels,

tels, die men in brieven gebruikte, afschafte, en voor zich blootelijk den titel van *Senor* hieldt, zich aan vele lasteringen blootgesteld, en zelfs den Paus SIXTUS *den Vijfden* zoodanig verbitterd heeft, dat deze het bevelschrift op de rol der verbodene boeken stelde; naardien het eene beweegreden werd tot het vergieten van menschenbloed, dat de Koning van Polen, JOHAN CASIMIR, in eenen brief aan den Koning van Zweden, CAREL GUSTAAF, in het jaar 1654 gezonden, zijn' eigen titel drie verkortings-teekenen (*etceteraas*), en den Zweedschen maar twee bijgevoegd had; — zoo kunnen wij wel niet den Geleerde of Kunstenaar berispen, als hij zich naar de zwakheid van den Vorst schikt, dien hij onderworpen is. Maar over den Vorst moet men zich verwonderen, die aan eene ijdelheid overgegeven is, die hem volstrekt niet baat.

De wansmaak, onder welke ons Vaderland lang gezucht heeft, heeft ook op Penningen sporen nagelaten, die wij naauwelijks thans beginnen uit te wisschen. Ik meene de woordspelingen, die tot schande van het waar vernuft op Duitsche Penningen verschijnen. Een gelijkluidende klank, dien een kindsch oor tusschen twee woorden bemerkt, heeft dikwijls aanleiding gegeven, niet alleen tot het uiten van ongerijmdheden, maar ook om derzelfs gedachtenis door eenen Pronkpenning te vereeuwigen. De uitvinder van den Penning op

de

de Huwelijksplegtigheid des Roomschen Konings JOSEPHUS met eene Prinses uit het huis van Brunswijk, die eenen Adelaar op een Paard zittende, met het opschrift: *Honoror non oneror*, vertoont, gevoelde zekerlijk eene hartelijke vreugde over zijnen inval. Ik geloof ook, dat hoe ongerijmd, en hoe dubbelzinnige verklaringen hij ook onderworpen is, hij evenwel te zijner tijd eenen tamelijken bijval zal gevonden hebben. Wat zal ik van de *Chronosticha* (Tijd-verzen) zeggen, die nog tegenwoordig dikwerf onze munten wanstaltig maken. Zoo ellendige geboorten eens verdorvenen smaaks verdienen juist niet tot de nakomelingschap te komen, en haar het tijdpunt af te beelden, dat ze voortgebragt heeft. Desniettemin is voornamelijk in de eerste helft van deze (18de) eeuw niet ligt eene Medaille gemunt, die niet een Chronostichon gehad heeft. Ja men was zoo zeer voor dezelve ingenomen, dat men wel twee op éénen Penning stelde. Ik herinnere mij eenen Pronkpenning op de verkiezing en krooning van Keizer KAREL *de Zesde* gezien te hebben, die, behalve een wijdloopig verhaal van de voorgevallene zaak, twee Chronisticha bevat. Het jammerde mij wegens den kundigen KOCH, die den stempel tot deze Munt vervaardigd had.

Er zouden nog eenige aanmerkingen over de opschriften in verzen, en over de opschriften in

tweederlei taal, hoedanige ik op eenige Penningen eens Graven VAN REUSS van de vorige eeuw gezien heb, te maken zijn. Maar tot mijn oogmerk zal datgene reeds kunnen dienen, wat ik gezegd heb. Ik wil daarvoor twee andere aanmerkingen hier bijvoegen.

Men zal bevinden, dat de bijgebragte misslagen der Opschriften slechts in landen en tijden bijval hebben gevonden, alwaar de smaak verdorven was, ten minste de goede smaak nog niet de algemeene heerschappij bekomen had. Onder het groot getal van Penningen, die onder de Regering van LODEWIJK *den Veertienden* geslagen zijn geworden, is geen enkele, die door een Chronostichon ontsierd was, schoon terzelver tijd gansch Duitschland op dit speelwerk verzot was. Maar hoe was het ook mogelijk, dat een Land, daar HUET, BOILEAU, FENELON, MOLIERE, RAPIN, en zoo vele anderen den smaak gereinigd hadden, deze openbare Gedenkteekenen tegen de algemeene beschaafdheid des geestes hadden kunnen strijden. Daarentegen hoe duister zag het er terzelver tijd in ons Vaderland uit, daar men zich met de brieven van BUCHNER en SCHURZFLEISCH vermaakte, als men van geestige werken spreken wilde. Men deed hetzelfde in de Wijsbegeerte, dat men nog op Munten ziet. Het was een werk van eenen Philosophischen geest, door letters de bevestigende of ont-

onkennende stelling aan te toonen, en door dezer hulp in de geheimenis der Sluitredekunde in te dringen (*Barbara*, *Celarent*, enz.) Gelijkerwijs de Franschen hun gezuiverde smaak voor deze zotheden bewaarden, zoo schijnt de Britten hunne sterke en mannelijke geest hiervan terug gehouden te hebben. Want op Engelsche Penningen herinner ik mij mede niet, de ongerijmde begeerte om met de nakomelingschap door getallen te spreken, aangetroffen te hebben. De diepdenkende Brit kon zich niet tot het spelend werk vernederen, dat buiten kijf zijn' oorsprong uit de kloosters dier donkere tijden heeft, toen de trage Monnik, vermoeid van even zoo smakelooze gezangen en gebeden, zich met dit tijdverdrijf de lange dagen verkortte.

Met dezelfde schreden, met welke de goede smaak in eenige gewesten van Duitschland toegenomen heeft, heeft ook de liefde tot het spelende en kindsche op Munten afgenomen. Ten minste dragen diegene, welke op openbaar bevel en in de hoofdsteden vervaardigd zijn, zelden dit kenmerk des verdorvenen smaaks. Slechts die Gewesten, waar het nog duister gebleven is, leveren ons nog Pronkpenningen met Chronosticha, en verkondigen ons tevens, dat zij nog ver in de kennis van ware schoonheid achter gebleven zijn.

Behalve de bijgebragte redenen, vinde ik nog

eene andere, die in het algemeen tot de *goede* vervaardiging der oude Munten veel schijnt toegebragt te hebben. De vrijheid van Medailles te slaan was in Rome niet zonder wetten, gelijk zij voor het grootste gedeelte in Duitschland is (*). Ik zeg met voordacht, voor het grootste gedeelte. Want GEORGE *de Eerste* heeft in zijne Duitsche Staten door eene bijzondere Wet de vrijheid van bijzondere personen, om Pronkpenningen te slaan, bepaald. Daarentegen gebruikt de Overigheid in andere Landen eene groote toegevendheid in deze zaak. In het bijzonder schijnen het onze Rijkssteden als een deel der Duitsche vrijheid aan te zien, dat ieder Burger zijne Patriciërs, Predikers, Raadsheeren, Schoolleeraars, door Gedenkpenningen vereeuwigen kan. Zij behooren, als het ware, tot de geschiedenis eener familie, die op hooge feestdagen, na gelezene predikatie, deze bewijzen van haren roem en adeldom zorgvuldig beschouwt, en daaruit de jeugd formeert. Het nadeel, dat de Geschiedenissen zelve, welker getuigen de Munten zijn zullen, door deze uitgelatene vrijheid wordt toegebragt, is door wijlen den Abt te Loccum, BÖHMER, zeer grondig aangewezen.

(*) [Ook in Frankrijk mag geene Medaille geslagen worden, dan onder toezigt, en dus na goedkeuring, van den Koninklijken Directeur-Generaal der Munten en Penningen.

H. W. T.]

OVER DE VOORTREFFELIJKHEID EN SCHRANDERHEID VAN HET MENSCHELIJK VERSTAND, IN ONDERSCHEIDENE KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN; VOORNAMELIJK BLIJKBAAR IN DE WIS- NATUUR- EN STARREKUNDE.

Vertaling van een Latijnsch Dichtstuk,

Uitgesproken te LEIDEN,

DOOR

Prof. S. SPEYERT VAN DER EYK,

Den 8 *Februarij*, 1808.

God gebood dat er niets voortreffelijker op het aardrijk bestaan zoude; en heeft niets verhevener geschapen, dan het menschelijk verstand. — Hoe veel werken de menschen met hunnen geest uit! En hoe veel groots kennen zij! zij kunnen de heilige wetten der natuur onderzoeken; zij kunnen tot de ware oorzaak van het gewrocht opklimmen; door hun schrander vernuft de binnenste heiligdommen der Natuur intreden, en haren Formeerder op de regte wijze vereeren.

Het is den mensch vergund de schoone kunsten te beoefenen, en door zijn vernuft, zijne kunstige hand, en aanhoudende vlijt zeer veel te vermogen. De mensch kan den hemeltrans beklimmen, en met zijnen vluggen geest de starren doorloopen, den weg der zon en der maan bepalen, en volgens welke wet de planeten omwen-

telen, en in welken kring de starren de ruimte des onmeetbaren hemels doorsnellen.

Dit onderwerp zal ik bezingen, en de bewonderenswaardige gaven des menschelijken verstands beschrijven; en van den eersten oorsprong der wereld tot op onze tijden zal u, o Lezer! mijn dichterlijk tafereel leiden.

Voornamelijk zal ik bezingen: *wat de menschelijke ziel door haar vlug vernuft, beschaafd door Natuur- en Wiskunde, vermag; welk eene eer haar toekomt in de Vrije Kunsten; en hoe groot zij is, daar zij de starren waarneemt, en de loopkringen van zon en maan bepaalt.*

Lezer! wees mijner Zang-godin gunstig, terwijl zij zich verheugt de verhevene gaven van den menschelijken geest en deszelfs duurzamen roem te bezingen; — door welken, o Leiden! ook de kring van uwe beroemde mannen uitblinkt, hoedanigen altijd het Bataafsch Athene versierd hebben. — Betoon mij, o Lezer! daar ik van zulke groote dingen zinge, uwe toegevenheid (*enz.*)

Gij, Hoogste God! die door een heilig gezag alles regeert, die de zee, die de aarde, die de blinkende starren des hemels naar eeuwige wetten bestuurt en in de juiste orde bewaart, die het menschelijk geslacht met zulke rijke geschenken begiftigt, wees Gij mij nabij! Laat het mij vergund

gund zijn Uwer waardig te dichten, terwijl ik het voornaamste uwer werken op dit aardrijk vermelde, waardoor de mensch, de voortreffelijkste onder de sterfelijke wezens, al het aardsche overtreft; waardoor hem de toegang tot de zalige gewesten geopend is: Hoogste God! wees mij nabij! begunstig mijne pogingen! en terwijl ik het menschelijk verstand en zijne schranderheid bezing, geef mij zelf alhier in die gaven te deelen.

Want het begin en de voortgang van elke kunst hangt van de Hoogste Godheid af, en deze heeft in het menschelijk geslacht ligchaam en ziel zoodanig ingerigt en verbonden, dat hetzelve de verhevene voorwerpen niet alleen kan beschouwen, maar ook dezelve leeren kennen. Van hier dat de mensch zoo veel navorschen, en met zijn oordeel zoo veel onderscheiden, en zoo veel weten kan. Van hier, dat, daar hij goddelijk gevoel in zijn hart koestert, hij, schoon nog aardeling, tot de hemelsche oorden met zijne gedachten opklimt.

Welaan dan, mijne Zang-godin! vertoef niet, het luste u nu een verheven gedicht, der grootste Godheid waardig te zingen!

De eerste ouderen van het menschelijk geslacht leefden geheel onschuldig, en vreemd van eenig misdrijf; zoodanig heeft de Almagtige Formeerder hen voortgebragt en zij konden op aarde een hemelsch leven leiden; den Schepper der wereld

met eene reine ziel eerbiedigen; eene der Godheid waardige liefde, op de regte wijze, betoonen, en aldus, even als de hemelingen, kunnen Hoogen God vereeren.

Zonder eenigen dwang, bragt het aardrijk van zelf boom- en veldvruchten, bloemen en kruiden voort: de mensch heerschte met zachtheid over alle dieren, van welke geene den mensch verschrikten, geene voor den mensch vreesden; alles beantwoordde aan zijn aard en doel; alles was eenparig, schoon onder aangenaam afwisselende vormen. Men begeerde toen geen heilzaam geneesmiddel; want men verheugde zich over duurzaam en eigenaardig welzijn; en al wat de Natuur heden doet of voortbrengt, dit alles schitterde toen reeds met eene glansrijker pracht. Het was altijd lente, en de zefirs streelden gestadig, met een aangenaam ruischen, de zuivere lucht; bij het schijnen der zon liep de dag schoon en helder voort. Toen verwekten geene bliksems uit de zwavelachtige wolken geschoten, noch de schorre donders, schrik en vrees in de menschelijke ziel, noch stortregens met hagel vermengd verwoestten de zaailanden; maar de regens, aangenaam door Goddelijken nectar, besproeiden met overvloedige droppelen de blijde velden. In den koelen nacht glinsterden de starren door haar schitterend vuur, en ook de maan, sierlijk in hare afwisselende gestalte. Alles zong uit eenen

mond

mond den Goddelijken lof; ieder leefde in zich-zelven zalig in zijn lot. Eene voortreffelijke overeenstemming, eene bewonderenswaardige orde, de gezegendste voorspoed en de grootste bevalligheid verbonden dit alles aan een. De opregte ziel, gelukkig door haren hemelschen oorsprong, de ziel, zich vereenigende in de Godheid van haren Schepper, was als zelve eene Godheid, verblijdde zich in zichzelve, en had in zichzelve eene rijke bron van heilige zaligheid.

Maar toen de al te gelukkige mensch (helaas! waar kwaamt gij toe?) den regtvaardigen toorn der beleedigde Godheid ontstoken had, heeft die ongelukkige misdaad al het geschapene verdorven, en door eenen verschrikkelijken val is alles neergestort: en indien de gunst des Goedertierenen Vaders het niet verhoed had, zou het lot van ons stervelingen eeuwig vreesselijk geweest zijn. Van toen af heeft de wreede behoefte de ellendige menschen het eerst geleerd, struiken zamen te vlechten en holen te bewonen. Want de Almagtige had nu vier getijden des jaars onderscheiden; de vermaken der aangename lente werden vervangen door de hette des zomers; terstond op dezen volgden de woedende stormen des herfsts en de verstijvende koude van den winter. Het zij ijdel, dat de Ouden verhalen, dat PROMETHEUS het eerst den mensch uit klei heeft gevormd; het is geenszins ijdel wat de dichters ver-

vermelden, dat de menschen, met een hard staal, vonken uit vuursteen geslagen hebben, en het vuur zich hebben weten ten nutte te maken, tot verschillende gewigtige behoeften van het menschelijk geslacht. Door het vuur toch heeft men eerst de koude verdreven, daarna kruiden toebereid tot een aangenaam voedsel. Men zocht voorts de middelen van bestaan, welke ieder land oplevert; het wild gedierte en de vogelen werden door pijlen geveld, en men legde allerlei lagen aan de visschen. Weldra werden de menschen door de wrange guurheid der lucht genoopt, eerst stroo-hutten uit aarde en klei met graszoden aaneengevoegd te maken, en daarna huizen te bouwen, schoon nog met geene kunst vervaardigd. Dit echter eischte uitvinding en verstand, welke, op natuurkundige beginselen gegrond, maar nog als zoodanig niet erkend zijnde, de nakomelingschap met den waren naam genoemd heeft. De behoefte heeft verschillende kunsten geteeld, en het verstand, met eenen onvermoeiden arbeid gepaard, heeft de kunsten tot volmaaktheid gebragt. Terwijl het getal der menschen vermeerderde, nam ook de behoefte toe; want meerdere menschen hadden meerdere dingen noodig; elk een begeerde voor zich, hetgeen hem nuttig toescheen, en behield dit dan somtijds gerust, of moest het aan zijne naburen afstaan, omdat hij minder in krachten was, en de

de magtigen alles roofden met geweld. Van hier twist, gramschap, gevecht en oorlog; van hier verschillende volken, die zoo veel verschillende belangen hebben; van hier verschillende Koningen, met zoo zeer verschillende magt.

Toen ook heeft CERES het eerst het land beploegd en de eerste zaden aan de te voren ongerepte aarde aanbevolen, en voor den boscheikel de zware koornhalm in de plaats gesteld. Zij heeft het eerst aan de aarde wetten gegeven, en geboden dat de grond, door menschelijke kunst en arbeid bekwaam gemaakt, aangenaam voedsel zoude opleveren. Zoo heeft de goede Godin de stervelingen geleerd vruchten te kweeken. De herder weidde de kudde van woldragend vee op de hooge bergen en in de afgelegene valleijen. Eene eenvoudige onschuld versierde het landleven; eene ongestoorde deugd heerschte er, en de eeuw was gelukkig door hare zeden.

Maar de hooge pijnboom werd op de boschrijke bergen geveld, en straks op de snelvlietende golven afgelaten. De stoutmoedige zeeman voerde haar tot de afgelegene oorden, om schatten van koopwaren, van zilver en van geelverwig goud te verwerven. Bij het vermeerderen der rijkdommen stak ook de brandende begeerte naar dezelve het hoofd op, en het menschelijk geslacht verviel te gelijk tot allerlei misdaad. Nu ook verhieven steden, door muren versterkt, hare kruinen;

nen; de dorpen, die even te voren de landlieden door derzelver eenvoudigheid tot vreugde verstrekten, weldra in luisterrijke steden veranderd, gingen eindelijk, begraven onder weelde en pracht, te grond.

Zou ik hier de Rijken optellen, welke de eerste Heerschappijen waren, de Assyriërs, Perzen, Grieken en Romeinen? Zou ik ook spreken van zoo vele Rijken, welke nu eens gevestigd werden, dan wederom vergingen, en hoe groot de onstandvastigheid der menschelijke zaken zij? Hoe vele dingen brengt de menschelijke vlijt en oefening niet voort, en volmaakt en vermeerdert dezelve! hoe vele dingen worden niet wederom, door dezelfde vlijt en oefening, maar verkeerd aangewend, omvergeworpen en vernietigd!

Evenwel, door de vrije kunsten en goede zeden te beoefenen, werd de menschelijke ziel verrijkt door wetenschap en deugd; en indien er nog iets van regt of billijkheid bij den zwakken sterveling op aarde overig zij, heeft de hemelsche oorsprong, helaas! door den mensch eenmaal veracht, heeft dit de arbeid, de oefening, de vlijt alleen te weeg gebragt. Hoe veel konde ik van de Ouden verhalen, en hunnen uitstekenden roem. Wat konde ik zingen van de strenge ziel en wetten van LYCURGUS? of de wetgeving van SOLON, die CROESUS, al te trotsch op zijn ijdel goud, geleerd heeft, « dat de menschen

schen eerst ná hunnen dood gezegd kunnen worden, gelukkig te zijn? » Wat zal ik u ORPHEUS, herinneren, die, door zijne lier zoo beroemd, leerde, de Goden met eene opregte ziel te vereeren? Zoude ik hier den voornaamsten aller Dichteren, HOMERUS, die het omdoolen van ULYSSES en de gramschap van ACHILLES bezingt, met lof verheffen? — of den Venusijnschen Zwaan (HORATIUS), wien Rome weleer, wien nog de wereld bewondert; — of MARO, die de lotgevallen van AENEAS vermeld heeft; MARO, in roem naastgelijk aan HOMERUS? — Wat kon ik niet zeggen van THALES, die de eerste schijnt geweest te zijn, die met verstand en eene toen zeldzame kunde eene Eclips voorzegd heeft? Welke ruime stof in de leerstellingen van PYTHAGORAS? Deze onderwees, dat de zielen, noch den dood noch de vernietiging ondergingen, en dat dezelve nieuwe woonplaatsen bewonen, en, hunne vorige lichamen verlatende, dan in deze, dan in gene leven. Hij verbood tevens, dat men zich met vleesch zoude voeden, vermits de menschelijke zielen ook in ligchamen der dieren verhuisden. Hoe konde ik roemen van het werk van EUCLIDES, door verdienden lof vermaard, en hetwelk ieder wijze nog tegenwoordig vereert. Hoe groote en schoone vraagstukken van ARCHIMEDES bewijzen de uitmuntende vatbaarheden en begaafdheden van het men-

menschelijk verstand! — Een latere leeftijd heeft ook verhevene geesten, eenen EULER, een NEWTON voortgebragt; en LAVOISIER, wiens hoofd het goddeloos zwaard der verschrikkelijke guillotine velde. Ook bragt zij DE LA LANDE voort, uit wiens rijke bron zulke heldere stroomen voor de Starrekundigen vloeijen. — Ook HERSCHEL, en zijne Zuster die verdient nevens hem genoemd te worden. Terwijl bij den aanvang van deze eeuw PIAZZI, en een weinig daarna ook OLBERS, zich eenen eeuwigen lof verworven hebben.

Door hen eerst weten wij, dat nog drie, tot hiertoe onbekende planeten, de zon vergezellen. De eerste wordt, naar den uitvinder zelf, HERSCHEL genoemd (*); aan de twee overigen hebben de Starrekundigen de namen van CERES en PALLAS gegeven, naar de Koorn-Godin en die der Geleerdheid. En opdat aan u, o JUNO, de billijke eer niet zoude ontbreken, schitterde daarna uw eerste licht ook voor HARDING: Gij, VESTA! als vierde gezellinne, vertoonde u onlangs weder aan OLBERS met eenen helderen rooden glans. — Wat zou ik anderen vermelden, wier verheven en vlug vernuft deze eeuw boven de vorige verheft. Bezing, o Zang-godin! zulke groo-

(*) Anders, URANUS.

groote mannen, en hunne verdiensten naar orde, en verhef met lof een ieder, die in zijnen tijd uitblonk.

Het nut, hetwelk de *Werktuigkunde* het menschelijk geslacht aanbiedt, bewijst in het bijzonder de vermogens en de uitwerkselen van deszelfs verstand. Zij toch, door de Wis- en Natuurkunde gevormd, onderschraagt elken moeijelijken arbeid en komt dien te hulp. Maar waar zal hier de Zang-godin aanvangen? door welk een gezang zoo vele uitvindingen verhalen? door welk eene kunst zoo vele kunsten bezingen? Gelijk de zeeman op de golven des oceaans ronddwaalt, en niets dan zee en lucht en het gestarnte aanschouwende, enkele starren waarneemt, zijnen wissen loop door de baren rigt, en de gewenschte kust gelukkig bereikt; zoo dwaalt ook mijne Zanggodin in de menigte der voorwerpen rond. Doe mij slechts weinige uit zoo vele en zoo groote uitvindingen kennen, en laat die weinige, gelijk den zeeman de starren, ook onzen loop bestuuren! zoo moge het mij te beurt vallen de gewenschte haven te bereiken.

Welk werktuig is meer tot velerlei gebruik geschikt dan de *Molen*, die door wind, of paarden, of water, wordt in beweging gebragt? want door haar wordt het graan, de rogge, de tarw,

 de

de garst, tot meer geschikt voedsel voor den mensch fijn gemalen, en de olij-voortbrengende vruchten, kool- en lijnzaad, en papaver. Zij stampt de lompen, opdat hiervan het nuttige papier gemaakt worde, en geschikt om langen tijd van duur te zijn. O wonderen van het menschelijk verstand, geschenken en vruchten, de roem eener edele kunst! Ziedaar het zeer bekend voortbrengsel van het vlas, voor ons van onberekenbare waarde, wanneer het door verschillenden arbeid bewerkt is. Nadat de dunne schors van het geplukte vlas in het water heeft kunnen verrotten, vereenigt men het *werk*, de inwendige draden van het vlas, door kunst daartoe bekwaam gemaakt, en men bereidt de draden, met welke men moet weven; het afgemaakt weefsel verschaft het linnen, de nuttigste kleeding voor den mensch. Maar dit linnen, daarna versleten en van zijnen bezitter veracht als een verworpen en nuttelooze hoop, wordt weder gestampt en door molens vermalen, en tot de gestalte van vocht gebragt, en, wit geworden zijnde, brengt eindelijk het voortreffelijk papier voort. — Ook de verwstoffen worden door de molens bereid: en dus vloeijen uit deze bron niet alleen de eer, het vermaak, de roem der eeuwig levende kunst van APELLES; maar hierdoor ook neemt de wol verscheidene kleuren aan, en nu prijkt het purper, dan het geel, dan weder het rozen-roode kleed,

Hoed, als ook de bevallige zamenvoeging en menggeling van verschillende kleuren. — De molens zagen ook hout, dat verhevene torens, hooge huizen, en vorstelijke paleizen zal versieren, dat den zeeman hout en schepen, den koopman roem, waren en winst zal schenken. — Dit werktuig is in het bijzonder voor ons Vaderland van een voortreffelijk nut; het bewaart hetzelve schier van jaar tot jaar ongeschonden voor de snelle golven, waarvoor het anders zoude moeten zwichten, en geeft eenen uit het water opkomenden vetten grond met welig gras en vruchtbaar koorn. — En hoeveel anderen arbeid bewerkt of verrigt daarenboven de in beweging gebragte molen?

Maar ik spoede mij tot de overige werktuigen. De stoute onderneming van den mensch ging voort het gesternte af te beelden, en door vaste wetten over den weg van de zon en de gehoornde maan te heerschen, en, in een klein bestek bij elkander gevoegd, vertoonen zich naar de natuur de beeldtenissen aan den hemel. Dit werktuig regelt dus op- en ondergang der hemel-ligchamen. De wijzer toont den verloopenen tijd aan, die den nacht en den dag in uren verdeelt: de slinger doet den wijzer gelijkmatig omloopen, door de uitvinding van den grooten HUYGENS; terwijl de ijverige zorg van GRAHAM den slinger zoodanig inrigtte, dat dezelve noch door koude noch door warmte verandert.

De werktuigkunde bezit het vermogen om het menschelijk ligchaam door kunst na te bootsen. Veeren brengen hefboomen en raderen door hare kracht in beweging. Het werktuig begint zich te bewegen, en hierdoor bestuurt het de begonnen omwendingen. Somtijds echter wordt het daarenboven door de kunst des werkmeesters bewogen. Het zamenstel spreekt, of kan schrijven, of teekenen, of speelt op den citer, of danst, of behaagt door deszelfs gezang, of gebiedt over de schaakstukken en overwint zijnen vijand, en toont met eene kunstige hand het fijn vernuft des kunstenaars. De menschen vervaardigen ook dieren, welke van zelf de natuurlijke werkingen van het lichaam aanwijzen. O VAUCANSON! de faam zal, daar gij zulke werktuigen uitmuntend hebt zamengevoegd, uwen arbeid met eenen eeuwigen lof vermelden. — Zóóveel kunnen de menschen daarstellen: de Schepper alleen behoudt zich vóór, te bezielen; hetwelk door het sterflijk geslacht nimmer kan nagebootst worden.

Zoudt gij, mijne Zang-godin! het verschillende nut der *Zeesluizen* en allerlei zeeweringen verzwijgen, welke den Nederlander zoo vele voordeelen aanbrengen? Ons Vaderland namelijk, naauwelijks de golven des oceaans ontrukt kunnende worden, erkent deze als veilige beschuttingen; gene beteugelen de baren, die dikwijls door hare al te groote kracht met verwoesting dreigen.

In-

Indien wij door dijken, of hoofden, of sluizen, de golven der zee, door de winden beroerd, geenen wederstand konden bieden; indien de stormwind, krakende door de gure Noorderbuijen, nu de zee, dan de rivieren tot de starren verhief, en ongestraft zijne gramschap op de oevers uitoefende, zoude het geweld der wateren u, o Vaderland! in een' korten tijd bedekken. Helaas! niets bleef er ongeschonden! ik verbeeldde mij dit droevig tooneel; de bosschen met hunne verhevene toppen, door de winden geschokt, waggelen, zij zuchten en worden met hunne kruinen nedergeveld; het koorn wordt verwoest; dieren, zelfs landbewoneren, komen om, en doorluchtige steden vergaan met hare vesten; de vrouw, van haren man beroofd, betreurt zijnen dood, de waardigste gade wordt voor de oogen van haren echtgenoot weggesleept; het geweld der stormen rukt het kind van de borst zijner moeder, of beiden komen ellendig in de golven om; de dochter bevochtigt het ontzield gelaat van haren vader met tranen, de vader schreit over zijne kinderen, en de broeder beweent zijne zuster; door de golven en de wreede winden die de lucht beroeren, wordt alles vernield, en de schatten, door veel moeite en arbeid vergaderd, worden verzwolgen. O Vaderland! welk is uw lot? hetgeen heden land is, kan morgen water en zee worden.

De sluis is ook ons tot een ander gebruik nuttig. — Door dezelve wordt het hoogere water van het lagere afgescheiden: door dezelve wordt dus het water opgesloten, en het opgeslotene afgelaten; hetzij men eene ongelijke oppervlakte van water moet bevaren; hetzij eene landstreek van overtollig water moet vrij gehouden worden, opdat het niet schadelijk zij voor het vee of voor de bouwlanden; of indien het noodig is dikke slijk uit de haven te drijven, — dan ontvangt de boezem het water, hetwelk de vloed der zee of de omstandigheden en bijzondere ligging der plaatsen aanbrengen. De sluis houdt het water in derzelver boezem op; zij laat hetzelve van de hoogte nederstorten. Wanneer de maan het water der zee naar buiten terug trekt, dan nemen de nedervallende stroomen het slijk mede, en overal worden de havens diep gehouden; waarin de zeeman zijne schepen brengt, opdat de roem van de koopmanschap, de glorie van het Bataafsche volk en de eer dezer eeuw, altoos haren glans doe schitteren.

Dikwijls is het noodzakelijk, dat een werktuig het water in de hoogte verheffe, hetwelk, opgeheven zijnde, tot velerlei gebruik geschikt wordt. Wat de molen hiertoe doet is reeds te voren genoeg gezegd: ook is hier de beroemde schroef van den Syracuser ARCHIMEDES nuttig; waardoor het water wordt opgeheven, makende regelma-

matige omloopen, en opstijgende door derzelfs gewigt, terwijl het de klimmende vlakken geleidelijk volgt. — Nu eens haalt de zuigpomp het water uit de putten, dan eens brengt de verdikte lucht hetzelve hooger op: op welke wijze onzen VAN DER HEYDEN de eeuwige eer der uitvinding van de brandspuiten te beurt viel, om het water op te heffen, dat, wanneer de onverzadelijke brand woedt, en het heilloos vuur uit de hooge daken barst, wanneer de zware rookdamp zich op een verzamelt, en er zich reeds een vuurstroom door de lucht verspreidt, en de vlam, door eenen snellen wind aangezet, alles aangrijpt, — den ellendigen hulp aanbrengt en verademing schenkt.

Indien het noodzakelijk zij, dat veel water te zamen schielijk opklimt, is er een werktuig voorhanden, hetwelk door de veerkracht der dampen in beweging gebragt, het water hoog opheft en in zeer groote menigte te gelijk uitstort. Zoodanige werktuigen hebben WATT en BOULTON het eerst gemaakt, welke men te regt van dubbele werking noemt (*à double effet*). De verdikte waterdamp alleen, en die tegelijk door het vuur veerkrachtig geworden is, verheft derzelver hefboomen en drukt ze ook neder. Maar ze kosten veel, omdat ze veel brandstoffen vereischen, en derhalve maakt men ze niet, dan wanneer derzelver oogmerk kan voldoen aan de kosten. Maar men

bouwt dezulke bij plaatsen, welke, schielijk droog gemaakt moetende worden, de schepen ontvangen, die herstelling behoeven, en van welke dezelve, hersteld zijnde, moeten terug gebragt worden (drooge dokken). Hoedanig een werktuig van een uitmuntend zamenstel ook ons Vaderland bezit (*), in een van deszelfs beroemde zeehavens (Hellevoetsluis) niet verre van u, mijn Brielle! Door deze werktuigen konden wij het Vaderland zoo vele bunderen lands terug geven, als de Haarlemmer-meer, klein in zijnen oorsprong, in water veranderd heeft.

(Deze stad Haarlem is de beroemdste onder de Bataafsche steden, daar zij zich verheft op de uitvinding der *Boekdrukkunst* met beweegbare letters. Hier, KOSTER! is door u de letter uit de schors gesneden, en straks heeft die geringe schors, door zwarten druk-inkt bedekt, de gewigtigste diensten gedaan. Elke letter moest eertijds door de hand geteekend worden, maar sedert brengt, door vereeniging der drukletters, de drukpers in korten tijd zeer schoone werken in het licht, en dat is de eer, dit zijn de vruchten van dit werktuig.)

Elders ruischt eene heldere bron met schuimen-

(*) Sedert het jaar 1807. — Naderhand zijn er ook andere in dit Land gesticht.

zende golven, alwaar de natuur de rivieren van de hooge bergtoppen stort, of alwaar een watersprong zich in de hoogte verheft, voortgedreven door verdikte lucht, of alwaar de kunst of de natuur heuvels voortbrengt. Het water verheft zich en valt weêr neder, en er ontstaat een aangenaam geruisch, terwijl de schuim opspringt en het water de lucht klieft. Of wanneer de waterval met een' afhellenden gang voortloopt; dan berst het water uit, en loopt met eenen breeden stroom; of de doorschijnende berg van water stort zich neder, welke met deszelfs steilen val ons verrukt, en de regenboog met hare zeven kleuren nabootst, wanneer de lichtstralen van de tegenoverstaande zon in het water gebroken worden.

Bedrieg ik mij? of lacht ons hier de fontein van HERO aan, waarin men de lucht, door het gewigt van het water, met eene nieuwe kunstgreep verdikt? — (*)

Van meer nut is de *Waterweegkunde.* Door deze

(*) [De Dichter had hier eene mythologische uitweiding, ter vermelding, dat de Werktuigkunde ook de plagen, welke volgens de Grieksche fabelkunde TANTALUS en de *Danaïden* in den *Tartarus* ondergaan, kunne voor oogen stellen. Men zie DESAGULIERS' *Natuurk.* II D. bl. 178 volgg., — en over HERON's *Fontein*, 'SGRAVESANDE, *Phys.* T. II. p. 628, sqq.]

deze heeft ARCHIMEDES het bedrog ontdekt, en geleerd, dat de kroon van HIERO uit zilver en uit goud was zamengesteld. Door haar worden de ligchamen door hunne betrekkelijke zwaarte onderscheiden, en bepaalt de natuurkundige hunne soorten naar de juiste orde. En hier blinkt de groote vlijt van BRISSON uit, die uitmuntende tafelen van de soortelijke zwaarte der ligchamen zamenstelde. Hierdoor ook wordt het vermogen der veerkracht en het gewigt der opene of opgeslotene lucht gekend. Ook hoe de lucht, door den wind beroerd, werkt, of door welke krachten zij gedreven worde.

Van hier werd OTTO VON GUERICKE beroemd, die het eerst de lucht uitzettede, nadat hij een bewonderenswaardig zamenstel vervaardigd had; hetwelk terstond verbeterd en tot algemeen gebruik gebragt werd, voornamelijk door de kunst van BOYLE en andere mannen. Doch door den arbeid van CUTHBERSON, en de uitvindingen van VAN MARUM, overtreft thans de luchtpomp, de oude in vele hoedanigheden, en is zij tevens voortreffelijker door haar velerlei gebruik. Met dit werktuig verdunnen de Natuurkundigen dan eens de lucht, dan eens verdikken zij dezelve. Maar indien men met eenvoudigere werktuigen de lucht wil verdikken, niet minder heeft de kunst dusdanige voortgebragt. — Het zij de Natuurkundigen de lucht willen verdunnen of verdikken, in

bei-

beide gevallen heeft dezelfde wet van BOYLE en van MARIOTTE plaats (*).

Door deze wetenschap durven de menschen met hunne sterfelijke ligchamen naar de hemelsche woningen opklimmen en naar de hooge starren streven. Ziedaar, de bol zwelt op, nadat de lucht, welke zij bevat, door vuur verdund, of nadat de bol met eene ligtere vloeistof dan de gewone lucht opgevuld is. Nu verheft zich van zelf het opgeblazen ligchaam naar de hoogte, en naauwelijks kunnen sterke touwen het gevaarte tegenhouden. Wanneer hij, die zal gaan reizen, in het schuitje, dat aan den bol hangt, klimt, doet de toejuiching der aanschouweren, als voorbode van het opstijgen, de lucht weergalmen; eindelijk worden de touwen losgelaten, en zie daar, de bol, zie daar de lucht-reiziger wordt naar de starren gevoerd. De toejuiching verdubbelt, en de verheugde lucht-zwerver vertoont de vlaggen welke in zijne handen wapperen; en tevens schijnen hem niet alleen de torens en de huizen zijne oogen te ontvlugten, maar zelfs de geheele aarde. Doch door de al te dunne lucht omgeven zijnde, kan hij naauwelijks adem halen, en wordt het onaangename van de bovenlucht

ge-

(*) Deze wetten zijn in 't breede beschreven en verklaard door VAN SWINDEN *Posit. Phys.* L. IV. § 261, sqq.

gewaar. Hij begrijpt dat het den sterveling niet vergund is den hemel te bereiken, en nu tracht hij weder meer naar de aarde. Hij verlangt eindelijk de verhevene plaatsen te verlaten, en nadat de dikkere lucht wederom in den bol toegelaten en naar binnen gestroomd is, keert het gevaarte, nu zwaarder geworden, naar de aarde terug.

De *Waterloopkunde*, welke aan de Wiskunde zoo veel te danken heeft, levert ons zeer voortreffelijke vruchten en de grootste voordeelen op.

De Waterloopkundige geeft wetten aan de slingerende rivieren en heerscht over de golven. Hij beperkt de binnenlandsche wateren in geschikte oevers. Hij kan door zijne kunst, werwaarts hij begeert, den loop der stroomen bepalen. Hij geleidt het water door loden, houten of steenen gooten tot hoogere plaatsen, en voert het door de lucht henen. Aldus, o RANNEQUIN! was het kasteel van Versailles door uwe zorg gedurig van water en watersprongen voorzien.

Hoe vele sterke bruggen van eenen voortreffelijken vorm, versieren de rivieren en voegen met eene schoone bogt de oevers te zamen.

Zal ik hier de Italianen vermelden, die met de wet van GALILEÏ bekend waren, naar wiens leiding de Abt CASTELLI deze wetenschap gevormd en GUILIELMINI de beweging der wateren bepaald heeft? Ook NEWTON, MARIOTTE en POLENI, de gebroeders BERNOUILLI,

'S GRA-

'S GRAVESANDE, D'ALEMBERT en BELIDOR leerden, dat het water deze wetten volgde. Zou ik u bijbrengen BOSSUT, PRONY, BUAT, WIEBEKING, welken de Waterloopkunde door oefening en verdiensten beroemd heeft gemaakt?

Maar ons Vaderland bragt eenen man voort, helaas! reeds door den dood ons ontrukt, dien men van wege zijne kunde, verstand, werkzaamheid en roem vereeren moet. Wie, dien slechts de stranden en oevers van ons Vaderland bekend zijn, en met welke vreesselijke gevaren de rivieren onzen geboortegrond dreigen, met welk eenen droevigen schrik de wreede woede der golven en aanwas der meiren de harten ontzetten, zoude u, groote BRUNINGS! hier niet dankbaar erkennen, dat gij het Vaderland tot dus verre der zee hebt onttrokken, en u met geheel zijn hart voor uwe verdiensten zijnen dank betuigen. En CONRAD! waardige opvolger van BRUNINGS! ook u heeft, helaas! een onvermijdbaar noodlot ons ontrukt (*). — Voornamelijk is het onlangs gebleken wat de Waterloopkunde te weeg brengt. Katwijk is beroemd geworden door groote ondernemingen. Zie daar! de Batavier, terwijl hij eenen mond aan den afgeslotenen Rijn terug geeft,

(*) Den 7 Febr. 1808; juist daags voor het uitspreken van dit Dichtstuk.

geest, beteugelt tevens de krachten der zee, en onderdrukt het geweld der golven, door het bouwen van geschikte sluizen en hoofden. De Batavier zal u, grijze Rijn! dan eens vrij in zee toelaten te loopen; dan eens zal hij met sterke magt uwen loop weêrstaan. Gij zult gaan, opdat uwe stroomen de blijde velden niet benadeelen; opdat het vee veilig kunne weiden en overvloedig koorn voortgebragt worde; gij zult staan [en de sluis zal toegehouden worden,] opdat de Vaderlandsche velden van de golven der zee, door den sterken wind beroerd, niet verslonden worden. O! dat dit werk nog langen tijd onze landgenooten nuttig zij, en deszelfs stichters met eenen duurzamen roem versiere. Zoo voordeelig is het den mensch, zoo aangenaam en zoo schoon, zijnen geest te beschaven door oefening en naarstigen arbeid!

Elk werktuig munt uit door zijne verdiensten en kunst. — Maar indien ik zoude willen opnoemen, op hoe vele wijzen de Waterloopkunde nuttig zij, en hoe dikwijls een werktuig door het water in beweging wordt gebragt; indien ik zoude spreken van hefboomen, bokken, kranen, takels, katblokken, en over-toomen; indien ik naar rang de nog vele overige werktuigen zoude behandelen, welke het menschelijk vernuft tot verschillend gebruik heeft daargesteld, — dan zeker zoude ik vreezen, uw geduld, o Lezer! te vermoeijen.

Maar

Maar ga voort, o Zang-godin! tot de Vrije Kunsten, welke den menschelijken geest ook met waren lof tot sieraad verstrekken.

In het bijzonder beveelt zich de *Zeevaartkunde* ons aan, welke leerde met schepen eenen zekeren loop naar het gewenschte strand te rigten. Want de eerste stervelingen hebben hunne broze schepen der woede van winden en golven niet durven toebetrouwen, en stevenden langs geen andere zeestranden dan de hunne. Daarna heeft de zeeman, hoe gebrekkig dan ook, zijne starren leeren kennen, en is het hem vergund de vreemde havens te bereiken. Maar zoodra ook de kennis des *Magneets* in deszelver schitterende waarde uitblonk, heeft men geene golven der zee meer gevreesd. Nadat de bewonderenswaardige kracht des Magneets om het ijzer naar zich te trekken bekend was, en dat hij zich naar zekere oorden wendt (*declineert*), wanneer hij, aan zichzelven overgelaten, van zelf stil staat: dat hij, tegelijk draaijende rondom eenen spil, zich op en neder beweegt (*inclineert*); en zijne bepaalde rigting aanneemt, of naar de hem voorgeschrevene wetten, of door de, tot hiertoe onbekende, krachten van den aardbol, — heeft terstond het scherpzinnig verstand van FLAVIUS

GI-

GIOJA bespeurd, hoeveel voordeel de magneetnaald, op deszelfs stift beweegbaar, den zeevarende zoude opleveren; en van dien tijd af aan was het Compas van een voortreffelijk gebruik. Door deszelfs geleide is een onbekend land door CHRISTOPHORUS COLUMBUS ontdekt, en naderhand door u, AMERICUS! gevonden, het rijk *America*, hetwelk van u deszelfs naam ontleent.

Wat zal ik van zoo vele kloekmoedige daden van ondernemende mannen spreken, welke, onder geleide van het Compas, alle gevaren der woeste zee hebben veracht? De kennis des Magneets is door geleerde vernuften naauwelijks beschaafd, of het compas is de allerveiligste geleider geweest voor de zeevarenden. Door dezelfde kennis is het werk van MUSSCHENBROEK beroemd, en schittert ook dat van BRUGMANS met zulk eenen grooten luister. En van hier voornamelijk is de wiskundige arbeid van AEPINUS vermaard, en groot is de naam van den verdienstelijken COULOMB: beide munten uit in doorluchtige bekwaamheden. Van hier heeft VAN SWINDEN, op wien zich de *Amstelstad* naar verdienste verheft, aangaande dezelfde magneet-kracht, proeven zijns uitmuntenden verstands gegeven.

Met regt eigent zich *Engeland* eenen voortreffelijken naam toe, omdat het eenen Kunstenaar, uitmuntend door zijne geleerde kunst, heeft

heeft voortgebragt (*). Deze heeft een Tijdmeter (Zee-horologie) uitgevonden, waardoor de dagelijksche en jaarlijksche beweging der aarde aangetoond wordt; welke den tijd door geregelde bewegingen in gelijke uren deelt en in minuten en seconden; door wiens hulp de Stuurman, waar hij ook op de golven moge dwalen, altoos den zekeren tijd weet. Welk wonderbaar horologie, eenmaal door den Starrekundigen geregeld zijnde, den Zeeman, onder deszelfs geleide, een jaar lang met zekeren loop, gedurig de streeken der zee, welke hij bereist, doet kennen: en hierin zal hij niet zóóveel bedrogen worden, als de uitgebreidheid van de oppervlakte der zee is, die hij overzien kan. Hij neemt de starren waar, en de rekening en de uitmuntende zamenstelling der raderen wijst hem de plaats aan, welke hij bevaart. Zoo vele proeven van het menschelijk vernuft levert de Zeevaart-kunde, door de Wis- en de Natuur-kunde beschaafd, ons op.

Zoude mijne Zang-godin u niet vermelden, Goddelijke *Dichtkunst!* onze vreugde, ons aangenaam vermaak! u, die door zachte toonen de men-

(*) De naam van den eigenlijken eersten uitvinder der *Chronometers* of *Time-keepers* in Engeland schijnt onbekend. HARRISON heeft gewigtige verbeteringen aan dezelve toegebragt. In ons Land is de eerste door FRED. KNEBEL vervaardigd geworden.

menschelijke ziel weet te streelen, en de drukkende zorgen weet te verlichten; u, die de droefheid leenigt en de vrees verdrijft; die de schoone deugd door gezangen naar waarheid verheft, en de opregte trouw en de edele vreugde roemt: die voor de wreede smart de lier leert stemmen, als de Echtgenoot de lijkbaar van zijne gade, of de vader die van zijnen zoon, of de zoon die van zijnen vader schreijende volgt; of de zuster haren broeder, of de broeder zijne zuster betreurt. Door zoo vele vermogens uitmuntende, verlangt gij de doorluchtige daden der vaderen in een verheven gedicht te vermelden, en verhaalt onze bedrijven, gekenmerkt door uitmuntende dapperheid. Gij zingt ons wat de oorlog oplevert; en de wreedheden van den krijg, de dappere daden der helden, de afgrijsselijkste veldslagen, de legers door het zwaard verstroeid, of die zich over hunne overwinning verheugen, en de roemrijke namen der helden weet gij der eeuwige nagedachtenis over te leveren. Gij zingt ook tevens de aangename voordeelen van den gewenschten vrede, en, in eene ongelukkige eeuw, den terugkeerenden voorspoed. Nu voegt gij ook het aangename en het bittere der alvermogende liefde te zamen, gij leenigt de harten door een wreed vuur blakende, en die nog niet in liefde ontstoken zijn, ontsteekt gij door eenen treffelijken zang. Nu verheft gij in gedichten het heilige lief-

liefdevuur en de huwelijkswetten; dan roemt gij het voordeel, den lof, de vreugd, het vermaak, de eer, de versierselen van den Echt, en de ouders gelukkig in hun kroost. Op uwe Aönische lier stemmende voor verschillende soorten van gedichten, vervaardigt gij Helden-dichten, op eenen deftigen toon, of streelt de bedroefde harten met treurige Elegiën, of doet de ziel, door zoetvloeijende Lierzangen getroffen, herleven. Nu stelt gij verzen op den verhevenen toon van SOPHOCLES, of gij lacht in eenen geestigen, of gij hekelt in een' boertigen Jambus: maar ook dicht gij goddelijke Hijmnen, aan de hemelsche gelijk, en door uwe kunst verzoent gij de beleedigde Godheden. Zooveel vermoogt gij, o Kunst! die een hemelsch lofgezang waardig zijt! wil dezen menschelijken lof echter niet verachten! —

Niet minder vermag de *welsprekende* Redenaar door zijne kunst: het zij hij met eene statige of zachtvloeijende, bevallige of dreigende stem, deftig onderrigt of verzoekt, of een billijk regt verdedigt; het zij hij bliksemen uitwerpt, of met eene sterke stem dondert, of met eene minzame toespraak het hart buigt: hij weet door zijn verstand, kunst, door oogen, tong, mond en handgebaar even zeer te behagen.

Maar bijzonderen lof verdient de hemelsche *Toonkunst* (*Muzijk*) welke van u, wellnidende *Muse*, haren naam ontleend heeft; gedenk dus aan deze

goddelijke Kunst nu verdienden lof toe te brengen. Vermaak van PHOEBUS! wellust der Zanggodinnen! den blijden een vrolijke gids, den bekommerden eene aangename verligting! Voortbrengster der Overeenstemming (*Harmonie*), of uit die als moeder geboren! Gij, o verhevene Godin! voert de zielen tot de hooge gewelven op; Gij, bewonderenswaardige! versiert de Vrije Kunsten; gij streelt het hart bij den vrede en vuurt het tot de wapenen aan bij den oorlog. Onder uw geleide, onder uwe besturing heeft ORPHEUS de ontembare leeuwen en de wreede tijgers kunnen zachtmoedig maken. Door uwe aangenaamheid vervrolijkt gij het leven van den ongehuwden, en geeft nieuwe blijdschap en vernieuwd genot aan de liefde; gij zijt den Bruiden en Vrouwen, den Bruidegoms en den Mannen welkom: Gij schenkt in de Lente rozen, koorn in den Zomer, druiven in den Herfst, ook den Winter biedt gij uwe geschenken aan; en de menschelijke stem geeft de zielen hemelsche vreugde, wanneer zij uwe bevalligheid met zoetvloeijende gezangen vermeerdert. O Goden! door zoo vele geschenken beroemd! op aarde zullen stervelingen, maar in de zalige gewesten zullen hemelingen u met een heilig gezang toejuichen!

— De tijd zoude mij ontbreken, indien ik alle beroemde en voorbeeldige Dichters, Redenaars en Toon-kunstenaars in mijn gedicht wilde opnemen,

o

o *Lezer*! een groot werk zoude naauwelijks derzelver bloote namen kunnen bevatten. Ik spoede mij dan tot het overige mijner taak; en ik zal, waar ik kan, de namen der verdienstelijke kunstenaars noemen, wier groote vernuften in die kunsten hebben geschitterd. —

Schilder, mijne Zang-godin! de bewonderenswaardige *Schilder-kunst!* Zij, nabootster der natuur, vertoont derzelver geschenken, bloemen, vruchtboomen, velden, dieren, planten, kruiden, heuvelen, dorpen, hofsteden, steden, de afbeeldsels van Goden, en de gedaanten van menschen, zoo natuurlijk op het paneel, dat men zoude denken dit alles te zien leven. Te leven niet alleen, maar ook weet deze geleerde kunst het ideaal der volmaking, zoo als de Schepper het eerst voortbragt, volkomen af te beelden. Wat zal ik van de Venus zeggen, die de Coïsche APELLES heeft geschilderd? dit schilderstuk van zoo groote kunst, dat toen de dood hem noodzaakte hetzelve onvoltooid te laten, er niemand van de schilders heeft durven ondernemen om het te voltooijen. Zal ik vermelden, dat PARRHASIUS, ZEUXIS zelven bedrogen heeft, met een gordijn te schilderen over de geschilderde druiven, door welke ZEUXIS de vogelen misleid had. Hoe groote en voortreffelijke geschenken der Schilderkunst heeft de hand des Kunstenaars in Italië voortgebragt? Hoe groote

proeven van den vluggen menschelijken geest! CORREGGIO! RAPHAEL! beroemd door uitvinding en bewerking, uw werk en uwe oefening verdienen den hoogsten lof. In het bijzonder heerscht er in dezelve eene voortreffelijke orde en kleur, de regelen der schoonheid bloeijen er, welke de kunst volmaakt en bestuurt. Met regt verheffen zich de Nederlanden op RUBENS en op REMBRAND, terwijl zij ook de uitmuntendste stukken van die beiden mogen bezitten, die met zulk eene kracht en levendige kleuren de natuur wisten naar te bootsen, dat alles schijnt bezield te wezen. Ook op de beeldtenissen van VAN DIJK, in welke hij door zijn scherpzinnig vernuft ieders gelaat met de aan hetzelve bijzonder eigene trekken heeft weten te verëdelen. De gebroeders CRABETH hebben kleuren op het glas gedrukt, door welke de kerk van *Gouda* met eenen eeuwigen roem uitmunt: welke kleuren nooit de brandende hitte der zon kan doen verbleeken, noch de ruwheid van het weêr eenigzins kan veranderen. Het werk van eene zoo edele kunst zal vele eeuwen verduren; maar bij het afsterven van deze Kunstenaars is deze kunst mede verloren gegaan. Evenwel weten ook de tegenwoordige Kunstenaars het glas met eene onveranderlijke kleur te beschilderen; zij maken evengelijke figuren, en zij bakken ze zoodanig in het glas, dat dezelve nauwlijks voor de oude van *Gouda* be-

behoeven te wijken. En zal ik nu zoo vele uitmuntende Schilders, die eene latere eeuw heeft voortgebragt, opnoemen? *Braband*, *Frankrijk*, *Engeland*, en ook onze Gewesten, zijn trotsch op hunne verdiensten. Er is geene kunst die beter de menschen en des menschen voortreffelijke daden uitdrukt, noch met levendiger beelden uitgevondene zaken aan des menschen geest kan voorstellen. Er is geene kunst die meer het tooneel der Natuur in hare eigene gedaante, als ook de vertooningen der zeden nabootst. De mond en tong zwijgen, maar de zaak zelve, de gedaante, de kleur, de sieraad, de schoonheid, de daden zelve spreken.

Niet minder heeft SCOPAS door de *Beeldhouwkunst* te weeg gebragt, van welken men verhaalt, dat hij de beroemde graftombe van *Mausolus* heeft vervaardigd. Ook de arbeid van PRAXITELES verheft zich met verdiende eer; die de Gnidische Venus uit Parisch marmer heeft gehouwen, en de natuur zoo nagebootst, dat een jongeling, ontstoken in vurige liefde, zich tot dit beeld begaf, en het omhelsde. Hoezeer behaagde ook zijn *Faunus*, zijn *Cupido?* Niet minder was eertijds PHIDIAS beroemd, die, door zijne groote kunst, een beeld van *Jupiter* heeft daargesteld, naar den naam des Kunstenaars, *Jupiter van Phidias* genoemd. PYGMALION heeft een zeer schoon meisje uit sneeuwwit ijvoor door

deze voortreffelijke kunst gebeiteld; hij zelf werd op dezen zijnen arbeid buitensporig verliefd. Hij had eene schoone maagd vervaardigd, even als of zij leefde; mond, lippen, wangen, oogen, hair, elpenbeenen hals, armen, zwellende maagdelijke borsten, dijen en beenen, en wat behoef ik alles op te noemen? — De Kunst heeft verdiend, dat de gebeden verhoord werden, en men verhaalt dat de ijvoren maagd is mensch geworden en de vrouw van haren vormer geweest. Een latere eeuw bragt den hersteller der Beeldhouwkunst voort: met regt roemt ze u als zoodanig, MICHEL ANGELO! ook u juicht zij toe, GOUJON! BERNIN! GERARDON! CANOVA! — Hoe deze Kunst weleer door den arbeid van Grieken en Italianen gebloeid had, leeren ons de *Laocoön*, de *Gladiator*, *Apollo*, de Standbeelden van *Hercules* en *Venus* en die van *Castor* en *Pollux*; zoo vele kostbare gedenkstukken, omstreeks de tijden van AUGUSTUS te *Rome* gehouwen: XAVIER wordt met verdiende eer door Nederland geroemd, als de beste Beeldhouwer onzer landgenooten. — Ook tegenwoordig munten vele Beeldhouwers in deze Kunst bedreven uit: zij toonen door harde steenen, de Schilders door vloeibare kleuren, de vermogens en het scherpzinnig vernuft der ziel aan. De grootste roem verzelt u met regt, o Beeldhouwkunst! naar waarde wordt gij de eigene

zus-

meester der Schilderkunst genaamd. Gij bootst het menschelijk gelaat en de gedaante der dieren na, en gij vermeldt ons het tegenwoordige, het voorledene en het toekomende.

Zoudt gij, mijne Zang-godin! kunnen nalaten, *de Kunst van in edele gesteenten te graveren* te roemen! welke de oefening van NATTER aan onzen leeftijd heeft wedergegeven; schoon deze kunst eertijds veel volmaakter is geweest. Hij heeft geleerd in blinkende edele gesteenten met een drilijzer te graveren; en de gesnedene gedaanten, schoon dezelve zeer diep waren, met een bewonderenswaardige kunst te polijsten.

De kunst van *Mosaïk* voegt steentjes vast aan elkander in eene geregelde orde, en er vertoonen zich verschillende gedaanten, voorwerpen en figuren.

Zal ik de wonderen der *Bouwkunde* opnoemen, welke, beroemd door zoovele verdiensten, voor velerlei gebruik geschikt is. — Dochter der Wiskunde, geleerd, en edel door uwe kunst! Wie weigert u de regtmatige vermelding van uwen lof, o Kunst waar door verhevene gebouwen en muren en steden oprijzen, waar door zich zoovele torendragende gebouwen in de lucht verheffen, waar door een behagelijke bouwtrant zich de verdiende eer toeëigent. Steden lachen ons aan, wier hooge daken de schoonheid en de verhevene

bevalligheid met eene juiste volgorde zamenvoegt. Koninklijke kasteelen lachen ons aan, welke de hand van den Bouwmeester naar juiste wetten opbouwt en inrigt. De Dorische en Iönische Bouworde zijn door de Grieken beroemd, ook die van Corinthe; terwijl Rome den naam aan de Toscaansche en Romeinsche heeft gegeven. Eene menigte gedenkstukken van voortreffelijke gedaante, op hooge zuilen verheven, levert de Oudheid op.

De kunst versiert ook de *Tuinen* met aangename bloemen, met verschillende boomen, ook verschillende soorten van kruiden en planten, met heuveltjes, welke of eene stille beek omringt, of om welke eene aangename stroom met eene schoone bogt voortvloeijende, henenloopt. Alles lacht ons aan met blinkend sieraad en streelende vreugde; zoo voegen de kunst en bevalligheid verscheidene vermaken te zamen.

Ook de kunst die zich op het *Tooneel* vertoont, is edel en beroemd. Deze vereenigt de schoonheden met welke de Dichtkunst en de Welsprekendheid en de Toonkunst versierd zijn, en welke de Schilder- en Beeldhouwkunde bezitten, welke de verhevene Bouwkunde heeft en welke eene vermakelijke tuin verschaft. Deze weet ook naar juiste orde dansen aan te rigten, en meisjes en jongelingen te verheugen. Zij leert, en zij heeft zelve door aard en kunst het vermogen, der menschen aard en daden en zeden na te bootsen.

Ge-

Gelijk, wanneer de reiziger hij schoon en helder weder, als de zomer de koornlanden met zware halmen bekleedt, zijnen weg rondom de aangenaamste velden neemt; maar wanneer eensklaps zich de barre noordwesten-wind doet gevoelen, en door digt op een gepakte wolken stortregens verwekt, en schrik en verderf voorspelt, dan heeft hij, en de velden, eerst voor het oog een vrolijk gezigt, nu van schoonheid beroofd en treurig om te aanschouwen, nemen eene donkere kleur aan, door de winden, welke met hagel en regen gemengd zijn, en leveren nu een tooneel op van wreede verwoesting. —

Gelijk ook de stuurman, terwijl de winden zich stil houden, en de woede der zee zwijgt, langs de stille golven voortvarende, de zon met gouden stralen flikkerende aanschouwt, maar eensklaps de stormen met eene ontembare woede zich verheffen en de zee beroeren; eensklaps de duistere wolken aan de lucht ontstaan, zwanger zijnde van bliksem en donder en alles vernielende winden, stortregens uit de zwarte lucht stroomende: — dan vreest hij, en hetgeen even te voren schoon hemelsblaauw was, herschept de natuur in een schrikbarend tooneel. —

Zoo ook, mijne Zang-godin! zijn wij verpligt de blijde oorden te verlaten; het oor mag nu niet

niet meer door de liefelijke Dichtkunst, door de Redekunst en teeder en welluidend Gezang gestreeld worden. Het oog mag niet meer rond-dwalen over Schilderstukken, Standbeelden en voortreffelijke Gebouwen. Dat de leliën met violen en rozen, in de Tuinen, welriekend door ambrozijnengeur, ophouden, den reuk te veraangenamen. Het is niet meer geoorloofd, de gemoederen met het Tooneel te verheugen. Wreedheden moet ik zingen; de slagvelden van den wreeden Mars afmalen. Ik zal spreken van het geweld des *Oorlogs*, die muren en torens omverwerpt, akkers en blijde zaailanden verwoest, en het kruid des velds vertrapt. Deze kunst, schoon zij ook den zwakken stervelingen hunnen ondergang aanbrengt, is voor het menschelijk geslacht in eenen zekeren zin nuttig; om die rede derhalve, mijne Zang-godin! moet zij door u bezongen worden.

Groot en verschrikkelijk Monster! algemeene razernij der volken! ALECTO en MEGAERA en TISIPHONE vergezellen u, de woede en schrik gaan u vooruit; waaak, nijd, en gruwelijke drift tot moord volgen u. Waar gij uwe treden zet, vlieden de weldadige Vrede en Welvaart; de angstige Overvloed verbergt, bezorgd, haren vruchtbaren hoorn, welke door de dringende behoefte vervangen wordt; de zwarte Honger heerscht door steden en velden, en het verschrik-

ke-

kelijk Gebrek verteert de bleeke leden. De Koophandel zit met betraande wangen en losgerukte hairen, gedekt met schandelijk gescheurde kleederen, en verteert van smart bij de uitgeputte schatkisten. De Deugd is balling, Vreugde en Blijdschap vlugten voor de woede van het Monster, en wet noch regten blijven over; alles ademt misdaad en wreeden trek naar wellust! De stoet van MAVORS, zwervende door het gansche land, verwijdert alle voortreffelijke Kunsten van den Vaderlandschen bodem, van welke geene andere dan de Oorlogskunst voor de ongelukkigen overig is. Nu is het voordeelig zich met den degen en de bajonnet te kunnen verdedigen, en de kunst van goed te rijden wel te verstaan. Zie, hier vallen de ruiterbenden aan en verstrooijen het voetvolk met hunne zwaarden, of het voetvolk verstrooit de aanvallers met gevelde bajonet. De wreede vijand bedreigt alles met brand en watersnood, en moordt en woedt op zijnen vijand met verderfelijke wapenen. De benden worden verslagen, de batterijen en verschansingen worden te vuur en te zwaard verdelgd, en de steden door de kracht der vlammen verteerd. — De woede rukt den zuigeling van de borst zijner moeder en vermoordt hem voor hare oogen. Hier wordt de vrouw, met loshangend hair, voor het aangezigt hares echtgenoots weggesleept, en is, o schande! het slagtoffer van eenen wellusteling.

Daar

Daar ziet het treurige meisje haren minnaar doorstoken. Ginds doodt de krijgsman, met het zwaard de vrouw voor de oogen hares mans, welke, woedend, dezen moord niet ongewroken aanschouwt; hij neemt de wapenen op en valt, eenen gewissen dood tartende, op dén vijand aan. De heilige Liefde, slaande met de hand op hare borst, betreurt de dierbaarste panden, die door de vijandelijke wapenen geveld zijn. — Maar MARS, niet verzadigd van het bloed des vreemden vijands, wapent zelfs burgers tegen burgers, en deze vallen, helaas! door wederkeerige wonden eens inwendigen oorlogs in groote menigte neder. De broeder doorsteekt zijnen broeder met het staal; de vader is voor zijnen zoon, noch de vriend voor zijnen vriend veilig: de vader zelfs doorboort de ingewanden van zijn kind. Ach! hoe vele moordtooneelen levert gij, wreede Tweedragt, niet op? Nergens is de grijze Trouw, nergens standvastige Eendragt te vinden. De Vriendschap, die eerwaardige Godheid, maakt hare banden los, terwijl de tranen langs haar opregt aangezigt rollen. De blijde hoop der veldelingen verdwijnt, de vruchtbare zaailanden worden vertrapt, de akkers worden door het zwaard, door de vlammen of golven verwoest; steden, landen, huizen rooken van het onschuldig bloed; alles wordt door het geklag, gekerm en akelig geween, van droefheid, rouw en moord

ver-

vervuld. — Maar ook verdedigt de Oorlogskunst de vaderlandsche woningen. Zij straft de vijandelijke aanslagen, en wendt ze moedig van ons af. Ook haar heeft de Wis- en Natuurkunde hervormd; van hier dat deze Kunst tegenwoordig wreeder en meer verwoestend, maar tevens krachtiger is. — Wat zal ik spreken van de Ouden, die met hunne Ballisten geweldige steenen wierpen, die met hunne schietgevaarten en stormrammeijen, muren omverre wierpen? — Wat zal ik vermelden de uitvindingen van ARCHIMEDES, bekend geworden door de spiegels van BUFFON, met bewonderingwaardige Kunst gerangschikt, wier platte oppervlakte de zonnestralen naar dezelfde plaats buigt, en het licht op het licht verzamelt, zoo dat de verzamelde stralen de voorkomende ligchamen met verschrikkelijke vlammen in brand steken en dezelve met een afgrijselijk gekraak doen vergaan? Men weet, hoe hij aan verwijderde schepen hinderlagen gelegd heeft en de vloot van MARCELLUS met geweldig vuur heeft verbrand? Wat zal ik van COEHOORN'S vernuft spreken? wat van zijne kunst? wat van VAUBAN's arbeid, die te regt door de Franschen zoo geprezen wordt? Door hunne verdiensten rijzen er zoo vele vestingen op; door hen is deze kunst het eerst naar geschikte wetten uitgeoefend. — De tegenwoordige tijden, welke wij beleven, en welke wij voor eenige jaren beleefd heb-

hebben, door den oorlog zoo zeer beroemd, leeren ons hoe wreed de kunst van oorlogen zij. Hoevele steden zijn door de vlammen, hoevele trotsche verschansingen zijn door gloeijende kogels in weinige dagen verwoest? hoevele met regt beroemde gedenkstukken heeft niet het kanon, hebben niet de bomben omver geworpen en vernield?

Maar het is genoeg. Te sterk, o ongelukkig Vaderland! te sterk, o Europa! gevoelt gij de rampen des oorlogs! naauwelijks onttrokken aan vele gevaren, heft gij het hoofd op: O Vrede! o ASTRAEA! breng eindelijk aan de aarde den voorspoed terug! . . . .

Nu zal het tijd zijn, o Zang-godin! vertroostingen voor het zwakke menschelijk geslacht te zingen. Zeg mij, hoe groot een heil ons de *Geneeskunde* aanbrengt, wanneer oefening, arbeid en ondervinding te gelijk medewerken! Zeg mij, hoe vruchtbaar zij is door scherpzinnige vernuften die haar beoefenden, hoeveel voordeel zij den zieken oplevert? Dat Griekenland den verdienden roem aan HIPPOCRATES brenge, laat *Pergamus*, en de hooge muren van het oude *Rome*, de bewonderenswaardige daden van hunnen GALENUS vermelden: wat deze kunst vermag heeft ook een latere leeftijd geleerd; wat deze

deze kunst vermag heeft ons Vaderland der wereld aangetoond. Want hoeveel heeft eertijds BOERHAVE door haar gewrocht! en welke dingen ALBINUS, beide sieraden der Leidsche Hooge School. — De Ontleedkunde geeft ALBINUS regtmatigen lof; de Geneeskunde heeft door BOERHAVE eenen luisterrijker glans verspreid. Hoe beroemd door zijne Geneeskunst was VAN SWIETEN te Weenen? Gij, WINTER! waart de eerste, die de levenskracht onderzocht en aantoonde hetgeen levende en gezonde ligchamen leeren (*). Door uwe zorg, CAMPER! schittert grootsch de Ontleedkunde, en vernuftig doorzoekt gij de heiligdommen der Natuur. — Laat ik echter den verschuldigden lof den buitenlanderen niet onttrekken. Ook Engeland en Italië, ook Duitschland levert beroemde mannen op. Is de beoefenende Geneeskunde ook niet veel aan SYDENHAM verschuldigd, die uitmuntend was door de bijzondere eenvoudigheid zijner geneeswijze. Hoeveel heeft COWPER in het ontleden van lijken tot volmaking toegebragt, en geleerd het ware doel der Ontleedkunde te bereiken? Zal ik VESALIUS noemen, die zich door zijne ontleedkundige platen beroemd heeft gemaakt? Zou ik den lof vermelden, welken gij, SÖMMERING, ver-

(*) *De Physiologie.*

verdient, gij die u zoo naarstig op de Ontleedkunde hebt toegelegd? Zal ik den door zoo vele verdiensten bekenden, den zoo ervarenen en ook door zijn schrijfstijl zoo beroemden MORGAGNI noemen? of RICHTER, die de Heelmeesters, door zijne aandoening en gevoel wekkende oefeningen, verwonderenswaardige dingen geleerd heeft! Gij, O LINNAEUS! vernieuwt de leer der natuur, en schenkt ons een heerlijk werk, hetwelk uwen arbeid kroont en uwen roem bevestigt. De vlijt van BLUMENBACH roemt de geschenken der Natuur; waardoor zij met een nieuwen luister en in een helder licht schitteren. Gij, HALLER! leert wat de mensch in zijn' gezonden toestand, wat de levenskrachten in het ligchaam vermogen? Met regt wordt ook SAUVAGE door de Franschen van wegen de Geneeskunst vereerd, en VICQ D'AZYR, die door zijne schoone kunst het menschelijk hersengestel heeft nagevorscht en met deszelfs eigenaardige kleuren in plaat heeft uitgedrukt. U, GALL! viel het te beurt eene onbekende leer der Hersenen te ontdekken, en als het ware door te dringen tot het binnenste van onze ziel! — De Werktuigkunde bepaalt de juiste wetten van de menschelijke leden; de Waterloopkunde heerscht over de in het lichaam bewogene vochten; de Geneeskundige let hier op en bestuurt dezelve wijsselijk: maar de levenskracht alleen is meer vermogend; doch, indien de kunst slechts

slechts het uiterst levensgevaar kan weerstand bieden, wekken dikwijls de geneesmiddelen dezelve op; van hier dan dat de Geneesheer door zijne kunst dikwijls doodelijke ziekten weet te verdrijven. De Natuur neigt wel zelve tot gezondheid en herstel, maar de Geneeskunst moet haar ten dienste staan.

Niet minder munt het menschelijk vernuft in de kunst uit, welke waarneemt, oplost, en de eerste beginselen der dingen behandelt (de *Scheikunde*). Zoo vele bewijzen, die de Oudheid heeft opgeleverd, getuigen hiervan. Zij die door hunne kunst eertijds het Goud hebben gezocht; zij voornamelijk, welke onze leeftijd ziet, en door wier oefeningen nu een heldere vlam schittert; door welke eindelijk de waarheid aan den onwetende bekend is geworden. — Aldus kon de Scheikundige de soorten der dingen onderscheiden. Hij vond de grondstoffen der lichamen, door de kracht van het vuur de krachten der Natuur onderzocht hebbende, hij kent vele dingen van derzelver oorsprong af aan. Door verdiensten en kunst wordt BERGMAN in en buiten Zweden geroemd, bij wien gij, SCHEELE! bij welke gij, PRIESTLEY! uwen arbeid hebt gevoegd, en blinkt gijlieden in den heldersten glans van kunde. Met regt strekt het aan Frankrijk tot lof, het schrander en als goddelijk vernuft van LAVOISIER te erkennen en met regtmatige eer te be-

bekroonen. Deze, den hemel waardiger, leefde op aarde slechts om te leeren waartoe de menschen door verstand en kunst in staat waren. Deze drong het eerst met zijnen geest door tot de binnenste heiligdommen der Natuur, welke tot op zijnen tijd toe voor de scherpzinnigste vernuften gesloten waren: deze overtrof door zijne kunst, de kunst van PROMETHEUS; deze streefde, door ontdekkingen aangaande het vuur, het vuur van PROMETHEUS te boven, en heeft eene nieuwe leer van de *Warmtestof* gevestigd en gestaafd. De Ouden telden vier Elementen; maar hij, indien men de Warmtestof uitzondert, heeft dezelve als zoodanig met regt ontkend; hij heeft andere in de plaats der oude gesteld, vermeerderende zeer veel het getal en de soorten; alzoo de Natuur aan hem, die hare geschenken op de regte wijze en harer waardig beschouwde, dit leerde. Hij, bewonderende de vermeerdering van gewigt in de metaal-kalken, heeft vernuftig deze vermeerdering afgeleid van hetgeen zich uit de lucht bij die metalen, als zij verkalkt worden, voegt. — Hij stelde de lucht zamen, en ontbond haar weder door kunst; terwijl hij ook de ontwijfelbare beginselen van het zuiver water aantoonde. Hoeveel werkte hij uit door wiskundigen arbeid en oefening? en hoe muntte dit vernuft uit in de Natuurkunde! De bijl, (o schande dier eeuw!) heeft dit hoofd vol schranderheid,

heid, dingen, die den hemel waardig waren, onderzoekende, afgehouwen. Deze eer vergold u Frankrijk voor uwe verdiensten, groote Man! geschikt voor hooger gewesten!

Maar heden gaan de Geleerden verder voort op het voetspoor, waar gij hen op geleid hebt. Met regt verblijdt zich nu Parijs over uwen opvolger (FOURCROY), ook diens verstand en arbeid, ook diens kunst is beroemd. Er zijn nog vele anderen, die met eenen bijzonderen lof vereerd moeten worden. Ons Vaderland bezat u, BOERHAVE! hersteller der Scheikunde! ja het verheft zich op u als zijnen voedsterling. — GRENN! GÖTTLING! begiftigd met dezelfde gaven! Gij, wie Duitschland heeft voortgebragt, beroemd door verdiensten, uwe edele roem verspreidt zich tot de verste gewesten. Geene kunst bloeide in weinige jaren meer; geene kunst maakte ooit zoo veel nieuws den Geleerden bekend.

Ofschoon de Scheikundige, door zijne kunst, verhevene dingen leert, ook de ondervinding maakte den *Natuurkundige* niet minder beroemd. Hier bewondert mijne Zang-godin, uwen arbeid, o FRANKLIN! Door u verkreeg de wetenschap der *Electriciteit*, grooten aanwas. Gij kende den bliksem en deszelfs oorsprong; u was de door de lucht rollende dreigende donder niet onbekend; gij zaagt het weerlicht de hooge lucht klieven. Gij opende voor de Geleerden den weg

om de luchtverhevelingen uit te leggen. Gij, door de oefening en de arbeid van DELLABARDE geholpen, ontrukte ook den bliksem aan den hemel, door middel van een electrieken vlieger; of een zeer hooge metalen staaf, door u opgerigt, trok het bliksemvuur aan. Niet anders durfde PROMETHEUS het vuur van den hemel te rooven; maar terstond zond PANDORA, na hare doos geopend te hebben, verschrikkelijke ziekten op aarde. Niet anders trok NUMA zelf het weerlicht van de hoog verhevene luchtgewesten naar zich toe: maar hij had de Romeinen door kunst bedrogen; gij wendt uwe uitvinding straks tot ons gebruik aan; en van hier dat de afleiders met verdienden lof beroemd zijn, die, wanneer de lucht vreesselijk schittert door het bliksemvuur, en de vlammen van het weerlicht de dunne lucht verlichten, en de wreede donder door den donkeren hemel weergalmt; die, wanneer er vreesselijke stortregens van den hemel nedervallen, door derzelver vlagen en hagel verschrikkelijk ruischende, en de noorde- en weste- en zuide- en ooste-winden wreedaardig verwoesting aanbrengen en onder elkander strijden; die, wanneer een verslindende hoos met een' ontzaggelijken dwarrel zich opheffende, al wat hem voorkomt omver werpt, of met zich naar boven voert, dikwijls de menschen van den scherpen bliksem beveiligen. Van hier zijn de nevels en

de

de wolken, van hier de daauw en de rijp, van hier is de regen bekend, hagel, sneeuw, en noorderlicht, en het vuur, hetgeen men het vuur van *Helena*, of van *Castor* en *Pollux* noemt. Maar LAVOISIER heeft door zijne uitvindingen en oefeningen, hetgeen men van de luchtverschijnsels kende, verbazend vermeerderd. Hij ook leerde dat de *Electriciteit* niet alles veroorzaakte, maar dat er veel in de lucht ontstaat door verschillende vloeistoffen. De naarstigheid van AEPINUS en COULOMB toonde het eerst aan, dat het electricke vuur aan eene vastgestelde wet onderworpen is. De afstand heeft eene naauwkeurige wet aan de lichamen gegeven, die op elkander zwaartekracht uitoefenen; straks eene gelijke wet waar te nemen bij de *Electriciteit*, wanneer men ze wel onderzoekt, viel ook hun te beurt: zoo vele dingen leert de berekening, met het vernuft en de ondervinding. Wat zal ik van de uitvindingen van GALVANI zeggen, welke terstond de werkzaamheid der Natuurkundigen met regt naar zich hebben getrokken. De *Electriciteit* toont ons onbekende dingen aan en ontsluit meer en meer de geheimen der natuur. Maar dezelfde vloeistof toont ook dezelfde of gelijkvormige uitwerkselen, welke de vloeistof van het licht en het vuur voortbrengt. Gelijk de bewonderingwaardige uitvindingen van LAVOISIER het waar vermogen der warmtestof op de licha-

men aantoonen en ontwikkelen, niet minder is de voortreffelijke leer van het Licht beroemd, en in bloei vermeerderd door de oefeningen van groote mannen. Voorts eischen de vruchten van den *Mikroskoop* hoogen lof; van hier zijt gij als waarnemers beroemd, LEEUWENHOEK en SWAMMERDAM! aan ulieder scherpzinnig vernuft en arbeid, door de kunst volmaakt, moet het menschelijk verstand dank wijten, dat het kent, hetgeen in de kleinste ligchamen verborgen was en niet kon gezien worden door de zwakke en ongewapende oogen der menschen; dat die dingen, hoe klein ook, nu echter, zoo als zij zijn, zigtbaar en duidelijk worden.

De mensch munt in vele dingen, in de eeuw, waarin wij leven, uit, zoodanige dingen door zijn vernuft doorziende en met geest ontdekkende. Van hier zucht het Bijgeloof droefgeestig, door zulk eene schittering verslagen, terwijl het de geleerden met geene kunstgrepen durft bedriegen of door slechte voorteekenen kan verschrikken.

Zal ik hier de beminnaars der ware deugd roemen? O zielen door een goddelijk vuur ontvlamd! gij voegt voortreffelijke zeden bij de oefeningen der kunst; God heeft u bereid, na dit leven de heerlijke heiligdommen des hemels te zullen zien, een geluk dat de Godheid en de Hemelingen waardig is. Het is u op aarde reeds vergund de natuur te onderzoeken, en de zuivere vreugde

des

des hemels reeds hier beneden vooraf te kennen. *Zoodanige voedsterlingen der Deugd kweekt de Wijsheid op.*

Spoed u, mijne Zang-godin! om nu het tooneel der Natuur te bezingen, betwelk deze schoone aarde in hare drie rijken vertoont. Hoevele glansrijke giften zijn in het harte der aarde verborgen, die de menschelijke kunst zich tot algemeen gebruik vervaardigt? Edele gesteenten en klompen van schitterend metaal leveren ons de binnenste deelen der aarde op. En deze zijn *slechts* die voortbrengselen welke verborgen zijn; maar hoe velen zijn er ons bekend, die de goedertierene zorg van God heeft aan het licht gebragt en gedurig bewaart? Hier leven dieren en planten van verschillende soorten, welke de Godheid elk in het bijzonder bestemde tot geschikte oogmerken, en beval, dat zij het onmetelijk tooneel der Natuur zouden versieren. Kruiden, vruchtdragende velden en den hoogen hemel, bloemen, vruchten en loofdragende bosschen, hemelhooge bergen, wier kruinen van dikke sneeuwvlokken blinken, terwijl snelle beeken van hunne hooge toppen vloeijen: kruiddragende heuvelen, valleijen, zoo voor koorn of bosschen als tot grazige weiden voor het vee geschikt: Zeeën, meeren, rivieren, voortstroomende met eenen

vreedzamen gang, besproeijende de akkers met golven van verkwikkend water, — bewondert hier mijne ziel en verlustigt zich in het aanschouwen van dit alles. Woldragende kudden en duizenden van hoornvee grazen door de weiden, terwijl de lucht weergalmt van het gezang der vogelen. Zie daar! de nachtegaal volgt de citer na, en zingende perst en wentelt zij uit hare zachte keel welluidende gezangen. Zie daar! terwijl de leeuwrik in de lucht op hare trillende vleugelen onbewegelijk hangt, zingt die zangeres reeds vroeg in den morgen haar aangenaam lied. Hier treurt de tortel; daar verraadt de kiewit hare eijeren door hare bevende stem, gedurig echter verbergt zij ze nog met eene vreesachtige vlugt. Hier spart de arend van den hoogen hemel den bek open naar buit; daar vangt de havik met zijne klaauw de vreesachtige duiven; terwijl vervult het bloedeloos gedierte met zijn gegons de lucht. Hier oefenen de bijen haren arbeid uit, en nadat zij in de bloemrijke velden verzadigd zijn van welriekenden nectar, keeren zij naar hare korven terug, zij hangen hare cellen van wasch op, en maken den zoeten honig. Daar verblijdt zich de mier in haren zomerarbeid, en verzamelt en wentelt vlijtig met haar bekje en pooten de gaven van Ceres bijeen, en voert ze over en legt ze in hare woning neder, op dat haar het voedsel in den wintertijd genoegzaam zij. — En op dat er aan

gee-

geene plaats op de aarde levendige wezens zouden ontbreken, bewonen duizende wilde dieren de woestijnen; goudgeele leeuwen, verschrikkelijke tijgers, en olifanten geschikt voor den oorlog. En wat behoef ik anderen te noemen, welke de Afrikaansche grond oplevert, welke Asia of Amerika op hare verste kusten voedt. Hoeveel vermaak geeft het wild aan de jagers; het hart, het zwijn, de haas, en het konijn uit zijn hol springende, en welk een zwerm van veelverwig gevogelte doorklieft de lucht met zijne wieken? De rivieren schenken visschen, de zee levert hare menigvuldige voortbrengselen op, zoowel vele verschrikkelijke gedrochten van walvisschen en zeekoeijen, als ook de garnaal, welke een der kleinste visschen is. — *Alles roemt onophoudelijk den lof des Scheppers.*

Streef eindelijk, mijne Zang-godin! met eene verhevene vlugt, naar het Starren-gewelf, deze nederige aarde verlatende. Spreek mij van de Zon, de Maan, en van de Planeten, blinkende met wedergekaatst licht. Spreek mij van gouden Starren des Hemels! Zeg mij, door hoe groote vermogens het menschelijk vernuft hier in het bijzonder uitmunt; zeg mij, welke hoogte het kan bereiken!

De Chinezen en Chaldeeuwen hebben het eerst

de

de Starren waargenomen; en daarna is het Museum van de stad Alexandrië beroemd geworden, nadat de loffelijke ijver voor kunst en wetenschap de Koningen van Egypte en de Grieken bezield had. Toen hebben hier ARISTYLLUS en TIMOCHARIS, door hunne kunst de blinkende starren waargenomen aan den helderen hemel. ERATOSTHENES heeft de helling van het vlak des Dierenriems op het vlak van de Evennachtslijn gevonden; hij was de eerste landmeter, toen HIPPARCHUS aan het Oosten eene tot hiertoe onbekende leerwijze heeft onderwezen. Deze ondernam de starren te tellen en derzelver bewegingen na te gaan; deze zag de punten der nachteveningen terug gaan. Men zag een prachtig gebouw, den Starre-toren (*Observatorium*), waar men de starren bij den helderen nacht zoude waarnemen, wiens aanleg reeds door HIPPARCHUS was gemaakt, en die door PTOLEMAEUS is voltrokken, over welk gebouw de Oudheid met regt dertien eeuwen lang zich verwonderd heeft. Deze PTOLEMAEUS heeft de Zon beweging, de Aarde rust toegeschreven. Maar noch hij, noch de Egyptenaren konden de ware wetten van den omloop der Starren en der Zon bepalen. Deze eer was voor de Europeërs bewaard. — Europa heeft beroemde Starrekundigen opgeleverd. Zal ik WALTER herinneren? zal ik REGIOMONTANUS in de gedachten brengen?

In

In het bijzonder heeft COPERNICUS deze leer door zijn vernuft en verdienste uitgebreid: hier door van gedaante veranderd zijnde, schittert zij. Ofschoon TYCHO vele moeijelijke dingen aangaande de Maan had ontdekt, hij kon echter niet gelijk het behoorde, de bewegingen der hemellichamen kennen. Eindelijk overtrof KEPLER door zijn scherp vernuft hen allen. Hij, aan wien de wet der zwaartekracht nog niet bekend was, vermogt de wetten der beweging, uit hetgeen hij waargenomen had, te voorzeggen (*). Toen reeds heeft GALILEI, met behulp van een Teleskoop, geleerd, dat vier Manen den Planeet *Jupiter* omringen; den helderen ring van *Saturnus* ontdekte hij; HUYGENS en CASSINI zagen dat dezelve planeet met vijf wachters.

(*) De groote KEPLER heeft deze drie wetten uitgevonden en gestaafd:

1. *De hemelsche lichamen*, de Planeten rondom de Zon, en de Wachters der Planeten rondom dezelve, doorloopen elleptische kringen, in welker ééne brandpunt de Zon of Planeet zich bevindt.

2. De Planeten rondom de Zon, en de Wachters der Planeten rondom hunne Hoofd-planeten, omschrijven oppervlakten, evenredig aan hunne omloopstijden.

3. De vierkanten der omloopstijden van dezelfde hemelsche lichamen zijn als de teerlingen der gemiddelde afstanden der Planeten van de Zon, en der Wachters van hunne Hoofd-planeten.

ters versierd was. En te dien tijde ontdekte men ook, dat *Mars*, *Venus*, en de *Zon* om haren as draaiden, en dat er verschillende verlichte gestalten (*phases*) van *Venus* en *Mercurius*, gelijk aan die der *Maan*, waren. Toen eerst werd de dampkring der Zon aan de Starrekundigen bekend, met welken voornamelijk derzelver evenaar omringd is, en door welke het *Zodiacaal-licht* schittert. Het was ook toen den mensch vergund de wetten der beweging van het licht te kennen. Nu werd NEWTON geboren. Hij zag appelen vallen; straks scheen het hem, schrander navorschende, toe, dat de Maan door dezelfde zwaartekracht gedurig naar de aarde helde; de berekening en zijn verstand kwamen hem te hulp; hij heeft hemelsche dingen ontdekt. Hij leide de wet der zwaartekracht uit, door de hooge Godheid voorgeschreven, en die tot hiertoe onbekend was. Toen bleek het, dat de drie wetten van KEPLER der waarheid overeenkomstig waren, en te gelijk blonk de goddelijke scherpzinnigheid van beide uit. Waarom dat aan beide polen de gedaante der aarde plat is, en waarom de nachteveningen terug wijken, en van waar op elken dag tweemaal de vloed en tweemaal de ebbe der zee plaats heeft; dit alles heeft NEWTON door eene schrandere aanwending der Meetkunde aangewezen. BRADLEY toonde vernuftig aan, dat de vaste starren naar vast bepaalde wetten

af-

afdwaalden (*aberratio fixarum*), ook dat de spil der aarde waggelt (*nutatio axeos*), en de dwaalstarren om de zon in onmetelijke banen rondloopen. Toen werden de achromatische kijkers uitgevonden, welke naderhand door DOLLOND verbeterd zijn: en waardoor uw vernuft, VAN DIJL! naar verdiensten vereerd wordt, die het eerst den Nederlanders deze kunst heeft onderwezen. Terstond zijn er Geleerden naar de Polen en tevens naar de Evennachtslijn gegaan; door de meting werd de halve middellijn der aarde bekend, en toen hebben zij met veel moeite het verschilzigt (*parallaxis*) der Zon vastgesteld, en haren afstand, en die der Maan, door vernuftige kunst gevonden en bekend gemaakt. NEWTON viel het te beurt door kunst het licht te ontbinden, en de Natuurkundigen de zuivere kleuren aan te wijzen: hem, die de grenzen der Meetkunde kon uitbreiden, hem bezielde als het ware een hemelsche geest, en hij ontdekte den Wiskundigen verhevene dingen. Hij kon kleine hoeveelheden met groote, en groote met kleine vergelijken; of verdichte uit ware, en ware uit verdichte zamenstellen; beide deze Rekeningen (de *Differentiaal-* en *Integraal-Rekening*) munten door voortreffelijke verdiensten uit. Nu verschijnen ook EULER en CLAIRAUT en D'ALEMBERT, eenparig in verstand en oefening NEWTON nastrevende, en zij stellen de

Wet-

wetten, naar welke de Drie Lichamen (Zon, Maan en Aarde) op elkander werken, door een problema vast.

Ofschoon van hier een nieuw licht voor de Starrekundigen was opgegaan, heeft het echter terstond daarna met een helderer glans geblonken. Niet te vergeefs is de *Aardrijkskunde* door het verstand en de kunst van voortreffelijke mannen beoefend, en met naauwkeurige kaarten versierd. Niet te vergeefs schittert de schoone Sextant van HADLEY, met geenen ijdelen lof verheft zich de uitvinder van den Tijdmeter (*). Want hierdoor weet men de ware ligging der plaatsen, en hoe groot en hoedanig van vorm de grootste omtrek der aarde, dat is, de evennachtslijn, is. Maar onze leeftijd overtreft verre de oude in beiden; onze leeftijd is vindingrijker dan de oude. Beide polen zijn zamengevoegd door ontelbare meridiaan-cirkels, welke de gouden Zon op iederen dag tweemaal voorbij loopt, en welke de zwarte nacht te gelijk aan de overzijde met duisternis bedekt. Daarom wijzen dezelfde cirkels middernacht en middag voor elke plaats der aarde aan. Een kring wordt Evennachtslijn genoemd, naardien hij op denzelfden afstand is van de beide Polen: door behulp van deze cirkels kan

(*) Zie boven bl. 129.

kan men op de regte wijze de ligging der plaatsen aanwijzen, en naauwkeurige tafelen van lengte en breedte maken. Naar verdienste wordt SNELLIUS geroemd, dat hij een voortreffelijk werk heeft ondernomen; maar grooter lof wacht u, welke deze eeuw heeft voortgebragt, u MECHAIN en DELAMBRE! welken de cirkel van BORDA (*cercle répétiteur*) van uitnemenden dienst is geweest; groote dingen zijn voor ons door uwen arbeid ontstaan. De natuur heeft aan degenen, die er gebruik van willen maken, eene algemeene eenheid als grond van maatstaf gegeven, welke door hare wetten zelve onveranderlijk is. (*) — Hoe vele dingen heeft deze eeuw nopens de Maan, de Zon en de Planeten geleerd door den arbeid van MAYER, MASON, BURG, en door het voortreffelijk vernuft van LA PLACE, welken het heldere gelaat der Maan toelachte. Derzelver bol, haar loopkring, omloopstijd en knoopen, en welke dingen niet al, zijn door die navorschers ontdekt en bekend geworden. SCHRÖTER en HERSCHEL viel het te beurt in de Maan bergen te onderscheiden, valleijen en diepe holen in dezelve te zien; welke zij ondernomen hebben met werktuigen te meten. Door dezelfden zijn er ook vlakken in de zon gezien; zij

(*) (Den *Mètre*; het 10,000,000ste gedeelte van het vierde gedeelte van den omvang der aarde.)

zij hebben door Teleskopen, met eene bijzondere kunst zamengesteld, de gedaante, de beweging en de kleur dezer vlakken waargenomen. En dewijl het vlak des Dierenriems eene helling maakt met het vlak der Evennachtslijn, en men opmerkte dat niet altijd deze hoek van helling dezelfde blijft, was het aan het vernuft van LA GRANGE vergund, de oorzaak hiervan te kennen: en heeft hij het Problema opgelost uit de leer der zwaartekracht. Zeer veel bewonderenswaardigs hebben SCHROTER en HERSCHEL omtrent het licht en het vuur aan de beoefenaars der scheikunde geleerd. HERSCHEL heeft de planeet *Herschel* ontdekt, en PIAZZI, op den eersten dag dezer eeuw, *Ceres*, en de door de Starrekundigen zoo dikwijls gewenschte heeft voor hem geschenen. Straks daarna schitterde de planeet *Pallas* met hare stralen voor OLBERS. Men heeft twee planeten onderscheiden, die misschien weleer maar één geweest zijn. Deze hebben de groote Starrekundigen, welker verdiensten en lof vereerenswaardig zijn, en uitmunten door voortreffelijke begaafdheden des verstands, LA LANDE, BURKHARD, VON ZACH, met één woord allen, erkend. Bij deze is gekomen *Juno*, welke HARDING ontdekte, welke mogelijk weleer met eene grootere bol heeft geschitterd: want deze schijnt *Ceres* en *Pallas* aan zich verbonden gehad, en als één Planeet, in plaats van drie, haren glans gegeven te hebben.

Men

Men gelooft, dat tegelijk *Vesta* het grootste gedeelte van dezen uitëengerakten klomp geweest is; zij is, ook door OLBERS, onlangs bekend geworden. — Welk eene groote menigte van Cometen is er heden niet bekend? Dat de wachters van *Jupiter* dikwijls verduisteringen ondergaan, ziet gij, WARGENTIN, en neemt gij met eenen werkzamen arbeid waar. Uwe oefening, BAILLY, heeft hieraan nieuwe tafelen geschonken. *Mercurius*, *Venus*, wentelen gelijk de Aarde om hare as, en *Jupiter* heeft gordels, en die Planeten hebben eenen dampkring. Hoe vele Manen *Saturnus* en *Herschel* vergezellen, dit alles is door de kunst en schranderheid der menschen ontdekt.

Schoon de Ouden veel omtrent de vaste Starren verhaald hebben, hebben de Starrekandigen bijzonder in deze eeuw, zoo vele Zonnen, die door eigen licht schitteren, met een opgehelderd oog waargenomen en werd het voortreffelijk gebruik van den *Teleskoop* beroemd. Laat ons hier weder SCHRÖTER en HERSCHEL den lof toebrengen, hunne vele en schoone verdiensten, en grooten arbeid waardig. Ofschoon de afstand, waarop de starren van ons af zijn, onmetelijk is, deed echter hun verstand ons groote dingen kennen. Van hier kan de mensch met zijnen geest de hemelsche rijken doorloopen en op aarde den hemel kennen! Daar schittert fel door zijne gloei-

 jen-

jende stralen de *Sirius*; ook de schoone *Orion* glinstert met heldere stralen; daar levert de veranderlijke *Algol* eene bewonderenswaardige gedaante op; hier geeft *Aldebaran* eenen rooden gloed op het staursche voorhoofd van den stier. Daar verder lacht ons de heldere star van de *Geit* aan; *Arcturus*, het regenachtige *Zevengestarnte* en het noordelijk *Beeren-gestarnte*. Wat behoef ik ieder in het bijzonder op te tellen? De aarde, ofschoon zelve aldaar denkelijk onbemerkbaar, ziet in de hemelsche streken de dingen die des hemels waardig zijn.. De beroemde HERSCHEL wijst aan wat de Melk-weg is, en neemt meer dan twee duizend en vier honderd Nevel-starren waar. De verheven Melkweg omringt den ganschen hemel. Deze geheele streek, helderer door haren sneeuwwitten glans, is eene onnoembare menigte van starren, die door haar eigen licht schitteren; en ieder van de Nevel-starren moet men als eenen Melk-weg aanmerken. Zoo vele Melk-wegen, aan de onze gelijk, blinken door haar eigen schitterend licht; het Heelal bevat zoo vele starren-stelsels; de vorm van deze geheele menigte starren is gelijk aan eenen (platten) Cylinder, welke de allervolmaaktste gestalte van het schoone zamenstel schijnt te zijn. Zoo vele starren-stelsels van nevel-starren maken het Groot Geheel-al uit; waarin ook het zwakke licht van ons starren-stelsel glinstert. Zoo vele

vele starren schijnen aan ieder starren-stelsel als weinige stippen: Dit onmeetbaar heir is niet zigtbaar voor die duizend onmeetbare starren-stelsels. Ons starren-stelsel, zoo zeer uitgebreid door zoo vele starren, is eene nevel-star voor ieder ander starren-stelsel. Een ieder is een wereld op zich zelve, een ieder heeft zijn eigen melk-weg, een oneindig getal Zonnen verspreiden haar licht in allen, en iedere Zon schijnt omgeven te zijn van vele en eigene Planeten, en met hare stralen de hare te verlichten. Manen vergezellen de Planeten, alles wordt om zijn eigen middelpunt door eene gedurige snelle beweging rondgevoerd. Al het licht, waardoor dit alles blijkbaar is, zijn wij verschuldigd aan het verstand, de vlijt en den arbeid van éénen mán. HERSCHEL lichtte hierin ons voor; terwijl echter het verwonderlijk vernuft van KANT en LAMBERT dit alles reeds had vooruitgezien.

Er is wel op aarde naauwlijks eene plaats bekend, waar geen leven is, die geene schepselen voortbrengt; maar de magt der verhevene Godheid heeft ook Geesten geschapen, welke hem eeuwig den reinsten dank zullen toebrengen. De stip, welke wij bewonen, verheugt zich reeds over zoo vele gaven; en zouden zoo vele starren-heiren voor niemand hunne stralen verspreiden?

Ik voor mij geloof dit niet. Hoe groot zijt Gij, weldadige, verhevene, oneindige God! die zoo vele, die zoodanige dingen geschapen hebt! Mogelijk is er eene plaats voortreffelijker dan allen, mogelijk glinsteren in het midden der starrenstelsels zeer schoone starren van Goddelijk licht, die alle de anderen in grootheid overtreffen, op welke allen te gelijk met eene eeuwigdurende zwaartekracht werken. Mogelijk zijn deze starren voor de hemelsche zielen geschikt, en verlichten deselve met eenen hemelschen glans de woningen der gezaligden. Daar verheugen zich misschien de zielen over het heilig beeld der Godheid, en genieten eeuwig de Goddelijke nabijheid. En daar de natuur met juisten tred gewoon is op te klimmen, indien men zich een eindpaal aan zoo vele starrenkringen kan voorstellen; misschien — indien het geoorloofd ware, met ons verstand van de verst-verwijderde tot het midden op te klimmen, — verheffen zich zoo veel te meer de starren in heilige orde, hoe veel nader zij aan de gezaligde oorden zijn. Mogelijk nemen hier deugd, rede, wijsheid en zielen-adel, en welk goddelijk vermogen der ziel ook, in wasdom toe.

Eindelijk vertoont zich de hooge Hemel! O voortreffelijk werk, alles in allen te boven gaande, hoe groot ook de dingen zijn mogen, die de Schepper aan deze wereld gaf. Waar het eeuwige licht de Goddelijke woningen bestraalt, waar eene Gode

Gode waardige kunst, orde, grootheid, zich vereenigen: waar de hemelingen de Godheid met een heilig gezang zonder einde roemen, en met een' eeuwigen lof eerbiedigen.

O God! hier ontdekt gij U gedurig aan de gelukkige zielen. O Schepper der wereld, o allerzuiverste bron van licht! Deze plaats is de allerheiligste en verhevenste, uit welke alle licht, alle kracht voortkomt; uit welke uwe volmaaktheden helder voor de hemelingen blinken; uit welke de hemelingen U kunnen kennen. Waar worde ik heengevoerd? tot welke oorden strek ik, sterveling, mijne verbeelding uit? O God! uit U en door U en tot U zijn alle dingen, en brengen als met zoo vele monden op eene U waardige wijze, het U verschuldigd offer. O God! het is uit U, dat ons heeft mogen te beurt vallen op dezen kleinen aardbol den onmetelijken hemel te kennen. O God! het is uit U, dat eenmaal in de zalige gewesten de menschen het hemelsche regt zullen leeren kennen. — Op welke wijze? Waarom? Wat? Waar ter plaatse? — dit alles zij zeer verschillend: een ieder zal nochtans vermaak scheppen des Scheppers heilige geboden te vereeren.

Thans heb ik mijn werk voltooid, dat, ten spijt van allerlei noodlot en ongeluk, den eeuwi-

gen roem van den menschelijken geest zal vermelden. De aarde en de starren des hemels leeren de menschen zulke groote dingen: zulke schenkt de Schepper van het Heelal aan de stervelingen: zoo vele gaven versieren de ziel in een sterfelijk lichaam. *De onsterfelijke ziel heeft hemelsche wijsheid te wachten.*

RE-

REDEVOERING,

GEHOUDEN

Op den 11 van Slagtmaand 1824, in de Maatschappij FELIX MERITIS *(Departement Koophandel)*,

BEHELZENDE

KRUID- EN GESCHIEDKUNDIGE WAARNEMINGEN OMTRENT DE GOUDKUST,

DOOR

M. J. REYNHOUT, *M. D.*

Gepensioneerd Geneesheer en Botanist van Z. M. Bezittingen aldaar, thans praktiserend Geneesheer te Amsterdam, werkend Lid van het Amsterdamsch Genootschap ter bevordering der Koepokinenting voor minvermogenden.

WEL EDELE HEEREN BESTUURDERS EN LEDEN DEZER VERDIENSTVOLLE MAATSCHAPPIJ, EN GIJL. ALLEN DIE MIJ VERDER MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT, ZEER GEËERDE HOORDERS!

Had ik het genoegen in eene vorige spreekbeurt tot UL. te verhandelen, en tot onderwerp daarvan, in algemeene bewoordingen, voor te dragen de slotsom mijner waarnemingen, genomen in een vreemd, op eenen afstand van 1600 uren van deze plaats gelegen, gewest, waar taal en zeden zoowel als lucht- en landstreek zóó hemelsbreed van de onze verschillen, dat men zich daar ter plaatse als het ware in een nieuw gesternte verplaatst waant, en wiens ongezonde ligging, woeste grond en de nog op eenen zoo lagen trap van beschaafdheid staande inborst der inwoners de re-

redenen zijn, waarom hetzelve sints lang onvolkomen was bekend gebleven; thans mag het mij wederom gebeuren in deze zelfde Vergadering en op dit zelfde spreekgestoelte andermaal ter vervulling eener zoo aangename taak op te treden.

Moeijelijk viel mij in de daad het kiezen eener, zoo door belangrijkheid als nieuwheid, der Toehoorderen aandacht waardige stoffe: want wat is niet reeds bekend; wat niet al herhaald omtrent bekende onderwerpen; en waartoe toch zoude een ledig vertoog, of eene diepzinnige bespiegeling kunnen strekken, die zoo vaak de hersenvruchten, of eener verhitte verbeelding uitmaken, of, uit fijngesponnen leerstelsels geput, ijdel zijn, indien zij niet door het gezag eener gezonde ervaring geleid en gerugsteund worden, en dan eerst aan Nederlandsche Toehoorderen van onze dagen behagelijk kunnen zijn? —

Het was uit dit oogpunt dat ik het vormen van een plan tot het doen eener redevoering beschouwde, tot wier bearbeiding mijne ervaringen, gedurende een vijfjarig verblijf aan de Goudkust genomen, mij genoegzame bouwstoffen schenen te zullen kunnen opleveren. Ten einde echter in geene lastige herhalingen te vervallen van hetgeen door mij in dit opzigt reeds in eene vorige Verhandeling gezegd was, besloot ik sommige daarin behandelde punten thans meer uitgewerkt en ontwikkeld voor te dragen, hiernevens nog een en an-

ander, dat in dezelve nog niet behandeld was geworden, te voegen, dit alles als eene vervolgstoffe op mijne vorige, den natuurkundigen, zedelijken en verstandelijken toestand der Goudkust behelzende, te doen dienen, en zulks onder den titel van *Kruidkundige en Geschiedkundige Beschouwing der Goudkust* voor te dragen, mij hierin tot een tweeledig onderzoek bepalende, waarvan het eerste behelzen zal eene beschrijving van de merkwaardigste voorwerpen uit het groeijend rijk, en het tweede een geschiedkundig overzigt, benevens dat der wederzijdsche betrekking der inboorlingen tot elkanderen, en tot de aldaar gevestigde Europeanen, bevatten zal. — In het vorafgaan diezelfde toegefelijke aandacht inroepende, welke mijne vorige rede steeds verzelde, vang ik het eerste gedeelte mijner rede aan.

I. *Beschouwing van de voornaamste Planten aan Afrika's intertropische Kust.*

Ten einde hierin eene zekere orde te bewaren, zullen wij met de beschrijving der boomen eenen aanvang maken.

Vooreerst doet zich hier aan onze beschouwing voor, die reusachtige onder de boomen, *Apenboom* (Adansonia digitata) genaamd, welke de beroemde ADANSON op zijne reize naar de *Senegal* het eerste heeft beschreven, en naar hem is

is genoemd geworden; deselve behoort onder de klasse der *eenbroederige veelmannige* planten te huis; deszelfs vaderland is de *Senegal* en *Egypten*; deze boom bezit somwijlen eenen stam die de dikte van 25 voeten middellijns bereikt. — Het zijn deze ontzaggelijke torenhooge boomen, die aan de negers tot seinpalen verstrekken, even als bij ons de kerktorens tot het bepalen van afstand en plaats, en het is uit hen, dat de Negers hunne cano's vervaardigen, die, van de grootte van drie tot die van 21 scheppers of roeijers, landwaarts in bewerkt, door de binnenlandsche Wassasche Negervorsten te *Ghama* aan de Europeanen tegen bepaalde prijzen verkocht, en strandwaarts op de schouderen der slaven aangebragt, geleverd werden, wordende in vorige dagen door de slavenhandelaars tot het overbrengen van slaven naar de schepen te *Popo* en *Fida* gebezigd; kunnende men zich hiertoe wegens de zware daar ter plaatse aanwezige brandingen van geene sloepen bedienen, die ligt gevaar zouden loopen om tegen de klippen verbrijzeld te worden.

Van deze gaan wij over tot den *Mangrenenboom* (Rizophora Mangle); deze, zoo om deszelfs gedaante als voortplanting, zonderlinge boom behoort bij de *twaalfmannige eenwijvige* planten te huis, en bewoont de met zeewater besproeide kreken der *Caribische* eilanden en Malabaarsche kust; de beroemde JACQUIN heeft om-

omtrent dezen merkwaardigen boom eene breedvoerige beschrijving gegeven. Deszelfs wortels, die uitschieten en zich daarna op nieuw in den grond vasthechten, zijn in staat een geheel bosch voort te brengen, in wiens nabijheid echter, om de ontzaggelijke menigte mosquitos, niemand in staat is te wonen, terwijl zij daarentegen tot eene schuilplaats verstrekken voor verschillende watervogels; en aan wiens onder het water hangende takken de voortreffelijkste oesters groeijen, terwijl de vruchten en bast, om hun overvloedig zamentrekkend beginsel, tot het leerlooijen gebezigd worden. — Dikwijls heb ik van deze smakelijke oesters gegeten, die van de onze in gedaante verschillen, en niet plat maar rond zijnde en aan de takken vastgegroeid, door de Negers daarvan afgesneden worden, die daarmede hunne kleine cano's beladen. — Men treft deze boomen in overvloed aan de oevers van den *Bossom Pra* of heilige rivier aan.

Ten derden doet zich aan onze beschouwing voor de *Kokosboom* (Cocos nucifera). Dezelve bekleedt eene plaats onder de *Palmen*, die aanzienlijke onder de planten, die zich om hunne bijzondere gedaante en nuttigheid onderscheiden; zij zijn aan de *Goudkust* menigvuldig en groeijen aldaar welig zoowel strand- als landwaarts; de noten bevatten een vocht, dat uit planten-eiwitstof, water en suikerstoffen bestaat, alsmede een

merg,

merg, dat zeer veel plantaardige olie in zich bevat, en, nog jong zijnde, aangenaam van smaak en gemakkelijk te verteeren is, en uit welke laatste in Oost-Indiën, waar dezelve overvloedig wascht, de olie tot huishoudelijk gebruik wordt uitgeperst. — Voorts bereiden de Negers uit de vezelachtige notenschil een stevig touw, waaruit zij hunne vischnetten zamenstellen; hoedanig een door mij aan wijlen den beroemden Leydschen Hoogleeraar BRUGMANS is verzonden geworden; en van hetwelk ook, om voor ankertouw te dienen, wegens deszelfs stevigheid, door de Europeanen dikwijls wordt gebruik gemaakt.

Ten vierden doet zich aan onze beschouwing voor de zoogenaamde *onechte Cocosboom* (Borassus Flabelliformis), insgelijks tot de *Palmsoorten* behoorende. — Behalven aan de *Goudkust* behoort ook deze boom in de *Indiën* te huis, en is opmerkelijk om dat zonderlinge, op deszelfs kruin aanwezige, parasitische gewas, dat wegens deszelfs gedaante *Palmkool* genaamd, een smakelijk geregt oplevert.

Ten vijfden treffen wij aan de zoogenaamde *Palmiet* (Elaïs Guinacensis), insgelijks tot het geslacht der *Palmen* te huis behoorende. — Deze zoo nuttige boom behoort tot de *tweehuizige zesmannige* planten. — Omtrent de *Guineasche Palmiet* of *Palmboom* moet men opmerken, dat deze boom geen brakke grond kunnen-

nende verdragen, immer de boschrijke plaatsen en zoeten grond binnen 's lands verkiest, en in verschillende opzigten voor de inwoners van eene uitgebreide nuttigheid is. — Het is uit hem dat de Negers, door in deszelfs stam gemaakte insnijdingen en daar in geplaatste rietpijpen, waaronder zij een pot of jabba hangen, den smakelijken *Palmwijn* tappen; zijnde het gegiste sap, hetwelk door circulatie in den boom naar boven stijgende, aldaar verzameld en ten gebruike bewaard wordt, en na eenigen tijd, door overgang der overvloedige *suikerstoffe* in *alcohol* bij de wijngisting, een dronkenmakend vermogen bezit. Het is van dezen drank, dat de Negers bij hunne verschillende plegtigheden en feesten gebruik maken, en dezelve alsdan uit uitgeholde kalbassen drinken, alsmede in de zamenstelling hunner geneesrijke dranken als voermiddel (vehiculum) bezigen; ook zag ik er een' zeer goeden azijn van bereiden. — Een ander voortbrengsel dezes booms is de vrucht of *Palmnoot*, van eene vette waschachtige olie overvloeijende; waaruit de Negervrouwen, door stamping, koking in water en uitpersing, den zoo nuttigen *Palm-olie* bereiden, die de *Noord-Amerikanen* tot het vormen van staven zeep van eene donkere geele kleur bezigen, welke in den handel bekend is. — Een derde voortbrengsel van dezen boom is de *bast*; waarvan men een stevig wit touw bereidt, waaruit de

 Ne-

Negers hunne vischnetten zamenstellen; hoedanig een door mij aan wijlen mijnen hooggeachten Leermeester, den beroemden BRUGMANS, is toegezonden geworden; alsmede hunne vischlijnen, waarmede men, de *Grein- of Malaguette-kust* bij Kaap *Las Palmas* voorbij zeilende, verscheiden Negers der woeste stammen aldaar in hunne kleine, uit boomschillen gevormde, cano's ziet visschen. — Eindelijk verschaffen de lange smalle en puntige bladeren dezes booms eene goede beschutting tegen den invloed van het weder, en worden uit dien hoofde door de Negers tot het zamenstellen van huisdaken gebezigd.

Onder de aan de Goudkust zich voordoende belangrijke boomen, treffen wij ook den *Tamarindenboom* (Tamarindus Indica) aan; deze boom, onder de *eenbroederige eenmannige* behoorende, is in *Indië*, *Amerika*, *Egypte* en *Arabië* te huis.

Groot is de nuttigheid van dezen boom, zoo om deszelfs verkoelende schaduw, waarom men denzelven bij voorkeur tot het beplanten van lanen en wegen in heete gewesten bezigt, als om het merg in de peulen bevat, en wiens geneeskrachten als verkoelend buikzuiverend middel algemeen bekend zijn.

Bijzonder eigen aan Afrika's Z. W. Kust is de *Guanenboom* (Psidium Guineênse). Deze boom of heester wast zeer welig en overvloedig in de bos-

bosschen en woeste strekken van Afrika's Z. W. Kust, en groeit aldaar in het wilde. Zijne vruchten, die van buiten goudgeel, van binnen rozenrood zijn en naar een appel gelijken, zijn van eenen zeer aangenamen rinschen smaak; en bevatten, gelijk alle de overige intertropische vruchten, eene groote hoeveelheid *zamentrekkend beginsel* en *appelzuur* in zich. In eene groote menigte gegeten, geraken zij in de maag spoedig in eenen sterken graad van gisting, hetgeen, eene groote menigte van koolzure lucht vormende, opgeblazenheid, ja zelfs wind-kolijk kan veroorzaken. Van de onrijpe zamentrekkende vrucht maken de Negers gebruik in de inlandsche *roode loop* of *persing* (dysenteria intertropica), die dikwijls in den regentijd heerscht en alsdan velen wegsleept.

Onder de, zoo om hare veelvuldigheid als nuttigheid, onze aandacht overwaardige heestergewassen, moet voorzeker de *Limoenboom* (Limonia) geteld worden. — Deze heester groeit in het wilde, en de vrucht *Limoen* of *Limmetje* is bij de Negers onder den naam van *Bramba* bekend. Men treft er tusschen de struiken geheele bosschen van aan, terwijl sommige inboorlingen zich in het bijzonder op hunne kultuur hebben toegelegd en limoenplantaadjes hebben aangekweekt, waarvan zij het uitgeperste sap, dat alom zoo zeer gewild is, met amen aan de schepen verkoopen; ook bedient men er zich van ter reiniging des ligchaams.

 Thans

Thans doen zich aan onze beschouwing voor de *Pisang* en *Banaan* of *Bakonen*.

De *Musa Paradisiaca* of *Pisang* wordt veelvuldig door de Bosch-negers als gewoon voedsel, en alsdan geroosterd, genuttigd, zoodat deze lieden, voor het grootste gedeelte van planten levende, *Phytogonie* kunnen genoemd worden; hetgeen zoowel met hunne nomadische (zwervende) levenswijze als met den invloed van een heet klimaat op hunne ligchamen overeenstemt. — Overigens is deze vrucht, ofschoon geroost en met boter genuttigd een smakelijk ontbijt opleverende, echter verstoppend en uit dien hoofde ongezond.

Meer gebruik daarentegen maakt men van de *Musa Sapientum* (Banaan of Bakonen), die zoowel raauw van de schil ontdaan, als met boter en meel gebakken, een zeer aangenaam voedsel voor Europeaan en Neger oplevert, en in smaak veel overeenstemt met onze suikerpeeren. — Men vermoedt dat de eerste vruchten des beloofden lands, wier trossen om hunne zwaarte door twee personen moesten gedragen worden, en die men gewoonlijk voor druiven houdt, *Bananen* waren.

De *Cactus Tuna* (Prikkelbeer, Spaansche ruiter), van het geslacht *Cactus*, dat tot de *twintigmannige eenwijvige* planten behoort, kenschetst zich van de overige soorten door langwerpige eironde geledingen, waaraan zich priemvormige door-

doornen bevinden. Men noemt dezelve *Spaansche ruiters*, dewijl men ze aan de muren der forten en tuinen bezigt, ter wering zoowel van de aanvallen der Negers, als der wilde dieren, die dikwijls bij nacht in de koeperken en schapenstallen groote verwoestingen aanrigten.

Onder de zoo nuttige als in den handel bekende, en tot huishoudelijk gebruik dienstige gewassen der intertropische gewesten, moeten vooral gebragt worden, de *Koffij*, het *Katoen* en het *Suikerriet*, waarom het niet onbelangrijk zijn zal van deze in het bijzonder te handelen.

De *Koffij* (Coffea Arabica) met de Oostersche weelde bij de kruistogten in Europa ingevoerd, maakt een bijzonder soort van het geslacht *Coffea* uit, waarvan 19 bijzondere soorten bestaan. — Het eigenlijk vaderland van dit heestergewas is Gelukkig-Arabië, van waar men hetzelve in de Oost- en Westindische Volkplantingen heeft aangekweekt, met dat gelukkig gevolg, dat aldaar thans uitgebreide koffijplantaadjes bestaan. — Ook op *Prinsen-eiland* en *St. Thomas*, bijna onder den evennachts-lijn gelegen, en aan de kroon van *Portugal* toebehoorende, bestaan koffij-plantaadjes, die zeer goede koffij opleveren; hoedanig de *St. Thomesche* met de beste wedijveren kan, die dikwijls door de Engelsche koopvaarders als retourgoed van daar, tegen betaling van op de kust verhandeld kontant goud, gekocht en geladen

 wordt.

wordt. — Insgelijks was op *Accra* voor eenige jaren door zekeren *Deenschen* gouverneur eene Koffij-plantaadje aangelegd, waar reeds een getal van vijftig duizend koffij-boomen stonden; die echter kort daarop, in eenen tusschen de *Deenen* en *Ashantynen* uitgebarsten oorlog, door den *Ashantijnschen* Veldoversten geheel is verwoest geworden. — Ik-zelf heb eenige heesters van deze plant aan de *Goudkust* op den berg *St. Jago* zien groeijen en vrucht dragen, welke vrucht naar eene roode kruisbezie gelijkende, twee aan elkaar gehechte boonen in zich bevat. — Het blijkt uit dit laatste, dat het ondernemen van koffij-kultuur aan de *Goudkust* geenszins onder de hersenschimmige plannen kan geteld worden.

Het *Katoen* (Gossypium herbonaceum) wast aan Afrika's Z. W. Kust, en vooral in het Koningrijk *Ashantee*, in het wilde. — De Negers aldaar en voornamelijk de *Ashantynen* weven van hetzelve banen op de hand, die gevolgelijk naar eene hand breed zijnde, aan elkander gehecht en naar den *Ashantynschen* smaak verschillend gekleurd tot panenkleederen zamengesteld worden, die door hen algemeen worden gedragen: hetzelve groeit aldaar zoo welig, dat men slechts eenige zaden in den grond heeft te werpen, om deze heesters voort te brengen, waarmede ik eenen geheelen berg heb beplant gezien,

zien, tot eene proeve, die ook door anderen is herhaald geworden.

Het *Suikerriet* (Saccharum officinarum) wast, behalve in de beide *Indiën*, overvloedig aan de *Goudkust* in het wild, en wordt aldaar door de Negerinnen alleen gebezigd om te kaauwen en uit te zuigen, zijnde de bereiding van deszelfs vrucht, de *suiker*, onbekend. — Men zoude de noodige werktuigen moeten bezitten, die vereischt worden om het katoen van deszelfs pitten te zuiveren door molens, en om de suiker uit te persen, te koken en te zuiveren, wilde men op de *Goudkust* eenig nut van deze planten trekken; zoolang echter de Europèsche magt aldaar niet meer gevestigd is dan thans, en men dus altoos blootgesteld blijft aan het willekeurig gezag en den overmoed van eenen Despoot, die zijnen ijzeren scepter niet slechts over zijne *Ashentynsche* slaven, maar zelfs tot voor de muren der *Europesche* etablissementen zwaait, en wiens eenigste bedoeling de herstelling van den afgeschaften *Slavenhandel* is, zal elke poging ter beschaving en bebouwing van *Afrika's Z. W. Kust* van de zijde der *Europeanen* eene herschenschim blijven; eene bedoeling, die, door de aldaar bezittingen hebbende *Europesche* Gouvernementen, eenparig wordt behartigd, wier voorname strekking het vertrek van wijlen den Gouverneur DAENDELS uitmaakte, en die zoo zeer strookte met de

de menschlievende en verlichte beginselen van Z. M. onzen geëerbiedigden KONING.

Behalve de opgenoemde plantaardige voorwerpen, die het intertropisch *Afrika* in deszelfs schoot koestert, treffen wij nog eene menigte anderen aan, waarvan ik de voornaamste en gebruikelijkste thans zal voordragen.

De *Malaguette peper* (Capsicum baccatum); de naam van *mal à guette* haar door de *Franschen* gegeven, als veroorzakende de bes of vrucht van deze plant door hare verhittende hoedanigheid pijn in de keel, heeft die aan dat gedeelte der kust doen behouden, hetwelk tusschen *Sierra Leone* en *Kaap Apollonia* gelegen en *Grand Sitre*, *Sitre Crus* en *Kaap Palmas* bevattende, duizende van deze planten voortbrengt, en daarom *Grein-* of *Malaguette-kust* genoemd wordt. Groot is de nuttigheid en algemeen het gebruik van deze vrucht of bes, die door de *Europeanen* en *Negers* als een smakelijk toekruid in de bereiding van alle spijzen gebezigd wordt, en als prikkelend middel in de daar ter plaatse zoo algemeene verslijming der eerste wegen en gebrekkige spijsvertering, voortreffelijke diensten bewijst; waarom dezelve haren naam leent aan twee soorten van verhittende *Afrikaansche* soepen, *roode* en *zwarte Malaguet-soepen* genaamd, waarvan de eerste met de slijmerige vruchten der *vijfbladige Cleomene*

en

en den *eetbaren Zeibiecus*, de laatste met *palmolie* en gestampte *Pisang-vrucht* bereid, een smakelijk en gezond voedsel opleveren, dat men bij alle maaltijden in Afrika voordient. — Behalve dat, treedt deze vrucht in de zamenstelling van vele Neger-geneesmiddelen; wordt afzonderlijk als *buikzuiverend middel* gebezigd, en met eene oplossing daarvan rheumatische ledematen ingewreven.

De *Jammes* (Diasconea Sativa). Algemeen gebruikt men den grooten wortel van deze plant. Dezelve wordt ten dien einde geschild; in schijven gesneden en gekookt. — Zij is zeer smakelijk en met onze *aardappelen* eenigermate te vergelijken, ofschoon drooger en vezelachtiger van zelfstandigheid. — Als eersteling des velds smaakt zij zeer aangenaam, terwijl de inoogsting daarvan door de Negers plegtig gevierd wordt, wanneer deze aardvrucht, bij hen *Abroo* genaamd en hun voornaamste onderhoud uitmakende, voor het eerst door den Opperpriester of *Benjam* wordt uitgedeeld.

Het *Turksch koorn* (Zea maïs) is een der nuttigste gewassen die deze gewesten voor hare inwoners opleveren, en kan in dit opzigt met ons *koorn* in *Europa* vergeleken worden. Hetzelve levert roode en witte zaden op, die onder den naam van *milhio*, *Turksche tarwe* (Indian corn) bekend zijn. — Van deze bereiden de Ne-

 ge-

gerinnen door stamping, bevochtiging met water, kneding en roostering, het *Negerbrood*, dat zij in de landtaal *kaantje* of *kenkie* noemen. — Ieder Neger bouwt van deze planten zoowel als van de jammes eenen bepaalden akker gronds; gedeeltelijk voor zijn eigen levensonderhoud, gedeeltelijk voor den handel hierin met de *Europeanen*, die daarmede hun vee en tam gevogelte voeden. — Het daaruit gebakken brood is aangenaam zuurachtig van smaak, doch uit hoofde van de daarin bevatte zemelen, (daar de inboorlingen de kunst niet verstaan dezelve te builen), zwaar om te verteren. — Groot zijn de rampen des hongersnoods bij oorlogstijden of misgewas van dit voedsel onder de Negers veroorzaakt, waardoor alsdan velen hunner ten grave gesleept worden.

Wij zouden nog van eene menigte andere nuttige planten kunnen spreken en van derzelver voortbrengselen gewag maken, die Afrika's intertropische kust oplevert; ten ware wij in de beschouwing der thans behandelde niet reeds te veel tijds hadden besteed, om nog iets voor het tweede gedeelte onzer Verhandeling over te houden, hetwelk een geschiedkundig tafereel nopens deze gewesten en de onderlinge betrekking der inboorlingen tot elkander en tot de *Europeanen* zal ophangen. Wij zullen derhalve de nog overigen slechts aanstippen, als zijnde van minder oeconomisch belang. — Onder dezelve behooren som-

sommige vruchten, als die van de daar ter plaatse in de bosschen in groote hoeveelheid in het wild groeijende *Annanas*, uit wiens bladeren men een wit touw bereidt; de *Zuurzakken*, smakelijk verkoelende rinsche vruchten; de *Sapotille*, eene smakelijke vrucht, die groote hartvormige kernen bevattende, in smaak en gedaante veel met onze suikerpeeren overeenstemt. — De *Watermeloen*, eene aangename verkwikkende zeer groote vrucht, die van buiten groen, van binnen met een vleeschkleurig celachtig merg voorzien is, waarin zich zeer veel water en platte zwarte kernen bevinden.

De *Papaay*, eene van buiten groene, van binnen oranjekleurige vrucht, die vele zwarte ronde kernen bevat en aangenaam zoet van smaak is. — De *Mamenillen*, eigenlijk uit Zuid-Amerika, waar deze boom inheemsch is, in *Afrika* overgeplant; gelijk ook de *Broodboom*, waarvan maar een enkele aan de *Goudkust* bestaat, waarvan de zaden voor den heer F. RÜHLE geplant zijn, en die thans tot eenen aanzienlijken boom zijn opgewassen. — De *Acajou-appel*, de *Oranje-en China's-appelboomen*, de *Gember*, de *wilde Gember*, de *Rijst*, waarvan vele velden in het *Zeatasche* of *Aximsche* landschap in de moerassige valleijen aldaar bestaan, en ook overal aan de *Bovenkust* worden aangetroffen, en welke *witte* en *roode Rijst* opleveren. — Eene soort

soort van zware sterke *Tabak*, die in de binnenlanden van *Ashentee* wast, en aldaar tot kleine rollen vervaardigd wordt. De *Zee-Ajuin*, waarvan door mij met goed gevolg in de *buikwaterzucht* is gebruik gemaakt, door een' zuren honig (oxymel), die ik van dezelve deed bereiden. —— Het *Bamboesriet*, waarvan stokken vervaardigd worden tot hangmatten, om mede over land te reizen. — De *Guineasche Hypericum*, de *Cytitus Cajau*, de *eetbare Zeybeicus*, de *vijfbladige Cleomené*, enz. enz.

II. *Geschiedkundige Beschouwing der Goudkust.*

Na afgehandeld te hebben, hetgeen betrekking heeft tot de beschouwing der voornaamste aan de *Goudkust* aanwezige planten, voor zoo verre onze waarnemingen, tijdens ons verblijf aldaar, hebben mogen strekken, zullen wij thans tot het tweede gedeelte mijner rede overgaan; vooreerst de geschiedenis van de ontdekking dezer landen tot op dezen tijd in een kort overzigt behelzende; en ten tweede de wederkeerige betrekking der inwoners onder elkander en tot de aldaar gevestigde *Europeanen*, alsmede de karakteristike eigenschappen der onderscheiden Neger-stammen beschrijvende.

Hierop is in de eerste plaats aan te merken: dat

dat deze bezittingen de oudste Overzeesche Volkplantingen zijn, die de *Europeanen* bezeten hebben, als zijnde reeds in het begin der vijftiende eeuw ontdekt. — De grondleggers van de aldaar aangelegde etablissementen waren de *Portugezen*, die ondernemende en schrandere zeelieden van dien tijd; die de wereld door de ontdekking van eenen VASCO DE GAMA verbaasden: als welke de zoo lang vergeefs getrachte onderneming om kaap *Mesurado* voorbij te zeilen in het jaar 1410, onder het beleid van den beroemden *Don* HENRIQUEZ, *Infant van Portugal*, volvoerde, en zich als eerste ontdekker van het vaste land van *Indië*, na het doorstaan van zoo vele gevaren, die hem en zijne togtgenooten op deze reizen vergezelden, onsterfelijk maakte; gelijk *Portugals* groote maar miskende Dichter, LUIS DE CAMÖENS, in zijne voortreffelijke *Lusiade* zoo heerlijk heeft bezongen. — Nadat de bezittingen aan *Afrika's* intertropische kust 150 jaren in de handen der *Portugezen* geweest waren, en tot marktplaatsen bestemd om slaven op te koopen, te bewaren en van daar naar de schepen over te voeren, waarvan het hoofd-kasteel St. GEORGE D'ELMINA, onder JUAN II, in den jare 1482, door DIEGO D'AZAMBAJA, onder bemiddeling van den Neger-koning CARAMANDA gesticht, het middenpunt uitmaakte, brak, met de dageraad der ontwikkeling van het *Nederlandsch* Gemeene-

nebest, ook die van den oorsprong van deszelfs helden aan, wier nagedachtenis door een dankbaar nageslacht die hulde wordt toegebragt, waarop hunne verdiensten aan vaderland en medeburgeren bewezen, eene zoo regtmatige aanspraak maken. Het was na eene mislukte aanslag der *Hollanders* op deze bezittingen in den jare 1625, dat in den jare 1637 Graaf MAURITS VAN NASSAU, toen ter tijd Gouverneur van *Brasilië*, den Kolonel KUIN, ter verovering dezer gewesten, met negen schepen en 800 militairen, op den 25 Junij van *Fernambuk* uitzond; die aan *Commanie* landde, en, door 200 matrozen bijgestaan, in vier dagen tijds het versterkte kasteel, *St. George d'Elmina*, op den 29 Augustus deszelfden jaars, innam.

Naderhand echter werden ons verscheidene onzer bezittingen door de *Engelschen* afhandig gemaakt; totdat Neêrlandsch groote Vlootvoogd, MICHIEL ADRIAANSZ. DE RUITER, in den jare 1665, deze gewesten voor het moederland herwon. — De daar gevestigde natiën, *Hollanders*, *Engelschen*, *Deenen* en *Brandenburgers*, dreven toen ter tijd, gelijk nog anderhalve eeuw daarna, den handel in goud, tanden en slaven; terwijl de aldaar door hen veroverde of gebouwde sterkten tot bergplaatsen voor deze handel-artikelen dienden, waarvoor de *Europeanen*, in retour, *buskruid*, *looden* en *ijzeren staven*, *glas-*

glas-koralen, *messen*, *snuisterijen*, *sterke dranken*, *paenergoederen*, *counis*, enz. uit het moederland aangebragt, ruilden: en men rekent, dat, sedert het ontstaan tot aan de afschaffing des slavenhandels, 50 millioenen *Afrikanen* door de *Europeanen* naar hunne Overzeesche bezittingen zijn overgevoerd geworden. — Eindelijk werd de motie van den heer WILBERFORCE omtrent de afschaffing des slavenhandels door het Britsche Parlement goedgekeurd, en bij akte daarvan deszelfs verbod bekrachtigd. Een treffend voorbeeld van den weldadigen invloed door dezen maatregel te weeg gebragt, leverde de colonisatie van *Sierra Leona*, in 1788 aangevangen, en het daarop gestichte stadje *Freetown* op, thans uit eene barre woestenij in eene beschaafde volkplanting herschapen; terwijl het eene der eerste zorgen van Z. M. onzen geëerbiedigden KONING was, bij hoogstdeszelfs heugelijke terugkomst in het voor hem en ons herboren vaderland, ook hierop Hoogstdeszelfs aandacht te vestigen, en tot het heilrijke doel mede te werken, hetwelk zich de Philantropische Maatschappij tot afschaffing van dezen handel, en tot cultivatie en colonisatie van Afrika's Z. W. Kust had voorgesteld, en werd hiermede wijlen de Gouverneur Generaal DAENDELS in 1815 belast. — In dien stand van zaken bevond zich de *Goudkust* bij ons: terwijl het bij de Engelschen de *Afrikaansche*

Com-

Compagnie was (eene vergadering van kooplieden te Londen — *board of merchants*), die de Britsche bezittingen op de *Goudkust* bestuurde en eenen uitsluitenden handel daar op dreef; waartoe het oppergezag aan eenen *Gouverneur en Chef* was toevertrouwd, die deszelfs residentie op *Cape Coast Castle* hield, en aan wien ondergeschikte ambtenaren waren toegevoegd; terwijl de *Deenen* te *Accra* op *Christiaansburg* in gering getal aanwezig waren: totdat het, in den jare 1820, aan Z. M. onzen KONING behaagde, eene vermindering in het getal der etablissementen en het personeel der ambtenaren daar te stellen, en dit alles onder het opzigt van eenen Kommandeur te doen besturen. — Bijna gelijktijdig met dezen maatregel wierd de stand van zaken in het personeel der ambtenaren en getal der bezittingen op de *Goudkust* bij de Engelschen veranderd en trok het gouvernement zich dezelve aan; waarover het opperbevel aan wijlen den Gouverneur van *Siërra Leone*, *Sir* CHARLES M'CARTHY wierd opgedragen. — De Ashantynsche oorlog, reeds onder den laatsten Gouverneur en Chef JOHN HOPE SMITH begonnen, werd, door de tusschen den Koning van *Ashantee* en *Sir* CHARLES gerezene twisten, meer en meer aangevuurd; totdat het noodlottig tijdstip aanbrak, waarop *Sir* CHARLES, zich roekeloos wagende in een vreemd gewest, waar hij de paden en we-

wegen niet kende, van alle hulp afgesneden, van trouwelooze bondgenooten omringd, en eenen talrijken en dapperen vijand gering achtende, in eene rampzalige hinderlage verviel, en met zijne togt- en lotgenooten dat treurig uiteinde heeft ondergaan, hetgeen alleen woeste onbeschaafdheid in staat is aan weerlooze gevangenen te plegen.

Wat de beantwoording der vrage betreft, of het mogelijk zijn zoude, ook aan de Goudkust volkplantingen aan te leggen en aldaar beschaving in te voeren? dezelve wordt genoegzaam toestemmend beantwoord door het voorbeeld van *Sierra Leone*, in hetzelfde gewest en bijkans op denzelfden graad van breedte gelegen; reeds waren door Sir CHARLES M'CARTHY aan de *Goudkust* scholen opgerigt en wegen aangelegd, reeds was alles wat hiertoe betrekking heeft op eene goede orde gebragt, ja kwam er te *Cape Coast* even als in *Sierra Leone* wekelijks een gedrukt Weekblad uit, toen SAI TATOO QUAMINA, Koning der *Ashantynen*, gedeeltelijk uit beleedigden hoogmoed, deels uit wrevel over den maatregel omtrent de afschaffing des slavenhandels, waarvan hij de Britten voor de voornaamste bewerkers hield, de pogingen van wijlen dien Gouverneur te dien opzigte verijdelde.

Het blijkt uit dit alles, dat, om tot dit doel te geraken, het volstrekt noodzakelijk zijn zoude, vooreerst, om den invloed der magtige *Ashan-*

tynsche natie zoodanig te verlammen, dat de veiligheid der aan de *Goudkust* aan te leggene plantagien en geregelde woningen genoegzaam kunnen gewaarborgd worden; zonder welke voorzorg men alles van hunnen invloed te vreezen heeft, die immer aan hunne naburen tot eenen gedurigen gesel verstrekte: ten tweeden, om goede aanstalten te maken ter uitroeijing der zoo schadelijke bosschen en woestenijen, en tot demping der bestaande moerassen, die de voor de Europeanen zoo nadeelige pestachtige uitwasemingen opleveren, en de klippen zijn, waarop hunne gezondheid en leven zoo dikwerf schipbreuk lijden. — Indien men bij dezen maatregel ook nog de bemagtiging der *goudmijnen* voegde; wier geheimzinnige gangen tot op heden voor de oogen der *Europeanen* gesloten zijn, zoude in vervolg van tijd de bezitting van het *intertropisch Afrika* hierdoor eene waarde kunnen verkrijgen met die van *Brazilië*, (een weleer door ons bezeten, maar wederom verloren gewest), te evenaren. — Wat de wederzijdsche betrekking tusschen de inboorlingen der *Goudkust* en de daar gevestigde *Europeanen* betreft, moet ik opmerken, dat dezelve, als voortvloeijende uit den zoo voordeeligen en winstgevenden slavenhandel, voor beide partijen immer belanghebbend geweest is, en de rede was, waarom een handvol ziekelijke *Europeanen* gedurende zoo vele

vele jaren in het gerust bezit der aldaar gevestigde etablissementen gebleven zijn. — Van hier dat de tusschen de Europeanen en Negers aangegane overeenkomsten en verdragen immer ten voordeele van laatstgenoemden gesloten zijn, in diervoege, dat men de *Blanken* als cijnsbaar aan hen beschouwen kan: vandaar de oorzaak van den, tusschen de *Ashantynen* en Sir CHARLES M'CARTHY uitgebarsten oorlog; wiens voornaamste beweegrede in de afschaffing des slavenhandels en de daaruit ontstane vermindering van personeel belang en betrekking tusschen de *Britten* en *Ashantynen* bestond; eene betrekking, die intusschen verschilt, zoowel naar gelang van den nationalen aard en geest der onderscheiden Negerstammen, als naar die der Europeaansche kustbewoners zelve; — en ofschoon alle Negers in zekere mate met de zeden en gewoonten, die uit de beschaving in Europa voortvloeijen, onbekende natuurmenschen zijn, bestaat er echter in de onderscheidene stammen hieromtrent een aanmerkelijk verschil, dat door mij dikwerf is waargenomen, en zijn dezelve van hier, zoowel door uiterlijke vorm en gelaatstrekken, als innerlijke zielshoedanigheden van elkander te onderscheiden. — Zoo zijn, bij voorbeeld, de *Kroelieden* of inwoners van dat westelijk gedeelte van Afrika, hetwelk *Jetre Cruz* genaamd wordt, eenvoudige, eerlijke en arbeidzame Negers, die men aan de

Goudkust als daglooners bezigt, doch aan hunne vaderlijke haardstede zoodanig verkocht zijn, dat zij, bij den aanvang des regentijds, even als in Holland de *Westfalingers*, met het door hun verdiend loon, derwaarts terug reizen, en eerst na het eindigen derzelve wederkeeren.

Zoo zijn de *Accrasche* Negers zachtaardig en eerlijk van inborst; de *Dankosche* Negers bekrompen van geest en dierlijk, terwijl de *Fantynsche* en *Massache* natiën met eenen bedriegelijken en schelmschen aard alle de ondeugden van trouweloosheid en baatzucht paren, aan eene bedorven volksmassa eigen. — Onder alle de aan de *Goudkust* zich bevindende Negerstammen is die der *Ashantynen* wel de magtigste, die achter de *Massache* bosschen en moerassen een uitgebreid land bewonen; wier regering monarchaal is; aan wier Koning alle de opgenoemde Negerstammen cijnsbaar zijn, en wier natuurlijke vijanden immer de *Fantynen* waren. — De *Ashantynen* zijn in het gemeen groote, sterke, breed geschouderde en gespierde menschen, van eene fraaije gestalte, in heldhaftigheid, dapperheid en wreedheid alle overige Negerstammen overtreffende.

In het algemeen verdragen zich de *Europeanen* en *Negers* onderling zeer wel, ofschoon ook van deze zijde de nationale inborst en zeden van eerstgemelden hieraan veel toebrengen of af-

afnemen, behalve de individuele inborst van elk Europeaan, (waaronder men helaas! maar al te dikwerf zeer bedorven karakters aantreft). — Van eenen veelvermogenden invloed intusschen op dezelve is het groot gezag der *Neger-* of *Fetische Priesters*, die, in het algemeen doortrapte lieden zijnde, overal hun voordeel met de bijgeloovigheid der volksmenigte doen, wier publieke geest en meening zij naar welgevallen bestieren: zoodat het immer eene der voornaamste staatkundige inzigten der daar gevestigde Europésche Opperhoofden behoort te zijn, deze Priesters op hunne zijde te brengen; die door den volke als zoo vele Godgewijde tolken worden aangemerkt, en wier raadplegingen in de vergadering hunner Oudsten met de Fetische in moeijelijk te beslissene zaken als Godspraken worden aangemerkt; terwijl zij, even als in de kindsheid des menschelijken geslachts, met het beroep van dienaar van den godsdienst tevens dat van geneesheer of Priester der natuur vereenigen.

Inmiddels waren het immer bij voorkeur de *Nederlanders*, waarmede deze onbeschaafde volken het liefst verkeerden en handelden: waartoe de Hollandsche trouw, rondborstigheid en gezelligheid, die sieraden van voorouderlijke deugd, zeer veel toebragten; terwijl de meer hooghartige en stroeve *Brit*, aan wien al wat met *Engelands* gewoonten en zeden niet strookt, onbehagelijk

voorkomt, zich moeijelijker moreel en physiek naar die der *Afrikanen* kunnende schikken, en daarom eene meerdere verwijdering tusschen hen plaats vindt: — hiervan getuigen de mislukte pogingen van het in den jare 1818 door hen naar *Coomäärie*, de hoofdstad van *Ashantee*, gezonden gezantschap, aan welks hoofd wijlen mijn bijzondere vriend, de ondernemende BOWDICH, geplaatst was; gelijk zulks te vinden is in het door Zijn Ed. uitgegeven Werk, onder den titel voorkomende van *Narrative upon an Embassy to Ashantee at 1818 by Mrs.* BOWDICH HUTCHISON *and* FEDLIE, waarin verscheide door mij geleverde stukken, de natuur- en geneeskundige beschouwing der *Goudkust* betreffende, zijn opgenomen geworden, en welk Werk eene fraaije, ofschoon hier en daar soms wat te veel opgesmukte, beschrijving des Ashantijnschen Rijks bevat.

Ook het verschil van taal komt in dit opzigt eenigermate in aanmerking. — De taal der Negers is voor hunne onderscheiden stammen verschillend; doch komt in het algemeen hierin overeen, dat dezelve zacht en welluidend, doch arm aan woorden is. Daar nu de woordenrijkheid eener taal gelijken tred houdt met de beschaving en hieruit voortspruitende behoeften, gelijk ons de geschiedenis van de kindsheid des menschelijken geslachts in deszelfs trapswijze voortgaande beschaving leert; zoo laat zich hieruit ge-

gereedelijk verklaren, waarom de Negers in hunne twistgedingen (*palavers*) en redevoeringen zich zoo vaak van gebaren bedienen, de *mimiek* ter vervulling van dit gebrek bezigen, en hiermede eene figuurlijke redeneertrant op Oostersche wijze paren. — De drie aan de *Goudkust* in zwang zijnde hoofd-talen zijn: het *Fantynsch*, *Accraasch* en *Crepeesch*, waarvan het *Fantynsch*, met eenige wijzigingen, door de *Ashantynsche*, *Massasche* en *Elminasche* Negers gesproken wordt, terwijl de *Donkosche* Negers, (eene in de binnenlanden achter het Ashantynsche Rijk gelegene natie), eene bijzondere taal spreken, die voor de overige Negerstammen onverstaanbaar is. — Intusschen leeren, (gelijk reeds *a priori* te begrijpen is), de Negers de *Zuidelijke* talen, om hunne zachtheid, het gemakkelijkste aan, zoo als het *Spaansch*, *Portugeesch* en *Fransch* bijna volkomen; het *Engelsch* moeijelijker; terwijl zij de *Noordsche* talen, als het *Nederlandsch*, maar vooral het *Deensch*, om derzelver hardheid, veelvuldige medeklinkers en keelletters, slechts zeer gebrekkig aanleeren en moeijelijk uitspreken.

Wanneer men omtrent al het hier verhandelde een algemeen overzigt neemt, kan men als de slotsom daarvan opmaken, dat, ofschoon het plan tot bebouwing en beschaving van *Afrika's intertropisch gedeelte* in de beginselen vele op-

offeringen van de zijde der aldaar gevestigde Europésche natiën zal vorderen, hetzelve even zoo min eene hopelooze onderneming mag genoemd worden, als die van elke andere volkplanting geweest is; ja dat er geen twijfel bestaat, of ook dit vruchtbare gewest, in vervolg van tijd, alsdan die rijke vruchten voor deszelfs bezitters zal opleveren, welke deszelfs natuurlijke ligging, de aard en gesteldheid van deszelfs grond, en de schatkameren van deszelfs mijnen in ruime mate aanbieden.

❦

OVER

LODEWIJK VAN NASSAU.

EENE VOORLEZING VAN

M. SIEGENBEEK.

Onder de vele en hoogst gewigtige bijzonderheden, welke de beoefening der Vaderlandsche Geschiedenis boven die van eenige andere aanbevelen, verdient gewisselijk dit in de eerste plaats geteld te worden, dat dezelve meer dan andere rijk is in voorbeelden van mannen, die door groote hoedanigheden van verstand en hart hebben uitgemunt, en, het zij als krijgshelden, het zij als staatslieden, eenen onsterfelijken roem behaalden. Ofschoon geen tijdperk onzer geschiedenis van dien lof verstoken is, geldt nogtans het aangemerkte, in vollen nadruk, omtrent dat boven alle overige luisterrijke tijdperk, waarin wij onze voorvaderen, tot behoud der dierbaarste en heiligste regten, met geheel ongelijke krachten tegen den magtigsten Monarch der Christenheid eenen strijd zien aanvangen, en met ongeloofelijken moed

en

en volharding doorzetten, welke ten laatste, tot verbazing van geheel Europa, door de heerlijkste zegepraal bekroond werd. Aan het hoofd der groote mannen, door welke die hoogst roemruchtige uitkomst werd voorbereid, staat buiten twijfel WILLEM I; een Vorst, wiens naam door geen' regtschapen' Nederlander, zonder den diepsten eerbied, de vurigste dankbaarheid genoemd kan worden. Dan, hoe zeer wij ook aan hem, naast God, de grondlegging der Nederlandsche grootheid, voornamelijk en in de eerste plaats, te danken hebben, moeten echter onze harten niet minder van erkentelijkheid gloeijen op de gedachtenis dier mannen, wier kloeke en ijverige medewerking hem daarbij op het uitnemendst te stade kwam. Onder deze deelgenooten van zijnen arbeid en zijnen roem bekleedt zijn broeder LODEWIJK *van Nassau* geene geringe plaats; een man, die in alle opzigten waardig was, de broeder van den onvergelijkelijken WILLEM I te zijn, die, door gelijkheid van gevoelens, beginselen en zeldzame begaafdheden nog naauwer, dan door den band des bloeds, aan hem verknocht was, en met volle regt zijn raadsman, en als 't ware zijne regterhand genoemd wordt. Bij de grootste overeenkomst, doet zich echter eenige ongelijkheid van aard tusschen dit doorluchtig broederenpaar voor, welke hen voor elkander dubbel belangrijk maakte. WILLEM, namelijk, was van een koel en bedaard,

LO-

LODEWIJK van een vurig en levendig gestel; de eerste meer geschikt, om de gevaren te voorzien en door kloekheid af te wenden, de laatste moediger en stouter, om dezelve te trotseren; en, terwijl Oranje naauwelijks iets aan het geluk overliet, was zijn jeugdiger broeder, hoe zeer van beleid in geenen deele ontbloot, meer geneigd zijne hoop op de medewerking van onvoorziene, gunstige omstandigheden te bouwen. Het bedrijf, de verdiensten en het karakter van dezen laatsten, die, in den bloei zijner jaren, op het slagveld zijn bloed en leven voor de zaak der vrijheid uitstortte, in een beknopt tafereel aan u voor te houden, is de taak, welker voltrekking ik mij, in mijne tegenwoordige spreekbeurt, heb voorgesteld, en tot welke ik, in het vertrouwen op uwe genegene en toegevende aandacht, terstond overga.

LODEWIJK *van Nassau*, die, volgens eene waarschijnlijke gissing (want de nette tijd is door niemand opgegeven) in het jaar 1538 of 1539 geboren werd, was de derde der vijf zonen van WILLEM, Graaf van Nassau Dillenburg, een braaf en verstandig Vorst, die reeds omstreeks het jaar 1530 de Hervorming in zijne landen door gepaste en verstandige maatregelen bevorderde, en vijf jaren later deel nam, aan het verbond, door een aantal Protestantsche Vorsten te Smalkalde, tot handhaving van de gezuiverde Godsdienst, gesloten

sloten (*). Niet minder had het lot zijner geboorte hem in zijne moeder begunstigd, welke als eene kloekmoedige, wijze en godvruchtige vrouw geprezen wordt. Onder het onmiddellijk bestuur en toezigt van zulke ouderen, van welke de laatstgenoemde dezen haren zoon nog eenige jaren overleefde, werd hij reeds vroeg tot die edelheid van gevoelens, die vaste en mannelijke godsvrucht gevormd, welke in zijn volgend gedrag zoo heerlijk uitblinken, en hem de achting en genegenheid van alle braven en weldenkenden verwierven. Van zijne jeugd en vroegste bedrijven vinden wij weinig of geene bijzonderheden opgeteekend. Alleen schijnt hij eenigen tijd aan de Hoogeschool te Heidelberg doorgebragt, en aldaar het onderwijs van den vermaarden BALDUINUS, een' man van groote geleerdheid, beschaafdheid, wereldkennis en gematigde denkwijze in het stuk van de godsdienst, genoten te hebben (†). Van daar, dat hij later dezen man aan zijnen broeder, onzen WILLEM I, aanbeval, als boven andere geschikt, om de godsdienstige geschillen op eene gevoegelijke wijze te vereffenen, en door zijne

(*) Zie GERDESII *Miscell. Groning.* T. II. p. 605 et seqq.

(†) Zie P. BURGUNDI, *Hist. Belg.*, p. 90, en TE WATER, *Verbond der Nederl. Ed.* I, bl. 143—146.

zijne bevordering tot lid van een der hooge Nederlandsche Staatscollegien aan de voorstanders der gematigdheid in dezelve een beslissend overwigt te geven. — Voorts schijnt LODEWIJK, op het voetspoor van vele jeugdige Vorsten, bijzonder van de jongere zonen van een Vorstelijk huis, reeds vroeg de loopbaan der wapenen te zijn ingetreden. Er is echter geen het minste bewijs, dat hij in dienst van KAREL V, veelmin in dien van zijnen zoon en opvolger FILIPS geweest zij. Zijne vurige geestdrift voor de zaak der godsdienstige en burgerlijke vrijheid, zijne edele zucht, om verdrukten bij te staan, schijnt hem veeleer, reeds vóór den aanvang der Nederlandsche beroeringen, te hebben aangespoord, om de zaak der Hervormden, of dusgenaamde Hugenooten in Frankrijk door de wapenen te verdedigen (*). Tot de Nederlanden stond hij, niet slechts wegens de aanzienlijke waardigheden, met welke zijn geslacht aldaar, sedert lang, was bekleed geweest, en zijn oudste broeder nog bekleed was, maar ook wegens goederen, aldaar door hem bezeten en later door ALVA verbeurd verklaard, in naauwe betrekking. In zijne jongelingschap schijnt hij aldaar veel verkeerd te hebben, doch eenige jaren vóór de openlijke uitbarsting van het misnoegen van adel en gemeente naar Duitschland te

(*) Zie BURG. l. l. p. 89.

te zijn vertrokken (*). Hij was echter reeds in den jare 1564 derwaarts terug gekeerd, het zij dan uit eigene beweging, het zij op heimelijk opontbod van zijnen broeder, wiens genegenheid en vertrouwen hij in eene hooge mate bezat, gelijk hij hem wederkeerig de hartelijkste broederliefde, gepaard aan opregten eerbied voor zijne hoogere wijsheid en bekwaamheden, toedroeg. Sedert dien tijd zien wij hem, zeker niet zonder medeweten en goedkeuring van WILLEM, wien eene wijze staatkunde nog verbood, de handhaving der godsdienstige en burgerlijke vrijheid openlijk te aanvaarden, die geheiligde zaak met een' ijver, eene geestdrift, en beleid voorstaan, welke hem op de dankbare hulde der nakomelingschap de regtmatigste aanspraak geven. Reeds in het straks genoemde jaar verleende hij aan de zaak der Nederlandsche Hervormden geen' geringen steun, door hunne geloofsbelijdenis met zijne naamsteekening te bekrachtigen (†); een voorbeeld, dat, buiten twijfel, op vele vermogenden en aanzienlijken eene heilzame werking oefende. Dan nog krachtiger zien wij hem, in de naastvolgen-

(*) Dit wordt uitdrukkelijk gemeld in zijne indaging uit naam van FILIPS. Zie TE WATER, *Hist. van het Verbond* enz. IV D. bl. 242.

(†) Zie TE WATER, I D. bl. 150.

gende jaren, ter verdediging van de geschondene regten der menschheid werkzaam, toen, voornamelijk door zijn beleid en invloed, dat vermaarde verbond der Nederlandsche Edelen tot stand kwam, welks heilig doel was, de onschendbare vrijheid van het onbedwingelijk geweten met bescheidenheid en nadruk te handhaven. — Dat ik niet te veel zeg, wanneer ik aan onzen LODEWIJK de eer toeken, van de hoofdbeleider en krachtigste bevorderaar van dat eerbiedwaardig Verbond geweest te zijn, blijkt onwedersprekelijk uit eene getuigenis, welke zeker door niemand gewraakt zal worden, die namelijk van FILIPS, van ALVA en hunne verblinde en bijgeloovige aanhangeren. In de hoogst merkwaardige Indaging van Graaf LODEWIJK, door den bloeddorstigen ALVA in naam van zijnen wraakgierigen meester uitgegeven, wordt hem uitdrukkelijk te laste gelegd, dat hij naar alle zijden zijn vergif had uitgestrooid, om de harten van 's Konings onderdanen van hunnen pligt af te keeren en hen tot muiterij en oproer te verwekken. In 't bijzonder wordt hem verweten, dat hij, om den adel, waaronder hij vele bekenden had, te verleiden, hun had trachten in te boezemen, dat het 's Konings oogmerk was, de Spaansche inquisitie in te voeren, en hen, met berooving van hunne voorregten, goederen, ja hun leven, onder eene eeuwigdurende slavernij te brengen. Door

deze en dergelijke inboezemingen hen tot eene verfoeijelijke zamenzwering opgeruid en door onderteekening en eed daaraan verbonden hebbende, had hij zich openlijk aan het hoofd van dezelve geplaatst, en, ter meerdere verleiding van het volk en sterkere opwekking van hunne zucht naar nieuwigheden, een oproerig verzoekschrift gesmeed, 't welk hij niet geschroomd had, met zijne eedverwanten, der Landvoogdesse, op eene onbetamelijke en oproerige wijze, ter hand te stellen. — Hetgeen bij deze Indaging aan LODEWIJK verweten, of, om juister te spreken, tot zijnen onsterfelijken roem vermeld wordt, stemt volkomen overeen met hetgeen een STRADA, BENTIVOGLIO, BURGUNDUS en anderen tegen hem inbrengen. De laatste, een schrijver van geen gering gezag, noemt hem *den stokebrand* en *roervink zijner eeuwe*, en zegt verder van hem, dat hij, *zonder haardstede, goederen en huisgezin, al zijne hoop, fortuin en uitzigten op beroeringen gevestigd had* (*). — Wat dunkt u, M. H.! is in deze lasteringen zijner vijanden niet in der daad de heerlijkste lofspraak van LODEWIJK begrepen? Of zouden wel FILIPS en ALVA met zoo veel bitterheid tegen hem zijn uitgevaren, zouden zij en de geschied-

schrij-

(*) Zie BURGUNDUS, *Hist. Belg.* p. 89.

schrijvers, aan hunne partij verbonden, hem wel met zoo leelijke trekken, als den hoofdstichter van oproer en zamenzwering, hebben afgemaald, indien hij niet de voornaamste geweest was, die den Nederlandschen adel tot handhaving der godsdienstige en burgerlijke vrijheid had opgewekt, die door zijnen levenwekkenden geest alle pogingen daartoe bezield had?

Gij gevoelt intusschen met mij, dat enkele geestdrift en ijver voor de goede zaak, hoe blakend en onverdoofbaar zij in LODEWIJK ook waren, daartoe niet toereikend zouden geweest zijn, indien hij aan dezelve niet die uitstekende begaafdheden gepaard had, welke alle onpartijdigen onder zijne tijdgenooten, en wel mannen van het grootste gezag aan hem toekennen. Zij toch beschrijven hem, als niet slechts in de kunsten des oorlogs, maar ook in die des vredes volleerd, en aan de hoogste beschaafdheid en liefstalligheid van zeden de innemendste welsprekendheid huwende. Ja hierdoor voornamelijk was hij in staat zoo magtig op de gemoederen te werken, dezelfde edele geestdrift, welke in hem blaakte, bij anderen op te wekken, denzelfden onkneusbaren moed, welke hem bezielde, aan anderen in te storten. Hierdoor was het, dat hij den Nederlandschen adel aan de zaak der vrijheid wist te verbinden, dat hij, gelijk wij later door de sprekendste bewijzen zullen bevestigd zien, ofschoon, buiten den

grafelijken titel, dien hij voerde, van aanzien en vermogen schier geheel ontbloot, in Duitschland en Frankrijk zoo magtige bewegingen ten voordeele der verdrukte Nederlanderen wist te verwekken, en zich bij de verstandigste en aanzienlijkste mannen, bij Vorsten en Koningen vertrouwen en achting te verwerven.

Ik zal, na het gezegde, naauwelijks behoeven te melden, 't geen ook uit de geschiedenis aan ieder genoeg bekend is, dat de Graaf niets verzuimde, om het Verbond, waarvan hij de hoofdstichter was, door alle gepaste middelen in stand te houden, en het edel doel daarvan te bevorderen. Wij zien hem toch op alle vergaderingen der verbonden Edelen niet slechts tegenwoordig, maar ook, boven anderen, door raad en daad ten algemeenen nutte werkzaam. Getuige zij, onder anderen, de groote zamenkomst, te St. Truyen gehouden, waar wij LODEWIJK aan het hoofd vinden der afgevaardigden, die met de gemagtigden der Hertoginne in onderhandeling traden, en dat voor de zaak der Bondgenooten gunstige verdrag sloten, 't welk door de Landvoogdesse, in naam des Konings, plegtig bezworen, maar weldra op de trouwelooste wijze geschonden werd. — Dan, terwijl hij niets verzuimde, 't welk ter regtmatige bevordering van de zaak der Godsdienstige en burgerlijke vrijheid dienen kon, was hij tevens ten uiterste afkeerig van de misdadige roekeloosheid der-

derzulken, die daartoe in zich zelve onbetamelijke middelen te werk stelden. Wel verre dus, dat hij, gelijk sommige Spaanschgezinde schrijvers, doch op gronden, die hunne eigene wederlegging met zich voeren, ons pogen diets te maken (*), den dolzinnigen beeldenstorm, welke, even als een plotselijk opgekomene en onbedwingbare orkaan, door geheel Nederland zijne verwoestingen aanrigtte, als een loffelijk bedrijf toegejuicht, veelmin dien aangestookt zou hebben, betreurde hij veeleer, met het hartelijkst misnoegen, eene woestheid en onzinnigheid, welke aan de goede zaak het hoogste nadeel moest toebrengen, en, blijkens de uitkomst, met der daad heeft toegebragt. Met groot leedwezen zag hij ook door de Nederlandsche Hervormden, op het aandrijven van eenige stijfzinnige Geestelijken, den verstandigen raad verwerpen, dien hij hun, in overeenstemming met zijnen wijzen en gematigden broeder, gaf, ja tot welks aanprijzing hij zelf de voornaamste gemeenten bezocht (†), om de geringe verschillen, welke hen van de Lutherschen verwijderd hielden, met Christelijke toegevendheid te vereffenen, en daardoor zich van den bijstand der Protestantsche Vorsten in Duitschland, bij het

meer

(*) Zie STRADA, I. p. 261.
(†) Zie HOOFTS N. H. III. B. bl. 125.

meer en meer terugloopen hunner zaak in de Nederlanden, schier het eenig plegtanker hunner hoop, te verzekeren. — Intusschen was dit alles niet in staat, zijnen ijver ter verdediging der gewetensvrijheid tegen de verfoeijelijke aanslagen van het Spaansche geweld in het geringste te doen verflaauwen, zijnen moed eenigermate ter neder te slaan. Een heerlijk bewijs hiervan levert de vermaarde bijeenkomst, in October des jaars 1566 tusschen Oranje, onzen Graaf, die van EGMOND en HOORNE, en eenige andere der aanzienlijkste Nederlandsche Edelen, te Dendermonde gehouden, ten einde over den hagchelijken stand der zaken te raadplegen, en de geschiktste maatregelen voor hun volgend gedrag te beramen. In deze bijeenkomst, welke, zonder de ontijdige schroomvalligheid, of al te groote gemoedelijkheid van EGMOND, misschien de wering van den bloeddorstigen ALVA en zijne woeste krijgsknechten buiten de palen des lands ten gevolge zou gehad hebben, leide onze LODEWIJK dien vurigen, onversaagden en ter onderneming van hagchelijke aanslagen bereidvaardigen heldenmoed aan den dag, welke hem zoo zeer onderscheidde, en, naar sommiger oordeel, wel eens op de grenzen der roekeloosheid voerde (*). Getemperd intusschen

(*) Zie het uitvoerig verslag omtrent deze hoogst merkwaardige bijeenkomst, te vinden in de meermalen aan-

schen door de wijze voorzigtigheid van zijnen, alle uitkomsten zorgvuldig berekenenden broeder, en wederkeerig de natuurlijke traagheid van dezen tot gevaarlijke aanslagen voor ontaarding tot bedrijveloosheid behoedende, was die moed, bij de uitvoering zijner ondernemingen altijd door beleid bestuurd, het Vaderland, in vele opzigten en bij meer dan ééne gelegenheid, van het hoogste nut, en is onze eerbiedige bewondering ten volle waardig. Wel verre toch van aan eene hevig opschietende en sterk flikkerende, maar, bij gebrek aan voedsel, spoedig verteerde vlam gelijk te zijn, werd dezelve, integendeel, door de verhevenheid der beginselen, uit welke hij zijn' oorsprong nam, bestendig onderhouden, zoodat ook de geweldigste stortvlaag des tegenspoeds niet in staat was, dien uit te dooven.

De waarheid van het voorgedragene wordt reeds onwedersprekelijk bevestigd door het eerste krijgsbedrijf, 't welk hij tot verlossing der verdrukte Nederlanderen ondernam. Niet afgeschrikt door den vruchteloozen uitslag der pogingen, welke hij, op de zekerheid van ALVA's overkomst nog vóór zijnen broeder, naar Duitschland vertrokken, ter ver-

aangehaalde *Historie van het Verbond* enz. *der Ned. Edelen*, door den Hoogleeraar TE WATER, II St. bl. 1—28.

verzameling eener merkelijke krijgsmagt had te werk gesteld, ten einde daarmede de partij der Nederlandsche Hervormden te sterken en de zieltogende vrijheid weder op te rigten (*), schroomde hij niet in den jare 1568, toen ALVA reeds met een geducht krijgsheir de Nederlanden bezet, en alles onder zijn bedwang hield, met medeweten en op last van zijnen broeder, eenen togt te wagen, waarvan de stoutmoedigheid ook de moedigsten verbaasd deed staan. Bewust van den ongelukkigen uitslag van twee ondernemingen, aan andere oorden bestaan, en bij die van Embden, tot welke hij zich om onderstand vervoegd had, geen troost en niet dan eene beschroomde genegenheid gevonden hebbende, rukt hij niettemin, met een nauwelijks noemenswaardigen hoop van slecht gewapende ballingen, het gewest van Groningen binnen, en maakt zich meester van een welgelegen kasteel, en kort daarna van Apingadam. Zijne kleine bende, binnen drie dagen, tot zes of zevenhonderd mannen aangegroeid, nam weldra, zoo door den toevloed van een aantal moedige voorstanders der vrijheid uit het genoemde gewest en het naburige Vriesland, als door de aanvoe-

(*) Van deze pogingen, door geen onzer Geschiedschrijveren vermeld, wordt uitdrukkelijk gewaagd in de meergenoemde Indaging. Zie TE WATER, IV St. bl. 244 en 245.

voering van Duitsche hulptroepen, zoo zeer in sterkte toe, dat dezelve het aanzien van een leger verkreeg, en alomme in het hart der Spanjaarden, ja zelfs in dat van ALVA, ontsteltenis en schrik verspreidde. Niet weinig intusschen had het in, om eene van alle kanten zamengevloeide menigte, deels uit ongeoefenden en aan krijgstucht ongewonen, deels uit buit- en fortuinzoekers bestaande, tot die orde en geschiktheid te brengen en daarbij te bewaren, dat dezelve niet even verderfelijk voor den weerloozen landzaat, als voor een' geoefenden vijand ligt verderfbaar werd. Het gelukte nogtans (en wie uwer bewondert niet hierin, met mij, eene zeldzame vereeniging van die bekwaamheden, welke den waarlijk grooten veldheer vormen?) het gelukte nogtans onzen LODEWIJK, hoe zeer ook van de voornaamste zenuwe des oorlogs, van geld, schier geheel ontbloot, zijne ongeregelde benden in behoorlijke tucht te houden, en dezelve tegen eene geregelde krijgsmagt bestand te maken. Gij allen weet, M. H., hoe luisterrijk en volkomen de zegepraal was, welke hij eerlang over den Graaf van *Arenberg* en deszelfs in den krijg geharde Spanjaarden behaalde; eene zegepraal, welke den vijand, om het verlies van zijnen veldheer, dubbel smartelijk viel, maar helaas! ook van onze zijde met het dierbaar leven van den veelbelovenden ADOLF *van Nassau* gekocht werd. — Thans

scheen het dat de zinspreuk, welke LODEWIJK in zijne vaandels, en, gelijk HOOFT er zinrijk bijvoegt (*), *in zijn harte* voerde, *nu of nimmer*, door de uitkomst zou bewaarheid worden; dan het vervolg leerde ook nu, gelijk in duizend andere gevallen, dat Gods gedachten doorgaans geheel verschillen van die der menschen. Door een' zamenloop toch van omstandigheden, geheel buiten menschelijke magt en berekening, bragt de behaalde zege geenszins de gehoopte vruchten tot bevordering van de zaak der vrijheid voort; en, toen eerlang ALVA zelve met de keur der Spaansche krijgsmagt tegen LODEWIJK en zijne reeds merkelijk verzwakte benden aanrukte, was de onwil, moedeloosheid en lafhartigheid der laatste zoo groot, dat hun dappere aanvoerder, niettegenstaande hij, volgens getuigenis beide van vijanden en vrienden, alle pligten van veldheer en krijgsman op het loffelijkst vervulde, de schandelijkste en volkomenste nederlaag der zijnen geenszins verhoeden kon, en zelve ter naauwernood de woede zijner vijanden ontkwam. — Zulk eene uitkomst zou gewisselijk den moed van ieder ander geheel hebben ter nedergeslagen; doch die van LODEWIJK was te onwrikbaar, om door eenigen schok van tegenspoed, hoe hevig ook, aan het wankelen

(*) *Ned. Hist.* I D. bl. 177.

len gebragt, voelmin geveld te worden. Het kleine getal van berooiden en ellendigen, die met hem de algemeene slagting ontvloden waren, hebbende bijeengezameld, snelt hij met hen naar het leger, 't welk zijn broeder tot verlossing der Nederlanden in Duitschland had bijeengebragt, en vergezelt dezen op den kloekmoedigen en wijsselijk bestuurden, maar door ALVAAS voorzigtig krijgsbeleid geheel verijdelden togt, dien hij, tot bevordering der loffelijkste oogmerken, ondernam. Toen vervolgens het edel, maar ongelukkig broederenpaar een klein deel hunner gesloopte krijgsbenden, tot bijstand der Hugenooten, door de trouweloosheid hunner weerpartij op nieuw tot de wapenen gedreven, Frankrijk invoerde, bleef LODEWIJK, terwijl WILLEM eerlang, in vermomd gewaad, naar Duitschland terugkeerde, aldaar ten einde toe de zaak der Hervormden met een beleid en dapperheid verdedigen, welke de achting en het vertrouwen, waarin hij reeds bij de hoofden der Hugenooten stond, nog grootelijks vermeerderden, en hem bij hunne tegenstanders achtbaar en ontzaggelijk maakten. Ten bewijze hiervan diene (om thans den uitstekenden lof, hem door een' THUANUS en andere beroemde mannen toegezwaaid, niet te vermelden) dat hij in het vredesverdrag, eerlang tusschen den Franschen Koning en zijne Hervormde onderzaten gesloten, uitdrukkelijk begrepen, en later in een ant-

antwoord, door dien Koning aan den Spaanschen afgezant gegeven, voor een onafhankelijk rijksvorst erkend werd.

Welk eene voldoening het, intusschen, aan het edel hart van LODEWIJK geven mogt, door zijn moed en krijgsbeleid niet weinig te hebben toegebragt, om de Hervormden in Frankrijk aan een' eerlijken vrede te helpen, dat hart kon geene rust noch genoegen smaken, zoo lang zijne geliefde Nederlanders nog onder de wreedste dwingelandij moesten zuchten. Van daar dat hij het aanzien en vertrouwen, waarmede hij zich, in Frankrijk, bij vorst en adel, Roomschen en Onroomschen, naar verdienste, vereerd zag, met onvermoeiden ijver en schrander beleid te werk stelde, om den verdrukten van daar eene magtige hulp te doen opdagen. Ook gelukte het hem niet slechts, door zijne zielvermeesterende overredingskracht, bij een groot deel van den Hervormden adel eene edele geestdrift ter verlossing der ongelukkige Nederlanderen te ontvonken, maar hij werd ook tot vertrouwelijke onderhandelingen met den Koning en de voornaamste bestuurders des rijks toegelaten, en ontving van hen de gunstigste toezeggingen. Desgelijks liet hij geene pogingen onbeproefd, om door middel van den toenmaligen afgezant van het Engelsche hof bij dat van Frankrijk, den schranderen en achtbaren WALSHINGHAM, ELISABETH tot krachtige onder-

dersteuning der Nederlanderen te bewegen, en slaagde daarin zoo verre, dat hij dien grooten Staatsman geheel voor hunne belangen innam. Getuigen hiervan zijn deszelfs brieven, over deze zaak aan den Graaf van *Leicester* geschreven en onder zijne *Gedenkschriften* uitgegeven, waarin WALSHINGHAM geene middelen van overreding spaart, om LEICESTER, en door hem ELISABETH tot aanvaarding van het werk van Neêrlands verlossing op te wekken. Dan bovenal merkwaardig en tot onsterfelijken roem van LODEWIJK strekkende is het geen in die *Brieven* omtrent hem gezegd wordt. Nu eens getuigt de Engelsche staatsman, dat Graaf LODEWIJK *de volmaaktste edelman was, dien hij, gedurende zijn verblijf in Frankrijk, gezien had;* dan weder laat hij, aan LEICESTER schrijvende, zich in deze nog vereerender bewoordingen over hem uit: « Ik wenschte, dat gij dien man kende: — hij is « welsprekend en zinrijk in woorden; maar het « voornaamste is, dat hij, in het stuk van den « Godsdienst, zulk een eerlijk man is en zoo on« besproken van leven, als rondborstig en ter « goeder trouw in onderhandelingen. » Heerlijke getuigenis voorwaar en op te hoogeren prijs te schatten, omdat zij van eenen man afkomstig is, niet alleen geheel onpartijdig en van het grootste verstand, maar die ook zelve in zijn gedrag beginselen van eer en deugd ten toon spreidde.

De

De straks genoemde pogingen en onderhandelingen van den edelen Graaf, die daarbij altijd slechts de bescheidene rol van afgevaardigde en zaakgelastigde van zijnen grooten broeder speelde, hadden, wel is waar, deels door de trouweloosheid en geveinsdheid van den Franschen Koning, deels door de schroomvallige staatkunde van ELISABETH, niet al die heilrijke uitwerking ten nutte der Nederlanders, waarmede men zich billijk scheen te mogen vleijen; maar zij waren echter, noch voor het tegenwoordige, noch voor de toekomst, geheel zonder vrucht. In 't bijzonder mag onder de weldadige gevolgen daarvan ook de vermeestering van Bergen in Henegouwen geteld worden; een krijgsbedrijf, in zich zelve hoogst merkwaardig, om de stoutheid en het beleid, welke daarin uitblonken, en 't welk, meer dan eenige andere onderneming van onzen LODEWIJK, de zaak der vrijheid op het krachtigst bevorderd heeft. Gij zult mij daarom gaarne vergunnen, dat ik u de voornaamste bijzonderheden daarvan kortelijk, en voor een gedeelte met de woorden van onzen grooten HOOFT, voor het geheugen terug roepe.

Door zekeren OLIVIER, die, schoon verspieder in ALVAAS dienst, der Nederlandsche zaak was toegedaan, zich eenen weg geopend ziende, om de straks genoemde stad bij verrassing in te nemen, besloot Graaf LODEWIJK, nooit ge-

gewoon te sluimeren, waar zich eene gunstige gelegenheid scheen op te doen, van die opening terstond gebruik te maken. In gemeenschap met eenige Fransche Edelen alles, in de grootste stilte en met den meesten spoed, hebbende toegerust, wat ter uitvoering van den aanslag noodig was, bevond LODEWIJK zich reeds, met een aantal van omstreeks vijftienhonderd, zoo ruiters als voetknechten, door hem in een niet ver gelegen bosch verstoken, in de nabijheid der bedreigde stad, toen ALVA de geruststellende tijding kreeg, dat hij in de kaatsbaan te Parijs gezien was. Des avonds zond hij twaalf vertrouwde soldaten, als kooplieden verkleed, ter stad in, die, volgens hunnen last, zich gelatende, als of zij, vóór zonneschijn, eenige wijnen wilden invoeren, hunnen waard vragen, hoe vroeg de poort geopend werd. Dees antwoordt: *te vier uren; maar zoo zij 't vroeger begeerden, zij konden 't voor een' drinkpenning hebben.* Vóór dag dan gaan zij naar de poort van Barlemond, hun ter overrompeling aangewezen, beloven den portier een stuk gelds, en benemen hem, na 't openen, de sleutels en het leven. De Graaf, met omtrent vijftig ruiters bij de hand zijnde, stoot er terstond op in, en verspreidt hen door de straten, met last om hunne zinkroers te lossen, waar iemand deur of vensters opende, en te roepen: *Frankrijk, vrijheid, vreest niet. De Prins*

van

van Oranje komt u ontslaan van den tienden penning en alle ALVAAS *schattingen.* Dit gerit en dit roepen, als waren zij duizend sterk geweest, duurde eenige uren, zonder dat zich iemand van OLIVIERS verwanten, wier hulp den Graaf werd toegezegd, openbaarde. Even weinig verschenen de krijgsknechten, die hij in 't bosch gelaten had met orde om te volgen. Dus wel half vertwijfeld, streeft hij zelf ter poort uit, om te zien, waar zij bleven. Daar vindt hij vijfhonderd ruiters, elk met een' voetknecht achter op, in 't woud verdwaald, rukt ze mede naar stad toe, zoo vermoeid, dat ze, op de markt gekomen en daar geschaard, gingen afzitten en zich ter ruste nederleggen. Hij niettemin doet de poorten sluiten, stelt wacht op de wallen, en neemt den burgt en het raadhuis in. De wethouders derwaarts ontboden hebbende voltooit en bekroont hij, door de kracht zijner liestallige welsprekendheid, het werk zijner onversaagde stoutmoedigheid. Zoo zeer namelijk wist hij door zijne aanspraak, waarbij hij zich als een' verlosser, hun van 's Prinsen wege toegekomen, aan hen voordroeg, de gemoederen der meesten voor zich in te nemen, dat zij hem, niet enkel uit dwang, maar uit genegenheid, te wille waren. Ook vonden zij, daar zijne daden aan zijne redenen beantwoordden, in 't vervolg geene oorzaak om zich over hunne toegevendheid te beklagen,

maar

meer werden veeleer, met de gansche burgerij, in hunne goede gezindheid hemwaarts meer en meer versterkt. Het is verder uit de geschiedenis aan ieder uwer genoeg bekend, hoe de Graaf, door het bijkomen van een genoegzaam aantal meest Fransche hulpbenden ter behoorlijke verdediging der stad in staat gesteld, en zich van alles voorzien hebbende, wat ter verduring van een beleg noodzakelijk is; nog grooteren roem van kloekmoedigheid en beleid door hare verdediging, dan van bedrijvendheid en stoutmoedigheid door hare verrassing behaalde. Vele maanden achtereen, toch, wist hij de uiterste pogingen, door ALVA, die zelve, aan het hoofd zijner ervarenste overaten en uitgelezenste krijgsbenden, het beleg bestuurde, ter herwinning dezer belangrijke stad te werk gesteld, geheel te verijdelen; en daardoor alleen zijnen vijand zelven tot bewondering te wekken; en, toen hij ten laatste, na de mislukking van den tweeden krijgstogt, door den Prinse van Oranje, voornamelijk ook tot ontzet van Bergen ondernomen, de stad niet langer zag in te houden, zonder bezetting en burgerij aan het uiterste verderf bloot te stellen, gaf hij dezelve echter niet, dan op de eerlijkste voorwaarden, over, welke de afgematte belegeraar hem gereedelijk inwilligde, en met eene hem anders vreemde getrouwheid nakwam. Gelijk de inneming en verdediging van Bergen den onver-

 schrok-

schrokken heldenmoed van LODEWIJK en zijne ongemeene begaafdheden, als Veldheer en als Staatsman (want ook die des laatsten waren voor een Protestantsch bevelhebber in eene geheel Roomschgezinde stad volstrekt onmisbaar) in het schitterendst licht stelt, zoo verdient zij tevens, om hare hoogst weldadige werkingen, onder de zegenrijkste gebeurtenissen geteld te worden, door de goddelijke Voorzienigheid ten behoeve der Nederlanderen beschikt. Zij toch viel, zoo als gij weet, juist voor, kort na dat eeuwig gedenkwaardig tijdstip, waarop de toevallige vermeestering van den Briel en de schier gelijktijdige afval van Vlissingen het eerste teeken tot den heiligen opstand gaven, en de Hollanders en Zeeuwen, en niet lang daarna ook andere Nederlanders, met fieren moed, het juk der ondragelijkste dwingelandij van hunne vrije halzen deden afschudden. Maar zou wel, naar menschelijke uitzigten, die opstand zoo snelle en verbazende vorderingen gemaakt hebben, zou dezelve niet veeleer in zijne geboorte zijn gesmoord geworden; indien het ALVA vrijgestaan had, op de eerste mare, met zijne gansche krijgsmagt ter demping daarvan toe te snellen? Nu hij, daarentegen, met de keur zijner Benden, voor Bergen werd opgehouden, aan welks herwinning hij, naar veler oordeel, dwaasselijk zijne eer en zijn belang boven alles verbonden achtte, zoo werd den opstand de noodige tijd gegeven,

om

om zich zoo verre uit te strekken en zoo vast te begroeijen, dat ook het uiterste geweld der dwingelandij dien niet vermogt te onder te brengen. Zoo was het dan, als 't ware onder de schaduw en beschutting van LODEWIJKS krijgshaftigheid, dat de teedere plant der vrijheid tot eenen vast geworteldden boom opgroeide, die zijne takken wijd en zijd uitspreidde, en dien ook de hevigste stormvlagen wel konden doen waggelen, maar nooit geheel ter nedervellen.

Groot en gewigtig, zoo als wij gezien hebben, M. H.! waren de diensten, reeds door den uitmuntenden LODEWIJK aan de zaak der vrijheid bewezen; nog grooter, buiten twijfel, zouden dezelve geweest zijn, indien het der Voorzienigheid behaagd had, hem een langer leven te gunnen. Den naauwelijks anderhalf jaar na de ontruiming van Bergen, gedurende welken tijd hij, beide in Frankrijk en Duitschland, nu door onderhandelingen, dan langs andere wegen, onophoudelijk werkzaam was, om den Nederlanderen en zijnen broeder, in hunnen zwaren worstelstrijd tegen de dwingelandij, te hulp te komen, naauwelijks anderhalf jaar later offerde hij, ter verdediging der heiligste zaak, nevens zijn' jongeren broeder HENDRIK, en het grootste deel der zijnen, zijn dierbaar leven op in dien noodlottigen slag op de Mokerheide, welke treurige uitkomst in de harten van alle voorstanders der vrijheid eene doodsche

verslagenheid verspreidde, en inzonderheid voor WILLEM I, daardoor van twee zijner broederen beroofd, aan wier nooit ontdekte lijken hij zelfs de laatste eer niet mogt bewijzen, eene oorzaak van den diepsten rouw, den bittersten weedom was (*). Moge al LODEWIJK ('t geen ik nogtans verre ben van voor besliat te houden) maar moge hij al niet geheel van onvoorzigtigheid zijn vrij te spreken in het doorzetten van eenen krijgstogt, dien zeker de omstandigheden weinig schenen te begunstigen, de edele beginselen, waaruit hij dien, met voorkennis, ja op last van zijnen wijzen broeder, ondernam, en de heldhaftigheid, welke hij, volgens getuigenis beide van vijanden en vrienden, in den strijd zelven ten toon spreidde, zijn meer dan genoegzaam, om die vlek (indien het eene vlek mag heeten) in het oog van elken onpartijdigen geheel uit te wisschen. Ons Nederlanders inzonderheid, ter vestiging van wier vrijheid en onafhankelijkheid hij, zonder eenig uitzigt op eigene grootheid en verheffing, zijn leven meermalen in de waagschaal stelde, en ten laatste den roemrijken heldendood stierf, ons voegt het zijner nagedachtenis de hulde onzer diepste hoogachting, onzer vurigste erkentelijkheid toe

---

(*) Deze slag werd geleverd op den 14 April des jaars 1574. Zie WAGENAARS *Vaderl. Historie* VI D. bl. 468—471.

toe te brengen. — Gaarne voldoen wij aan dezen heiligen pligt, en stichten hem in onze harten eene eerezuil, welke aan zijn onbegraven overschot, dat welligt door de vlammen verteerd en in den wind verstrooid werd, niet naar verdienste ten deel mogt worden. Schoon ook aan zijnen onvergelijkelijken broeder, wiens meerderheid hij steeds met de beminnelijkste nederigheid huldigde, en in wiens dienst, ten nutte van verdrukten, te mogen werkzaam zijn, hij zich tot de hoogste eer rekende, niet in alle opzigten gelijk, en vooral in schrandere en behoedzame voorzigtigheid voor hem moetende wijken, streeft hij hem echter in groote en edele hoedanigheden van verstand en hart zeer na op zijde, ja behoeft, in de laatste zelfs, in geenen deele, voor hem onder te doen. Blakende geestdrift toch voor het edele en goede, onbedwingbare afkeer van onregt en geweld, moedige bereidvaardigheid, om, ter bescherming van het eerste, ter bestrijding van de laatste, goed en bloed te wagen, zietdaar de trekken, welke, gepaard aan edele rondborstigheid, bescheidene nederigheid en zuivere godsvrucht, zijn zedelijk karakter in het beminnelijkst en eerbiedwaardigst licht plaatsen. — *Geduld in onschuld* was de schoone spreuk, welke hij plag te bezigen, en die zoo op zijn karakter, als omstandigheden volkomen past. Zijn leven toch, welks ongestadigheid en rusteloosheid hem het aan-

aangaan eener echtverbintenis schijnt ontraden te hebben, was als een gedurige worstelstrijd met de fortuin, welke hem doorgaans tegenliep; en 't geen hem in dezen strijd staande hield, en zijne helderheid en blijmoedigheid deed behouden, was het zielverheffend gevoel zijner onschuld en van de regtvaardigheid der zake, aan welker verdediging hij zich had toegewijd.

Ten besluite van mijne rede zal ik u nog het wel getroffen afbeeldsel voorhouden, 't welk de vermaarde Geschiedschrijver REID (*) van hem heeft opgehangen. « Hij was een held, een lan-« ger leven waardig, en, zoo God hem hetzelve « gegund had, zou hij de vermaardste krijgsman « van zijn tijd geworden zijn: want hij had « beide scherpzinnig verstand in aanslagen en « schier al te veel stoutheid in 't vechten, en « zonderling gezag om te gebieden. Hij was daar-« benevens wel ter tale, minnelijk in 't om-« gaan en om der menschen harten tot zich te « trekken. Voorts nuchteren, van weinig slaap, « altijd onverdroten om te arbeiden, 't zij met « zinnen of ligchaam, en bovenal God vree-« zende. »

(*) Zie zijne *Historie der Nederl. Oorlogen*, I D. bl. 11.

PRINS MAURITS.

A.

Uittreksel uit het eigenhandig Dagboek van BERN. FURMERIUS, *in leven Geschiedschrijver van Friesland* (*).

1608. Donderdag, 26 Januarij.

De Spaansche Gezanten zijn in de Vergadering der Algemeene Staten gehoord, en hun verzoek in

---

(*) Over BERN. G. FURMERIUS en zijne werken handelt meest volledig de Hoogl. G. DE WAL, Orat. *de Claris Frisiae JCtis* (et Annot.) Leov. 1825. Ook over dit *Diarium*, p. 170. — Ik acht de plaats, welke ik in den tekst vertaald geef, alhier letterlijk, zoo als ze mij gedienstig medegedeeld is, te moeten bijvoegen:

Anno 1608. Januarius, d. Mart. 26.

« Hispanici Legati in conventu publico auditi, et petitio eorum in deliberationem accepta. Quam cum princeps Auraniae Mauritius ap. Conventum repeteret, et pacem amplectendam suaderet, interrupit inprudenter orationem ejus Tinco Oenema Scotanus, Frisiorum delegatus in generali Ordinum consilio assessor, affirmans bellum potius persequendum, quam pacem acceptandam: quod bel-

in overweging genomen. Toen daarop Prins MAURITS van Oranje dit aan de Vergadering herhaalde, en ried den vrede aan te nemen, viel hem onvoorzigtig in de reden TINCO OENEMA, van Schoten, Afgevaardigde wegens Vriesland in de Staten Generaal, bewerende dat men liever den oorlog moest doorzetten, dan den vrede aanvaarden; alzoo de Gewesten meer bloeiden in [of, door] den oorlog, dan zij immer in vredes tijd gedaan hadden. En toen MAURITS hem vroeg, « of er niet genoeg bloed vergoten was, en of er niet genoeg lieden geruïneerd waren? » — antwoordde hij, die hem in de reden gevallen was, « dat de Gewesten nog krachts genoeg hadden om den krijg te blijven voeren. » — « Zoo zijt gij Vriezen dan (antwoordde MAU- « RITS) zoo vermogend? Hoe komt het dan, « dat

bello provinciae magis florerent, quam unquam in pace floruissent. Cumque Mauritius rogaret an non satis esset profusum sanguinis, et annon satis multi opibus eversi essent, respondit interturbator, provinciis adhuc satis esse virium bello sustinendo. « Vos igitur Frisii ita », inquit Mauritius, « potentes estis? unde igitur evenit, ut in tributis solvendis sitis postremi, et aliarum provinciarum sublevationibus indigeatis? Itane tu princeps Frisiae bellum suades, quod ne minimo quidem patrimonii tui dispendio [sustentare] velis aut possis? » Simul homini irascens alapam inpingit, eumdem ense percussurus, ni fuisset retentus a circumstantibus. »

« dat gijlieden in het opbrengen der lasten de« lastigsten zijt, en door de andere Gewesten ont« last moet worden? Raadt gij, een der voor« naamste Vriezen, dan tot een' oorlog, waar« voor gij niet het geringste van uwe bezittingen « zoudt willen opofferen? » Te gelijk gaf hij verstoord den man een oorvijg, en zou hem met den degen gestoken hebben, ware hij niet door die er bij stonden terug gehouden. »

B.

« Het *tandem fit surculus arbor* [« het rijsjen groeit tot boom »] door MAURITS ten zinspreuk genomen, bevattede reeds veel gewigtigs. Het moest dezulken, die zijne jeugdige ontwikkeling hadden gadegeslagen, reeds aanleiding hebben gegeven, om over het vervolg ernstig na te denken. Zij, die de verheffing van den Vader met leede oogen hadden gezien en aan die van den Zoon de vermindering van hunne eigene grootheid verbonden achteden, hadden het spruitje, het nog jeugdige stek, moeten buigen, verplaatsen, of geheel uitrooien: zoodra het de stevigheid van eenen boom had verkregen, bezat men geene werktuigen, sterk genoeg, om slechts deszelfs vlugt, door het afhouwen van zware takken, in te korten, veelmin de noodige kracht, om het ge-

geheel te ontwortelen of neder te houden. Eens-wel, men was onbedachtzaam of dwaas genoeg, om het een en het ander te beproeven: wat wonder dan, dat zij, welke dien arbeid aanvingen, er ten laatste zelve onder bezweken? » — (*).

(*) Het bovenstaande werd mij door den verdienstelijken Schrijver van 't *Tafereel der staatkundige verlichting der Nederlanderen*, na dat het Tweede Deel daarvan reeds ter drukpers was, toegezonden om aldaar op eenige gevoeglijke plaats in te lasschen. Dit toen niet hebbende kunnen geschieden, kon ik echter niet besluiten dit meesterlijk gezegde in mijne portefeuilles te begraven. Vooral daar het mij onlangs weer onder het oog kwam, na dat ik bij den Heer WISELIUS, *Nog een blik* enz. bl. 172, juist datzelfde Tweede Deel van 't *Tafereel* enz. aangehaald, en te gelijk, als een stellig feit, « MAURITS's reeds in den jare zestienhonderd opgevatten afkeer van den Advokaat » vermeld had gevonden; en voorts, in 't slot van REYD's Geschiedboek het verhaal herlezen had van dien beruchten togt naar Vlaanderen van 1600, beschreven in den vollen indruk der versch gebeurde zaken; (immers REYD overleed reeds in Februarij 1602.) op welken togt, geëindigd met de ongedachte en ondenkbare victorie bij Nieuwpoort, het mij voorkwam dat op beide plaatsen gelijkelijk gedoeld zoude kunnen zijn. — Opmerkelijk is ook de brief van den Predikant WTENBOGAERT, daags na den slag bij Nieuwpoort geschreven, en bij BOR geboekt.

H. W. T.

BERG-

BERGSCHE TRAGEDIEN OFTE COMEDIEN (*).

De kogel moet een plaets hebben.

Een soldaet, duer een hant geschoten zijnde; naer dat hy verbonden was, gaet hem suyveren aen den put op den Marckt, soo compt eene ander fransse koghel, desen ongheluckighen door de wanghe inden mondt sonder anderen schade, hij nemptse uyt, gaet wederom by den baerbier om verbonden te zijn, den Meester kijvende meynde int eerste dat spotterij was, maer sach int eijnde hoe het gestelt was; hij seyde *'t onge-luk is ront, 'tvalt den eenen opt hoofd, maer u inden mont.*

Hij

(*) Deze bijzonderheden uit SPINOLA's vergeefsche belegering van *Bergen op Zoom* in 1622 (zie WAGEN. X D. bl. 432—434, en AITZEMA en de *Mem. de Fred. Henri* ald. aang.) vond ik, onder ditzelfde afzonderlijk opschrift, achteraan een gelijktijdig geschrift, *Journael ofte Dagh-Register, waarin vertoont wordt des vijandts scherm-slagh voor Bergen op Zoom* enz. Leyden, bij Nicl. Geilkerck, anno 1622, 8° en ze schenen mij waardig alhier bewaard te worden, deels om het vreemde der zaken zelve, en vooral om de oude spreekwoorden, voor en achter elke der anecdotes bijgebragt.

H. W. T.

Hij is wel bewaert, die God bewaert.

Drie kinders loopen spelende, een koghel stuijdt af op het hoeckhuis van den Bospoort, werpt al drie de kinders onder voet; elck kreet van verbaestheyt, dan eer de ouders bij der handt quamen stonden sij op gaende haren ouden ganck al spuelende; *aenzijt, gewonte maeckt geen schrick.*

Wat Godt te samen voecht en sal geen mensche scheyden.

Dit een kogel ooc also verstaende, want sij vlogh tusschen Vrijster en Vrijer duer, werpende Hansken onder en Grietjen boven, wij daer naer toe lopende om dit ongheluck te helpen draeghen, eer wy daer by comende stondt t'vrouwmensch met den eers voor op, ghelijck de koeijen doen ende recht hansken oock over eynde, gaen weder wandelen, *Gheluck ende ongheluck staen naest malcanderen.*

Hoe grooter Boeff hoe grooter gheluck.

5 Spanjaerden zittende aen een trommel, om te dobbelen, den eenen zijn been daer over slande, een beleefde geuse koghel, nempt de trommel met een affgrijselijck geraes onder haer allen wegh, sij tuymelen overhoop, anderen dese met stroo toe deckende, meenden dat se alle doot waren, quamen alle eer langhe weder om uytcrupen sonder schade.

Det

Des eenen gheluck is des anderen ongheluck.

Dese voorseyde kogel niet moe zijnde loopt 7 Wallons elck ee been af, seer jammerlijk om zien; 't was een ijser tot Luyck gegoten, segghe daerom *quaet loont zijn eyghen Meester.*

Die wat spaert voor zijn eyghen mont,
eet de kat ofte hont.

Een Corporaelschap hebbende des nachts met haren suren arbeyt, int prickel hares levens overgewonnen een halff vat biers, also rontom sittende, soo compt een dorstighe kogel, nempt den eenen de kan uyt de hand, snapt int biervat, dat haer de houpen om de ooren vlogen; een onder haer allen seyde, dat ickt niet en wiste wat op desen Teerlinck loopt, sonde ghement hebben dat het tovery was: niet tegenstaende beclagden haer schade, seyden *de mont dunckt dat de keele ghehangen is.*

Studenten goet is Tol vry.

De kogels schinen hebben hier gheen kennis van, door dien dat sy den Godt vreesenden seer geleerden N. N. aen zijn kerck, aen zijn huys, jae tot in zijn Study vervolghen, maer de gheleertheyt noch soo veel verschonende, dat sij hem uyt zijn stoel op lieten staen, hy naer een seeker boeck gripende, in middelertijt kompt een onbeschamde kogel terplatzen daer hij gheseten hadde, ghelijck offse doen wilden, ghelijck de kinders doen, te weten, *wie opstaet die zijn plaets ontgaet*, door dit hartigh neersetten begonst theele huys te drunen, daer over hij seyde, *niet onsekerder als 't leven, ende niet sekerder als den doot.*

't Gaet

't Gaet naar wensch.

't Welck blijckt aen een kijcker, dewelcke met eenen langhen hals achter een Borstweer staende, hoorende de koghels gieren, waarover hem de brouck ront stont, seyde teghen zijn kameraet, ick wilden wel dat ick een cleen schoetjen hadt, maar effen 'tvel geraekt, soo moecht ick toonen dat ick inden krijgh ghewest waer, een Soldaet dit hoorende, nempt knaphandigh een Musketkoghel en werpse hem int affgaen van achteren op den kop, dat hij suysebolt, hij roept o my ick ben doot, den soldaet toelopende, om hem te helpen, nempt de koghel op, den gheschoten vertoonckse te hebben, 'tmocht hem niet gebueren, want den soldaet sustineerden dat men veel virtuyten midt een koghel doen coest, daer een Man mede geschoten was, int eynde den soldaet bedingende drinckgeldt, met eenige steopen wijns, die wy seer genoechelijck nijt droncken, ende lieten hem wandelen, *Met de kinders diemen haer willeken doet, en schreyen niet.*

Die niet en aventuert en heeft niet.

Een Engelsman seer begherigh zijnde, naer het kleet van een dooden Spanjaert, legende op de halff maen buyten de palesaden, hy verstout hem ende springt over de palesaden, hebbende 2 Lonten stropsewijse aan den anderen gebonden, ende ruckse den Spanjaert die om den hals, springt wederom inde gracht, begint alsoo desen dooden naer hem te palmen, intrem breckt het tou, hy met de handen int hayr, grijpt nieuwen moet, springt op ende slingert hem in de gracht, dadelijck 'tschabeken uyt en wederom aen, alle oogen wachten op hem, sijn Rotgesellen schooten uyter-

mac-

[illegible] ved onder de Spaensche, niet wetende off hij doot off levende was, met een vlucht compt desen Engelschen Spanjaert wederom over springen, daer hem honderden van koghels volghden, noch bleeff hy met de brouck inde palisaden hangen, zijn maets hem daer aff renckende, sonder schade, hij seyde *hebben is hebben, kryghen is misselijck.*

Twee qua Honden en bieten malkanderen niet.

Een Matroos met zijn haeck, de mandekens van des vyants borstweer treckende, een vermeten Spanjaert vat den haeck, van meeninghe die naer hem te nemen, deze twee alsoo tegen malcanderen kathalsende, ten lesten, den Spanjaert op deze wapenen niet soo veel bedreven zijnde als den Matroos, laet den haeck glippen, raeckt by geval in zijn hantschoen, den Matroos dit ziende roept om hulp, om den Spanjaert over te rucken, den Spanjaert begonst affgrijselijck te schreuwen, also dat zijne mackers hem te hulp quamen, ende trocken hem met ghewelt bij 'tlijff, alsoo dat den hant schoe schurt, ende alle beyde partijen vallen van boven neer met veel lacchens van weder zijden, Ende seyden *ghelijck met ghelijcken mach geen quaet.*

Hier mede blijft ghesont tot dat de Haes vangt den Hont.

Een Winthont lopende langs de Vest, intrem compt een koghel door de Borstweer, den Hont hier naer toespringende meenden desen Haes te vanghen, daer duer hij met 't bloedighe kackhuys de

de Vesten affrollende, tuymelende en zingende honden sangh.

Daer zijn meer andere kluchten gebuert, maer 't Pampier kanse niet draghen.

FINIS.

EENIGE BIJZONDERHEDEN

BETREFFENDE

HET TESTAMENT EN DE NALATENSCHAP

VAN

J. CATS,

DOOR WIJLEN DEN HOOGL.

J. W. TE WATER,

Voorgelezen bij de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden.

Gisteren bij toeval gehoord hebbende, dat wij dezen avond zouden hooren spreken over den vermaarden JACOB CATS, kwam mij te binnen, dat ik eenige min bekende, maar belangrijke stukken bezat, die hem betreffen, en hier voor mij liggen. Schrikt niet op het zien van dezen grooten bundel papieren, en denkt toch niet, dat ik een voornemen zoude hebben, om dezelve, gedurende eenige uren lang, aan u voor te lezen. Dit zou zoo vervelende voor u, als lastig voor mij wezen. Eenige weinige bijzonderheden met korte woorden daaruit medegedeeld te krijgen, zal denkelijk niet mishagen, omdat zij, mogelijk, nooit onder uwe oogen kwamen. Elk begrijpt, dat ik geen oogmerk hebben kan, om het reeds gehoorde te herhalen, want dit is onnoodig, en nog minder te verbeteren, want dit is ondoenlijk.

Ik heb hier op tafel liggen het Testament en

de Codicillen van CATS, groot 80 bladzijden in folio, door hem zelven geschreven, geteekend en bezegeld; na zijnen dood met de gewone pleggtigheid geopend door den Notaris ROOBIJN, die de copijen van het een en ander eigenhandig onderteekend heeft. Hoe, denkt, mogelijk, iemand, had een wijs mensch als CATS zoo veel omslags noodig, om bij uitersten wil over zijne nalatenschap te beschikken? Die verwonderinge zou bij elk merkelijk wijken, die gelegenheid had alles te doorlezen, en die wel onderrigt was, zoo van de naauwkeurige bepalingen, in de schriften gemaakt, als van de verschillende soorten der bezittingen, welke hem te beurte gevallen waren, en, naar dien tijd gerekend, tot eene zeldzame hoogte geklommen waren. Het begin van het testament is ootmoedig, dankbaar, Christelijk, vol van vertrouwen op zijnen Zaligmaker. In het slot van eene latere Codicille, geschreven in 1660, omtrent vier maanden vóór zijn overlijden, begeert hij, dat zijn ligchaam zou begraven worden in alle stilligheid, zonder formaliteit van uitvaart of dergelijke uitwendigheid, daartoe gebruikelijk.

Onder eene menigte van Legaten, welke hij bemaakte, werden de armen-kassen van niet ééne plaats vergeten, op welke hij door geboorte, opvoeding en het bekleeden van eerambten, eenige betrekking had, of zelfs door zijne bezittingen. Dordrecht, Middelburg, 's Gravenhage, Scheve-

nin-

ningen, de Groede, Biervliet en Oostburg werden getuigen van zijne edelmoedigheid. Doch vooraan staat Brouwershaven, zijne geboortestad, waarover hij zich even weinig schaamde, als over zijne burgerlijke afkomst. « Ik legatere (dus schrijft hij) aan de Diaconie van Brouwershaven, mijn Vaderland, ten behoeve van den Armen aldaar, de somme van 1200 guldens. »

Uit de aanteekeningen en het verbaal van de Besoignes der Executeuren ten sterfhuize en in den *boedel* van CATS, ruim 46 pagina's in folio beslaande, ontdekt men den rijkdom van den man. Dit stuk is oorspronkelijk en boven alle tegenspraak. Bij een vlugtig inzien der verdeeling van zijnen boedel, is mij gebleken, *vooreerst*, dat zijne obligatien beliepen *f* 547,700; *ten anderen*, dat hij bezat omtrent 120 gemeten lands; *ten derden*, een onnoemelijk getal van zoogen. Tienden, vooral in Staatsvlaanderen, en eene rijke verzameling van goud en zilver. Indien men hierbij voegt de zoo vele duizenden guldens, aan Legaten bemaakt, dan kan men eenigzins berekenen de ongemeene grootte van 's Mans nagelaten bezittingen.

Zijne eenige bij 's mans overlijden nog levende dochter, ELISABETH CATS, vrouw van Carnisse, *eerst* gehuwd met CORNELIS MUSCH, wiens commissie als Griffier der Staten-Generaal en deszelfs bij uitstek kort Testament, oorspron-

kelijk onder mij berusten, *naderhand* met DIDERIK PAUW, Heer van ter Horst en Rijnenburg, kreeg de eene helft van den geheelen boedel, terwijl de andere overging in het geslacht van Aerssen.

Ongemeene zorg droeg CATS voor zijn hofhof *Zorgvliet*, door hem zelven aangelegd, waar hij geen zeldzaam bezoek kreeg van Vorsten, Vorstinnen, andere aanzienlijke Landgenooten en Vreemdelingen, en welk schoon buitenverblijf de Staten van Holland, in het jaar 1655, bij eenen openen brief, in hunne bijzondere protectie, bescherming en sauvegarde namen. Dit oorspronkelijk Diploma is wel geteekend door CATS zelven, als Stadhouder der Leenen van Holland en Grootzegelbewaarder, maar ook door den Secretaris VAN BEAUMONTH.

Alles, wat men, na den dood van CATS op *Zorgvliet* gevonden heeft, wordt kenbaar uit de lijst der Meubelen, eigenhandig door zijne dochter ELISABETH geschreven.

Wanneer de menschen zeer oud worden, en weinig belang stellen in het aankoopen van nieuw huisraad, wordt in hunne boedels zelden veel nieuws, dobrgaans veel ouds en half versletene meubelen gevonden. Dus was het ook in de nalatenschap van Vader CATS. Op de gemelde lijst staan vooraan 16 webben, zoo klein als groot, doch meestal grof, ten deele voor de armen gereed.

Dit

Dit zal nieuw Linnen geweest zijn. Doch bij een aantal volgende punten worden de woorden bijgevoegd: zoo goede als kwade; zoo kwade als goede; meest oud; niet veel waard; rood O. I. ermoisijn, maar zonder kleur; oud goud-leder; zeer oude; gebroken postelein; slechte delftsche schotels; een oude karos; een oude kales; een oude boeren-wagen; een oude kar; twee oude ijzeren haarden; vier oude paarden. Aan koeijen, schapen, varkens, vogels, was geen gebrek. Dit was goed voor de pot; maar niet de O. I. beer, die op *Zorgvliet* bewaard werd.

Dan, dit is meer dan genoeg.

BURLESQUE BUURTWETTEN

TE LEYDEN,

VAN

LOD. ELZEVIER (*).

LOUWYS ELSEVYR, bider gratie Godts Heer van 't nieuwe Rijck van 's Gravensteyn, Dominateur ende besitter van d'oostzijde van Rapenburch,

(*) De *Gebuurten* te *Leiden*, met derzelver eigene Heeren, Raden, en Schrijver of Secretaris, algemeen stedelijk reglement, en bijzondere wetten of costumen, kas, bijeenkomst enz. zijn eene belangrijke oude instelling, welke nog nuttiger plagt te zijn, en konde zijn; maar welke, als zoo vele voorvaderlijke instellingen, miskend en verslapt is. Men zie over dezelve LE FRANCQ VAN BERKHEY, *Natuurl. Hist. van Holl.* 3 D. 3 St. bl. 1043—45. Dit Buurt-reglement, aardig mengsel van jok en ernst, verdiende buitendien aanmerking wegens den Buurt-heer LOD. ELZEVIER, zijnde hoogstwaarschijnlijk de beroemde Boekhandelaar van dien naam en stamvader van dat beroemd geslacht; die van 1592—1617 te Leiden in zijn beroep gebloeid heeft. H. W. T.

burch, de zuyt-zyde van de Houtstraet, ende de west-zijde van St. Pieters Kerchoff, met de Cloe-steegh, Marcgrave van den Ackergraft, en Vrijheer van stadts timmerwerff, etc. — (*)

Doen condt ende kenlijck alle den genen die dese brieven sullen sien oft hooren lesen, hoe dat wij voor ons ende onse nacomelingen, met onse Raden, ende onse gemeen ondersaten, een overdrach ghemaeckt hebben, om onse voorsz. Landen van waerden ende in eeren te houden, willen hebben, ende ghebieden wel expresselicken, dat niemant wie hij zij hem en comme te misgrijpen, teghens den Heer, sijne landen en ordinantien, op pene van ghestraft te worden na den Heere ende sijne Raden sullen bevinden te behooren.

1.

Eerst dat yegelick van de ghebuyren, soo wel man als vrou, hem des smiddachs voor twaalf uren zal laten vinden ter geordonneerde plaetse, om te gaen eeten, ende zoo wie voor 't laeste slach

(*) Dit is de 19de der Leidsche Buurten. Voorts ziet men in de lijst bij ORLERS, p. m. 63—72, dat vele dier Gebuurten van ouds de pompeuse namen van Rijken, Koningrijken, Hertogdommen, Bisdommen droegen; zoo heeft men er 't Rijk der Batavieren, 't Rijk der Liefden, 't Rijk van Pallas, Kerstenrijk, enz.

H. W. T.

slach van twaelfven opte camer niet en is deselve zal verbeuren vier stuivers.

2.

Men zal des avonts scheyden ten zeven uren precys, ende indien yemant van de ghebuyren, 't ware Man ofte Vrou, naar dat de clocke zeven geslagen was op te Camer mocht werden bevonden deselve sal verbeuren ses stuyvers.

3.

Indien yemants kint ofte kinderen in de voorsz. vergaderinghe quamen, zullen d'ouders van dien te boete betalen van elck kint, drie stuyvers, soo dickmaels 't selve sal mogen gebeuren, des hier van exemt sullen zijn de zuijghende kinderen.

4.

Ghelijck oock elck eenen sijn hont sal moeten thuys houden, ende soo yemants hont op te camer in de vergaderinghe aldaar mocht werden gevonden, sal verbeuren telken drie stuyvers.

5.

Soo yemant in deselve vergaderinghe onbehoorlick mocht storten ofte pleyngen, deselve sal daer van moeten boeten ter discretie van den Heer ende die van zijnen Raede.

6.

Sal mede d'een d'ander tot geen drinken moghen tergen ofte dringhen, op pene van daar over te zullen moeten boeten ter discretie als vooren, zulcx dat yegelick vrij sal staen niet meer te drincken dan 't hem lust ende belieft.

7.

Alle welcke voorsz. boeten sullen dadelicken moeten betaelt worden in handen van den tresorier tot behoeff van den Armen.

8.

Ende dit alles onvermindert ende sonder praeiuditie van d'ordonnantie bij mijne E. Heeren van den Gerechte deser stede op te ghebuyrten ghemaect, die in haar gheheel blijft.

9.

Eyndelicken soo wie in de vergaderinghe questie maeckt met wercken, woorden, ofte den name Gods ydelicken ghebruyckt, sal telken verbeuren thien stuyvers.

JOHAN EN WILLEM RAINOLD,

DOOR (WIJLEN)

Mr. M. TYDEMAN.

« Lektuur in verloren oogenblikken: » (*Letter-oefening* 1810, 13, bl. 565.)

« In *Frankrijk* waren ten tijde der *Ligue* twee broeders, met name JEAN en GUILLAUME RENARD, de eene Katholijk en de andere Protestant, beiden kundige Godgeleerden en door vele geschriften beroemd, waarin ieder zijne partij verdedigde. Eens troffen zij elkander in eene kleine stad aan, en disputeerden zoo sterk en zoo lang met elkander, dat de Protestant Katholijk, en de Katholijk Protestantsch werd. » — Niet lang geleden, was hetzelfde geval verhaald, als eene aardigheid, uit de brieventasch van een verzamelaar, in het Mengelwerk der *Hedend. Vaderl. Bibliotheek*, 1808, No. XVI, bl. 731, daar de broeders JOHAN RAYNOLDS en EDMUND heeten. — PETRUS HEYLIN schijnt de eerste geweest te zijn, die dit geval verhaald heeft (in *Cosmographia*): van vroeger tijd is een fraai bij-

bijschrift, van twaalf regels, van GUIL. ALABASTER op diergelijk voorval; doch waarin geene namen genoemd worden. Men kan het lezen op vele plaatsen; als in WOOD *Histor. et Antiqq. Univers.* Oxon. L. II. p. 139, in COLOMESII *Opp.* p. 835, edit. FABRIC., in de *Colomesiana*, p. 610, in C. M. PFAFFII *Dissert. de praejudiciis Theologicis*, § 19 p. 605, (achter S. IRENAEI *Fragmenta Anecdota*, Hagae Com. 1715. 8), in de *Oeuvres de* BAILE, T. I. p. 330, en bij WOLFIUS (*Not. in Casaubo-niana*, p. 215), en bij NIEUWLAND *Lect. Mem.* IV. 470, en het verdient, ook hier gelezen te worden. Dus luidt het:

« Bella inter geminos plusquam civilia fratres
« Traxerat ambiguus relligionis apex.
« Ille Reformatae fidei pro partibus instat:
« Iste reformandam denegat esse fidem.
« Propositis causae rationibus alterutrimque,
« Concurrere pares, et cecidere pares.
« Quod fuit in votis, fratrem capit alteruterque:
« Quod fuit in fatis, perdit uterque Fidem.
« Captivi gemini sine captivante fuerunt:
« Et victor victi transfuga castra petit.
« Quod genus hoc pugnae est, ubi victus gaudet uterque?
« Et tamen alteruter se superasse dolet?»

ALABASTER zelf werd, van Gereformeerd, Roomsch; en, wederom Gereformeerd: (BAILE *Dict. Crit.*) — JOHAN RAINOLD is bekend door

door een geleerd Latijnsch werk, over de Apocryphe Boeken des Ouden Testaments (*Censura Librorum Apocryphorum Vet. Test.*, Oppenheimii 1611, 2 Vol. 4.), na zijnen dood eerst gedrukt, en geprezen door VOETIUS (in *Biblioth. Stud. Theol.* p. 552), CASAUBONUS (in *Casaubonianis* p. 10); GATAKER, *Advers. Misc.*, c. 8; TH. FULLER in *Abele Redivivo* (de twee laatsten aangehaald bij NIEUWLAND *Lect. Mem.* IV. 469, en onder de zeldzaam voorkomende boeken geteld door VOGT (*Catal. Libr. Rar.* p. 490), en FREYTAG (*Anal. Litt.* p. 744)). — Hij heeft meer boeken geschreven: opgeteld bij WOOD l. l. p. 237., en bij JÖCHER *Gelehrt. Lexicon*, III Th. col. 1953; onder anderen, *Sex Theses de S. Scriptura et Ecclesia*, gedrukt te Rochelle 1536, en te Hanau 1603. 8°. (MAITTAIRE *Annal. Typogr.* T. III. p. 572). Hij was geboren te Pinhoe (*Pinhoc*, staat, kwalijk, bij JÖCHER l. l.), nabij Excester, in Devonshire, in het jaar 1549; werd, nog zeer jong, Hoogleeraar der Grieksche taal, in het *Collegium Corporis Christi*, te Oxfort; Doctor in de Godgeleerdheid, in het jaar 1585; daarna, Deken te Lincolm; eindelijk, President van het genoemde Collegie, te Oxfort, in 1598, en stierf, daar, den 25 Mei 1607 (WOOD l. l. p. 232. 237. 244. T. POPE BLOUNT *Censura celebr. Auth.* p. 847), acht en vijftig jaar oud. Zijne lijk-

lijkrede werd gehouden, en zijn leven beschreven door DANIEL FAIRCLOUGH, anders genaamd FEATLY (WOOD l. l. p. 242). Zijn dood werd betreurd door SCALIGER *Epistt.* p. 813. Hij had een' broeder, EDMUND genaamd. Deze was Roomschgezind, en redentwistte tegen zijnen broeder in het openbaar, te Oxfort, in tegenwoordigheid van den Cancelier, in het jaar 1584, doch niet met dat gevolg, dat de ééne broeder den anderen overtuigde. Sommigen zeggen, dat dit met zijnen broeder WILLEM is voorgevallen. Zoo verhaalt WOOD, op de ééne plaats, (l. l. L. I. p. 300), doch, op eene andere (L. II. p. 159), zegt hij, dat WILLEM RAYNOLDS, of REGINALD, eerst Gereformeerd; naderhand, door zijnen broeder, JOHANNES, die tot de Roomschgezinden overhelde, overtuigd, tot de Roomsche kerk is overgegaan; terwijl zijn broeder zich bij de Gereformeerden voegde. — WILLEM RAYNOLDS behoorde tot het Nieuwe Collegie, te Oxfort: maar verliet hetzelve; begaf zich naar de Nederlanden, en stierf te Antwerpen, den 24sten van Oogstmaand, 1594 (WOOD l. l. L. II. p. 159). Zijne schriften worden bij WOOD opgeteld. Het meeste gerucht heeft gemaakt zijn *Calvino-Turcismus*: na zijnen dood afgewerkt en uitgegeven door WILL. GIFFORD, *Colon. Agripp.* 1603. 8°. *Bibl. Emtinck.* I. 261. n. 1113, BAUDART *Mem.* III. p. 112 *a*, en weder-

derlegd door MATTHÆUS SUTLIVIUS (BAILE *Dict. Crit.* Art. *Sutlivius*). Hij was ook de Schrijver van een ander geruchtmakend boek *de justa Reip. Christianae in Reges impios et haereticos auctoritate*, uitgegeven onder den naam van *Gulielmus Rossaeus* (BAILE *Dict. Hist.* Art. *Sutlivius*, DIECMANN. *de Naturalismo* JO. BODINI, p. 4 et 66, PLACC. *Theatr. Pseudon.* p. 546, CLEMENT *Biblioth. Curieuse*, T. IX. p. 415—421). — Anderen hebben, omstandiger, verhaald, dat JOHANNES RAINOLD in de Spaansche Nederlanden woonde; terwijl zijn broeder, WILLEM, in Engeland, den Hervormden Godsdienst beleed: — dat zij lang briefwisselden over de betwiste stellingen, zonder te vorderen: — dat zij, eindelijk, tijd en plaats bepaalden, om, mondelijk, te twisten: — dat WILLEM, ten bepaalden tijde, zich naar Nederland begaf; zijnen broeder overtuigde; en, door zijnen broeder, overtuigd wierd. Zoo werd het aan LEIBNITS, in Engeland, verhaald. (TELLERI *Supplem. Vitae* LEIBNIT. p. 11, in *Otio Hanoverano*: Deutsche *Acta Erudit.* LI Theil, s. 171, en BJÖRNSTÄHLS *Reize*, V D. bl. 242). Anderen zeggen, dat zij bij toeval bij elkanderen kwamen (THEOPH. SPEZELII *Infelix Litteratus*, p. 687). BAILE had eerst het gewone vertelsel vermeld (in de *Nouvell. de la Republ. d. Lettr.* 1685, *Juillet*,

let, Num. VI, *Oeuvres*, Tom. I. p. 350 *a*): maar, naderhand gaf hij zijne twijfeling te kennen (*Dict. Crit.* art. *Sutlivius*): en is ook nooit overtuigd, dat het gegrond was: hoezeer PFAFFIUS zulks verhaalt (l. l.) In tegendeel, heeft hij, met reden, blijven ontkennen, dat JOHANNES RAINOLD immer Roomsch geweest was: en zulks bewezen, zoo wel, uit eenen brief van denzelven aan zijnen broeder, als uit de Lijkrede over JOHANNES RAINOLD gehouden (*Lettr.* 350 p. 866 sv. *Oeuvr.* T. IV): met dat gevolg, dat hij ook zijnen vriend DES-MAIZEAUX in de valschheid van die gewaande bekeeringsgeschiedenis heeft doen toestemmen. (BAYLE *Lettr.* 354 p. 869; en DES.-MAIZEAUX *not. sur les Colomesiana*, p. 610—612; welke aanteekening uitvoeriger is, dan die, welke men vindt in COLOMESII *Opera*, *edit.* FABRIC. p. 837.) (*)

M. T.

(*) Uit PFAFFIUS, ook met het bijgevoegde ten opzigte van BAYLE, wordt het geval verhaald in een geschrift van C. A. FRIDERICI, Gotha, 1765 (s. 84, 85) uitgegeven bij gelegenheid van C. A. HEUMANN's toen ter tijd zoo veel geruchtmakend *Erweiss dass die Lehre der Reformirter Kirche von dem Heil. Abendmahls die rechte und wahre seye*, 1764. Maar aldaar wordt als het jaar van dien redetwist opgegeven 1684; 't welk een druk- of schrijffeil zal zijn, voor 1584.

H. W. T.

HET DEMOCRATISCH-REPRESENTATIF STELSEL ALS GRONDWET DER NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK.

« Boven dien isset goet dat by den Dienaren des Woorts, soodanighe mannen (*) tot mede-regeerders ghevoeght werden, ten eynde daer door te meer geweert werde uyt de gemeynte Godts alle tyrannije ende heerschappije: die lichtelicker kan inbreken, wanneer by een alleen, of by seer weynige, de regeeringe staet. Ende alsoo maken de Dienaren des Woorts ende de Onderlingen t'samen een Collegie of gheselschap, zijnde als een raedt der Kercke, *ende vertoonende de gheheele Gemeynte:* waer op de Heere Christus siet, wanneer hy seydt: segt het den Gemeynte: 't welck gheensins verstaen kan werden van alle ende een yeder lidtmaet der Gemeynte in 't bysonder, maar seer bequamelick van dengenen die de Gemeynte, *daer van zy vercoren zijn*, regeeren. »

(*) *Namelijk:* « die niet in het Woord arbeiden, en nochtans mede in de Gemeente dienen; dragende een bijzonder ambt, dat zij namelijk over de kerke opzigt hebben, en dezelve regeren met de Dienaren des Woords. » (*Boven, in hetzelfde Formulier.*)

AUTHENTIEKE GESCHIEDENIS

VAN DEN AANKOOP

VAN DE BIBLIOTHEEK

VAN

IS. VOSSIUS,

VOOR DE AKADEMIE TE LEIDEN.

Men vindt hier, uit een Verslag over de geschiedenis en den toestand van de Bibliotheek der Academie te Leiden, opgemaakt in het jaar 1741, door den Heer D. VAN ROYEN, *Secretaris van Curatoren dier Universiteit, de authentieke opheldering van een belangrijk, veel besproken, doch weinig bekend punt van de letterkundige geschiedenis van ons land, en der Leidsche Bibliotheek in het bijzonder; maar tevens ook van* ISAAC VOSSIUS, HADR. BEVERLAND *enz. Zoo dat dit stuk tot aanvulling, en gedeeltelijk ter correctie, dient van 't gene in* CHAUFEPIÉ's Dictionaire, *en nog onlangs in de zeer uitgewerkte en verdienstelijke Latijnsche redevoering en aanteekeningen van mijn' voormaligen Ambtgenoot en bestendigen vriend, Prof.* J. W. DE CRANE *te Franeker*, de Vossiorum Juniorumque Familia (Annal. Acad. Groning. 1820) *over* IS. VOSSIUS *en zijne Bibliotheek geschreven is. Ik heb dit nader aangewezen in eenige achter bij dit stuk gevoegde aanmerkingen.*

H. W. T.

ISACUS VOSSIUS, een der geleerdste mannen van zijnen tijd, was door Koningin CHRISTINA lang gebruikt geweest om door geheel Europa Manuscripten en zeldzame werken op te zoeken, ter verfraaijing van hare Bibliotheek. Bij welke gelegenheid hij mede voor zich eene schoone verzameling van zeldzame boeken bijeengebragt heeft.

Doch de zaken van die Vorstin door hare veranderlijkheid en andere driften in de war gerakende, zoo dat VOSSIUS zelfs geene betaling van zijne uitgeschotene penningen kon erlangen, heeft hij zich zelven (in zijne eenigheid sua fide liquiderende) met boeken voldaan: waardoor hij eene Bibliotheek bezat, die op eene der geschrevene Catalogussen van dezelve, niet gansch tegen de waarheid, *non privatorum sed Regum opes* genoemd werd.

Nadat hij dezen boekschat (ofschoon Historiographus zijnde van Holland en Westvriesland, en wel op een rijkelijk jaargeld, hetwelk den 2 Mei 1663 met 750 guldens vermeerderd was) sedert den jare 1673, toen de Koning van Engeland hem Kanonnik van Windsor maakte, aldaar had gebruikt, is hij ook te Windsor overleden den 21 Februarij 1689, tot erfgenamen nalatende zijn' Broeders zoon en dochter, den Heer GERARD JOHANNES VOSSIUS, Raadsheer in den Raad van Vlaanderen in Zeeland, en Jufvrouw AEFFIA VOSSIUS; in tegenwoordigheid van welke laatste en van den Heer Ambassadeur V. CITTERS en HADRIANUS BEVERLANDT, de Heer ISACUS VOSSIUS verklaard had te verlangen, dat er gezorgd werd, dat zijne boeken bijeen bleven, en men dezelve tot dat einde te koop zoude aanbieden aan de Universiteiten van Oxford, Leyden, Cambridge of Amsterdam.

Volgens deze begeerte nu van den Overledene, heeft de Raadsheer G. J. VOSSIUS deze aanbieding gedaan aan de Universiteit van Oxford; welke ter onderzoek van die Bibliotheek hebben gecommitteerd de Heeren EDUARD BERNARD, groot kenner van boeken, en die ook de meeste zorg gehad heeft over het te zaam stellen van die aanzienlijke Catalogus Manuscriptorum Angliae et Hyberniae; Dr. THOMAS SMITH; Dr. THOMAS HYDE, en (zoo als sommigen er bij voegen) den Heer

Heer Dr. RICHARD BENTLEY; terwijl ondertusschen de Aartsbisschop van Canterburry door den Heer PAULUS COLOMESIUS een' Catalogus deed opmaken der Vossiaansche Manuscripten, die thans nog te vinden is in de gemelde Catalogus der Engelsche Manuscripten; zonder dat daarin (hetgeen vreemd is) een eenig woord van de uitvoering derzelve naar Holland gewaagd wordt; wordende er alleen gezegd in de tabula contentorum, achter de praefatio gedrukt: « Catalogus MSS. D. ISACI VOSSII, pagg. 57, « qui nunc servantur Lugduni Batavorum: » daar echter die Catalogus eerst is uitgekomen in het jaar 1697, onder anderen deze zinsnede inhoudende: « Continet autem eximia (Vossiana) bibliotheca codices graecos CCXIV, latinos CCCXXXVII, « dialecti recentes XI, item libros graecos cum « MSS. collatos, emendatosve LXV, latinos vero « CXXXV. — Summatim DCCLXII.

De bovengenoemde Oxfordsche Commissarissen nu, alles onderzocht hebbende, bragten volgens het gevoelen van den Heer Dr. BERNARD een advijs uit, daarbij de Bibliotheek waardeerende op 2800 ponden sterlings, in Hollandsch geld uitmakende 30800 gulden. Doch dewijl geoordeeld werd, dat de Raadsheer VOSSIUS eenige stukken had achtergehouden, wilden zij bij den koop bedingen, dat hij de gansche Bibliotheek van zijnen Oom ter goeder trouw, zonder arg of list,

zoude leveren; als wanneer men hem bij de overgave zoude voldoen 1000 p. sterl., en twee jaren naderhand, als men klaarlijk bevonden had, dat hij ter goeder trouw had gehandeld, de overige 1800 p. sterl. Zoo hij zich aan deze laatste voorwaarde had willen verbinden, zouden zij hem wel 3000 p. sterl. gegeven hebben; hetwelk de Heer BERNARD verklaard had, ook het uiterste bod geweest te zijn pro cunctis Vossianis, uitgenomen familiestukken.

Doch VOSSIUS, die zeide, alleen den Lucretius, den Manilius, den Martialis en den Hesychius te willen uitzonderen, dit aanbod mistrouwende; als waardoor hij terstond het verkochte moest overgeven, en na twee jaren gemakkelijk met captiën en proceduren in een vreemd land kon opgehouden worden; zag van deze onderhandeling af, en besloot, zich bij missive van den 28 December 1689 (8 Januarij 1690) te wenden tot den Heer Curator der Leydsche Hoogeschool, HIERONYMUS VAN BEVERNINGH, en dezen zijns Ooms Bibliotheek voor de Universiteit van Leyden aan te bieden,. of in 't geheel, of de Manuscripten afzonderlijk; zeggende, dat hem daarvoor 3000 p. sterl. door de Universiteit van Oxford geboden waren, met bijvoeging, dat de Catalogus te vinden was ten huize van den Heer PELS in den Haag.

Waarover bij de Heeren Curatoren en Burgemeesteren, den 13 Februarij 1690, gedelibereerd wor-

wordende, goedgevonden is de Catalogus te stellen in handen van de Heeren Professoren SPANHEIM en JACOBUS GRONOVIUS, om rapport te doen.

Hetwelk den 5 Maart gehoord en daarvan bij letteren kennis gegeven zijnde aan VOSSIUS, werd de Heer SPANHEIM ondertusschen verzocht, zich, door middel van eenen goeden vriend die in Engeland vertoefde, te informeren naar den toestand der Bibliotheek, en speciaal naar de Manuscripten. VOSSIUS schijnt bij zijn antwoord eenige zwarigheden opgehelderd te hebben.

Ondertusschen zijn er met over en weêr schrijven, zoo over de conditiën als den koopprijs, eenige maanden verloopen; betuigende de Raadsheer VOSSIUS altijd in zijne brieven, zijn vaderland aan Oxford te willen voortrekken: verzoekende echter, dat de zaak in 't geheim mogt behandeld worden; dewijl, niet slagende, men dan de Engelschen voor hem onhandelbaar zoude gemaakt hebben: verklarende ook nopens de schriften van zijn' Grootvader en Oom, die tot den druk gereed waren, (waarover men hem opheldering gevraagd had, zeggende gehoord te hebben, dat de Universiteit van Oxford die onder den koop begeerd had): dat hij nooit voornemens was geweest die te verkoopen, maar wel aan de Universiteit van Oxford aangeboden had, om, indien zij met elkanderen accordeerden, twee of drie ge-

geëmendeerde boeken van zijnen Oom te zullen vereeren, dewijl zij, eene eigene drukkerij hebbende, daarmede haar voordeel zoude kunnen doen; hetgeen anders gelegen was met de Universiteit van Leyden, die zich zonder eigen drukkerij bevond.

Tot dat eindelijk, na dat de Heer VAN BEVERNINGH bij letteren van den 25 Mei 1690 bereids had geschreven, « dat Curatoren en Burgemeesteren nu ontvangen hadden eenige nadere opheldering omtrent den toestand van de Bibliotheek, en de waarde der Manuscripten, en dat dit berigt Hun Ed. Groot Achtb. wat meer genoegen en genegenheid had gegeven tot den koop: » — of Hun Ed. Gr. Achtb. dit berigt gekregen hebben door het kanaal van den Correspondent van den voorgewaagden Heer SPANHEIM, (welke Correspondent naderhand schijnt geweest te zijn de befaamde HAD. VAN BEVERLAND,) is niet zeker, doch redelijk geloofbaar: — maar met meerdere zekerheid zeg ik, dat eindelijk, na gezegde voorloopige kennisgeving, dezelve Heer Curator, bij missive van den 11 Julij daaraanvolgende, als het ultimatum heeft uitgeloofd voor alle de Manuscripten en andere boeken volgens den Catalogus, zoo als die in wezen bleef, eene som van 33000 guldens Hollandsch; en dat de Heer VOSSIUS hetzelve aanbod voor zich en zijne zuster bij missive van

$\frac{8}{18}$ Julij 1690 heeft betuigd aan te nemen, met bijvoeging, in eenen naderen brief, van alles in geld te willen ontvangen: van welk overeengekomene naderhand een contract ontworpen, en op den $\frac{12}{22}$ September 1690 te Londen door den Raadsheer VOSSIUS onderteekend is. « Erkennende daarbij de Heeren Curatoren en Burgemeesteren de nagelatene Bibliotheek van ISAAC VOSSIUS, zoo van Manuscripten als gedrukte boeken, in conformiteit en volgens een' Catalogus hun ter hand gesteld, te koop geveild, en overeengekomen te zijn, dat alle dezelve boeken, zoo Manuscripten als gedrukte, zoo en gelijk als dezelve na de overgeleverde opheldering in wezen blijven volgens den Catalogus, aan iemand, door hen te appointeren, zullen worden overgegeven, ingepakt en op derzelver Erfgenamen kosten tot Londen gebragt, om aldaar door hen ontvangen te worden, en verder tot hunne zorg en lasten genomen; wijders dat binnen twee maanden na de overlevering zouden betalen te Londen 33000 guldens Hollandsch. En ingeval van eenige belemmering, dat de Erven de geavanceerde penningen zouden restitueren; belovende zij getrouw al de boeken, zoo als naar hun beste weten in den Catalogus gezet zijn, en ieder van die door den Heer VOSSIUS gebruikt is, achtervolgens de overgegevene ophelderingen te zullen overhandigen; en indien buiten verwachting eenige kwamen te ontbreken,

de-

dezelve naar waardering van onpartijdige deskundigen te zullen goeddoen om van de bovengemelde som gereduceerd te worden. »

Terwijl de Heeren Curatoren en Burgemeesteren met deze onderhandeling bezig waren, en zagen dat dezelve stond te gelukken, hebben zij daartoe van Hun Ed. Gr. Mog. verzocht, en op den 28 Julij 1690 verkregen, boven de approbatie, ook qualificatie om eene som van 35000 guldens daartoe te mogen negotiëren ten laste van de Universiteit, mits bij verkoop als anderzins de dubbele boeken beneficiërende. Zorgende Hun Ed. Gr. Achtb. wijders, dat, volgens directie van Hun Ed. Gr. Mog., de Staten-Generaal den Ambassadeur VAN CITTERS hebben aangeschreven, om bij het Hof van Engeland devoiren aan te wenden, ten einde Zijne Majesteit vrijgeleibrief mogt verleenen om de gemelde Bibliotheek vrij en zonder betaling van eenige regten uit te voeren, en dat de gemelde Ambassadeur door zijnen Secretaris of iemand anders zoude zorgen, dat de gezegde Bibliotheek op de beste en zekerste wijze herwaarts overgebragt werde. De Manuscripten in eenige kisten door verscheidene wegen van Windsor naar Londen aan het huis van den Ambassadeur verzonden en aangekomen zijnde, zijn dezelve aldaar een voor een overgegeven en als toegeteld aan THOMAS BODE, Secretaris van den Heer Ambassadeur, gelijk ook aan denzelven na-

naderhand de gedrukte boeken te Windsor een voor een zijn getoond en afgeleverd; die voor deze zijne moeite met eene gouden medaille, van eene gepaste inscriptie voorzien, is vereerd.

Waarop de Heer Ambassadeur VAN CITTERS (in zijn verzoek om den vrijen uitvoer aan het Hof geslaagd zijnde) dezen boekschat, wel ingepakt, bezorgd heeft op 's Lands Oorlogschip *Reigersbergh*, gevoerd door den heer Kapitein FERDINAND VAN ZIJL; die den 8 October de rivier afgezeild zijnde, denzelven, den 18 daaraanvolgende, in 33 balen en 2 kistjes, afgeleverd heeft, welke den 21 te Leyden zijn aangekomen; hebbende H. H. Curatoren en Burgemeesteren, op intercessie van Holland, van H. Hoog Mog. mede verkregen vrijdom van 's Lands geregtigheden van inkomsten en tollen.

De boeken, na de aankomst ontpakt, en bevonden zijnde zonder eenige schade droog en wel overgevoerd te wezen, heeft men ook geene zwarigheid gemaakt om de getrokkene wissels tot eene som van 21000 guldens toe te accepteren en te voldoen; tot dat eindelijk de Heeren Professoren SPANHEIM, TRIGLAND en JACOBUS GRONOVIUS, de Bibliotheek met den Catalogus vergeleken hebbende, den 4 Maart 1691, hebben aangetoond het verschil tusschen den Catalogus en de overgezondene boeken; zwarigheid makende om de begrooting der defecten te doen,

het-

hetwelk zij evenwel op nadere instantie verrigt hebben; rapporterende vervolgens den 30 April 1691, « dat de Boekverkoopers HAKKE, LOPES en VERBESSEL de gedrukte boeken hadden geschat op 8159 guldens; dat, zoo men den koopprijs verder wilde vinden, men de gecollationeerde boeken moest rekenen op 10000 guldens, en de manuscripten op 15000 guldens; doch dat zij Heeren Professoren de gecollationeerde geen 5000, en de manuscripten ook geen 5000 guldens waard oordeelende, vervolgens moesten besluiten, dat deze Bibliotheek wel de helft minder waard was; dan men daarvoor had uitgeloofd. » Welk uitgebragt rapport, de gemelde Heeren tien jaren naderhand, om in de proceduren geëmploijeerd te kunnen worden, omstandig met redenen hebben bekleed, en bij dezelve volgehouden:

1°. Dat verscheidene Manuscripten wierden beloofd, die nogtans niet geleverd waren; ter staving zeven onderscheidene Manuscripten aanhalende.

En als VOSSIUS dit positief negeerde, en de boeken toonde, onder dat nummer opgegeven, heeft men 2°. gesteld:

2°. Dat, — indien, bij nadere opheldering, die quasi afgeleverden aangewezen waren, — zij in plaats van tot zoo een boek, van zulk formaat en met zulk eenen weidschen tijtel als op den Catalogus vermeld stond, verzonden werden 'naar eenige ingenaaide boeken, gequoteerd met A, B, enz.,

gen., uit opgeraapte papieren zamengesteld, houdende somtijds, in plaats van een geheel tractaat, een of twee bladeren in; zoodat dusdanig een gequoteerd boek, twee à drie vingeren dik, tien en meer numero's uitmaakte, die weder geheele bladeren van den Catalogus besloegen: waarvan men zes of zeven voorbeelden aanhaalde.

3°. Dat verscheidene Manuscripten, waarvan de Schrijvers en titels gesteld werden zonder limitatie, gansch incompleet waren; hetgeen men anders verwachten moest, omdat bij andere Manuscripten die gedeeltelijk geleverd werden het deel en defect op den Catalogus werden uitgedrukt; waarvan men tien voorbeelden gaf.

4°. Dat er verscheidene Manuscripten, als van oude vermaarde Auteuren, en daarom zeer zeldzaam en de eenigste bekende zijnde, bevonden waren of bekende boeken of van minder geleerde en geachte Auteuren te zijn. Tot bewijs daarvan noemden zij 24 stukken op, en onder anderen de *Pentateuchus.*

5°. Dat de titels meer beloofden dan praesteerden, en dat men bij sommige had bijgevoegd codex melior, auctior editis, of inedita, hetwelk bij collatiën hier en daar gedaan, niet alzoo bevonden was: waartoe 15 Manuscripten aangehaald werden, en onder anderen den *Suidas, editis non paullo melior.*

6°. Dat er verscheidene Manuscripten tweemaal op

op den Catalogus geplaatst waren, die maar eens geleverd waren. Toonende dat in drie gevallen, en zeggende zulks waar te zijn in verscheidene fasciculi.

7°. Dat de oudste en beste Manuscripten of door VOSSIUS zelven of door andere geleerde mannen waren gecollationeerd, de emendatiën afgeschreven en gedrukt: halende ten bewijze 24 nummers aan.

8°. Dat van de zeldzaamste Manuscripten afschriften gemaakt waren, die in andere handen en daarom gereeder ter druk waren: bevestigende dit met drie Manuscripten:

De Rapporteurs, volgens deze algemeene stellingen de Grieksche en Latijnsche Manuscripten taxerende, is de waardering niet hooger gestegen, dan tot *f* 4957 : 15

Terwijl die der Chimische Manuscripten en gedroogde kruidboeken, waarvan de begrooting gedaan is door de Professoren BIDLOO, HOTTON en LA MORT, bedroeg . . . . . . *f* 800 : —

Waarbij gevoegd de waardij van de gedrukte boeken, volgens de schatting van de voorzegde drie Boekverkoopers tot *f* 8159 : —

Is de gansche Bibliotheek, in de bijzonderheden onderzocht, naderhand, te weten ten processe, volgens de voorzegde berekeningen, waardig geschat . *f* 15916 : 15

Te-

Tegen alle welke stellingen de Raadsheer VOSSIUS., in Holland overgekomen, en ook in vervolg van tijd, *pendente lite*, in het algemeen gezegd heeft, ad lineam: « Dat hij in alles ter goeder trouw had gehandeld, geene boeken of Manuscripten outvreemd had; dat hij zich woordelijk hield aan het contract, te weten, alle boeken en Manuscripten te leveren volgens den Catalogus, zoo als die daar op gezet en door J. VOSSIUS gebruikt waren; en dat hij de ontbrekende naar tauxatie van kundigen zoude voldoen: dat hij de titels zelf, niet gemaakt, maar dezelve gevolgd had zoo als zij door zijnen Oom opgesteld waren. En (als naderhand de Catalogus, door COLOMESIUS op last van den Aartsbisschop gemaakt, uit Engeland was overgekomen): dat er geen verschil in de opgaaf der Manuscripten tusschen dien Catalogus van COLOMESIUS en den zijnen was, dan alleen in dertig stukken; hetgeen niet van aanbelang was in een getal van over de driehonderd, daar hij den Catalogus van COLOMESIUS niet gezien had, en zich ook maar verpligt vond om den zijnen te voldoen. Dat hij in het vervaardigen van den Catalogus gehandeld had naar stijl, in zulke gelegenheden gebruikelijk: want dat het aan alle geleerden bekend was, dat oude Manuscripten zelden compleet werden bevonden; dat er gemeenlijk bladen, ja gansche quaternen, aan ontbraken, zoo in het be-

begin, midden, als einde; en dat men desniettemin dezelve in de Catalogen stelde met hunnen naam, gelijk men die gewoon is te noemen, zonder daarbij het defect uit te drukken; dat er nooit in het verkoopen van Bibliotheken, waarin zulke defecte Manuscripten bevonden werden, daarover geschil of actiën gemaakt waren.

« Dat wanneer men, buitendien, op een' Catalogus stelde: « gedrukte boeken met Manuscripten « gecollationeerd »: men dan altijd eenvoudig zeide: dat ze tegen geschrevene boeken waren vergeleken, zonder te zeggen, hoe naauwkeurig en in hoeverre zulks gedaan ware. » — Al hetwelk, waarop het bijzonder scheen aan te komen, hij naderhand woordelijk bewezen heeft met attestatiën, geteekend door den Heer BALUSIUS, die de vermaarde Bibliotheek van den grooten COLBERT heeft verzameld, en daarvan Bibliothecaris geweest is; voorts door den Heer CLEMENT, den beroemden Custos van de Bibliotheek van den Koning van Frankrijk, en die mogelijk meer Manuscripten behandeld en onderzocht heeft dan ooit een geleerde vóór hem deed, en misschien na hem behandelen en onderzoeken zal; gelijk mede door den Heer PHILIPPE DU BOIS, Bibliothecaris van den Aartsbisschop van Rheims, welke lange jaren de Bibliotheek van den Koning bestuurd heeft; vervolgens door de Heeren MABILLON, FR. MICHEL GERMAIN, FRANÇOIS

CLAU-

CLAUDE GERCHERON, FR. BERNARD DE MONTFAUCON, DRAIMS en J. HARDOUIN, alle mannen van groote kunde, en meest Bibliothecarissen van de beroemdste Bibliotheken; eindelijk heeft hij hetzelve ook nog bewezen met eenige brieven van den beroemden J. G. GRAEVIUS. —

« Dat voor zoo verre men voorgaf, dat die Manuscripten, welke men in die acht algemeene aanmerkingen berispte en tegen derzelver waarde verkleinde, de voorname beweegredenen waren, waarom men de Bibliotheek had gekocht, zulks niet bleek bij het contract; en dat het hem om het even was waarom men de koop had aangegaan, als er maar een contract was aangegaan, dat hij aannam te voldoen.

« Dat, voor zoo ver betrof de Manuscripten, waarvan er vele, gequoteerd met de letters A en B, bij elkanderen waren gebonden; zulks de vrucht was van de aanhoudende reizen van zijnen Oom, als hebbende zulks vergaderd bij afschrift of als excerpten uit de voornaamste Bibliotheken; en dat men daarom hetzelve als aanmerkenswaardige fragmenten moest aanzien, en verkeerdelijk geheele tractaten verwachten: dat niet hij, maar zijn Oom dezelve zoo had laten inbinden en geintituleerd. En dat hij daarom ter goeder trouw handelde, gevende aan dezelven de opgaaf van den Overledene, en zoo als deze die gebruikt had. »

Zoodanig was de staat van het geschil tusschen de Heeren Koopers en de Verkoopers; men zou zich nu in eenen ongebaanden en oneindigen doolhof begeven, indien men eenigzins uitgebreid wilde melden het begin, de incidenten, den verderen voortgang, en het einde der proceduren, welke, begonnen in Mei 1691, eerst geëindigd zijn in Mei 1705. Wij zullen het evenwel zoo beknopt mogelijk aanstippen.

Nadat het Hof van Holland, waarvoor de zaak het eerst geïnstrueerd is, bij sententie van 10 Mei 1692 verklaard had, dat er voor partijen (als hebbende VOSSIUS, in conventie, geconcludeerd bij provisie tot namptissement, en de Heeren Curatoren en Burgemeesteren, in reconventie, bij provisie tot restitutie van de uitgelegde 21000 guldens) hinc inde geene provisie viel, werd deze sententie, den 2 Julij 1693, door den Hoogen Raad, voor wien de zaak bij reformatie was gebragt, te niet gedaan, condemnerende dezelve de Heeren Curatoren en Burgemeesteren, te namptiseren de 33000 guldens, afslaande solutum, mits dat VOSSIUS het contract naar de letter suppleerde en het ontbrekende vergoedde. Over de praestatie van die sententie weder in gijzeling zijnde geprocedeerd, werden Heeren Curatoren en Burgemeesteren, bij een dictum, in dato den 5 October 1694, gecondemneerd gijzeling te houden, tot dat zij de sententie van den

9 Julij 1693 hadden voldaan, en genamptiseerd de gemelde 33000 guldens, afslaande solutum alsmede eene som van 515 guldens, tot welke prijs de ontbrekende boeken nu al geschat waren.

Waarop over den aard van de proceduren: of men die, namelijk, mondeling zoude bepleiten, of wel beschrijven, niet alleen gedisputeerd, maar zelfs de zaak in den vollen Raad bepleit zijnde, heeft de Hooge Raad bevolen, bij een dictum van den 19 Januarij 1695, dat men de zaak ten principale zoude beschrijven, enz.

Gedurende den loop van welke proceduren, als de Heer Curator ROOZENBOOM, die op zijne aankomst als Curator de directie van dit proces op zich genomen, en daarna in onmin met verscheidene leden van hun Ed. Gr. Achtb. gerakende, en zich daarvan willende ontdoen, hetgeen hem wel degelijk werd belet, deze zaak zoo ver had laten verloopen, dat er tegen Curatoren en Burgemeesteren verstek verleend werd, heeft men zich moeten releveren van het verstek met refusie van kosten.

Over welke refusie van kosten verscheidene leden van hun Ed. Groot Achtb. zich zeer bezwaard vonden: des niettegenstaande is ten dezen opzigte de gemelde Heer President (die na de sententie van den 5 October 1694, als wanneer VOSSIUS de zaak ten principale voor het Hof Provinciaal weder wilde entameren, de Heeren

Curatoren en Burgemeesteren had geraden en bewogen, om hun best te doen deze zaak voor den Hoogen Raad litispendent te houden), in zoo verre geslaagd, dat de Praktizijns van partijen, overgeleverd hebbende hunne declaratiën, ten bedrage van *f* 2860 : 6 : -, deze op den 11 Maart 1700 zijn getaxeerd en verminderd op *f* 172 : 2 : -; verschillende het luttel, of die heer slaagde zoo ver, dat de declaratiën bijna waren gedilacereerd cum infamia.

En ten laatste is men, — om dit proces onder meerdere gedaanten als *Proteus* te doen voorkomen, — te rade geworden om bij civiel rekwest te verzoeken, gereleveerd te worden van den staat der processen. Ingevolge van welke men nader heeft kunnen goedvinden om te besluiten tot rescissie van den koop ob laesionem ultra dimidium. Waarmede de zaak weder eene vier jaren uitgerekt is, tot dat eindelijk bij eene definitive sententie van den Hoogen Raad, in dato den 20 December 1704, het verzoek om een substantieel relief of rescissie van den koop te hebben, gerejecteerd is, met verklaring, dat de Raadsheer VOSSIUS mogt volstaan met zijne contra-presentatie, waarbij hij verklaard had, te vreden te wezen woordelijk het contract te suppleren, of te vergoeden de boeken, die op den Catalogus stonden en ontbraken.

Met welke sententie men omtrent zoo verre gevorderd was, als waar men zich vóór twaalf ja-

ren

ren bevond; dewijl daardoor, gelijk in cas van rekening iedere post, zoo ook hier ieder manuscript in dit proces eene nieuwe quaestie kon opleveren, gelijk men dit reeds in de communicatoire schriften hinc inde had doen zien.

Weshalven, na eene vergeefsche poging gedaan te hebben om van den Raadsheer VOSSIUS interpretatie op gemelde sententie te verzoeken, heeft men besloten de gansche quaestie met een accoord uit de wereld te maken; waarin, na vijftien jaren sukkelens, eindelijk de Heeren Curator VAN DEN HONERT en de Burgemeester en Secretaris VAN DEN BERGH geslaagd zijn.

Hebbende de Heer VOSSIUS zich laten bevredigen met 1628 guldens; daar hij, met interessen als anderszins *f* 2119:8:-, te vorderen had: gevende echter nog over: het *Etymologicum magnum* SUIDAE, en daarenboven twee of drie Manuscripten, of met de beste Manuscripten gecollationeerde boeken. Welk accoord den 25 Mei 1705 goedgekeurd zijnde, is daardoor de Bibliotheek in het rustig bezit van dien boekschat geraakt; waarvan men tegenwoordig gansch andere gedachten heeft, door ondervinding nu bewezen zijnde welke kostbaarheden de geleerden daaruit hebben verzameld, en welk nut de nakomelingschap daaruit nog zal kunnen trekken; en men wel verzekerd is (waaraan men in de waardeering niet gedacht had) dat de gelegen-

heid om zulk eene verzameling van manuscripten te kunnen koopen in geene eeuw voorkomt. Zoodat men nu zeer te vreden is, dat het proces met kosten verloren, en die Bibliotheek behouden is, liever dan dat het proces gewonnen en de Bibliotheek verloren ware: alhoewel de kosten van het proces, door de menigvuldige vergaderingen gemaakt, niet veel minder dan 12000 guldens beloopen, voor zoo verre men [de Steller] met veel moeite heeft kunnen nagaan; terwijl daarentegen in het jaar 1692, volgens resolutiën van den 26 April, de Heeren Curatoren en Burgemeesteren geboden hebbende, om van alle disputen af te wezen en de Bibliotheek te behouden, in eens 26000 guldens, en VOSSIUS het volgens resolutie van den 8 Mei daaraanvolgende verlaten hebbende voor 28000 guldens, het verschil maar overbleef te zijn 2000 guldens; hetgeen toen niet overgestapt zijnde, naderhand wel 15000 guldens schade veroorzaakt heeft.

Toen nu de ijver van dit geschil even begonnen was, had men die informatiën noodig, waardoor men oordeelde te kunnen bewijzen, dat de Raadsheer VOSSIUS mala fide gehandeld had, met voor te geven, dat door de Universiteit van Oxford voor de Bibliotheek 3000 p. sterl. waren geboden geworden; alsmede, dat hij niet geleverd had *cuncta Vossiana:* twee punten weinig ter

zake

zake doende, als alleen de Practizijns securerende, om niet in hunne beurs gecondemneerd te worden; voornamelijk omdat een verkooper niet gehouden is het disavantageuse (als hier b. v. de bezwarende conditiën door de Universiteit van Oxford voorgeslagen) zelfs voor den dag te brengen, en zijne waar te decriëren; en in de tweede plaats, omdat hij zich bij het contract alhier aangegaan niet verbonden had *cuncta Vossiana* te leveren, maar alleen de boeken, volgens den Catalogus, zoo als die door ISACUS VOSSIUS, zijnen Oom, gebruikt waren. En dat het den Engelschen naderhand leed genoeg geweest is, blijkt uit den brief van den Heer VAN CITTERS, van den 17 December 1692, inhoudende, dat de Graaf VAN NOTTINGHAM, als bij aandrong om den vrijgeleibrief ter vrijen uitvoer van de Bibliotheek te erlangen, te kennen gaf, dat, indien de Manuscripten niet in het huis van den Ambassadeur gebragt waren, zij er daarna niet zouden gebragt geweest zijn. Ook uit eenen brief van BAILE aan den Geneefschen Professor MINUTOLI, in Februarij 1691 geschreven, en die in zijne Brieven, *Tom.* IV *pag.* 651, gevonden wordt.

Degene die, als zeer gemeenzaam met ISAAC VOSSIUS geweest zijnde, van alles de meeste inlichting geven kon, was ADRIAAN BEVERLAND, een Zeeuw van geboorte, op de Leydsche Universiteit gestudeerd hebbende; aldaar bragt

hij twee Verhandelingen in de wereld, de eene geïntituleerd: *de peccato originali*; de tweede: *de stolatae virginitatis jure*, en had eene derde geconcipieerd *de prostibulis veterum*, die niet alleen ergerlijk, maar ook verfoeijelijk gehouden werden: men had zich dan ook in het jaar 1679 van zijn' persoon verzekerd; en het schijnt dat de proceduren daarover buiten zijne verwachting (genoeg gewaarschuwd zijnde om te vlugten) zoo ernstig geloopen zijn, dat hij zich in submissie begeven, en verzocht heeft, om zijne jeugd (ofschoon toen reeds 27 jaren oud) verschoond te worden; desniettegenstaande was hij gecondemneerd om met ongedekten hoofde, ten aanhooren van een ieder, gemelde traktaten te wederroepen, en God en allen die hij door zijne verfoeijelijke stellingen beleedigd had, om vergiffenis te bidden; wijders onder plegtigen eed te beloven, van geene dergelijke Verhandelingen, met de Heilige Schrift, de eerbaarheid of goede zeden strijdig, te zullen uitgeven; voorts het traktaat *de prostibulis veterum* over te leveren; waarbij gevoegd zijnde eene boete van honderd zilveren ducatons, was hij vervolgens vervallen verklaard van al de privilegiën van de Universiteit, en werd hem deze niet alleen ontzegd, maar ook de landen van Holland, Zeeland en Westvriesland, met verbod om daar weder ooit binnen te komen, zonder voorgaande toelating, op lijfstraffe. Aan wel-

welke sententie hij in allen deele voldaan heeft, niet alleen met overlevering van het geconcipieerde traktaat *de prostibulis veterum*, maar ook met in Engeland als balling te leven.

Deze man was het echter, dien men noodig had, en die onder de hand door den Heer SPANHEIM aangezocht zijnde, om opening te geven van de behandeling, waarvan men den Raadsheer VOSSIUS verdacht hield, zoo verstandig was, om bij antwoord te toonen, genoeg van de zaak te weten, maar te gelijker tijd er op aandrong om absolutie van zijne sententie te erlangen, als nu reeds twaalf jaren in ballingschap doorgebragt hebbende.

Wat wilde men doen? zonder dat kon men niets van hem verkrijgen, en gaf hij al eenige verklaring, de sententie maakte die vruchteloos; weshalve, (daarover heen stappende,) werd door hem request gepresenteerd aan den Stadhouder Koning WILLIAM, hetwelk, bij letteren van den 26 December 1692, door Zijne Majesteit in handen gesteld zijnde van Rector en Regteren, aan dewelke hij ook eene soort van smeekschrift had overgegeven, is daarop favorabel geadviseerd; waarop de verzochte gunst hem schijnt toegestaan te wezen: ofschoon men naderhand met geen effect zijn getuigenis schijnt te hebben kunnen gebruiken, dewijl de Raadsheer VOSSIUS zeer vele brieven van hem te voorschijn bragt, waardoor aan

aan deszelfs getuigchissen alle geloof benomen werd; immers vindt men er geene in forma ten processe overgelegd.

Het tweede geval, dat ter zake van den aankoop van de Bibliotheek van VOSSIUS plaats heeft gehad, en hetgeen betrekking heeft op de bezorging van de publieke Bibliotheek, was, dat men in het jaar 1694, den 8 December, tot extraordinaris Custos van de Bibliotheek aanstelde CASIMIRUS OUDYN, geboortig van Mezieres aan de Maas, Monnik van de order der Praemonstranten van St. Michiel, die zich onophoudelijk oefenende in de kerkelijke historiën, en Procurator zijnde in een klooster van Bucille in Champagne, het geluk had, dat Koning LODEWIJK XIV derwaarts een' toer makende, lust kreeg om den 1 Maart 1680 aldaar te spijzen. De Oppersten van het klooster, dit gehoord hebbende en hunne onmagt voelende om den Koning te recipiëren, hadden zich zoek gemaakt: weshalve de overgeblevene Monniken hem, van niets wetende en in zijne cel studerende, kwamen aanzeggen, dat de Koning aangekomen was, en dat hij Zijne Majesteit moest complimenteren: hij hoorde deze aanmelding zeer koeltjes aan, kwam uit zijne cel te voorschijn, en maakte staande voets den Koning zulk een welgevallig compliment, dat het Zijne Majesteit zeer opviel, die vernemende, dat hij een man was zeer bedreven in

in studiis ecclesiasticis, terstond bevel gaf, om hem te Parijs in zijne Bibliotheek te emploijeren. Dit gaf hem gelegenheid om zijne studiën voort te zetten, zoodat hij aldaar in het jaar 1686 een supplement uitgaf der kerkelijke Schrijvers (op het werk van den Kardinaal BELLARMYN), waarmede hij zich eenen grooten naam maakte, maar zich tevens, veelligt door zijnen vrolijken en boertenden aard, veel haat op den hals haalde; hetgeen die uitwerking had, dat men hem onder verdenking bragt van over te hellen tot de gevoelens van de zoogenaamde Gereformeerden, en wist te bewerken dat hij Parijs tot gevangenis kreeg; hetwelk hem, vóór dat bevel al te groot, daar na al te naauw werd, zoodat hij vlugtte en den 26 October 1690 (gelijk hij zelf op een zijner geschonkene boeken heeft aangeteekend) te Leyden aankwam. Hier wendde hij zich tot den Heer SPANHEIM, als zijnde Historiarum Ecclesiasticarum Professor, en is hij door bezorging van dezen, en de liberaliteiten van den Heer Burgemeester DANIEL VAN ALPHEN SIMONSZ., den Professor TRIGLAND, en den Predikant DAVID KNIBBE, twee à drie jaren onderhouden. Nadat hij vervolgens, op aanbeveling van den gemelden Heer, een jaar te Hamburg had doorgebragt als Bibliothecaris van den befaamden Heer MEYER, alwaar hij 't, door het hem onverdragelijk humeur van denzelven, niet houden kon,

kon, is hij in het jaar 1694, op voorspraak van die Heeren, tot extraordinaris Custos op eene wedde van 250 guldens 's jaars aangesteld; welken post hij met trouwheid heeft waargenomen tot in September 1717, toen hij zijne oefeningen en zijn leven geëindigd heeft in den ouderdom van 79 jaren; de Universiteit drie of vier boeken geschonken hebbende, en een manuscript van zich nalatende, *de auctoribus ecclesiasticis*, dat naderhand te Leipzig in drie deelen in folio is uitgekomen.

Onder de conditiën, welke men in de briefwisseling tusschen de Heeren Curatoren en Burgemeesteren, en den Raadsheer VOSSIUS had vastgesteld, was ook deze: dat de boeken bij den koop verkregen, in afzonderlijke kassen geplaatst zouden worden, met deze inscriptie: *Libri* VOSSIANI *pretio emti:* waaraan men ten opzigte der manuscripten exact heeft voldaan; maar dewijl de gedrukte boeken door deze afzondering veel verwarring zouden hebben verwekt, (want de plaatsing der Bibliotheek geschiedt volgens de faculteiten, formaten en grootte), schijnt naderhand anders goedgevonden te zijn; immers men vindt het tegenwoordig dusdanig, dat men bij repen heeft laten drukken deze woorden: *Ex libris Viri Illustris* ISACI VOSSII *pretio emtis*, en op de eerste bladzijde van ieder boek zulk eene reep laten opplakken.

Om

Om nu te voldoen aan het laatste punt van de resolutie van Staat van den 28 Junij 1690, namelijk, dat men de dubbelde boeken bij verkoop of anderzins zoude beneficiëren; hadden de Curatoren en Burgemeesteren al in den beginne door den Heer Dr. HERMAN BOERHAVE en CASIMIRUS OUDYN, de Bibliotheek geheel doen in oogenschouw nemen, en werden de slechtste der dubbelde afzonderlijk in eene kas opgesloten; en vermits door het accoord en de voldoening aan hetzelve de Universiteit geheel meester van alles geworden was, is goedgevonden dezelve openbaar te veilen door PIETER VAN DER AA; gelijk dan ook geschied is den 1 Junij 1706, van welke boeken, deductis deducendis, in de rekening van den Rentmeester van dat jaar folio 159 verantwoord is eene som van 1750 guldens, 19 st. Doordien nu bij die auctie door VAN DER AA, sommige boeken te hoog waren opgejaagd, andere wel verkocht, maar niet afgehaald, en sommige voor compleet geveild, doch door de koopers defect bevonden en gerestitueerd waren, zijn alle dezelve dusdanig aan de hand geblevene boeken het volgende jaar 1707 verkocht door den boekverkooper VIVIÉ, en hebben dezelve nog mogen gelden de som van 210 guldens, 4 st.

AAN-

AANTEEKENINGEN.

Bl. 261. *in zijne eenigheid* sua fide *liquiderende.*) Over de wijze, waarop IS. VOSSIUS aan vele van zijne zeldzame en kostbare boeken en Mss. gekomen was, wordt hier, gelijk veelal elders, eenigzins *ambigu* gesproken. Hetgeen echter hier gezegd wordt, schijnt letterlijk waar te zijn; mits men het *raillante* er af doe, gelijk ook alle verdenking van dieverij. De zaak schijnt goed uitéëngezet en op billijke wijze voorgedragen bij CHAUFEPIÉ, *Diction. Histor.* Art. IS. VOSSIUS. rem. Q et R. — Dat VOSSIUS zichzelven hield, en door den Zweedschen Rijks-kanselier gehouden wierd, voor wettig bezitter van een *unicq* en blijkbaar uit de Koninklijke Zweedsche Boekerij medegenomen Handschrift, schijnt te blijken uit de geschiedenis van den *Codex argenteus* zelve, bij den Hoogl. DE CRANE, *Orat. de Voss. et Juniis*, p. 80, 81 (*Ann. Acad. Gron.* 1821.) Ofschoon ik aldaar VOSSIUS wel wat stelliger tegen den blaam of de verdenking, waaronder hij lag, had gewenscht verdedigd te zien.

Bl. 262. *ofschoon* Historiographus *zijnde van Holland en Westvriesland.*) De Heer VAN ROYEN heeft niet geweten of niet bedacht, dat de wedde wegens dien post (welke C. VAN BEUNINGEN slechts als een jaargeld onder dien titel wilde beschouwd hebben) reeds in 1671 aan VOSSIUS ontnomen was. Zie DE CRANE, *Orat. cit.* p. 35 en CHAUFEPIÉ en MARCHAND ald. aang. of liever, in plaats van MARCHAND, zijne bron, de *Brieven van* J. DE WITT, IV D. bl. 21—24.

Bl.

Bl. 262. *tot erfgenamen nalatende zijn' Broeders Zoon en Dochter* enz.) Het verhaal in dit stuk voorkomende, en waaruit ten duidelijkste blijkt, dat de erfgenamen van IS. VOSSIUS, door welke zijne Bibliotheek aan de Universiteit van Leiden verkocht, en met welke dit fameus proces er over gevoerd is, geweest zijn de Raadsheer G. J. VOSSIUS, en zijne Zuster, met Vrieschen naam, AAFKE geheeten, kinderen van IZAAKS Broeder MATTHIAS (DE CRANE *Orat. cit.* p. 36, 86), is zeer belangrijk voor de kennis der familiebetrekkingen van IS. V. — 1) alzoo 't die Nicht, tweede kind van MATTHIAS V., het aanwezen verzekert, 't welk haar *ontzegd* was door den geleerden DE CRANE (*d. Orat.* p. 85 *lin.* 15—18) — en waardoor hij tot de nog grootere tegenovergestelde dwaling was vervallen; van — 2) aan IS. VOSSIUS als erfgenamen te geven twee onechte kinderen, een Zoon en eene Dochter; welke thans blijken ('t geen de Hoogl. DE CR. zelf reeds eenigzins vermoed had) eeniglijk gesproten te zijn uit eene drukfout, waardoor in den brief van BEVERLAND ald. aangeh. p. 85, voor *patrui tui* gelezen wordt *patris tui*. (Zulk een brief, als die, *kon*, hoezeer niet geheel kiesch, vertrouwelijk geschreven worden, aan « lachende erfgenamen », gelijk ze in bekende spreekwijze genoemd worden; — maar zelfs een BEVERLAND, en aan en over een' onechten Zoon en Dochter, kon aldus niet schrijven!) — 3) Uit dien brief schijnt men het denkbeeld eenigzins te moeten inkrimpen, 't welk men over den grooten rijkdom van IS. VOSS. zoude opvatten uit de gem. *Orat.* p. 35.) 4) Het blijkt voorts uit dien brief, vergeleken met deze plaats, dat in de laatste ziekte van Oom ISAAC, Nicht AAFKE er bij was, om Oom op- (en op de erfenis-) te passen.

Bl. 281, v.) Over de andere Geleerden, welke in dit verhaal vermeld worden, zal ik geene letterkundige aanmerkingen maken. Wien 't lust, kan de bekende Schrijvers over de geschiedenis der Geleerden ten hunnen opzigte naslaan; welke daarentegen, ten opzigte van CASIMIR OUDIN, weer aangevuld kunnen worden, uit hetgene hier bl. 284, v. voorkomt. Maar eene uitzondering verdient de geleerde Nederlander, bepaaldelijk Zeeuw en Middelburger, ADR. of HADR. BEVERLANDT, jaren lang bestendig medgezel van IS. VOSSIUS, en nopens wien het alhier stellig verhaalde, dat hij zijn *rappèl van ban* aan dit proces over de bibliotheek van IS. V. hebbe te danken gehad, mij geheel nieuw was. Doch ook om over hem uit te weiden, waartoe het mij, uit mijne eigene en mijns Vaders collectanea, aan geene stof zoude ontbreken, is het hier de plaats niet. Ik merk dus alleen aan: *a*) dat ondanks het alhier stellig vermeld rappèl van ban, BEVERLANDT zijn gewoon verblijf in Engeland is blijven houden, blijkens zijn testament, geteekend te London, d. 21 Januarij 1704, waarvan ik een afschrift bezit; *b*) dat de beide drukken van zijn fameus werk, *de peccato Originali*, vermeld bij SAX. *Onom. Litt.* P. V. p. 256, bij DE LA RUE, enz. merkelijk van elkander verschillen; *c*) dat het mij voorkomt, dat hij ook in kerkelijke twisten (waarbij toen veelal staatkundige partijschap op den achtergrond zat) in Zeeland zich gemengd hebbe gehad; en het boekje: ALARDI UCHTMANNI, *vox clamantis in deserto*, naar B's zeer kennelijken, wonderbaarlijk verdraaiden en walgelijk opgesmukten stijl te oordeelen, een *pseudonym* satiriek stukje van BEVERLANDT zij, gelijk dit vermoeden ook door DE LA RUE vermeld wordt. H. W. T.

OVER DE HALFJARIGE CURSUS EN DE LANGE ZOMER-VACANTIEN OP DE HOOGE SCHOLEN.

DOOR DEN HOOGL.

J. H. VAN DER PALM. (*)

De inrigting, welke op naburige Akademiën plaats heeft, om jaarlijks twee Wetenschappelijke Cur-

(*) [Uit een verslag, door Z. H. G. opgesteld voor den Senaat onzer Universiteit, en door denzelven geädopteerd. — Ik neem deze gelegenheid waar, om openlijk te zeggen, dat ik geen het minst deel heb aan het geschrift over onze Noordelijke Hoogescholen, bij de Uitgevers van dit werk, bij diezelfde gelegenheid in 't licht gekomen; en waarmede ik zelfs in verscheiden bijzonderheden niet instem. (B. v. ik zou niet dan zeer ongaarn de Paasch-vacantie missen.) — De gronden voor de langere zomer-vacantie heb ik beknoptelijk voorgedragen in mijne aanteek. bij de Nederd. Vertaling van v. SCHLÖZERS *Theorie der Statistiek*, bl. 131, 132 en blijf nog daarbij. — God dank! dat wij ook niet noodig hebben, wegens ('t zij dan ware of ingebeelde) *Democratische Umtriebe* onzer studerende Jongelingschap, de Vacantiën in te korten! —
H. W. T.]

Cursus te houden, heeft eigenlijk tot oogmerk, den tijd der Akademische studiën te bekorten, zoo dat men in drie jaren zou kunnen afdoen, waartoe anders regelmatig zes zouden vereischt worden. Deze inrigting, meest strekkende ten voordeele van arme Studenten, heeft daarom bij ons, waar de mindere klassen gemakkelijker brood kunnen vinden, dan elders, en waar men steeds de Wetenschappen ook in uiterlijk aanzien heeft zoeken te houden, nimmer plaats gevonden; daar men veel eer het lang verblijf der jonge lieden op de Hooge Scholen zoo veel mogelijk heeft aangemoedigd; 't geen ook blijkbaar de geest en strekking is der beide thans bestaande reglementen op het hooger Onderwijs. En inderdaad met reden en wijsheid. De Wetenschappen laten zich niet inproppen en instampen, gelijk sommige dieren gemest worden: en de Geneesheer, die voorschreef, dat men, om beter gevoed te worden, niet eens, maar tweemaal daags, een overvloedig ontbijt, middag- en avondmaal moest nemen, zou tegen de wetten der spijs-vertering schroomelijk zondigen. Daarom noemt men ook eene zoo spoedig, met haast en maag-overlading verkregen geleerdheid, onbekookt, zich kenmerkende door voorbarigheid, praal van kennis, weidsche aanhaling van ongelezen boeken, en alle die gebreken, die men in vele schriften onzer naburen maar al te overvloedig kan opmerken.

In-

Indien er des niet te min groote mannen en schrijvers onder hen opstaan, het is, omdat geene gebrekkige instellingen zulke hindernissen in den weg kunnen werpen, die de verheven geest en genie niet te boven komt; behalve dat deze zich menigmaal daar aan niet kreunt, en zijnen eigen weg gaat. Onze oude en nog bestaande Akademiën, met derzelver doorloopende eenjarige Cursus, hebben steeds, en tot op dit oogenblik, zoo vele en grondige Geleerden voortgebragt, als de Duitsche; ja, zoo men de weinige honderden onzer kweekelingen met de vele duizenden aldaar vergelijkt, in veel grooter aantal. Wij, die onze leerlingen, en de schriften onzer naburen kennen, meenen dit met vrijmoedigheid te kunnen zeggen. Doch alle onze Geleerden zijn geen Schrijvers: och of zij het hier wat meer, en elders wat minder waren! De kleine uitgestrektheid van grond, binnen welke de werken onzer Schrijvers gedebiteerd worden, terwijl buitenlandsch vertier terstond door nadrukken verhinderd wordt, brengt boven dien te weeg, dat onze Geleerden weinig aanmoediging vinden om hunne schriften publiek te maken.

Wij houden dus eenen dubbelen Jaarlijkschen Cursus voor volstrekt schadelijk en verderfelijk; (en zelfs op dien meergematigden voet, als dezelve in het Zuidelijk Reglement bepaald is, waar het niet veel meer is, dan eene verdeeling van

het Akademisch Jaar in twee gelijke tijdvakken, ten minsten voor noodeloos en overtollig;) als geschikt, om door overhaasting der studiën, en verkorting van den tijd, daarvoor op de Hooge Scholen bestemd, het verval van grondige en bedachtzame geleerdheid krachtdadig in de hand te werken: waarom wij met allen ernst er op moeten aandringen, dat deze inrigting, welke reden daarvoor ook in de Zuidelijke Departementen bestaan moge hebben of nog bestaan, nimmer op onze Noordelijke Akademiën moge worden toegepast; maar dat dezen mogen blijven in het bezit van derzelver voorouderlijke instellingen, welker wijsheid door eene ondervinding van twee en een halve eeuw, luisterrijk bevestigd is.

Wij hebben het als een argument, ten voordeele van eenen dubbelen Cursus elk jaar, hooren aanvoeren, dat hierdoor de studiën gemakkelijker zouden gemaakt en de klagten over de menigvuldige Collegiën, die men, volgens de wet, verpligt is te houden, minder zouden worden. Maar wij verklaren, volstrekt niet te kunnen doorzien, hoe het één een gevolg van het andere zou kunnen zijn. De Collegiën, bij de Wet voorgeschreven, zijn de zoodanige, die ieder Student, indien hij zich in zijne wetenschap grondig en klassiek bekwaam wil maken, uit eigen beweging houden zou. Dat men zich over de te groote menigte dier Collegiën beklaagt, is alleen, om

omdat men het waarnemen derzelven niet naar behooren over zijne studie-jaren verdeelt, maar die, in het begin accumuleert, om zoo veel te eer aan zijne verpligting voldaan te hebben, en in de twee laatste Akademie-jaren, eerst slechts twee, daar na één, of zelfs wel geen Collegiën meer te houden. Maar hieraan zou een dubbele Cursus niet alleen geen voordeel, maar veeleer nadeel toebrengen, de gelegenheid tot accumulatie der Collegiën vermeerderen, en eindelijk geheel geen tijd tot het bestuderen der lessen meer doen overblijven. Dit accumuleren der Collegiën is een kwaad, dat door goede raadgevingen alleen kan verbeterd worden. Wetten daar tegen te maken zou weinig baten, of men zou ook het niet of slordig frequentéren der lessen door poenaliteiten moeten beteugelen, en eindelijk het innerlijk bestuur eener Akademie geheel op een' militairen voet moeten inrigten, 't geen voorzeker aan de edele geestdrift der voedsterlingen van Apollo en de Muzen niet zeer bevorderlijk wezen zou.

Doch de verdeeling van het Akademisch Jaar in eenen dubbelen Cursus schijnt vooral ook in verband te staan met de bepaling van den tijd der Akademische Vacantiën, die volgens Art. 22 van het Zuidelijk Reglement, in alles den tijd van twee maanden niet zouden mogen te boven gaan; en hierover moeten wij ons nu nog verklaren.

Indien deze bepaling in de Zuidelijke Departementen, om redenen ons onbekend, hetzij dan in vooroordeel, hetzij in gewoonte of iets anders gegrond, aldaar moet blijven bestaan, beklagen wij onze Zusterlijke Akademiën, als verstoken van een zeer groot voorregt, waarin de Noordelijke van derzelver oprigting af hebben mogen deelen, en welks weldadige invloed en strekking, tot bevordering van geregelde en liberale studiën, zoo zeer boven alle bedenking verheven is, dat een man als DANIEL WIJTTENBACH, in een geschrift (*) bijzonderlijk tot aanbeveling van eene geregelde *methodus studendi* ingerigt, openlijk verklaard heeft, *de wijsheid onzer Voorvaderen in deze instelling voornamelijk te bewonderen.*

Op onze Noordelijke Akademiën vieren wij, behalve de groote Zomer-Vacantie, ook eene Kers- en eene Paasch-Vacantie. Bij de oorspronkelijke statuten der Leydsche Universiteit, Art. 41, zijn de Vacantiën eenigzins anders bepaald, dan zij naderhand met goedvinden en overleg der Curatoren in der tijd gewijzigd zijn. De Zomer-Vacantie is daar korter, maar daarentegen heeft men er in hetzelve, behalve de Kers- en Paasch-

(*) Praefatio ad Selecta Principum Historicorum, p. 29, 30.

Paasch- ook eene Pinkster-Vacantie, eene Vacantie voor de recensie, eene voor Leydens-ontzet, behalve nog enkelde dagen. Het geheel bevat een tijdperk van omtrent zeventien weken. Vele kleine Vacantiën zijn sedert afgeschaft, en de weken, daarvoor bepaald, wijsselijk bij de Zomer-Vacantie gevoegd; waaruit die orde ontstaan is, die thans nagenoeg gelijkelijk op de Oude Vaderlandsche Akademiën plaats vindt.

Zulk eene groote ruimte van vrij tijd-gebruik, als hierdoor aan de Professoren jaarlijks wordt toegestaan, heeft menigmaal, wij zullen niet zeggen de afgunst opgewekt, maar ten minste hun lot zoo begeerlijk en benijdenswaardig doen schijnen, dat men begon te twijfelen, of het wel zoo nuttig was voor de Wetenschappen en studerende Jeugd, als aangenaam voor de Akademische Onderwijzers; en velen, het belang, noch der wetenschappen, noch der studiën kennende, maakten al ras het besluit op: het mag dan goed voor de Professoren zijn, maar voor de Akademie en de Studenten zou het beter zijn, dat de Vacantiën minder lang duurden. — Wij zijn verpligt, de wijsheid onzer vaderen tegen dezen laster der voorbarigheid, en de eer der Professoren, die gedurende twee en een halve eeuw het sieraad dezer Hooge School waren, te verdedigen tegen de onkiesche betichting, dat zij hun eigen gemak en genoegen steeds boven het belang van het on-

onderwijs en van de Studerende Jeugd, zouden behartigd hebben.

Wij willen daartoe niet eens ontkennen, of zelfs in twijfel trekken, dat de instelling der ruime Akademische Vacantiën, mede strekken moest, om den stand van Hoogleeraar vereerend, aangenaam, en begeerlijk te maken. Zoo vele andere verordeningen, vrijstellingen en verheffingen, in het burgerlijke en regterlijke dragen denzelfden stempel. Men meende de mannen niet hoog genoeg in waarde te kunnen houden, aan wie het edelste gedeelte der natie zijne dierbaarste panden toevertrouwde, en men hield het daarvoor, dat de grootste, wat zeggen wij? dat de eenigste waarborg voor den roem der vaderlandsche geleerdheid, en voor den rijkdom en de deugdelijkheid van het Akademisch Onderwijs daarvan afhing, dat de Professoren door eer en genoegen aan hunnen stand verbonden waren; en niet gehouden wierden voor schoolvossen, aan wie men, gelijk bij de Fransche instellingen, door schrale reglementen, een afgemeten slakkengang voorschreef, of die men, door ergerlijke en niets beduidende inspectiën, binnen banden en regels moest beperken. Het was veel meer door eer en genoegen, dan door voordeel, dat men weigeringen voorkwam van Predikanten, Geneesheeren en Regtsgeleerden, die hunne standplaatsen of Praktijk boven den Akademischen leerstoel verko-

kozen: een onheil, waarvan wij hoopen, dat de voorbeelden niet herhaald of vermenigvuldigd zullen worden; 't geen nogtans noodwendig het gevolg zou moeten zijn van eene mindere waardigheid, aan den Professoralen stand verknocht, of verminderde oplettendheid op 't geen denzelven begeerlijk en genoegelijk kan maken.

Doch bij het genoegen der Professoren bedeelde men daarmede ook het nut voor het Vaderland. Of zijn het niet de Professoren, die den roem der Nederlandsche geleerdheid steeds moesten vestigen en uitbreiden? En hadden zij daartoe geen ruimen tijd noodig voor hunne bijzondere studiën, onafgescheiden van het Akademisch Onderwijs? Wat meent men? Zou HEMSTERHUIS, SCHULTENS, ALBERTI, RUHNKENIUS, VALCKENAAR, WIJTTENBACH, om van geene andere en geene levenden te gewagen, zouden zij hunne onsterfelijke Werken hebben kunnen aan het licht brengen, indien er geene Vacantiën geweest waren, om ze te bearbeiden? Om werken voort te brengen gelijk die van deze mannen, zoo vrij van feilen, zoo naauwkeurig bearbeid, en niet ontluisterd door de sporen der overhaasting en voorbarigheid, heeft men den tijd noodig, dien onze Vacantiën openlaten; althans wij houden het voor wreedheid, door het inkrimpen van dien tijd, den vrijen arbeid der geleerdheid tot slaven-arbeid te vernederen.

Wij

Wij zwijgen nu, dat in verscheiden vakken van Akademische Wetenschappen, geleerde buitenlandsche reizen noodig zijn, die men, den zomer vrij hebbende, zoo kan inrigten, als zij behooren gedaan te worden; en niet gelijk wij van tijd tot tijd Duitsche Geleerden ons land zien doorvliegen; dat voor jonge Professoren de vacantiën onontbeerlijk zijn, om zich voor het wel waarnemen hunner posten voor te bereiden, en wat meer hiertoe betrekkelijk kan gemaakt worden: en wij vragen het een iegelijk in gemoede af, of het vermoed, ja zelfs gedacht mag worden, dat zoo vele Hoogleeraren, als sedert twee eeuwen onze Vaderlandsche Hooge Schoolen versierd hebben, altijd egoïstisch genoeg zouden geweest zijn, om met allen ernst de in stand blijving der Akademische Vacantiën vast te houden, indien het welbegrepen belang van het Onderwijs de vermindering derzelven vorderde.

Doch wij houden het ook daar voor, en zijn er op de stelligste wijze van overtuigd, dat ook voor de studerende jeugd de Vacantiën, gelijk zij thans plaats hebben, nuttig en onwaardeerbaar zijn. WIJTTENBACH heeft dit met ronde woorden openlijk gezegd, en men zal toch daaraan wel eenig gezag hechten. Studenten in naam alleen kunnen te dezen opzigte onverschillig zijn, en verkiezen misschien liever lang in de vrije Akademie-stad en korter in het ouderlijk huis te

zijn.

zijn. Maar edele Studenten, die den roem der Akademie uitmaken, beschouwen de Vacantiën als hun oogappel, als den tijd hunner eigen vrije oefening, waarin zij eerst het regte nut van het ontvangen Onderwijs smaken, en zich voor het volgende voorbereiden. Indien er veel te leeren is, er is dan ook veel na te denken, veel te herhalen, veel tot een geheel te brengen. Er zijn vele beschaafde kundigheden, tot welker aanleering en onderhouding men gedurende den Collegie-tijd geen gelegenheid heeft, en waarvoor de Vacantiën onontbeerlijk zijn; de oefening in vreemde moderne talen en geschriften komt hier vooral in aanmerking. Dat men toch de teugen der geleerdheid niet al loopende indrinke, gelijk uit den Nijl!

Hier komt nog bij, dat onze groote Vacantie het aanmerkelijkst deel van het Zomer-saisoen bevat. Professoren weten beter dan anderen, die er buiten af over oordeelen, hoedanig het met de Akademie-studiën der jonge lieden in den zomer gesteld is; hoe zij dan verflaauwen, bijkans te niet loopen, daar de een den ander opwekt, om de kamerlucht met die der schoone en ontloken Natuur te verwisselen; zoo dat het menigwerf tijd wordt, dat de groote Vacantie daar is, en de ouders geen noodeloos geld behoeven te verspillen, om hunne zonen elders te doen vertoeven, waar zij voor hunne vordering weinig nut trekken; terwijl men integendeel, na een

lan-

langer afwezen in den zetel der Muzen terug keerende, met nieuwen lust aan den arbeid valt, en al was het, dat men eenigen tijd mogt verloren hebben, denzelven door intensiteit, gelijk men het noemt, dubbel weder inhaalt.

Dit alles betuigen wij, op grond der ondervinding, aldus voor waar en onbetwistbaar te houden, en het is dit gevoelen alleen, dat ons met zoo veel ernst hierop doet aandringen. Wij zouden het zelfs noodeloos geacht hebben, hierover op deze wijze uit te weiden, indien wij niet bij ervaring wisten, hoe oppervlakkige redeneeringen dikwijls veel meer ingang vinden dan zij verdienen; vooral wanneer men zich diets maakt, dat men de zaak van het algemeen nut tegen het eigenbelang bepleit. Wij meenen overtuigend getoond te hebben, dat het eigenbelang, indien men het dus noemen wil, hier met het algemeen belang volkomen eenstemmig is. En al ware het, dat het er in dit geval slechts niet mede strijdig was, vertrouwen wij van de billijkheid, van de regtvaardigheid van het Gouvernement, dat het ons handhaven zal bij het bezit van wettig verkregen voorregten, en den moed in ons niet zal uitdooven, om alle onze krachten aan het nut der Akademische Jeugd, en den roem des Vaderlands te blijven toewijden.

HUL-

HULDE,

DER GEDACHTENIS VAN

JOHAN MELCHIOR KEMPER,

OPENLIJK TOEGEBRAGT OP DEN 23 SEPTEMBER 1824 IN DE GROOTE GEHOORZAAL DER LEYDSCHE HOOGESCHOOL,

DOOR

M. SIEGENBEEK,

BIJ DEN AANVANG ZIJNER LESSEN.

Naar het Latijn, door

Mr. J. H. VAN DER SCHAAFF.

Wat wil dat rond, gespierd, dat open, rein gelaat;
Die scherp gesneden mond; die breed gefronsde schedel;
Dat oog vol ziels; die blik, die onbeweeglijk staat;
Die vaderlandsche kop? 't Is al natuur en edel.
Geen wonder! — 't Is het beeld, het sprekend beeld van hem,
Die, hart en pligt getrouw, alleen door beider stem,
Naar 't doel, dat hem ontvlamt, staag rustloos voortgedreven,
Zijn stand, zich zelv' vergeet; zijn roeping met zich draagt,
En fier zich aan de spits eens heilgen opstands waagt,
Die 't Vaderland Bestaan en Vrijheid moest hergeven.
't Is vrij, dat Vaderland! Hij geeft zich PALLAS weêr.
Zoo keerde een CINCINNAAT naar Tiburs stille velden,
Maar 't juichend Rome zwoer zijn' Burger eeuwige eer,
En.... KEMPER praalt als hij — aan 't hoofd der ware Helden.

J. DE KRUYFF.

HULDE AAN DE NAGEDACHTENIS

VAN

JOAN MELCHIOR KEMPER,

DOOR

M. SIEGENBEEK.

Geëerde Hoorders!

Er is zeker niemand onder u, die niet ten hoogste getroffen is geweest, toen hem de allertreurigste mare, aangaande het onverwacht overlijden, van den waardigen KEMPER, ter oore kwam; die niet het verlies beweent, dat zoowel het Vaderland, als deze Hoogeschool van zulk eenen man berooft; ja die niet deze algemeene ramp, ook als de zijne heeft aangemerkt! — KEMPER toch is, in den bloei zijner jaren, (*) en zonder

(*) Hij was geboren den 26 April 1776, en is gestorven den 20 Julij 1824.

der eenige voorafgaande, of zelfs dreigende ziekte, ons ontvallen, even gelijk een sterke en frissche boom, door den onvoorzienen ruk van een geweldigen storm, met wortel en tak uitgeroeid, of wel door eenen onverwachten bliksemstraal, ter aarde wordt geworpen. KEMPER was voor deze Hoogeschool een leeraar, die met het hoogste regt onder derzelver voornaamste lichten en sieraden mogt gerekend worden; voor het Vaderland een burger, die aan hetzelve zoo vele weldaden bewezen heeft en verder in het vervolg nog zou bewezen hebben, ware een langduriger leeftijd hem ten deel geweest; hij was eindelijk een man van zoo veel hulpvaardige menschlievendheid, dat niemand tot hem kon naderen, zonder met gelijke liefde voor hem te worden ingenomen, als hij hem te voren bewondering had toegedragen.

Gij allen hebt derhalve het zoo gansch onverwacht en alleraandoenlijkst sterfgeval van zulk een uitmuntend man betreurd en beweent het thans nog zoo zeer, dat geen tijdsverloop in staat zal zijn, deze droefheid uit uwe gemoederen ganschelijk uit te wisschen. Indien het mij, te midden der algemeene droefheid, geoorloofd is, ook van mijne droefheid te spreken, hoe meent gij, M. H.! dat ik te moede was en nog ben, toen ik hem, dien ik twee dagen voor zijnen dood

dood nog in eenen bloeijenden welstand verlaten had, die ik waande dat voor mij behouden en in leven was, hem dien ik van mijne prilste jeugd af, onder mijne trouwste medgezellen, mijne opregtste vrienden tellen mogt, zielloos voor mij zag liggen! Voorwaar, ik was door droefheid zoo geheel verslagen en verbroken, dat ik, ter verligting daarvan, zelfs geene tranen storten kon. Dat derhalve de dood van dezen man een groot gedeelte van het genoegen mijns levens mij benomen heeft, zullen allen gevoelen, voor zoo veel zij het vermogen eener broederlijke vriendschap ter vervrolijking van ons levenspad, bij eigene ondervinding kennen, en tevens gevoelen wat voorregt het zij, een' KEMPER tot vriend gehad te hebben.

Van waar, derhalve, zoude ik voor mijne zeer hevige droefheid gepaster troost kunnen erlangen, dan door de gedachtenis van dien waardigen vriend en besten mensch mij dagelijks te herinneren, en deszelfs buitengewone gaven en hoedanigheden van verstand en karakter mij gestadig voor den geest te roepen? Van hier dan ook, dat het denkbeeld van zelve in mij oprees, om aan dezen uitmuntenden man eene openbare hulde toe te brengen; niet dat ik mij vermeten wil eene in allen deele volmaakte lofrede op hem te houden (waartoe ik zeker wete, dat meer talent, welsprekendheid en geleerdheid, dan ik bezitte, ver-

eischt wordt), maar om mede eenig gedenkteeken van eerbiedige genegenheid voor hem te stichten. Ik heb gemeend, dit het best in zijnen geest te zullen doen, wanneer ik daarbij, zoo veel in mij is, voor uwe belangen zocht te zorgen, voortreffelijke Kweekelingen dezer Hoogeschool, voor wier welzijn KEMPER, bij zijn leven, onophoudelijk waakte. Op uwe welwillendheid, zeer geëerde Hoorders! dan vertrouwende, zal ik kortelijk spreken, over KEMPER, *als het beste voorbeeld ter beschouwing en navolging van edele jongelingen.*

Er blonk, zoo als gij weet, in KEMPER eene wonderbare helderheid van geest, eene uitmuntende vlugheid van verstand en tevens een buitengewoon scherpzinnig oordeel uit, zoodat hij tot de echte en gemakkelijke bevatting van allerlei soort van wetenschap, doch inzonderheid die der wijsgeerige studien, door de Natuur als het ware scheen geschapen en gevormd te zijn. Deze hem door haar bewezene goedgunstigheid heeft hij zich ook altoos waardig betoond, door die uitmuntende gaven, waarmede hij van deze milde voedster, naar geest en inborst, zoo ruim bedeeld was, van kindsbeen af zorgvuldig aan te kweeken, en door eene onvermoeide naarstigheid gedurig te vermeerderen en te beschaven. Dit toch, beste jongelingen! is het, wat wij in KEMPER zoo zeer

als

als lofwaardig hebben op te merken, en tevens u ter navolging ten sterkste moeten aanbevelen! Tot u inzonderheid zij deze waarschuwing gerigt, die, even als hij, door de Natuur boven anderen begunstigd, ook meer dan anderen, aan die verderfelijke dwaling zijt blootgesteld, tot welke velen van uwe soort vervallen zijn, dat gij namelijk in den averegtschen waan verkeert, dat er voor u zulk eene groote inspanning van vlijt en oefening juist niet noodig zij, om, ieder in zijn vak, tot eenigen uitstekenden trap van roem te stijgen. Het voorbeeld van onzen KEMPER alleen stelt de ongegrondheid van dit denkbeeld genoeg in het licht. Nimmer toch zou hij in allerlei wetenschappen, maar vooral in de Regtsgeleerdheid, en bijzonder in het wijsgeerige gedeelte van dezelve, tot die hoogte van roem zijn opgeklommen, waarop wij hem met bewondering hebben zien staan, ware het niet, dat een onvermoeide ijver en naarstigheid zich aan zijn' gelukkigen aanleg en de heerlijke gaven, hem door de natuur verleend, gepaard had. Die naarstigheid werd reeds, bij zijne eerste intrede van de loopbaan der letteren, door zijne onderwijzers grootelijks in hem geprezen. De lof daarvan, gevoegd bij die beminnelijke zachtheid van zeden en blanke opregtheid van ziel, welke zich reeds in den jongeling openbaarde, strekte hem, verre meer nog dan zijn

 ge-

gelukkige aanleg, bij VAN OMMEREN, dien onvergelijkelijken leidsman en vormer van edelaardige jongelingen, zoo zeer tot aanbeveling, dat hij hem bij uitstek lief had en beminde. Uit de school van dezen uitmuntenden man, aan wien KEMPER steeds dankbaar erkende, na CRAS en DE BOSCH, het meest verpligt te zijn, ging hij in die van den onsterfelijken WIJTTENBACH over, die toen ter tijd, zoo door zijn' naam, als geleerdheid, den luister en het sieraad der doorluchte School van Amsterdam uitmaakte; en ook bij dezen man, die niet ligtelijk aan iemand, dan aan een' vlijtig' en naarstig' leerling, zijne genegenheid schonk, wist hij zich, zoo zeer, als iemand, bemind te maken. Voor het vak der Regtsgeleerdheid bestemd, gaf hij zich weldra aan de leiding van CRAS, te dien tijde beroemd Hoogleeraar aan het Amsterdamsch Atheneum, geheellijk over, en maakte zich zijn onderwijs met de uiterste naarstigheid ten nutte. Deze naarstigheid, en zijne aan den gelukkigsten aanleg gehuwde zedigheid en beminnelijke geaardheid bragten hem bij CRAS zoo zeer in achting, dat, ofschoon deze op dat tijdstip vele uitmuntende kweekelingen onder zijne hoorders telde, hij niet te min aan KEMPER, boven deze allen, de voorkeur gaf, en zelf geene kinderen hebbende, hem, die vroeg ouderloos geworden was, als een ei-

eigen zoon beschouwde en met vaderlijke toegenegenheid behandelde.

Door de lessen en het voorbeeld van dezen uitmuntenden man gevormd, heeft hij zich op eene naauwkeurige kennis der wijsgeerige Regtsgeleerdheid toegelegd, en wel in dier voege als dezelve door de studie der fraaije letteren wordt opgeluisterd. Een treffend bewijs hiervan is voorhanden in de geleerde en fraaije verhandeling, welke hij, even voor het voleindigen zijner studiën, onder voorzitting van den Hoogleeraar CRAS, in het openbaar en met geen' geringen lof heeft verdedigd.

Opgenomen zijnde onder het getal der Amsterdamsche pleitbezorgers, is hij al spoedig tot een stiller en voor zijn genie tot de letteren meer geschikter loopbaan overgegaan. In den jare 1798 namelijk, toen hij naauwelijks 22 jaren oud was, aanvaardde hij het Hoogleeraarambt in het Burgerlijk en Natuurregt aan de Geldersche Hoogeschool, hem vooral op aanbeveling van CRAS opgedragen. Uit dit vereerend oordeel, door de geleerdste mannen, door eenen CRAS inzonderheid over hem geveld, blijkt gewis ten klaarste, welk een' schat van kundigheden, niet door de grootste uitstekendheid van aanleg, maar alleen door onvermoeide naarstigheid verkrijgbaar, hij, reeds als jongeling, moet bezeten hebben.

Dezen schat heeft hij, door de beoefening der letteren, der wijsbegeerte en der Regtsgeleerdheid, in haren ganschen omvang, op het ijverigst voort te zetten, bij aanhoudendheid zoo zeer vermeerderd, dat hij niet slechts den gewigtigen post, dien hij bekleedde, zich als van dag tot dag meer waardig betoonde, maar dat de roem van zijnen naam, zoo door de voortreffelijkheid van zijn onderwijs, als door de geschriften van hem in 't licht gegeven, aan alle oorden zich verspreidde; weshalve ook andere Akademiën in ons Vaderland, als om strijd, naar het bezit van zulk eenen leeraar streefden.

Met hoe veel regt ik aan KEMPER den lof van aanhoudende naarstigheid gegeven heb, loopt ieder niet slechts uit het bijgebragte van zelf in het oog, maar wordt ook door de getuigenis van CRAS, op nieuw, ten sterkste bevestigd. Deze toch, die, als met het oog van eenen vader, de studiën en vorderingen van dezen zijnen meest geliefden leerling steeds zorgvuldig gadesloeg, schepte daarin zoo groot behagen, dat hij, bij het klimmen zijner jaren, eenige billijke verligting zoekende van den zwaarwigtigen post, dien hij, gedurende zoo veel jaren, met den grootsten lof alleen bekleed had, niemand waardiger keurde, dan KEMPER, om hem, als ambtgenoot, te worden toegevoegd. Hij heeft der-

derhalve de Bezorgers der Doorluchtige School, die ook zelve den man in hooge achting hielden, gemakkelijk overreed, om denzelven tot deelgenoot van zijnen arbeid en zijne waardigheid te benoemen.

KEMPER nu, ofschoon getroffen door de genegenheid der Harderwijksche burgerij, en daarom meer dan eens de aanzienlijkste beroepingen standvastig hebbende afgewezen, meende echter deze vereerende roeping te moeten opvolgen, deels uitgelokt door de voordeelen van die zeer aanzienlijke stad, welke tevens die zijner geboorte was, deels, en wel voornamelijk, genoopt door eerbied voor zijnen besten leermeester, in wien hij te gelijk, als 't ware, een' tweeden vader vereerde. Na verloop van drie jaren nogtans vertrok hij naar dezen zetel der wetenschappen, en zulks op begeerte en aandrang van CRAS zelven, als die aan onze Hoogeschool zoo groote genegenheid toedroeg, dat hij liever verkoos, zich van den geliefdsten deelgenoot zijner werkzaamheden beroofd te zien, dan aan Leyden een' zoo uitmuntend' onderwijzer te onthouden. Hoe volkomen nu door hem aan de hoog gespannen verwachting, hier van hem opgevat, beantwoord zij, en hoe vele luisterrijke proeven van naarstigheid en vlijt, gelijk van andere deugden door hem gegeven zijn, behoeft te dezer plaatse niet in het breede ver-

meld te worden. Zoo veel toch, meen ik, is uit het gezegde ten overvloede blijkbaar, dat ik u, zeer voortreffelijke jongelingen, met het hoogste regt vermaand heb, om, in het aankweeken der gaven van vernuft en geest, u door de natuur geschonken, u het voorbeeld van KEMPER ter navolging voor oogen te stellen, en uit hetzelve te leeren, dat er, ook bij den gelukkigsten aanleg eene groote en aanhoudende inspanning van oefening en arbeid gevorderd wordt, om iemand tot eenigen aanmerkelijken trap van uitmuntendheid en roem te doen opklimmen.

Dan er is nog eene tweede en belangrijker bijzonderheid, waarin ik u vermaan gedurig op KEMPER te zien, en zijn voorbeeld, zoo veel in u is, na te volgen. Ik bedoel die geheel voortreffelijke en hoogst lofwaardige wijze, waarop hij de edele gaven van zijnen geest, door standvastige naarstigheid verhoogd en beschaafd, en den grooten voorraad van kennis, waarmede hij was toegerust, ten algemeene nutte heeft aangewend.

Immers zult gij mij gereedelijk toestaan, dat de voortreffelijkheid van een groot man naar niets billijker kan worden afgemeten, dan naar de weldaden, welke hij aan de maatschappij bewezen heeft. Wanneer wij nu de voortreffelijkheid van KEMPER naar dezen maatstaf berekenen, zal

de-

dezelve zich, buiten twijfel, als zeer groot aan ons voordoen. Welaan, laat ons, om u de waarheid van het gezegde levendiger te doen gevoelen, het openbare leven van dezen uitmuntenden man wat van naderbij beschouwen, en in de eerste plaats, onderzoeken, hoedanig hij zich als onderwijzer en leidsman der edele jongelingschap, en daarna als burger jegens het Vaderland van zijnen pligt gekweten heeft.

Wat nu het eerste betreft, dat KEMPER alle pligten, tot zijnen post als Hoogleeraar behoorende, op het volkomenst vervuld heeft, getuigen allen, die 's mans onderwijs, of aan de Harderwijksche Hoogeschool, of aan de doorluchtige School te Amsterdam, of aan dezen zetel der wetenschappen, genoten hebben.

In de voordragt dier wetenschappen, welker onderwijs hem was opgedragen, leide hij zich op duidelijkheid, bondigheid en bevalligheid toe, zonder door ijdele praal van geleerdheid zich een naam te willen maken. Hij verzuimde echter daarbij niets wat dienen kon, om tot de kern en het eigenlijke wezen dier wetenschappen in te dringen, en dezelve, in haren ganschen omvang, te doen bevatten. Bij de voordragt inzonderheid der wijsgeerige regtsgeleerdheid, ging hij in dier voege te werk, dat hij aan hetgeen duister en diepzinnig was, het noodige licht bijzette, hetgeen

ver-

verward en moeijelijk was effen en gemakkelijk maakte. Hij zelf, geen bijzonder wijsgeerig stelsel toegedaan, maar, even als de honingbijen, uit de verschillende scholen, wat hem het aannemelijkste en beste toescheen, tot zijn eigendom makende, prees deze onbekrompene en echte beoefening der wijsbegeerte, ook aan zijne jeugdige toehoorders, ten sterkste, aan. — Verklaarde hij de onderscheidene gevoelens der wijsgeeren en de bewijsgronden, waarmede zij dezelve trachtten te staven, zoo uitte hij wel zijn oordeel over het een en ander, en deelde aan zijne toehoorders, met vrijmoedigheid, zijn gevoelen over de belangrijkste vraagstukken mede; maar hij was er nogtans in geenen deele op uit, om zijne leerlingen bij de woorden van hunnen meester te doen zweren. Van daar dat hij zulken, die een gevoelen, afwijkend van 't geen zij van hunnen onderwijzer gehoord hadden, op eene zedige wijze en met redenen, die van waarschijnlijkheid niet ontbloot waren, openlijk voordroegen, niet alleen gaarne duldde, maar hen ook prees; ja, dat hij zelfs diegenen, die daarbij de betamelijke zedigheid uit het oog verloren, niet ligt berispte, ten ware hun gevoelen hem verkeerd en schadelijk voorkwam. Voor 't overige was het hoofddoel van zijnen leertrant, om zijnen hoorderen het naauwe verband aan te wijzen, 't welk er tusschen

de

de beoefening der historie en fraaije letteren, en die der Regtsgeleerdheid bestaat, en hen tot voortzetting van de studie der eerste aan te moedigen. Op die wijze was zijne school ter vorming van grondige en bevallige Regtsgeleerden en van die soort van Wijsgeeren aan welke PLATO meende dat het bestuur van het Gemeenebest veiligst kon worden toevertrouwd, bij uitnemendheid ingerigt.

Doch waartoe zou ik hierover breeder uitweiden, daar ik velen hier tegenwoordig zie, wier ooren nog van de hoogst lieftalige en heilzame lessen van dezen uitmuntenden leeraar weêrgalmen, in wier gemoed zijne beeldtenis nog diep is ingedrukt, zoo als zij hem over de belangrijkste zaken, met duidelijkheid, scherpzinnigheid en bevalligheid hoorden redekavelen, en die het voor eene der grootste zegeningen houden, dat hun zulk een onderwijzer te beurt mogt vallen? En niet alleen zocht hij door zijn onderwijs het nut der studerende jeugd, zoo zeer als iemand, te bevorderen, maar hij stelde ook voor alle edelaardige jongelingen den toegang tot zich open, en rekende het onder zijne aangenaamste uitspanningen, om hen, door de heilzaamste raadgevingen, in hunne letteroefeningen op het regte spoor te helpen, en, onder gemeenzame en lieftalige gesprekken, hun de nuttigste lessen en

waar-

waarlijk vaderlijke vermaningen mede te deelen.

Ook hiervan strekt gij allen mij tot getuigen, edele jongelingen, zoo velen als gij onder mijne hoorders KEMPER tot leermeester gehad hebt. Wie zwer toch zal niet gaarne, met een dankbaar en bewogen hart erkennen, dat hij nimmer uit het gezelschap van KEMPER gescheiden is, zonder zich in kennis geverderd en tot allerlei deugden ontvonkt te gevoelen, en dat hij 's mans raad en voorlichting nooit te vergeefs heeft ingeroepen. — Zijne zeer aanzienlijke boekerij diende naauwelijks meer tot zijn eigen gebruik, dan tot nut dier jongelingen, welke hij zag dat met eene blakende zucht tot de letteren bezield waren; en noch de zeldzaamheid van eenig boek, noch de voortreffelijkheid der uitgave, of de luister van desselfs uiterlijk voorkomen (gij weet, hij was op eene nette boekverzameling gezet) leverde eenig beletsel, om het gebruik daarvan aan iemand, dien hij zulk eene gunst waardig keurde, toe te staan.

Met regt dan zal iemand, het laatst vermelde aandachtig gade slaande, in twijfel staan, of KEMPER door het voortreffelijk onderwijs, 't welk hij, als openbaar leeraar, aan zijne leerlingen mededeelde, dan wel door zijne bijzondere vermaningen, raadgevingen en allerlei dienstbetoon het nut der studerende jeugd meest bevorderd hebbe.

Ook

Ook een ander gedeelte der taak van een openbaar leeraar, het uitgeven namelijk van schriften, ter volmaking en uitbreiding der wetenschappen dienstig, heeft hij in geenen deele verwaarloosd, maar integendeel, zoo veel hem, bij een zoo bezig en werkzaam leven, mogelijk was, uitstekend volbragt. Er bestaan toch van hem verscheidene schriften, die zich door geleerdheid, wijsgeerige scherpzinnigheid en sierlijkheid van voordragt ten hoogste aanprijzen (*).

Hem nu, die zijn ambt als openbaar leeraar zoo roemwaardig heeft vervuld, mag men waarlijk den roem niet betwisten, van een allernuttigst burger voor den Staat geweest te zijn. Welk een grooteren en beteren dienst toch kunnen wij (gelijk CICERO ergens te regt heeft opgemerkt) den Staat betoonen, dan de jeugd te onderwijzen en op te voeden? Maar behalve deze, zijn er, gelijk gij weet, ook andere diensten, en van geen minder belang, door onzen KEMPER aan het Vaderland bewezen, om welke hij, met het volste regt, onder die burgers geteld wordt en tot de laatste nakomelingschap geteld zal woren, die zich

(*) Van deze schriften is eene naauwkeurige opgave zoowel bij de latijnsche uitgave van dit stukjen, als in de *annotatio* bij de Rectorale Redevoering van Prof. G. SANDIFORT, gehouden den 8 Febr. 1825. *Ann. Acad. Lugd. Bat.* 1824—1825.

zich aan hetzelve hoogst verdienstelijk hebben gemaakt.

„Hoe zeer nu alle deze diensten aan niemand uwer onbekend zijn, zult gij echter, buiten twijfel, van mij verwachten, dat ik, te dezer plaats, een kort overzigt daarvan levere.

„Reeds van zijne eerste jeugd met eene blakende liefde tot zijn Vaderland en de ware vrijheid bezield (*), heeft hij al aanstonds na den afloop zij-

(*) Onder het vertalen van dit artikel, herinnerde ik mij zekere zinsnede uit 's mans redevoering: *over de lotgevallen van onzen leeftijd, een voorbeeld opleverende, hetwelk de volken, en inzonderheid de Nederlanders, nimmer moeten verwaarloozen*, alwaar KEMPER, bladz. 29 en 30, volgens de vertaling van Mr. C. J. VAN ASSEN, zegt: « Wat beoogt gij toch, « die het burgerlijk leven regelen wilt naar de voor- « schriften van, ik weet niet welke school of welke « Philosophie? Niet te vrede met het geluk dat gij geniet, « bekommert gij u onophoudelijk, hoe aan uwe verste « nateven en afstammelingen dat goede, dat u is te « beurt gevallen; geheel, en veilig, en ongeschonden « over te brengen. Gij toetst alle de inrigtingen der « maatschappij aan het beeld der volkomenheid, dat gij « u zelven schept; gij meet hier naar af, wat nog voor « verbetering vatbaar is, en de menschelijke kwalen, « die gij niet uitdelgen kunt, tracht gij door wetten on- « schadelijk te maken.

« Het

zijner studiën, toen aller oogen en zielen op het Gemeenebest, dat kort te voren eene groote verandering ondergaan had, gevestigd waren, aan de burgerlijke beroerten op zulk eene wijze deel genomen, dat hij de ontwerpen en pogingen der meer gematigden tot beteugeling der woede van sommige heethoofden rondborstig en manmoedig ondersteunde en verdedigde. De vreedzame standplaats, die hem, kort daarna, te Harderwijk te beurt viel, brak vervolgens alle bemoeijenis met staatszaken voor eenige jaren geheel af, en deed hem aldaar enkel bezig zijn, met door een vrij en verlicht onderwijs, goede burgers en regenten voor het Vaderland te vormen. Zelve aan geene bijzondere partij in het staatkundige gehecht, maar eeniglijk door zucht voor het Vaderland, en de ware

« Het is groot en voortreffelijk, 't geen gij beoogt; « verre zij van mij deze werkingen van het menschelijk « vernuft, met laatdunkenden blik te verachten.

« Dat beeld van het volmaakte wekt de zoete en « hemelsche hope op, die ons een beter en gelukzaliger leven spelt; het heeft iets, hetwelk ons het hart « versterkt, verheft en opwaarts voert boven al wat « laag en verwerpelijk is, ja gaarne belijde ik openlijk « en plegtig, dat ik nog somwijlen met streelend her- « denken voor mijnen geest terugroep die vervlogen da- « gen mijner jongelingschap, toen deze droomen mijne « jeugdige verbeelding begoochelden. »

VERT.

ware vrijheid gedreven, trachtte hij ook diezelfde onpartijdigheid, diezelfde opregte liefde voor het algemeen belang in de harten zijner leerlingen te doen ontvlammen.

Welk eenen afkeer hij van alle vreemde overheersching gevoelde, heeft hij inzonderheid in het begin van het jaar 1806 getoond, toen de geruchten omtrent de instelling van een Koningrijk van Holland onder een' Fransch Vorst dagelijks aangroeiden. Toen namelijk heeft hij, doch ('t geen de voorzigtigheid volstrekt vorderde) zonder bijvoeging van zijnen naam eenige brieven nopens die geruchten in het licht gegeven, ten oogmerk hebbende, om, ware het doenlijk, het lieve Vaderland voor zulk een dreigend gevaar van slavernij te behoeden.

Diezelfde edele geestdrift van eene ziel, aan welke de slavernij ten gruwel was, en die voor het Vaderland, en deszelfs roem en vrijheid in liefde blaakte, wekte, zeven jaren later, onzen KEMPER op, om de van tijd tot tijd toenemende geweldenarijen van den Keizer der Franschen, met voorzigtig beleid, doch tevens met kloekmoedigheid, te keer te gaan, ten einde tot verlossing des Vaderlands, zoodra zich, gelijk men hoopte, eene gunstige gelegenheid zou opdoen, den weg te banen. — Met eenige voorname mannen te dien einde geraadpleegd hebbende, en

en het plan, daartoe gemaakt, eerst heimelijk, doch met geene geringe vrucht, standvastig achtervolgende, is hij daarna, zoo ras de tijd scheen rijp te zijn, onder medehulp van eenige deelgenooten, die deze loffelijke poging ondersteunden, meer openlijk, als de hersteller onzer vrijheid opgetreden, en alzoo onder de eersten en voornaamsten geweest, die de leuze ter herwinning van onze onafhankelijkheid voor de goede Burgerij hebben opgestoken.

Met welk eene onvermoeide voortvarendheid, onwrikbare standvastigheid van geest, oordeelkundig overleg en koelbloedige bedaardheid, hij die gewigtige taak, onder den zegen des Allerhoogsten, heeft ten uitvoer gebragt, is iets, waarbij ik te dezer plaatse niet langer zal behoeven stil te staan, naardemaal hij, volgens het eenparig gevoelen, onder die dapperen, aan wie het herwonnen Vaderland zijne herkregene vrijheid, (voor zoo verre dit aan menschelijke krachten mag toegeschreven worden) verschuldigd is, eene eerste plaats bekleedt (*). — Doch niet alleen heeft hij

(*) « Ik ben getuige geweest (schrijft de Graaf VAN HOGENDORP in zijne *Bijdrag. tot de huishoud. van Staat*) van zijne warme liefde tot het Vaderland en « van zijn heldenmoed in November 1813 bij de her- « stelling van onze onafhankelijkheid. Wij zijn het « niet

hij aanspraak op dezen lof, maar ook op een' anderen, die ik twijfel, of niet voor nog grooter te houden zij, dien namelijk van de voornaamste bewerker geweest te zijn, dat de Staat voor het vervolg eene inrigting verkreeg, waardoor deszelfs rust en voorspoed het best verzekerd scheen.

Het Vaderland nu gered en het staatsgebouw op vaste zuilen gegrond zijnde, beschouwde KEMPER den rang van ambteloos burger verre weg het gelukkigste, en toonde met der daad, dat hij geene andere waardigheid, dan die van openbaar leeraar, voor zich begeerde, daarin het zekerst bewijs gevende, dat hij het roer van Neêrlands staatshulk niet uit eerzucht, maar enkel uit liefde voor het Vaderland, gedurende eene korte poos, in handen genomen had.

Dan ofschoon hij standvastig weigerde, den post, welken hij nu reeds zoo vele jaren, met ongemee-

---

« niet altijd eens geweest in de Staten Generaal omtrent « de voorgedragene wetten in den geest van het be- « stuur; maar geen verschil van gevoelens heeft ooit « eenigen invloed gehad op onze vriendschap. Ik wijde « hem gaarne deze hartelijke herinnering toe, welke zeker « algemeen zal zijn bij tijdgenoot en nageslacht. Hij « heeft eenen naam nagelaten, die het schoonste erf- « deel van zijne zonen zijn zal.» *9de Deel 2de Stuk* *bladz. 459.*

meenen luister, had vervuld, en dien hij als zijn eenigst vermaak beschouwde, voor eenen anderen te verwisselen, heeft hij echter, ten gevalle van onzen geëerbiedigden Koning, die zijne trouw, opregt karakter en voortreffelijke gaven van verstand en geleerdheid op grooten prijs stelde, aan die raadsvergaderingen, tot welke hij geroepen werd (en dit werd hij van 's Konings wege menigmaal) zich nimmer willen onttrekken, oordeelende, dat het de pligt van ieder goed burger is, om, naar zijn vermogen, het Vaderland en den Koning te dienen.

Gaarne heeft hij ook de taak der vervaardiging van nieuwe Wetboeken, hem, nevens andere geleerde mannen, aanbevolen, op zich genomen; en met hoeveel naarstigheid, kunde en beleid, hij gestadig in dat allergewigtigst werk, tot aan het einde van zijn leven, is bezig geweest, is, even als de lof, door hem daarbij verworven, aan allen bekend, zoodat zulks mijne lofspraak in geenen deele zal behoeven. — Ook achtte hij zich verpligt, de vereerende roepstem zijner medeburgeren te moeten eerbiedigen, die hem voor de Tweede Kamer van de Staten-Generaal gestemd hadden. Op deze zeer aanzienlijke schouwplaats heeft hij zoo de uitstekende gaven van geest en geleerdheid, waarmede hij was toegerust, als zijne onkreukbare trouw, eerlijkheid en opregte vader-

landsliefde, op het luisterrijkst ten toon gespreid; zoodat er weinigen waren, die hem niet eerbiedigden, niemand, die hem niet bewonderde. Nimmer werd daar eene zaak van eenig belang in overweging gebragt, waarover hij zijn gevoelen niet duidelijk, uitvoerig, welsprekend en met bijbrenging van zulke redenen voordroeg, die ter overtuiging meest geschikt waren, en ten klaarste deden zien, dat hij de zaak uit alle oogpunten bezigtigd had, en met dezelve volkomen bekend was. — In het wederleggen der bewijsgronden van anderen, indien dezelve hem min voldoende voorkwamen, was er niet ligt iemand, die hem in scherpzinnigheid van redetwisten, in begaafdheid en rijkdom van zeggen overtrof. Dat hij in dezen nimmer uit gunstbejag, maar altijd uit innerlijke overtuiging handelde en sprak, heeft hij, zoo door vele andere proeven, als inzonderheid daardoor duidelijk bewezen, dat hij niet schroomde van den Koning, wiens gunst hij in hooge mate bezat, en dien hij zelve den grootsten eerbied, de hartelijkste verkleefdheid toedroeg, met bescheidene vrijmoedigheid te verschillen, zoo dikwerf eene door denzelven voorgedragene wet hem toescheen met de belangen van den Staat minder overeen te komen. Doch evenzeer als hij het eenen vrijgeboren' mensch onwaardig rekende, om, door eene lage en kruipende toestemming,

ming, de koninklijke gunst te bejagen, evenzeer verfoeide hij de gewoonte der zoodanigen, die bijna altijd 's Konings voordragten bestreden, alleen met inzigt, om, boven anderen, vóor volksgezinde ijveraars bekend te staan.

Dit rigtsnoer volgende, bragt KEMPER te weeg, dat hij en bij onzen geëerbiedigden Koning, om zijne kunde, goede trouw en opregtheid van karakter, zeer gezien was, en tevens dat hij, met de algemeene stem van het beste en verstandigste gedeelte der Natie, onder de voortreffelijkste en verdienstelijkste burgers van het Vaderland geteld werd.

Houdt dan, vooortreffelijke Jongelingen, op dezen u kortelijk geschetsten loop van het openbare leven des uitmuntenden mans, als op eenen spiegel, het oog bestendig gevestigd, ten einde van daar eenen prikkel te ontleenen, om de gaven van uwen geest en geleerdheid, door onvermoeide vlijt verhoogd en veredeld, naar uw beste vermogen, ten algemeenen nutte te besteden. Wat toch kan er schooners en loffelijkers worden uitgedacht, dan een leven, gelijk dat van KEMPER, geheel aangelegd ter bevordering van het geluk der menschheid en des Vaderlands. Moge het ook allen niet vergund zijn, tot gelijken trap van roem en eer op te klimmen, of aan het Vaderland zulke groote diensten te bewijzen, als

 KEM-

KEMPER aan hetzelve bewezen heeft, dat wij nogtans, met alle magt, er naar streven, om zijne voetstappen, zoo veel in ons is, te drukken, zijn voorbeeld van verre na te volgen!

Gij hebt gezien, geliefde Metgezellen! gij hebt in het voorbeeld van dezen man gezien, welke eerbelooningen een leven, zoo roemwaardig ingerigt, vergezellen! Ik bedoel niet zoo zeer de schitterende teekenen van eer en waardigheid, met welke hij, naar verdienste, was versierd; niet omdat ik van oordeel ben, dat zij te versmaden zijn, maar omdat zij, uit hunnen aard, slechts weinigen ten deele vallen; maar ik heb op die belooningen het oog, welke zeker niet minder te waarderen zijn, de hoogachting namelijk van alle weldenkenden, den hartelijken rouw van menschen van allerlei stand, bij iemands uitvaart, de eervolle overbrenging eindelijk van zijnen naam tot de nakomelingschap, en het genot van een' eeuwigdurenden roem. Dit alles viel KEMPER, in de hoogste mate, te beurt; dit zal, gedeeltelijk althans, ook ons te beurt vallen, indien wij, zoo veel in ons is, ons geheel naar zijnen voorgang schikken.

Tot die navolging des besten leermeesters en vriends, welke ik tot dus verre u heb aangeprezen, zult gij mij gaarne willen toestemmen, dat in de laatste plaats nog behoort, dat wij zijne zedelijke voor-

voortreffelijkheid en die beminnelijke deugden, welke ook zijn bijzonder leven hebben versierd, ons gedurig voor oogen stellen! Want ofschoon die voortreffelijkheid, door al het vorige, wel eenigermate wordt ten toon gespreid, zoo vorderen echter, zoowel het oogmerk mijner rede, als mijn gevoel van vriendschap en hoogachting, dat ik tevens de bijzondere deugden, waaruit dezelve geboren werd, eenigzins onderscheidener ontvouwe.

Onder deze moet, buiten twijfel, als eene voorname hoofddeugd gerangschikt worden die uitstekende goedhartigheid, waardoor hij allen ten dienste stond, en die zich dadelijk kenbaar maakte bij de ontplooijing van dat vriendelijk voorhoofd, en in den geheelen omvang en trekken van zijn gelaat (*). Ontelbaar zijn de heerlijke vruchten, welke uit deze goedhartigheid, het uitvloeisel van het edelst gevoel van menschlievendheid, niet slechts voor de zijnen, zijne bloedverwanten en gemeenzame vrienden, maar voor al-

(*) Hoe volkomen slaan deze woorden op de juiste teekening van KEMPERS open gelaat en karakter, welke voor jaren reeds geleden, de verdienstelijke JAN DE KRUYFF in dichtmaat onder zijn portret schreef, en die wij tot een motto voor deze Vertaling geplaatst hebben! VERT.

allen, die dezelve inriepen en niet geheel onwaardig schenen, zijn voortgesproten, zoodat het getal der genen, die hij door weldaden aan zich verbonden had, niet zou zijn op te sommen. Voorts vertoonde zich in hem eene onopgesmakte opregtheid en beminnelijke eenvoudigheid, welke zich terstond in zijn gelaat en zijne gesprekken openbaarden en allen genegenheid en vertrouwen inboezemden. — Doch, hoezeer er niets in hem gevonden werd, dat naar eenig bedrog, dubbelhartigheid, of gemaakte deftigheid zweemde, nam hij echter de regelen van voorzigtigheid te wel in acht, om of op eene ontijdige wijze de ware gevoelens van zijn hart te openbaren, of aan anderen eene regtmatige oorzaak tot misnoegen te geven; en, zoo dikwijls als het te pas kwam, wist hij de achtbaarheid van het karakter, dat hij bekleedde, op eene uitstekende wijze te handhaven. En wat zal ik zeggen van die onkreukbare eerlijkheid, waarop hij zich, gedurende zijn gansche leven, zoo zeer heeft toegelegd, dat noch vleijerij, noch bedreigingen, immer in staat waren, om hem van het regte spoor te doen afwijken? Te weten, aan de grootste zachtzinnigheid en toegevendheid paarde hij eene onwrikbare standvastigheid en sterkte van ziel, die ten uitwerksel had, dat hij, hetgeen hem regtvaardig, eerlijk en braaf voorkwam, be-

sten-

standig volgde en eeniglijk aan de inspraak van zijn geweten gehoor gaf. Die sterkte van ziel, die ik met lof in hem vermeldde, was ook daarin kennelijk, dat hij, in andere dingen gul en openhartig, de oorzaken van droefheid, welke hij had (en hij had die somwijlen in zeer drukkende mate) zelfs aan zijne vertrouwdste en gemeenzaamste vrienden niet ligtelijk mededeelde, en zijne zielesmart onder een vrolijk gelaat en opgeruimde gesprekken wist te verbergen. Niet minder heeft hij, zoo zeer als iemand, het luisterrijkste voorbeeld van zedigheid en ongeveinsde nederigheid gegeven, en door daden getoond, dat hij van alle hovaardij en laatdunkendheid eenen afkeer had. Wie uwer toch, mijne Hoorders, heeft in KEMPER, ofschoon, wegens zijne uitstekende verdiensten omtrent het Vaderland, tot den luisterrijksten trap van eer verheven, en in de Koninklijke gunst, zoo zeer als iemand, deelende, immer ook de geringste verandering van zeden waargenomen, en of eenige daad van hem gezien, of zelfs eenig woord uit zijnen mond gehoord, met zijne vroegere zedigheid en eenvoudigheid niet overeenkomstig? In den dagelijkschen omgang zachtzinnig en gemakkelijk en tot toorn in geenen deele geneigd, bleef hij altijd een voorstander van vrede en eendragt; — in den gezelligen vriendenkring, waaraan hij, ook te midden

den van het bedrijvendst leven, zich nimmer onttrok, verhoogde hij, door de aangenaamheid zijner gesprekken en de bevalligheid van zijn vaardig vernuft, boven anderen de algemeene vrolijkheid.

Dat nu een man van zulk een' karakter en met zoodanige deugden versierd, ook tevens de beste echtgenoot en vader geweest zij, is iets, dat naauwelijks eenig betoog behoeft. Met welk eene trouw en standvastige liefde, hij de teederste gade bemind; met welk eene naarstigheid en zorgvuldigheid hij zich steeds beijverd hebbe, om het verstand en hart zijner kinderen met nuttige kundigheden te verrijken, en tot al, wat eerlijk en deugdzaam is, te vormen, kunnen allen getuigen, die ooit in zijn huis gemeenzaam verkeerd hebben, kan de door geen tijdsverloop ligtelijk te heelen droefheid der zijnen en hunne godsdienstige eerbied omtrent den overledenen getuigen. — En welk een opregt en getrouw vriend hij geweest zij, daarvan strekt niet alleen gij, hooggeleerde REINWARDT, VAN DER PALM, VAN ASSEN en meer anderen, die hier tegenwoordig zijt, mij tot overvloedige getuigen, maar kan ik zelve ook getuigenis dragen, die, van mijne vroegste jeugd, door de naauwste vriendschap aan hem verbonden, zijne trouw en standvastigheid door eene veeljarige ondervinding beproefd heb; daarvan

van kan, boven anderen, en zal gaarne hij met mij getuigen, die het derde lid was, van het jeugdig vriendschapsverbond, waaruit, ons gansche leven door, de liefelijkste vruchten voor ons ontsproten zijn, mijn hartelijk geliefde vriend, ABRAHAM DE VRIES.

Alle die deugden, eindelijk, welke wij tot dus verre in KEMPER beschouwd hebben, namen haren oorsprong, sterkte en gedurigen aanwas, uit dat regtschapen en mannelijk gevoel van godsvrucht, hetwelk hem van kindsbeen af was ingeplant. Dit gevoel had hij niet opgedaan in de scholen der Wijsgeeren, maar had hij getrokken uit de leer van CHRISTUS, dien zekeren en veiligen Uitlegger van den goddelijken wil, van wien hij zich, even blijmoedig als dankbaar, een' leerling en vereerder verklaarde (*).

Zoo

(*) Getuige hiervan strekke 's mans proeve ter beantwoording van de vraag: « *Hebben de groote gebeurte-* « *nissen, welke in het staatkundige, en de verschil-* « *lende begrippen, welke in het godsdienstige en wijs-* « *geerige, sedert ruim het vierde van eene eeuw, in* « *Europa hebben plaats gehad, eenen voordeeligen of* « *nadeeligen invloed gehad op de ware verlichting in* « *het godsdienstige en zedelijke van de volken van dat* « *werelddeel; en wat mag men, als gevolgen van dezel-* « *ve, in die opzigten, met reden nog verwachten?* »

door

Zoo was dan, geëerde Hoorders, het beeld van alle openbare en bijzondere deugden in KEMPER zigtbaar, wel door eene ligte schaduw van menschelijke zwakheid eenigermate verdonkerd, maar door geene wezenlijke zedelijke verkeerdheid bezoedeld. Zoodanig en zoo groot een' man, als ik met enkele losse trekken hier geschaduwd heb, hebben wij allen in hem erkend, bemind en bewonderd; in hem, die een

---

door Bestuurders van TEYLERS Stichting en Leden van het Godgeleerde Genootschap met den gouden eerpenning bekroond, alwaar KEMPER, bladz. 64, zich dus hooren laat: « Ik ben Christen, en verheug « er mij dankbaar in, dit te zijn. Ik beschouw het « Christendom als het voortreffelijkste geschenk, waar- « door de Voorzienigheid aan het menschdom eenen ze- « delijken en gezuiverden godsdienst gewaarborgd heeft. « Ik geloof, dat de voornaamste waardij van het Chris- « tendom daarin bestaat, dat hetzelve een geopenbaar- « de godsdienst is, welke gezag en verzekering in de « plaats van overreding en redenering stelt; en zoo « spreekt het dan wel van zelf, dat ik, uit dit oogpunt, « geene verlichting in het godsdienstige als waar erken- « nen kan, dan die, welke dit gezag onaangeroerd « laat en met deze beginselen vereenigbaar is; en dat « derhalve, naar mijne overtuiging, niet alleen de zoo « zeer verspreide leer eener volkomene ongodisterij, « maar zelfs die eener onbepaalde verwerping van alle « geopenbaarde godsdienst, een wezenlijke achteruit- « gang der ware godsdienstige verlichting in *Europa* is « en zijn moet. » VERT.

een der grootste lichten en sieraden was van deze Hoogeschool; in hem, die met volle regt onder het getal der verdienstelijkste burgers gesteld werd, die de wellust was van alle braven en boven anderen in de genegenheid en achting van onzen goeden en wijzen Koning deelde.

Dat wij voor de hevige droefheid, welke zijn ontijdig afsterven ons veroorzaakt heeft, troost en verligting zoeken in de gedurige beschouwing van het voorbeeld, ons door hem gegeven, en door deszelfs standvastige navolging ons waardige leerlingen en vrienden van KEMPER betoonen!

Dit doende, zullen wij het allerbest de nagedachtenis van dezen voortreffelijken man vereeren en onzen eerbied en liefde jegens hem, niet slechts door woorden, maar ook door daden, aan den dag leggen.

REDEVOERING,

OP HET FEEST VAN HET VIJFTIGJARIG BESTAAN

VAN HET GENOOTSCHAP

PICTURA,

TE DORDRECHT, OP DEN 17 AUGUSTUS 1824.

DOOR

A. KIST Ez.

GEACHTE HOORDERS!

Er is geene klagt zoo algemeen, dan die over de snelheid, waarmede de tijd voorbijgaat. — In dien gulden leeftijd, in welke men zorgen noch kommer kent, in welke men vol hoop en verwachting de levensbaan vrolijk en zonder den bijstand van anderen meent op te treden, moge men zich over den rassen loop der uren verheugen, naauwelijks slaan wij het pad onzer bestemming, als meer gevorderden in jaren in, of wij vragen elkander en ons-zelven met verbazing: « waar blijft de tijd? » Natuurlijk is dus het verlangen der meeste reizigers op den levensweg naar eenig rustpunt, hetwelk hun gelegenheid geeft op den afgelegden weg terug te zien, en zich voor den toekomstigen met nieuwen moed te

bereiden. — En zoo dan heeft de mensch zich sommige tijdperken tot rustpunten uitgekozen. — Hij viert met zijne vrienden en betrekkingen den dag zijner geboorte, dien van zijn huwelijk of van andere gewigtige gebeurtenissen zijns levens. — Even zoo vieren maatschappijen, steden en volken de belangrijke dagen, welke in hunne geschiedenis, met gulden letteren, zijn aangeteekend. — Naar mate nu het tijdperk, de afstand van den afgelegden weg grooter is, des te gewigtiger wordt de overdenking, des te aangenamer niet zelden de herinnering, des te vuriger wordt de dankbaarheid, en het is tot zoodanig eene allezins aangename bezigheid, tot eene plegtige en voor den kunstminnaar zoo belangrijke feestviering, dat wij thans alhier zijn zaamvergaderd. —

Het is mijne taak, M. H.! in dit uur, daartoe, uwe denkbeelden te besturen; eene taak, ik gevoel het, boven mijne krachten. — Eene taak, welke ik zoo gaarn door eenen meer ervaren, door eenen welsprekenden redenaar, had vervuld gezien, doch welke te weigeren, mij, als een der voormalig werkende leden van dit Genootschap, ongepast scheen. — Ja, geachte Bestuurders! neem mijne poging in dit uur aan, als een bewijs mijner erkentenis voor de welwillendheid, met welke Gij mijne geringe verdiensten en kunst-arbeid, nu achttien jaren geleden, door het eermetaal hebt aangemoedigd! En gij allen, M. H.!

M. H.! beschouwt mijne voordragt als de vrucht mijner hoogachting voor de kunst, als het offer mijner dankbaarheid aan dit Genootschap, en verleen mij Uleder toegevende aandacht!

En zal ik dan op dit plegtig feest Uliedén met afgetrokkene bespiegelingen bezig houden? Zullen wij door ingewikkelde beschouwingen onze vreugde verkoelen en alzoo minder aan de bestemming van dezen dag beantwoorden? Neen: laat ik u het feest van het vijftigjarig bestaan van het Genootschap *Pictura* mogen voorstellen, als een allerbelangrijkst feest voor Dordrechts ingezetenen, en daartoe met u de volgende drie hoofdpunten overwegen:

I. Dit feest is allerbelangrijkst: omdat het is eene welverdiende hulde aan de Schilderkunst.

II. Omdat wij ons op hetzelve de lotgevallen herinneren van een Genootschap aan die Kunst toegewijd.

III. Omdat de beschouwing van het nut door dit Genootschap gesticht, ons tot ijverige medewerking of bevordering van deszelfs bloei kan aanmoedigen en aansporen.

I. Dit feest is allerbelangrijkst, omdat het is eene welverdiende hulde aan de Schilderkunst. —

De schoone kunsten behooren tot de edele vruchten van 's menschen verheven aanleg. — Het zijn de uitwerkselen van dat gevoel voor alles wat goed, edel en schoon is, dat ieder in zich ontwaart, en dat bij sommigen slechts even behoeft te worden opgewekt, om de hoogste geestdrift voor de kunsten te doen ontstaan. — Dat gevoel voert den mensch in de onbeperktste kringen der verbeelding en der wezenlijkheid; vervult zijnen geest met een schat van nieuwe denkbeelden en bereidt hem eindelijk het voortreffelijkst vermogen; het vermogen om te kunnen scheppen wat niet bestond.

Zoo stort dan de dichter zijn gevoel uit in zijne zangen; zoo kweekt en verfijnt de beminnelijke toonkunst onze aandoeningen; zoo toovert de schilder op het doek, en zoo worden wij opgevoerd in die hoogere sfeeren hunner verbeelding; zoo worden wij aanschouwers en deelgenooten hunner idealen.

Schoon er slechts weinigen gevonden worden, wier kunstgevoel tot kunstbeoefening opleidt, bestaat er over het algemeen een zeker welgevallen bij den mensch, om de vruchten van het kunstvermogen van anderen gade te slaan, en er is niemand van eene beschaafde opvoeding, die zich open-

openlijk tot een vijand der schoone kunsten zou durven verklaren. — Moge men echter hier of daar eenige uitzondering op die geestdrift voor dicht- en toonkunst ontwaren, ten opzigte der schilderkunst is de stem meer algemeen voordeelig en hare uitwerking is meer zeker, is meer onbepaald. De geleerde en de eenvoudige, de aanzienlijke en de geringe, allen brengen haar hunne vereering en hunne hulde.

Maar ik spreek van eene welverdiende hulde; laat ons de drangredenen daartoe wat nader ontwikkelen.

Welk een ruim veld wordt hier voor onze beschouwing geopend! Hoe zou ik u hier kunnen bepalen bij het nut eener kunst, welke bij zoo vele heilzame handwerken en bedrijven als onmisbaar kan worden gerekend! Hoe zoude ik u kunnen herinneren aan de genoegens, welke den beoefenaar zijn weggelegd, wanneer hij, door zijn scheppend vernuft, de heerlijkste tooneelen daarstelt; wanneer hij de spelingen zijner weelderige verbeelding verwezenlijkt en tafereelen te voorschijn roept, welke nimmer bestonden! Hoe zoude ik hier den lof kunnen uitspreken eener kunst, welke, gelijk eene algemeene taal, tot alle volken der aarde spreekt en voor allen verstaanbaar is, of die zalige genietingen maken, welke wij smaken bij het beschouwen van een schoon tafereel, even als onze ziel eene onverklaarbare vol-

voldoening ondervindt, bij het hooren van een voortreffelijk muzijkstuk. — Hoe zoude ik verder u hier de verrukking kunnen schetsen, die wij ondervinden, wanneer wij in onze woningen ons verplaatst vinden in de verafgelegenste oorden der aarde; wanneer wij de berigten der reizigers opgehelderd zien door de getrouwe afbeeldingen der oorden, welke zij ontdekten, of wanneer wij in hetzelfde oogenblik de gloeijende warmte van den zomer en de kille huivering van den winter gevoelen, de woede der orkanen of de spiegeling der stille watervlakte opmerken, of eindelijk, wanneer onze geliefde vrienden en betrekkingen ons ook dan nog omringen, wanneer de dood hun reeds onmedoogend van onze harten heeft afgescheurd. — Doch hoe ruim dit veld zijn moge, en hoe heerlijk de bloemen zijn, welke ons op onze schreden derwaarts zouden omringen, heb ik gemeend, eenen anderen weg te moeten inslaan en het volgende aan uwe aandacht te moeten herinneren.

Wanneer wij de geschiedenis der schilderkunst (of, wilt gij liever, die der beeldende kunsten, welke wij daarbij moeten insluiten,) gadeslaan, is het reeds de oudheid dezer kunst, welke haar als de nalatenschap van vroegere geslachten doet eerbiedigen. — Want, ofschoon wij de narigten van ARISTOTELES, THEOPHRASTUS of PLINIUS, omtrent hare uitvinding, voor

gis-

gissingen of fabelen mogen houden, kunnen wij veilig veronderstellen, dat de zucht tot navolging en het vernuft van den mensch, spoedig zullen gebruik gemaakt hebben van den omtrek, welken de schaduw der ligchamen bij het zonlicht, of de wederkaatsing der voorwerpen in het water, als eene natuurlijke aanleiding tot nabootsing schijnt aan te wijzen. — Voegt men daarbij die begeerte der kinderen tot teekenen, of tot het vervaardigen van gedaanten of figuren, dan gewis zal niemand betwisten, dat deze kunst reeds in de vroegste tijden kan bestaan hebben en met de overigen naar den prijs der hoogste oudheid dingen kan.

In Egypte was zij gewis vóór den tijd van MOZES bekend, daar wij in de grondwet van den Israëlitischen Godsdienst, ook het verbod van het maken van beelden en gelijkenissen, den volke vinden aangekondigd; terwijl bovendien de vordering, welke de bouwkunde en hare versierselen toen gemaakt had, haar aanwezen doet veronderstellen. — Wij vinden het gevoelen dus niet ongegrond, dat HERMES, die in de eerste dagen der afstammelingen van NOACH leefde, en als de uitvinder der Hieroglyphen genoemd wordt, tevens de uitvinder der schilderkunst geweest zij; wanneer zij ook *toen* niet reeds bestaan hebbe, daar de Hieroglyphen, buiten kijf, hare uitvinding niet hebben kunnen voorafgaan.

Wij mogen niet verzuimen op te merken, hoe men bij HOMERUS, die tot de oudste der ongewijde schrijvers behoort, gewag gemaakt vindt van vele voorwerpen, welke de teeken-, schilder- en beeldhouwkunst als aanwezig en zeer bekend veronderstellen. — Zoo spreekt hij van het standbeeld van Minerva, van de gouden standbeelden van Alcinoüs, van het schild van Achilles, door Vulcaan met zinnebeelden versierd, van het versierde borstharnas van Agamemnon en van de tapijtwerken, welke de vrouwen van dien tijd vervaardigden, aan een van welke de schoone Helena arbeidde, en waarop zij de gevechten tusschen de Grieken en Trojanen afbeeldde, welke om hare schoonheid en bekoorlijkheden waren ontstaan. — Wij lezen dit, in de vertaling van den heer VAN 's GRAVENWEERT, aldus:

Zij vindt haar in 't paleis bij 't kunstig weefgetouw,
En 't wrochten van een kleed, waarop haar vlijt, getrouw
De krijgsverrigting maalt der Grieksche en Trooische helden
En 't leed, om haar ontstaan, op de onbezaaide velden.

Volgens KAREL VAN MANDER heeft GYGES het eerst de schilderkunst in Egypte beoefend en is zij van daar naar Griekenland overgebragt. — PYRRHUS, die ongeveer dertien eeuwen vóór CHRISTUS geboorte leefde, was de eerste Grieksche schilder, waarvan wij eenige narigten ontdekken. Na hem leefden POLYGNOTUS, CLEOPHAN-

OPHANTES, BULARCHUS, PANAENUS, PHIDIAS, ZEUXIS en anderen, welke de kunst meer en meer volmaakten, tot eindelijk PROTOGENES en de Prins der Grieksche schilders, de onsterfelijke APELLES, dezelve tot den hoogsten trap van roem hebben opgevoerd.

Met den luister van Griekenland hield ook de bloei der schilderkunst op; zij vlugtte naar het zegevierend Rome. — Omtrent drie eeuwen voor onze jaartelling was FABIUS PICTOR de eerste Romein, die met eenigen roem het penseel hanteerde; met hem herleefde de achting voor de kunst. — Schoon zijne opvolgers geenszins in grootsch genie bekend zijn, en onder de regering der Keizers de kunststukken van Griekenland binnen Rome verzameld en ten toon gesteld werden, vinden wij echter de namen van LUDIUS, AMULIUS, PACUVIUS, TURPILIUS, CORNELIUS PINUS en ACCIUS PRISCUS met roem vermeld; doch wanneer wij de klagten van PLINIUS, over het verval der kunstbeoefening in zijnen tijd, in aanmerking nemen, kunnen wij ons geen groot denkbeeld vormen van den bloei der kunst, welke met den val van het Romeinsche Rijk en de daar uit gevolgde onlusten en oorlogen in Europa haren glans zag tanen, en, gedurende bijna twaalf eeuwen na CHRISTUS geboorte, in vergetelheid en minachting bedolven scheen.

b.

b. Zegen wij, M. H.! hoe zeer de kunst wegens hare oudheid eerbiedwaardig is, laat ons in de tweede plaats, uit hare geschiedenis eenige trekken opzamelen, welke ons kunnen bewijzen, hoe veel achting de kunst en de kunstenaren in die tijden mogten genieten.

Ik merk hier echter aan, dat, naar mate de voortbrengselen der kunst zeldzamer waren, aan dezelve eene meerdere waarde moest gehecht worden, waarom wij ons dan minder zullen behoeven te verwonderen over de aanzienlijke opofferingen voor derzelver verkrijging gedaan; doch ook dit in aanmerking genomen zijnde, getuigen de volgende voorbeelden, boven alle bedenking, van de hooge achting der Ouden voor de kunst.

Zoo lezen wij, dat CANDAULES, de Koning van Lydië, van den schilder BULARCHUS een stuk kocht voor zoo veel goud als hetzelve konde opwegen, eenen prijs, welke te belangrijker wordt, wanneer wij ons herinneren, dat niet dan eeuwen daarna, onder de regering van NERO, 64 jaren na CHRISTUS geboorte, de kunst om op doek te schilderen, is uitgevonden.

Algemeen had het Volk zoowel als het Landsbestuur bij de Grieken de meeste achting voor de kunstenaars, de meesten van welke tot de voornaamste geslachten behoorden. — Hunne namen werden in de jaarboeken, met eervolle melding, op-

opgeteekend. — De Rhodiërs stichtteden eenen tempel ter eere van een hunner schilders. — De Amphictyones, de hoofden der Staten van Griekenland, meenden, POLYGNOTUS, als kunstenaar, geene eer genoeg te kunnen bewijzen; zij bevolen dat men hem in alle steden van Griekenland kosteloos en rijkelijk zoude herbergen en onthalen; eene eerbetoning, welke niet te beurt viel dan aan diengene, die tot den roem des Vaderlands aanmerkelijk en bij uitnemendheid had bijgedragen.

ATTALUS, Koning van Pergamus, bood de waarde van honderd dertigduizend gulden voor eene schilderij van ARISTIDES, en JULIUS CESAR besteedde tachtig talenten (omtrent vijftigduizend gulden) voor eene schilderij, op welke Ajax was afgebeeld.

Opmerkelijk is de eerbied, welken de Koning DEMETRIUS voor het kunststuk van PROTOGENES betoonde, toen hij Rhodus belegerde. — Dit stuk, aan hetwelk de schilder zeven jaren arbeidde, en welks voortreffelijkheid APELLES van bewondering had doen verstommen, was in de stad, en zoude, door den brand, welke de belegeraars in eenige gebouwen hadden moeten steken, om de overwinning en de inneming derzelve te verzekeren, aan de vlammen zijn blootgesteld. — Doch de roem van het voortreffelijk kunstgewrocht was den Vorstelijken belegeraar be-

bekend, en boezemde hem het lofwaardig besluit in, om liever den goeden uitslag van het beleg te laten varen, dan een beroemd schilderstuk te doen verloren gaan. — Hij staakte den aanval, en het meesterstuk van PROTOGENES was voor de Rhodiërs behouden.

Gij zult u, M. H.! de gemeenzaamheid herinneren, met welke de Rijksgrooten van ALEXANDER, de winkel van APELLES bezochten, en de vriendschap welke deze magtige Vorst den kunstenaar betoonde. — De edelmoedigheid, met welke hij de schoone CAMPASPÉ aan APELLES afstond, kan u bewijzen, hoezeer de overwinnaar van zoo vele volken de geweldigste der hartstogten beheerschte, om der kunst in den kunstenaar zijnen eerbied te betoonen.

LUCIANUS verhaalt ons, dat de schilder ETION, bij de Olympische spelen, een zijner stukken vertoonde, hetwelk de algemeene bewondering wekte. — Het was eene afbeelding der bruiloft van ALEXANDER en ROXANE. — De Opzigter der spelen, PROXENIS, was zoodanig met dit kunststuk ingenomen, dat hij aan ETION, die een vreemdeling was, en niets bezat dan zijne kunst, zijne dochter ter vrouwe gaf; eene daad van een openbaar aanzienlijk ambtenaar, welke bewijst hoe groot de achting voor de kunst bij de Ouden geweest is.

JULIUS CESAR nam de kunst zeer ter harte

te. — AUGUSTUS inzonderheid versierde de tempelen met de voortbrengselen der Grieksche kunst. — En AGRIPPA volgde het loffelijk voorbeeld zijns schoonvaders; PLINIUS vermeldt van eene schoone redevoering, door hem gehouden, over het voordeel om de schilderijen en standbeelden in de particuliere huizen van Rome voorhanden, aan het publiek te vertoonen. — Eindelijk vinden wij aangeteekend, dat PLATO en SOCRATES in hunnen tijd de schilderkunst als eene uitspanning hebben beoefend.

c. Maar, M. H.! is onze hulde aan de kunst pligtmatig, komt haar dezelve toe uit hoofde harer oudheid en der hooge achting, welke men haar oudtijds betoonde, wij worden er niet minder toe aangespoord, *door de beschouwing van den roem, welken Nederland door haar verworven heeft.*

Het zijn toch geenszins de kunstgewrochten der Antieken, welke de schitterende verzamelingen uitmaken, waarop Europa zich beroemen mag; met den val van het Romeinsche Rijk en de daarmede gepaarde verwoestingen, gingen de meeste voortbrengselen der Oudheid jammerlijk verloren. — Doch naauwelijks herleefde de kunst in den jare 1260, door den Florentijner CIMABUÉ, of het was voor Nederland bestemd, door de uitvinding van JAN VAN EIJK, de volmaking der kunst aanmerkelijk te bevorderen. Zijne ontdekking,

king, om met olieverw te schilderen, werd weldra naar Italië overgebragt en de lijm en eiverw spoedig geheel vergeten.

Maakte toen de kunst in Italië rasse vorderingen, schitterde daar een LEONARD DA VINCI, een TITIAAN, een CORREGGIO, een RAPHAEL en MICHEL ANGELO? waren de vijftiende en zestiende eeuwen roemrijk voor de scholen van Rome, Venetië en Florence? was Duitschland trotsch op zijnen ALBERT DURER, en roemde Frankrijk zijn POUSSIN? wij noemen eenen AERTSEN, HEEMSKERK, BLOEMAART, BREUGHEL, VAN LEIDEN, VAN MANDER, MIREVELT, en den Prins onzer schilders, den grooten RUBBENS, onder wiens leerlingen TENIERS, VAN HOECK, VAN THULDEN en VAN DIJK met bewondering worden opgeteld. — Ja, M. H.! het waren de kunststukken der Nederlandsche school, welke in dien tijd inzonderheid waren beroemd en gezocht; de hoven van Berlijn en Weenen, Rusland, Engeland en Spanje wisselden tegen hun goud de vruchten der Nederlandsche kunst, en de Vorsten van Europa gaven aan Neêrlands schilders de schitterendste blijken van onderscheiding, verhieven sommigen tot den ridderstand en verleenden aan allen hulp en bescherming. — Toen bereikte de Nederlandsche school eene luisterrijke hoogte; Antwerpen was het Athene van Europa, Mechelen telde meer dan 150 werkplaatsen, en alle

alle de steden van Holland wedijverden om den palm der overwinning.

Ook onze stad mogt zich op eenen MAAS, ARNOUT VAN GELDER, BOL, LAVECQ, HOONEN, ADRIAAN VAN DER BURG, op eenen AALBERT CUYP beroemen, en waar zoude ik eindigen, wanneer wij onze beschouwing verder dan de zeventiende eeuw wilden uitstrekken, of die namen wilde optellen, welke als een REMBRAND, FLINK, DOUW, BERGHEM, VAN DE VELDE, DUJARDIN, LAIRESSE en VAN DER WERFF, met zoo vele anderen, Neêrlands kunstroem hebben onsterfelijk gemaakt?

Het was dus de Schilderkunst, welke dien roem voor Nederland verwierf! O hoe zeer verdient die kunst onze hulde! hoe belangrijk wordt ons nu het feest, hetwelk ons het vijftigjarig bestaan herinnert van een Genootschap, geheel aan haar toegewijd! Hoe klopt nu ons hart van vreugde over dit ons vaderlandsch feest. — Kom, dat de verhevene toonkunst ons bijsta om dat gevoel uit te drukken, en besluiten wij dit eerste deel onzer rede met den zang van onzen Dichter HELMERS:

Hier rijst de Schilderkunst, en 't menschdom ziet verbaasd,
Het leven der natuur, op doek of hout geplaatst.
Zal ik mijn hulde hier die wonderwerkers brengen;
Het wierook van mijn dank in gouden schalen plengen;

Hun offren op 't altaar; het Godgeheiligd vuur
Ontsteken U ter eer, Bezielers der Natuur?
Gewis niet, 'k hoor alreeds door duizenden van monden
Den lof van Hollands kunst, door Oost en West, verkonden.
Hoe vlamt de trotsche Brit op Neêrlands schilderschat?
Wat magt van kunst de Seine ook in haar arm omvat,
Op Hollands Schilders is zij moedig! 'k Zie ze pralen;
Zij doen alle andre kunst de schedels onderhalen. —
De vreemdling knielt daar vóór DA VINCI, TITIAAN,
Bewondert RAFAEL en bidt zijn Godheid aan;
Maar 't oog, het hart voelt zich aan Hollands kunst gekluisterd,
En door ons koloriet het vreemd penseel verduisterd!
Zal ik die scheppers hier vermelden? mijn gevoel
Doen stroomen in mijn zang? O neen, wie is hier koel!...
Voelt Neêrland! voelt u zelfs! zijt trotsch op eigen waarde!
Blijft, blijft oorspronklijk, zwicht in kunst voor niets op aarde
En knielt, knielt nevens mij voor 't godlijk voorgeslacht!
Ja eeuwig blijft heur asch onz' wierook toegebragt!

II. Dit feest is belangrijk voor ons, M. H.! daar het ons de gelegenheid biedt, ons de lotgevallen te herinneren van een Genootschap, aan de Schilderkunst gewijd.

Ja, M. H.! de snelvoorbijgaande tijd schijnt ons op dezen dag eene rustplaats te vergunnen, op welke wij ons meer bijzonder het verledene mogen herinneren; en wie uwer rekent het niet eene belangrijke bezigheid eenige oogenblikken toe te wijden, aan de overdenking van hetgeen er voor-

voorviel in een Genootschap aan de beeldende kunsten toegewijd, geheel ingerigt ter vorming van bekwame teekenaars, en alzoo bij uitnemendheid geschikt ter aankweeking en bevordering der schilderkunst? — Voor elk, die in de kunst eenig belang stelt, kan zulk eene beschouwing niet ongevallig zijn, ook dan niet, wanneer geene buitengewone lotverwisselingen meer bijzonder de aandacht schijnen uit te lokken.

Ik mag hier intusschen niet verzwijgen, dat in den jare 1799 het 95jarig bestaan van *Pictura* plegtig is gevierd, bij welke gelegenheid de verdienstelijke Secretaris van het Genootschap, de overleden heer CORNELIS VAN BRAAM, in eene sierlijke redevoering, (welke in 1800, bij deszelfs waardigen vader, wijlen den geleerden heer PIETER VAN BRAAM, is uitgegeven), deszelfs eerste aanvang en gebeurtenissen heeft medegedeeld. — Hadden beide deze geachte kunstvrienden dezen dag mogen beleven, hoezeer ware de vreugde en de luister van dit uur niet verhoogd; dan, helaas! nimmer treden wij in den tempel der wetenschappen en kunsten, of wij gevoelen het gemis der braven, die er de eerwaardige Priesters van waren; of wij voelen in ons binnenste de overtuiging van het vergankelijke, ook der edelste aardsche genietingen, maar tevens streelt ons de bevinding, dat het goede, door hen gesticht, zich heeft uitgebreid, terwijl wij mogen veronderstellen, dat zij zelve in eene

 be-

betere wereld, op eene schitterende wijze ondervinden, dat de vruchten, welke de beoefening van het schoone aanbiedt, niet met den tijd verwelken, maar eindeloos voortduren.

a. Het zij mij vergund, uit die redevoering, kortelijk, het volgende te mogen herinneren.

Het is nu vijftig jaren geleden, dat de tegenwoordige Voorzitter des Genootschaps, de Heer ABRAHAM VAN STRIJ, met de Heeren PIETER HOFMAN, en de overledenen REINIER GOUDSBERGEN en WILLEM VAN DER KOOG, het eerste denkbeeld opvatteden, om eene bepaalde vereeniging van beoefenaars der teeken- en schilderkunst te beramen. — Eene ontmoeting op een zomer-avond buiten de stad; het aan elkander vertoonen der teekeningen, door hen dien dag naar het leven gemaakt; het nut, hetwelk zij terstond uit de wisseling van aanmerkingen over hunnen arbeid opzamelden; het voorbeeld van dergelijke vereenigingen en Genootschappen in andere vakken en op andere plaatsen, ziedaar voor jeugdige kunstenaars aansporing genoeg, om een voornemen op te vatten, een besluit te nemen, en het met den warmsten ijver ten uitvoer te brengen!

Reeds op den 1 October 1774 was de onderneming begonnen en in werking; een der vertrekken boven de Blaauwpoort was de vergaderzaal der eerste Oprigters en hunne volijverige Kunstgenooten. — Hun getal steeds toenemende, vorderde eene verandering van verblijf, welke dan

ook

ook van tijd tot tijd plaats had, en niet altijd eene verbetering kon genoemd worden; tot eindelijk, na de onrustvolle jaren van 1787 en 1795, welke natuurlijk op de kunstbeoefening eenen zeer nadeeligen invloed hadden, het Genootschap zich een eigen gebouw aanschafte, hetwelk door den straks genoemden volijverigen Secretaris, den Heer CORN. VAN BRAAM, op den 3 October 1796 plegtig werd ingewijd.

Men had aldaar elke week drie teeken-avonden, op welke naar pleister, of, door meergevorderden, naar het levend model, geteekend werd. Eenmaal ter maand werd er gelegenheid gegeven, om het werk der Leden, buiten dat der gemelde teeken-avonden, te beschouwen; welke avond, onder den naam van Ordonnantie-avond, eigenlijk bestemd werd om de Leden tot eigene compositie op te wekken, en, dus doende, meer en meer te bekwamen. Eindelijk werd in elke der zes maanden, gedurende den winter, een avond vastgesteld, op welke de Kunstverzamelingen der Kunstminnaars werden beschouwd, waartoe vele honoraire Leden hunnen voorraad van teekeningen en prenten volgaarne leenden.

Voorts werd eene afzonderlijke afdeeling voor de Bouwkunde opgerigt, en waren de kundige Leden JACOBUS VAN DALEN en JAN VAN STRIJ tot het bestuur daarvan, onder toezigt van het Algemeen Bestuur, verkoren; terwijl eindelijk

 de

de kunstliefde van wijlen den Wel Ed. Geb. Heere Mr. PIETER VAN DEN SANTHEUVEL, *Heer van Driel*, bij uiterste wil, aan dit Genootschap, eene aanzienlijke som besprak, waardoor hetzelve werd in staat gesteld, om door het uitreiken van zilveren medailjes, jaarlijks, den ijver en de vorderingen der kunstbeoefenaars te beloonen en aan te moedigen. — Het Genootschap was op dien voet werkzaam, en telde voor vijf-en-twintig jaren twee-en-twintig werkende en honoraire Leden.

Ziedaar, M. H.! de aanzienlijke vordering, welke *Pictura* te dezer Stede voor vijf-en-twintig jaren gemaakt had. — Ziedaar reeds bij aanvang den goeden uitslag eener onderneming, welke, uit geringe oorzaken geboren, toen reeds, met regt, als eene der nuttigste inrigtingen voor de kunst mogt worden aangemerkt.

b. Laten wij nu de lotgevallen na 1799 kortelijk vermelden.

Gelijk een jeugdige boom, na de eerste planting, een' geruimen tijd behoeft, om deszelfs wortels te hechten en te verspreiden, doch daarna des te weliger uitbot en bekoorlijk lommer aanbiedt, zoo nam ook dit Genootschap, na deszelfs eerste tijdperk, in bloei en voorspoed, aanmerkelijk toe.

Het getal der werkende en honoraire Leden groeide jaarlijks aan. — Daardoor vermeerderden de inkomsten, en werden de middelen ter uitbrei-

breiding der werkzaamheden, het aanschaffen van meerdere Pleister-modellen, en het teekenen naar het naakt model mogelijk gemaakt. — De honoraire Leden bezochten dikwerf de aangename werkplaats, en moedigden niet alleen den arbeid aan, maar wedijverden met elkander, om door de uitbreiding hunner verzamelingen van papierkunst, de lust der kunstenaars levendig te houden en te beloonen, en tevens de openbare kunstbeschouwing des te belangrijker en luisterrijker te maken. — De Ordonnantie-avonden klommen allengs in waardij en leverden weder dikwijls eenige keurige voortbrengselen van de studie der Leden, welke dan weldra in de handen der verzamelaars overgingen, om op de kunstbeschouwing te kunnen prijken.

Natuurlijk wonnen ook daardoor die kunstbeschouwingen in schoonheid en waarde, alle beminnaars der kunst bezochten dezelve, en het behoorde tot den goeden toon, die te hebben bijgewoond. — Het beminnelijk voorbeeld van Dordrechts kunstminnende vrouwen was eene der aangename oorzaken dier aanzienlijke vergaderingen; en ieder, die de invloed der vrouwen op den heerschenden smaak der mannen toestemt, zal gewis erkennen, hoe veel de luister van *Pictura* aan dit edel voorbeeld verschuldigd was.

Spoedig was de Zaal van het Genootschap te klein om de toeschouwers te bevatten, zoodat

de Concertzaal tot dat einde werd gebezigd, en niet zelden zoo druk bezocht, dat ook daar de plaatsen ontbraken.

De jaarlijksche uitdeeling van het eermetaal, waartoe het legaat van den Heer VAN DEN SANTHEUVEL, en de ruime inkomsten van het Genootschap deszelfs Bestuurders volkomen in staat stelden, bleef den ijver wekken of verlevendigen, en den luister des Genootschaps verhoogen.

In het jaar 1804 besloot men, de kinderen en pupillen der Leden, als kweekelingen van *Pictura*, tot de werkzaamheden toe te laten, welk besluit door menigen gelukkigen uitslag is bekroond geworden. — Ook waren de vorderingen der jeugdige kunstenaars aanmerkelijk, zoodat in 1807 drie van *Pictura's* Leden, de Heeren DE GREEF, TEERLINK en KLEIN, ter verdere oefening en bekwaming, op kosten van het Rijk, naar Italië en Frankrijk werden gezonden, en dus door dit Genootschap met de meeste vrucht gebruik gemaakt kon worden van de gunstige en heilzame inrigting, door Hollands toenmaligen Koning, ter bevordering der kunsten daargesteld.

Doch er bestaat geene geschiedenis van eenige inrigting, ja van geen huisgezin in ons vaderland, op onzen leeftijd, op welke het treurig tijdsgewricht van 1810 geenen verderfelijken invloed had. — Ach! toen Nederland uit den rang der volken

van

van Europa werd uitgewischt; toen de dwingelandij van den rusteloozen Alleenheerscher onze wet werd; toen zonen en bloedverwanten van ons hart werden gescheurd, om den roover van onzen naam en vrijheid meer en meer te vestigen; toen alle zekerheid van personen eene harsenschim en alle openhartigheid tusschen vrienden, ook in de kleinste vergadering, gevaarlijk was; toen eindelijk onze bezittingen werden geroofd, en zoo de instandhouding van eigen gezin, te gelijk met die van alle openbare inrigtingen, werd bedreigd, toen deelde ook *Pictura* in den algemeenen nood. . . . . !

De treurige toestand des vaderlands bragt eene algemeene moedeloosheid voort; daardoor verminderden aanvankelijk de honoraire Leden, en met hen meer en meer de jaarlijksche inkomsten des Genootschaps; de opvolgende staatkundige gebeurtenissen stuiteden, of verdoofden de belangstelling, welke *Pictura* ondervinden mogt; en ziedaar dit Genootschap, deelende in het lot van zoo vele andere gestichten, en bedreigd met deszelfs geheelen ondergang!

„Door de vermindering der honoraire Leden, door de weinige vermeerdering der kunstverzamelingen, werden de kunstbeschouwingen minder bezocht, en weldra kon de gewone Zaal des Genootschaps de aanschouwers gemakkelijk bevatten; ook moest men besluiten om de kunstbe-

schouwingen van zes tot drie te verminderen.

Het onderwijs in de bouwkunde had reeds, zoo door het bedanken van den waardigen Onderwijzer J. VAN DALEN, als door het gering aantal leerlingen, geheel opgehouden; doch het lijdt geen twijfel, of bij eene meer algemeen uitgedrukte begeerte naar onderwijs in dat belangrijk vak der kunst, zoude het Bestuur zich bekwamen, om, gelijk voordezen, *Pictura* voor Dordrechts jongelingschap in de bouwkunde nuttig te doen zijn.

Eindelijk had de pecuniële vermindering ook het onaangenaam gevolg, dat niet dan om de drie jaren, eene Medailje aan de Leden ter vereering kan worden uitgeloofd.

Maar hoe weinig gunstig deze uiterlijke toestand des Genootschaps ook zijn moge; hoe zeer het ook te wenschen ware, dat die zich in vorigen luister en kracht herstelde, mogen wij u van den innerlijken toestand van hetzelve een alleszins aangenaam berigt mededeelen. — Ja wij durven het verzekeren, de wezenlijke waardij des Genootschaps heeft zich niet alleen staande gehouden, maar is inderdaad toegenomen. — Naauwelijks waren de staatkundige stormen voorbijgedreven; naauwelijks bestraalde de zon der vrijheid den Nederlandschen grond, of de gloed en ijver voor de kunst ontbrandden op nieuw bij *Pictura's* werkende Leden, en hun getal vermeerderde zoo-

da-

darig, dat hetzelve thans tot zes en dertig is geklommen. Het is dus noodzakelijk geworden de Teekenaars naar het Pleister een afzonderlijk vertrek aan te wijzen; ook is de voorraad dier modellen aanmerkelijk vermeerderd, en de teekening naar het naakt model wordt meer dan immer te voren beoefend. Op beide de Teeken-zalen is ook de verlichting verbeterd, en alles wordt aangewend om de beoefening der kunst te bevorderen en den lust meer en meer op te wekken. — Zoo mogen dan de beschouwers verminderd zijn; de arbeiders zijn vermeerderd, en het Genootschap is in staat, zich op den tegenwoordigen voet niet alleen te handhaven, maar meerder bloei en voorspoed te mogen verwachten.

c. Dan, hoe talrijk de schare der kunstbeoefenaars zijn moge, wij zouden er de zoodanigen zoo gaarne onder terug vinden, welker namen bij de viering van het vijf-en-twintigjarig Feest zijn aangeteekend. — Helaas! de dood ontroofde menige parel aan de kroon van *Pictura!* — Zullen wij op den afgelegden weg terug zien M. H., en die waardige reisgezellen vergeten, met welke wij zoo vrolijk een eind wegs hadden afgelegd? — Neen! herdenken wij hunner met weemoedige vreugde; strooijen wij eene bloem op hunne graven!

Het eerste bedroevend verlies, dat *Pictura* sedert 1799 te betreuren heeft, is dat van deszelfs waardigen Secretaris, den Heer CORNELIS

VAN

VAN BRAAM. — De zoon had van den zoo hoog geschatten vader dien ijver voor de schoone kunsten en letteren geërfd, welke den grijzaard zoo bekend en beroemd gemaakt heeft. — Hij bezat daarenboven eene goede geschiktheid om als Kunstenaar te oordeelen en te zien, en zelf de teekenpen te voeren. — Volijverig voor den bloei des Genootschaps, offerde hij gaarne tijd en arbeid aan hetzelve op, en de van hem gehoorde of gelezene redevoering zal Ul. overtuigen, welk verlies de letteren, de schoone kunsten, *Pictura*, en zijne menigvuldige vrienden en betrekkingen door zijnen dood hebben geleden.

De brave JOHANNES DE KONING volgde den Heer VAN BAAAM als Secretaris op. — Hij drukte de schreden zijns waardigen voorgangers, en was bezield met den warmsten ijver voor de kunst. — Hij had voor dezelve den schoonsten aanleg. — De trekken van zijne hand verraadden reeds de geschiktheid voor meesterlijke behandeling; maar zijne ouders en betrekkingen, die hem beminden, zijne Medeleden, die hem zoo hoog achteden, moesten hem derven; wij voerden hem in den jare 1805 ten grave.

Ook de werkzame ARNOLDUS VAN WEL werd in 1818 aan zijne Echtgenoote en talrijk gezin, en aan de kunst ontrukt. *Pictura* verloor in hem een ijverig Lid, wiens nagelatene teekeningen en schilderijen bewijzen geven, dat ook aan hem

hem een gunstige aanleg niet kon betwist worden; zijne rustelooze pogingen tot vordering in de kunst, zijn goed hart en aangename verkeering in den broederkring, doen *Pictura* dikwijls aan den braven Afgestorvene gedenken.

En aan wien worden wij op dit Feest inzonderheid herinnerd? aan wiens nagedachtenis moeten wij de hartelijkste, de opregtste hulde toebrengen? wie vestigde mede zoo schitterend den roem van Dordrecht en het nut van dit Genootschap? Was hij het niet, dien wij als mensch, als Christen bewonderden, al kenden wij hem als Kunstenaar niet. — Ja, de naam van den waardigen JACOB VAN STRIJ zweeft u allen reeds op de lippen. Zijn beeld staat voor Ulieder aller oogen, zijn kunstvermogen voor de verbeelding van allen die hem kenden. — Waartoe zoude ik dan den lof herhalen, die hem van alomme wordt toegebragt? U herinneren, hoe hij, zoowel als een CUIJP en als een BOTH, dan als een RUIJSDAEL, denken en scheppen kon; U opmerkzaam maken op het voortreffelijk schoone, dat in vele zijner stukken doorstraalt, en waarin zich de Poësie van het penseel, met de zoete harmonie der toonkunst schijnen te vereenigen! Neen, men behoeft slechts den naam van den edelen man te noemen, en alle zijne verdiensten staan voor onzen geest, en allen gevoelen wij, wat wij als zijne vrienden missen, wat Dordrecht, wat de kunst in hem verloor!

Zie-

Ziedaar, M. H.! kortelijk U de lotgevallen des Genootschaps, gedurende de eerste vijf-en-twintig jaren, herinnerd; deszelfs omstandigheden tot op dezen dag medegedeeld, en de treffende verliezen, door hetzelve geleden, herdacht; en zullen wij het Feest, dat ons tot die herinneringen uitlokte, ook daarom niet allerbelangrijkst voor ons mogen rekenen? — Mij dunkt ja. — En uwe overtuiging daarvan zal toenemen, wanneer wij, bij ons derde en laatste deel, het nut overdenken, door dit Genootschap gesticht, en hetzelve tevens tot eene drangrede van opwekking en aanmoediging aanwenden. — Komt, Kunstgenooten! verpoost door uwe toonen nog eenige oogenblikken onze aandacht! en wij, M. H.! eindigen wij onze herinneringen met deze regelen:

Zoo smeulde eenmaal in Dordrechts wal
Het heilig kunstvuur in 't verborgen;
De tijd was daar. — Een klein getal,
Die 't heimlijk kweeken en verzorgen,
Ontsteken 't met vereenden moed. —
Het licht der vlam kweekt nieuwen gloed.
Het altaar rookt. — De tempelwanden,
Te lang door matte rust ontsierd,
Weêrkaatsen, nu men hoogtijd viert,
Den heldren glans der offeranden.

Pictura's tempel boeit ons oog,
Hij schittert als in nieuwen luister;

En

En, wat de nijd en de afgunst poog',
Die roem keert nooit terug in 't duister.
't Gebouw, op vasten grond gesticht,
Voor vijftig jaren opgerigt,
Zal (geve 't God!) nog eeuwen duren.
Het zij een kweekschool voor de kunst,
Een voorwerp van der braven gunst,
Om aller poging aan te vuren!

Het zij een tempel, waar de deugd
Vereerd wordt, bij het kunstvermogen!
De tijd vervliegt, en ook de vreugd
Is vaak, gelijk een droom, vervlogen;
Maar schoon de dood de loopbaan sluit,
Blonk kunst, verdienste en braafheid uit,
Dan heeft men hooger goed verkregen;
Dan wordt, door 't dankbaar nageslacht,
De zuivre hulde toegebragt;
En die gedachtnis blijft in zegen. —

III. Dit Feest is voor ons belangrijk, dewijl wij, door de beschouwing van het nut, door *Pictura* gesticht, tot ijverige medewerking aan de kunst of aan den bloei van dit Genootschap, worden aangemoedigd en aangespoord.

Het is in het algemeen niet te ontkennen, dat vereeniging van velen tot eenig bepaald doel den arbeid verligt, en de moeite vermindert. — Het is van

van vorige dagen bekend, hoe de Schilders inzonderheid zich tot zekere kringen en bondgenootschappen vereenigden, en ik zoude Ulieder gewenschte aandacht misbruiken, wanneer ik het nut van Teeken-Academiën en dergelijke Oefenscholen van voren wilde betogen.

Het doel intusschen van dit Genootschap was meerdere bepaalde oefening in de Teekenkunst; — en dit doel werd bereikt. — Het teekenen naar het Pleister en naar de levende en naakte Modellen, gaf aan veler hand die vastheid, aan menig oog die juistheid, om dien omtrek, en dat licht en bruin te ontdekken en na te volgen, welker meer bijzondere en naauwkeurige opmerking zoo onmisbaar voor den Schilder zijn. — Maar het Genootschap bragt meer voort. — Had één der meerkundigen eene vernuftige gedachte, hij deelde die den overigen mede; deze weder leerde dezelve verstaan en waarderen. Had b. v. de scheppende geest van éénen bij zijne getrouwe navolging van het model een voor- en achtergrond geschetst, en, door een eenvoudig verschiet, van het standje eene kleine ordonnantie zaamgesteld, hij vertoonde dit terstond den overigen Kunstbeoefenaars. — De minder kundigen poogden dit na te volgen, en leerden intusschen als Kunstenaars denken, gevoelen en arbeiden: zoo werden zij toebereid tot eigene ordonnantie. — Ja, bij kundige voorgangers had de vordering der minderen een

eenen allerheilzaamsten invloed voor de kunst. — Naar mate de jeugdigen voortstreefden, beijverden zich de grijzen om den afstand te behouden, welke hen van elkander verwijderde. — Met één woord, *Pictura* vormde en volmaakte de Kunstenaars binnen deszelfs muren.

b. Maar, ten tweede, wekte het Genootschap den geest voor de kunst op bij Dordrechts ingezetenen. — Met bereidvaardigheid hadden vele beminnaars der kunst eene gelegenheid aangegrepen, welke de oprigting van dit Genootschap hun aanbood, om de liefde tot de kunst en de belangstelling in deszelfs bloei te verspreiden. — Mannen van aanzien en vermogen gaven hunne verzamelingen ten beste, om daardoor anderen uit te lokken, en smaak in te boezemen voor het schoone en edele der kunst. — Tevens had ook bij de Verzamelaars een betamelijke naijver plaats. Men kocht de voortbrengselen der kunst (waaronder er vele waren, welke op *Pictura* geboren werden) met gretigheid op. Men verwekte dus nieuwen lust bij de Kunstenaars, en hunne werken werden meer en meer gezocht en gekend.

De heerschende smaak, om de vertrekken der aanzienlijken met Engelsche of Fransche prentkunst te versieren, verminderde en ging bijna geheel te niet. — Het werd een vereischte, dat teekeningen der Dordsche Kunstbeoefenaars die

 plaats

plaats bekleedden, welke het vernuft van den vreemdeling had ingenomen. — Nu prijkten weldra de woningen der Rijken met de heerlijkste landschappen, met de treffendste watergezigten en met belangrijke Bijbelhistorische teekeningen, welke den roem der Kunstenaars vestigden of vermeerderden.

Doch de uitwerking des Genootschaps op den publieken geest was grooter, en in de gevolgen nog gewigtiger. — De bestendige vordering van sommige ijverige beoefenaars der kunst had hun eenen nieuwen werkkring geopend. — Hoezeer ook hunne papierkunst gezocht was, erkenden zij spoedig de voortreffelijkheid van het paneel of doek, boven den zwakken grondslag des papiers. De kracht der olieverwen, de meer vrije wijze van werken, de mindere vrees voor vergankelijkheid, de roemvolle voorbeelden van vorige tijden, waren drangredenen, welke zoo velen het groote spoor der eere deden inslaan en met roem bewandelen.

Nu werd nieuwe lust, nieuwe naijver opgewekt. De weelde nam de kunst te baat en versierde de zalen der aanzienlijken met de schilderijen onzer kunstenaren. Minder of meer belangrijke verzamelingen werden aangelegd, en weldra was de goede smaak voor de kunst uitgebreid en bijna in alle standen overgebragt.

Het is waarschijnlijk, dat deze heerschende smaak

smaak en hoogachting voor de schilderijen onzer Dordsche Meesters, de belangstelling in teekeningen heeft doen verflaauwen, zoodat ook daaraan de vermindering van toeschouwers op de kunstbeschouwingen des Genootschaps mag worden toegeschreven; en wij meenen gerust te kunnen besluiten, dat even daardoor ook de mindere voorraad en afwisseling van papierkunst (daar de Schilders zich op dezelve al minder en minder moeite gaven) heeft medegewerkt, om de belangrijkheid dier kunstbeschouwingen te verminderen. — Wij merken dit alleen aan, om overtuigend te doen zien, dat de mindere bloei der kunstbeschouwingen geenszins als eene tegenwerping tegen den opgewekten geest van Dordrechts ingezetenen voor de kunst zal mogen gelden.

c. Maar vooral, in de derde plaats, mogen wij dit Genootschap als de oorzaak beschouwen van den roem, welke Dordrecht als eene verzamelplaats van uitmuntende Schilders en Kunstbeoefenaars alom heeft verkregen en staande gehouden.

Niemand zal tegenspreken, dat het getal der Kunstbeoefenaars en voortreffelijke Schilders, in onze stad, naar evenredigheid, grooter is, dan in eenige plaats in ons vaderland; en het lijdt geen twijfel, of wij mogen ons beroemen op de waarde, welke aan hunne voortbrengselen wordt toegekend. Het is tevens opmerkelijk, dat deze

 roem

roem van Dordrecht, sinds de laatste veertig jaren, met klimmenden glans is toegenomen; en is het dus niet geoorloofd, uit aanmerking van het straks voorgedragene, te besluiten, dat de roem der Dordsche kunst, met den voorspoed van *Pictura*, of, meer bepaald, met den ijverigen arbeid en het getal van deszelfs Werkende Leden, gelijken tred gehouden heeft?

Het is waar, ook buiten het Genootschap vormde zich alhier de een en andere voortreffelijke Kunstenaar; doch was hij ook niet omringd van dien algemeenen geest van naijver, van studie, van kritiek, welke van *Pictura* uitging, welke *Pictura* had opgewekt? — Zag de zoodanige niet vaak de kunstgewrochten van anderen? hoorde hij hunne beoordeelingen en aanmerkingen niet dikwijls met nut en voordeel aan? en waren de leerzame gesprekken, in *Pictura's* vergaderingen, niet de lessen, welke de beoordeelaar had ontvangen en zich ten nutte gemaakt? — Ja, het blijft eene waarheid, de vereeniging van velen tot hetzelfde doel, en de gemeenschappelijke oefening heeft de heilzaamste uitwerking op de kunst; *Pictura*, met kundige en ijverige mannen aan het hoofd, werd de kweekschool der kunst en de oorzaak van Dordrechts onverwelkbaren roem..

En wie is er onder Ul. die dezen roem zoude betwijfelen? Indien er zoodanig een ware, ik

zou-

zoude hem de luisterrijke tentoonstelling in 1819 herinneren, op welke niets dan stukken van Dordsche meesters zijn verzameld; — ik zoude hem de verrukking van den stadgenoot en den vreemdeling moeten beschrijven, welke deze tentoonstelling heeft opgewekt; — ik zoude hem die wonderen van kunst kunnen vertoonen, welke ons door het kaarslicht, door het gezigt der effene of onstuimige zee, door de zonnestralen in het binnenvertrek, door het bekoorlijk tafereel van het Hollandsch of bergachtig landschap, of van bloemen en vruchten, of van huisselijke tooneelen, of van sprekend gelijkende afbeeldingen, worden voorgesteld; — ik zoude hem moeten vragen, in welke plaats van Nederland hij den palm der graveerkunst zoude uitreiken, indien hij die voor Dordrechts onvergelijkelijken Kunstenaar niet bestemd had? — Ik zoude hem moeten toeroepen: zie, hoe de wanden van dezen Tempel u den roem van Dordrecht in de verdiensten van *Pictura's* zonen verkondigen; zij bragten op hunne gouden bruiloft geene onbeduidende versierselen, of vergankelijke bloemen; neen, zij wijdden haar het offer der kunst, en toonden, aan de liefderijke moeder te willen teruggeven, wat zij erkennen alleen van haar te hebben ontvangen.

En heeft de ondervinding het niet geleerd, hoe veel prijs men alom op Dordrechts Kunste-

naars stelde? Zijn niet verscheiden van *Pictura's* Leden Correspondenten en Leden van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, of van de Amsterdamsche en Antwerpsche Academiën, of Leden der Koninklijke Maatschappijen van Kunsten te Brussel en te Gend? en klinken niet veler namen met hunnen lof tot aan de uiterste einden van Europa?

En zouden deze heerlijke uitwerkselen, deze schoone vruchten van *Pictura* u niet bemoedigen, waardige Leden van dit Genootschap! u niet aanvuren om met ijver voort te gaan, u niet aansporen om den kring uwer werkzaamheden te vergrooten, en die vakken weder te doen herleven, welke zoo voegzaam bij de bestemming des Genootschaps behooren, en welker beoefening zoo nuttig als aangenaam is. — Zou de gedachte u tevens niet streelend zijn, dat uw Genootschap, hetwelk zoo vele tijden van verdeeldheid, verwarring en onrust beleefde, en des niet tegenstaande in stand bleef en schoone vruchten gaf, nu blijft voortduren onder het vaderlijk bestuur van onzen geliefden Koning, wiens lust het niet alleen is, de Schilderkunst te beschermen en aan te moedigen, maar wiens edele Gade zelve de kunst aankweekt en beoefent?

Zou het u niet bemoedigen, waardige Voorzitter! wien het gebeuren mag, dit Gouden Feest te vieren? — Ja, geen Echtgenoot zit met meer-

der

der vreugde te midden van gade en kroost aan den Gouden Bruiloftsdisch, dan gij te midden uwer Medeleden! Dit Feest is u een Feest zonder wedergade, en uw hart klopt van vreugde en dankbaarheid aan den eeuwigen Bestuurder der menschelijke lotgevallen, die u deze vreugde, in uwe grijsheid, heeft toegedacht. — Smaak lang nog het genoegen, om het heil en den voorspoed van *Pictura* te aanschouwen, en blijf bestendig de beoefenaar eener kunst, die reeds zoo veel tot uwen roem heeft bijgedragen.

Zouden die heerlijke vruchten van *Pictura* ook u niet bemoedigen, waardige Bestuurders van dit Genootschap? Vijftig jaren zijn verloopen; gij kunt de tijdkringen tellen, maar geenszins de heilzame gevolgen uwer onvermoeide pogingen, geenszins de vreugdevolle oogenblikken welke gij anderen hebt beschikt. — Hoe groot moet niet voor u de zelfvoldoening van dit oogenblik zijn? Als Kunstenaars, als Leden, als Bestuurders, stemt alles uw hart tot dankbare vreugde en tot den warmsten ijver, voor de heerlijke inrigting, aan welker hoofd gij geplaatst zijt en in welker roem GIJL. rijkelijk deelt.

En wij allen, M. H.! die, zoo ik vertrouw, nu van de belangrijkheid van dit Feest overtuigd zijn, gevoelen wij ons niet opgewekt om mede te werken tot den bloei van dit Genootschap? Wij hebben overdacht, hoezeer de kunst onze hulde

verdiende, hoe de Ouden haar die betoonden, en hoeveel zij toebragt aan den roem van Nederland.

Wij hebben u de lotgevallen van dit Kunstgenootschap, sinds deszelfs oprigting tot op dezen dag, herinnerd of vermeld, en de waardige Leden herdacht; welke de dood aan hetzelve ontrukte. Wij hebben het nut des Genootschaps voor de Kunstbeoefenaars, voor den geest van het publiek, en voor den roem van de stad onzer inwoning overwogen; en het doel van dit alles was, uwe hartelijke belangstelling in deze nuttige inrigting, en in dit Feest van deszelfs vijftigjarig bestaan, op te wekken of te verlevendigen. — Dan, gewis, er is niemand in deze Vergadering, aan wien de schoone kunsten en de roem van Dordrecht onverschillig zijn: doch tusschen geene onverschilligheid en ijverige medewerking zijn verbazende graden en ruimte gelegen. Zijn er, helaas! niet nog velen, die tijd en middelen voor de nietigste, en voor redelijke wezens kinderachtige, bezigheden opofferen, en niets overhebben voor de instandhouding van alles wat verheven, edel, nuttig, en tevens, voor gezonde hoofden en harten, regt vermakelijk is! Doch laat ons, M. H.! toonen, dat wij anders denken, anders gevoelen; laten wij die geschiktheid voor het schoone, het ware, het edele, welke de Almagtige, met zoo veel goedheid, in 's menschen

ziel

ziel heeft ingeschapen, aankweeken, en nooit gedoogen, dat de benzelachtige geest der nietigheid die verstikke! O rigten wij vaak onze schreden naar den Tempel der wetenschappen en der kunsten, en bemoedigen wij door onze tegenwoordigheid of medehulp de Priesters in denzelven! — En kunnen wij in onze meer of minder aanzienlijke betrekkingen, door onzen invloed, of door eenige opoffering, medewerken tot den bloei dezer belangrijke inrigting? laat ons dit nooit verzuimen, maar alles ten beste hebben voor deszelfs edel doel!

Zoo drage dit Feest de heerlijkste vruchten! zoo snelle de tijd vrij henen, de nagedachtenis der braven, en van het goede dat zij gesticht hebben, blijft onvergetelijk, en op het eeuwgetijde van *Pictura* herhaalt men dan nog eenmaal met nieuwe vreugd de toonen van Dordrechts verdienstelijken Zanger:

Neen Dordrecht. — Neen mijn Stadgenooten!
Gij hebt u-zelf die zuil gesticht:
Zij stelt, uit eigen grond gesproten,
Uw kunstverdienste in 't helderst licht.
Geen ijdle trotschheid deed haar rijzen,
Gij wildet door een' proef bewijzen,
Wat ge in één enklen leeftijd wrocht,
En wat de vlijt, door niets te perken,
In 't scheppen van uw wonderwerken,
Door vindingskracht en smaak vermogt.

Vaar voort, *Pictura's* Lievelingen!
Nog hooger op! — den blik vooruit!
Gij moet naar schooner krans nog dingen,
Dan u den schedel reeds omsluit.
Gij moogt niet op de lauwren slapen,
Die ge in het perk der kunst mogt rapen:
Verbreid uw glorie meer en meer!
De kunst eischt eindloos opwaarts zweven;
Gij moet haar toppunt nader streven,
Want hooger kunst geeft hooger eer!

✪

TER

TER

VIJFTIGSTE VERJARING VAN HET BESTAAN

DES GENOOTSCHAPS

P I C T U R A,

TE DORDRECHT;

Gevierd den 17den Augustus 1824.

DOOR

B. F. TYDEMAN.

Weest, Schilderhoofden! — Eerestoet!
Weest, achtbre Feestrei! weest gegroet!
En wendt uw toegenegen ooren
Naar 't feestlied, aan een hart ontweld;
Dat roem in uwe vreugde stelt,
En loon vindt, als ge 't aan wilt hooren.

Juicht Stadgenooten! juicht! 't Is binnen *Dordrechts* wallen;
Ter eere van PICTURA, feest!..
Van daar, Toonkunstenaars! uw klanken, galmen, schallen;
Het jublen van uw koor, dat, in dit uur, ons allen
Vervrolijkt en verrukt, doortintlende onzen geest.

Van daar ontsloten zich de deuren dezes Tempels;
Gewijd aan Wetenschap en Kunst;
Betraden honderden den marmersteen zijns drempels,
En drukt hier de eêlste Schaar, in heilgen feestgrond, stempels
PICTURA! u ter eer, van hartelust en gunst.

Ja

Ja Harer is dit feest! wij zien het, langs de wanden,
Aan de outaars dáár in heilgen gloed;
Aan 't vrouwlijk feestgewaad bestrikt met bloemenbanden;
En 't klinkt van 't koor ons toe; en 'k voel 't aan 't boezembranden:
Dat ik, dat elk met mij PICTURA eeren moet.

O ja, wij voelen 't, willen, moeten
PICTURA lof en hulde biën.
Zij is de vlam van 't hart, waarmeê wij haar begroeten,
Den palm en lauwer waard, gestrooid voor hare voeten,
Zij, die haar hemelglans in onzen kring doet zien.

Verheft met mij dan zang en snaren,
Bewoners van de Merwestad!
Strooit rozen uit en lauwerblâren,
Voor haar, die hier haar troon nu vijftig jaar bezat
En gij, PICTURA's Priesterscharen,
Als zij, gekroond met lauwerblaân!
Haar wondervuur doorvlamme op nieuw u hart en âren
Bij 't roemen van haar kracht en wondervolle daân.

De Schilderkunst is uit den hoogen;
Ze is Hemeldochter, Godenteelt,
Haar invloed is in 't hart, schoon dringende door de oogen,
Haar kracht is Goddelijk, is scheppend alvermogen,
En, wat zij denkt, werdt levend beeld.

Met

Met scheppingskracht doorstroomt zij menschen;
Verheft hun stofwerk boven 't stof;
Kweekt bloemen op 't paneel, die nimmermeer verflensen;
Bezielt het doode doek met Englen, die we ons wenschen,
En dwingt ook 't ruwste hart tot eerbied en tot lof.

Ja, ze is waardig lof te ontvangen,
Hulde, en roem, en dankbaarheid;
Waardig onze Jubelzangen,
Zij, die ons ten feestrei leidt;
Zij, die binnen *Dordrecht's* wallen
Haren eertroon grondde en hield;
En, wat troonen mogten vallen,
Dordrecht's kindren nog bezielt.

Geeft haar vrij dan eerenamen,
Kunstnaars! met haar geest vervuld!
Voegt ze tot een krans te zamen,
Die gij door haar vlechten krult!
Noemt haar Hemelvuur-ontsteekster,
Rozenplantster, Vruchtenkweekster,
Moedopwekster in den nood.
Noemt haar Huis- en Tempelstichtster,
Dag-aanbrengster, Nachtverlichtster,
Levenscheppster uit den dood.

Roemt haar, Schilders! als uw Voedster;

Als

Als Geleidster uwer Jeugd.
Roemt haar als Verlies-vergoedster,
En als Drijfster tot de Deugd.
Noemt haar Stormen-, Driften-suster,
Twist- en Tweedragts-toorts-uitblusster,
Vriendschapteelster in uw kring.
Noemt haar Eermetaal-uitdeelster,
Hartverrukster, Zielenstreelster,
Uwer aller Lieveling.

Reeds lang had zij haar licht in 't hart van Dordtenaren
Doen stralen van omhoog, in vroeger tijdsgewricht;
Een CUIJP, DE GELDER, MAAS en andren in doen varen,
Tot ze eindelijk een' School, nu reeds voor vijftig jaren,
Ten roem van Holland, heeft in onze Stad gesticht.

Uit de diamanten bogen
Van den hemel boven ons;
Zag zij toen met gunstrijke oogen
Neder, zegt men, van den hoogen,
En, met wolkengaas omtogen,
Kwam zij zachtkens aangevlogen,
Dalende als op zwanendons.

Toen slingerde ze een band van versche vriendschapsrozen
Hier om haar Dienaars heen, ten teeken harer gunst,
En strengelde hen zaam, en, onder vriendlijk kozen,

Ver-

Verhief zij hen, met eer, tot Meesters in de kunst.
« 'k Doorgloeidé u van omhoog», zoo sprak zij hun in de ooren,
« 'k Bezielde u met mijn geest van scheppend kunstgevoel;
« Maar nu ook, laat uw vuur in andrer boezems gloren!
« Deelt uwen geest hun mede, eenstemmig met mijn doel!
« Leidt kweekelingen op tot nieuwe Kleur-ontdekkers!
« Vormt Scheppers op het doek, Bezielers van 't paneel;
« Beroemde Kunstenaars en Wonderleven-wekkers,
« En valle u, met mijn naam, tot loon, mijn roem ten deel!»

Zoo sprak de Schilderkunst, en, binnen *Dordrecht's* wallen,
Was nu PICTURA's troon en Schilderschool gevallen;
Die vestte zich, nam toe, bloeide op in heerlijkheid,
En heeft, nu vijftig jaar, haar licht en roem verbreid.
Thans schijnt zij, als de *zon*, in hellen middagluister;
Schiet vonken, stralen uit in 't verstgelegen duister;
Ontsteekt een ijvergloed door 't gansche Vaderland;
Boeit Kunstnaars aan haar geest en leidt ze aan hare hand;
Trekt Vreemdelingen aan uit andre wereldoorden,
Die offren, Haar ter eer, aan *Merwe's* grijze boorden;
Lokt Akademiën van Wetenschap en Kunst
Tot dankbre erkentenis en ongeveinsde gunst;
Ja voert ze in geestdrift op, en dwingt ze tot beloonen,
En 't gouden eermetaal blinkt voor PICTURA's Zonen.

Tintele u dan vrij het harte
Van de blijdste dankbaarheid,

U, die moeite en onheil tartte
  Voor de vreugde u thans bereid!
U, VAN STRIJ en HOFMAN zamen,
Die nog in ons midden ademen,
  En, in 's Heeren gunst gespaard,
Als PICTURA's SchoolopRigters,
Schildervormers, Jeugdverlichters,
  Nog uw namen draagt op aard!

Komt, Stadgenooten! dan, komt blijde feestelingen!
Geeft hun als zulken eer, en roem, die hen omringen,
  Die door hun ijvervuur gewekt, of meer ontgloeid,
  Bezield zijn met een geest van schoonheid, die ons boeit,
Ons opgetogen houdt aan 't werk van hunne handen,
Door 't land, ja de aard verspreid, en deze feestzaalwanden
  Omscheppende in een beemd, waarin verscheidenheid
  't Gevoel voor 't schoone steeds tot nieuwe vreugde leidt.
Daar ziet ge, in 't kunstgewrocht, alleen van Stadgenooten,
PICTURA's scheppingskracht in heerlijkheid ontsloten;
  Den rijkdom van haar geest uw vrienden ingestort,
  En 't blijk, hoe waardig Zij van ons gehuldigd wordt.

U zie ik daar nog eens, VAN STRIJ! in vollen luister,
  Doordrongen van PICTURA's magt:
Gij brengt het daglicht in, verdrijft het nevlig duister,
  Schiet stralen door 't vertrek, vol zonneglans en pracht.

Doch

Doch zeg mij, waart ge in smart en rouwe
Toen gij die goede zieke vrouwe
Zoo vol gevoel u hebt gedacht!
Of zweefde uw moeder u voor oogen,
Zoo als ze ziek zat neêrgebogen?...
Onmooglijk anders zulk een kracht!

Maar HOFMAN! gij, die hier PICTURA's troon hielpt gronden!
Waarom in dezen tijd reeds wildbraad aangebragt;
Die schoone haas gedood? Waarom geen fruit gezonden,
Of bloemen van uw hand, in volle zomerpracht?
Ook die toch schept uw kunstvermogen
Ons levend, als VAN LEEN, voor oogen;
Ook daardoor rees uw lof en roem....
Maar hoe! wat doe 'k? Berispend vragen? —
Neen! Maar van uwe kunst gewagen
Hier, in PICTURA's Heiligdom.

SCHOENMAKERS! ook uw geest, door 't kunstpenseel gedreven;
Een geest vol schoonheid, orde en vlijt,
Zie 'k in dat Godsgebouw en langs die straten zweven,
En toont, hoe waardig gij PICTURA's Kunstschool zijt.

En gij ook LEXMOND! die uw gaven
Zoo gaarne aan andren mededeelt!
Hebt dank! gij hielpt mij meê PICTURA's kunstroem staven!...
Die keurge binnenplaats hebt gij op 't doek gespeeld.

 Of,

Of, Vrienden! Kunst- en Feestgenooten!
Bemint gij 't vrije der natuur?
Zie daar, de beemden ons ontsloten,
Vermaakt u, en geniet volop dit feestlijk uur.
't Is middag. Komt en zet u met mij in den lommer
Van 't gindsche hoog geboomt, zoo statig opgegroeid,
Daar zijn we in rust, en vrij van 's levens zorg en kommer,
En voelen 't steken niet der zon, die gloeit en schroeit.

Of ginds, waar we in 't verschiet het rundvee zien herkaauwen,
En, bij het dalen van de zon,
Den hoogen hemel langzaam graauwen,
De velden wasemen en daauwen,
En drenken uit hun avondbron.

O VAN DER KOOGH, GREGOOR, DE KONINGH!
En gij, DE KLERK en VAN DEN BROEK!
Hoe toovert uw penseel ons weg uit onze woning,
En schept gij bosch en beemd begoochlend op het doek!
Met welken roem u andren roemen,
Uw kracht verheffen en uw vuur,
Vergunt, dat we u, met geestdrift, noemen,
Verheven Schilders der Natuur.

Dien titel moet ook SCHOUMAN dragen,
Hij, die de zee daar zweept en roert;
Hij, die dien zwarten wolkenwagen

Door

Door 't luchtruim, voor den wind, doet jagen,
En schepen slingren doet, en neêr- en opwaarts voert.
Bekroont zijn hoofd met eerlaurieren,
Die om den achtbren schedel zwieren!
Gewis! die Meester vormt ook Meesters in de kunst!
Ja, zelf met goud bekroond, zal hij ook andren leeren,
Met gulden eermetaal van 't strijdperk weêr te keeren,
Of 't weg te dragen uit erkentenis en gunst.

Ja, Meesters vormde hij! Die zee, dat baren-branden
Op 't ginds verbrijzeld wrak, is zijnes leerlings werk.
Geeft SCHOTEL daarvan de eer, en zegt: «In 's leerlings handen
«Heerscht scheppingskracht, niet min, dan die zijns Meesters, (sterk.»
Ook hij stuwt, zweept de zee, of temt het woên der golven,
En kemt de baren glad, en zet de schepen stil;
Smakt zeekasteelen om, verplet ze, in 't zand bedolven,
Of legt ze roerloos vast, naar 't neigen van zijn wil.
Getuige hier, die storm; getuige dáár, dat water!
Hier heerscht de schrik des doods; daar juicht men op de ree,
Hier bruischt het pekelnat, daar ziet gij naauw, geklater....
Hoe effen, rustig, diep, tuurt ge op, en in die zee!
Dat is die *Stille Zee*, bewonderd en geprezen
Bij 't Gendsche Kunstgeslacht!.. Brengt zegepalmen aan!
Geen goud is hier genoeg! Er moeten lauwren wezen,
Waarmeê hij, als APOL, kan pralend voor ons staan!

Dordrechts Schilders! Feestgenooten!
Sluit u, in een kring gesloten,
Juichende om uw broeder heen!
Eert hem, wijdt hem uwe palmen!
Laat het: « *Leve* SCHOTEL! » galmen,
En volgt allen zijne treên!
Toovert met uw kunstpenselen!
Gaart ook eermetaal, als hij,
En laat steeds PICTURA deelen
't Goud van iedre Maatschappij!

Maar hoe! wat ziet mijn oog, dáár, bij het nachtlicht, plegen?
Een dief in KOSTER's dienst, die zijn matrijzen steelt!
Houdt, Vrienden! dien trouwloozen tegen,
Die met zijns meesters roem en eigen eeden speelt!
BOSHAMER! Hoe ontstelt ge ons allen!...
Neen! lof en eer uw schilderkracht!
Die ons bij daglicht plaatst, naar lust en welgevallen,
In 't kunstlicht van den nacht.

Maar, waarom, VERSTEEG! uw krachten
Niet ook hier ten toon gespreid?
Gij, die 't zonlicht doet verachten
Voor uw kaarslichts heerlijkheid!
Gij, en glans-, en gloed-ontsteker,
Als de graauwende avond valt,
En uw kaarslicht-stroom op beker,

Ko-

Koperwerk, of kandlaar brält?
Gij, wiens geest alom geprezen,
Welverdiende gunst bewezen,
Eer en lof wordt toegebragt?...
Leef nog jaren, Kunst-aankweeker!
Neêrlands roem als Licht-ontsteker,
Glansverspreider in den nacht!

Leef ook BENDORP! die uw wondren,
Duurzaam, in het koper drijft!
Alles keer' en zink' naar ondren,
Maar uw naam en kunstroem blijft.

Nog is er eene gaaf der hooge Schilderkunst;
Zij schenkt die mede aan u, die deelt in hare gunst,
En doet niet weinigen van hare lievelingen,
In *Dordrechts* grijze vest, die in het harte dringen.
Gij, SCHOUMAN's edle Zoon! gij, SCHMIDT! en gij, FONTIJN!
Moogt van die zielsgaaf mede ook deelgenooten zijn.
Het is die groote kracht, om, in der beelden trekken,
Het wezen, de eigen' ziel, ja 't leven op te wekken;
De dooden uit het graf, de zaalgen van omhoog,
En ver verwijderden te toovren voor ons oog;
Ons hen, in 't stil vertrek, op nieuw te doen genieten,
Door, in hun beeldtenis, de onsterflijkheid te gieten.
Die kunst, die wondergaaf, die ziele-scheppingskracht
Prijkt, in haar vollen glans, ook dáár ons aangebragt.

Zoo staaft dan gij, PICTURA's Zonen!
Mijn lof en uwen eigen roem:
En 't nageslacht zal blijven toonen
Dat ik met alle regt uw' kunst volheerlijk noem.
PICTURA toch ziet zich omringen
Van vele dierbre kweekelingen;
Van lievelingen harer gunst;
Van ijv'raars voor haar naam en eere,
Die zwoegen, dat haar roem vermeêre,
En streven naar de hoogste kunst.

Ziet, ziet die wenschen steeds vervullen,
PICTURA! en gij, *Merwestad!*
Ziet kroonen om uw schedels hullen!
Voelt lauwren door uw vlechten krullen!
En zegene u de Heer met 's hoogsten hemelschat!
Bloeit op in praal bij 't jaren tellen!
Ziet eeuw aan eeuwen henen snellen,
Gerust en zalig in uw lot!
Bewaakt, beschermd door Hemelwachten,
Bezielende u met Englenkrachten,
En eeuwiglijk geliefd van God!

*

AANTEEKENINGEN.

In het voorgaande Dichtstuk ter medeviering van de vijftigste verjaring van het bestaan des Genootschaps *Pictura*, te Dordrecht, wordt, *bl.* 8 en verv., gedoeld of gewezen op de bijzondere Schilderstukken, welke bij die gelegenheid in de Feestzaal hebben ten toon gehangen. Ten einde dezelve eenigzins duidelijker aan te wijzen, dan dit in de Dichtregelen geschieden kon, en tevens derzelver Schilders meer naauwkeurig te noemen en te doen kennen, — daartoe zal men, vertrouw ik, dit Bijvoegsel niet ongepast, en misschien wel, met mij, eenigermate noodzakelijk keuren.

Om tevens den tegenwoordigen staat des Genootschaps met betrekking tot het getal van deszelfs Leden te doen kennen; waarvan ook de Heer A. KIST Az. in zijne Verhandeling *bl.* 371 *volg.*, spreekt; wil ik, bijzonder ten dienste mijner Stadgenooten, dit Bijvoegsel aanvangen met de volgende

NAAMLIJST

DER ONDERSCHEIDENE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP *PICTURA*, ZOO ALS HETZELVE BESTOND IN HET JAAR 1824.

Directeuren des Genootschaps.

A. VAN STRIJ, President.
H. WEYMANS.

P. HOFMAN.
J. SCHOENMAKERS Pz., Penningmeester.
J. VAN LEXMOND, Secretaris.

Werkende Leden.

A. SCHOTEL.
J. C. BENDORP.
J. C. SCHOTEL.
A. VAN STRIJ Az.
G. A. SCHMIDT.
P. FONTIJN.
J. A. RUEB.
C. G. 'T HOOFT.
W. H. BOSCH.
G. SMAK GREGOOR.
A. VAN DER KOOGH.
M. VAN DEN BROEK.
J. SCHOUMAN.
J. BOSHAMER.
W. DE KLERK.
L. DE KONINGH.
L. DUPPER.
H. VAN LIMMEN.
F. J. VAN DEN BLIJK.
A. VAN DE VEN.
C. PLUKHOOY.
H. MAAS.
J. DAM STUIJERWALD.
P. J. SCHOTEL.
W. VAN DER KOOGH.
L. KOOMEN.
P. GREGOOR.
W. WESTDIJK.
M. QUISPEL.
W. VAN DER KOOGH Lt. Zn.
GILLES SCHOTEL Jb. Zn.

Surnumeraire Werkende Leden.

W. BOSHAMER.
S. MAK VAN WAAY.
G. HERMANS.
F. KORTHALS.
C. L. DREIBHOLTZ.
L. VAN DER STEEN.

Honoraire Leden van Verdienste.

J. VAN DALE.
J. BOET.

M.

M. VERSTEEG.
M. SCHOUMAN.
B. F. TYDEMAN, Theol. Doct. en Pred.
A. KIST Ez.
P. BLUSSÉ VAN ZUIDLAND.

Contribuerende Honoraire Leden.

L. SCHOTEL.
Mevr. ZUILEN VAN NIJEVELD VAN NIEUW-BEYERLAND.
Mevr. VAN POELIEN VAN NULAND.
H. P. HOOG.
R. VAN DEN BLIJK.
J. ROERING.
C. O. REES VAN TETS.

Bl. 6 *reg.* 12 worden genoemd: Een CUIJP, DE GELDER, MAAS —

Ofschoon deze Schilders niet meer in leven zijn, noch immer tot het Genootschap PICTURA in eenige betrekking hebben kunnen staan, verdienen echter hunne namen, als die van echte Kunstschilders, uit *Dordrecht* afkomstig, en ten einde hen van mannen van gelijken naam wél te onderscheiden, ook hier eenige aanteekening.

CUIJP, die hier bedoeld wordt, is AELBERT CUIJP, zoon van JACOB GERRITSZ. CUIJP. Zijn geboorte- en sterfjaar worden niet vermeld, noch door ARN. HOUBRAKEN, die in zijn *Groote Schouburgh der Nederlantsche Konstschilders en Schilderessen*, D. I. *bl.* 248, hem voor « een braaf meester » erkent, noch in de *Geschiedenis der Vaderlandsche Schilderkunst, sedert de helft der XVIIIe Eeuw, door* R. VAN EYNDEN *en* ADR. VAN DER WILLIGEN; alwaar echter vrij uitvoerig over hem gehandeld wordt D. I *bl.* 382—389. Alleenlijk hebben laatstge-

genoemde Schrijvers dit kunnen ontdekken, dat hij in 1672 nog moet in leven zijn geweest. Hij was (volgens hen) een zeer voornaam Kunstschilder, die zijn gevoel voor de schoonheid der Natuur uitdrukte door de teekenpen en het penseel, zonder kunstmatige voorbereiding of angstige waarneming der kunstregelen. Hij was een echt leerling der Natuur, en stelde, naar Haar, zijne onderwerpen voor met waarheid en kracht. Als Schilder, ofschoon niet als Teekenaar, was hij een oorspronkelijk Genie, gelijk REMBRANDT en HOBBEMA. Allerlei onderwerpen, behalve Historische waarin naakte beelden te pas komen, of de kleeding der Oudheid vereischt wordt, behandelde CUIJP op eene meesterlijke wijze met een vet penseel en eene warme kleur, zoo dat men, om iemands werk te prijzen, wel zegt: *Het is als door* CUIJP *geschilderd.* Zijne Portretten hebben zooveel natuurlijkheid en kracht, dat er van hem, op den naam van REMBRANDT, tot hooge prijzen verkocht zijn. Levendige en doode Vogels, Visschen, Bloemen, Fruiten, Stil-levens, en andere onderwerpen, stelde hij in den, hem eigen zijnde, mannelijken smaak, ongekunsteld voor; maar de meest gezocht wordende Schilderijen van hem, en die thans niet dan voor zeer aanzienlijke prijzen te bekomen zijn, bestaan in Ruitergevechten, Kampementen, Rijscholen, Maanlichten, Winterstukken, Binnenwaters met drijvende en zeilende vaartuigen, Beesten- en Paardenmarkten, en voornamelijk in Landgezigten, met staande, grazende en liggende runderbeesten. Dan, geen zijner Kunstgenooten uit de Hollandsche School wist de bewasemde verschieten van de land- en watergezigten, in een' warmen zomerdag, de over de voorwerpen van den voorgrond schietende zonnestralen, met de daardoor veroorzaakte kantlichten op planten, kluiten en boomstammen, als gouden borduursels, zoo natuurlijk voor te stellen en met meesterachtige toetsen uit te drukken, als Hij; gelijk ook

ook zijne Land- en Watergezigten helder, zilver- of goudachtig, naar vereisch der door hem gekozene dagstonden, gekleurd, ware afbeeldingen van de Natuur zijn. Bijzonder origineel is CUIJP ook in het schilderen van de luchten, welke hij, als helder of bewolkt, zoo meesterlijk en gemakkelijk toetste, en als spelende behandelde, dat dezelve een bijna algemeen kenmerk zijner werken aan de hand geven.

Van ARENT DE GELDER handelt HOUBRAKEN D. III. *bl.* 206—208. Hij werd insgelijks te *Dordrecht* geboren. Maar in welk jaar? Want HOUBRAKEN zegt eerst: dat hij daar den 26 October 1645 geboren is, en vervolgens verhaalt hij van hem, dat hij in den jare 1645 bij REMBRANDT te *Amsterdam* is gekomen, om zich daar verder in de Schilderkunst te oefenen. Dit laatste zal dus misschien 1665 moeten zijn. Hij was, toen HOUBRAKEN over hem schreef, A°. 1715, nog in leven, en te *Dordrecht* woonachtig. Hij muntte bijzonder uit in REMBRANDT's wijze van schilderen, zoodat ik (zegt HOUBRAKEN) tot zijnen roem zeggen moet, dat geen van allen REMBRANDT zoo na gekomen is als Hij; en daarin is hij steeds staande gebleven. Wat zijne wijze van schilderen betreft: wanneer hij zijn model zoo gekleed en in die gedaante gesteld had, als hij noodig vond, bootste hij hetzelve met het penseel of met duim en vinger na. Somwijlen (schrijft HOUBRAKEN) smeert hij ook de verf wel, als hij bij voorbeeld een franje of borduursel op eenig kleed wil schilderen, met een breed tempermes, op het paneel of doek, en krabt de gedaante van het borduursel, of de draden der franje daaruit met zijn penseelstok; en 't is te verwonderen, hoe natuurlijk en krachtig zulk doen somwijlen zich in afstand vertoont.

De Voorwerpen van zijne Historische Vertooningen zijn meest Bijbelstof, en onder dezelve munten in kunst uit: *de stervende* DAVID; BATHSEBA, *de Rijkskroon voor haren zoon* SALOMO *verzoekende*, en, *de zegening van den*

den Aartsvader JACOB. Het laatste van zijne werken is *de Passie*, of *de Historie van den lijdenden* CHRISTUS, in twee-en-twintig stukken.

NICOLAAS MAAS heeft, na zich in de Schilderkunst bij REMBRANDT geoefend te hebben, vervolgens diens wijze van schilderen verlaten, te meer toen hij zich, met een vaardig en vleijend penseel, tot het schilderen van Portretten begaf; doch hierin muntte hij ook zoozeer uit « dat ik (zegt HOUBRAKEN D. II *bl.* 274) niet weet, dat er één Schilder voor of na hem is geweest, die gelukkiger is geweest in het wel treffen der gelijkenissen van der menschen wezens. » — Hij is geboren te *Dordrecht* in het jaar 1632, en stierf te *Amsterdam*, oud 61 jaren, in Decemb. 1693.

Bl. 8 *reg.* 3. U VAN STRIJ en HOFMAN —

ABRAHAM VAN STRIJ, President en Mede-oprigter van het Genootschap PICTURA, Corresponderend Lid der vierde klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, en Lid der Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten te *Amsterdam* en te *Antwerpen*, is geboren den 31 Decemb. 1755. Reeds in zijn dertiende jaar schilderde hij, zeer fraai en vaardig, Bloemen en Fruiten, en vervolgens ook allerlei andere voorwerpen; als Historiën, Beelden, Landschappen, Basreliefs, Vruchten en Bloemen; maar in zijn zes-en-twintigste jaar stapte hij geheel van het Bloemschilderen af, en ging over tot het vervaardigen van Portretten met Olieverf, zoo in levensgrootte als in het klein, moderne voorstellingen uit het dagelijksch burgerlijk leven in den smaak van METZU en PIETER DE HOOGE, en navolgingen der Landgezigten van A. CUIJP met Rundvee gestoffeerd. Gelijk zijn brave en beroemde broeder JACOB VAN STRIJ (geb. te *Dordr.* in het jaar 1756 en aldaar overleden den 4 Febr. 1815), met regt onder de voorname Nederlandsche Land-

schap-

schap-schilders gerangschikt wordt, en zich bijzonder kennen doet door zijne zachte zomerluchten, zoo heeft ABRAHAM zich eenen bijzonderen roem verworven als Binnenvertrek-schilder met invallend daglicht en door de vertrekken stroomende zonnestralen. In de meest aanzienlijke Kunstverzamelingen, binnen en buiten 's lands, worden vele van zijne stukken gevonden; en nog, schoon reeds hoog bejaard, beoefent hij, zooveel hem zijne verzwakte gezondheid zulks toelaat, met jeugdigen ijver en lust zijne kunst. De stukken, welk van hem in de Feestzaal ten toon hingen bij PICTURA's halve Eeuwfeest en waarop in het Dichtstuk, *bl.* 8, 9, gedoeld wordt, waren 1) Een Binnenhuis met invallend daglicht, waar kinderen bezig zijn met teekenen. 2) Een binnenvertrek waarin eene oude zieke Vrouw, met verder bijwerk. — Zie over hem VAN EYNDEN en V. D. WILLIGEN aang. werk. D. III bl. 59—62, en over zijn Broeder JAC. VAN STRIJ D. II bl. 414—418.

Van PIETER HOFMAN was eene keurige Schilderij aanwezig in de Zaal, met dood wild, nam. een haas, patrijzen, enz. Hij was Mede-oprigter van het Genootschap PICTURA en is nog een ijverig bevorderaar der Schilderkunst, waarvan hij de beginselen leerde bij zijnen Vader, en waarin hij zich verder geoefend heeft onder het bestuur van JORIS PONSE en DIRK KUIPERS. Hij is geboren te *Dordrecht* den 31 August. 1755. Zie VAN EYNDEN en V. D. WILLIGEN D. III bl. 74.

Bl. 9 *reg.* 10—12 Of bloemen —
— als VAN LEEN.

WILLEM VAN LEEN, geboren te *Dordrecht* in het jaar 1753, heeft zich bijzonder beroemd gemaakt als Bloemschilder. Zie VAN EYNDEN enz. D. III *bl.* 56—59.

Bl.

Bl. 9. *reg* 8 van ond. SCHOEMAKER! ook uw geest enz.

JOHANNES SCHOENMAKERS PIETERSZ., een der Bestuurders van het Genootschap *Pictura*, is een man, evenzeer om zijne braafheid als om zijnen ijver en keurigheid in het vak der Schilderkunst roemwaardig. Hij werd te *Dordrecht* geboren den 1 Novemb. 1755. Tot Goud- en Zilversmid bestemd, achtte hij, te regt, de Teekenkunst voor zich van veel belang, en oefende zich eerst vlijtig in dezelve. Dit evenwel was hem niet genoeg, maar ook nam hij, in de tusschen-uren, die hem van zijne beroepsbezigheden overschoten, vervolgens het etsen bij de hand, en heeft daarvan, in vroeger jaren, verscheidene zulke fraaije proeven geleverd; dat men daaruit kan opmaken, dat, indien hij daarbij gebleven was, hij een waardig opvolger van den Berlijnschen SCHMIDT zou kunnen geworden zijn. Dan, steeds werkzaam van geest, en dagelijks verkeerende met de Schilders PONSE, de VAN STRIJ'S, VERSTEEG, HOFMAN en anderen, nam hij daarna, als door hen mede aangeblazen, schoon reeds in jaren gevorderd, het penseel op, werd mede een loffelijk Schilder, en schilderde, met groote naauwkeurigheid en uitvoerigheid, Stadsgezigten in den smaak van VAN DER HEYDEN; waarin hij nog met lust en ijver voortgaat. Van hem prijkte mede in de Feestzaal 1) Een keurig gezigt op de Groote Kerk van *Dordrecht*, en 2) een fraai Stadsgezigt langs eene gracht, gestoffeerd door J. C. SCHOTEL. Zie VAN EYNDEN enz. D. III *bl.* 76, 77.

Bl. 9. *reg.* 4 van ond. En gij ook LEXMOND enz.

JOHANNES VAN LEXMOND, Secretaris des Genootschaps, van wien een schoon Schilderstukje, verbeeldende *een Binnenplaatsje*, mede aan den wand der Feestzaal

prijk-

prijkte, is te *Dordrecht* geboren den 6 Julij 1769. Ofschoon zich met lust en ijver toewijdende aan het geven van onderwijs in het Teekenen, waarin hij veel bezigheid vindt, vervaardigt hij echter, in zijnen tusschentijd, veelal Teekeningen, maar ook somtijds Schilderijtjes, welker onderwerpen doorgaans Gebouwen, gedeelten van Binnen- en Buitenvesten, en hoekjes van Stadsgezigten zijn. Van hem spreekt VAN EYNDEN enz. D. III *bl.* 145, 146.

Bl. 10. O VAN DER KOOGH, GREGOOR, DE KONINGH!
En gij, DE KLERK en VAN DEN BROEK!

Van ieder der hier genoemde Schilders waren in *Pictura's* Feestzaal bijzondere Landschap-schilderijen aanwezig, waarop in het Dichtstuk gedoeld wordt. Ook van ieder hunner willen wij hier kortelijk iets aanvoeren.

ADRIANUS VAN DER KOOGH is wel geen geboren Dordtenaar, daar hij het levenslicht het eerst aanschouwde te *Middelharnis* den 14 Februarij 1796, doch als Schilder heeft hij zich geheel en al te *Dordrecht*, door het onderwijs van zijnen Neef P. HOFMAN, gevormd, en zich thans voor altijd daar gevestigd. Hij maakt zich al meer en meer als Landschap-schilder bekend en beroemd. Van hem hing in de Zaal: *Een boomrijk Landschap, op den middag, met figuren gestoffeerd.* — Vergel. VAN EYNDEN enz. t. a. p. *bl.* 305.

GILLIS SMAK GREGOOR, geboren te *Dordrecht* den 10 Januarij 1770, heeft zich, van zijn twintigste jaar af, met bijzondere vlijt toegelegd op de beschouwing en navolging van de Natuur in zijne Teekeningen en Schilderijen. Landgezigten met geboomte, beelden en beesten gestoffeerd, maken de onderwerpen zijner Schilderstukken uit; gelijk

men dan ook in de Feestzaal van hem aanschouwde: Een krachtig geschilderd *Landschap bij avondstond, met staand en liggend vee*, en men in de aanzienlijkste Kunstverzamelingen, zoo binnen als buiten 's Lands van zijne Schilderstukken aantreft. Onder anderen berusten twee zijner Landschappen, met rundvee, schapen en geiten gestoffeerd, bij Hare Majesteit, de Koningin der Nederlanden. Zie VAN EYNDEN t. a. p. *bl.* 148—150.

Van genoemden Schilder moet zijn Neef, PIETER MARTINUS OBREGOOR, wel onderscheiden worden. Deze laatste werd te *Dordrecht* geboren den 13 April 1785, verkeerde eenigen tijd te *Antwerpen*, alwaar hij zich ook in dienst van den beroemden MATTH. IGNAT. VAN BREE en van JOH. CAR. CARPENTERO oefende, en kwam vervolgens naar zijne geboortestad terug. Van hem, schoon een getrouw Werkend Lid van *Pictura*, was echter geene Schilderij in de Feestzaal aanwezig, daar hij, minder dan hij wel wenschte, uit hoofde van zijne vele bezigheden, als Verwer, zich kan toeleggen op het schilderen van Landschappen, waarin hij het anders, blijkens eenige proeven die van hem voorhanden zijn, verre brengen en grooten roem behalen zou.

LEENDERT DE KONINGH, thans een beroemd Landschap-schilder, heeft eerst eenige jaren zich bijzonder toegelegd op het teekenen en schilderen van Schepen, Zee- en Watergezigten. Hij heeft zich in vroeger jaren een geruimen tijd in *Engeland* en *Parijs* opgehouden, en ook door *Duitschland* gereisd. Hij heeft zijne eigene wijze van dekken, en munt uit in kracht. In *Pictura's* Feestzaal hing van hem ten toon: *Een gezigt langs den Rijn, met figuren en vee gestoffeerd*, en men vindt van zijne werken in vele aanzienlijke Kunstverzamelingen, en bijzonder worden zijne stuk-

stukken in *Engeland* gezocht. Hij werd geboren te *Dordrecht* den 12 April 1777. Zie VAN EYNDEN t. a. p. *bl.* 210 *en volg.*

WILLEM DE KLERK had van zijne kindschheid af eene onweerstaanbare drift voor het teekenen, en is thans een van onze jeugdige en ijverige *Dordsche* Schilders; van wien er geen twijfel is, of ook hij zal den roem der *Dordrechtsche* School met luister handhaven. Zijn smaak valt bijzonder op boschrijk Landschap, gelijk er dan ook van hem, bij *Pictura's* halve Eeuwfeest, een *Geldersch Landschap met hoog geboomte en gebouwtjes* prijkte. Hij is te *Dordrecht* geboren den 28 November 1800.

MICHIEL VAN DEN BROEK, geboren te *Dordrecht* in het jaar 1778, heeft zich naar de Natuur en de werken der beste Meesters geoefend. Tot zijne verkiezing der onderwerpen behoort voornamelijk het Landschap, zoo voor Schilderijen in olieverw, als voor Teekeningen met oost- en sapverwen. Ook munt hij bijzonder uit in het zoogenaamd *restaureren*, of herstellen van beschadigde Schilderijen. — Bij *Pictura's* Feest versierden twee van zijne Schilderstukken mede den wand; als: 1) *Een Landschap bij morgenstond met figuren en vee.* 2) *Een Sterkedranke-winkel, waarin een beschonken man, die door kinderen bespot wordt.*

Bl. 10 *reg.* 4 *van ond. en verv.*

Dien titel moet ook SCHOUMAN dragen,
Hij, die de zee daar zweept *enz.*

MARTINUS SCHOUMAN, Corresponderend Lid bij de vierde klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, en Lid van de Koninklijke Maatschappij van Schoone Kunsten te Brus-

Brussel, is geboren te *Dordrecht* den 29 Januarij 1770. Reeds in 1789 werd hij in den *Haag*, alwaar hij zich destijds tot zijne vorming in de Schilderkunst ophield bij zijnen Oudoom, den beroemden Kunstschilder AART SCHOUMAN (van wien VAN EYNDEN gewaagt D. II *bl.* 68 *en volg.*) met den tweeden Zilveren Eerepenning bekroond bij de Haagsche Teeken-Akademie, wegens zijn teekenen naar het naakt Model. Uit den *Haag* keerde hij na drie jaren naar *Dordrecht* terug, omdat hij, naardien zich zijne keus op het schilderen van Schepen, Zee- en Watergezigten bepaald had, de Natuur aldaar beter, dan elders, kon bestuderen, en sedert is hij als een eerste Meester in dit vak bekend en beroemd geworden. In het jaar 1808 werd een zijner Schilderijen, dat op de eerste Tentoonstelling te *Amsterdam* veel goedkeuring verworven had, door Koning LODEWIJK voor eene goede som gekocht. In het jaar 1810 werd een zijner Teekeningen, door de Maatschappij *Felix Meritis*, met den uitgeloofden Gouden Eerepenning bekroond, en hij daarenboven met een Getuigschrift van Verdiensten vereerd. Van zijne werken, zoo Teekeningen als Schilderijen, in groot en klein bestek, krachtig en uitvoerig behandeld, vindt men verscheidene in de Kunstverzamelingen der Grooten zoo binnen als buiten 's Lands. Eene groote Schilderij, voorstellende *den overhaasten Aftogt der Franschen, na hunnen vergeefschen aanval op Dordrecht in het begin van het jaar* 1814, wordt aldaar, ter gedachtenis dier heugelijke bevrijding, bij het Letterkundig Genootschap *Diversa sed Una* bewaard, en zijne beroemde Schilderij, voorstellende *het Bombardement van Algiers op den* 31 *August.* 1816 berust, als eigendom, bij den Heer VAN POELIËN VAN NULAND, Burgemeester der Stad. Welke beide stukken ook in dit opzigt groote waarde hebben, dat zij in vereeniging met SCHOUMAN's beroemden Leerling, J. C. SCHOTEL, zijn bewerkt. Op *Pictura's* Feest hing van hem

hem ten toon: *Een stormende zee met een schip in gevaar*. Zie over hem VAN EYNDEN D. III *bl.* 151—154.

Bl. 21 *reg.* 11 *en verv.*

Geeft SCHOTEL daarvan de eer *enz.*

JOHANNES CHRISTIANUS SCHOTEL, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw; Lid der vierde klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut; van de Academie der Beeldende Kunsten te *Amsterdam*, en van de Maatschappij van Schoone Kunsten te *Brussel*, geboren te *Dordrecht* den 11 November 1787, oefende zich bijzonder, onder het opzigt van den beroemden Zee- en Schepen-schilder M. SCHOUMAN, in het teekenen van Schepen, Zee- en Watergezigten, zoo met sapverw, als met roet, of Oost-Ind. inkt. Sedert het jaar 1808 werkte hij op zich-zelven, hield een eigen vaartuig, en zich hiermede latende vinden waar de golven bruischten, bestudeerde hij de Natuur van nabij; en dit vooral bragt zeer veel toe, om hem, in zijn vak als Zee-schilder, spoedig tot die hoogte te voeren, waarop hij, als een eerst Meester in die kunst, gestegen is, en om hem dien roem te doen verwerven, welken hij alom, en naar verdienste, ontvangt. Op het Feest van *Pictura* zag men van hem 1) *Eene stille zee bij een havenhoofd*, aan welk Schilderij door de Gendsche Academie, als het voortreffelijkste der stukken, welke in dat vak ter Tentoonstelling waren ingezonden, die groote Gouden Eerpenning is toegewezen, welke den Schilder bij gelegenheid van *Pictura's* halve Eeuwfeest, kort voor het uitspreken van het Dichtstuk, door den Heer Burgemeester VAN POELIËN VAN NULAND was uitgereikt. 2) *Een Duingezigt, bij storm, met Schipbreukelingen en Visschers gestoffeerd.* — Zie VAN EYNDEN t. a. p. *bl.* 280 *verv.*

Bl. 12 *reg.* 13. BOSHAMER —

JOHANNES BOSHAMER, geboren te *Dordrecht* den 29 Januarij 1800, beoefent de Schilderkunst met allen ijver, en is, na zich eerst op het schilderen van *Watergezigten* te hebben toegelegd, nu reeds een geruimen tijd op het schilderen van *Kaarslicht* gevallen, in welken trant ook het stuk was, door hem ter Tentoonstelling bij *Pictura's* Feest geleverd, voorstellende *de Diefstal der Letters aan het huis van* L. KOSTER, *bij nachtlicht.* Neemt men in aanmerking, dat deze Schilder, door eene verlamming aan de regterzijde, genoodzaakt is, geheel met de linkerhand te werken, dan zal men gewis zijne stukken met nog meer oplettendheid en verwondering beschouwen. — Van hem, en van zijnen Vader JAN HENDRIK BOSHAMER, wiens Schilderijen doorgaans in *Schepen* en *Watergezigten* bestaan, spreekt VAN EYNDEN enz., t. a. pl. *bl.* 194, 195, met goedkeuring en lof. Maar niet minder doet ook de andere Zoon, met name JOHANNES WILLEM BOSHAMER, geboren den 29 Januarij 1802, van zich verwachten. De smaak van dezen valt op het Schilderen van *Landschappen*, waarin hij zich met ijver oefent, en zich reeds met eere begint bekend te maken.

Bl. 12 *reg.* 9 *van ond.*

Maar waarom, VERSTEEG! uw krachten
Niet ook hier ten toon gespreid? enz.

Van MICHIEL VERSTEEG, Lid der vierde klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, en van de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten te *Amsterdam* en te *Antwerpen*, was op *Pictura's* halve Eeuwfeest geen schilderstuk in de Feestzaal aanwezig. Zijn naam is zeker aan ieder bekend. Hij wordt met regt voor den eersten Meester in het voor-

voorstellen van *Kaars-* en *Lamplichten* gehouden, ofschoon zijne verkiezing in vroeger jaren *het Landschap* was, hetwelk hij, even als thans het Kaars- en Lamplicht, zeer uitvoerig bearbeidde. Van zijne kunstwerken, bijzonder in het vak van kunstlicht, vindt men, zoo buiten als binnen 's Lands, uitstekende en kostbare stukken in de aanzienlijkste Kunstverzamelingen. Hij werd geboren te *Dordrecht* den 30 Augustus 1756; ofschoon derhalve reeds hoog bejaard, zet hij evenwel zijne kunstoefeningen nog met kracht en ijver voort. — Hij heeft verscheidene Leerlingen onderwezen en gevormd. Van dezen volgde hem bijzonder met geestdrift na, ADRIAAN MEULEMANS, Lid der Koninklijke Schilder-Academie te *Brussel*, die, geboren te *Dordrecht*, den 24 Augustus 1766, insgelijks zijnen naam met roem als Kaarslicht-Schilder heeft bekend gemaakt, en van wiens werk men ook vele uitnemende proeven in onderscheidene Kunstverzamelingen aantreft. Deze had zich, tijdens *Pictura's* Feest, reeds te *Leyden* met der woon gevestigd ten dienste van zijnen jongsten Zoon, die aldaar in de Godgeleerdheid studeert. Zonder twijfel zou anders van MEULEMANS, van wiens stukken er doorgaans op alle Tentoonstellingen prijken, ook wel iets in de Feestzaal te *Dordrecht* aan den wand geblonken hebben. — Zie over VERSTEEG, VAN EYNDEN'S *aang. werk* en *Deel*, *bl.* 84 *verv.*, en, over MEULEMANS, *ald. bl.* 126, 127.

Bl. 13 *reg.* 6 *verv.* Leef ook BENDORP, enz.

JOHANNES CHRISTIAAN BENDORP, Correspondent der vierde klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, geboren te *Dordrecht*, den 1 Januarij 1767, is, als Kunstgraveerder, met lof en roem bekend. Door vlijtige beoefening van de etsnaald en het graveerijzer heeft hij vele werken geleverd, welke, zoo in Portretten, Kunstplaten, als

Boekprenten bestaande, den hoogen trap zijner bekwaamheid als Teekenaar en Kunstgraveerder aanwijzen. Daar er in de Zaal niets dan Schilderijen in olieverw ten toon hingen bij *Pictura's* Feest, was er van BENDORP's kunst geene proeve aanwezig. Des niet te min verdiende ook hij, als een ijverig Werkend Lid van het Genootschap, en bijzonder verdienstelijk Kunstenaar, bij die gelegenheid eene bijzondere vermelding.

Bl. 13 *reg.* 14.

Gij, SCHOUMAN's edle Zoon! gij, SCHMIDT! en gij, FONTIJN!

Ofschoon deze Schilders bijzonder als Portret-schilders in het Dichtstuk vermeld zijn, is het er echter verre van daan, dat zij ook geene stukken van anderen aard zouden bewerken. Van FONTIJN was zelfs niet één, eigenlijk gezegd Portret, in de Zaal aanwezig. Diens stukken bestonden in drie *Binnenvertrekken*. In het eene zag men *een' Waarzegger;* in het andere, *een Vrouwtje met eendvogels*, en in het derde, *eenen ouden Visscher*. Van de drie stukken van SCHMIDT; was slechts het eerste een krachtig geschilderd Portret van den Heer PLUCKHOOY BZ., Stads-Fabrijk, het tweede was *een Binnenvertrek met musicerend gezelschap*, en ook het derde was *een Binnenvertrek met eene Vrouw aan haar Toilet*. Van SCHOUMAN alleen zag men thans slechts het welgelijkend Portret van den achtingwaardigen ouden Heer JAN VETH. Doch ik heb deze Schilders als Portret-schilders genoemd, omdat zij, ook bijzonder in dit vak, zich uitstekenden roem verworven hebben, en hetzelve met lust en ijver beoefenen.

Van IZAAK SCHOUMAN MARTINUSZ. spreekt VAN EYNDEN met een enkel woord t. a. p. *bl.* 154. Hier zij vermeld, dat hij geboren is te *Dordrecht* den 29 Mei 1801, en

en dat hij, na zich eerst, in navolging van zijnen beroemden Vader, op het vak van Schepen, Zee- en Watergezigten eenigen tijd te hebben toegelegd, vervolgens tot het Portretteren in miniatuur en levensgrootte, op ivoor en in olieverw is overgegaan, waarin hij binnen korten tijd uitstekende vorderingen heeft gemaakt, en, zoo te *Dordrecht* als in andere steden onzes Vaderlands, veel bezigheid vindt.

GEORGE ADAM SCHMIDT, bij VAN EYNDEN vermeld t. a. p. *bl.* 297, is te *Dordrecht* geboren, den 17 Mei 1791. Bij dezen verdienstelijken Schilder blaakte ook vroeg eene gloeijende begeerte voor de Schilderkunst. Reeds in zijn zeventiende jaar werd hij door het Genootschap *Pictura* met den eersten prijs bekroond, wegens zijn teekenen naar het naakt Model. Zijne Schilderijen en Portretten munten uit in kracht en leven, en ook hij werkt door zijne verdiensten niet weinig mede tot de bevestiging en verbreiding van den roem der *Dordrechtsche* Schilders.

PIETER FONTIJN, geboren te *Dordrecht*, den 5 Januarij 1773, heeft zich ook, bijzonder als een ijverig en voortreffelijk Binnenvertrek-, en Portret-schilder, zoo in olieverw als in miniatuur, door een groot aantal uitmuntende Schilderijen en Afbeeldsels, te *Dordrecht* en elders in ons Vaderland, bekend gemaakt Ook hij wordt loffelijk vermeld bij VAN EYNDEN t. a. p. *bl.* 159.

JAARZANG

AAN DE

BROEDERSCHAP

VAN DE

ALOUDE RHETORIJKKAMER TE HAARLEM,

BEKEND ONDER DE ZINSPREUK:

TROUW MOET BLIJKEN,

OP DEN EERSTEN DAG VAN 'T JAAR 1825.

JAN VAN HUYSUM.

De kunst, om door 't penseel natuur op zij te streven,
Werd in een ruime maat den nijvren Belg gegeven:
De schoone Schilderkunst, gedaald in Nederland,
Stelde éénmaal haar palet, bij voorkeur, hem ter hand (*).
De schaduw en het licht doet hij betoovrend spelen,
Door eigen zonnegloed bezielt hij zijn tafreelen;
't Eenvoudigst onderwerp, door hem getrouw gemaald,
Wordt, als eén kunstjuweel, straks tegen goud betaald (†).
Itaalje moge vrij op groote schilders roemen;
Maar eenig kunnen wij een' JAN VAN HUYSUM noemen;
Nooit streefde hem in kunst een sterveling voorbij,
En wie is hem gelijk, wie toch? Men noem' hem vrij.
Wie deed, gelijk als hij, de bloemen heerlijk prijken?
Wiens ooft, hoe frisch gemaald, moet niet voor 't zijne wijken?

Mis-

(*) Immers onze JAN VAN EYCK was de uitvinder van de olieverw.

(†) Verbazend zijn de sommen, die thans voor schilderijen van onze voorname meesters betaald worden.

Misleidde ZEUXIS eens door fruit der vooglen oog,
VAN HUYSUM schiep de roos die FLORA zelv' bedroog.
Ook 't landschap door zijn hand kan men bekoorlijk heeten;
Maar 't wordt, door zijn gebloemte en vruchten, schier vergeten;
Hier schittert zijn penseel; 't is door volkomenheid
Dat zich dit roemrijk werk met luister onderscheidt (*).
Mogt iemand soms verbaasd daarbij zijn oog mistrouwen,
Door 't sterk vergrootend glas laat zich elk deel beschouwen;
En staart de kunstenaar het steeds bewondrend aan,
De kenner der natuur blijft in verrukking staan:
Wijl kleur en vorm om strijd verwondren en behagen,
Is voor naauwkeurigheid oplettend zorg gedragen;
En nette uitvoerigheid, hoe tot in 't klein betracht,
Heeft, aan natuur gelijk, nooit stijfheid voortgebragt.
De schaduw, bij elk deel naar eisch in acht genomen,
Verbindt het gansch ontwerp en maakt dat meer volkomen;
Ja! elke kleinigheid geplaatst in 't puiktafreel,
Draagt, wel berekend, bij tot schoonheid van 't geheel:
Hier schijnt een vliegje of rups op 't donzig blad te leven,
Daar, boven 't bloemenwaas, de vlinder vlug te zweven;
't Is of aan dien meloen het miertje schendig knaagt;
Men grijpt vergeefs of blaast, opdat het word' verjaagd.
De pruim en de abrikoos doen ons als watertanden;

Door

(*) Men zie wegens den lof, dezen grooten Schilder gegeven, onder anderen, den geachten Duitschen Schrijver FIORILLO, in zijn werk getiteld: *Geschichte der zeichnenden Künste in Deutschland und den Vereinigten Niederländen*, 3 *Bänd.* *s.* 326 *en v.*

Door snoeplust aangespoord, weêrhoudt men naauw' de handen
Bij deze perzik, daar een kuiltje in is gedrukt,
Wijl zij, volkomen rijp, te roekloos schijnt geplukt;
Een andre heeft de kleur van frissche maagdenkoonen,
Naast druiventrossen, die doorschijnend zich vertoonen,
Of door den dunnen dauw, die op haar purper ligt,
Bij 't juist geschilderd blad, begoochelen 't gezigt!...
Maar toch de waterdrop, daar, op die tulp gelegen,
Is hier geen kunst-bedrog? Men poogt dien af te vegen;
Vergeefs! hij blijft en blinkt, of hem de zon bescheen: —
't Is dan een drop van glas? 'k zie ijlings daar door heen! —
Hoe dun en teêr gekleurd zijn die papaver-blâren?
Hoe werden zij gewrocht? men kan geen verw ontwaren —?
VAN HUYSUM's tooverstaf, gezwaaid aan *Amstels*-boord (*)
Bragt, als door wonderkracht, dit heerlijk kunstwerk voort.
Zijn geest werd staâg gevoed in *Haarlems* schoone streken
En tuinen, wijd beroemd door 't bloem- en planten-kweeken (†).
Hij schiep dit werk, hoe fijn, toch met een' vlugge hand:
Want kort, als 't jeugdig schoon, blijft slechts de bloem in stand.
Men had een' donkren grond voorheen te baat genomen,
Opdat gebloemte of fruit te schooner uit zou komen;

VAN

(*) *Amsterdam* was zijne geboorte- en woonplaats: zie VAN GOOL, *Nieuwe Schouwburg der Nederl. Kunstschilders*; alsmede aangaande de verdere levensbijzonderheden dezes Schilders 2 D. bl. 13 e. v. JAN VAN HUYSUM werd geboren in 1680 en overleed in 1749.

(†) Volgens VAN GOOL » inzonderheid bij VOORHELM. « Zie bl. 16 van 't genoemde Deel.

VAN HUYSUM's vrije geest versmaadt weldra dien vond,
Zijn werk behoeft dien niet; hij schiep den heldren grond (*);
De bloemen, schittrende als robijnen en topazen,
Verheffen zich daarop, in fraai gebeelde vazen;
Waarbij een vogelnestje almeê bewondring wekt,
Hoe zeer 't eenvoudig schoon ons oog daarheen min trekt.
Dit heerlijk schilderwerk zien wij bestendig pralen,
In 't keurig kabinet (†), in Vorstelijke zalen:
Daar, waar de rijkdom zich met smaak voor 't schoone paart,
En waar men, om 't bezit daarvan geen schatten spaart.
Doch 't gansch beschaafd Europe en andre werelddeelen
Mag dus VAN HUYSUM's kunst de zinnen lieflijk streelen;
Terwijl 't historisch vak, hoe hoog men het verheft,
Door een bebloed tooneel, ons vaak met huivring treft.
Wie ijst niet, als hij 't lijk van HECTOR woest ziet slepen?
Als Heilige AGATHA de borst wordt afgenepen (§),
Of als een regter, wijl hij 't onregt heeft gewild,
Op Vorst CAMBYSES last wordt levendig gevild? (**)

Hoe

(*) Zie VAN GOOL ter voorn. plaats bl. 17.

(†) Twee der beroemdste stukken van dezen meester, vindt men onder de kostbare verzameling schilderijen van Mejufvrouw HOOFMAN te *Haarlem*.

(§) Dit stuk, door SEBASTIANO DEL PIOMBO, zag ik, in het Parijsch Museum; zie *Notice du Musée* 1804 p. 212 n°. 1198.

(**) *Ibid.* p. 42 n°. 218. Deze geschiedenis, in twee stukken voorgesteld, werd geschilderd door den Nederlandschen Schilder ANTONIE CLAISSENS. Zij zijn de stad *Brugge* door de Franschen ontroofd geworden, doch, naar ik meen, bij onze gezegende omwenteling, teruggenomen.

Hoe streelt VAN HUYSUM, maalt hij menschelijke daden:
In een Arcadisch oord doet hij de landjeugd baden
Of dartlen bij haar vee, dat zich al grazend voedt;
Terwijl een herdersknaap, bij 't lieflijk fluitje, 't hoedt;
Ginds wordt het hart geroerd, als 't oog verrukt blijft staren
Op 't landelijk tooneel, waar maagden bloemen gâren,
Niet voor den bruilofts-krans, die om het altaar zwiert;
Neen, zachte weemoed is 't die hier een' grafsteen siert;
Welligt zijn 't kinders, die erkentlijke offers brengen,
Op 't ouderlijke graf en daarbij tranen plengen (*).
De bloem toch, schoon natuur als voor 't genot haar teelt,
Is van vergankl ijkheid met een het treffend beeld;
Maar nimmer doet dit beeld den wijzen treurig morren,
Hij weet natuur bestaat door bloeijen en verdorren,
En wordt hem veel gebloemt' geschonken door het lot,
Door een gepast gebruik verhoogt hij 't blij genot.
De bloemen doen ons vaak aan zalige uren denken:
Waar min, waar vriendschap woont, verëert men bloemge-
(schenken;
Daar, waar men feesten viert met vorstelijke praal,
Zoo wel als in de stulp, bij 't gul eenvoudig maal;
De bloemen schetsen ons het beeld van 't jeugdig leven
Van wellust en vermaak, met kransen als omgeven:
Wie denkt, als 't roosje bloeit, en zijnen geur verspreidt,
Niet aan het maagdlijk schoon en aan bevalligheid?

De

(*) Zie *Notice du Musée* 1804. p. 58 n°. 339.

Dd

De kiem der Teekenkunst wordt meestal toegeschreven
Aan 't Grieksche meisje, dat door teêrheid werd gedreven (*),
Haar minnaars schaduwbeeld bood zich tot d' omtrek aan;
Maar door de bloemen moest de Schilderkunst ontstaan.
Verrukte ons 't heerlijk schoon, men treurde om 't spoedig (sterven,
En schonk haar duurzaamheid, door 't kunstpenseel en verwen;
VAN HUYSUM, voor wiens hand vergankl ijkheid steeds zwicht
Heeft, door 't penseel, zich zelf eene eerzuil opgerigt;
Hij wist zich door zijn kunst de onsterflijkheid te wijden:
Zijn bloemen bloeijen voort door alle jaargetijden;
Hij strekt altijd ten roem van 't kunstrijk *Nederland*,
Zoo lang verheven smaak voor 't schoone blijft in stand.

A. VAN DER WILLIGEN,
Factor (†).

(*) Volgens PLINIUS was het de dochter van DIBUTADES, pottebakker te *Sicyone*.

(†) [Immers, dit stuk was de *Jaarzang aan de Broederschap van de aloude Rhetorijkkamer te Haarlem*, *bekend onder de zinspreuk*: Trouw moet blijken, *op den eersten dag van 't jaar* 1825.]

DE

DE

TEVREDENHEID,

DICHTSTUK,

DOOR

P. J. DE BOSSON,

Voorgelezen in het Letterkundig Genootschap
DIVERSA SED UNA te DORDRECHT,
den 16 November 1824.

Waan nimmer, sterveling! dat de tevredenheid,
Van hoofschen opschik vreemd, haar mildste rozen spreidt
In 't statige gewelf van prachtige paleizen,
Wier gevels van arduin tot aan de wolken rijzen;
Of waar, bij overvloed, het opgestapeld goud
In vastgeklemden vuist zich zaamvergaderd houdt;
Blijf door geen schijn verblind aan 't uiterlijke hangen,
Als of men haar slechts vond bij adelijke rangen;
Zij deelt haar' invloed mede aan elken levensstand,
Verhoogt er ied're vreugd zoo naauw aan haar verwant;
In de afgelegen stulp, waar liefde en eendragt wonen,
Schenkt zij vaak meer genot dan diadeem en kroonen:
Ze is 't wettig erfdeel van de menschheid hier beneên,
En stort haar balsem uit door heel de schepping heen.

Gaan wij de schalmen na aan de uitgebreide keten:
Hoe juist heeft hooger hand haar' werkkring afgemeten;

 't Pleit

't Pleit al in 't raderwerk van Gods Voorzienigheid,
Voor vâderlijke zorg, alom ten toon gespreid;
't Doet alles hare trouw en wijsheid ons ervaren,
't Is almagt in natuur, 't is liefde waar wij staren;
't Is God, en God alleen, die alles schraagt en voedt,
En doel en einde t'zaam hier heerlijk schitt'ren doet;
't Meldt alles zijnen lof wat leven heeft ontvangen,
De mensch, de mensch alleen doet soms dien toon vervangen,
Door morrend klaaggeschrei van ontevredenheid,
Vergetend, dat zijn God hem vaak langs dist'len leidt
Tot 't wenschelijkst geluk, en dat in 's levens zorgen,
De schoonste parel soms ligt voor zijn heil verborgen,
Een heil, meer duurzaam dan het wuft genot der aard,
En voor zijn groot belang meer dan robijnen waard.

Mogt geen verkeerde drift ons aan dit leven boeijen,
Hoe zou tevredenheid onze aller borst doorgloeijen!
Waar is de sterveling die niet tevreden leeft,
Wanneer zijn kalme ziel naar waar genoegen streeft?
Zijn tempel, door de hand des Eeuw'gen zelf ontsloten,
Is aller heiligdom, maakt allen deelgenooten;
De wierook, daar gestrooid, verkwikt het menschlijk hart,
Hij balsemt ied're wond, hij lenigt elke smart,
En zaligt, door zijn geur, het kronkelpad des levens,
De zachtgekleurde hoop en 't helder uitzigt tevens;
Hij leidt ons op het spoor van dankerkentenis

Aan

Aan hem, die ons verzorgt en enkel goedheid is.

Gelukkig zulk een mensch, die op deez' wiss'lende aarde
Zich vasthoudt aan dat geen, wat heil verschaft en waarde;
Aan geenen schijn zich hecht die bij 't genot reeds vliedt,
En dikwerf niets dan rouw en kommer achterliet!
Tevredenheid blijft wel betrekk'lijk in haar wezen;
Verschillend is de geest waarin zij zich doet lezen:
Maar de echte bron, waaruit haar de Eeuw'ge stroomen doet,
Heeft heil'ge strekking en mengt zelfs in 't lijden zoet.
Bestemming is de leus waaraan de ziel blijft kleven;
De deugd kan aan den voet het echte steunsel geven;
De Godsdienst strekt den mensch tot gids op 't wereldrond
En sluit met zijn geluk het allerschoonst verbond.
Gewapend met haar schild kan elk het lot trotseren,
Zij geeft bij voorspoed, vreugd, zij leert, bij nood, ontberen;
En griffelt in de ziel van elken sterveling,
Die harer waardig leeft, den rang van hemeling.
Die prijs is haar verwant, schoon alles dreigt te ontzinken,
En doet, bij 's levens druk, zijn hooge waarde blinken.

Wanneer de schepeling, op eene onstuim'ge zee,
Zich 't hart bekneld gevoelt door 't rondom nakend wee;
Wanneer der broze kiel, geslingerd door de golven,
Een gapende afgrond dreigt, door 't schuimend nat bedolven;
Bij 't brullen van d'orkaan, de branding tegengrimt:

Wat rest dan in dien nood waarbij geen hoop schier glimt?
Wat schiet hem over, hoe zal hij 't gevaar verhoeden,
Hoe, naar gewenschte reê, naar veil'ge haven spoeden?
Wat maakt hem in dit uur, bij 't aanzigt van den dood,
De smarten minder zwaar, de zielrust meerder groot,
Dan 't onbepaald geloof, dat niets Gods trouw kan krenken?
Hoe ook de stormwind raze en op de kiel moog beuken,
't Ontneemt den moed hem niet, hij weet op wien hij bouwt,
't Is de Almagt, Haar alleen, wie hij zijn lot vertrouwt!

Wat beuzelt gij van heil, die, met u zelv' beladen,
U in den tuimel-stroom der zinn'lijkheid blijft baden;
Die, rustloos voortgezweept naar roof van arm genot,
Voor ed'ler driften koud, met 't dierbaar aanzijn spot;
Uw' schoonsten levensdag verspilt in ijd'le droomen,
Geene enk'le zaligheid u door de borst voelt stroomen;
De vrijplaats van de rust, die u de deugd belooft,
Vertrappelt met den voet, zijn' heil'gen prikkel dooft:
Tot ge eind'lijk nederstort in de opgesperde kaken
Des afgronds, waar 't verdriet uw' rampspoed zal volmaken. —

Wie ooit ligtzinnig, door een' valschen schijn misleid,
De reine vreugd miskent der stille huiss'lijkheid,
Kan nimmer 't waar genot van haren invloed smaken,
Noch tot den hoogen rang, die zij ons geeft, geraken.
't Is in haar schoot vooral, waar men 't geluk geniet,

'**t** Welk uit een hoog're bron, ons mild'lijk tegenvliet.
Dáár mag de ontwikkeling van 's menschen groote krachten,
Door hooger geest bezield, den gulsten bloei verwachten;
Dáár voelt hij 't edel doel van zijne aanwezendheid,
In heel zijn aanzijn door een hooger hand verspreid;
Dáár is de lentekracht het best voor storm beveiligd,
Dáár wordt ze aan God, zich zelv' en maatschappij geheiligd;
Dáár strengelt zielenvreê, door liefde vastgelegd,
Voor Vaderland en deugd de schoonste rozenvlecht;
Dáár mag, door nijverheid, de man zich 't brood vergaêren
Voor 't vreedzaam huisgezin; dáár rollen 's levens jaren
Van bangen kommer vrij in stil genoegen heen,
Ofschoon des voorspoeds zon al eens beneveld scheen.

Tuigt, Echtgenooten, tuigt, wat blijft u af te bidden,
Wanneer tevredenheid, gevestigd in uw midden,
Uw' held'ren huw'lijks-dag doortintelt met een' gloed,
Waarvoor de zorg ontvlugt, en 't opgeruimd gemoed
Op wang en lippen spreekt, verhoogd door frissche loten,
Die, hupp'lend om u heen, uw levensvreugd vergrooten:
O! zegt mij, waar op aard vondt ge ooit een schat zoo groot,
Dan dien, wanneer ge en gade en kroost in de armen sloot?
Dat lacht de Hemel aan, en de Eng'len zijn bewogen,
Wanneer zij van omhoog de welgevallige oogen
Op zulk een schouwspel slaan, vol hemelzaligheid,
En juichen bij 't genot zoo mild op aard verspreid.

Hier blinkt tevredenheid in ongeleenden luister!
De heldre zon des heils verdrijft der nev'len duister,
En breekt de buijen door, hoe ook de noodstorm loeit:
't Blijft hemel in het hart, als blanke deugd er gloeit:
Het onweer moog de lucht in nacht'lijk duister hullen,
De bliksem 't wijd heelal met angst en schrik vervullen,
Hij, die tevreden leeft, in zijn beperkt gezin
Van echtgenoote en kroost, drinkt zielenwellust in.
Hem vlecht de liefde een' krans van immer rijken zegen,
Zij kust de zorgen weg; en licht zijn voetpad tegen;
Niets schokt zijn' kalme ziel, 't schenkt al' hem juichensstof,
't Blijft hoogtijd in zijn huis, bij 't staam'len van den lof
Des Eeuw'gen, en aanbidt in Hem dat liefd'rijk Wezen,
't Welk, heel de schepping door, als Liefde zich doet lezen,
Zoo spoedt zijn levensdag zich heen in stil genot.
Wat schoot zijn wensch te kort bij huiss'lijk heil en God?
Hij zoekt geen ander goed in 't wisselzieke leven.
Kan de onbestendigheid wel iets bestendigs geven;
Hij kent zijn grootsche taak, ontwikkelt ze en gevoelt,
Dat alles wijsheid ademt en zijn geluk bedoelt.
Door dit geloof gesterkt kan niets zijn' moed beperken:
Hij ziet het schoonst verband in al' zijn's Scheppers werken,
Leeft dankbaar bij het geen de groote Gever gaf,
En bedelt van het lot geene and're gunsten af.

Zoo leefde Reinhart in zijn' nederige woning,

Voor

Voor geen paleizen veil, zelfs van den grootsten Koning.
Zijn noeste vlijt voorzag in 't huisselijk behoef;
Tevredenheid zat voor; geen cijns van zilvergroef
Versierde huis of wand of tafel; maar 't genoegen
Wist hij 't eenvoudig maal den regten smaak te voegen;
Maria, zijne vrouw, had, door haar' zachten aard,
Aan Reinharts ed'le borst het hoogst geluk gepaard.
Zij wist, door zuinigheid, een penningske uit te sparen,
Van 't loon, 't welk Reinharts hand door arbeid kon vergaêren,
Om daardoor hulp en troost ook and'ren aan te biên.
Aan welken 't grimmig lot den scherpen tand deed zien.
Die ed'le trek der deugd, Maria ingedreven,
Schenkt haren echtgenoot vernieuwde kracht en leven;
't Gevoel van al het schoon, 't welk in haar' adel blonk,
Goot in zijn warme borst den reinsten wellustdronk;
Eenstemmigheid in doen, eenstemmigheid in denken,
Kon hem het hoogst geluk des aardschen levens schenken,
Welks invloed hij genoot tot aan zijn' jongsten dag,
Toen hij voor grootscher taak den morgen dagen zag.

Van 't wein'ge dat men heeft ook and'ren meê te deelen,
Schrijft ons een' kwijtbrief af, waarmeê geen tijd kan spelen,
Die, wat hij ook ontvoer, wat in zijn draaikolk dooft,
Geene enk'le goede daad ooit aan de ziel ontrooft;
Die heerlijk blinken zal in gindsche levensmorgen,
Alwaar haar zalig loon tienvoudig ligt verborgen,

Bij

Bij Hem, de liefde zelv'; die eenmaal 't groot heelal,
Op haar geduchte schaal, regtvaardig wegen zal.

Kom, werpen wij een' blik in 't groot maatschapp'lijk leven,
En ziften wij 't genot, in 't mommenkleed geweven,
Van 't waar genoegen af, 't welk adelt en vereêlt,
En met verhoogden gloed op 't vrolijk aanzigt speelt.
Wat is dan vaak 't geluk, 't geen we als geluk beschouwen,
Zoo lang wij op den schijn in plaats van 't wezen bouwen?
Een schaduwbeeld, niet meer, 't welk in de lucht verdwijnt,
Gelijk een nevel, wien de gloed der zon beschijnt.

Heeft immer Peru's mijn den vrek zóó veel geschonken,
Dat hij naar meerder goud geen driften voelde ontvonken;
Heeft hij wel ooit genoeg als hij zijn rijkdom telt,
Die, naar hij aanwast, hem te pijnelijker kwelt?
Hoe slaat hem 't bonzend hart, als hij slechts geld hoort noemen,
Of dit het edelst waar', waarop de mensch mag roemen,
Hoe spant hij zijne ziel met alle krachten in,
Op roof naar koud metaal en woeker rentgewin.
Hij peinst bij kisten vol, in mijmering, verlegen,
Hoe toch den schat vergroot, den hoogsten cijns verkregen.
't Zegt weinig, of hij weeuw en wees ontwoekerd heeft,
't Bezitten is zijn god, waarvoor hij aêmt en leeft;
Eene armelijke pij moet hem de leên bedekken
En 't schamelst onderhoud tot zijne voeding strekken,

Op-

Opdat daardoor de buit, die al zijn streven is,
Vooral niet krimpe noch in zijnen omvang miss' !
Zoo kruipt zijn leven voort, geboeid aan duizend zorgen,
Beducht hoe 't best den schat in veiligheid geborgen;
En luikt een korte poos de slaap hem de oogleên digt?
Dan spookt zijn angstig brein hem roovers voor 't gezigt.
Wie gunt den gierigaard niet gaarn zijn geldvermogen?
Of kan, tot zulk een' prijs, het geld 't genot verhoogen?
Was dit daaraan verknocht? deze aard werd een woestijn,
En hij, die 't meest bezat, zou 't meest rampzalig zijn.

Maar de eerzucht zal misschien meer geurge bloemen strooijen,
Meer schoons het levenspad met rozenkleuren tooijen,
Voor hem, die haar aanbidt, haar huldigt en vereert,
Zich wringt in haar gareel, welks last hij slaafs begeert?
Verdervend is het zaad dat ze uitstort in de zinnen,
Naar mate 't meer ontkiemt brengt het meer gift er binnen,
En toovert uit de ziel de rust en vreugde heen,
Die 't naauwst vermaagdschapt zijn aan 't waar geluk alleen.
Verbeelding zweept haar voort,en klapwiekt met haar vleug'len;
Waar eerzuchts geesel woedt kan rede niets beteug'len;
Zij zweept dolzinnig voort, 't geweten zelf ten spijt,
Tot eenmaal 't went'lend rad haar uit zijn hoogte smijt,
En neêrstort op den grond, om uit een' droom te ontwaken,
Die nooit voldoening kleurt op de onverzaadbre kaken.

Wie

Wie wijst den grenspaal aan van jammerlijke ellend',
Zoo lang de sterveling aan driften zich gewent,
Die uit het schimmenheer der zielverbijst'ring dagen,
't Verstand verduisteren en aan de zielrust knagen?
Hier klaagt de ondankbaarheid en mort bij overvloed;
Ginds barst de spilzucht los, verkwist en have en goed,
En graaft zich-zelve een graf, geblinddoekt voor den zegen,
Die, bij een wijs gebruik, ons toelacht allerwegen.
Daar treedt uit 's afgronds kracht de lasteraar hervoor,
En braakt zijn zwadder uit, de wijde wereld door.
Een, elders, sluw en loos, weet huich'lend zich te mommen,
Met honigzoete tong naar zijn belang te krommen.
Daar waar het goud hem wenkt staat hij ten dienst gereed,
En dartelt op het puin van 's naastens bitter leed.
Ziet ginds een, heet op buit, door heerschzucht voortgedreven,
Baadt zich in menschenbloed waar schuld'looze offers sneven;
Hij slaat den ijz'ren klaauw afzigt'lijk om zich rond,
En waant zijn roem beslist op een' ontvreemden grond.

Onzinn'gen keert terug! waartoe uw eind'loos zwoegen,
Waartoe uw kracht verspild om schijnbaar aardsch genoegen?
Gevoelt, in eigen borst, het overtuigend pleit,
Dat de aarde een schouwspel is van onbestendigheid;
Toetst daaraan uwen rang, waardoor ge u waant verheven;
Wat zegt een handvol gouds, waaraan uw hart blijft kleven;
Wat zegt het blijk van roem, waarmeê gij moedig praalt,

Te

Te jammerlijk veelal door menschenbloed betaald,
Verbreekt den slaafschen band, die u aan 't stof blijft binden,
Verdwaalden! leert de deugd in all' haar waarde vinden;
Met haar zijt ge immer rijk, ofschoon geen hermelijn
Of Tyrisch purperkleed uw lijfsieraad moog zijn;
De brave vindt altijd, welk lot hem moge omringen,
Bestendig in zich-zelv' een schat van zegeningen;
De deugd, door hoop, geloof en liefde in 't hart geplant,
Belooft een' gulden oogst in 't beter Vaderland!

Zoo handelde en zoo dacht, door al zijn levensdagen,
Aristus, die op 't hoofd de zilv'ren lok mogt dragen,
Eens achtbren ouderdoms, die deugd bij deugden telt.
Reeds waren tachtig jaar in d' oceaan gesneld
Der eeuwen, die den roof bij vroeger eeuwen gaêren,
Op d' onverbidbren wil des tijds daar heen gevaren;
En echter gloeide nog gezondheids frissche blos
En ongedwongen lach, die schoone grijsheids dos,
Als met verjongde kracht, op zijn eerwaardig wezen,
Waarop bij minzaamheid de zielrust stond te lezen.
Van zijne prilste jeugd tot rijpen mannentijd
Had hij zijn eerste zorg het schoone toegewijd.
Reeds vroeg sloeg hem de borst voor regt en Godsdienst beiden,
Reeds vroeg koos hij een staf die veilig hem kon leiden
Langs 't hobb'lig levenspad, waar drift en zonde vleit,
Die scheidsmuur tusschen God en aardsche zinn'lijkheid;

Zijn

Zijn opgeruimde geest, schoon grijsheid 't lijf deed bukken,
Ziet hem op 's levens weg nog menig roosje plukken,
Wier balsemrijke geur den last des levens schraagt,
En met fluweelen hand ons naar den grenspaal draagt,
Waar tijd en eeuwigheid elkanderen vervangen,
En voor den vriend der deugd de kroon is opgehangen.
Dit loon, der braven erf, vertoefde in 't ver verschiet
Aristus, wien deze aard' niets meer te wenschen liet.
Reeds vroeg had hij de kniën eerbiedig leeren buigen,
Om d' Oorsprong van 't heelal erkentnis te betuigen
Voor elken morgenstond dien hij hier scheem'ren zag,
En voor den zegen, in den afgeloopen dag,
Zoo mild hem toegedeeld uit zijne oneind'ge liefde,
Die nooit een mensch kastijdde of immer 't harte griefde,
Als dan, wanneer haar zorg en vaderlijke trouw
Voorzag dat hier haar kind een' dwaalweg kiezen zou.
Hoe rustig zag 's mans blik op vroeger leeftijd neder,
Zijn jeugd was heen gesneld, hij wenschte haar niet weder,
Bewust des korten duurs, die aardsche vreugd bereidt,
Die, naar zij meer verlokt, te grievender misleidt.
Niet ledig was zijn dag noch nutt'loos heen gevlogen;
Hij had hem wel besteed; der rampspoeds traan te droogen,
Waar eerlijke armoê weende in 't hachlijkst levenslot,
Was hem een feestuur voor zijn hart, welks stil genot
Hem rijker lauw'ren schonk dan duizend eerekroonen,
Wier glans in 't eind verdooft en wegzinkt met de troonen,

En

En als milddadigheid, in hooger tijdsgewricht,
Met diamanten gloed niet flonk'ren zal in 't licht.
Aristus, groot als mensch en Christen hier te gader,
Ging blijde en welgemoed der stille rustplaats nader,
Waar 't stof van zijne Gade in 's aardrijks koelen schoot
Zacht sluimerde in den arm des Christenvriends, — den dood;
Die Dierbre! nog maar korts ter grave heengedragen,
Hem aan zijn hart ontrukt in zijne grijze dagen,
En aan het hart zijns zoons, zijns Karels, die reeds vroeg
In 't onbevlekt gemoed der oud'ren deugden droeg! —
Wat kon den grijsaard nu nog aan het leven boeijen?
Zijn eenge zoon was groot en mogt in welvaart bloeijen;
Bevond zich in die kracht des levens, die nog 't meest
De tooverzoete hoop doet fladd'ren voor den geest,
En de idealen, die in haar begooch'ling spelen,
Verzinn'lijkt aan de ziel, waardoor zich 't hart voelt streelen.
Aristus, afgeleefd, dwaalde eenzaam thans in 't rond.
Hoe dier was hem de plek waar 't hulsel zich bevond
Der aangebeden vrouw, die met hem op deze aarde,
Een vijftig jarental, de schoonste bloemen gaêrde.
Dáár lag hij neêrgeknield, dáár dacht hij aan de rust
Die ons de kille mond des doods op 't aanzigt kust,
Wanneer de levensdraad hier wél is afgesponnen.
Dit denkbeeld trof hem, en uit de opgedroogde bronnen
Van 't afgeleefd gevoel ontvloeide nog een traan,
De laatste die zijn oog als offer mogt ontgaan

Van hulde aan zijnen God! die op der dooden graven
't Vertrouwen van de ziel door hooger licht wil staven;
Een licht, 't welk schooner glans en grootscher stralen schiet,
En hoop des wederziens in zijnen boezem giet.
De last der jaren, die zijn schoud'ren neêr deed bukken,
Zou eerlang door den dood hem aan deze aarde ontrukken:
Dat voelde Aristus, en, te vreden in zijn lot,
Bleef hij zich-zelven waard en juichte in zijnen God.
Zijn loopbaan is voleind, de koorts sluipt hem in de ad'ren,
En rooft de veerkracht weg uit de afgesleten rad'ren
Van 't uurwerk, 't welk voor hem ruim tachtig jaar mogt gaan.
Hij hoort den vóórslag reeds, waarop het uur zal slaan
Van zijne ontbinding uit dit ras voorbijgaand' leven,
Om zijne ontboeide ziel zijn' Schepper weêr te geven.
Dan, eer hij de oogleên sloot had hij van éénen pligt
Zich nog te kwijten, 't gold zijn' Karel, die 't berigt
Van 't immer nad'rende eind' zijns vaders had vernomen;
Dees spoedde in allerijl zich derwaarts, en gekomen
Bij 't sterfbed, waarop zich de vriend der deugd bevond,
Zag hij reeds 't daauwend zweet des doods op wang en mond.
Omhelst, met zielen-rouw, zijn' raadsman en zijn' vader,
Wiens polsslag optrok in de stramme levensader.
« Kniel neder, Karel, kniel, 't gewigtig oogenblik
« (Zoo sprak de man) is daar, waarin mijn jongste snik
« Mij overbrengen zal in 't oord der hemelingen,
« Om, op volmaakter toon, mijns Scheppers lof te zingen.

« Ont-

« Ontvang mijn zegen en berust in Gods bestel;
« Plant diep in uwe ziel: « Wat de Eeuwge doet is wel! »
« Bezoek mijn grafzerk veel, en wil, dáár neêrgezeten,
« Mijn' vaderlijken raad, mijn' lessen nooit vergeten.
« Hoe is mij alles wel.... Wat is mijn sterfuur zacht. —
« Zoon!.. reik voor 't laatst me uw hand, en kusch mij goeden (nacht!
« Ik zal uw kindergroet der moeder overbrengen....
« Geef vrij uw harte lucht, gij moogt hier tranen plengen;
« Die vloed, mijn dierbaar kind, bij mijnen dood geschreid,
« Zijn paarlen aan de kroon van mijne zaligheid!
« O!... blijf tevredenheid u door de deugd verwerven,
« Zij... spreidt ons doodbed zacht... en... leert ons dankbaar (sterven! »
Hier zweeg hij, en ontsliep. — Wat is de sterv'ling groot
Die met tevreden lach kan juichen bij den dood! —

P. J. DE BOSSON.

Dordrecht, 27 October 1824.

DE

LEYDSCHE WEEZEN

AEN DE

BURGERIJ DER STAD LEYDEN,

Op den eersten van Louwmaand des jaars MDCCLXXXIII.

Gelijk een felle gloed, die, rusteloos aen 't branden,
Eerst al wat hem omringt in stuivende asch hervormt,
Straks al zijn perken moede, en knagende aen de wanden,
Zich ruimer doortocht baent en woedend luchtwaerts stormt:
Zoo voelen we ook een' gloed door de ad'ren rustloos zweven,
Die drift en wensch verteert, de ziel één neiging maekt,
Door stem en tranenvloed den boezem lucht wil geven —
En, Leydens Burgerschaer! voor u is 't dat hij blaekt.
Géwis, hij blaekt voor u — door 't heiligst vuur aen 't gloeien,
Gevoelen we al den prijs der ed'le dankbaerheid;
Ons hart bezit geen' wensch, dan voor u uit te vloeien,
Te juichen in het heil, ons door uw deugd bereid.

En,

En, zoudt ge ons dezen wensch, geliefde Leydenaren!
Zoudt gij deez' ed'len wensch ontzeggen aan ons hart?
Zoudt gij, na zoo veel gunst, uw grootste weldaed sparen;
En, na ge ons 't leven schonkt, ons domplen in de smart?
Toen, door 't gebrek belaegd, de nare grafkolk, gapend',
Ons kwijnend, uitgeteerd, reeds in te zwelgen dacht,
Hebt ge ons gevoed, verkwikt, de vuist des doods ontwapend;
En de allerdiepste wond door uwe zorg verzacht.
En, zouden wij den prijs dier weldaên niet gevoelen,
Gevoelen, wat het zegt, den dood ontrukt te zijn?
Zou 't heil, dat ons omringt, het teêrst besef verkoelen,
Wij dulden, dat ons hart, voor deugd onvatbaer, kwijn'?
't Is zoet, 't is eindloos zoet, in zoo veel gunst te deelen;
Den rampspoed zwichten zien, en, uit het schaemle stof
Meêlijdend opgebeurd, zich door 't geluk zien streelen —
Wie, wie gevoelt dit niet, dien immer 't onheil trof!
Maer zoeter is 't, voor hun, wier weldaên wij erlangen,
Met woorden, die 't gevoel, die dankbaerheid slechts leert,
Ons hart ontlast te zien, dier braven kniên te omvangen,
Met tranen te voldoen, 't geen nog de spraek ontbeert!
Dan ziet de brooze mensch zijn heil ten toppunt' steigren,
Dan smaekt hij al het zoet, de vreugd van d'Englenkring:
En gij, gij zoudt aen ons dit hoogst genoegen weigren,
Gewis wij hoonden u door zulk een twijffeling.
En, kunt ge onze offers ooit met meerder recht verwachten,
Dan daer 't verwisseld jaer hem, die zijn aanzijn smaekt,

 Zich

Zich zelf verliezen doet in plegtige gedachten,
En al wat hem omringt hem heilig, dierbaar maekt,
Of kunnen we uwe deugd ooit beter u herinneren,
Uw grootheid, die steeds groeit, het menschlijk zwak ten spijt',
Dan, nu 't heeläl u leert, verheven deugd-beminneren!
Dat gij een enkel niet, verachtlijk stof slechts zijt.
Wij zullen u doen zien, hoe de Englen zelf u eeren,
En, hoe gij met het beeld der hooge Godheid prijkt,
Daer, waer 't verloop des tijds u op het sterkst kan leeren,
Dat ge in vergankl ijkheid den naekten worm gelijkt.
Nu, nu gij ziet, gevoelt, hoe schoonheid, pracht en staten
Juist zoo veel merken zijn der onbestendigheid,
Hoe rijkdom, eer, gezach, hoe ze allen ons verlaten,
Als ons de schoot des grafs ter rustplaets wordt bereid.
Kent op dees stond ons hart — in spijt dier wisselingen,
Blijft dit ons hart slechts één — schoon alles bukt voor 't lot,
De gloed der dankbaerheid laet door geen lot zich dwingen,
En, met dien gloed bezield, verschijnen we eens voor God!
Ja, braven, kent ons hart — in d' eersten bloei der jaren
Is nooit dit teeder hart gevoelloos voor de deugd;
De oprechtheid kan misschien die zwakheid evenaren,
Die 't onheil vaak voltooit der onbedreven jeugd.
De jeugd kan van haer drift 't rampzalig offer wezen;
Maar nooit de ondankbaerheid ten vuigen prooije zijn:
Schoon door den tooverzang der dartelheid belezen,
't Bedwelmd gevoel ontwaekt en 't gruwt van haar venijn.

En

En wie, die slechts gevoelt, kan doof zijn voor 't beseffen,
Wat hemelvreugd het zij; in elken Stadgenoot
Een' Vriend, een' ted'ren Vriend, een' Vader aen te treffen,
Die ons den slag vergoedt van d'onverbidbren dood!
Vergoedt? — ja, 't zal uw schim, uw zaelge schim niet belgen,
o Ouders! zoo geliefd! zoo ge, uit des hemels boog,
De droefheid ziet verdoofd in 't hart van uwe telgen,
En tranen blinken ziet, die hun de vreugde onttoog.
Neen — 't is geen laffe vreugd om 't wuft gestreel der zinnen,
Die ons vermeesterd houdt, de droefheid ons ontvoert,
Leest, leest vrij in ons hart en ziet, van 's hemels tinnen,
Of ons dit oogenblik een vuige drift beroert.
't Gevoel van uw verlies vlucht nooit uit ons gewisse,
Maer o! zelf dit gevoel, zoo heilig aen ons hart,
Verteêrt in ons 't besef der gloênde erkentenisse,
En, treft de vreugd ooit meer, dan na de felste smart?
Of kan een sterveling verheevner vreugd ervaren,
Dan die, waer op ons hart, ondanks zijn droefheid, roemt?
Dan gunsteling te zijn van wakkre Leydenaren,
Bewoners van een Vest, die elk met eerbied noemt?
Ja, Leydens Burgrenstoet, zoo 't eindloos Opperwezen
De Vaderlijke deugd nooit heerlijker beloont,
Dan als 't het nageslacht, als uit hunne asch verrezen,
Voor 't oog van 't weereldrond met edle deugden kroont;
Dan is ook deze uw deugd, wier kracht de weeke tranen
Van 't hulploos weesje droogt, hem hulp en redding geeft,

De loon diens heldenmoeds, die eens, Kastieljes vanen
Tot onuitwischbre schand, dees vest verheerlijkt heeft.
o Tijdstip, toen de vreugd weêrgalmde langs de straten,
Nooit dan verrukkingvol door ons, door ons herdacht!
Het Spaensche beulenrot had schans en Vest verlaten,
En 't was een schaamle Wees, die 't eerst die tijding bracht!
Een Wees — o de eigen gloed blijft nog ons harte dringen,
Die hem ontgloeien deed voor 't heil der Burgerij!
Neen, brave Burgers, neen — gij kweekt geen Voedsterlingen,
Wier ziel uw gunst onwaerd of laeg verbasterd zij.
De zucht voor 't Vaderland blijft in deez' boezem gloren,
Zoo lang een edler deel dit brooze stof bestier':
Kan immer Batoos kroost zoo schoon een neiging smoren?
En is elk onzer niet een vrije Batavier?
Nog eens, o Vaderland! zoudt gij de borst doen blaken
Van hem, die hier bezit al wat zijn ziel bemint,
En zou een schaemle Wees voor u geen zuchten slaken,
Die, ouderloos, in u zijn Oudren wedervindt.
Ja, dierbaar Vaderland, wij voelen al uw smarte,
Uw vrijheid neigt ten val, uw welvaert is gevloôn,
Dan, magtloos tot uw hulp, schetst deze zucht ons harte,
Maer o! die zelfde zucht stijgt brandend voor Gods throon!
Daer hoort de Algoedheid hem, ziet, met ontfermende oogen,
Uw groen olijvenbosch in lichten vlamm' gezet,
Het rookend oorlogszwaerd moorddadig uitgetogen,
Haer Almagt geeft een wenk — en Neêrland is gered!

Ja,

Ja, God! slechts ééne wenk, één woord van uwe lippen,
En 't kwijnend Vaderland is grooter dan weleer —
Laet, Vader, laet dien wenk, dat woord aen u ontglippen,
Eer 't door verpestend vuur van nijd en twist verteer'!
Deze ongeveinsde beê, dees vurigste aller zuchten,
Dees traen is u gewijd, onschatbaer Vaderland!
En o! bij Neêrlands God, wien Neêrlands haters duchten,
Is dikwerf eene traen de geurigste offerand!
Maer, werwaert ijlen wij? waer voert de drift ons henen?
Verschoont, verschoont die drift... neen burgers, juicht haer (toe!
Wilt, wilt voor 't Vaderland met ons uw' zang vereënen,
't Eischt altoos, dat ons hart haer de eerste hulde doe.
Naest haer heeft Leydens Wees zijn eerbied u gezworen,
Wier ouderlijke zorg steeds voor zijn welzijn waekt,
Wien 't zorglijkst huisbestuur, u door uw deugd beschoren,
Gehandhaefd door uw trouw, bij elk beminlijk maekt!
Beminlijk — ja, 't is groot nooddruftigen te kleeden,
In 't nijpende gebrek hun zuchten te voldoen —
Maer grooter, voor hun hart zijn zorgen te besteden,
In hun getroffen ziel het zaed der deugd te voên!
o Gij, die voor den strik der snoodheid ons beveiligt,
Ons minlijk hebt doen treên op rozenpaên der deugd!
Ziet, hoe ons gloeiend hart, vol eerbied u geheiligd,
Door dankbaerheid bezield, zich baedt in de eêlste vreugd.
Ziet, edlen, hoe we om u de bron van zegen smeken,
Haer bidden, dat heur gunst uw legerstede omring',

 En,

En, waer ons tael ontbreekt, uw eigen deugd doen spreken;
Die deugd pleit, meer dan wij, op 's Hemels zegening.
Gelukkig door haer kracht, kan u geen onheil treffen,
Of 't is een wreede telg van 't wispelturig lot —
In 't midden van dien ramp doe de Almagt u beseffen,
Hoe 't hoogst geluk u wacht in 't bijzijn van uw' God!
Gij, Leydsche Burgrenschaer, wier weldaên ons omringen,
't Waer honend u op nieuw die weldaên afgesmeekt —
De beeldnis des gebreks kan u tot weldoen dringen,
Eer 't smekende geschrei der onmagt tot u spreekt.
Laet, braven, laet ons lang de onschatbre vruchten plukken
Dier deugd, die in ons hart voor u een eerzuil sticht,
Dier deugd, die God bekoort, die de Englen kan verrukken,
U 't heerlijkst loon bereidt in 't eeuwig blinkend licht!

Voor de Weezen,

J. H. VAN DER PALM.

DE

DE

SLEUTELS VAN VLISSINGEN,

OVERGEGEVEN AAN

BUONAPARTE,

EERSTEN CONSUL DER FRANSCHE REPUBLIEK;

Op den 12 Julij 1803.

Is 't waar, moet ik 't gerucht geloven?
  Of heeft weêr nijd zijn' dolk gewet?
O mogt mijn hart zich 't laatst beloven,
  Mogt Neêrland vrij zijn van die smet!
Neen, 't is vergeefsch den dag ontweken:
'T is waar, de roem der Zeeuwsche streken
  Heeft slaafsch een' vreemden heer erkend.
En hoe? — Vergeeft het ons, ô vad'ren!
Bedorven bloed stroomt in onze adren,
  Een Belg was 't werktuig dier elend'.

Maar,

Maar, kan een Belg zich zo vergeten,
  Zo gansch ontaard zijn van zijn stam?
Zou ergens dan een Belg niet weten,
  Uit welk een heerlijk bloed hij kwam?
Zou 't land, dat Neêrlands hoogmoed streelde,
Dat EVERTSENS en RUITERS teelde,
  En d'eer was van 't Bataafsche strand,
Nu vrije Burgers kruipen leren?
Neen, die zo diep zich kon vernêren,
  Noemt Zeeland nooit zijn Vaderland.

Zijn Vaderland? — Helaas! vergeten
  Is haast die naam bij ons geslacht:
Het mag geen volk, geen land meer heten,
  Dat slaafsch bukt voor een vreemde magt.
Waar zijn die tijden heen gevlogen,
Toen ons, aan 't Spaansche juk onttogen,
  Heel de Aardbol met bewondring zag?
Toen, onder RUITERS krijgsbanieren,
De Teems zijne oevers zag ontsieren,
  Door 't planten der Bataafsche vlag?

Waar

Waar is de deugd dier ed'le helden,
  Die de Amstelstad met eerbied noemt,
Die 's Prinssen eerzucht palen stelden,
  Door WELMA voor altijd beroemd?
'K zie al hun werk met voeten treden;
Zij hebben zonder vrucht gestreden,
  Vergeefsch der Belgen roem gezocht:
'K zie d'Amstel 't eerloof van zich weren,
Dat, bij hun achtbaar stadwaards keren,
  De fierheid om zijn' schedel vlocht.

Helaas! zijn wij zo diep gezonken?
  Kan 't land, welks schitterend geluk
Europa's nijd eens deed ontvonken,
  Nu juichen onder 't vreemde juk?
Kom, zie 't geluk nu, dat gij teeldet,
Partijzucht, toen ge ons land verdeeldet:
  Is nu der Burgren wensch voldaan?
'T land, dat in zee bij zee regeerde,
Dat Noord- en Zuidpool vreesde en eerde,
  Is door uw razernij vergaan.

Het

Het Y, de Maas en Schelde treuren,
  En lustloos rolt hun vloed daar heen;
De handel ziet zijn kroon verscheuren;
  De helsche krijg regeert alleen;
Een Nabuur, pligt en eer vergeten;
Sleept, wat het onze nog mogt heten,
  Trouwloos in 't roofziek gierennest;
De Hoop dreigt zelve ons te begeven,
Zij voelt de laatste zuilen beven
  Van 't zinkende Gemenebest.

Dan, 't lot mogt onze schatten roven,
  Niet altijd maakt de rijkdom groot:
Fortuin gaat onze magt te boven;
  Wat bloeit 'er, van haar hulp ontbloot?
Doch voor de ramp niet laf te vrezen,
Van magt beroofd, die waard te wezen,
  Dit hangt aan onzen wil alleen.
Dit was de roem van onze vad'ren,
Toen 't uur van hunnen val te nad'ren,
  De laatste hoop te wijken scheen.

Die

Die roem was Neêrland bijgebleven;
  Nog hadt der vad'ren eer geen vlek;
Nog dorst geen vorst, hoe hoog verheven,
  Ons strafloos trappen op den nek.
'T is waar, de zee zag WINTER wijken,
Der Belgen vlag voor Britten strijken,
  Doch ongeschonden bleef onze eer:
'T is waar, dees krijg moet ons vernielen,
Doch goede trouw, wanneer we ook vielen,
  Liet aan den Belg de keus niet meer.

Maar ook dien troost in de ongelukken!
  Rooft, Vlissingen, uw razernij.
Een Gal zag Nederlanders bukken;
  Neen, onze luister is voorbij.
Vrijwillig kondt ge u dus vernêren;
Een' vreemd soldaat als meester eren;
  Uw sleutels in zijn handen zien:
Op, Zeeuwen! 't oude vuur ontbrande;
Wischt uit dees onvergeetbre schande!
  Gansch Neêrland zal u hulde biên.

Ja,

Ja, Frankrijk moet haar' Held verhogen,
Moet hem haar bundelbijlen biên:
Hij heeft haar aan 't verderf onttogen,
Doet haar door 't waereldrond ontzien.
Doch kan dit ons ooit doen vergeten,
Dat wij nog Nederlanders heten,
Nog onafhanglijk zijn en vrij?
Wat kan een bondgenoot verwachten,
Die laag ons ziet onze eer verachten,
En juichen in de slavernij?

Ziet, ziet hem zelfs van schaamte blozen,
Den Held, dien gij uw wierook biedt:
Neen, die hunne eer verroekelozen,
Verdienen zijn vertrouwen niet.
Hij, die alom den dood braveerde,
't Gevaar zelfs van 't bewind trotseerde,
Ten nut van 't aangenomen land;
Kan hij, die Held, met welbehagen,
U 't land, waarop gij roem moest dragen,
Ontëren zien met eigen hand?

Doch

Doch, kruipt, ontaarde landgenoten!
  Eens zult gij treuren om uw lot:
Gaat zelf den dolk in 't hart u stoten;
  Wordt, daar gij 't wilt, Europaas spot:
Vergeet vrij, wat gij waart voor dezen;
Wat gij met grootheid nog kondt wezen;
  Knielt neder voor den Corsicaan;
Smeekt nedrig van dien God ontferming;
Biedt hem, tot loon van zijn bescherming,
  Den Vorstenhoed eerbiedig aan.

Rukt-om der vad'ren achtbre graven;
  De wind verstrooi de heilige asch
Van hun, wier bloed, ô vuige slaven!
  De prijs eens van uw vrijheid was.
Maar, als uw handel dan gaat kwijnen,
Der vad'ren schatten dan verdwijnen,
  Gij 't spel zijt van uitheemschen nijd;
Wanneer uw dammen dan bezwijken,
Antwerpen op uw' val zal prijken;
  Ziet dan terug op dezen tijd.

Maar neen, gij zult onze eer bewaren,
  Doorluchte vad'ren van den staat!
Gij zult aan geheel Europ' verklaren,
  Dat ge ook die lage vleijers haat.
Gerechte straf zal hen onteêren;
Hun laagheid kan alleen verteeren;
  Gij hebt ons lot in uwe hand;
Gij zult den Belg dit lot doen weten,
Wat slaaf te zijn en vrij te heeten,
  Voegt niet aan 't oude Nederland.

J. M. KEMPER.

DE

DE

LEYDSCHE WEEZEN

AAN DE

LEYDSCHE BURGERIJ,

Bij den aanvang des jaars MDCCCXIII.

Als felle wintervorst en bosch en beemd ontbladert,
Het leven der natuur verdooft, de stroomen boeit;
Geen Weeskind in dit huis, wiens dankbaar hart niet gloeit,
Als het gevoed, gekleed, tot zijn Behouders nadert.

Toen Leydens rijke vest geen armoê kon verdragen,
Heeft moed en menschen-liefd' dit huis tot stand gebragt;
De grondslag is ciment; en 't edel nageslacht
Vaart onbezweken voort de muren te onderschragen.

Gerust op dezen moed zal niets ons hart doen vreezen;
Want milde troost verzoet den beker van ons lot.
Hoe klimt dit offer op tot voor den troon van God!
Hoe kost'lijk is die reuk den Vader van de Weezen!

Ontvang dan, Burgerij! de hartelijkste hulde
Van hen, wier eigendom in 't hart alleen bestaat:
Een hart nogtans, dat rein voor Leydens welvaart slaat,
Wijl Leydens mildheid 't hart met dankbaarheid vervulde.

Zoo lang de grijze burgt aan 't nageslacht zal leeren,
Hoe VAN DER WERF het lijf den honger bood tot spijs;
Zoo lang zij ons gebouw den na-neef ten bewijs,
Dat Leydens Burgerij en goed en al geeft prijs,
Als honger en gebrek den Wees dreigt te verteeren.

B . . . . . .

DE

DE

WEEZEN

AAN

LEYDENS BURGERIJ,

Bij den aanvang des jaars MDCCCXVI.

Triumf, zij rijst in vollen luister,
De zon, die 't nieuwe jaar beschijnt!
Geen nevelnacht, geen wolkenduister,
Waar door haar gouden schijnsel kwijnt!
Zij rijst, en doet haar blijde stralen
Op 't sluimrend aardrijk nederdalen,
Dat in des winters armen rust.
Zij heeft reeds de eerste vonk van 't leven,
Aan halm en plant en boom gegeven;
Een vonk, die sneeuw noch ijskorst bluscht.

Wees welkom, schoonste der Hemellichten!
  Wees welkom op deez' blijden dag!
Nu 't menschdom, los van slavenpligten,
  In blijde vrede juichen mag!
Straal vrolijk, gouden Wagenvoerder!
De Keizers kroon van d' Aardberoerder
  Verdween als 's jongskens waterbel!
En 't ijslijk dondren der kartouwen,
Het kletteren der sabelhouwen,
  Verkeerde in vrolijk knapenspel!

Ja, vrede heerscht langs 't vlak der aarde,
  En vrede woont op 't zilte nat.
Waar eens de God des oorlogs waarde,
  Reikt zij haar groen olijvenblad:
En bij des winters stormen loeijen,
Zien wij de vredepalmen groeijen,
  Met lagchend voorjaarsgroen versierd:
't Is of bij 't lieflijk ademhalen,
De lente op aarde neêr komt dalen,
  En zelfs Natuur den feestdag viert.

Het

Het oog vervuld met vreugdetranen,
Staart elk op 't zegenrijk verschiet:
Geen wolkje spelt er noord-orkanen,
En onweers-nevels vindt men niet.
De Graangodes, omkranst met aren,
Streeft door eene zee van gouden haren,
Verzeld van Flora en Pomoon':
En Phebus siert met Nimfen koren,
Den blijden Amalthea's horen
Op de aard, geliefkoosd door de Goôn.

Voor ons rijst ook de blijde morgen,
Die 't zaligst avond-uur voorspelt:
Voor ons, geteeld in ramp en zorgen,
En in des onheils boei gekneld.
In de ochtend van ons jeugdig leven,
Door 't lot het gebrek ten prooi gegeven,
En schreijend bij der oud'ren graf;
Was reeds ons hart met ijs omtogen,
Zoo niet de hand van 't mededoogen,
Ons, Weezen, 't brood der liefde gaf.

Maar toen het oorlogsmonster waarde,
  En de oogst van jaren vlijts verslond;
Toen op de kaalgeplunderde aarde,
  De rijke naauw een stulpje vond:
Toen scheen het aklig uur geslagen,
Waarop men ons naar 't graf zou dragen,
  Geknakt in d' eersten bloei der jeugd.
Maar neen, de Godheid hoorde ons smeeken,
Gaf ons een staf, die nooit zou breken,
  In *Leydens* trouw en burgerdeugd.

Hebt dank voor uwe liefde en trouwe,
  Gij, die geen weesje hulploos liet:
Wie immer op een zandgrond bouwe,
  Wij bouwen op dien zandgrond niet.
Neen, vaster dan de Pyramieden,
Die d' eeuwen 't stalen voorhoofd bieden,
  Staat *Leydens* trouw en *Leydens* deugd;
En hoe vergrijsd door zorg en tijden,
Verkrijgt het Godlijk Medelijden
  Hier weêr den eersten gloor der jeugd.

En

En nu, daar de oorlogsrampen vlodan,
  Geen bloed 't verzadigd aardrijk drenkt;
De Vrede graven aan de dooden,
  En hutten aan de krijgers schenkt:
Nu dale op u een stroom van zegen,
Gelijk een zoele lenteregen,
  En druppel ook op 's Weesjes hoofd;
En zalig, zonder ramp of zorgen,
Zij de avond van den schoonsten morgen,
  Die 't Weesje zooveel heil belooft.

B . . . . .

DE

WEEZEN

DER

EVANGELISCH LUTHERSCHE GEMEENTE

BINNEN LEYDEN,

AAN DE

INGEZETENEN DERZELVE STAD,

Bij den aanvang des jaars MDCCCXXII.

Tot U, wier ziel des droeven smarten deelt,
Wier zachte hand de hartewonden heelt,
En Liefde schenkt aan wie ze op aard ontberen;
Tot U, in wie het Ouderlooze kind
Eens Vaders hart, eens Moeders oog hervindt,
En in wier trouw wy 't beeld van God vereeren;
Tot U verheft zich ons erkentlijk lied,
En Gy verwerpt de taal des harten niet!

He-

Helaas! wat zijn des levens zaligheên
Voor die hem mist, die onze kinderschreên
Op 't hobblig pad des levens moesten sturen!
Helaas! wie leert het ouderlooze wicht
Het geen 't aan God en menschdom is verplicht;
En hoe door deugd op 't kwaad te zegevieren?
Wie stort het zaad der Godsvrucht in zijn hart,
Op dat het eens met vrucht gezegend werd'?

Wat baat het kind, dat hy het daglicht ziet,
Daar 's moeders borst zijn mond geen laving biedt,
Als 't laatste licht voor haar heeft uitgeschenen?
Wie ziet het niet met schreiende oogen aan?
Wie schenkt dat wicht geen deernisvolle traan,
Dat enkel schijnt geboren om te weenen,
Daar 't moederzorg en koestring derven moet,
Nooit door den lach van 't vaderoog begroet!

Waar is de steun voor de onervaren maagd,
Hoe ook als kind door 's moeders hand geschraagd,
Wen ze in den bloei van 's levens prillen morgen,
Als 't dolend lam, dat zonder herder zwerft,
Die moeders hoede op 's warelds reispad derft,
Waar vaak de slang in 't bloembed ligt verborgen?
Waar, waar is dan de steeds gereede hand,
Die haar behoed' voor 's afgronds donkren rand?

Wat

Wat baat het licht den wuften jongeling,
Die, schoon zijn hart het zaad der deugd ontfing,
Geen leidsman heeft, die 't in den kiem zal kweken?
Zal niet zijn drift, voor 's levens klippen bloot,
Wen de arm ontbreekt, die haar in banden sloot,
Als 't bruischend meir door dam en dijken breken?
Zal hy niet ook verdwalen op het pad
Waar langs zijn voet geen trouwen leidsman had?

Maar, dank zij Hem, die 't veld met kruiden kleedt,
De leliebloem, die van geen spinnen weet,
Met schooner gloed dan koningstooi doet pralen!
Maar dank zij Hem, die 't vogeltje in zijn vlucht
Het spoor bestemt door de onbegrensde lucht,
En schoon 't niet zaait, aan voedsel niet laat falen.
Hy is die God, die 't Weesje gadeslaat,
Dat in Zijn oog den musch te boven gaat.

Ja, dank zij Hem, die van den Hemel kwam,
Den vloek der schuld gewillig op zich nam,
En 't hulploos kind omvat heeft in Zijne armen!
Die zelf op aard geen steun had voor Zijn hoofd;
Maar wiens genâ den hemel heeft beloofd
Aan hen, die zich des naastens leed erbarmen!
Ja, dank zij Hem, die 't weldoen zeker loont,
En hem, die redt, zich ook ontfermend toont!

Ge-

Gewis, die God zal hem, die 't Weesje voedt,
Zijn wank'len stap voor 't struikelen behoedt,
Hem 't peuluw spreidt waarop hy 't hoofd mag drukken,
Hem Oudrendak en haardsteê wederschenkt,
En, (wil hy 't slechts) den hemel nader brengt,
De rijke vrucht van 't weldoen ginds doen plukken
Waar eenmaal de oogst van 't zaad verzameld wordt,
Hier, God ter eer', met milde hand gestort.

Ontfangt dan Gy, door wie den zuigeling
Eene andre borst de moederborst verving,
En 't wiegje strekt voor 's moeders koestrende armen;
Ontfangt Gy 't loon, dat U die Heiland biedt,
Die nooit een kind gevoelloos van zich stiet,
Maar jong en oud omvat in Zijn ontfermen!
En eenmaal dank' de om hoog geschoten stam,
Wie 't kiemend spruitje in zijn bescherming nam!

Gy, die de maagd met moederzorgen hoedt;
Haar ziel met deugd (de steun der onschuld) voedt;
Haar de adder toont, die loêrt in bloem en lover;
Haar d'indruk geeft van plicht en vrouwendeugd;
Haar de angels wijst in 't dwaalhof van de jeugd;
En stap voor stap, de glibberpaden over,
Haar zij' verzelt, in 't tijdstip van gevaar!
Uw loon is groot bij d'Opperzegenaar.

Wat

Wat is de knaap, van Vaderzorg ontbloot,
U schuldig, die zijn jeugd de baan ontsloot,
Waarop zijn vlijt hem eenmaal groot kan maken!
Hoe wordt U ooit die Oudrentrouw beloond,
Die 't kortziend oog de wareldklippen toont,
En 't hart voor deugd en Kristenplicht doet blaken!
Hy biidt van God (en meer vermag hy niet,)
Den zegen af die 't weldoen tegen vliet!

ô Gy, zoo vroeg uw hulploos kroost ontscheurd,
Hoe ware uw ziel in 't sterven opgebeurd,
Indien uw oog der toekomst nacht doorgrond had!
Gy daaldet neêr in 't alverslindend graf;
Maar Hy, wiens liefde ons Ouders nam en gaf,
Goot balsem uit in 't hart dat Hy gewond had.
Niet één trad op, maar duizenden te saam
Ontfingen ons uit liefde in Jezus naam!

Zoet is de vreugd die onze ziel geniet,
Luid is de toon van 't dankend Weezenlied,
By 't sluitend perk, in zegen afgeloopen.
De Leydenaar, die nooit zijn boezem sloot
Voor 's armen kreet of voor der weezen nood,
Mag Liefdes loon, des Hemels zegen, hopen!
De voorspoed wone in 't hart van zijn gezin,
En vrede en rust keer' zegenend by hem in!

Die

Die zelfde hand, tot nu ons toegestrekt,
Het zelfde hart, tot weldoen opgewekt,
Blijv' steeds ons deel, ons erfgoed daar we op roemen!
Wat wankelen of vallen moog op aard,
Blijv' Leydens Vest in 's Hemels gunst bewaard,
En strooi de Vreê hier steeds haar schoonste bloemen!
De Wees, by wien Gy 't Ouderenhart vervangt,
Smeekt God om 't loon voor 't geen hy Leyden dankt.

K. W. B.

NA-

NADENKEN,

BIJ HET EINDE DES JAARS,

Voorgelezen in de Maatschappij TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN *te* DORDRECHT.

Den 30 December 1824.

Ziet, Broeders, om mij heen geschaard!
Ziet, Medereizigers langs de aard,
En Togtgenooten door dit leven! —
Ziet op! — Een mijlpaal groet ons daar,
Met dit geschrift er in gedreven:
« Hier, Wandlaars! eindigt weêr een jaar. »

En ziet! Daar onder staat ook dit:
« Vertoeft een poos! Denkt na, en zit
« Daartoe hier neder aan mijn zijde! »
Welaan dan Broeders! die met mij
Het Nut van 't Algemeen u wijdde!
Vertoeven en herdenken wij.

O welk eene eervolle baan,
Zijn wij te zamen mogen gaan,
Als uitverkorenen ten goede;
Als zaamgeschaarden onder God;
Als strevers, onder zijne hoede,
Naar Englen-rang en Englen-lot!

Wat toch, o Broeders om mij heen!
Is ons het Nut van 't Algemeen,
Waar we allen toe zijn ingeschreven,
Dan 't echte deugd- en vreugdespoor,
Waarlangs wij zaam ten hemel streven;
Geeft elk slechts zijnen pligt gehoor.

En wat die pligt, — wat God gebiedt —
Wie onzer, Broeders! weet dit niet?
Zijn stem toch klinkt ons allen binnen.
't Is de eisch der reinste hemelleer;
't Is 't woord: « Wilt, wilt elkaêr beminnen,
« Gij, kind'ren van der Heemlen Heer! »

« Ja kindren! Ik, de Liefde zelf,
« Roep u het toe van 't stargewelf,
« Als aller Schepper en uw Vader.
« Ziet, Broeders zijt gij! Broedermin
« Brengt zeker u den hemel nader;
« Ja heeft reeds zelv' den hemel in! »

Is dan die stem het hoogst gebod;
En heeft voor ons, noch pligt, noch God,
Ooit buiten *liefde* iets vast te zetten?
Het Nut ook van het Algemeen,
Ziet Broeders! bundelt alle wetten
Te zaam in 't woord van *liefde* alleen.

Is dit dan niet, o Broedrenrij!
Hetgeen ons in deez' Maatschappij,
Wanneer wij naar dien regel handlen,
Steeds rustig, lustig, onder God,
Langs eenen hemelweg doet wand'len,
En voert tot Englen-rang en lot?

O Ja, gewis! Der Englen kring
Is die van geesten, onderling
Door 't zelfde liefdevuur gedreven;
Die, elk in hunnen rang en stand,
Tot heil en vreugd van andren leven,
In hun volzalig Vaderland.

Dat maakt die schoone harmonij;
Slechts dat die hemel-maatschappij;
Slechts dat zoo groot en zalig tevens!
Heil ons dan Broeders! dat dit jaar
Voor ons, op onzen weg des levens,
De liefde ook 't eenig rigtsnoer waar!

Voldeden wij aan dezen eisch,
Elk in zijn kring, elk op zijn reis;
Elk met de aan hem geschonken krachten?
Ziet wij terug dan op uw baan!
Daar grimmen geen gewekte klachten;
Daar grijnst geen bits verwijt u aan.

 Daar

Daar dampen, langs 't beloopen pad,
Geen tranen op, om u gespat;
Geen distel groeit daar op uw treden.
Neen, rozen spruiten langs uw baan,
En 't milde zaad, uw' hand ontgleden,
Biedt halmen vol van vruchten aan.

Heft, heft dan Broeders, die dit ziet!
Tot God een dankend vreugdelied!
U heeft noch licht, noch kracht ontbroken!
Uw hart, uw huisgezin, uw kring,
Zag u door 's Heeren Geest ontstoken,
En vond in u een hemeling.

Of klopt hier iemands hart van spijt?
Voelt hij, bij d' eindpaal van den tijd,
Eén worm zich in den boezem knagen;
En klaagt hij, zelf-bestraffend: « Neen!
« Ach! 'k zie niet om met zelfbehagen!
« 'k Zocht niet het Nut van 't Algemeen!

« Geen

« Geen liefde, maar slechts eigenbaat,
« Die al, wat om haar dartelt, haat;
« Als Kaïn wrokt om 't heil eens broeders: —
« Die Geest verhief zich aan mijn zij'
« En 'k weerde 't heil des Albehoeders: —
« Van andren? — Ja! — maar ook van mij! »

Verdwaalden! ach! hoe deert me uw lot!
Maar hier, bij d' eindpaal, dien ons God,
Als grens van 't oude jaar, doet groeten,
Komt Hij ons plegtig, als bij 't graf,
Met deze liefde-les ontmoeten:
« Legt zondaars! uwe zonden af! »

Neen, Liefde komt hier niet tot straf.
Hij, die tot dusver 't leven gaf,
Wil zich erbarmen bij ons treuren;
En, bij het sluiten dezer baan,
Doet Hij, om ieder op te beuren,
Een nieuwen jaarweg opengaan.

NADENKEN.

Een nieuwen weg; — maar de oude wet'
Blijft eeuwig, Broeders! vastgezet,
En die haar schond moet haar herstellen.
Zoo luidt zij: « Leeft, door liefde alleen,
« Bij 't jaren — 't leven — henen snellen,
« Tot vreugde en Nut van 't Algemeen!»

En hier komt Gods vertroosting bij:
« Wanneer gij dwaaldet, keert tot mij!
« Nooit hebt ge uw zonden mij beleden
« Gij boeteling! met waar berouw,
« Of 'k ben van verre u toegetreden
« En schonk genaê, en zwoer u trouw.»

En bij dien troost klinkt dus het woord
Van Gods belofte: — Broeders! hoort!
» 't zinke ons allen diep in 't harte! —
« Mijn Geest blijft u op al uw paên
« Nabij, in voorspoed en in smarte;
« En biedt, wat gij behoeft, u aan.»

Wel-

Welaan dan Broeders! 't hoofd omhoog!
En met den hemel in het oog,
En met de starren om den schedel,
De nieuwe heirbaan ingetreên,
Waarop wij handlen, groot en edel,
Tot vreugde en Nut van 't Algemeen.

Dat maakt in stormen, nood en dood,
Ons even zalig, even groot
Als 't rozen strooijen om ons henen.
Dat voert ons, langs een weg van stof,
Naar 't land, waar niemand ooit zal wenen;
Naar Liefde's-oord, der Englen-hof.

B. F. T.

HULDE

AAN DE

NAGEDACHTENIS

VAN

Mr. RHIJNVIS FEITH.

Ik zie de wolkgordijn zich scheuren,
  Daar snelt der Englen blijde stoet,
Uit 's hemels licht-omstraalde deuren,
  Der ziel des Barden te gemoet.
Daar wordt zij, van het stof ontslagen,
Op vlugge vleugelen gedragen
  Naar 't zalig rijk, dat haar verbeidt.
Daar, bij het feestgeluid der snaren,
Ontvangen vrome geestenscharen
  Den hoogverrukten geest van FEITH.

Daar

Daar ziet hij zich weldra omringen
  Door een verheerlijkt Dichtrenkoor;
Die vrolijk hunne hymnen zingen,
  En volgt vol vuur hun godlijk spoor.
Nu doet hij van verheven psalmen
Des Hemels zalen wedergalmen;
  Onsterflijk is als hij zijn lied!
Hoezeer zijn zangtoon hier onze ooren
Door zijne schoonheid kon bekoren,
  Zoo schoon zong hij op aarde niet!

Bewondrend staart het heir der Geesten
  Den nieuwen Hemelzanger aan,
Nooit hoorden zij, bij hunne feesten,
  Zoo goddelijke toonen slaan.
Men hoort zijne onnavolgbre wijzen,
Door allen met vervoering prijzen,
  En Salems grijze Harpenaar
Leidt in der Dichtrenkring hem binnen,
En slingert hem, verrukt van zinnen,
  Idume's palmkrans om het haar.

Nu treden de andre Barden nader,
  Bewijzen elk om strijd hem eer,
En leggen voor der Dichtren Vader
  Eerbiedig hunne kransen neêr.
Ook Athalie's groote Zanger
Weêrhoudt zijn edle drift niet langer;
  Hij weigert de eereplaats hem niet,
Daar Thirsa met haar zeven zonen,
Het hoofd versierd met zegekronen,
  Hem nedrig hare hulde biedt.

Heil u, o FEITH! die, zwak van krachten,
  Sterk door geloof, deze aard' verliet,
Gij mogt die zaligheid verwachten,
  Die gij nu eindeloos geniet.
Uw geest, voor hooger kring geboren,
Steeg opwaarts naar de Hemel-koren,
  En trad een schooner loopbaan in.
Wij mogen uwen dood beweenen,
Gij gingt naar uwen oorsprong henen,
  En 't sterven was voor u gewin.

Nu

Nu kan die geest oneindig werken;
Hij lei des ligchaams hulsel af;
Hij voelt zich door geen stof beperken,
En kent noch *ouderdom*, noch *graf*.
Nu zweeft hij ras, door niets te teuglen,
Weetgierig, als op arends vleug'len,
Door 't groote ruim der schepping heen.
Daar ziet hij wondren van Gods handen,
Die hij, gekneld door aardsche banden,
Nooit kon beseffen hier beneên.

Hier treft hij in Orions bogen
Orions grooten Zanger aan,
En beiden blijven opgetogen
In heilige verrukking staan:
Daar spreidt de Melkweg zijne stralen,
Die naauw op de aarde nederdalen,
In al zijn glorie om hem heen;
Ginds ziet hij starren-stelsels prijken,
Waar hier voor 't oog des sterfelijken,
Een' flaauwe nevelvlak slechts scheen!

O zalig, zalig zulk aanschouwen,
Voor hem, die reeds hier op deze aard,
Aan reine deugd en vroom vertrouwen
De zucht naar wijsheid had gepaard!
Daar, daar zal hij eerst regt genieten,
Daar, daar zal hij de bron zien vlieten
Van eindelooze zaligheid.
O denkbeeld dat ons op moet beuren!
Ook u, om wiens gemis wij treuren,
O! FEITH was zulk een heil bereid.

Doch eeuwig, eeuwig zult gij leven
In 't dankbaar hart van Nederland;
Uw naam wordt tot de laatste neven
Van eeuw tot eeuw steeds voortgeplant.
Gij hebt het regte spoor betreden,
Gij zongt voor Godsdienst, goede zeden,
Voor Deugd, voor Vaderland en Eer;
En Neêrland, dat op u mag bogen,
Knielt thans, hoezeer met schreijende oogen,
Vol eerbied aan uw tombe neêr.

Ja, Nederland erkent uw waarde:
Zoo vaak door uwe lier gestreeld
Vermeldt het uwen roem aan de aarde,
En wijst met fierheid op uw beeld.
Brittanje moog' zijn Barden noemen,
En Frankrijk op zijn Dichters roemen,
Der Duitschers lof zij wijd verbreid!
Voor welk een volk toch zoudt gij zwichten,
O Neêrland! in de kunst van dichten?
Want, Neêrland! gij hadt uwen FEITH!

H. WEYTINGH.

Kampen, den 24 Febr. 1824.

IN

IN HET ALBUM

VAN

FENNA MASTENBROEK.

FENNA! 'k weet gij eischt het niet,
Dat ik stem een brommend lied,
Prijzend wat gij hebt geschreven;
Dat ik 't blaadje voor de pen,
Dié de vriendschap voert, gegeven,
Met den inkt der vleizucht schenn'.

Neen uw taal is gul en rond,
Opgeweld uit 's harten grond,
Ze is geen kunstwerk van de lippen;
En wat gij ter neder schreeft,
Toont, tot in de kleinste stippen,
Welk een ziel het werk doorzweeft.

'k Sla

'k Sla dan ook voor u geen toon,
Die een blos jaagt op uw koon
Als ge uw vriendenrol doorbladert:
'k Vlecht dan bij het zacht gebloemt,
Door die Vrienden zaam vergadert,
Geen dat op zijn stengel roemt.

Gij! die zoo uw pen bestiert,
Dat zij ongekunsteld zwiert,
Als door eigen wil bewogen;
Gij, die, wat ge in 't hart bespeurt,
Ons zoo levend stelt voor oogen
Als het in het hart gebeurt.

FENNA! tref nog lang uw doel,
Tref het vrouwlijk teêr gevoel,
Blijf het aan uw schildring boeijen;
Schilder, dat het vreemd verdwijn,
En wat uw tafreel doe gloeijen
Moet het ware en 't schoone zijn.

Toen ge in 't kluisje zijt geweest,
Was daar WOLF en DEKENS geest,
En hij is in u gebleven;
Laat hem, als in nieuwe jeugd,
Op uw pen door Neêrland zweven,
Schrijf voor Godsdienst, licht en deugd.

C. LOOTS.

MNEMOSYNE.

MENGELINGEN

VOOR

WETENSCHAPPEN EN FRAAIJE LETTEREN:

VERZAMELD DOOR

H. W. EN B. F. TYDEMAN.

VI. DEEL.

TE DORDRECHT, BIJ
BLUSSE EN VAN BRAAM.

1826.

MNEMOSYNE.

MENGELINGEN

VOOR

WETENSCHAPPEN EN FRAAIJE LETTEREN.

XVI. STUK.

TE DORDRECHT, BIJ
BLUSSÉ EN VAN BRAAM.

1826.

INHOUD.

(*) In het eerste gedeelte dezer Verhandeling, in het vorige Deel dezer Verzameling geplaatst, waren de Munten beschouwd in derzelver verband met den goeden Smaak bij een Volk. — Hetgeen ik toen slechts gissen kon, is mij sedert gebleken: het oorspronkelijke is van den beroemden Letter- en Oudheidkundigen C. A. KLOTZ: *Beytrag zur Geschichte des Geschmacks und der Kunst aus Münzen.* Altenb. 1767.

H. W. T.

GE-

GEDICHTEN.

Veld-

PLUTARCHUS,

OVER TOEVAL, EN OVER DEUGD EN ONDEUGD.

VERTAALD DOOR

C. GROEN,

Rector der Latijnsche Scholen te Enkhuizen.

OVER TOEVAL.

« Een blind geval, geen wijs beleid,
« Bestuurt des menschen daden. » (1)

(Aldus sprak zeker iemand). Maar hoe! worden dan de verrigtingen der stervelingen niet door regtvaardigheid, noch billijkheid, noch door gematigdheid en bezadigdheid geregeld? —

Maar was het dan door en bij toeval, dat ARISTIDES (2) geduldig in armoede volhardde, schoon hij heer van groote schatten kon worden? dat SCIPIO (3), na de inneming van *Carthago*, niets van den buit voor zich nam, noch zelfs beschouwde? Was het ook bij geval, dat PHILOKRATES (4) het goud van PHILIPPUS aannam, en zich daarvoor middelen ter voldoening zijner zinnelijke lusten aanschafte (5)? — dat LASTHENES en EUTHYKRATES (6), die het geluk naar overdaad en de schandelijkste genietingen afmaten, de oorzaak werden dat *Olynthus* verwoest werd?

Was

Was het toevallig, dat ALEXANDER, PHILIPPUS zoon (7), niet alleen zelf de krijgsgevangene vrouwen ontzag, maar ook degenen, die haar beleedigden, strafte? — doch werd PRIAMUS, zoon van denzelfden naam (8), door een ongunstig lot en toeval er toe gebragt, dat hij de echtgenoot zijnes gastvriends verleidde, en, door haar te schaken, twee werelddeelen met oorlog en rampen vervulde? — Is toch van dit alles het toeval de oorzaak, wat belet ons dan te zeggen, dat ook hierdoor de katten snoepachtig, de bokken wellustig en de apen snaaksch zijn?

Indien er echter gematigdheid, regtvaardigheid en dapperheid bestaat, hoe kan het dan mogelijk zijn, dat er geene bedachtzaamheid bestaat; en, heeft deze plaats, hoe dan geen wijs beleid? Want die gematigdheid is, zoo als men zegt, eene zekere bedachtzaamheid, en ook de regtvaardigheid vereischt hare tegenwoordigheid. Ja zelfs noemen wij immers dat wijs beleid en die bedachtzaamheid, welke ons bij den wellust staande houdt, zelfsbeheersching en gematigdheid, die, welke ons gevaren en moeiten doet doorstaan, standvastigheid en mannenmoed, en die, welke in onderlinge verbindtenissen en burgerlijke betrekkingen ons pligtmatig doet handelen, billijkheid en regtvaardigheid. Hieruit volgt dus, dat, indien wij de werkzaamheden van verstandig beleid aan het toeval toeschrijven, ook die van regt-

vaar-

vaardigheid en gematigdheid hiertoe moeten gebragt worden; — dan moet, voorwaar! ook het stelen, beurzensnijden en ongebonden leven een werk van het toeval zijn; — en wij dan, het ons eigen redevermogen ter zijde stellende, kunnen ons zelve aan het geval overgeven, om door hetzelve, even als stofjes en verdorde blaadjes door eenen sterken wind, voortgedreven en omgevoerd te worden.

Bestaat er derhalve geen wijs beleid, dan komt natuurlijk ook geen beraad over eenige zaak, noch onderzoek en nasporing van het gene nuttig is, in aanmerking; ja, SOPHOKLES beuzelde dan, toen hij zeide: (9)

« Verkrijgbaar is al 't geen waarnaar men ijvrig streeft,
« Doch door onachtzaamheid verdwijnt zelfs dat men heeft. »

en op eene andere plaats wederom, wanneer hij, de zaken verdeelende, zegt: (10)

« 'k Leer wat men leeren moet, zoek wat zich vinden laat,
« Maar smeek dat van de Goôn, waartoe slechts bidden baat »

Want wat kunnen menschen uitvinden of leeren, indien alles bij toeval daargesteld wordt? Welk staats-bestuur, of welke raads-vergadering eens koninge wordt niet vernietigd en ontbonden, indien alles van het geval afhangt? hetwelk wij, schimpender wijze, *blind* noemen, daar wij zelve, even als blinden, ons aan hetzelve overgeven.

Want doen wij anders, wanneer wij, met verwaarloozing van wijs beleid, dat als het ware het oog onzer ziel is, eene blinde leidsvrouw op onzen levensweg aannemen?

Dan stel u eens voor, dat iemand zeide: het toeval brengt te weeg, dat wij zien, en niet het gezigt of de *lichtdragende oogen*, zoo als PLATO dezelve noemt; het toeval maakt dat wij hooren, en niet dat vermogen, hetwelk de trilling der lucht opvangt, welke door ons oor tot de hersenen gebragt wordt: — dan zou men het immers natuurlijk daarvoor houden, dat hij onze zintuigen te kort deed. Doch evenwel heeft de natuur ons het gezigt, het gehoor, den smaak, de reuk en de overige zinnelijke vermogens, ten dienste van wijs beleid en verstand toegevoegd. Het is immers de ziel die ziet, de ziel die hoort, terwijl het overige (op zich zelve) doof en blind is (11). En gelijk wij, zoo er geene zon aanwezig was, niettegenstaande de overige gesternten in eene gedurige nacht zouden verkeeren, gelijk HERAKLITUS zegt (12), zoo ook zou de mensch, indien hij geen redelijk verstand bezat, uit hoofde zijner zintuigen in niets van het leven der overige dieren verschillen. Doch nu is het niet toevallig en als van zelfs, dat wij deze overtreffen en beheerschen, maar PROMETHEUS (13), dat is: het *redevermogen*, is hiervan de oorzaak,

Dat

« Dat ons 't geslacht van paarden, ezels, stieren
« Als ten geschenke biedt, om *ons* werk te vervangen. »

volgens AESCHYLUS. Immers door lot en natuur van geboorte, zijn de meeste redelooze dieren beter gesteld dan wij.

Want sommigen zijn gewapend met hoornen, anderen met tanden, weder anderen met angels, en het is de egel, die, gelijk EMPEDOKLES (14) zegt:

« Van zijnen stekeligen rug de scherpe pennen schiet. »

Ook zijn zij met schubben of haar omkleed, en met schalen en harde hoeven als geschoeid; — doch de mensch alleen is, volgens PLATO, naakt, weerloos, ongeschoeid en ongedekt door de natuur overgelaten:

« Doch zij schonk hem dat één, waarmeê zij 't al vergoedt. »

namelijk redebeleid, vlijt en voorzorg.

« Voorwaar des menschen kracht is klein!
« Maar door zijn velerleije list en schrander kloek beleid
« Verwint hij zelfs het zee-gedrocht,
« En dient hem al 't gediert', dat land en lucht bewoont. » (15)

Zeer vlug en snel zijn de paarden, maar het is voor den mensch, dat zij loopen; strijdbaar en moedig is de hond, maar de mensch is het, dien hij bewaakt; zeer smakelijk is de visch en veel-

vleesig het varken, — den menschen verstrekken zij tot voedsel en eene aangename spijze.

Welk dier is grooter en op het gezigt vervaarlijker dan de olijfant? ook deze evenwel is tot een spel voor den mensch geworden, verstrekt hem ten schouwspel, en leert (voor hem) de knieën buigen, en allerhande kunstmatige bewegingen maken. Ook is het niet zonder nut, dat men dit vertoont: hieruit toch kunnen wij leeren, hoe hoog het verstand den mensch verheft, waarin het hem doet uitmunten, en hoezeer hij alles beheerscht en overtreft. Want niet in het vuistgevecht of worstelperk zijn wij hunne overwinnaars, noch overtreffen hen in den loop, maar veeleer zijn wij in dit alles verre beneden de redelooze dieren. Doch door ervaring, nadenken, wijsheid en kunst, volgens ANAXAGORAS (16), bedienen wij ons niet alleen van hen zelve, maar trekken van hen ook honig en melk, en geleiden hen in onze magt hebbende, waartoe wij willen; zoodat hierin niets door toeval, maar alles door schrander beleid en zorgvuldigheid wordt daargesteld.

Dan voorzeker ook, behooren nog tot die verrigtingen der menschen, waarin wij niets, zonder overleg, noch door toeval, volkomen zien tot stand brengen, de werken van kunstenaars, als kopersmeden, bouwkundigen en beeldhouwers. Want ofschoon eene geringe toevalligheid voor

den

dan kundigen metaalbewerker of bouwmeester soms moge medewerken, brengt echter de kunst op zichzelve het meeste en voornaamste in zijne werkstukken tot stand. Dat duidt ook de Dichter aan, als hij zegt: (17)

« Treedt dan met gewijde korven nu den weg op kunstenaren,
« Die JUPIJNS ontzagbre dochter als Godin der kunsten hab-
(digt. »

Want de *Kunst-Godin* MINERVA (18), en niet het toeval, hebben de kunsten tot beschermster. Men verhaalt echter, dat zeker iemand, een paard schilderende, wel al het overige in vorm en kleuren juist had uitgedrukt, maar dat hij in het aanbrengen van het ligte schuim, dat, door het aantrekken van het gebit, met den adem uit den bek vloeide, zich niet kunnende voldoen, dit dus menigmaal weder uitwischte, — tot dat hij eindelijk in drift, de spons, zoo vol verwen als die was, op het schilderij wierp; — en dat hierdoor, op eene verwonderlijke wijze, het verlangde juist zoo getroffen werd als het behoorde (18*). Dit is het eenigste kunststuk, dat men van het toeval verhaalt.

Wijders gebruikt men bij alles regels, gewigten, maten en berekening, opdat in geen werk het onzekere en toevallige plaats vinde. Ja ook kan men de kunsten zelve eenigermate verstandig beleid noemen, of liever: uitvloeisels van verstandig

nadenken, en sprankels van hetzelve, die over de noodwendigheden des levens verspreid zijn: — zoo als dat op eene verbloemde wijze wordt aangeduid met het vuur, hetwelk door PROMETHEUS verdeeld, hier en daar is verspreid geworden. Want zoo ook zijn kleine gedeelten en vonken van verstand (als) tot onderscheidene klassen en afdeelingen overgegaan.

Verwonderlijk is het derhalve, dat, daar wel de kunsten het toeval niet noodig hebben, om haar bijzonder doeleinde te bereiken, die allergrootste en volmaakste kunst echter, welke de hoofdzaak van menschelijke roem en braafheid uitmaakt, niets gerekend wordt. Zoo heeft er immers in het meer of minder sterk spannen van snaren een verstandig beleid plaats, dat wij toonkunst noemen; bij het spijs bereiden zoodanig een, dat wij den naam van kookkunst, en bij het kleederen reinigen en opmaken een zoodanig, dat wij dien van Vollers-kunst geven. Ook *leeren* wij de kinderen, zichzelve hun schoeisel en gewaad aandoen, en met de regter hand de toespijzen, doch met de linker het brood aan te vatten, omdat zelfs *dit* niet bij geval geschiedt, maar kennis en oplettendheid vereischt; — en zou dan het belangrijkste en meest tot geluk leidende geen verstandig rede-beleid en voorzigtigheid behoeven en vorderen? — Niemand toch is er, die, aarde met water bevochtigd hebbende, de-

dezelve zoo laat liggen, als of daarvan door toeval en van zelfs tigchel-steenen zouden ontstaan; noch, die zich wol en leder aangeschaft hebbende, nu maar zitten gaat, het toeval biddende, dat hem daaruit een mantel en schoeisels mogen geworden. — Doch hij evenwel, die veel goud en zilver heeft bijeenverzameld, en zich in een prachtig paleis, door eene menigte van slaven omgeven, en kostbare aanleg-bedden en tafels voor zich gereed gemaakt ziet, verbeeldt zich (al ligt), dat dit alles, schoon geen verstand hem daarbij vergezelt, zijn geluk uitmaken, en hem een vrolijk leven van ongestoord genoegen zal opleveren. Zoo vraagde ook eens iemand aan IPHIKRATES (19), als om hem eene verwijting te doen, wie hij toch ware, daar hij noch onder de zwaar gewapenden, noch onder de boogschutters, noch onder de ligtgewapenden behoorde? waarop deze antwoordde, dat hij degene was, die over die allen het bevel voerde, en zich van dezelve bediende.

Verstand is alzoo ook noch goud, noch zilver, noch roem, noch rijkdom, noch gezondheid, noch sterkte of schoonheid van ligchaam. Maar wat is het dan? Het vermogen om van dit alles een goed gebruik te maken, en het middel, waardoor al deze dingen voor ons aangenaam, vereerend en nuttig, doch zonder hetwelk zij bezwarend, schandelijk (20) en schadelijk worden,

en

en dus haren bezitter moeiten en schande aanbrengen. Te regt raadt daarom PROMETHEUS, bij HESIODUS (21), aan EPIMETHEUS: « de « geschenken van den Olympischen JUPITER « niet aan te nemen, maar van de hand te wij- « zen; » hiermede bedoelende de uitwendige en geluks-goederen. — Daar hij, even zoo als men iemand die in de muzijk onkundig is, het fluitspelen, den ongeletterden het voorlezen, den onbedrevenen in de rijkunst het paardrijden ontraadt, zoo ook hem, als onverstandig zijnde, aanraadt, geen' Overheidspost op zich te nemen, als bekrompen van ziel, geene rijkdommen te vergaderen, en, daar hij van zijne vrouw de slaaf zou zijn, zich niet in het huwelijk te begeven.

Want niet alleen geeft onverdiende voorspoed, gelijk DEMOSTHENES zegt (22), den dwazen aanleiding tot kwade beraadslagingen, maar ook wordt onverdiend goed geluk voor onverstandigen de aanleidende oorzaak van hun ongeluk.

OVER

OVER DEUGD EN ONDEUGD.

Het schijnt, dat de kleederen den mensch verwarmen; doch echter zijn zij noch zelve warm, noch brengen warmte aan, maar elk stuk is op zichzelve koud: waarom wij ook menigmalen, als wij verhit zijn of koorts hebben, van tijd tot tijd de eene met de andere verwisselen. Dan, die warmte, welke de mensch van zich geeft, houden de kleederen bijeen en bewaren dezelve, en maken dat zij alzoo rondom het ligchaam als besloten wordende, zich niet verder verspreidt. Ditzelfde nu is het, dat, ook in het menschelijk leven plaats hebbende, de meesten bedriegt; daar zij meenen, dan zeker een aangenaam leven te zullen leiden, indien zij maar een prachtig huis mogen bewonen, en zich door eene menigte van slaven en schatten omgeven zien.

Maar, aangenaam en vrolijk te leven wordt ons niet van buiten aangebragt, — integendeel, de mensch zelve zet aan de zaken die hem omringen,

gen, uit zijne eigene zielsgesteldheid (als) uit eene bron, genoegen en behagelijkheid bij.

« Want bij 't helder vlammend haardvuur
« Toont zich 't huis meer schoon en vrolijk. »

Zoo ook is rijkdom aangenamer, roem en invloed glansrijker, indien er uit de ziel de vreugde bijkomt; terwijl men zelfs armoede, ballingschap en ouderdom door inschikkelijkheid en zachtheid van zeden gemakkelijk en gelaten kan dragen.

Want even gelijk specerijen ook versletene en geringe kleederen eenen welriekenden geur bijzetten, doch toen de wond van ANCHISES bedorven vocht uitgaf, hetzelve de draden van zijn fijn linnen-overkleed doortrok (*a*): — zoo is ook, met deugd, elke levensstand onsmartelijk ja genoegelijk, doch maakt de ondeugd, al vereenigt zij zich ook met hetgene zich glansrijk en prachtig en heerlijk voordoet, dit alles voor de bezitters moeitevol, walgelijk en dus onverkieslijk. (Men leest ergens:)

« Deze man, die op het marktplein
« Voor gelukkig wordt gehouden,
« Is naauw binnen 's huis getreden,
« Of hij is driewerf ellendig;
« Want een' vrouw, die al 't gebied voert,
« Doet hem hier haar dwangjuk voelen. »

Van eene slechte vrouw echter zou iemand zich nog kunnen ontslaan, zoo hij een man en

geen

gen, laffe slaaf was; maar aan zijne eigene slechtheid kan men niet wel een' scheidbrief schrijven, zich daarvan zoo niet ontdoen, noch, die aan zichzelve overlatende, van haar afgezonderd in rust leven. Want daar zij in ons binnenste huisvest, en dus nacht en dag met ons verbonden is, verteert zij ons, schoon *zonder fakkel*, en bereidt ons eenen harden ouderdom. Zij toch is door trotschheid eene lastige reisgezellin, door weelderigheid eene kostbare gast, en dewijl zij door zorgen, ongerustheden en wangunstigheid den slaap afbreekt en verdrijft, ook eene allerlastigste bedgenoot. Want als zij dan al nog slapen, het is slechts een slaap en rust des ligchaams, doch de ziel wordt, wegens angstig bijgeloof, door schrikverwekkende droomen verontrust.

« Ook als in sluimering de smart mij overvalt,
« Dan martelen mij de droomen. »

zegt zeker iemand. — Even dezelfde uitwerking brengen nijd, vrees, toorn en ongebondenheid te weeg. Want als de ondeugd gedurende den dag naar buiten rondziet en met anderen zich in vergelijking brengt, dan schaamt zij zich en vermomt hare aandoeningen, — geeft zich ten minste niet geheel en al aan hare neigingen over, maar wederstreeft en bestrijdt dezelve dikwijls. Maar, daar zij in den slaap (alle besef van) open-

hare meening en wetten heeft afgelegd, van alle schaamte en vrees dus het verste is verwijderd, brengt zij al hare begeerlijkheid in beweging, en doet hare boosheid en ongebondenheid ontwaken. Alsdan onderneemt zij, zoo als PLATO zegt, het plegen der onnatuurlijkste misdaden (*b*) en het gebruiken van ongeoorloofde spijzen: — dan onthoudt zij zich van geene euveldaad, maar smaakt, zoo veel zulks mogelijk is, een misdadig genot in beelden en voorstellingen, die in geene bevrediging of volkomene verkrijging van het begeerde eindigen, maar alleenlijk in staat zijn, de driften en ziekten (der ziel) in beweging te brengen en nog meer te prikkelen.

Waarin bestaat derhalve het aangename van de ondeugd, indien zij altijd met kwelling en wroeging vergezeld is, en men bij haar geene voldaanheid, geene zielsrust en kalmte vindt? Gelijk toch eene goede en gezonde ligchaamsgesteldheid tot het smaken van zinnelijke genoegens in staat stelt, zoo kan ook in de ziel zich geene duurzame vreugde en blijdschap vestigen, indien dezelve niet op verwijdering van alle vrees en volkomene gerustheid, als op een' onwankelbaren grondslag steunen. Anders toch, al lacht ook eene goede hoop of eenig genoegen den mensch toe, wordt dezelve weder spoedig door uitbrekende bekommering verdonkerd en verstoord, gelijk (voor zeevarenden) stil weder door het opdoen eener rots.

Sta-

Stapel vrij schatten op van goud en zilver, leg wandelplaatsen aan, bezit vrij een huis vol slaven, en zij de stad vervuld van uwe schuldenaars; — indien gij niet uwe driften tot bedaren gebragt, uwe onverzadelijke begeerlijkheid gestuit, en u-zelven van vreeze en kwellende zorgen bevrijd hebt: — dan bereidt gij wijn voor eenen koortsigen, biedt gij een' galzieken honig aan, en maakt spijzen en lekkernijen gereed voor hen die zwak van maag en ziekelijk zijn, die alzoo dezelve niet kunnen verdragen, en in plaats van er door versterkt te worden, veeleer geheel en al er door worden bedorven.

Ziet gij niet, hoe dat zieken, zelfs in de zuiverste en kostbaarste spijzen een' tegenzin hebben, en hoe zij, als men hun dezelve met geweld wil opdringen, die met alle teekenen van afkeer terugstooten; — doch dat naderhand, wanneer hunne gesteldheid veranderd, het bloed gezuiverd, een gezonde levensgeest en natuurlijke warmte bij hen hersteld is, zij dan opstaan, in eenvoudig brood met kaas en kers smaak vinden, en dit met graagte gebruiken? Nu, ook zoodanig eene gesteldheid verwekt de wijsbegeerte in de ziel (c). Indien gij u van het waarlijk schoone en goede een regt begrip gevormd hebt, zult gij in u-zelven de bron van vergenoegdheid vinden. Dan zult gij, schoon bij een beperkt vermogen, zoo ruim en genoegelijk als een Koning leven, en

in eene stille en ambtelooze levenswijze geen minder genoegen smaken, dan in krijgs- en overheidsposten. Zoo zult gij, de Wijsbegeerte beoefenende, nooit zonder genoegens zijn, maar overal en uit alles aangenaam levensgenot leeren inzamelen. Rijkdom zal u dan hetzelve opleveren, in velen wel te doen; een meer beperkt vermogen, in niet vele zorgen te hebben; roem, in het genieten van eer; en een onbekend vergeten leven, in het ontgaan van den nijd.

AANTEEKENINGEN

bij de Verhandeling over het Toeval.

(1) Dit vers komt, met een klein verschil in de lezing, voor in de verzameling der Spreuken van onderscheidene zoogenaamde *Poëtae Gnomici.* Men kan hiermede vergelijken de volgende twee verzen uit de *Fragmenten* van den Dichter MENANDER:

Πάνθ᾽ ὅσα νοοῦμεν ἢ λέγομεν ἢ πράττομεν
Τύχη 'στιν, ἡμεῖς δ᾽ ἐσμὲν ἐπιγεγραμμένοι.

« Schoon wat wij denken, doen of spreken
« Een werk van 't blinde *Toeval* is,
« Zijn *wij* er toch voor aangeschreven. »

(2) Deze regtschapen burger van *Athene*, ten tijde van de Persische oorlogen, die zich door zijne daden den eernaam van *Regtvaardigen* verdiende, en in het be-

beheer van Griekenlands geldmiddelen de grootste onbaatzuchtigheid aan den dag legde, heeft in C. NEPOS en PLUTARCHUS twee waardige Levensbeschrijvers gevonden. In naar het leven geschetste tafereelen is zijn karakter voorgesteld in FESSLER'S *Aristides en Themistokles*, een werk door den kundigen STEENBERGEN VAN GOOR onlangs in onze taal overgebragt.

(3) PUBLIUS SCIPIO AEMILIANUS, een man die ook bij de Romeinsche Schrijvers, en vooral bij CICERO, niet alleen als held, maar ook als een beminnelijk mensch voorkomt, verwierf zich, door de inneming van *Carthago*, den toenaam *Afrikaner*, welken de oude SCIPIO, wiens aangenomen kleinzoon hij was, door het roemvol eindigen des tweeden *Punischen* oorlogs had verkregen.

(4) Het hier ter plaatse, aangaande den door het goud van PHILIPPUS *den Macedonier* omgekochten PHILOKRATES, gezegde, ontleend uit DEMOSTHENES, *Orat. de falsa Legat.*, haalt onze Schrijver ook aan in zijne Verhandeling: *Over de Praatzucht*, c. 15.

(5) Het Grieksch heeft: *πόρνας καὶ ἰχθῦς ἠγόραζε.*

(6) Deze beide komen bij DEMOSTHENES op onderscheidene plaatsen voor, als, door geschenken van PHILIPPUS *den Macedonier*, overgehaald tot eene verraderlijke overgave van *Olynthus*. Zie *Orat. de falsa Leg. et de Chersoneso;* vergelijk vooral bij deze aangehaalde plaats, *Orat. pro Corona*, *pag.* 324 *Ed. Reiskii.*

(7) Hier bedoelt onze Schrijver de edele kieschheid, waarmede ALEXANDER, Koning van *Macedonië*, na zijne op den Perzischen Koning DARIUS CODOMANNUS behaalde overwinning, deszelfs moeder, echtgenoot en beide dochters, in hare krijgsgevangenschap behandelde. Zie JUSTIN. *Lib.* XI c. 9 et 12. Q. CURTIUS *Lib.* III c. 12.

(8) PARIS, ook wel ALEXANDER genaamd, de zoon des Trojaanschen Konings PRIAMUS, voerde HELENA, de echtgenoot van zijnen gastvriend MENELAUS, Koning van *Argos*, met zich naar *Azië*, en werd daardoor de voorname oorzaak van den vermaarden tienjarigen oorlog, tusschen de *Grieken* en *Trojanen* gevoerd.

(9) Woorden van KREON, om OEDIPUS aan te sporen tot onderzoek naar de moordenaars van Koning LAÏUS. Zie SOPH. *Oed. Tyrannus vs.* 110. Zoo leest men ook bij TERENTIUS: *Nihil tam difficile est, quin quaerendo investigari possit. Heautont. Act.* IV. *Sc.* 2.

(10) Tot welk der verlorene Treurspelen van SOPHOKLES, deze beide dichtregels, welke alleen te dezer plaats voorkomen, behoord hebben, is onbekend.

(11) Dit is een, zoowel bij onzen Schrijver, als in de schriften van andere Wijsgeeren der Ouden, meermalen voorkomend gezegde van EPICHARMUS, een' wijsgeerig' Dichter uit de school van PYTHAGORAS. Zie over hetzelve vooral WIJTTENB. *ad Platonis Phaedon pag.* 151.

(12)

(12) Deze zeer vermaarde Wijsgeer, even zonderling in levenswijze als veelal donker en geheimzinnig in zijne uitdrukkingen, wordt daarom wel *de Duistere* bijgenaamd. Zie eenige belangrijke bijzonderheden omtrent zijn leven en gevoelens, ook bij WIJTTENB. in zijne *Lectiones quinque*, *ed. a* MAHNE *pag.* 50 *et seqq. et in Annotatione Editoris pag.* 136.

(13) PROMETHEUS, die, volgens de oude overleveringen, het vuur, van de zon ontleend, onder de stervelingen bragt, is het dichterlijk beeld van het menschelijk vernuft, — dien vonk der Godheid, welke het vuur der beschaving onder het menschdom ontstak en verbreidde.

(14) Een der oude wijsgeerige Dichters, van *Agrigentum* op *Sicilië*, die over de Natuur en derzelver krachten, een bij de Ouden zeer geroemd dichterlijk werk heeft geschreven. Zie onder anderen LUCRET. *Lib.* I. CICERO *de Amicitia*, *cap.* VII.

(15) Regels uit den *Aeolus*, een verloren Treurspel van EURIPIDES. Zie WIJTTENB. *ad h. l.*

(16) Het leven en de gevoelens van dezen voortreffelijken Wijsgeer, zijn uitstekend voorgesteld door JER. DE VRIES, in twee Verhandelingen, geplaatst in de *Bibliotheek van Oude Letterkunde*, Iste *Deel*.

(17) Deze twee volgende verzen zijn een overblijfsel uit een onbekend Treurspel van SOPHOKLES, en zijn, behalve hier door onzen Schrijver, ook nog aangehaald door CLEMENS in zijnen *Protrepticus*, p. 78.

(18) MINERVA wordt somtijds *Ergane*, *Kunst-* of *Werk-Godin*, bijgenaamd, dewijl men aan haar de uitvinding en invoering van velerleije kunsten en vernuftige handwerken toeschreef; en haar als Beschermster derzelve vereerde. Zie DIOD. SIC. *Lib.* V. 72, 73.

(18*) De hier vermelde anekdote, door onzen Schrijver ook verhaald in zijn vertoog *de Fortuna* ALEXANDRI, leest men ook bij PLINIUS *Lib.* 35 *cap.* 10, bij VALER. MAXIMUS, *Lib.* VIII *cap.* 11, *in externis.*

(19) Een Atheensch Krijgsoverste, die kort na den Peloponnesischen oorlog bloeide, vooral beroemd door zijne kunde in de *Taktiek* en schrander beleid in het voeren van den oorlog. Hij was, zoo als zijn Levensbeschrijver C. NEPOS van hem getuigt, de overwinning altijd aan zijn beleid verschuldigd, en werd nooit door eigene schuld overwonnen.

(20) Om den duidelijken weerslag op de voorgaande woorden, heb ik in plaats van *δυσχερῆ τε καὶ ἐναντία*, volgens de gissing van WYTTENBACH gelezen: *δυσχερῆ καὶ αἰσχρά.*

(21) Deze regels komen voor in deszelfs *Werken en Dagen*, *vs.* 75 *en* 76, en in de voortreffelijke navolging van den beroemden D. J. VAN LENNEP *Vers* 78 en 79. Na dat EPIMETHEUS (*Nabedacht*), PANDORA, het verderfelijk geschenk van JUPITER, reeds had aangenomen, herinnerde hij zich eerst den hier vermelden raad, hem door zijnen broeder PROMETHEUS (*Voórbedacht*) gegeven.

(22)

(22) Zie de eerste zijner *Olynthische* Redevoeringen nabij het besluit derzelve.

Aanteekeningen bij de Verhandeling over Deugd en Ondeugd.

(*a*) Deze woorden, welke breeder voorkomen bij DIONYSIUS van *Halikarnassus*, in zijn eerste boek *over de Romeinsche Oudheden*, zijn volgens dien Schrijver ontleend uit een Treurspel van SOPHOKLES, *Laökoon* getiteld, waar deze wond van ANCHISES toegeschreven wordt aan den bliksem, die hem getroffen had. Zie ook over deze plaats DE MEZIRIAC, *Comment. sur les Epitres d'*OVIDE, *Tom.* II *pag.* 143—146. — In de vertaling ben ik de door WITTENBACH voorgestelde lezing gevolgd.

(*b*) In het Grieksch staat hier: *μητρί τε γὰρ ἐπιχειρεῖ μίγνυσθαι.*

(*c*) Ik behoef niet aan te merken, dat onze Schrijver hier en vervolgens door Wijsbegeerte geene enkel bespiegelende kennis- en nasporing, maar *praktische* echt *Sokratische* levenswijsheid bedoelt.

DE MUNTEN VAN EEN VOLK, ALS BEWIJZEN VAN DEN WASDOM, BLOEI EN HET VERVAL DER KUNSTEN BIJ HETZELVE.

(*Zie* Mnemos. XV (V) *bladz.* 55, 56.)

Over dit deel der Muntwetenschap vinde ik zeer weinig van de Geleerden aangeteekend, en zij hebben de kunst der Ouden in het mechanieke der Munten geheel met stilzwijgen voorbijgegaan, of zich met algemeene lofspreuken vergenoegd, gelijk de voortreffelijke SPANHEIM in zijn anders met groote geleerdheid vervaardigd werk. Ik herinnere mij, van mannen, die eene groote muntkennis geloofden te bezitten, uitspraken over de schoonheid van oude penningen gehoord en gelezen te hebben, die met het oordeel van dien Landjonker van MOLIERE zeer overeenstemden. Want het komt hier niet op bloote geleerdheid en belezenheid aan: er wordt een oog, dat kunstwerken heeft gezien, en eene beoordeelingskracht, die door deze beschouwing geformeerd is, toe vereischt. « De geleerdheid, » zegt YOUNG,

« over-

« overlaadt zich steeds en kan haar mengelmoes van spijzen niet tot verstand verduwen: zij doorstreeft andere wijsheid, en laat haar eigen land, haar vernuft, onbezaaid liggen.» Als van kunstenaars gesproken wordt zoo voert zij ook in onze tijden zelden eene andere taal, dan LUCIAAN eertijds in een droom van haar hoorde, als zij den voorrang der Beeldhouwkunst zocht te vernederen. Is het aldus te verwonderen, dat bij het zeer groot getal van boeken, die tot de muntkennisse behooren, en waarvan de meeste veel vlijt en diepe belezenheid toonen, evenwel zeer weinige den smaak en het genie voedsel geven? Ik vinde in mijn oordeel datzelve ten aanzien dezer schriften waar, het geen een verstandig man van zekere boeken zegt: « Men leest zekere boeken, zoo als men bij de grooten de staatsie-bezoeken doet. Bij deze betuigt men loutere hoogachting, men maakt complimenten en loftuitingen. Maar zij worden ons verdrietig, en het bezoek is kort. Men wil hen gezien hebben, al is het ook slechts om die reden, opdat men zich beroemen kunne, dat men hen gezien heeft. Men keert daarop tot zijne vrienden weder, voor wie men minder eerbied heeft, maar des te meer liefde, en bij wien ons de tijd zeer kort valt.» — Zoo zoek ik ook dikwerf, vermoeid van scholiasten en verzadigd met geleerdheid van trotsche kunstregters, mij te verlustigen in de schriften van LESSING, WEISS,

DUSCH,

DUSCH, UZ en HAGEDORN, en van vervaarlijke folianten werp ik mij in de liefelijke omhelzing des vriendelijken GLEIMS, of bewondere in de schriften van den Patriot MÖSER verhevene trekken van Duitsche opregtheid.

Wanneer wij de Grieksche en Romeinsche penningen met elkander vergelijken, zoo nemen wij het zelfde onderscheid in acht, dat eene algemeene vergelijking van beide deze volkeren ten aanzien der kunsten ons toont. Ik spreek niet van de werken des Beeldhouwers en des Schilders, en ik herhale de bekende aanmerking niet, dat wij de Roomsche Kunstenaars alleen als navolgers der Grieksche moeten beschouwen, dat Rome geene bijzondere school geformeerd, dat deze natie nimmer den Bescherm-God der kunsten geöfferd heeft, waardoor zich Griekenland de verwondering der nakomelingschap heeft verworven. De Graaf DE CAYLUS heeft verscheidene oorzaken hiervan zoeken aan te voeren. Hij brengt bij, de bestendige begeerte der Romeinen om veroveringen te maken, die zachtzinniger bezigheden geene plaats vergunde: hij wendt hunne regeringsvorm voor, naar welke ieder Roomsch burger geloofde een heer van de wereld te zijn, en in staats- en krijgszaken ingewikkeld was: hij vergeet ook niet de eere, die Griekenland met dankbaarheid dien man bewees, die zijn vaderland door werken van kunst versierde. Maar

Rome

Rome zag ook tijden, dat hare oorlogen minder gevaarlijk waren, en het genoot jaren achtereen rust en vrede. De weelde breidde zich uit en steeg ten toppunt. De stad hadt een' overvloed van voortreffelijke werken, die men uit Griekenland had weggevoerd. Evenwel kon deze menigte van schoone standbeelden onder de Romeinen even zoo min eenen kunstenaar voortbrengen, als de hersenpan van RAPHAEL, die de Academie van St. Lucas te Rome bewaart, iemand eene Goddelijke aanblazing toebrengen, dien de natuur niet gunstig is.

Ik ben zoo stout datgene te zeggen, dat de Graaf veelligt gedacht heeft. Den Romein had de natuur niet het gevoelige, het voor vreugde open staande hart gegeven, dat de Grieken voor alles, dat hun vergenoegen aanbragt, innam. In Griekenland, daar de fijne en doorgaans heeter luchtstreek het bloed driftiger maakte, waar het steeds gematigde weêr en de wellustige natuur, die aldaar de schoonste lichamen vormde, het gevoelig hart tot vreugde uitlokte, was het vergenoegen de hoofdbezigheid, en hetgeen aan het menschelijk geslacht aangenaamheid verschaft, de hoogste wensch. Daar, waar PHRYNE 't wagen durfde — « West en Oost ten strijde uit te dagen, en bij Olympia voor een' halve wereld tot roem van het vaderland zich in triumf te baden, voor het algemeen oog van den Pelasger en den vreemdeling in

in vrije lucht ten oordeel blootgesteld, 't deer schittede, beminde en zocht men algemeen het schoone, hetzij de natuur zelve het voortgebragt, of de geest des kunstenaars het geschapen had. In Rome, daar men andere vermaken kende, daar bloedige schouwspelen behaagden, in welke zwaardvechters elkander om hals bragten, en dieren menschen verscheurden, heerschte een bedachtzame ernst, en men gaf zich aan eene gevoelloosheid, die ten hoogsten top gedreven was, over. Wanneer ook de Roomsche Zanggodin zachtzinniger bevindingen wilde opzingen, zoo moest zij zich met bloemen versieren, die zij van de Grieksche ontleende, en die onder de Italiaansche luchtstreek half verwelkten. De uitdrukking der liefelijke gewaarwording was bij hen een getuige van de kunst en de moeite, die het aangename der bevindingen, dat aan de andere eigen was, zochten na te volgen en af te beelden, zoo als het bij de Grieken de liefelijke spraak der natuur zelve was, en naar de ongekunstelde roodheid geleek, die de bloeijende wangen eener onnoozele maagd plotselijk verft, en de geheime bevindingen der ziel tegen haar wil verraadt. Hunne werken verhouden zich in mijn oog even zoo tot de Grieksche, als de roos van AUSONIUS tot de roos van ANACREON. Zonder tegenspraak werden de natuurlijke oorzaken door de inrigting der Roomsche Republiek, naar welke de verdiensten

eens

eens krijgsmans het hoogste waren, en van de opvoeding, die tot dit oogmerk leidde, ondersteund, om den bloei der kunsten te vertragen. Ik verwondere mij, dat men tot hiertoe geen meer aandacht op zekere plaatsen van CICERO, daar hij van de kunsten spreekt, geslagen heeft. Diezelfde CICERO, die zich in Rhodus heeft opgehouden, dat beroemde werken en kunstenaars heeft voortgebragt; die zelfs eene verzameling van standbeelden bezat; die uit de geschiedenis der kunsten zoo dikmaals vergelijkingen ontleent, — met welken gemaakten schijn van onwetendheid spreekt hij van kunstenaars? Naauwelijks zoude een bekwaam Redenaar, die zijn goede naam voor allen laster beveiligen wil, in onze dagen met grootere behoedzaamheid van de ongeoorloofde kunsten eens hazardspels kunnen spreken. Wanneer men mij tegenwerpt, dat CICERO als Redenaar gevoelens heeft geuit, die hij als een bijzonder persoon niet koesterde, zoo zoude ik ook eene plaats uit een boek kunnen aanhalen, in hetwelk niets CICERO noodzaken konde tegen zijne overtuiging te schrijven. Zoude men niet tot het vermoeden geraken, dat alle zijne zinspelingen op de kunsten, en zijne verzameling van schoone standbeelden, haren grondslag niet in gevoel voor het schoone gehad hebben, maar in de hoogmoedige begeerte van een' Romein, om ook in dit deel der wetenschappen aan andere natiën niets toe te geven.

Van

Van zijne Landslieden ondersta ik ten minste dit te beweeren. Gelijkerwijs te Rome slechts slaven of vrijgelatenen de kunsten oefenden, zoo hadden de Grieksche Staten door eene wet den slaven alle leering en oefening der Schilder- en Beeldhouwkunst verboden; uit voorzorg, dat derzelver waarde en edele bestemming door dezen niet verminderd mogt worden. PLINIUS heeft hierom aangemerkt, dat geen slaaf als Beeldhouwer en Schilder zij beroemd geworden. Ik beken, dat als ik de Verhandeling van den Graaf DE CAYLUS, over de achting en de belooningen, die een Kunstenaar in Griekenland genoot, doorleze, mij de ijver, die ieder Grieksche Kunstenaar bezielde, begrijpelijker wordt, zoo als men dan de werkingen eens werktuigs begrijpt, als men deszelfs drijfwerk naauwkeurig onderzocht heeft. Het is waar, de Grieken stelden een deel der opvoeding hunner jeugd in het oefenen der kunsten: Koningen en gansche steden deden beroemde Kunstenaars eerbewijzingen aan; hunne werken werden als bijzondere sieraden eener stad aangezien, waar ieder burger op trotseerde; vijandelijke heirlegers bewezen eene achting voor hen, die aan onze tijden bijna ongeloofelijk kon schijnen: CICERO verhaalt, dat geen stad in Azië en Griekenland ooit een standbeeld of eene schilderij vrijwillig aan iemand voor geld verkocht heeft. Even zoo waar is het, dat wij van dit

alles geen enkel spoor in Rome aantreffen. Zoo bereid DEMETRIUS POLIORCETES was, de stad Rhodus, die nabij haar ondergang was, wegens eene schilderij van PROTOGENES te verschoonen, zoo gerust en bedaard stak MUMMIUS Corinthe, dat rijk van kunstwerken was, in den brand. Als deze voorname Romein zich over 't bod van ATTALUS voor eene schilderij van ARISTIDES, die zich onder den buit van Corinthe bevond, verwonderde, en daarom vermoedde, dat er eene geheime kracht in deze schilderij zijn moest, zoo kunnen wij hieruit zeker de algemeene denkwijze der Romeinen opmaken. Waar van daan kwam 't, dat als na dien tijd de menigte van standbeelden naar Rome gebragt hunne smaak zou hebben verbeterd, zij evenwel niet bij den Kunstenaar den Handwerkman vergeten, en zich enkel over den grooten geest verwonderen konden, die zoo wettige aanspraak op hoogachting, eere en beloòningen maakt? Noodwendig moet de grond in hunne gevoelens hebben gelegen, en van deze heb ik mijne meening gezegd.

Ik ben door deze uitweiding een weinig van mijnen weg afgeraakt. Maar ik hoop, dat deze aanmerkingen een licht op het volgende zullen verspreiden, en dan staan ook eenigzins uitgebreide bespiegelingen altijd op hare plaats.

Wij nemen aan, hetgeen de oogenschijn leert, dat de kunst der Grieken in de teekening en het be-

bewerken hunner munten die der Romeinen overtroffen heeft. Doch gelijkerwijs de kunsten in het algemeen zich allengskens ontwikkelen en hare volkomenheid bereiken, zoo steeg de schoonheid der munten met den bloei der overige kunsten. De oudste Atheensche penningen worden zeer ligt aan de eenvoudigheid der kunst gekend, die het hoofd van Pallas of den Nachtuil op dezelve voorgesteld heeft. Het dubbeld hoofd van Cecrops op eene andere, geeft derzelver hooge ouderdom door de ruwe vorm te kennen. De Heer WINCKELMAN merkt aan, dat de oudste penningen van eenige steden in Groot-Griekenland, gelijk die met eenen Os van Sybaris, en andere met een Hert van Caulonia, en in het algemeen de oudste munten van Sicilië, die in volgende tijden, bijzonder onder den Koning AGATHOCLES, alle andere in schoonheid te boven gingen, wanstaltig zijn: dat zij in hare hoofden niet de schoone vorm der teekening hebben; en dat de beelding derzelve de eigenschappen des Egyptischen en Hetrurischen stijls draagt. In het algemeen geloof ik, dat de arbeid aan de Grieksche munten ons tot het bepalen van den tijd, wanneer zij geslagen zijn, zeer juist leidt. Uit deze betrachting ontstond SPANHEIMS gegronde aanmerking, dat als men op Grieksche munten de kopstukken van oude helden en beroemde mannen, als van THESEUS, ACHILLES, ABDE-

RUS, ALABANDUS, HOMERUS en anderen ziet, evenwel de stempel ons leert, dat deze munten lang na dien tijd zijn geslagen geworden. Als BEGER eenen penning met de letters ΦΙΔΟ met dien PHIDO, die het eerst te Aegina zilveren munten zou geslagen hebben, voor gelijktijdig houdt, zoo heeft hij geen acht gegeven, dat de sierlijke arbeid aan het randwerk, en in het gemeen de schoone stempel niet voor die tijden geschikt zij. SPANHEIM en OTTO SPERLINGIUS houden het deswege daarvoor, dat zij later en ter gedachtenis van PHIDO geslagen is. HARDUINUS, die eene munt, op welke het hoofd van AMYNTAS met een Leeuwenvel bedekt is, den hoogsten ouderdom toeschrijft, had, uit de vergelijking der teekening op dezen penning en andere, kunnen leeren, dat dezelve niet aan den eersten Macedonischen Koning van dien naam behoore. Men is tot hiertoe al te min opmerkend op de teekening en den arbeid der munten geweest, en men is daardoor in het bepalen van haren ouderdom dikwerf tot dwalingen vervallen, voor welke ons die opmerking bewaart.

Na dat zich de kunsten meer uitbreidden, en door den vereenigden ijver van bekwame mannen eene schoonere gestalte bekwamen, verscheen ook de bloei der kunsten op de penningen. Hoe verschillend is de Nachtuil op de oude Atheensche munten, van den Nachtuil op de munten van dien

dien gelukkigen tijd, dien PERICLES de kunsten te Athene verschafte. GLYKON moest eerst in Athene zijnen Hercules vervaardigd hebben, voor dat op eene Atheensche munt de navolging van voortreffelijke standbeelden kon verschijnen. — Mag ik deze omstandigheid wat breeder uitleggen? —

De Graaf van WINCHELSEA vindt op een' Atheenschen penning, Hercules, die met den regter arm op zijnen Knods leunt, waarvan een Leeuwenhuid afhangt, en den linker op zijn' rug gebogen heeft. In dienzelfden stand verschijnt de beroemde Hercules van GLYKON in 't Farnesische paleis. Naardien deze Hercules in de baden van CARACALLA is gevonden, en hij ook na de tijden dezes keizers op de penningen in diezelfde gestalte verschijnt, hetgeen de munten van GORDIANUS, MAXIMILIANUS en CARINUS bewijzen, en naardien men hem te voren eene andere gestalte gegeven had, maakt die Graaf zeer waarschijnlijk daar uit op, dat de Kunstenaar zich dat standbeeld tot een model genomen heeft. Ik herinner mij nog een ander voorbeeld. Als ik op een' merkwaardigen Atheenschen penning het hoofd van Minerva met eenen Helm zie, waarop eene Sphinx ligt, en op de rugzijde den strijd van Minerva met Neptunus beschouwe, zoo geloof ik dat de Kunstenaar een ander beroemd werk nagebootst heeft. Want PAUSANIAS zegt

in de beschrijving des Atheenschen Tempels, die Parthenon heet: « Men ziet aan den Gevel louter Beelden, die de geboorte van Minerva voorstellen, en aan den achtergevel den strijd van deze Godin en Neptunus. Hun beeldtenis zelve is van elpenbeen en goud gemaakt. Midden op den Helm ligt eene Sphinx. » Bij de vergelijking dezer plaats met dien penning bekomt mijne gissing eenen schijn van waarheid, waarin ik mij verheuge. Voor het overige ziet men ook Minerva op eenen voortreffelijken Steen, dien ASPASIUS gesneden, en PICART zeer schoon in het koper gegraveerd heeft, met eene Sphinx op den Helm. Als ik op twee penningen van CNIDUS, Venus beschouw, en hare gestalte met de beschrijving vergelijke, die ons LUCIANUS van de beroemde Venus van PRAXITELES heeft nagelaten, zoo kan ik niet twijfelen, dat op dezen penning die Venus voorgesteld zij, welke CNIDUS voor haar voornaamste sieraad hield, en aan den Koning NICOMEDES voor eene groote somme gelds niet wilde verkoopen. De Graaf CAYLUS, die zelfs door behulp van penningen den zin eens *intaglio*-Carniools verklaard heeft, vermoedt, bij gelegenheid van twee Steenen, op welke DIOSCORIDES en SOLON het rooven van het Palladium hebben voorgesteld, zonder dat de een des anders werk nagemaakt had, wegens de overeenstemming van hunnen arbeid en de wijze der voorstelling, dat

de

de beroemdste Kunstenaars toen ter tijd naar Standbeelden en Basreliefs gearbeid hebben, die in Griekenland met verwondering aanschouwd werden. Deze gissing is bij mij, na het aantreffen van verscheiden bewijzen, voor eene ware stelling erkend, en vele oude Kunstenaars schijnen mij aan ANNIBAL CARACCI gelijk geweest te zijn, die den rustenden en den hemel-dragenden Hercules in het Farnesische Paleis te Rome naar twee oude gesnedene Steenen geteekend heeft, of aan DOMENICHINO en POUSSIN. De eerste koos de kopstukken des zoogenoemden Alexander te Florence, en van Niobe tot voorbeelden, en de ander ontleende Jupiter van Macedonische penningen om de wezensgestalte van Salomon in zijn oordeel uit te drukken. Doch deze gelijkheid in de werken van oude Kunstenaars strekt zich naar mijne meening niet bloot uit tot de gezegde beeldtenis der Goden en Helden, die als 't ware algemeen bestemd was, en daarom van de Kunstenaars met gelijke trekken werd uitgedrukt, niet anders, dan als of zij alle naar een en hetzelfde oorspronkelijke gearbeid hadden. Na deze aanmerking, welke ook andere Geleerden gemaakt hebben, zal men WINCKELMAN ligtelijk toestemmen, als hij schrijft: « Een kopstuk van Jupiter op penningen in Iönië, of van Dorische Grieken gemunt, is aan eenen Jupiter op penningen van Sicilië volkomen gelijk. De koppen van Apollo,

Mercurius, Bacchus, van een' Liber Pater, een' jeugdigen of ook ouden Hercules, zijn op penningen en steenen zoowel als standbeelden naar een en hetzelfde ontwerp. » Maar ook andere voorstellingen, in welke een groot meester zijne kundigheid getoond had, trokken de oogen der kunstenaren tot zich, en zonder gemaniëreerde en slaafsche nabootsing, namen zij zijne vinding aan, en behandelden die naar hunne wijze. Naardien ik niet wijdloopig wil zijn, herinner ik mijne Lezers slechts aan de Satyrs met eenen Bok vechtende, die op verscheidene gesneden steenen en basreliefs verschijnen. Eene der Herculaansche Schilderijen stelt even hetzelfde voor.

Ik geloof zelfs, dat de zinnebeelden op vele munten voor ons duidelijker zijn zouden, als wij de beroemde werken van andere Kunstenaren nog voor oogen hadden, naar welke de Stempelsnijder gearbeid heeft. HAYM heeft een' penning in het koper gegraveerd, ofschoon niet duidelijk genoeg, dien tot hiertoe nog niemand te verklaren ondernomen heeft. Zij behoort aan de stad Aphrodisia. De naakte Venus zet haren linker voet, dien Cupido schijnt te vatten, op iets van de aarde verheven. Men moet gelooven, dat het Venus zij, uit het bad komende, welke Cupido afdroogt, zoodra men de penning met een gesneden steen vergelijkt, alwaar Venus verschijnt in eene bijna gansch gelijke gestalte, en Cupido

houdt

houdt haar den doek om haar af te droogen voor.

In een Land, daar de Kunstenaars de munten naar goede en beroemde oorspronkelijke modellen teekenden, eene geschikte uitvoering het ontwerp ondersteunde en op deze wijze meerder Kunstenaars tot het vervaardigen van een enkel stuk het hunne bijbragten, moesten noodwendig de schoonste penningen gemaakt worden.

Deze opmerkzaamheid aldus, en deze gemeenschappelijke bevlijtiging bragt in Griekenland die heerlijke munten voort, zoo lang dit land geschikte kunstenaars in deszelfs boezem had. Daarentegen vindt men een groot onderscheid tusschen deze Grieksche munten, en die, welke de beeldtenissen der Keizers hebben. De vergelijking der laatsten met de Romeinsche valt niet tot haar voordeel uit. Griekenland verloor hare kunstenaars, die hun Vaderland verlieten en zich naar Rome begaven. Daar van daan komt het, dat de Keizers op Grieksche penningen niet zoo schoon zijn, als op Romeinsche. Aan de Grieksche bemerkt men ook eene ongelijkheid van Hoofden, die een bewijs is van de geringe zorgvuldigheid der kunstenaren om de gezigtsbeelding te treffen. Doch voor dat ik van de Romeinsche munten spreek, moet ik eerst nog van andere Landen handelen.

De munten der Macedonische PHILIPPUS

 en

en ALEXANDER, hebben den lof aller Kunstkenneren tot zich getrokken. « De zittende Jupiter, zegt WINCKELMAN, op ALEXANDERS zilveren munten, kan ons een denkbeeld geven van den Olympischen Jupiter van PHIDIAS. Zoo veel goddelijkheid is tot zelfs in de kleine trekken zijns gezigts gelegd, en de arbeid is tot de hoogste fijnheid gedreven. » Men kan ook geene andere munten van een hof verwachten, daar de kunst van APELLES zoo hoog geacht werd, dat men steeds nieuwe schilderijen van hem verlangde. Kon wel een Vorst, die slechts aan PYRGOTELES vergunde zijn hoofd in steen te snijden, toestaan, dat zijn gelaat van eenen onervaren Stempelsnijder, onteerd werd.

Ervarene Kunstenaars hebben de munten der PTOLEMEËN vervaardigd. Het is bekend, hoe zeer PTOLEMAEUS SOTER en PTOLEMAEUS PHILADELPHUS de wetenschappen beminden, en van den bloei der kunsten te Alexandrië is het onnoodig iets te melden. Ik herinner mij eene munt van PTOLEMAEUS SOTER met de beeldtenis van BERENICE, aan welke de hairen met groote vlijt bearbeid waren. Dit is ook in 't algemeen het bekende karakter van de eeuw der PTOLEMEËN, dat de schriften uit dezelve meer naauwkeurig en met meer zorgvuldigheid gemaakt zijn, dan dat zij de stoutheid, die de oude Grieken bezield heeft, zijn nabij gekomen. Niet bekwaam om

door

door vlijt het groote, het verhevene, den rijkdom, het stoute te bereiken, dat ons bij de schriften van de anderen verrukt, hebben zij den eenigsten lof, de fouten vermijd te hebben, waar groote geesten aan blootgesteld zijn: een' zeer geringen lof, naardien volgens de uitspraak van PLINIUS, men ook over deze zich in hun vallen verwondert, en de langzaam zekere tred der andere geene groote achting verdient. Ik weet niet wie het geweest zij, van wien TRUBLET de woorden aanvoert: « God behoede ons voor een volmaakt gedicht! » Maar dezelve heeft geen ongelijk gehad.

Hoe schoon zijn de kopstukken op de munten der Syrische Koningen! Een SELEUCUS *de Eerste*, en een ANTIOCHUS *de Eerste* kunnen niet beschouwd worden, zonder dat zij het oog bekoren. Maar wie weet ook niet tevens, dat de Syrische Koningen tot een ANTIOCHUS *den Vierden*, — onder wiens opvolgers, gelijk ons als 't ware de penningen zelve leeren, de kunsten vervielen, — vrienden der kunsten waren; dat Antiochië, de hoofdstad van Syrië, van wege den overvloed aan Geleerden en Kunstenaars beroemd was; dat de SELEUCIDEN de kunsten, waarvoor de omstandigheden van Griekenland min gunstig werden, even als in hunnen schoot opnamen?

De oude Schrijvers prijzen de Phoeniciërs wegens hunne wetenschappen, en POMPONIUS

MELA

MELA prijst in hun den vindingrijken geest en de liefde tot de kunsten. Al hadden wij ook deze narigten niet, zoo zouden wij toch naar de sierlijkheid hunner munten ditzelfde oordeel kunnen vellen. De oogenschijn leert, hetwelk WINCKELMAN ook opmerkt, dat de Karthaagsche munten, die in Spanje zijn geslagen, met de schoonste munten van Groot-Griekenland kunnen worden vergeleken; en dat die in Sicilië geslagen zijn zich van de beste Grieksche munten van dit soort, alleen door het Panisch schrift, onderscheiden.

Maar als dezelfde Schrijver van de genegenheid der Parthische Koningen tot de Grieken spreekt, en deswege gelooft, dat de munten derzelve met Grieksch schrift door kunstenaren dezer natie, doch die vermoedelijk onder de Parthen opgetogen en onderwezen zijn geworden, gearbeid waren, zoo zie ik geene reden, waarom wij met hem ditzelfde zouden beweren. Deze kunstenaars, die niet door de meesters huns vaderlands onderrigt zijn geworden, niet de regelen derzelve aangenomen hebben, zouden niet eens als leerlingen der Grieksche Kunstenaren kunnen aangemerkt worden. Van den Griekschen stijl vindt men geen spoor op Parthische munten, maar zij toonen den barbaarschen smaak van dat volk aan.

Het is nu tijd om tot de Romeinsche munten te komen, en uit dezelve de wisselvalligheden der kun-

kunsten te Rome aan te toonen. Ik ga voorbij de alleroudste koperen stukken, bij welke men meer op het gewigt, dan op den stempel zag. De beelden van een Os, Hond, Schaap, Zwijn en Paard waren niet anders voorgesteld, dan men van de ruwheid en onervarenheid der toenmalige tijden verwachten kan. Voor het overige begon men te Rome tamelijk vroeg in koper te arbeiden, en men graveerde in tafelen van dit metaal de wetten en ordonnantiën. Naardemaal in de oudste tijden Hetrurische Kunstenaars te Rome arbeidden, zoo herinner ik diegenen, die Hetrurische munten bezitten, dezelve met de oudste Romeinsche te vergelijken, en acht te geven, of zij mogelijk eenerlei stijl tusschen beide bemerken. Ik heb nimmer gelegenheid gehad, Hetrurische munten te zien, en WINCKELMAN heeft zich zeer vergrepen, daar hij Oud-Britsche en Gallische munten voor Hetrurische opgegeven heeft.

De eigenlijke schoonheid der Consulaire munten neemt een' aanvang na den tijd, dat de Romeinen met Azië en Griekenland bekend werden. Evenwel vinde ik aan dezelve meer vlijt, dan in die, welke de tijden der Keizeren hebben voortgebragt, op welke de kundigheid des Kunstenaars gelegenheid vond zich in een ruim veld te toonen. Deze gaven hem de Keizers, die de groote munten, welke men de naam van Medaillons geeft, lieten vervaardigen, waarvan eene menigte door

zin-

zinrijke vinding en schoonheid des stempels boven andere uitmunt. Alvorens ik van deze tijden spreek, in welke de schoonste Romeinsche munten te stellen zijn, moet ik iets van de kunst in de gesneden steenen herinneren.

De kunst van in steen te snijden staat met de kunst des Stempelsnijders in eene naauwe verwantschap; ofschoon ik mij juist niet vertrouwe, met den Graaf CAYLUS hieruit te besluiten, dat men in alle landen, daar men munten heeft geslagen, ook in steen gegraveerd heeft. Maar de aanmerking des Heeren MARIETTE is juist, dat de landen, daar de Steensnijders de meeste en schoonste werken geleverd hebben, ook de volkomenste munten hebben voortgebragt. Hij maakt hieruit op, dat, gelijkerwijs in nieuwe tijden Steensnijders te gelijk Staalsnijders geweest zijn, op gelijke wijze voormaals beide kunsten dikwijls in een' persoon zich vereenigd hebben.

Te Rome hebben beide kunsten te gelijk gebloeid, en het verval der eene werd van den ondergang der andere vergezeld. DIOSCORIDES en SOLON, die in AUGUSTUS tijd te Rome die bekoorlijke werken vervaardigden, welke wij nog bewonderen, dienen andere Kunstenaars ten voorbeeld. Men heeft vele steenen met de beeldtenissen van AUGUSTUS, TIBERIUS en NERO, die ons groote denkbeelden van de bekwaamheid hunner [illegible] geven. Daarentegen zijn, ge-

gelijk de Heer NATTER ook aanmerkt, de Steensnijders na de tijden van ANTONINUS PIUS en MARCUS AURELIUS zeer zeldzaam geworden; en diezelfde zeer schrandere man bekent, dat hij naauwelijks het Hoofd van eenen GORDIANUS, MAXIMINUS en PHILIPPUS op eenen gesneden steen aangetroffen heeft. In het genoemde tijdperk is ook de bloei der kunst op munten besloten.

Gelijkerwijs de Heer MARIETTE de kunst van in steen te snijden van AUGUSTUS aan tot op SEPTIMIUS SEVERUS toe rekent, zoo rekenen ook de kenners, de schoone munten, van AUGUSTUS tot aan PERTINAX en ALEXANDER SEVERUS. Voor de allerschoonste worden de munten van CALIGULA, CLAUDIUS en NERO gehouden, waar bij men ook de penningen van HADRIANUS nog kan voegen. Hare schoonheid vervoerde zelfs ERIZZO en andere Geleerden, dat zij dezelve voor munten hielden, die alleen ter gedachtenis van voorvallen, niet ten gebruike in den dagelijkschen wandel waren bestemd geweest. Als men daarom de *Contorniaten*, gelijk dit soort van munten genoemd wordt, met de kopstukken der eerste Keizers beschouwt, welker vorm strijdig is met de kunst van deze tijden, zoo kan men zeker met den Heer MAHUDEL, uit de gelijkenis derzelve met diegene, die de nieuwere Keizers voorstellen, ten aanzien

der

der snijding en der teekening besluiten, dat zij niet in die tijden vervaardigd zijn. Alle geschikte lieden begaven zich toenmaals uit de overige Wingewesten des Rijks naar Rome, als den hoofdzetel der regering, des rijkdoms en der kunsten. Is het alzoo te verwonderen, dat de koperen munten, die te Rome toenmaals op openlijk bevel geslagen zijn, aan schoonheid en vorm de munten der Volkplantingen en Wingewesten overtreffen? DU BOS bestrijdt deze stelling uit de munten van SEVERUS, in Corfu geslagen, die met die Latijnsche medaillen dezes Keizers te Rome gemunt, in geene vergelijking komen. Het is billijk, dat men ons hier vergunne van de grootste menigte het besluit te maken.

Maar hoe meer de goede smaak verviel, en de liefde tot de kunsten door oorlogen, door mangel van belooning en andere omstandigheden verkoelde, des te slechter werden ook de munten. Aan die na COMMODUS tijden geslagen zijn, neemt men het verval der kunsten zeer duidelijk waar; en als men ook soms de rugzijden derzelve boven het peil der toenmalige tijden bearbeid vindt, zoo moet men met WINCKELMAN aannemen, dat zij zich van oude stempels, die nog in goede tijden vervaardigd zijn, bediend hebben. De verhevene figuren op dezelve verminderen allengskens, tot dat zij eindelijk in CONSTANTIJNS tijden bijna geheel verdwijnen. Daar men ook

ook te voren altijd de Hoofden op munten in profil voorgesteld had, hetgeen dezelve een goed aanzien gaf, zoo begon men nu het volle gezigt uit te drukken. Als ik mij niet te zeer bedriege, is de jongere THEODOSIUS de eerste, wiens volle beeldtenis wij beschouwen. Na JUSTINIAANS tijden vindt men niet het minste spoor van smaak, van teekening, van kunst op de munten.

In deze, voor de kunsten ongelukkige tijden, bemoeide men zich, datgene door pracht en rijkdom te vergoeden, dat de beelden aan schoonheid ontbeerden. Reeds vóór de tijden van CONSTANTIJN, gemeenlijk *de Groote* toegenaamd, vindt men op munten de kleederen der Keizeren met edelgesteenten als 't ware bezaaid. De genegenheid voor dien opsmuk nam toe, en voornamelijk ziet men op de munten der Byzantijnsche Keizeren deze pralende kleeding. Zoo doste voormaals een leerling van APELLES een beeld van Helena met veel goud uit. Maar wat zeide de Meester? « *Schoon* hebt gij uwe Helena niet kunnen schilderen, mijn zoon! en daarom hebt gij haar *rijk* geschilderd. »

Geen Kunstregter heeft de munten van dit ongelukkig tijdperk, wanneer te gelijk met den glans des Roomschen Rijks de bloei der kunsten verdwenen was, beter naar mijn oogmerk beoordeeld dan DU BOS. Ik wil de gansche plaats hier

 her-

herhalen. « De Romeinsche Medailles (zegt hij) die na de regering van CARACALLA en zijn' opvolger MACRINUS gemunt zijn, zijn verre beneden diegene te stellen, die van de tijden der dertien eerste Keizeren afstammen. Na ANTONINUS PIUS verergerden zij al langer hoe meer, en onder GALLIENUS, die vijftig jaren na CARACALLA regeerde, waren zij gemeene munten, hebbende noch smaak, noch teekening in haren vorm, noch verstand in de ordinantie. Daar deze penningen even zoowel bestemd waren om de goede eigenschappen en heerlijke daden der Vorsten, onder welker regering zij geslagen werden, tot de nakomelingschap over te brengen, als om in den handel en wandel als munten gangbaar te zijn, zoo mag men vermoeden, dat de Romeinen, die voor hunnen roem ijverzuchtiger dan eenig ander volk waren, tot het vervaardigen van dezelve de bekwaamste arbeiders gebruikt hebben, die zij konden vinden. Men kan dan dus uit de fraaiheid der munten gansch zeker den toestand, waarin zich de kunst van in steen en staal te snijden toenmaals bevonden heeft, opmaken, en deze volgt de Beeldhouwerij van schrede tot schrede na. In deze gedachten, die zich op de gesteldheid der medailles gronden, wordt men bevestigd door het nog voorhanden zijnde beeldhouwwerk, van hetwelk men met zekerheid weet, wanneer het gemaakt zij. Bij voorbeeld,

beeld, de munten van CONSTANTIJN den *Grooten*, die vijftig jaren na GALLIENUS regeerde, hebben eenen zeer slechten stempel, en gelijk men op dezelve eenen bedorven smaak waarneemt, zoo ziet men ook uit den Triumfboog, ter eere van CONSTANTIJN opgerigt, die nog heden ten dage te Rome voorhanden is, dat onder zijne regering, en alzoo honderd jaren te voren, eer de Barbaren Rome bemagtigden, de Beeldhouwkunst weder tot denzelven ruwen staat vervallen was, waarin zij zich voor den eersten Punischen oorlog bevonden had.» — De Kunstregter had zich ook op de gesnedene steenen kunnen beroepen. De Ringen der eerste Christenen, die zij in den gemeenen omgang en handel niet ontberen konden, en die met de beelden hun geoorloofd en voorgeschreven, als van een duif, visch (*) of anker, geteekend zijn, geven de onbekwaamheid des Steensnijders te kennen.

Veelligt kan men van de Stempelsnijders hetzelf-

(*) [Zinnebeeld des Christendoms: eigenlijk des Verlossers zelven. De Grieksche naam ΙΧΘΥΣ toch, (*visch*), werd denkbeeldig opgelost in de vijf woorden, naar de vijf voorletters, Ιησους Χριστος Θεου Υιος Σωτηρ: *Jesus Christus*, *Gods Zoon*, *Zaligmaker*. — De duif en het anker hebben geene verklaring noodig.
H. W. T.]

zelfde zeggen, dat BARONIUS van de oorzaken des vervals der Beeldhouwkunst schrijft. Een groot deel der Kunstenaren nam den Christelijken Godsdienst aan, en schuwde de Beelden der Goden te snijden, of de Heidensche Voorstellingen na te bootsen; even als mogelijk eenige onzer voorvaderen het voor zonde hielden, de jeugd Heidensche Dichters te verklaren, en daarom liever de ellendigste schriften van nieuwe Schrijvers haar in de hand gaven. De oorlogen der Barbaren en het vuur der Gothen hebben de kunsten Schade toegebragt; maar even zoo schadelijk is voor haar de woede der huichelaren, die geene palen kent, en de blinde ijver der Priesteren geweest. Met deze vervuld, wierp, zingende en biddende, GREGORIUS *de Zesde* de beste Schrijvers in het vuur. In het algemeen waren de Christenen in de eerste vier eeuwen tegen de Beelden ingenomen, en hadden ze niet in hunne vergaderingen. Hierdoor verviel de naijver, het getal der Kunstenaren verminderde, en hun arbeid werd op dingen bepaald, die met geringe kracht op hunne gemoederen werkten. Want de geestdrift omtrent den Godsdienst, die ongeloofelijke uitwerkselen veroorzaakt, landen verwoest, Koningen om het leven brengt, bragt te dezer tijd de kunsten niet dan nadeel toe; gelijk zij haar te voren begunstigd had, en gelijk zij haar na de herstelling der wetenschappen wederom hulp toebragt. Een wel-

welsprekend Schrijver heeft aangetoond, hoeveel de Beeldhouwkunst en de Schilderkunst in Roomschgezinde landen aan de Godsdienst verschuldigd zijn.

Hier sta ik stil, en wage het niet de daaropvolgende tijden met een vlugtig oog te beschouwen, in welke zich de treurigste onwetendheid over den aardbodem had uitgebreid. Barbaren, Keizers, Tirannen, Bisschoppen, Priesters, vereenigden hunne magt om het licht der wetenschappen uit te blusschen, en niemand was in staat, om het weder te ontsteken.

Niet denken was toen deugd en blindheid was verdienste.

Er zou een wonderwerk vereischt zijn geweest, als de munten der toenmalige tijden van den Gothischen smaak waren vrij gebleven, die met onbeperkt gezag regeerde: een wonderwerk, dat niet minder was geweest, dan datgene, hetwelk naar HARDUINUS meening, in een tijd, toen het menschelijk vernuft van deszelfs voortreffelijkheden en waarde scheen beroofd te zijn, de geesten der Monniken met het vuur van eenen HOMERUS, HORATIUS en andere oude Dichteren bezielde.

Men zie de munten der zoogenaamde middeleeuw, en geve op teekening en arbeid acht. Zijn zij niet even zoo sprekende bewijzen van de grofste onwetendheid, en eener overal heerschende barbaarschheid, als de Chroniken der

eenvoudige Monniken, die toenmaals zich beroemen konden, alleen in het bezit der geleerdheid te zijn? — Ik kan mij niet inbeelden, dat de zoogenoemde Hol-penningen of Bracteaten, gelijk OLEARIUS gelooft, om het bedrog voor te komen, hare ellendige gestalte bekomen hebben. De meening van LUDEWIG verdient, als wij op de omstandigheden der toenmalige duistere tijden acht geven, onze goedkeuring: « De domheid en het onverstand der vorige tijden (zegt hij) is daaraan schuld geweest, naardien men of geene werktuigen heeft gehad om op beide zijden te munten, of geene Stempelsnijders, die in het staal te arbeiden, of in het kleine iets wel gevormds hebben weten te brengen: waarom men zich heeft moeten vergenoegen, dat men iemand had gevonden, die in week metaal, of ook in hard hout snijden, en eenigzins den vorm met eenen hamer in lood heeft kunnen slaan. » Het kan mij niet onbekend zijn, hetgeen men tegen deze meening inbrengen kan en ingebragt heeft. Maar ik heb niet noodig, dit te onderzoeken. Men zal toch altijd uit de figuren op deze munten het geheel verval der kunsten kunnen bewijzen. Laat HEUSINGER vrij zich bemoeijen om ons te overreden, dat onze voorvaders in die donkere tijden goede kunstenaars gehad hebben, en laat ook hij alleen eene bekwame hand op de Hol-penningen ontdekken. Men kan in plaats van alle

alle wederlegging dezen man de verwondering van Gothische werken overlaten; en ik zou POLYCARPUS LEYSER in zijne achting jegens de Dichters der middeleeuw gansch niet gestoord, maar hem tot straffe toegewenscht hebben, te aller tijd de verzen van eenen COLUMBANUS, DREPANIUS FLORUS, PETRUS APOLLONIUS en huns gelijken, schooner te vinden, dan de Gedichten, die de Romeinsche Zanggodin hare lievelingen TIBULLUS, HORATIUS, PROPERTIUS leerde.

Na eenen langen nacht brak het licht der wetenschappen wederom aan, en allengskens werd het menschelijk verstand weder in deszelfs oude regten hersteld. Uit hetzelfde Land, dat het eerst de schoone wetenschappen zag bloeijen, kwamen ook de eerste Medailles, die goed bearbeid zijn. VICTOR PISANO, genoemd PISANELLO, was als de voorlooper der overige, en men heeft eenige groote en in koper gegotene Medailles van hem. Bijzonder schijnt Italië de verbetering van den smaak ook in dit stuk aan den grootmoedigen ijver van het Medicésche Huis verschuldigd te zijn. LAURENS VAN MEDICIS, die zich door zijne genegenheid jegens de kunsten vereeuwigd heeft, verzamelde het eerst Grieksche en Romeinsche munten, en door zijne verzameling, en de achting, die hij voor deze werken betoonde, vormde hij bekwame kunstenaars. JO-

HANNES CAVINO zal onder de Staal- en Stempelsnijders altijd eenen aanzienlijken rang handhaven, en VALERIUS BELLI, genaamd VINCENTINO, is als een zeer kunstig Edelsteensnijder beroemd. Men heeft aan beide te laste gelegd, dat zij hunne bekwaamheid, om de kunst der oude Stempelsnijderen na te volgen en te bereiken, misbruikt hebben, door hunne werken voor Antiken uit te geven.

In Frankrijk stelt PATYN den aanvang van beter bearbeide munten onder de regering van FRANCISCUS I. Het is bekend, dat deze Koning met den Paus LEO X den roem gemeen heeft, van de wetenschappen weder hersteld te hebben, en dat zijne regering juist het tijdpunt is, dat de geleerdheid in Frankrijk over de barbaarschheid begon te zegepralen. Doch de grootste fraaiheid der munten verscheen in de gulden eeuw voor Frankrijks Kunstenaars, die van LODEWIJK XIV. De beroemde mannen LE BRUN, LE SUEUR, POUSSIN, JOUVENET, RIGAULT, GIRARDON, PUGET, en anderen, hadden eenen CHERON, MAUGER en VARIN, welker Medailles velen aan de oude gelijk achten, tot tijdgenooten. Hoeveel voortreffelijke werken heeft niet VIVIER nagelaten, aan welke een kenner de kracht der teekening, en de netheid der bewerking roemt.

Het behoort niet tot mijn oogmerk, eene beschrij-

schrijving van beroemde Stempelsnijders te geven. De namen van HAMERONI, wien Italië eene groote menigte van schoone munten te danken heeft, van KARLSTEEN, die gelukkig in de duidelijkheid zijner beelden was, van HANNIBAL, zijnen leerling, van DASSIERS, van HEDLINGER, zoowel wegens zijne mechanische kundigheid, die zich bijzonder in de natuurlijke en teedere uitdrukking van de hairen zijner hoofden vertoont, als in de edele vinding der voorstellingen beroemd, en die van anderen, zouden anderzins mijn geschrift versieren.

Hoe naauw met de verbetering der wetenschappen en kunsten in een Land ook eene betere gestalte der munten verbonden zij, kunnen wij onder anderen ook uit voorbeelden van Rusland zien. Geene van alle Européesche munten hebben een zoo lomp en slecht aanzien gehad, als de oude Russische munten. De ellendige stukken uit de middeleeuw schijnen nog beter uitgevallen te zijn, dan deze. Maar datzelfde tijdpunt, toen PETER I de schepper eener nieuwe natie werd, en de Zanggodinnen in Landen invoerde, die haar te voren niet gekend hadden, is ook het tijdpunt des verbeterden muntwezens in Rusland. Onder de regering der Keizerinne ANNA zijn Medailles geslagen, die onder de allerschoonste behooren, en nog tegenwoordig houdt Rusland dezen roem staande. Men mag mij vrij tegenwer-

pen, dat de kunstenaars uitlanders zijn. Zelfs te Rome, ten tijde van AUGUSTUS, waren de beroemdste kunstenaars Grieken. Die penningen toonen toch altijd den smaak der Grooten van het land en de genegenheid van het Hof voor de kunsten. Ditzelfde zoude ik op eene andere tegenwerping antwoorden, die men van Engeland nemen kan. Dit, aan groote mannen vruchtbaar Land, zal men zeggen, heeft, ofschoon het fraaije munten slaat, evenwel geen groote Schilders en Beeldhouwers voortgebragt. Het is bekend, dat HOLBEIN, KNELLER, VAN DIJK en anderen, die in Engeland gearbeid hebben, uitlanders geweest zijn. ROTTIERS was van Antwerpen geboortig, en langen tijd de grootste Stempelsnijder in Londen. NATTER heeft tevens in vroegere tijden aldaar gearbeid, en de Pronkpenning op de krooning van Koning GEORGE III is van zijne hand. Maar zou Engeland deze schoone munten zonder eene genegenheid voor de kunsten, zonder die hoogachting, die het schoone en edele boven het slechte en wanstaltige stelt, wel hebben kunnen slaan? Zoude het niet veeleer, indien het jegens de verdiensten en de kundigheid der kunstenaren onverschillig was geweest, even zoo slechte Pronkpenningen ons gegeven hebben, als wij van vele Duitsche hoven van dien tijd, toen de kunsten onbekend waren, in handen hebben? Ik herinner mij zelfs, dat in

in het jaar 1758 een gezelschap te Londen, dat zich aan den bloei der kunsten liet gelegen leggen, eenen prijs voor eenen koperen Gedenkpenning, die, ten opzigte van den arbeid en van de fijnheid van het verhevene, 't beste zou zijn uitgevallen, uitgeloofd heeft.

Over Spaansche munten wil ik het oordeel bijbrengen, dat EDUARD CLARK van dezelve velt. « De Spaansche koperen munten, zegt hij, gelijken meer naar de allerruwste munten der Barbaren, dan naar geslagene geldstukken van een groot en beschaafd volk. En nogtans hebben zij in oude tijden zoo vele Roomsche penningen gezien: en er wordt ook dagelijks nog eene menigte derzelve opgegraven en te koop gebragt. Hoe is het mogelijk, dat zij niet eens de Romeinsche koperen munten hebben nagemaakt, zoo zij al wanhoopten de zilveren denariën of de goudstukken nabij te komen. Maar in de gemoedsgesteldheid van dit volk heeft zich te aller tijd iets, dat van eene begeerte naar verbetering afkeerig was, bevonden. Men late alzoo hetzelve zich met geestelijke Schouwspelen, Auto's da fé en Stierengevechten vermaken, en zeer hartelijk lachen, als de vertooningen in de Comediën met slagen besloten worden! »

Opdat de historische Orde niet wierde afgebroken, zoo heb ik eene aanmerking, die men over een bijzonder deel der kunsten uit oude munten trekken kan, tot hiertoe gespaard. Zij betreft

de

de Bouwkunst, welker wasdom ons de Romeinsche munten zeer duidelijk voor oogen stellen. Men behoeft slechts, om zich hiervan te overtuigen, de Consulaire munten, op welke gebouwen verschijnen, met de Keizerlijke munten te vergelijken, en onder de eerstgemelde de latere tegen de oudste te stellen. De verschillende smaak der Romeinen in de Bouwkunst in verscheidene tijden zal zeker uit deze vergelijking kunnen beoordeeld worden. ADDISON maakt melding van eenen Edelman, die zich voorgenomen had eene volledige Historie der Bouwkunst, ten opzigte van haren wasdom en verval, zoo als men beide op oude munten aantreft, te schrijven. Het is mij onbekend, of dat voornemen door hem werkelijk uitgevoerd zij; maar men mag aan de mogelijkheid van dit in het werk te stellen gewis niet twijfelen. SPANHEIM heeft de Corinthische en Dorische Orde der Pilaren duidelijk op munten waargenomen, en die zich door den oogenschijn van den wasdom der Bouwkunst onder de Keizeren onderrigten wil, dien wil ik slechts eenige munten van AUGUSTUS en TIBERIUS met eenen schoonen Tempel, van NERO en van TITUS met een Amphitheater, van DIOCLETIAAN, CARACALLA, COMMODUS en van anderen voorleggen. Ik verwonder mij, dat de Heer WINCKELMAN in zijne Geschiedenis der Kunst niet meer oplettend hier op geweest is. Doch

Doch datgene, hetwelk hij van de Bouwkunst zegt, kon in het algemeen nog zeer vermeerderd worden. Veelligt was het ook zijn oogmerk niet, om zich over dit deel der kunsten zoo wijd uit te breiden, als hij bij de Schilderkunst en Beeldhouwkunst gedaan heeft.

De voorstelling van deze gebouwen leidt tot eene nieuwe aanmerking, welke de regelen der perspectief betreft. Het is bekend, dat men den Kunstenaren des ouden tijds tegengeworpen heeft, dat zij de kundigheid om de voorwerpen op eene oppervlakte zoo voor te stellen, gelijk dezelve zich aan ons oog op eenen zekeren afstand vertoonen, niet gehad hebben; en sedert PERRAULT als 't ware den toon heeft aangeheven, is deze tegenwerping zeer dikwijls herhaald. Ik neem mij niet voor, om met POPE te beweren, dat ten tijde van HOMERUS de kunst om naar de perspectief de voorwerpen voor te stellen bekend geweest zij, en dat de Dichter zelfs zijne kennis in dit deel der kunst bij de beschrijving van het Schild van ACHILLES getoond heeft. Maar ik kan ook even zoo weinig de uitspraak eenes, voor het overige geleerden Kunstregters, die de perspectief den Ouden ganschelijk ontzegt, goedkeuren. SALLIER, die in deze zaak zeer billijk oordeelt, en den nieuweren hunne voorregten gansch niet onttrekken wil, heeft eenige, naar mij dunkt, zeer duidelijke plaatsen uit

PLA-

PLATO, VITRUVIUS en PLINIUS aangehaald, die ons kunnen overtuigen, dat de Ouden de noodwendigheid en regelen van de verkleining der Figuren naar hare gesteldheid en de veranderingen van afstand en gezigtspunt, verstaan en beoefend hebben. In het bijzonder rekent PLINIUS deze wetenschap onder de bijzondere verdiensten, die hij aan eenige Kunstenaars toeschrijft; en de plaats van VITRUVIUS laat geen twijfel over, dat de oude Kunstenaars de regelen der perspectief geweten, en hare werkingen met vlijt beoefend hebben. Denzelfden weg heeft laatstelijk ook de Heer WEBB ingeslagen, en onderneemt hij ook de verdediging der oude Basreliefs, welker arbeiders men voor zeer onervaren in dit stuk pleegt op te geven. Hoe? als zelfs door de Herculaansche schilderijen, die de Heer LESSING voor zijne meening bijbrengt, deze aanklagte der Ouden zou kunnen wederlegd worden. Aan eene zekere schilderij ten minste bemerken de kenners eenen Kunstenaar, die de perspectief volkomen schijnt verstaan te hebben. Deze getuigenissen bepalen mij, om het oordeel eenes zeer schranderen mans te volgen, die ten aanzien van dit strijdig punt de gegronde uitspraak doet, dat het den Ouden gelijk onzen Kunstenaars gegaan zij. Eenigen hebben de perspectief zeer wel verstaan, anderen hebben daartegen misdreven. Daarenboven moeten wij ons ook herinneren, dat groote Meesters in late-

te tijden de regelen der perspectief gekend, doch geloofd hebben, dat de naauwkeurige aanwending van alle regelen, aan hun werk wel den lof van regelmatigheid verleenen, maar ook de verdienste van het bevallige en aangename daaraan benemen zoude. Zij hebben daarom dezelve vrijwillig verlaten, zoo menigmaal zij vreesden, dat de naauwkeurige waarneming van het meetkunstig plan geene goede uitwerking mogt doen. Zoude het niet onbillik zijn, als na het verloop van vele eeuwen en het vergaan van onze meeste stukken, men om dies wil onzen tijden de kennis der perspectief wilde ontzeggen, wijl men zich geregtigd hield, naar eenige weinige werken te oordeelen? En evenwel handelt men met de Ouden op deze wijze.

Maar mijn oogmerk strekt zich thans alleenlijk tot de munten uit, en ik behoeve daarom van de werken der Schilderen en Beeldhouweren niet meer te spreken. Het komt op de beslissing der vraag aan: of de Ouden bij de voorstelling hunner gebouwen op munten de regelen der perspectief gevolgd zijn? De onderrigting eens aanzienlijken vriends, wien ik geraadpleegd heb, stelt mij in staat, hierop te antwoorden. —

Dat de oude Kunstenaars de regelen der perspectief verstaan hebben, kan men uit de voorstelling hunner gebouwen op munten duidelijk zien. De regte perspectief is zeker zeldzaam;

maar

maar ik kan evenwel eenige munten bijbrengen, op welke zij goed in acht genomen is: en als men zich van de kundigheid der Ouden in de degradatie des plans naar 't gezigtspunt onderrigten wil, zoo kan ik tevens eenige voorbeelden bijbrengen. De algemeenste perspectief der Ouden is de van ons zoogenaamde militair-perspectief van boven in; en van die van onderen op kan men ook een aardig voorbeeld op een' penning vinden. Zouden deze getuigenissen niet eindelijk eens de altoosdurende aanklagten der Ouden wegens onkunde der perspectief verminderen? De Ouden hebben tegelijk het plan hunner gebouwen vertoond; en als zij het gezigtspunt zeer scherp hadden willen nemen, zoo zouden zij een al te hoog relief gebruikt hebben. Hadden zij het relief vlak gehouden, zoo zoude de munt zonder smaak, Gothisch, of naar de wijze van onze nieuwe munten uitgevallen zijn.

Ik vinde het onnoodig, mijn geschrift langer te maken. Mijn toeleg was alleen, de eerste lijnen tot een grooter werk te schetsen. Hetzelve moet uitgevoerd worden door iemand, wien een gelukkig noodlot meer werken der kunst voor oogen stelt dan mij. Maar ik zoude mij ten hoogste verblijden, als het mij gelukt was mijne Landslieden iets meer opmerkzaam gemaakt te hebben, dan zij tot hiertoe schijnen geweest te zijn, of als ik hen aangespoord had, dien voortreffelijken

WINC-

WINCKELMAN na te volgen, wiens dood ik nog lang betreuren zal, die in de geheimenissen der kunsten doorgedrongen was, en ons het grootste voorbeeld eens geleerden Oudheids-vorschers nagelaten heeft. Mogten toch Duitsche Geleerden aanvangen, met hem jegens diegenen een misnoegen op te vatten, die de tot ons overgekomen werken der Ouden met de oogen des lichaams beschouwen, zonder daaruit gelegenheid tot onderzoekingen te nemen, die den geest tot eene ware wijsbegeerte opleiden. — Ten minste zal men zich uit datgene, hetwelk ik gezegd heb, kunnen overtuigen van den naauwen band, die de wetenschappen, den smaak en de kunsten vereenigt. Op oude Gedenkteekenen verschijnen de Bevalligheden nooit van een gescheiden. Als naauw vereenigde Zusters en met teeder inëengeslagen handen verrigten zij hare blijde danssen. Aan haar moet de Geleerde en de Kunstenaar offerande doen, wanneer de goedkeuring zijner tijdgenooten en de veel meer waardige prijs der nakomelingschap zijne werken bekroonen zal. Deze werken zullen aan het altaar gelijk zijn, dat de inwoners van Chersonesus den Atheniënsers uit erkentenis voor den bewezen bijstand oprigteden: *toegewijd aan de Bevalligheid, die de Dankbaarheid* BEHARTIGT.

VERHANDELING

OVER DE VRAGE:

Welke zijn de algemeene oogmerken, die een Dichter moet bedoelen? Welke zijn derhalven de eigenaardige onderwerpen voor de Dichtkunst, en welke zijn derzelver algemeene regelen?

Hoeveel er ook sedert den tijd van het schrijven dezer Verhandeling — het jaar 1775 of 1776 — over hetzelfde onderwerp moge geschreven zijn; en hoe verdienstelijk ook de bekroonde Prijsverhandeling moge zijn van den geleerden G. VAN ENGELEN, *uitgegeven in de* Werken van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, *Vierde Deel*, Leid. *1779, bl. 67, volgg., geloof ik echter, dat ook dit stuk nog wel verdient het licht te zien, en ook thans nog met genoegen en met nut zal kunnen gelezen worden. Ik heb voor mij voldoende reden om hetzelve toe te schrijven aan eenen man, die toenmaals onder de Geleerden en Vernuften en Lieden van smaak in ons Vaderland eenen eersten rang bekleedde.* — Sed

Pro captu lectoris habent sua fata libelli.

Zoo is het deze Verhandeling toen gegaan; — en zoo zal het haar ook heden gaan. —

1826. H. W. T.

EERSTE AFDEELING.

Hoe noodig het zij, zich regte begrippen te vormen van het oogmerk der Dichtkunde, valt aanstonds onder het oog, wanneer men slechts nagaat, hoezeer deze bepaling diene, om ons in staat te stellen tot het geven van algemeene regels; ja ik durf zeggen, dat men, dit vooraf niet vastgesteld hebbende, daartoe geheel buiten staat is. Hoe zal men, zonder dit, oordeelen over de werken der Dichters; daar toch alles moet beoordeeld worden uit het oogmerk waaruit iets geschiedt? Hoe zal men verder, zonder dit, den Dichteren de grenzen hunner kunst bepalen? Waarbij men eindelijk voegen kan, dat het regt bepalen van de oogmerken der Dichtkunde hare beste apologie is.

Een Dichtstuk moet zeker aan het algemeen oogmerk der Dichtkunde voldoen, zal het *volkomen* kunnen genoemd worden. Dit oogmerk betoont zijnen invloed op alle deelen van elk Gedicht, en dit zoowel in een Heldendicht als in het kleinste Lied. De onderlinge betrekking der deelen tot het geheel moet zijn overeenkomstig het hoofdoogmerk, zal daaruit eene geregelde schikking, symmetrie en proportie voortkomen; en daar dit waar is omtrent de schoone kunsten en wetenschappen over het algemeen, hoe zoude men de Dichtkunst hiervan uitzonderen?

Trouwens de vraag, door de Maatschappij voorgesteld, veronderstelt dit; en vraagt alleen, *welke* oogmerken een Dichter bedoelen moet. Hierover is men het niet eens. Velen hebben zich over deze oneenigheid verwonderd (*a*); en te meer daarom, omdat men het over het oogmerk der welsprekendheid, de zuster der poëzij, met elkanderen eens is. Deze verwondering echter vermindert, wanneer men aanmerkt, dat men altoos in eenen redenaar duidelijk ziet, dat hij zijne toehoorderen van de waarheid van deze of gene voorstelling wil overreden: daar men in den Dichter somtijds niet weet, of hij niet slechts bedoelt ons te verlustigen; en dit zelfs op een tijd, dat

(*a*) B. V. DUSCH, *Briefe zür Bildung des Geschmaks*, Th. I Br. V.

dat zijn verborgen oogmerk wel degelijk was om van nut te zijn, en zulks omdat een Dichter nimmer redeneert, maar gevoelen doet.

Wanneer men zich de oogmerken van een' Dichter ter beschouwing voorstelt, valt onze aandacht terstond op die regels van HORATIUS: (a)

Aut prodesse volunt aut delectare poetae
Aut simul et jucunda et idonea dicere vitae (b).

Doch of dezelve eenen algemeenen regel der poëzij in zich bevatten, dan of zij slechts op het tooneel passen, is niet zeer klaar. De keurige uitlegger van HORATIUS, HURD (c), bepaalt ze alleen tot het tooneel; dit was toch eigenlijk ingerigt om de heerschende gebreken ten toon te stellen, het belachelijke van deze en het schandelijke van gene te vertoonen; en zulks op eene wijze, die de aandacht naar zich trok, zoo, dat het vermaak de oorzaak was, dat men van die berispingen geen' walg had en zich van de beoordeeling der Tooneeldichters onttrok. Wat hier van zij zal ik niet bepalen: hetzij zoo dat HORATIUS alleen het oog op het tooneel hebbe, de zaak zelve moet onderzocht worden.

Men

(a) Art. Poët. vs. 331.

(b) [De zin is: Een Dichter bedoelt nuttig te zijn, of te vermaken — of beide te gelijk.]

(c) *Notes on the Art of Poetry*, p. 264.

Men is zoo verre echter niet van elkanderen af in de bepaling van het hoofdoogmerk der poëzij, als dit in den eersten opslag schijnt. Men verschilt somtijds alleen in woorden, in zekere leiding van gedachten. Menigmaal heb ik ondervonden, bij het lezen derzulken, die dit stuk behandeld hebben, dat, schoon ik in de bepaling zelve verschilde, echter de ontwikkeling hunner gedachten, mij buiten staat stelde iets wezenlijks tegen hen in te brengen, zonder een woordenvitter te zijn. Ons bestek echter vordert, dat wij van dit verschil eenig berigt geven.

De vraag, over welker beantwoording men verschilt, is deze: Moet een Dichter vermaken en nuttig zijn tegelijk, of voldoet hij aan het hoofdoogmerk der Dichtkunde, ook dan, wanneer hij alleen verlustigt? Het eerste gevoelen heeft zijne verdedigers gevonden. SCALIGER (*a*) heeft aan den Dichter voorgeschreven, dat zijn hoofdoogmerk niet slechts dienen moest om te vermaken, maar dat hij tevens nuttig moest zijn. En BOILEAU (*b*) laat zich dus hooren:

Auteurs, prêtez l'oreille à mes instructions
Voulez vous faire aimer vos riches fictions?
Qu'en savantes leçons votre Muse fertile
Partout joigne au plaisant le solide et l'utile.

Un

(*a*) *Poëtices*, L. I, c. 1.
(*b*) *Art. Poëtique*, Ch. IV.

Un lecteur sage fuit un vain amusement
Et veut mettre à profit son divertissement.

LOWTH (*a*) leidde zijne gedachten op eene wijze, waardoor het nuttige wel gepaard was met het vermakelijke, maar waardoor tegelijk het nut in den hoogsten rang geplaatst en het hoofdoogmerk van den Dichter wordt. Het vermaak was, in zijn oog, het middel, waardoor het nut bereikt wordt. Hierin was, volgens zijne gedachten, de Dichter van den Wijsgeer onderscheiden, dat, schoon elk de post van eenen Leeraar bekleedde, de Wijsgeer alleen op het verstand werkt, en zich van de hartstogten op de reden alleen beroept, en de Dichter beide, en de reden, en de hartstogten in zijne belangen trekt. De Wijsgeer, zegt hij, dringt ons tot erkentenis van waarheid en deugd; de Dichter doet ze ons tegelijk aannemen en beminnen. En hieruit trekt hij ook dit gevolg, dat de schriften der Dichters meer nut somtijds doen, dan die der Wijsgeeren. Wat van dit laatste zij, zal ik niet bepalen; alleen merke ik bij deze gelegenheid aan, dat men niet ontkennen kan, dat de beste Dichtstukken minder door tijdverloop hun kracht verliezen, dan de schriften der beste Wijsgeeren: daar, hoe ook het verstand zich ontwikkele, of welke verande-
rin-

(*a*) *Prælect. de sacra poës. Hebraeorum*, p. m. 4 et 5.

ringen de meerdere ondervinding veroorzake, ons gevoel van het schoone doorgaans hetzelfde blijft. Dan dit slechts in het voorbijgaan. Onder de Duitschers heeft DUSCH (*a*) voornamelijk dit gevoelen verdedigd, en den Dichter voorgeschreven, het nut zoowel als het vermaak te bedoelen.

Maar er zijn aan den anderen kant velen, die de verlustiging voor het hoofdoogmerk houden, hetwelk een Dichter te bedoelen hebbe. HURD (*b*) noemt de Dichtkunst daarom *de kunst om te vermaken*, en heeft uit de ouden ERATOSTHENES, en uit zijne landgenooten BACON als voorstanders van dat gevoelen aangehaald. Onder de Franschen is hetzelfde beweerd door BATTEUX (*c*), REMOND DE ST. MARD (*d*), MARMONTEL (*e*) en anderen. En in Duitschland hebben GELLERT (*f*), BREITINGER (*g*), SCHLEGEL (*h*), MO-

(*a*) Op de boven aangeh. pl.

(*b*) In zijne Verhandeling, ten titel voerende: *On the idea of universal poëtry.*

(*c*) *Les beaux arts reduits* etc., p. 4, 5.

(*d*) *Poëtiq. prise dans les sources*, T. IV p. 70.

(*e*) *Poëtiq. Franc.*, Tom. I p. 57.

(*f*) In de Voorrede voor zijne *Geistliche Oden und Lieder*, S. XIII.

(*g*) *Critische Dichtkunst*, B. I s. 100—106.

(*h*) *Von der Eintheilung der schönen Künste*, in zijnen *Batteux*, Th. II, 5, 158, 159.

MOZES MENDELSZOON (*a*), RIEDEL (*b*) en vele anderen, hetzelfde gevoelen verdedigd. Onder onze Hollanders weet ik niet, dat iemand tot hiertoe dit stuk opzettelijk behandeld heeft; schoon K. ELZEVIER ook hier over dacht te schrijven, toen hij zijne *Korte Schets van eene aanleiding tot de Nederduitsche Dichtkunst* in het licht gaf (*c*). Dan hiervan is, gelijk ieder weet, niets geworden.

Laat ons over dit verschil het een en ander aanmerken. De bewijzen, welke men doorgaans bijbrengt om te betoogen, dat de Dichtkunst alleen het vermaak ten doel heeft, rusten voornamelijk op de verdeeling, die men van de schoone kunsten maakt. Er zijn, zegt men, kunsten die tot vervulling van onze nooddruft dienstig zijn; andere dienen wederom tot nut en tot vermaak, als de Welsprekendheid en de Bouwkunde; en eindelijk zijn er, die alleen geschikt zijn om te verlustigen, en daartoe behooren de Dichtkunde, de Schilder-, Zang- en Danskunst. Dan zulk eene verdeeling is op zich zelf genomen geen bewijs; het vooronderstelt veeleer hetgeen in geschil is. Maar daarenen-

(*a*) *Ueber die Hauptgrundsätze der schönen Künste und Wissenschaften*; in zijne *Philosophische Schriften*, Th. II s. 120.

(*b*) *Theorie der schönen Wissenschaften.*

(*c*) Zie de genoemde korte Schets, p. 47.

enboven, is het er ver af, dat de Schilderkunst alleen het vermaak bedoelt. Heeft niet HOGARTH zijn penceel gebruikt, om vele ondeugden zoo af te schilderen, dat zijne schilderijen niet kunnen nalaten de algemeene verachting jegens die ondeugden gaande te maken. LAVATER heeft ons in zijn *Dagboek* eenen nieuwen weg gewezen, om de Schilderkunst tot ons voordeel te gebruiken. Het is hier zeker de vraag niet, wat de Schoone Kunsten kunnen doen, maar wat zij behooren te doen. Zeker is het, dat een Dichter alleen *kan* vermaken, maar het is de vraag: voldoet hij, wanneer hij *alleen* verlustigt? Men kan eenen Dichter nimmer zoo afgetrokken beschouwen, dat men hem niet tegelijk als mensch, als Christen beschouwe; de overeenstemming moet ook hier tusschen alle zijne betrekkingen plaats grijpen, en van hier voldoet een Dichter aan het hoofdoogmerk der Dichtkunde nimmer, wanneer hij den mensch verzaakt of den Christen verloochent.

Maar ik moet nog eenige oogenblikken blijven staan, bij hetgeen ik reeds te voren heb aangevoerd, namelijk, dat dit verschil zoo groot niet is, als het in den eersten opslag schijnt. Het is waar, de onderscheiding, die TRUBLET (*a*) op-

(*a*) *Essais de Litterat. et de Morale*, T. IV p. 172.

opgeeft, behaagt mij niet. De Dichter, zegt hij, kan bedoelen nuttig te zijn, maar de Dichtkunde heeft alleen tot haar oogmerk te behagen. Deze gedachte is meer flikkerend dan juist. Men zoude mogelijk met even veel grond het tegenovergestelde kunnen vaststellen. Maar zoo als TRUBLET denkt, denken er weinigen. Velen van die wij onder de voorstanders van dit gevoelen hebben geteld, verstaan door *vermaak* een onzondig nuttig vermaak, en ontkennen, dat eene schuldige en nadeelige verlustiging het oogmerk van den Dichter zijn moet. BATTEUX (*a*) heeft dit op vele plaatsen genoeg te kennen gegeven; en BREITINGER's (*b*) woorden zal ik hier inlasschen: « Wanneer ik dan zegge, dat de verlustiging het « hoofdoogmerk der Dichtkunde is, versta ik « daardoor geene schadelijke verlustiging, welke haren oorsprong van de ondeugd neemt, en de « booze lusten gaande maakt, maar het is eene « verlustiging, welke met het verstand en de « waardigheid der menschelijke natuur overeenkomt, die op het ware en goede gegrond is, « of die ten minsten aan de eerbaarheid en deugd « geen nadeel toebrengt. » Men zoude hierover veel

(*a*) Zie slechts zijn *Cours de belles Lettres*, T. II p. 258.

(*b*) *Critische Dichtkunst*, Th. I s. 1001.

veel kunnen hairkloven; men zou zeggen kunnen, dat het geene onverschillige verlustiging was; dat ze of voor- of nadeelig zijn moest; dat elke geoorloofde verlustiging derhalve eene nuttige verlustiging, hetzij meer middellijk, hetzij meer onmiddellijk, was, en dat bij gevolg een Dichter nimmer zijn doel bereikte, tenzij hij tegelijk nuttig was. Maar mijn oogmerk was alleen om aan te toonen, dat ik niet los henen schreef, wanneer ik zeide, dat dit verschil zoo groot niet was, als het in den eersten opslag scheen. — Hier zoude ik nog kunnen bijvoegen, dat mogelijk het denkbeeld, dat men hecht aan het *hoofd-* of *eindoogmerk*, ook oorzaak is, dat men in dit stuk verschild heeft; dan daar zich de gelegenheid tot de beschouwing daarvan straks zal opdoen, wanneer ik de zaak zelve behandele, zal ik dit hier niet invoegen, om geene noodelooze herhalingen te maken; en daar ik tevens besefte, dat het oogmerk der Maatschappij niet zoo zeer is om te weten, wat anderen gedacht of geschreven hebben, maar om de zaak zelve behandeld te zien, zal ik mij niet verder inlaten in de wijze, op welke dit gevoelen van wederzijde is voorgesteld. Het gezegde voldoet, naar mijne gedachten, aan mijn doelwit, hetgeen alleen was, om, vóór dat ik de zaak zelve tot het voorwerp mijner beschouwing nam, een kort letterkundig berigt van dit geschil te geven.

Wan-

Wanneer wij van hoofd- of eind-oogmerken spreken, noemen wij een hoofdoogmerk, dat, hetwelk een Dichter altoos onder het oog hebben moet, wanneer hij voordeelig arbeiden en den waren naam van een Dichter verdienen wil. Een oogmerk, dat door alle ware dichtstukken bedoeld is, en hetwelk natuurlijk daardoor bereikt kan worden. Nu is het zeker, dat de verlustiging altoos bedoeld moet worden; het is zeker, dat die verlustiging bij haar, in eenen allersterksten zin, het eenigste middel is om de natuurlijke en zedelijke volmaaktheid van het menschdom te bevorderen; en dat, hetgeen door de welsprekendheid door overtuiging, bij haar door de verlustiging geschiedt. Maar zal men daarom zeggen, dat dit haar eenig eindoogmerk is, dan antwoorde ik, dat zij met alle andere schoone kunsten en wetenschappen een algemeen doelwit heeft, de volmaking van den mensch in deszelfs geheelen omvang. Dat bijgevolg de verlustiging wel het eenig middel is, dat haar meer bijzonder en in zulken trap eigen is; maar dat tevens, wanneer men de Dichtkunst in haren geheelen kring, in haar vermogen en uitwerkingen naspeurt, men zich dan alleen net uitdrukt, wanneer men haar oogmerk noemt eene nuttige verlustiging; en dat wanneer hare verlustiging nadeelig is, zij wel dat middel gebruikt, dat

haar

haar bijzonder gegeven is, maar dat zij echter dat oogmerk niet bedoelt, hetgeen zij als eene der schoone wetenschappen bedoelen moest, en dat zij derhalve ophoudt eene schoone kunst te zijn; en waarvoor zal men haar dan aanzien? Dit laat ik voor hen te beantwoorden, die hierin van mij verschillen.

Wanneer men verder aanmerkt, dat het geheel wat anders is, te spreken van de oogmerken, die een Dichter bedoelen moet, en het einde waartoe veelal de Dichters gelezen worden, zoo kan ik toegeven hetgeen Mr. *l'Abbé* DU BOS (*a*) zegt: dat het alleen lieden van de kunst zijn, die van het lezen van Dichters eene oefening maken; maar dat men ze in het algemeen niet leest gelijk men Geschiedschrijvers en Wijsgeeren leest, om te leeren, maar om zich te vermaken. Ik kan dit toestemmen, en echter staande houden, dat de Dichter in zulke Dichtstukken dat doelwit heeft kunnen onder het oog hebben, en zelfs bereiken kan, al is het dat zijne lezers zulks niet bedoelen.

Maar wanneer men zich het vermogen der schoone kunsten in haren ganschen omvang levendig voorstelt, wanneer men gadeslaat, hoe dezelve de

(*a*) *Reflex. Critiq. sur la Poësie et sur la Peinture*, Tom. I sect. XXXIV.

de drijfveeren onzer ziel allersterkst in beweging zetten; dat de schoonheid de bezielende geest (als het ware) is, die de beschouwende erkentenis der waarheid in bevinding verandert, en dat de Dichtkunst door de zinnen tot in onze ziel indringt, hare neigingen gaande maakt; dat door eene kunstige voorstelling het onaangename van een voorwerp zoo kan worden verzacht, dat het voor ons zijne onaangenaamheid verliest, (denkbeelden die ik mijnen Lezer ter verdere ontwikkeling aanbevele): zoo komt mij voor, dat men de verlustiging alléén tot het eind-oogmerk der poëzij stellende, gelegenheid geeft, dat men van velen, welke door hunne geestige doch schuldige voorstellingen, door schoone doch verleidende schilderijen, aan de hartstogten van haat, liefde, medelijden, begeerlijkheid, eene verkeerde wending geven en ze op onwaardige voorwerpen vestigen, zoude moeten zeggen, dat zij het oogmerk der Dichtkunst bereikten: daar zij, in tegendeel, niet waardig zijn in denzelfden rang geplaatst te worden met zulken, die hunne vermogens aanwenden tot nut van het menschdom. Men zegge niet, dat zij als Dichters beide in een gelijken rang behooren, en dat al het onderscheid dat tusschen hen gevonden wordt, *zedelijk* is; dan hierop antwoorde ik, dat zij, die door de verlustiging een *geoörloofd* vermaak verstaan, aan dezelfde zwarigheid onderhevig zijn; en dezelve, door

hunne bepaling van de oogmerken der Dichtkunde, niet ontwijken: ten zij men te gelijk zeggen kan, dat alle schadelijke verlustiging, natuurlijk beschouwd, nimmer het menschelijk hart bekooren kan; dan hierin zou hun de treurige ondervinding tegenspreken, en daar deze ons, helaas! te veel leert, dat de trek naar eene onbetamelijke verlustiging in vele harten plaats heeft, geeft men den Dichter te veel vrijheid, wanneer men hem alleen voorschrijft te vermaken.

Men zal zeggen: kan dan geen Dichter onschuldig vermaken, zonder dat hij juist stellig van nut zij, en dit ook niet onder het oog gehad hebbe; zoo ja, dan volgt, dat het nut niet altoos behoeft bedoeld te worden, en dat het dus niet onder de algemeene oogmerken van den Dichter behoort; onze ziel heeft een vermogen om de schoonheid te gevoelen. In het verhevene van de tweede soort bewonderen wij meer de kunst van den Dichter, dan de verhevenheid der gedachten. Wij scheppen behagen in het onverwachte dat ons treft, en dergelijks; maar moet daar dan altoos nuttigheid in gelegen zijn? « Er zijn « gedichten, » zegt MICHAËLIS (*a*), « welke alleen « vermaken en echter niet te verachten zijn, als « wel-

(*a*) In zijne aanteek. op de te voren aangeh. pl. van LOWTH.

« welke geene zedekundige lessen, geene verborgen « en afgetrokken spreuken, maar gemeene voor- « komende zaken zoo versieren, dat zij te meer be- « hagen; welke bosschen, watervallen als voor onze « oogen stellen: van deze kan men hetzelfde zeg- « gen, als van eene schoone schilderij, welke men « meer prijst om het vermaak, dat ze aan ons « geeft, dan men andere dingen om derzelver « nuttigheid verheft. » Maar hoe ik mij afpeinze, ik kan mij geen gedicht voorstellen dat zulk een onverschillig vermaak opgeeft. Zoodra een Dicht-stuk, van dien aard als waarvan MICHAËLIS spreekt, waarlijk schoon, waarlijk treffend is, dan wordt ik gewaar, dat mijne ziel volkomener wordt, dat mijne denkbeelden of vermeerderd, of meer gezuiverd, of wijder van begrip worden, dat mijn smaak voor het natuurlijk schoone wordt opgewekt, levendiger zich vertoont, en dat zulk een Dichtstuk, in een woord, nuttige uitwerkingen doet. Maar Dichtstukken die enkel vermaken, zijn of ongeoorloofde voorstellingen, of derzelver makers zijn potsemakers en hanswersten, die de domme menigte wel doen lachen, maar die echter geene wezenlijke waarde in zich hebben, en de ziel van een man van verstand nimmer op zulk eene wijze kunnen bezig houden, dat hij kan zeggen zich te verlustigen. Ik wil niet zeggen, dat er weinig Verzenmakers van die soort gevonden worden, maar ik wil zeggen, dat er geen waar

Dichtstuk van die soort nog immer onder mijn oog gekomen is.

Kan een Dichter, in zijnen kring, de schoonheden der natuur schilderen zonder nuttig te zijn? Is het niet de aard der poëzij, alles van zulk eene zijde te vertoonen, dat de voornaamste, de edelste vermogens onzer ziel zoo worden bezig gehouden, dat de eene op de andere werkt, en de gansche ziel in beweging gezet wordt; en geschiedt dit niet somtijds door voorwerpen die naauwelijks onze aandacht schenen te verdienen? Niets schijnt zoo gering, dat de Dichtkunst niet interessant kan maken, en niets zoo groot, dat zij niet nog bij uitstek vergrooten kan. Een Dichter toont het voorwerp niet alleen zoo als het in de wereld voorhanden is, maar zoo als het zijn vruchtbaar genie hem afbeelt, zoo als zijne verbeelding het opsiert, en wat zijn hart, dat vol bevinding is, daarbij nog ondervindt, doet hij ons genieten. Wij zien door hem meer die tooneelen, die zijne verbeelding en zijn hart bezig houden, dan de tooneelen der natuur; — maar wanneer hij verstandig en met goed overleg handelt, heeft hij een naauwkeurig toezigt op hen, die zijne gezangen hooren zullen, zijne keuze wordt bepaald door het besef van hetgeen hij zichzelf en de Maatschappij, waarin hij leeft, schuldig is; daardoor verdient hij de achting en dankbaarheid zijner tijdgenooten en der nakomelingschap. Deze aanmerkin-

kingen, welke ik aan SULZER (*a*) verschuldigd ben, brengen mij op het spoor om hier het een en ander over te zeggen. Maar ik spreek van zulke Dichters alleen, die ware Dichters zijn, en voor zulke Lezers, die geschikt zijn om Dichters te lezen. Er zijn er zeker, voor welken de beste stukken eene doode letter zijn.

Elke volmaking van onze zielsvermogens, hoe gering die ook zij, welke door het lezen van een Dichtstuk veroorzaakt wordt, toont aan, dat wij nuttigheid trekken uit het lezen van dat stuk. Ons gevoel van het schoone zoo wel, als van het ware, de vorming van onzen smaak, de liefde tot kunsten en wetenschappen, en de begeerte om derzelver aangroei te bevorderen, behoort onder deze ontwikkeling. Maar hoe wordt dit alles niet veroorzaakt door die dichtstukken, welke men slechts zoude zeggen tot vermaak geschreven te zijn; en dit niet alleen bij sommige weinigen, die het vermogen hebben om de natuur hare geheimen af te loeren, de schoonheid in haren aard en wijze van werken na te speuren, en dus in elke regel der schoonheid eene ontdekking in de zielenleer vinden, maar bij allen, die slechts een gemeen gevoel hebben. Zal ik mijne gezegden met

(*a*) *Theorie der Schoone Kunsten*, art. DICHTKUNST, p. 251.

met voorbeelden ophelderen? Wie wordt niet vermaakt door MILTON's schilderij der volmaakte zuivere liefde tusschen Adam en Eva; welke, volgens VOLTAIRE (a), bij allen eene zwakheid, en bij MILTON alleen eene deugd is. Maar blijft het hier alleen bij het vermaak? of gevoelt men niet tevens den trap der volmaaktheid, waarvoor de menschelijke natuur vatbaar is? Krijgt men niet tevens eene neiging tot navolging, en smaakt men niet reeds in zijne verbeelding, in eenigen trap, het zoet dat onze eerste voorouders genoten in den staat hunner onschuld? Gevoelt men niet, wanneer anders ons hart regt geplaatst is, eenen afkeer van die liefde, welke onzer natuur onwaardig is, en die ons met de dieren gelijk stelt? Men gevoelt zijne eigene waardigheid, en het hart wordt vervuld met dankbaarheid; men verblijdt zich een mensch te zijn, en men gevoelt dat men vatbaar is voor een' hoogen trap van geluk. Ziet daar het nut, hetwelk door het zien van zulk eene fraaije schilderij veroorzaakt wordt.

De heilige Liederen geven mij ook hiervan menigvuldige voorbeelden op, waarvan ik er echter geene zal bijbrengen, daar ik merk dat sommigen mij zouden tegenwerpen, dat deze altoos tot nut zijn ingerigt. Eene aanmerking, die ik echter denk

(a) *Essai sur la Poësie Epique*, Ch. IX p. m. 108.

denk, dat door SCHLEGEL te ver getrokken wordt, wanneer hij zegt (a): « dat in godsdienstige Liederen de Dichtkunst haar hoofd-oogmerk ondergeschikt aan het bijzonder doelwit dezer Gezangen; dat zij dit offer de grootere waardij van den godsdienst schuldig is, en dat, wat zij ook daarbij verliezen mogt, zij zulks wederom vergoed krijgt, door de eer van het edelste en beste der menschen, de stichting namelijk hunner zielen te bevorderen. » GELLERT schijnt ook van dit gevoelen niet vreemd geweest te zijn (b).

Bijaldien deze aanmerking immer toepasselijk was op geestelijke Gezangen, het zoude dan zijn op Boetzangen en Treurliederen. David schreef zijnen 51ⁿ Psalm en Jeremia zijne Klaagliederen niet om te vermaken. Dan het is ook tevens waar, dat wij behagen vinden in hunne treurtoonen: wij beminnen den ootmoedigen belijder zijner zonden in David zoowel, als wij den Dichter bewonderen; en het vermaak dat zelfs dit ons verschaft doet ons telkens tot hem wederkeeren, en dan voornamelijk behaagt hij ons, als wij ons in gelijke omstandigheden bevinden. Ik heb genoeg gezegd.

Maar

(a) In de Verh. *Von der Eintheilung* enz. § 159.

(b) Zie de Voorr. voor zijne *Geistliche Oden und Lieder*.

Maar in die stukken (om van mijne uitwijding terug te keeren), die enkel tot vermaak schijnen geschreven te zijn, schuilt zelfs iets, dat van veel nut is tot ontwikkeling onzer vermogens en volmaking van onzen geest. De Dichter is een mensch van een bijzonder genie, die anders, die dieper denkt, die meer ziet, sterker gevoelt dan het gemeen. Een Dichter doet ons waarheden beschouwen uit oogpunten, uit welke wij dezelve, zonder hem, mogelijk nimmer zouden beschouwd hebben. Hij doet ons in de natuur schoonheid, eenstemmigheid, eenvoudigheid en menigvuldigheid opmerken, die ons verborgen waren, en verrijkt ons daardoor niet alleen met nieuwe kundigheden, maar schept, om zoo te spreken, in ons het vermogen om hem na te volgen; hij voert ons met zich naar gewesten, waarin wij nimmer geweest waren, en zonder hem nimmer komen zouden. Hij maakt onze verbeeldingskracht levendiger. Hij verfijnt ons gevoel. Hij vormt onzen smaak, en geeft aanleiding, dat wij somtijds ook bij andere gelegenheden schoonheden ontdekken. Dit alles heeft een uitstekend nut in zich, en men doet verkeerd, wanneer men dit alles onder het denkbeeld van verlustiging brengen wilde (*a*).

Dit

(*a*) Hierop past ook hetgeen AKENSIDE zingt, *Plea-su-*

Dit nu alles bedoelt een Dichter, die overeenkomstig zijn einde werkt: hiertoe paart hij de wijsbegeerte met zijne kunst, en doet alles wat hij kan om op zulk eene wijze de krachten der ziel van zijnen lezer aan het werken te helpen, als dienstig is om hem te volmaken. Gelukkige tijd, waarin men begin't te gevoelen, dat de wijsbegeerte aan de schoone kunsten hare wezenlijke waarde en krachten geeft.

Maar men bedoelt echter niet, dat een Dichter overal in een stuk van langen adem zal willen nuttig zijn. Een groot dichtstuk moet ook zijne rustplaatsen hebben; het moet zijn coloriet hebben, waardoor, door de flaauwheid van het een het ander te meer uitkomt; het gevoel van den Lezer moet niet al te veel gevergd worden, dan kan het stomp worden, enz. Maar dit behoort alles meer tot de regelen der Dichtkunst. Eene aanmerking echter moet ik nog maken eer ik voort-

sures of Imagination, P. III vs. 598—608, en hetgeen HOME zegt: « Refinement of taste in a nation is always « accompanied with refinement of manners: people ac- « customed to behold order and elegance in public buil- « dings and public gardens acquire urbanity in private. » (*Schetches of the History of man*, Vol. I p. 117), en in het gemeen, al wat men zeggen kan tot bewijs, dat de fraaije kunsten en wetenschappen een voordeeligen invloed hebben op de rede, dient tot staving van mijne stelling.

voortgu. Alle Dichtstukken behouden niet altoos de eigenschappen waardoor ze nuttig en vermakelijk zijn. Weinigen schrijven voor de eeuwigheid. HOMERUS was, ja, niet alleen de leermeester zijner natie, maar van het geheele menschdom door alle tijden; en KLOPSTOOK zal, zoo lang er Christenen zijn, met nut en vermaak gelezen worden. Den weinigen genieten die eer en dat voorregt. Sommige zijn nuttig en vermakelijk in hunnen tijd, voor hunne natie, in deze of gene betrekkingen. Ik heb TASSO met vermaak en eenigzins met nut gelezen. Ik heb duidelijk gezien, dat ook zijn oogmerk is geweest nuttig te zijn; maar het is mij tevens vrij klaar, dat hij zijn oogmerk beter toen bereiken kon dan tegenwoordig. Men kan, men moet daarom niet altoos vragen, is dit of dat dichtstuk voor mij, voor mijne land- of tijdgenooten nuttig; maar, heeft het nuttig kunnen zijn voor hen, voor en onder wien de Dichter schreef? De verfijning van den smaak maakt somtijds een dichtstuk smakeloozer dan het was toen het werd vervaardigd. VIRGILIUS schreef ook in het bijzonder voor zijne landgenooten, en zijne *Æneas* was waarschijnlijk ook daartoe ingerigt om den toen stand grijpenden regeringsvorm bij zijne natie aangenaam te maken, of ten minste om ze hen gewillig te doen dragen. Dit was zijn oogmerk; maar dit bereikt hij niet bij ons. GLEIM schreef zijne *Kriegs-*

Kriegsliedern tot vermaak van alle lezers, maar tot bijzonder nut van zijn Vaderland, gedurende den oorlog. Hij boezemde den soldaten moed, vuur, vertrouwen op hunnen Koning, en verachting voor hunne vijanden in. LAVATER's *Schweizerliedern* zijn regt geschikt om nationale deugden op te wekken of aan te kweeken. Men ziet echter, dat het doel om nuttig te zijn, hetgeen zulke Dichters onder het oog hebben, in de eerste plaats bereikt wordt met betrekking tot hunne natie.

Uit het gezegde blijkt, dat het nut, hetwelk een Dichter bedoelen moet, wanneer hij verlustigt, een wijden omtrek heeft. Het wordt niet bepaald door de pligt, om, gelijk men zegt, altoos te moralizeren. Men laat den Dichter, om zoo te spreken, den vrijen teugel, en dan alleen bedwingt men hem, wanneer hij schrijven wilde tot bederf van ons zedelijk gevoel en tot verbastering van onzen smaak; het is zoo, dat men dikwijls door het lezen van een goed Dichter zoo wordt weggevoerd, dat men niet bemerkt dat de Dichter heeft willen nuttig zijn. Dit is echter geen bewijs, dat hij het niet heeft willen zijn, en dat hij ook waarlijk zijn doelwit niet in ons zoude bereikt hebben. Dit is in tegendeel een sprekend bewijs voor de verborgen kracht der Dichtkunst, welke in de handen van een edelmoedig bestierder tot de verhevenste oogmerken ge-

gebezigd wordt (*a*). Wil een Dichter nuttig zijn, hij moet maken dat hij algemeen gelezen wordt, in het bijzonder van hen, welke hij wil onderrigten. Daartoe wordt niet zelden, ja ik durf zeggen doorgaans, vereischt, dat het nuttige zoo door het verlustigende overdekt wordt, dat het bijna onzigtbaar is, en echter zijne werking doen kan. Hij moet onverwacht deze of gene les zijnen lezer doen *gevoelen*, daar, waar hij alleen vermaak zoekt en vindt (*b*). De Fabelen en Vertellingen komen hier zekerlijk in geene aanmerking, maar tevens blijkt ook hieruit, welk eene kracht de Dichtkunst, binnen hare grenzen niet bepaald, maar eene losbandige vrijheid genietende, kan oefenen; en dit even door den schijn van eene onschuldige verlustiging, of zelfs van eene verlustiging die sommige deugden zoo doet voorkomen, dat zij eene geheel verkeerde wijziging krijgen en schadelijk zijn voor de Maatschappij. Nim-

(*a*) Zie hierover eenige wezenlijke aanmerkingen bij Mr. *l'Abbé* MASSIEU *Defense de la Poësie*, in zijne *Histoire de la Poësie Françoise*, p. 6 et suiv.

(*b*) It is one of the greatest and most pleasing arts of descriptive poetry to introduce moral sentences and instructions *in an oblique and indirect manner*, in places where one naturally expects only painting and amusement. WARTON, *Essay on the genius and writing of Pope*, p. 50.

Nimmer is er iets geschreven, hetwelk den zelfmoord in zulk een *verschoonend*, om niet te zeggen *goedkeurend*, daglicht stelt, als *Het lijden van den jongen Werther*, niet slechts op die plaatsen, waarin hij dien opzettelijk verdedigt, maar veelmeer door alle deelen dier betooverende geschiedenis. Men lette op de fraaije uitvoering, op de beminnelijke karakters, op de treurige omstandigheden van Werther, op zijn oogmerk om Charlotte en haar man niet verder ongelukkig te maken, op het eenig middel daartoe, de *zelfmoord*; en ons medelijden wordt gaande, wij schreijen met hem; zijne edelmoedigheid, zijne teederheid behaagt ons, en — als wij het schot hooren — zijn wij — niet verwonderd — de zaak moest dien uitslag hebben. Wij beklagen hem zonder hem te veroordeelen, en zijn genegen om hem vrij te pleiten — en onze schouders op te halen, wanneer wij zien dat er geen Geestelijke zijne baar verzelt. Dan, wat is dit alles anders, dan eene zekere ongemerkte afgedwongene instemming, dat er ja — somtijds — in drukkendste omstandigheden wel wat te zeggen is over den zelfmoord (*a*).

Zulk

(*a*) Dit Stukje heeft een verbazend gerucht in Duitschland gemaakt. Sommigen hebben het tot in den afgrond verdoemd, waarvan GOEZE de voornaamste is. Anderen hebben het geprezen. Het beste en voordeeligste dag-

Zulk een stukje, dat, op zichzelf beschouwd, de hand van eenen Meester aantoont, heeft veel meer kracht, dan duizend brieven van die soort, als die van Monsieur ST. PREUX aan Mylord BOMSTON (a).

Is het dan niet eenigzins gevaarlijk, den Dichter alle vrijheid te geven, en hem de verlustiging alleen als zijn hoofd-oogmerk voor te schrijven? Zijn de grenzen der Dichtkunst dan niet te onbepaald, en zijn mijne denkbeelden van het dichterlijk nut en de dichtkundige verlustiging niet uitgestrekt genoeg, en evenredig met den aard der Dichtkunst, in hare bijzondere eigenschappen zoo wel als in hare betrekking tot de schoone wetenschappen over het algemeen beschouwd? Zeker is het niet genoeg met MARMONTEL (b) te zeggen: « S'il (le plaisir) est vicieux, il le deshonore, s'il est vertueux il l'annoblit, s'il est « pur, sans autre utilité, que d'adoucir de tems « en tems les amertumes de la vie, de semer les « fleurs de l'illusion sur les espèces de la verité, « c'est

daglicht waarin het ooit gezet kan worden is dat van de Schrijvers van de *Neue Biblioth. der Schönen Wissenschaften*, B. XVIII St. 1 s. 46 en volg.; welke recensie zekerlijk een meesterstuk van genie en oordeelkunde is.

(a) Bij ROUSSEAU, in zijne *Nouvelle Heloïse*, Part. II Lett. XXXIII.

(b) *Poëtiq. Franç.*, Tom. I p. 57.

« c'est encore un bien precieux. » — Men kan, men moet aan den Dichter geene vrijheid geven die tot losbandigheid over kan slaan, wanneer men zelf geen overtreder wil zijn der wetten die ons de algemeene zamenstemming voorschrijft; te meer, daar wij het misbruik van zulk eene vrijheid dagelijks zien toenemen. Ook hierin heeft de Wijsbegeerte betrekking op de Dichtkunst, zoowel als in het gemeen op alle kunsten; zij geeft hare lessen aan den Schilder zoowel als aan den Dichter, en beveelt aan allen, mede te werken tot volmaking van het geheel.

Al had ik over dit stuk niets meer te zeggen, (en mijn hart is nog vol), zoude ik geene zwarigheid maken, om op dit eerste gedeelte der vraag, thans aan ons voorgesteld, te antwoorden: dat een Dichter altoos bedoelen moet nuttig te zijn, evenzeer als hij moet trachten te verlustigen, en dat een dichtstuk niet volkomen is, tenzij men zeggen kan: hier ligt de nuttigheid, en daar vertoont zich de verlustiging.

Ik heb tot hiertoe alleen door redenering aangetoond, dat een Dichter eene nuttige verlustiging bedoelen moet; het zal niet onvoegzaam zijn, met een woord aan te roeren, welke bewijzen daarvan ons de geschiedenis der Dichtkunst opgeeft. Ik zal mij niet beroepen op de oudste stukken der Oostersche poëzij, die ons in het boek van Job en van Mozes zijn overgebleven; deze zal ik niet

aan-

aanhalen om de tegenwerping te vermijden, waarvan ik reeds te voren melding gemaakt heb; dat namelijk die eene bijzondere soort van poëzij is, die geene algemeene regels opgeeft, welke men op alle dichtstukken kan toepassen. Ik erken, dat deze tegenwerping bij mij van zeer weinig kracht is; en dat ik het onderscheid van die stukken boven anderen alleen stelle in derzelver voortreffelijkheid, verhevenheid en onfeilbaarheid; maar echter wil ik, om mijne aanmerkingen te meer te doen klemmen, de bewijzen, hieruit genomen, laten varen.

Men is het in het algemeen eens, dat de oudste dichtstukken in zich bevatten de voornaamste waarheden van den godsdienst, de zede- en staatkunde van den tijd (*a*). Het is waar, wat den Godsdienst betreft, zijn de Heidensche dichtstukken vervuld met dingen die allerongerijmst zijn; dan dit doet hier niets ter zake. Zij schreven die dingen echter om hunne landgenooten in den land-godsdienst te onderwijzen (*b*), en op eene be-

(*a*) Zie DUSCH *Briefe zur Bilding des Geschmacks*, Th. I Br. 2. Ook heeft men de oudste berigten, aangaande de Sterrekunde, aan Dichters te danken. Verg. Mr. ESTÈVE, *Histoire de l'Astronomie*, Tom. I p. 53 et suiv.

(*b*) Verg. ook onder anderen KLOTZ *Miscell. Crit.* c. 2 p. 12.

bevallige wijze dezelve bij hem in achting te brengen. De oudste Dichtkunst was verknocht aan de Wijsbegeerte van dien tijd, en men bespeurt daarvan vele trekken in de werken van HOMERUS (a); waarin vele waarheden van Godsdienst en Zedekunde worden gevonden, die op eene bevallige wijze den lezer worden ingeboezemd. De vrees en achting voor het Opperwezen heeft hij menigmaal bevallig voorgesteld, en het hoofdplan, waarnaar zijn geheele *Ilias* is gevormd, is de aanwijzing van de kwade gevolgen des toorns, gelijk de *Æneas* van VIRGILIUS naar deze stelling: « dat de zelfsverloochening altoos beloond wordt », is ingerigt (b). Zij hadden dus tot hun oogmerk ook, nuttig te zijn. Dit zelfde werd ook bedoeld door AMPHION, ORPHEUS, SOLON, THEOGNIS, PHOCYLIDES, PYTHAGORAS en anderen, waarvan dezen de wilde zeden hunner tijdgenooten zochten te verzachten, anderen wederom, door het verheffen der groote daden van hunne helden, de liefde tot het vaderland poogden op te wekken, en met één woord, op verschillende wijze allen zochten nuttig te zijn (c). Onder de Span-

(a) Zie M. DE ROCHEFORT, *Discours sur Homere* (Iliade de Homere, Tom. I p. 20 et suiv.).

(b) Zie POPE *Notes in Homers Iliad*, B. I in het begin.

(c) Zie ook MASSIEU op de vooraangeh. pl., p. 25 et

Spanjaarden waren, volgens het getuigenis van STRABO, in de alleroudste tijden reeds Dichters, welken het daar op toeleiden, om de menschen gezellig te maken, en om hun wetten en voorschriften der Zedeleer te geven (a). De Edda der IJslanderen was hun Zamenstel van Godsdienst, in allegoriën ingewikkeld, en de Barden zochten door hunne Liederen de dapperheid in hunne landgenooten aan te kweeken. Die waren, volgens TACITUS, de Jaarboeken der Germanen. Men gebruikte die om de godsdienstige plegtigheden, de burgerlijke wetten, en de regelen van den landbouw te beschrijven. Een Dichter was een

---

et suiv., en vooral BROWNS *Betrachtungen uber die Poësie und Musik*, Abschn. V. s. 102 en volg. van de Hoogd. Vertaling. Dan, zijn Vertaler J. J. ESCHENBURG heeft hem tegengesproken in zijne *Anmerkungen und Erinnerungen*, s. 454 en volg., en het er op toegelegd om aan te toonen, dat het nut, dat wij oordeelen onder de oogmerken der oude Dichters geweest te zijn, alleen bij toeval veroorzaakt was, en dat zij alleen schreven om te verlustigen. Dan alle de aanmerkingen van den Vertaler zijn eigenlijk meer ingerigt tegen het bijzondere dat BROWN vasthoudt, dat namelijk de gezangen van het oude Griekenland iets wetgevends in zich hadden; hetgeen mogelijk te sterk is, ten minste in het algemeen niet gezegd kan worden.

(a) Zie L. J. VELASQUEZ, *Geschichte der Spanischen Dichtkunst*, s. 5.

een noodzakelijk meubel voor den Staat. Men bezigde hen ook in veldslagen, om door hunne gezangen moed aan het leger in te blazen, en hun invloed op den krijgsman was zoo groot, dat menig een zich daardoor tot dapperheid voelde aangezet, om door eenen Dichter vereeuwigd te worden (*a*). Dit toch had toen vrij meer in dan heden, daar men in dien tijd geene daden verhief, dan in welke de echte blijken van dapperheid gevonden werden (*b*). En zijn zelfs onze Rederijkers niet in het zelfde geval? Hebben zij veelal niet een nuttig vermaak onder het oog gehad? Ja vindt men niet vele bewijzen, dat zij, door het tegengaan der plompste bijgeloovigheden, den weg tot de hervorming eenigzins gemakkelijker gemaakt hebben?

En om *een* voorbeeld uit de geschiedenis van onzen leeftijd bij te brengen, wat heeft GELLERT geen nut aan zijn Vaderland aangebragt! Wat had hij het er altoos op gezet, om niet slechts te verlustigen, maar tevens nuttig te zijn! Hij was niet alleen de lieveling, maar de leeraar zij-ner

(*a*) MALLET, *Introd. à l'histoire de Danemarck*, Ch. XIII.

(*b*) MALLET ald. Zie ook de *Vorrede zu der Sammlung von Minnesingern aus dem Schwabischen Zeitpuncte*, p. V.

ner natie. Met hoe veel regt heeft men hem nagezongen: (*a*)

Doch uns, uns ward von God der edle Mann gegeben,
Sein Herz, wie sein Geschmack so rein:
Er sollte durch sein Lied, er sollte durch sein Leben
Uns Lehrer und Exempel seyn.

Und ganz Germaniën, vom Thron' bis zu den Hütten,
Das seinen Orpheus lieb gewann,
Nahm Bess'rung im Geschmack, mit ihm auch bessre Sitten,
Vielleicht auch bess're Herzen an.

Der Mutter erst Geschenk an ihre zarten Kleinen
War GELLERTS weises Fabelbuch:
Sie lallten GELLERTEN, und lernten ohne weinen,
Und merkten seinen Sittenspruch. —

Hadden wij vele GELLERTS, dan zou de vraag onnoodig zijn, welke oogmerken een Dichter bedoelen moet. Maar waarlijk, tot smart van elk die zijn Vaderland en zijnen God eert, moet men erkennen, dat de geschiedenis der Dichtkunst ons ook vele tegenstrijdige berigten geeft. Velen hebben slechts de Poëzij beschouwd als een bloot amusement, of hebben ze zelfs misbruikt om ongeregelde denkbeelden te verwekken, den Staat nadeelig te zijn, en zulken, welke alleen van hen in wijze van denken verschilden, bij

(*a*) Zie WEISSE's *Elegie bey den Grabe Gellerts.*

bij de nakomelingschap zelve gehaat te maken. Ik zal hier geene namen noemen. Elk, die eenige Dichters gelezen heeft, weet van welke soort ze zijn die ik bedoel. Dan dit blijft echter waar, dat zij die oogmerken niet bereikt hebben, welke zij onder het oog hadden moeten houden. Ik kan niet van mij verkrijgen hier niet vertaald in te lasschen, de volgende plaats uit SULZER (a), die mij bij uitstek doeltreffend is voorgekomen. « Eene « kunst van zoo veel aanbelang (zegt hij) verdien- « de in de naauwste verbindtenis te staan met den « godsdienst en de staatkunde. De menschelijke « natuur is vatbaar voor groote daden, schoon de « mensch zelden groote dingen uitvoert. De Dicht- « kunst, door den godsdienst en de staatkunde « bestierd, kan dat groote, dat in hem ligt, aan « het werken helpen. Wanneer, naar de meening « van ARISTOTELES (b), alle kunsten onder « het opzigt en de bevelen der Staatkunde staan « moeten, zoo behoort de Dichtkunst, met hare « zuster de Welsprekendheid, als de wigtigste, « bij voorrang de aandacht van den Wetgever te « verdienen. Dit is ook in voorgaande tijden, en « eer de valsche Staatkunde de meeste wetten ten « voordeele der Regenten gebogen had, geschied.

« De

(a) *Theorie*, Art. *Dichtkunst.*

(b) Eth. L. 1. c. 2.

« De Joodsche Koningen hadden Profeten, ware
« Nationaaldichters, aan hunne zijde, en vele an-
« dere Koningen en Wetgevers waren of zelve
« Dichters, of hadden zulken tot nut der Staat-
« kunde bij zich. Men weet, in welk een aanzien
« de Barden bij de Celten stonden. Maar tegen-
« woordig bemoeit zij zich meer, die kunsten op
« te wakkeren, en, in hare verschillende uitwerkin-
« gen, die wending te geven, waardoor zij aan
« een volk het overwigt van magt en rijkdom
« schijnen te geven. Die goddelijke kunst, om de
« gemoederen der menschen te besturen, het ver-
« stand met voorstellingen, en het hart met ge-
« waarwordingen te vervullen, uit welker veree-
« nigde werking de ziel hare ware gezondheid en
« sterkte verkrijgt, wordt aan het geval overgela-
« ten. Wel hem, die, ook zonder dat hij er toe
« geroepen wordt, door het hemelsch vuur in
« zijne ziel ontstoken, onzen geest verlicht en
« ons hart verwarmt, zoodat wij voor al het
« schoone en goede gevoelig worden, en die door
« zijne roerende gezangen, heilzame waarheden en
« beminnelijke gewaarwordingen en bevindingen
« aan het werken helpt. »

Zietdaar, mijne Landgenooten! zoo denkt een Duitscher van verstand en smaak er over. Ja waarlijk, onze lier moet gewijd zijn aan Godsdienst, Deugd en Vaderland. Men denke niet, dat ik eenig oogmerk hebbe om de Dichtkunst bin-

binnen de enge palen te beperken, en haar, in plaats van het kleed der bevalligheid, eenen ruwen en vervelenden mantel om te hangen. Neen waarlijk, zoozeer ik er op uit ben, om eenen Dichter te toonen, dat hij nuttig moet zijn, zoo ben ik er op gesteld, dat hij behagen moet, en — maar ik ben, merk ik, hier ongevoelig afgeraakt van mijn bewijs, genomen uit de oogmerken der Dichters in de oudste tijden, en toen, om zoo te spreken, de Dichtkunst nog in hare eerste zuiverheid was, en echter voortreffelijke stukken voor den dag bragt. Trouwens, ik heb dit bewijs aangevoerd, niet als beslissend, maar slechts om aan te toonen, dat er tijden geweest zijn, waarin de Dichtkunst met daden toonde, naauw verknocht te zijn aan Godsdienst en Vaderland, ja dat men zeggen kan: « dat zij aan de liefde tot die beide haren oorsprong verschuldigd is » (*a*).

Maar bij die tegenwerping: « dat men van een Dichter altoos moet vergen, nuttig te zijn », moet ik nog eenige oogenblikken stilstaan: ik heb er het een en ander over te zeggen. Ik bemin het bevallige zoo sterk als men zich kan verbeelden, en

(*a*) Est igitur Poësis cultus divini filia et ceremoniarum sacrarum [De Dichtkunst is eene dochter van de plegtige Godsvereering] zegt BROEKHUIZEN in zijne Aant. op TIBULLUS, Lib. II Eleg. I. vs. 52.

en ben de grootste vijand van alles wat droog en onroerend is. Een Heldendicht, dat eene vervelende zedekunde opdeunt, zonder grootsche onverwachte denkbeelden in mij te verwekken, dat in zijn geheel en in zijne deelen niet zamengesteld is naar de regelen der schoonheid, kan ik naauwelijks half uitlezen. Eene Ode, die niet roert en voor mij ondenkbare gedachten in zich behelst, een Lied, dat mij in geenen aangenamen luim brengt, enz., pronkt bij mij te vergeefs met den grootschen naam van een Dichtstuk. Ik weet wel, zoo doende vermindert men het getal der Dichters; dan de goede Dichters zijn altoos zeldzaam, en waar Dichters in menigte zijn, vindt men even daarom zelden een' kieschen smaak.

Het is reeds te voren door mij opgemerkt, dat dit nut meer middellijk of meer onmiddellijk bedoeld wordt, dat een lezer dit oogmerk van den Dichter zelf voorbij ziet; deze aanmerking dient ook vooral daartoe, om aan te toonen, dat men het nut bij het vermaak voegende, de grenzen der Dichtkunst niet te naauw bepaalt. Immers het tooneel kan op geen anderen grond verdedigd worden, dan uit hoofde van de nuttige uitwerkselen, die het hebben kan; en echter deze oogmerken zijn aan het gros der toehoorders onbekend, die het alleen gebruiken om zich te vermaken; daar wordt het zeker alleen van ter zijde

be-

bedoeld. « La parterre, » zegt DIDEROT (*a*), « de la Comédie est le seul endroit où les larmes « de l'homme vertueux et du méchant soient con- « fondues. Là le méchant s'irrite contre des in- « justices qu'il auroit occasionnés, et s'indigne « contre un homme de son propre caractère. « Mais l'impression est reçue, elle demeurt en « nous *malgré nous*; et le méchant sort de sa « loge, moins disposé à faire le mal, que s'il eut « été gourmandé par un orateur sevère et dur. « Le Poëte, le Romancier, le Comédien vont au « cœur d'une manière détournée et en frappent « d'autant plus surement et plus fortement l'âme, « qu'elle s'étend et s'offre elle même au coup (*b*).

Dit, dat hier op de tooneel-poëzij in de eerste plaats betrekking heeft, kan men van vele soorten van

(*a*) *De la Poësie Dramatique* (Oeuvres Philos. Vol. III. p. 232).

(*b*) Ik kan daarom niet ontkennen, dat het mij eenigzins verwonderde, toen ik las helgeen CRONEGK, die waardige leerling en vriend van GELLERT, aan iemand wegens zijnen *Codrus* schreef: « was soll ich von der « Hauptmoral dieses Stuckes sagen? Ich gestehe, das « ich an keine Hauptmoral gedacht habe, als ich es « verfertigte. » — Gelukkig echter dat hij er bij kon voegen: « Und doch ist vielleicht nur noch allzuviel « Moral in das Stuck gekommen. » Zie CRONEGK *Schriften*, Band I s. 273.

van Gedichten zeggen, die op dezelfde wijze werken moeten. Weinige zijn er, waarin het noodig is, het nut direkt te bedoelen; weinige Gedichten behoeven zoo begonnen te worden gelijk onze Juffr. VAN MERKEN haar Zededicht begint:

Ik zing, door leed geleerd, het nut der tegenspoeden.

Hier verwacht men nuttige lessen; maar moesten alle Gedichten van zulke soort zijn, dan was zeker haar rijk niet zeer uitgestrekt. Dan, zulk een bekrompen denkbeeld hecht men aan het *dichterlijk* nut niet; maar kan het ook aan den anderen kant kwalijk genomen worden, dat men misbruikers dier edele kunst in boeijen slaat? Of kan men geen Dichter zijn zonder alles te mogen zeggen? Is een Hekeldicht van minder schoonheid? Heeft een Hekeldichter minder stof, wanneer hij altoos onder het oog moet houden, dat hij tot verbetering en niet tot verbittering van zijne landgenooten schrijft, dan, wanneer hij alleen zoekt te vermaken; en dat het genoeg is, als de lezer lacht, en zich kittelt dat zijn buurman over den hekél gehaald wordt, die zoo klaar is uitgeduid, dat hem de jongens op straat nawijzen? Kan men geen Minnegedichten genoeg maken, zonder dat men ongeoorloofde lusten in het hart der lezers aansteekt? of moeten er altoos zulke onder loopen als de *Beddepraat van Mars en Venus*, die ik nu maar noem, omdat ze mij het

het eerst in de gedachten schiet? Is er geen stof genoeg (al is dit niet geoorloofd) in het afschilderen der ware zuivere liefde tusschen de beide sexen? Ik weet wel, dat ik door deze aanmerkingen de werken van velen afkeur; maar ik schrijf over de Dichtkunde en niet over de Dichters, en ik zoude mij verblijden, wanneer de Dichtkunde in het gemeen dit tot haar zinspreuk voerde: *Voor Godsdienst, Deugd, en Vaderland.*

Men kan nog aanmerken, dat de grootheid en waardigheid der poëzij afhange van hare aanwending. Zoodra zij op beuzelingen valt, kan hare achting niet duurzaam zijn; maar wanneer zij eenen voordeeligen invloed op de zeden en smaak der natie heeft, wordt zij in hoogachting gehouden. PLATO zou mogelijk nimmer de Dichters uit zijn Gemeenebest verbannen hebben, had het misbruik, hetwelk hij zag dat er van gemaakt werd, hem daartoe niet aangezet. Het is met de Dichtkunst even zoo gelegen als met de schoone kunsten, van welke WINCKELMAN (*a*) aanmerkt, dat het gebruik en de aanwending derzelve bij de Grieken hen staande hield in hunne grootheid. Daar zij toch alleen den Goden gewijd, en voor het nuttigste, als ook het heiligste in

(*a*) *Geschichte des Altherthums*, Th. I C. IV S. 157.

in het vaderland bestemd waren, leidde men zich niet toe op beuzelingen of speelwerk, maar alles wat vervaardigd werd was overeenkomstig de grootsche begrippen van het gansche volk. Men passe dit ook toe op de Dichtkunst, en men zal zich genoodzaakt vinden om te erkennen, dat ware beminnaars der Dichtkunst zich het getrouwst omtrent hunne geliefde kunst gedragen, als zij ze ook toewijden aan de verhevenste oogmerken, en dan heeft men een ruim veld: alle soort van Dichtstukken zijn dan lofwaardig, al waren het ook *Vaudevilles*, die mogelijk zeer zouden kunnen dienen om het domme en onlezende gemeen te vormen. Dan het is nog veel te vroeg, zich hierover uit te laten.

Nu heb ik mijne gedachten gezegd over het eerste gedeelte der Vraag, en ik zou nu moeten overgaan om aan te wijzen, door welke middelen een Dichter nuttig is en tevens behaagt; dan dit regtstreeks tot het derde gedeelte der Vraag behoorende, ga ik over tot mijne

TWEEDE AFDEELING.

En onderzoek, welke de eigenaardige onderwerpen voor de Dichtkunst zijn?

Er zijn zonder twijfel onderwerpen, welke geheel opgeschikt zijn voor de Poëzij; hetzij zulks ver-

veroorzaakt wordt door den aard der onderwerpen zelve, hetzij door de wijze op welke zij moeten worden voorgesteld om eene nuttige verlustiging voort te brengen. Kan dit niet door de spraak geschieden? of is de spraak alleen ten deele genoegzaam? dan kan zulk een onderwerp niet met vrucht behandeld worden.

Het getal der voorwerpen voor de Dichtkunst niet geschikt, is echter zoo groot niet als men zich gemeenlijk verbeeldt. Vele schijnen alleen van dien aard te wezen, omdat ze nimmer wel behandeld zijn; men kan echter uit de slechte behandeling van een onderwerp niet besluiten tot deszelfs ongeschiktheid om behandeld te worden; en zulks even min, als men uit het nadeel, door het misbruik van den Godsdienst voortgebragt, besluiten kan tot de nadeeligheid van het gebruik. Goede Dichters zijn altoos zeldzaam geweest, en zij zijn nog in geen groot aantal te vinden. Middelmatige en slechte zijn er zoo veel te meer: deze hebben dikwijls dit of dat onderwerp zoo behandeld, dat men, oppervlakkig beschouwd, haar onderwerp voor ongeschikt houdt; maar er komt een oorspronkelijk genie; hij vat een dergelijk onderwerp aan; denkt er als Dichter over en vertoont het zoo als het vertoond moet worden, en straks verandert elk van gevoelen.

Andere voorwerpen hebben alleen hunne kracht verloren; vermits zij ontelbare reizen uit hetzelfde

oog-

oogpunt vertoond en beschouwd zijn. Zoodra ze uit een nieuw oogpunt, van eene andere zijde vertoond werden, zouden zij treffen en volkomen aan het oogmerk van den Dichter beantwoorden. Onze neiging toch tot bezigheid, tot verandering, gedoogt niet, dat wij lang bij een denkbeeld blijven staan. De herhaalde beschouwing van een voorwerp maakt ons onverschillig omtrent hetzelve; en het is het allersterkst getuigenis, dat men tot lof van een onderwerp kan geven, wanneer men er van zegt: « dat de herhaalde overdenking aan hetzelve niets afneemt »: — Maar dan zelfs zal men er altoos deze reden kunnen bijvoegen: « omdat de herhaalde beschouwing telkens nieuwe schoonheden ontdekt. » Daar dit laatste derhalve ontbreekt, veroorzaakt de, op dezelfde wijze herhaalde vertooning zekere ledigheid, die onze ziel altoos meer of min onaangenaam is.

Nu zijn er vele onderwerpen, welke waarlijk voor de Poëzij geschikt zijn, maar welke steeds bijna altoos in hetzelfde oogpunt beschouwd zijn, worden, en zullen worden — wie weet hoe lang nog! — deze noemt men, en in een zekeren zin met regt, *afgezongen*. Middelmatige Dichters weten ze in geen nieuw daglicht of van eene andere zijde te vertoonen. Geboortedichten, Rouwklagten, Bruiloftsdichten, enz. zijn, durf ik zeggen, thans in het geheel geen onderwerpen voor middelmatige Dichters, maar zij zijn, zij blij-

blijven het voor oorspronkelijke genie af stoos. Voor hun is niets afgezongen. RIEDEL (a) heeft, met betrekking tot de Bruiloftsdichten, daarvan een voorbeeld uit RAMLER aangehaald; waarbij er nog anderen zouden kunnen gevoegd worden.

Maar er zijn ook vele onderwerpen, welke voor de Poëzij slechts ongeschikt schijnen. Men heeft ze nimmer zich voorgesteld, zoo als zij door den Dichter kunnen vertoond worden. Men heeft omtrent sommige voorwerpen beginselen vastgesteld en betoogd, gevolgen daaruit afgeleid, denkbeelden zamen vergeleken, en men is eindelijk zoo ver gekomen, dat men een geregeld begrip van zulk een onderwerp in zijn verstand had. Men heeft zijne denkbeelden zoo aan anderen medegedeeld gelijk men die zelf ontvangen had, dat is, louter redekundig, louter wijsgeerig. De ondervinding heeft ons geleerd, dat elk die wijze van beschouwing volgt, als hij over dat onderwerp dacht, of er over spreekt en schrijft. En men heeft er uit besloten, dat zulk een voorwerp geen geschikt onderwerp was voor de Poëzij. Maar is dit gevolg wettig? kon men er meer uit besluiten, dan dat het *op zulk eene wijze* door den Dichter niet kon behandeld worden? Elk overijld besluit is hier eene dwaling; en de Dichter ge-

(a) *Theorie des schönen Wissenschaften*, C. 9. not. c.

gedoogt geen inbreuk op zijne regten. Wie zou gedacht hebben, dat eene natuurkundige beschouwing over de zons- en maansverduisteringen een geschikt voorwerp voor de Dichtkunde was, had BOSCOWITZ ons niet daarvan overtuigd. Een man, die zeker wel wist, welke voorwerpen hij als Dichter kon en moest behandelen; die er zelf toe aangezet was door het voorbeeld van NOCETUS en STAY, welke, naar zijn berigt (a), natuurkundige stoffen treffelijk behandeld hadden. KAESTNER heeft de staartsterren als Dichter beschouwd, en ze dichtkundig vertoond. En wie kent het fraaije Gedicht van WATELET, over de Schilderkunst, niet. De inënting der kinderziekte heeft zelfs tot een onderwerp voor de Poëzij moeten dienen, en is, ook dichtkundig, wèl behandeld (b). Wie zou echter hierover een Gedicht

(a) In Præf. ad *Carmen de solis et lunæ defectib.* p. 3.

(b) Door M. L. R. Hetzelve is uitgekomen te *Amsterdam* en te *Parijs* in den jare 1773, onder dezen titel: L'INOCULATION *Poëme en quatre chants.* Het is der moeite waardig alhier op te geven, hoe de Schrijver zich omtrent de keus zijner stoffe verdedigt.

« Je ne sais (*zegt hij*) si je me suis trompé dans le « choix de mon sujet; car ce choix importe beaucoup, « et le succès en depend; mais il me semble que je ne « pouvois guère traiter d'un art dont l'utilité fut plus gé- « né-

dicht hebben verwacht? en wie weet welke onderwerpen er nog in het vervolg zullen behandeld worden?

Eindelijk zijn er vele onderwerpen, welke, gelijk KLOPSTOCK (*a*) te regt aanmerkt, slechts ééne zijde hebben, van welke zij door de Dichtkunst kunnen vertoond worden; en buiten welke zij nimmer geschikte voorwerpen voor eenen Dichter zijn. Deze nu uit te vinden; *hoc opus hic labor est*, [daar zit de knoop!] — maar te willen zeggen, dat zulke onderwerpen geheel ongeschikt zijn, zou of gebrek aan genie, of ten minste eene groote overijling aanduiden. Het is in dit geval ook beter te zwijgen dan te veel te spreken.

Dan met dit alles kan men niet ontkennen, dat er onderwerpen zijn, volstrekt voor de Dichtkunst

---

« nérale, d'un art plus intéressant et plus noble; c'est « le défaut d'intérêt et de chaleur, qui fait languir le « poëme instructif; c'est, s'il est permis de le dire, c'est « le froid qui le tuë. J'ai trouvé dans mon sujet deux « grands intérêts, la vie et la beauté, j'y ai découvert « des épisodes naturels qui naissoient de l'instruction et « qui la fortifient. Ce sont les effets du mal et les suc- « cès de l'art. J'ai rencontré sur mes pas des scènes « intéressantes, et l'on sait combien les morceaux dra- « matiques donnent de vie et d'action à nos écrits. *Pré- « face*, p. XII. XIII.

(*a*) *Kleine Pros. Wercken*, §. 109.

kunst onbruikbaar; voorwerpen, welke nimmer tot verlustiging, tot een nuttig vermaak, kunnen worden voorgesteld, die of iets onaangenaams, of iets droogs natuurlijk in zich hebben, waardoor zij het hart ledig en werkeloos laten, zonder dat de Dichter in staat zij, dit gebrek weg te nemen of te gemoet te komen. Ik erken, dat het bij uitstek moeijelijk is, hier algemeene en vaste regels te geven; de grenzen der Poëzij zoo te bestemmen, dat elke uitwijking noodzakelijk eene overtreding zij. Het onderscheid tusschen *schijn* en *zijn* is ook hier dikwijls zoo gering, dat eene lange beproeving, naauwkeurige beschouwing, en een ware poëtische geest, alleen genoegzaam is, om er iets wezenlijks over te zeggen. LESSING heeft (a) de grenzen der Poëzij en Schilderkunst willen aanwijzen, maar heeft hij niet veeltijds misgetast of te veel bewezen?

Het is, om hierover iets te willen zeggen, volstrekt noodig vooraf te bepalen, waarin eigenlijk het wezen der Dichtkunst bestaat. Op dezen grond toch zullen wij moeten bouwen, en, zonder dit vast te stellen, zijn wij geheel buiten staat, iets met zekerheid te bepalen.

Onder de schoone kunsten zijn er zeker geene, welke nader aan elkander verknocht zijn, dan de Schil-

(a) In zijnen *Laokoon*.

Schilderkunst en de Poëzij. « Het is eene groote « eloge, » zegt TRUBLET (*a*), « wanneer men « van eenen Schilder zegt, dat hij een Dichter is. « Het is dezelfde genie die in beide schept, schikt « en zamenvoegt. » Dan de Dichtkunst beslaat een grooter kring dan de Schilderkunst. Een Dichter kan gedachten en gevoelens uitdrukken, die een Schilder niet vertoonen kan, schoon het tevens waar is, dat een Schilder het hierin ver brengen kan (*b*); de *Maria* van GUIDO toont zelf hare gedachten, en de voorstelling van Christus als van God verlaten, doet meer denken en gevoelen, als de Zaligmaker in het duistere en geheel alleen wordt voorgesteld, dan wanneer er de moordenaars en eene groote menigte volks bijgevoegd worden. En zoo is Jezus geschilderd door LUKAS CONGRACI (*c*). Dan alles kan niet worden uitgedrukt. Het *qu'il mourut* van CORNEILLE wordt onder anderen als een voorbeeld daartoe bijgebragt door den Abt DU BOS (*d*); en zeker zulke voorbeelden zijn menigvuldig.

Wan-

(*a*) *Essais de Litérat. et de Morale*, Tom. IV p. 173.
(*b*) Zoo gij wilt MOSES MENDELS. *Phil. Schriften*, Th. II §. 129.
(*c*) Zie KLOPSTOOKS *kleine Pros. Wercke*, §. 212.
(*d*) *Reflex. Critiq. sur la Poësie et la Peinture*, Tom. I Sect. XIII.

Wanneer men derhalve over het wezen der Poëzij denkt, geeft ons de Schilderkunst wel eenige aanleiding om hetzelve te bepalen, maar echter niet genoegzaam om zich daarvan een volkomen denkbeeld te vormen. Of zou het genoeg zijn met BATTEUX (*a*) te zeggen: « dat de uitwerkingen der Poëzij haar algemeen wezen caracterizeren; en dat dit wezen alleen bestaat in te schilderen op eene wijze dat het hart geroerd wordt. » Maar worden wij ook niet geroerd door een schoon stuk schilderij, door eenen gefolterden Laökoon? zal men derhalve wel iets zeggen, dat de Poëzij onderscheidt van de Schilderkunst en de Beeldhouwerij, wanneer men zich zoo uitdrukt? Zal men de grenzen van kunsten op zulk eene wijze niet bepalen binnen denzelfden kring, daar echter de kringen zelve verschillen.

Het is insgelijks zeer onbepaald, wanneer men zegt: « dat de Dichtkunst die geestige kunst is, welke kleur en ligchamelijkheid aan de gedachten geeft.» (*b*). Men moet hier geene figuurlijke spreekwijzen gebruiken, die altoos voor verschillende en tegenstrijdige uitleggingen vatbaar zijn. Laat ons zien of wij bij anderen beter kunnen te regt geraken.

Ik

(*a*) *Cours de Belles Lettres*, Tom, I p. 9.
(*b*) TRUBLET, p. 174.

Ik heb thans voor mij liggen SCHLEGEL (*a*), KLOPSTOCK (*b*) en SULZER (*c*); drie vernuften, die de Wijsbegeerte met de Dichtkunde zamengevoegd hebben, en in wier behandeling van dichtkundige voorwerpen de Wijsgeer en de Dichter te gelijk spreekt. De eerste beschrijft de Poëzij als *de zinnelijkste uitdrukking van het schoone of van het goede, of van beide te gelijk, door de spraak.* Men weet, dat BAUMGARTEN, die de Aesthetica het eerst tot een Zamenstel gemaakt heeft, een Gedicht noemde: *Oratio sensitiva perfecta.* Men heeft aan SCHLEGEL willen toonen, dat zijne beschrijving niets meer dan die van BAUMGARTEN behelsde, als men alles tot zijne eerste beginsels bragt; maar hij heeft zich deswegens verdedigd. — Dit is echter thans mijne zaak niet. — Ik ga voort. KLOPSTOCK laat zich dus hooren: *Het wezen der Poëzij bestaat daarin, dat zij door behulp der sprake een zeker getal van onderwerpen, welke wij kennen, of welker aanwezigheid wij vermoeden, van die zijde vertoont,*

(*a*) In zijnen BATTEUX, en wel in de Verhandeling welke daar bij gevoegd is, *von dem hochsten Grundsätze der Poësie*, Th. II s. 217.

(*b*) *Kleine Pros. Wercke*, §. 108. 109.

(*c*) *Theorie der Schönen Künste*, Art. DICHTKUNST.

toont, welke de voornaamste krachten onzer ziel in zulk een' hoogen trap bezig houdt, dat de eene op de andere werkt, en daardoor de gansche ziel in beweging gezet wordt. Deze beschrijving behelst zeker bijkans alles, wat men tot de Dichtkunst brengen kan. Maar is zij wel duidelijk genoeg? verstaat men door deze beschrijving niet klaarder, wat uitwerking een goed Dichtstuk hebben moet, en waarlijk heeft, dan welke eigenschappen er in gevonden worden? SULZER, eindelijk, noemt de Poëzij, *de kunst van aan voorstellingen, die onder de uitdrukking der spraak vallen, naar de gesteldheid van het oogmerk, den hoogstmogelijken graad der zinnelijkheid te geven.* Maar is ook deze beschrijving geheel volledig?

Eer ik eene beschrijving van het wezen der Dichtkunst opgeve, gelijk ik denk dat geschieden moet, en welke ik voornamelijk door overpeinzing, vergelijking, zamenvoeging en aftrekking, gevormd heb uit die, welke ik zoo even heb opgegeven, moet ik het een en ander vooraf laten gaan. Men heeft met grond opgemerkt, dat de regels van bijzondere soorten van Gedichten, en derzelver eigenschappen, meer genomen zijn uit de beste voorbeelden, die wij voor ons hebben, dan uit den aard van zulk eene soort van Dichtstukken, zoo als die door het gezond verstand en eenen goeden smaak in het afgetrokkene beschouwd

moet

moet worden. Van hier is het, dat Dichters menigmaal en veeltijds met regt klagen: « dat men hen ten onregte berispte, hunne stukken naar vorige modellen alleen beoordeelde, en alles afkeurde wat met dezelve niet overeenkwam. » Maar ook dit heeft plaats in het bepalen van het wezen der Poëzij. Velen hebben hunne beschrijving ingerigt naar hunne eigene verzen. RACINE is mogelijk hiervan niet vrij te spreken, wanneer hij de Dichtkunst *de taal der hartstogten* noemt. Anderen hebben mogelijk de natuur der Poëzij geschikt naar het heerschend kenmerk van die soort van Gedichten, welke hun *het meest* of somtijds *alleen* behaagden. Hoe velen klagen niet: « dat YOUNG hun somber en droefgeestig maakt. » Anderen wederom gevoelen de uitwerking, die een Dichtstuk hebben moet, alleen door zulk eene voorstelling, en hebben weinig of niets op met luchtige of naïve stukjes. Dan wat hiervan zij, hier worde ik ook mijne eigene zwakheid gewaar: gelukkig, dat het nog tijdig is, en dus eene vriendelijke waarschuwing, om in dit geval op mijne hoede te zijn.

Wanneer men derhalve regt over het wezen der Poëzij wil oordeelen, moet men niet alleen onder het oog hebben, de wezenlijke en algemeene kenmerken, welke in alle goede Dichtstukken, van welke soort ook, gevonden worden; maar men moet verder gaan, en zich *vooreerst* die eigen-

schappen in den hoogstmogelijken trap van volmaaktheid voorstellen; en *ten tweede*, zorgen, dat men alles in- en niets uit-sluit dat niet uitgesloten behoort te worden. Door deze zamenvoeging krijgt men een geheel, dat denkbeeldig is, maar echter even daardoor het ware, en mag ik zoo spreken, het volmaakte wezen der Dichtkunst volkomen uitdrukt. Dit geeft geene aanleiding om goede Dichtstukken te verkleinen, maar alleen om ze regt te beoordeelen, en ze in dien rang te zetten, waarin ze behooren geplaatst te worden. Hoe nader aan de volmaaktheid, hoe beter; en het is niet voorzigtig, aanleiding te geven, dat men algemeene gebreken tot verontschuldiging van de zijne kan aanhalen.

BATTEUX heeft, gelijk ieder weet, het wezen der Dichtkunst gesteld in *de navolging*. SCHLEGEL is de eerste geweest, die hem naauwkeurig wederlegd, en zijne gronden omver geworpen heeft. Men heeft te regt tegen hem aangemerkt, dat men, zijne gedachten volgende, verlegen is met de Ode, en dat hij-zelf zich op eene verbazende wijze heeft moeten wringen, om die daaruit af te leiden; in zoo verre zelfs, dat hij zich genoodzaakt vond te loochenen, dat de Ode dikwijls de uitdrukkingen der wezenlijke gewaarwordingen onzes harte zij, en te beweren, dat dezelve alleen in zich bevatte eene reeks van nagevolgde gewaarwordingen. Men heeft verder aangemerkt, dat

dit

dit gevoelen niet strookt met den regel van HORATIUS: *Si vis me flere, dolendum est ipsi tibi*,

[Wilt gij mij schreijen doen — eilieve! ween zelf eerst]

daar men dan alleen navolgen zou, wanneer men een ander niet wilde doen weenen: dat men, in tegendeel, zichzelve in de plaats stellende van dengenen, wiens droefheid men vertoonen wil, en zoo zijne droefheid voorstellende, dat de lezer mede weent, niet navolgt, maar zelf lijdt en zijne eigene gewaarwordingen gevoelen doet. Volgt iemand na, vraagt KLOPSTOCK, die zijn aandeel aan de droefheid van een' ander aan zijnen vriend verhaalt? — Ten besluite heeft men dit nog tegen zijn stelsel, dat men, hetzelve omhelzende, het Liergedigt geheel en al uit de Poëzij verbannen moet.

Ik zal mij niet bezig houden met andere gevoelens over het wezen der Dichtkunst aan te halen of te wederleggen. — Ik heb nog slechts deze aanmerking te maken: dat namelijk de uitdrukking van *werkelijke of nagevolgde gewaarwordingen* — *de zinnelijke uitdrukking van het schoone en goede*, — en de *verrukking*, door velen verwisseld en zonder onderscheid gebezigd wordt, daar echter deze drie denkbeelden van elkander verschillen, hoe na zij ook aan een grenzen. De uitdrukking toch van werkelijke of na-

 ge-

gevolgde gewaarwordingen, kan ook in Proza geschieden, en verschilt dus van de zinnelijke uitdrukking van het schoone en goede, als het geheel van zijn deel: men kan zich daarom geen bepaald denkbeeld maken van het wezen der Dichtkunst, door het geven van een kenmerk, hetwelk zoowel op de Proza past als op de Poëzij, tenzij men er iets bijvoege, waardoor het een bijzonder kenmerk wordt; en dit geschiedt, als men de uitdrukking bepaalt door ze eene zinnelijke uitdrukking te noemen: maar ook de verrukking kan niet anders beschouwd worden dan als de uitwerking van die zinnelijke uitdrukking, en kan dus op zichzelve geen onderscheiden en genoegzaam begrip van het wezen der Dichtkunst geven, daar zij ook uit andere oorzaken kan voortkomen; en hoe noodzakelijk zij ook in een Dichtstuk zij, zij is echter niet genoegzaam, zij dient slechts als een middel om andere vermogens der ziel aan het werk te helpen.

Naar mijn gering begrip, hetgeen ik door herhaalde overpeinzing verkregen heb, bestaat het wezen der Dichtkunst in *de hoogst mogelijke zinnelijke uitdrukking van werkelijke of nagevolgde gewaarwordingen, welker grond gelegen is in voorwerpen, welke wij kennen of welker aanwezen wij vermoeden, door middel der sprake, overeenkomstig haar oogmerk, en op eene wijze, dat daaruit de verrukking volgt,*

volgt, en de voornaamste krachten der ziel aan het werken raken. Mijne beschrijving is zeker wat lang, maar ik heb er niets kunnen afknibbelen, zonder haar te verminken.

Wil men mij tegenwerpen: « dat deze beschrijving eigenlijk past op die soort van Poëzij, welke men gewoonlijk *de hooge* noemt, »? dan antwoord ik hetzelfde, dat KLOPSTOCK antwoordde met betrekking tot zijne beschrijving; namelijk: « dat de aangename Poëzij veel van dit alles doen moet, schoon in een minderen trap, wanneer zij den naam van *Proza in voetmaat* niet verdienen wil. » Ik zie ook wel vooruit, dat vele, bijzonder middelmatige Dichters, die geheele boekdeelen geschreven hebben zonder een Gedicht te maken, het zeer op mij zullen geladen hebben; maar ik denk, als mij die vrees bekruipt, altoos: ik schrijf over de Dichtkunst en niet over Dichters.

Dan ik moet echter het een en ander over mijne beschrijving zeggen. *Vooreerst* onderscheidt zij de Dichtkunst niet alleen van alle andere schoone kunsten, maar ook in het bijzonder van de Welsprekendheid. Zij bevat, *ten tweede*, al de takken der Dichtkunde, welke men altoos met regt daar onder gebragt heeft. En *eindelijk* is zij de bron, waaruit al de algemeene regelen der Dichtkunst gemakkelijk kunnen worden afgeleid, hetzij zulks meer onmiddellijk, hetzij door gevolgtrekkingen geschiedde. En in zoo ver ten minsten

staan is zij de grond, waarop ik in deze verhandeling bouwen kan, en zij behelst dus de algemeene beginsels, waaruit ik verder zal moeten redeneren.

Ik heb, vooreerst, aangemerkt, dat mijne beschrijving de Dichtkunst onderscheidt van alle andere kunsten en wetenschappen. Dit behoeft geene verdere opheldering, bijaldien men slechts opmerkt, dat deze allen zich of niet van de spraak bedienen, of zich alleen met het ware bezig houden, of ten minste op het verstand alleen werken. Dan de Welsprekendheid is, om zoo te spreken, de nuançe tusschen het Proza en de Poëzij; echter wordt ook het onderscheid tusschen deze beide door mijne beschrijving aangewezen.

De Welsprekendheid gebruikt ook, het is waar, den zinnelijken uitdruk; zij bedient zich zelfs van eene zekere maat, doorgaans bekend onder den naam van *numerus oratorius*; maar zij bezigt nimmer de hoogstmogelijke zinnelijke uitdrukking. Dan, om dit klaar te maken, moet ik vooraf over de zinnelijke uitdrukking het een en ander zeggen.

Eene rede wordt zinnelijk genoemd, wanneer zulke uitdrukkingen worden uitgekozen, welke eene verscheidenheid van kenteekenen op eenmaal in de gedachtenis terug brengen, om ons het bedoelde levendiger te doen gewaar worden als

het

het teeken. Hierdoor wordt onze kennis beschouwend. De voorwerpen worden aan onze zinnen als onmiddellijk voorgesteld, en de laagste krachten der ziel worden bedrogen, terwijl zij, in plaats van de teekenen, de zaak zelve meenen te zien (*a*). Men noemt echter eene zinnelijke kennis niet alleen die, welke van de uitwendige zinnen wordt ondervonden, maar in het algemeen geeft men den naam van *zinnelijk* aan de kennis, zoo dikwijls wij eene groote menigte kenteekenen van een voorwerp ontdekken, zonder dezelve duidelijk uit elkander te kunnen zetten (*b*); en in dien zin kan men zeggen: « dat er een tweederlei zinnelijk is; het eene alleen voor de uitwendige, en het andere voor de inwendige gewaarwording », of, zegt SCHLEGEL, zoo het mij geoorloofd is dus te spreken, voor de zinnen der ziel, dat is, de hartstogten.

Maar daarenboven heeft het zinnelijke zijne trappen. Het is of *ten deele* zoodanig, en in een hoogen trap duidelijk — en van dit zinnelijke bedient zich de Welsprekendheid; of *volkomen*, en dit heeft plaats, wanneer eene gedachte door derzelfs teekenen de uitwendige gewaarwording op eene aangename wijze roert; dan de beeldtenissen en

(*a*) Zie MOS. MENDELS., *Philos. Schr.*, Th. II §. 120.

(*b*) Ald. §. 105.

en de verbeeldingskracht in beweging zet; het inwendig gevoel opgetogen houdt, en het hart aan deszelfs teederste zijde aanroert; dit is het zinnelijke der Dichtkunst (a), en daarom noemde BAUMGARTEN een Gedicht *sensitiva oratio perfecta*.

Verder zijn de grenzen der Welsprekendheid veel nauwer bepaald dan die der Dichtkunst. Zij bedient zich nimmer van gewaarwordingen, welke hunnen grond hebben in onderwerpen, welker aanwezen wij slechts vermoeden, maar is altijd bezig met voorstellingen der wezenlijke waarheid; de denkbeeldige is buiten haar bereik. Een redenaar ziet, beoordeelt en gevoelt, wat voor hem ligt. Een Dichter, daarentegen, wordt levendiger aangedaan door zijn voorwerp, geraakt in verrukking, en ontleent niet zelden zijne treffendste voorstellingen van de denkbeeldige waarheid (b). Een Redenaar vindt het interessante van zijn voorstel in de stoffe zelve die hij bearbeidt, en daarom heeft hij minder voorwerpen. Een Dichter kan een op zich zelf gering voorwerp van aangelegenheid doen zijn, door het vuur van zijne gewaarwording, de levendigheid zijner verbeelding,

(a) Zie RIEDEL, *Theorie*, s. 26.

(b) Ik heb onnoodig geacht dit in het bijzonder te betoogen. Dit wordt zoo algemeen erkend en beoefend, dat het van niemand zal worden tegengesproken.

ding, en het bijzonder oogpunt waaruit hij zijn voorwerp beschouwt. De Dichtkunst derhalve is *en* zinnelijker in de uitdrukking *en* rijker in stof (*a*). Ik zal hier nu niet meer van zeggen, daar ik het een en ander nader zal moeten ontwikkelen in de behandeling der algemeene regelen, die de Dichtkunst voorschrijft. Hetgeen ik gezegd heb voldoet hier tot mijn oogmerk.

Het tweede, dat ik van mijne beschrijving heb opgemerkt, is, dat mijne beschrijving in zich sluit alle soort van Dichtstukken, en dat zij derhalve algemeen is. — Ik wil er dit mede zeggen, dat men een Dichtstuk toetsende aan mijne beschrijving, weten kan, of het waarlijk Poëzij is; en dat men daar onder begrijpen kan zulke Dichtstukken, welke door lieden van oordeel en smaak altoos voor zoodanig erkend zijn, schoon ze van sommigen uit den rang van Dichtstukken zijn uitgeworpen. Elk ziet dat ik het oog heb op het *Lierdicht*. Dan hiervan straks nader.

Eindelijk geeft mijne beschrijving op, de algemeene regelen der Dichtkunst; dan dit behoort tot mijne derde Afdeeling.

Maar welke zijn nu de eigenaardige voorwerpen der Dichtkunst? Ik antwoorde: Alles wat door de spraak zinnelijk, volkomen en overeenkomstig hare

(*a*) Verg. SULZER, *Theorie*, Art. DICHTKUNST.

hare oogmerken kan worden voorgedragen, is een geschikt onderwerp voor de Dichtkunst. SULZER bedoelt, denk ik, in de zaak hetzelfde, wanneer hij zegt (a): « Het onderwerp der Dichtkunst, of de stof die zij bearbeidt, is elke voorstelling van den geest, die klaar genoeg is, om onder uitdrukking der spraak te vallen, en interessant genoeg is, om de gemoederen der menschen in te nemen. » Ik heb er alleen bijgevoegd: *overeenkomstig hare oogmerken*, zoo, omdat ik dit denkbeeld naauwkeuriger vond dan alleen het denkbeeld van interessant, hetwelk daarenboven daar onder begrepen is, als ook, om volgens mijne, in het eerste deel dezer Verhandeling gelegde, grondbeginselen te spreken.

Men kan hieruit nu wel eenige gevolgen afleiden. Men kan, bij voorbeeld, zeggen: « dat niets een voorwerp der Dichtkunst zijn kan, dan hetgeen waarvan zich onze ziel een duidelijk begrip maken kan; daar, buiten dit, toch de gevoelige gewaarwording, de levendige verbeelding, en de zinnelijke uitdrukking onmogelijk is. » — Men kan verder zeggen: « dat voorwerpen, welker deelen alle eensoortig en elkander zinnelijk gelijk zijn, geen geschikte onderwerpen voor de Poëzij zijn, uit hoofde dat ze ons niet genoeg bezig houden, en

(a) Ter even aangeh. pl.

en daardoor de verlustiging niet kunnen veroorzaken; schoon ook hiervan uitgezonderd moeten worden zulke voorwerpen, waarin het denkbeeld van gelijkheid met het denkbeeld van schoonheid zich vermengt. Dit alles, zeg ik, kan men nader ontwikkelen, verder uitbreiden; maar echter schijnt het mij, dat eene algemeene nadere bestemming des onderwerps eene inbreuk is op de vrijheden en regten van den Dichter (a). Onder de geschikte onderwerpen van de Dichtkunst behooren dus, volgens het onderrigt van een ervaren Kunstregter, alle schoonheden der natuur; de gansche heerlijkheid der schepping; de zamenhang van het onafmetelijk wereldgebouw; de besluiten Gods en zijne oneindige eigenschappen; alle neigingen en hartstogten onzer ziel, en eindelijk, onze fijnste gedachten, gewaarwordingen en besluiten. Tegen deze verklaring heb ik niets te zeggen. De opgetelde voorwerpen zijn alle voorwerpen voor den Dichter, hetzij ze werkelijk, hetzij ze denkbeeldig bestaan (b). Een Dichter heeft alleen zorg te dragen, dat zijne denkbeeldige waarheden geene tegenstrijdigheden in zich bevatten. Alles wat hier-

over

(a) Verg. *Literatur-briefe*, Th. V s. 142.

(b) Zie MOZES MENDELS., *Philos. Schrift.*, Th. II. s. 121, en verg. ook BODMERS *Critis. Betracht. über die poëtischen Gemählde der Dichter*, *Abschn.* III. s. 52 en volg.

over verder aan kunnen gezegd worden, wordt onder het aangewezene begrepen. Een Dichter derhalve heeft vrijheid, om alle soort van voorwerpen te behandelen, zoo lang men hem niet aanwijze, dat zijn onderwerp in zich zelf ongeschikt zij om zinnelijk te worden voorgesteld en eene nuttige verlustiging voort te brengen.

Maar, zal men zeggen, dit is geene volle beantwoording der vraag. — Dit erken ik; maar ik beweer tevens, dat dezelve niet anders kan of moet beantwoord worden. Wil men door eigenaardige voorwerpen der Dichtkunst dezulken alleen verstaan, welke de Dichtkunst *alleen* kan voorstellen, zoude men wel sommige van deze onderwerpen verkrijgen, maar niet allen; of den Dichter een klein veld overlaten, en hem met regt over Dwingelandij doen klagen.

Eéne vraag kan ik hier echter niet onaangeroerd laten. Ik heb reeds te voren opgemerkt, dat LESSING de grenzen der Dichtkunst en der Schilderkunst heeft willen aanwijzen. Zijn gevoelen komt over het geheel hier op uit: « Handelingen zijn de eigenlijke voorwerpen der Dichtkunst. Zij gebruikt woorden, die op elkander volgen en niet tegelijk aanwezig zijn. Lichamelijke schoonheden zijn de eigenaardige voorwerpen der Schilderkunst; daar zij niet door opvolging, maar door eene gelijktijdige vertooning aller deelen werkt. Een Dichter kan de bijzondere deelen die het

het geheel uitmaken, niet voorstellen, dan door opvolging van denkbeelden; maar de natuurlijke eigenschap eener handeling is ook, dat zij bestaat uit opvolgingen: doch zoo is het niet met lichamelijke schoonheid; daarin ziet men alles in eens, of liever, de opvolging is zoo snel, dat men die niet gewaar wordt. Maar wanneer die opvolging zoo langzaam is, dat men die bemerkt, dan geeft dit een noodzakelijk gebrek: men vergeet dikwijls de eerste deelen, terwijl ons de laatste worden voorgesteld, en dus verdwijnt de schoonheid van het geheel (*a*). » De Dichtkunst werkt derhalve in den tijd; de Schilderkunst, in de ruimte. Alles derhalve komt ook hier op uit, dat de beschrijvende Dichtkunst niet veel zeggen wil.

Alles te zeggen, wat hierover kon worden aangemerkt, duldt mijn bestek niet. Het een en ander zij genoeg. LESSING vergelijkt ten onregte kleur en verwen in de Schilderkunst met de woorden in de Poëzij. Deze laatste zijn over het algemeen willekeurige teekenen, die geene eigenlijke betrekking hebben tot de zaak die voorgesteld wordt, maar alleen werken door de kracht, die zij verkregen hebben door het gebruik, om denkbeel-

(*a*) Zie zijnen *Laökoon*, s. 153, 166, 167, hoewel hij ook op eene andere plaats erkent: « dat de Dichtkunst lichamelijke schoonheden schilderen kan. » Verg. ook RIEDEL, *Theorie*, s. 19 not. (*o*).

beelden op te wekken. Dit is geheel anders in Schilderkunst en Beeldhouwerij. Maar daarenboven kan de Dichtkunst ook in de ruimte werken, door dat haar spraak *zinnelijk* is; zij brengt zoo vele kenteekenen eener zaak tegelijk voor de oogen, dat men de zaak zelf in plaats der kenteekenen meent te zien. Zij veroorzaakt dus eene volkomene aanschouwende kennis. Dit leert de ondervinding. Het beeld eener lichamelijke schoonheid kan door de Dichtkunst zoo voorgesteld worden, dat men hetzelve in zijne verbeelding waarlijk op eens zie. Zijn er voorbeelden van beschrijvingen, waarin de opvolging zoo langzaam is, dat zij al te zeer bemerkt wordt, en de schoonheid van het geheel niet kan gevoeld worden, dit moet aan den Dichter en zijne gebreken, niet aan de Dichtkunst worden toegeschreven. Is de opvolging altoos sneller in de Schilderkunst, dan is dit slechts een bewijs, dat de Schilderkunst hierin iets heeft boven de Dichtkunst; schoon het aan den anderen kant ook waar is, dat in alle stukken van Schilderkunst en Beeldhouwerij de opvolging niet even snel is: te weten, in stukken, welke zoo groot zijn, dat men buiten staat is om het geheel met een opslag van het oog te kunnen overzien; en niemand zal echter beweren, dat zulke stukken geene geschikte onderwerpen voor de Schilderkunst zijn. De zaak is, ten besluite, deze: Een Dichter moet zorg

dra-

dragen, dat hij de opvolging zijner denkbeelden in de voorstelling van lichamelijke schoonheden niet te langzaam doe voortgaan; en dit kan hij voorkomen door eene volkomene zinnelijke uitdrukking en de vermijding van alle langdradigheid (a).

Ik herhaal dan wederom: alle voorwerpen, welke zinnelijk kunnen worden uitgedrukt, en dit overeenkomstig de oogmerken der Dichtkunst, zijn, geschikte onderwerpen voor de Poëzij. Dit vloeit uit het wezen der Dichtkunst. En hoe zal men die onderwerpen nader bepalen, daar de schatkamer, waaruit ze genomen worden, voor ons begrip geene grenzen heeft. Al wat men hier doen kan, is, dat men eenige algemeene kenmerken geve van zulke voorwerpen, welke niet geschikt zijn;

(a) Die hierover nog het een en ander wil hebben aangemerkt, wijze ik naar HERDER, *kritische Wälder, Erstes Waldchen*, s. 195 en volg. En wanneer POPE van de beschrijvende Poëzij zegt, dat het is *a composition as absurd as a feast made up of sauces*, [zoo zot, als eene maaltijd van enkel sausen], veroordeelt hij daardoor alleen zulke gedichten, welke niets anders dan beschrijvingen in zich bevatten, maar niet zulke, in welke lichamelijke schoonheden tusschenbeide worden voorgesteld. In welken rang bloote beschrijvingen behooren geplaatst te worden toont WARTON aan, *Essay on Pope*, p. 49.

zijn; schoon dit tevens zeer grenzend is aan het geven van algemeene regelen.

Men zou de vraag: welke de geschikte voorwerpen zijn der Dichtkunst? volledig kunnen beantwoorden, als men de algemeene regelen had opgegeven. Alle voorwerpen toch, die niet in staat zijn om eene nuttige verlustiging voort te brengen, zijn geene geschikte onderwerpen. En wat er vereischt wordt om die nuttige verlustiging dichterlijk daar te stellen, wordt aangetoond door de algemeene regelen.

Laat ons echter, om hier niet geheel ledig te staan, het een en ander opgeven. Men herhale hier ook, hetgeen wij te voren (*a*) hebben gezegd; en men voege er bij: 1) dat geene wiskundige waarheden met haar betoog (*demonstratie*) dichterlijk kunnen worden uitgevoerd, om reden, dat een voorwerp, dat bevallen en verlustigen zal, niet hoogstduidelijk moet worden voorgesteld; maar dat er alleen noodig is eene vruchtbare en uitgebreide klaarheid (*b*); 2) dat voorwerpen, welke niet dan door afgetrokken of algemeene termen kunnen uitgedrukt worden, geene voorwerpen zijn voor de Dichtkunst. En waarom niet? « Omdat, » zegt HOME, (*c*) « zulke voorstellingen gelijk zijn aan

(*a*) Bl. 128 en 129.

(*b*) Zie *Literatur-briefe*, Th. XIII §. 21.

(*c*) *Elements of Criticism*, Vol. I p. 238. 239.

dan wiskunstige teekenen; en daarom alleen geschikt zijn om onze gedachten op eene zaamgetrokkene wijze uit te drukken: daar integendeel beeldtenissen, welke het leven aan de Poëzij geven, niet kunnen worden vertegenwoordigd in eenen zekeren trap, dan door het invoeren van bijzondere voorwerpen." Men zondere echter hiervan uit zulke algemeene termen, welke, schoon zij de voorwerpen niet volkomen zinnelijk voorstellen, echter door het gebruik die kracht oefenen, dat zij dezelfde uitwerking veroorzaken, welke eene levendige en volkomen zinnelijke vertegenwoordiging zoude hebben voortgebragt (a). Maar deze aanmerking, over de noodzakelijkheid om algemeene termen te vermijden, is ook een algemeene regel der Dichtkunde. 5) « Een voorwerp van afgrijzen, » zegt dezelfde Schrijver, « is ongeschikt om door de Dichtkunst behandeld te worden (b). » Hoe levendig die beschrijving ook zij,

(a) Wanneer men deze aanmerking naauwkeurig gadeslaat, zal men geene tegenstrijdigheid vinden tusschen hetgeen ik heb aangemerkt, en hetgeen geleerd wordt door den Schrijver van het *Essay on sublime and beautifull*, Part. V.

(b) Zie HOME, *Elem.*, Vol. II p. 366 en volg. LESSING heeft zelfs gedacht, dat de Ouden geene Furiën hadden afgebeeld; zie zijnen *Laökoon*, s. 16 en volg. Ook WINCKELMAN, *Versuch einer Allegorie*,

zij, het vermaak, daardoor veroorzaakt, kan niet opwegen tegen de walging die zij geeft. Voorbeelden hiervan vindt HOME; in MILTONS schilderij van de zonde; in het karakter van JAGO, in SHAKESPEARS *Othello*; en in de Harpeijen van VIRGILIUS. Zoo deze aanmerkingen gegrond zijn, steunen zij zeker op dit beginsel, dat de beschouwing van zulke voorwerpen meer verdriet dan vermaak aanbrengen, en dit altijd zoodanig, dat de kunstige hand die ze voorstelt niet in staat is, het afgrijselijke er uit weg te nemen. Men bevestigt hetzelfde omtrent het walgelijke en ontzettende in den hoogsten graad (*a*).

Men voege hier 4) bij, dat voorwerpen, welke in het geheel niet interessant zijn, geene geschikte onderwerpen voor de Dichtkunst zijn: deze toch kunnen niet verlustigen, doordien zij de neiging ter bezigheid niet opwekken (*b*); men blijft bij derzelver beschouwing ledig en werkeloos, en men wordt daardoor verdrietig. Een voorbeeld hier- van

rie, s. 30 en volg. — Dit is echter niet zoo; zie RIEDELS *Theorie*, s. 136. Hoewel het zeker is, dat dergelijke hatelijke afbeeldingen zeldzaam zijn, en in getal bij de aangename en bevallige op verre na niet halen kunnen, en de Ouden het aangename altoos stelden boven het hatelijke en onaangename.

(*a*) Zie *Literatur-briefe*, Th. V. s. 98 en 104.

(*b*) Verg. DU BOS, *Reflect.*, Vol. I p. 52, en BREITINGER, *Critische Dichtkunst*, Th. I § 81, 82.

van, kan ik opgeven in TASSO's *Verlost Jeruzalem*, over het geheel beschouwd. De ijver voor de Kruistogten, en tot de verovering van het heilige Land, is bij ons uitgebluscht, en wij beschouwen dien meer als de uitwerking der grove bijgeloovigheid, als wij ze over het algemeen, — en als blijken van de slinksche streeken van het Roomsche Hof, als wij ze staatkundig beschouwen: zij verdienen derhalve meer onze verontwaardiging, dan onzen lof; maar even daardoor intresseeren ze ons niet meer. TASSO's Heldendicht kan derhalve over het geheel (ik spreek niet van de schoonheden der bijzondere deelen), en wat het hoofd-onderwerp en oogmerk betreft, niet meer interessant zijn. Het ontzet van Leiden treft eenen Hollander veel meer, dan het verlossen van Jeruzalem; de stroomen bloeds, voor Jeruzalem vergoten, staan in geene de minste evenredigheid met de waardij der onderneming; elke vallende held sterft voor hem ontijdig, en ik ben verzekerd, dat TASSO nimmer eenen kruistogt tot het onderwerp van zijn Heldendicht zoude genomen hebben, bijaldien hij in de achttiende eeuw geleefd had. — Het is zoo, deze aanmerking had in zijnen tijd geen plaats; men zag toen met andere oogen; maar dit neemt niet weg, dat ik echter hieruit een voorbeeld nemen kon, daar men toch heden zoo niet denkt als voor eenige eeuwen, en men zich zelfs niet in dien

tijd en denkwijze kan stellen zonder eene onaangename aandoening gewaar te worden. Met HOMERUS en VIRGILIUS is het geheel anders gesteld. De gevolgen des toorns en de vruchten der zelfverloochening zijn en blijven altoos belangrijke voorwerpen; even als de val van den eersten mensch, en de verlossing, voor een Christen altijd voorwerpen blijven, welke hem nimmer te veel kunnen bezig houden. Men verwissele echter in TASSO het interessante van het geheel niet met het interessante der deelen. Vele zijner helden houden ons aangenaam bezig; zijne karakters zijn wel uitgevoerd, en in dit opzigt zal hij altoos met smaak en bewondering gelezen worden.

Men ziet uit deze aanmerkingen, bij welken er kortheidshalve geene meer gevoegd worden, dat alles wat hier gezegd is gevoegelijk kan gebragt worden tot de algemeene regelen, en dat men derhalve over het geheel geene andere kenmerken kan opgeven van de geschiktheid of ongeschiktheid der voorwerpen voor de Poëzij, dan de zinnelijke uitdrukking overeenkomstig het oogmerk der Dichtkunst. Elke nadere bepaling toch is een regel voor de keuze van den Dichter; en elke regel voor zijne keuze wordt opgemaakt uit de algemeene oogmerken der Dichtkunst, of, hetgeen hetzelfde is, uit haren eersten algemeenen regel. Dit alles hangt zoo naauw aan elkander, dat men het naauwelijks afzon-

zonderlijk behandelen kan, wil men niet in beide gebrekkig of overtollig door herhalingen zijn. Alle onderwerpen, welke overeenkomen *met* en behandeld worden *naar* de algemeene regelen der Dichtkunst, zijn geschikte onderwerpen voor de Dichtkunst, en bij gevolg kunnen ook geene voorwerpen, welker behandeling in zich zelf niet met zich brengt eene overtreding van deze algemeene regelen, aan den Dichter ontnomen worden. Doch ik mag hierbij niet langer blijven staan.

Maar schoon ik dus den Dichter bijna geene grenzen voorstelle, en dus sommigen mogelijk daardoor te toegevend schijnen zal, heb ik echter nog eenige aanmerkingen over de zijde, van welke een Dichter slechts zijne voorwerpen vertoonen mag, die mij, hoop ik, met hen wederom bevredigen zullen. Elk onderwerp heeft, in het afgetrokkene beschouwd, zijne verscheidene zijden; en deze verschillen onderling zoo, dat ze door de bijzondere vermogens onzer ziel alleen, en niet alle door allen kunnen beschouwd worden. Ik beschouw geen boom door redekaveling, zoo min als ik een besluit kan maken door mijne verbeelding. Die zijde van een onderwerp, welke alleen door redekaveling, door het trekken van besluiten, enz. kan waargenomen worden, komt niet onder het oog der zinnelijke gewaarwording, maar behoort tot het verstand. Het is zoo, vele onderwerpen worden van verschillende zijden tegelijk be-

beschouwd; maar dan is die beschouwing, mag ik mij zoo uitdrukken, eene gemengde, eene zamengestelde beschouwing, die veroorzaakt wordt door de gelijktijdige werking onzer zinnelijke en redelijke vermogens: waarin even zoo min zwarigheid is, als dat men iets hoort en ziet tegelijk; schoon het tevens waar is, dat het iets anders is, te zien, en iets anders te hooren. Deze zamengestelde beschouwing heeft daarenboven hare nuttigheid, daar zij den geheelen mensch meer bezig houdt, dan elk van die beschouwingen afzonderlijk doen kan. Wij behooren hier tevens onder het oog te houden, dat eene bloote redelijke beschouwing nimmer de zinnelijke gewaarwording kan voortbrengen; maar dat integendeel de zinnelijke, wanneer zij haren genoegzamen trap heeft, de redelijke tot haar gevolg heeft; en derhalve den geheelen mensch aan het werken helpt, zijne zielsvermogens allen in beweging zet, en hem op eene verlustigende en nuttige wijze bezig houdt. De nuttige verlustiging toch wordt dan geheel veroorzaakt, wanneer de geheele machine (men verleene mij de vrijheid om mij zoo eens uit te drukken) bezig gehouden wordt, en dit geschiedt niet, als alleen het verstand werkt en de overige vermogens rusten; maar dit geschiedt dan voornamelijk, wanneer wij zulke gewaarwordingen ontvangen, welke door onze redelijke vermogens als goed, en door onze zinnelijke als schoon, aan-

aangenaam en verlustigend erkend worden.

De Dichtkunst kan derhalve tot hare onderwerpen verkiezen, zulke die alleen tot de zinnelijke gewaarwording behooren. Deze toch binnen hare grenzen, overeenkomstig de Poëzij, bepaald, brengen wel onmiddelijk de verlustiging, maar ook altoos middelijk, of van ter zijde, eenige nuttigheid aan. Maar die gewaarwordingen, welke geheel redelijk zijn, kunnen door haar nimmer gebezigd worden, omdat die de zinnelijke gewaarwordingen nimmer kunnen voortbrengen, en dus in den eigenlijken zin van het woord nimmer in staat zijn om te verlustigen. Dan vele van die voorwerpen kunnen door eene zamengestelde gewaarwording worden gekend. Men ziet ze, om zoo te spreken, van beide zijden te gelijk; en zulke voorwerpen zijn ook geschikte onderwerpen voor de Dichtkunst op tweederlei wijze. *Vooreerst*, dan, wanneer de Dichter die zoo voorstelt, dat beide zijden te gelijk en even sterk worden vertoond, zoodat de een de andere niet verdonkere, maar dat ze elkander integendeel behulpzaam zijn; en *ten tweede*, wanneer de Dichter de zinnelijke zijde zoo voorstelt, dat die de grootste kracht moet oefenen, en, als het ware, haar licht doet vallen op die zijde, die alleen redelijk kan beschouwd worden; zoodat de redelijke vermogens gemakkelijker werken, dan zij, zonder dit, zouden hebben kunnen doen; ja zelfs

dan,

dan, wanneer de zinnelijke gewaarwording zoo sterk is, dat zij tot de ziel doordringt; in welk geval men alleen zoude kunnen zeggen, dat de Dichter niet van noode had, zijn onderwerp van twee zijden te vertoonen, en zich eenigzins aan overtolligheid schuldig maakte.

Maar zulke voorwerpen zijn geene onderwerpen, geschikt voor de Dichtkunst. *Vooreerst*, wanneer ze worden voorgesteld, zoo, dat de redelijke zijde (mag ik mij dus uitdrukken) de geheele aandacht naar zich trekt, en dus het verstand alleen bezig houdt; maar ook, *ten tweede*, wanneer de redelijke zijde dient om de zinnelijke minder zigtbaar te maken, en zich dus de grootste heerschappij aanmatigt; hetgeen dan plaats heeft, wanneer een voorwerp onmiddelijk aan het verstand, en slechts van ter zijde aan de zinnelijke gewaarwording wordt voorgesteld. Waaruit dan van zelf volgt, dat alle voorwerpen, welke of geheel niet aan de zinnelijke gewaarwording kunnen worden voorgesteld, of niet dan op eene wijze waardoor de zinnelijke door de redelijke onderdrukt wordt, in het geheel niet door de Dichtkunst kunnen behandeld worden.

Maar is het nu nog noodig, iets te zeggen over het verschil, of een Leergedicht Poëzij zij? Elk ziet terstond, dat de vraag daarvan afhangt, of men zeggen kan, dat leeringen zinnelijk kunnen worden voorgesteld? of, (gelijk zich zeker Schrijver uitdrukt,)

drukt,) een Leerdichter in staat, zij den Dichter in de deelen der Wijsbegeerte te lokken (a)? Elk weet hoe BATTEUX er over dacht, en, ingevolge zijne beginselen, er over denken moest. Dan mijne gelegde beginsels zijn genoegzaam tot wederlegging. DUSCH (b) heeft ook dit stuk breedvoerig behandeld, en ik heb geen lust om hem uit te schrijven: evenwel dien ik het een en ander te zeggen. Mijn beste argument echter zal proefondervindelijk zijn.

Men onderscheidt het *Leergedicht* van de Leerode, en dit eens door dezelfde kenmerken, door welke de Ode zich van alle andere soorten van Poëzij onderscheidt. UZ heeft in Duitschland vele schoone *Leer-oden* gegeven, onder welke de *Theodicée* voor de uitmuntendste gerekend wordt.

Dan men heeft in Duitschland over het Leergedicht zeer verschillend gedacht. Die het al niet geheel wilden verwerpen, deden gelijk HERDER, en hielden staande, dat men geen wijsgeerige of dichterlijke ster van de eerste grootte behoefde te zijn, om een Leerdichter te wezen. Sommigen hebben alleen uit partijdigheid dus geoordeeld, omdat men dezen of genen, die in dat soort van Ge-

(a) Zie *Literatur-briefe*, Th. VIII s. 214.
(b) *Briefe zur Bildung des Geschmacks*, Th. II, 1e, 2e en 3e brief.

Gedichten uitmunkte, niet verdragen kon (*a*).

Ik zal mij in dit geschil niet inlaten. Het is alleen genoeg, dat men zich mijne gelegde beginselen herinnere, en dan vleije ik mij, dat een proefondervindelijk bewijs genoeg van kracht zal zijn ter overtuiging, dat een Leergedicht waarlijk Poëzij kan zijn. Juffr. VAN MERKEN leert ons, dat de rijkdom als zoodanig geen waar genoegen geeft; dat alles, wat duur betaald wordt, even daardoor juist niet beter aan het oogmerk beantwoordt, dan hetgeen men zich met geringe kosten verzorgen kan. Dit doet zij ons zinnelijk gewaar worden, door ons zulke bijzondere voorwerpen voor te stellen, die onze zinnen treffen, en welke tevens de hoogere vermogens onzer ziel aan het werken helpen, om hare leeringen aan te nemen, en er een behagen in te vinden.

Wat schenkt de rijkdom haar bezitters op deze aard?
Een huis, een hand vol gouds, is dit uw wenschen waard?
Doet dit met zoo veel krachts naar zijn bezit u haken?
Dekt dan de ruwe pij zoo warm niet als scharlaken?
De nijvre werkman wordt door koude minst geraakt.
Van weinig houts wordt een verwarmend vuur gemaakt.

Zoo hier geene zinnelijke voorstelling en uitdruk-

(*a*) Zie de *Bibliothek der schönen Wissenschaften*, door KLOTZ uitgegeven, B. I st. III bl. 68.

drukking is (*a*), die tot in de ziel doordringt, haar op eene bevallige wijze bezig houdt, en tevens de waarheid in een helder licht stelt, zoodat ze gezien, gevoeld en bemind wordt, heb ik geen het minste gevoel van de dichterlijke schoonheid. Meer dergelijke voorbeelden vindt men in datzelfde Dichtstuk in overvloed.

Maar vooral heeft mij altoos getroffen die kunstige en allerzinnelijkste beschrijving van de Goddelijke Alomtegenwoordigheid in het Boek der Psalmen (*b*). Ik zal de plaats niet uitschrijven, omdat ze aan elk bekend is en in het geheugen ligt. Stel nu, dat een Leergedicht over de Goddelijke eigenschappen in zulk eenen smaak vervaardigd was, zoudt gij het den naam van een Dichtstuk durven weigeren?

Uit zulke proeven, denk ik, wordt het allerbest bewezen, dat een Leergedicht waarlijk Poëzij kan zijn (*c*). Wil men nu hieruit deze gevolgen trekken, dat vele Leergedichten allergebrekkigst zijn; dat vele leeringen dikwijls in het geheel niet zinnelijk worden uitgedrukt; dat een Leergedicht de grootste zorgvuldigheid vereischt; dat een Leer-

(*a*) *Nut der Tegensp.*, bl. 9 en 10.

(*b*) *Ps.* CXXXIX.

(c) Men vindt ook eenige middelen om een leerstellig stuk dichterlijk belangrijk te maken, bij DU BOS, *Reflect.*, Tom. I sect. IX.

Leerdichter veel Poëtisch genie moet bezitten, om in een geheel gedicht de zinnelijke uitdrukking zoo te behouden, dat zij er heerschend in zij? ik heb er niets tegen. Hoe strenger wij ook hierin zijn, hoe beter. Maar wij moeten Wetgevers blijven, en geen Dwingelanden worden. Men doet kwalijk, wanneer men deze of gene plaats uit zijn verband wilde halen, en, zonder te letten of het redelijke met het zinnelijke vereenigd is, eenig gedeelte alleen daarom zoude veroordeelen, omdat zij de redelijke zijde van een voorwerp vertoonde. Dit blijkt ook uit mijne gelegde beginselen; waar men bijvoegen kan, dat zulk eene plaats somtijds dient ter voorbereiding voor de zinnelijke uitdrukking, en er volstrekt noodig is. — Ik heb, denk ik, genoeg gezegd over het *Leergedicht*.

Maar er is nog iets, hetgeen ik hier kon en diende te behandelen, te weten: of de Bijbelsche Geschiedenissen geschikte onderwerpen zijn voor de Dichtkunst. Wij hebben den Dichter niet besloten binnen den kring der werkelijke waarheid; maar wij hebben hem ook dien der denkbeeldige toegestaan. Nu zoude de vraag zijn: of van deze algemeene toestemming in de behandeling der Bijbelsche geschiedenissen geene uitzondering diende gemaakt te worden? En in dat daglicht de zaak beschouwd zijnde, behoort de vraag zekerlijk hier ter plaatse.

Het is zeker, dat de Geschiedenis op zich-zelf aan-

aangemerkt, d. i. als een bloot verhaal van gebeurde zaken een geschikt onderwerp voor de Poëzij is. Men weet, hoe laag er altoos gevallen is op bloot geschiedkundige Gedichten; zelfs op LUCANUS, die anders zekerlijk zijne eigene schoonheden heeft. Men weet, hoe vele Dichters zich uit dien hoofde in de behandeling van geschiedkundige onderwerpen gedragen hebben. Men heeft hun dit toegegeven, voornamelijk, als de geschiedenis, die zij tot hun onderwerp genomen hadden, eenige eeuwen vroeger geheurd was, dan de tijd waarin zij schreven; ja men heeft hun daaruit een regel voorgeschreven, er anderen bijgevoegd, en, onder beding van derzelver stipte onderhouding, den Dichter ook toegestaan, onderwerpen uit de geschiedenis te behandelen, zoodat niemand met grond twijfelen kan, of wel de geschiedenis, op zulk eene wijze behandeld, een onderwerp voor de Dichtkunst zij. Dan de vraag is, of men dezelfde toegevendheid omtrent hen gebruiken mag, wanneer zij tot hun onderwerp dit of dat gedeelte der Heilige Geschiedenis nemen; daar het toch zeker is, dat men de waarheden van onzen waardigen Godsdienst, die veelal geschiedkundig zijn voorgedragen, met de uiterste omzigtigheid behandelen, en zijn vernuft in deszelfs spelingen, uit eerbied, bedwingen moet. Deze vraag raakt, in den sterksten zin, MILTON en KLOPSTOCK, en, in eenen minderen trap,

HOOGVLIET, STEENWIJK, BODMER, WIELAND, LAVATER, en in het gemeen allen, die stukken der Heilige Geschiedenis met voetmaat en rijm niet slechts voorzien, maar die ze waarlijk dichtkundig behandeld hebben. De *Messias* van KLOPSTOCK, een meesterstuk van genie en dichtkunst, is deswegens door sommigen, en onder anderen door J. M. GESNER (*a*), berispt; en wie zal zeggen, dat hij niet somtijds te ver gegaan is. Maar dit doet de vraag niet af, die niet uit het misbruik alleen kan beantwoord worden, maar over welke men dan eerst met grond kan oordeelen, wanneer de zaak in haren waren aard beschouwd is.

Elk moet erkennen, dat het behandelen der Heilige Geschiedenissen nimmer te omzigtig geschieden kan. De Dichter is hierin zeker meer bepaald, dan in onderwerpen uit de Ongewijde Historie genomen. Hierin kan hij zijne verbeeldingskracht den ruimen teugel vieren, en heeft alleen te letten op de regelen die hem zijne kunst voorschrijft. Geeft hij op deze genoegzaam acht, dan voldoet hij, ofschoon welligt zijne verdichtingen zelfs met de geschiedkundige berigten van zijn onderwerp niet in alles overeenkomen. Hij vormt karakters; die hij vindt verbetert hij, of maakt

(*a*) *Isagoge ad Erudition. Universalem.*

maakt ze hatelijker, naar mate zijn oogmerk zulks vereischt: hij heeft in dit stuk alle vrijheid. Dan zoo is het niet met de Heilige Geschiedenis gelegen. De hoofdtrekken moeten naauwkeurig behouden worden. De kleinere of middel-trekken moeten dezelve niet veranderen, maar zoo worden ingerigt, dat ze alleen dienen om de zaak vollediger voor te stellen. Het karakter der personen moet zorgvuldig bewaard worden, zoodat geen bijvoegsel dienen mag om zulk een persoon anders te vertoonen, dan hij ons in het oorspronkelijke vertoond wordt. Maar in niemand heeft dit zoo sterk plaats dan in onzen grooten Verlosser, het volmaaktste voorbeeld van deugd en heiligheid. Hij was in de wereld gekomen om zondaren zalig te maken. Alle zijne daden waren daartoe ingerigt, en die, welke wij tot dat einde weten moeten, zijn naauwkeurig aangeteekend. Zijn lijden, zijn dood waren, tot in bijzonderheden, door Profeten voorzegd en in schaduwen voorspeld. Zijn gedrag onder het zwaarste lijden, onder de zwaarste beproevingen en verzoekingen zoo ver boven het menschelijke verheven, dat geen mensch in staat is zich daarvan gepaste denkbeelden te maken buiten hetgeen dat geschreven is! — « En zal dan een Dichter ondernemen, dat lijden, dezen dood tot zijn onderwerp te verkiezen, daarin zijn vruchtbaren geest te vertoonen, en de goddelijke overleveringen daarvan als grondtrekken

aan te merken, welke hij nader uitwerken en aanvullen mag? Zal hij kunnen indringen in de gedachten, in de bevindingen van Gods Zoon, en zal hij zich vermeten zijne geringe denkbeelden voor gewaarwordingen van JESUS CHRISTUS op te geven. Een mensch mag zoo veel kennis van het menschelijk hart verkregen hebben, dat hij waarschijnlijk gissen kan, hoe deze of die zich in deze of gene omstandigheden gedragen zal; welke gevoelens, welke gewaarwordingen er bij hem in dit of dat geval ontstaan zullen. Maar wie zal zich verbeelden in te kunnen dringen in de gedachten, in de gewaarwordingen van hem die uitriep: Mijne ziel is geheel bedroefd tot der dood toe! Mijn God! mijn God! waarom hebt gij mij verlaten! Waarlijk men kan zeggen, zoo dat geoorloofd is, dan kan men alle andere stukken van de Heilige Geschiedenis aan den Dichter ter behandeling over laten. — »

Men begrijpt, hoop ik, dat ik zoo min KLOPSTOCK zoek te verdedigen als die genen, die de vier Evangelisten, volgens de harmonie, in voetmaat en rijm gebragt hebben. Ik heb mij alleen bediend van het voorbeeld van de geschiedenis van den Zaligmaker, omdat uit den aard van deze de sterkste bewijzen tegen het nemen van onderwerpen uit de Heilige Geschiedenis kunnen voortgebragt worden. Het is waar, al was dit al niet geoorloofd, zou men echter niet be-

behoeven toe te geven, dat men de geschiedenissen van ABRAHAM, BOAS, DAVID, of anderen, niet dichtkundig in den sterksten zin zou mogen behandelen. Het onderscheid blijft altoos te groot om van het een tot het ander te besluiten. Maar ik ben in dit geval niet: ik oordeel, dat ook het lijden en de dood van CHRISTUS dichtkundig kunnen behandeld worden; en wanneer ik dit bewezen heb, spreekt het van zelf, dat alle andere stukken uit de Heilige Geschiedenis van den Dichter kunnen voorgesteld worden, en dat hij zich alleen aan de regels der heilige Poësij te houden hebbe. — Dan, laat mij tot de zaak zelve overgaan.

De geschiedenis van het lijden en den dood van CHRISTUS is eene aangename stof voor de bespiegeling van den Christen. Hij stelt zich den Zone Gods voor als de oorzaak van de zaligheid, als den door lijden geheiligden Verlosser. Zijne droefheid, zijne benaauwdheid en angst stelt hij zich levendig voor: niet in dien trap als zij geweest is; dit, gevoelt hij, is hem onmogelijk, maar in zoo verre hij in staat is, zich door de vertegenwoordiging en zamenvoeging van alles wat somber, akelig en beangstigend is, daarvan eenig denkbeeld te vormen. Hij stelt zich op dezelfde wijze een verlatend God en Vader voor, en peinst dit alles in bijzonderheden na. De liefde van CHRISTUS, onder dit alles, om tot heil van men-

menschen onbeseffbare smarten uit te staan, maakt zijn hart beroerd, en doet er hem iets van zien en gevoelen. Zijne gedachten bij zijne beschuldiging, bij zijn zwijgen, bij zijne vrijmoedigheid, bij zijne veroordeeling, dit alles kan hij niet nalaten zich eenigermate voor te stellen; schoon hij erkennen moet, dat het alles nog zijn begrip te boven gaat, en dat zijne gedachten verre zijn beneden de waardigheid van zijn onderwerp. Hij kan er zich echter niet van onthouden, zij zijn hem tot eene aangename verlustiging, tot een nuttig onderwijs; zij wekken de liefde tot God, tot CHRISTUS, tot de deugd in zijn hart op, en verwijderen zijn kring van denken op eene wijze, die zijn zedelijk karakter niet alleen niet hinderlijk, maar zelfs voordeelig is.

Dan hij gaat verder. Al de voorvallen, de kleinere zoo wel als de voornaamste, trekken zijne aandacht naar zich; al de personen, die er in voorkomen, zijn hem belangrijk, omdat zij elk hun deel hebben in de grootste gebeurtenis. De Joodsche Raad, de Stadhouder, schoon hem niet zeer in personen of bijzonderheden bekend, zijn echter de voorwerpen van zijne beschouwing. In eenen Raad, daar een JOSEPH en NICODEMUS gevonden worden, kan eene veroordeeling als die van CHRISTUS niet gemakkelijk zijn toegegaan; daar een Regter zelf in staat is getuigen om te koopen, tot het geven van een valsch ge-

tui-

tuigenis, moeten onmenschelijke karakters gevonden worden; daar het volk beroerd wordt, eenen Roomschen Stadhouder een schrik in het hart gejaagd wordt, moet de woede en kwaadaardigheid alle palen zijn te buiten gegaan; daar een lijdende JEZUS nog gelasterd wordt, moet iets plaats hebben, dat men bij de teregtstelling van den overgegevensten booswicht zelden of nooit bemerkt. Men kan dit alles niet overpeinzen, of men moet dit algemeene zich in bijzonderheden voorstellen. Dit is toch de eigenschap van eene diepe overdenking. Stelt nu, dat deze overpeinzing door eenen Dichter geschiedt; dat hij zijne overdenkingen dichterlijk op papier stelt, en aan zijne medemenschen te lezen geeft. Zij trekken er hetzelfde voordeel uit, hetgeen hij er van genoten heeft. Zij weten allen, dat de bijzonderheden, die hun worden voorgesteld, wel zijn beneden de waardigheid van het onderwerp, maar dat het echter voortreffelijke gedachten zijn, die hun op eene aangename wijze verlustigen, en hun zedelijk karakter in het geheel niet nadeelig zijn. Zij waren zelven niet in staat, om zoo over dat onderwerp te denken; zij zien, zij gevoelen het nut van zulk eene overpeinzing, en danken den Dichter, dat hij zijne lier aan den Godsdienst, aan den grooten Verlosser gewijd heeft. — Bijaldien dit gezegde niet genoeg is tot verdediging der Bijbelsche Poëzij, betuige ik, nimmer iets

bewezen gezien te hebben. Ik ben ver van het hierin eens te wezen met BOILEAU (a).

Wij besluiten derhalve, dat stukken uit de Heilige Geschiedenis geschikte onderwerpen voor de Dichtkunst zijn; mits zij behandeld worden met die omzigtigheid en eerbied, die de mensch aan eene geschiedenis, welker grondtrekken door God zelven getrokken zijn, verschuldigd is (b).

Dit is, derhalve, hetgeen ik dacht te moeten zeggen, over de geschikte onderwerpen voor de Dichtkunst. Zoo ik den Lezer te lang heb opgehouden, verzoek ik verschooning; de Dichtkunst toch een wijd veld open te zetten was mijn geliefkoosd oogmerk; en hiertoe heb ik alle zeilen bijgezet. Ik ga nu over tot mijne

DERDE AFDEELING.

Waarin ik zal moeten bepalen, welke algemeene regelen door de Dichtkunst worden voorgeschreven. — Wan-

(a) L'Évangile à l'esprit n'offre de tous côtez
Que pénitence à faire, et tourmens méritez:
Et de vos fictions ce mêlange coupable,
Même à ses véritéz donne l'air de la Fable.
Art. Poëtique, ch. III.

(b) KLOPSTOCK heeft ook voor den eersten band van zijnen *Messias* eene Verhandeling over de Heilige Poëzij gevoegd, die waardig is, gelezen, en, met hetgeen ik gezegd heb, vergeleken te worden.

Wanneer ik mij de Dichtkunst in hare uitgebreidheid, — van de woorden en derzelver schikking af tot de symmetrie en evenredigheid van het geheel toe, — voor de aandacht stelle; wanneer ik alle aanwezende en mogelijke soorten van Dichtstukken, van het Heldendicht af tot het kleinste Liedje toe, doorloope, en naga, wat de grootste Meesters, of zelve in acht genomen, of aan anderen voorgeschreven hebben, vertoont zich zulk een groot aantal van denkbeelden aan mijnen geest, dat ik de grootste moeite heb, om niet in verwarring te geraken, en het algemeene met het bijzondere niet te vermengen. Alles zijn regte plaats aan te wijzen, en hier die regels slechts aan te roeren, welke niet aan eene bijzondere soort van Dichtstukken, maar aan allen in het gemeen eigen zijn, is het oogmerk dezer Verhandeling en mijne taak in deze Afdeeling.

Die wetten geven wil, moet zijne onderdanen regt kennen, hunne belangen, de gemeene zoo wel als de bijzondere, altoos onder het oog hebben en behartigen, en hunne karakters, vatbaarheid, neigingen en gebreken, met naauwkeurigheid hebben nagegaan. Zijne wetten moeten het mogelijke, het menschelijke niet te boven gaan; zij moeten alle daarop uitloopen, dat het oogmerk der burgerlijke maatschappij bereikt worde, en dat dus het volk gelukkig zij.

Al deze vereischten vordert men ook met regt

van

van den dichterlijken Wetgever. Hij moet hen kennen, die onder zijn bevel zich begeven; hij moet hun oogmerk, de nuttige verlustiging, altoos onder het oog houden, en geene wetten voorschrijven, welke aan dit hoofdoogmerk nadeelig zouden zijn. Zijne wetten moeten niet willekeurig zijn, maar op rede steunen.

Het: *Stat pro ratione voluntas* [Mijn wil zij u voor wet! — JUVEN.] komt hier zoo min te pas, als: *Non omnium quae a majoribus tradita sunt, ratio reddi potest* [Van ouds gestelde regelen zijn door zichzelve eerwaardig. — *L. 20 D. de Legib.*] Men gevoelt dus, dat hij, die zulk eene taak op zich neemt, zich eenen moeijelijken arbeid op den hals haalt. Een arbeid, die hem te zwaarder valt, daar hij alle ware Dichters, d. i. de verhevenste verstanden, tot zijne onderdanen, alle middelmatige en slechte Verzenmakers tot zijne vijanden, en alle lieden van een gezond vernuft en goeden smaak tot zijne Opperregters heeft, tot wien men zich altoos beroepen kan. Men moest, om in zulk een werk het hoofd niet te laten hangen, hier een HORATIUS, een ARISTOTELES, een VOLTAIRE, een HUIDECOPER, een BOILEAU, een ADDISON, een POPE, een SCHLEGEL, een KLOPSTOCK, een HOME zijn; en in welken afstand sta ik van hen niet af. Echter heb ik één voorregt, dat is, dat ik deze heb hooren spre-

spreken voor dat ik begon, en dat ik vele mijner wetten aan hun doorzigt verschuldigd ben.

Dit vooraf hebbende aangemerkt, ga ik tot de zaak zelve over. Laat ons van het geringste (zoo er iets in de Poëzij gering kan genoemd worden) en gemakkelijkste beginnen, en zoo van lieverlede opklimmen; mogelijk dat het volgen van zulk een leidraad natuurlijker en aangenamer zijn zal, dan een stellig zamenstel, gevormd door verdeelingen en onder-verdeelingen. Wij zullen trachten elke zaak uit elkander te houden, en echter onzen voortgang aaneengeschakeld te doen zijn.

Wij zouden dus moeten beginnen met de woorden, en zien, welke regels de Dichtkunde daaromtrent voorschrijft. Dan vermits daarin grootelijks te pas komt, ja allernoodzakelijkst is, vooraf te weten, of de Poëzij een gebonden stijl vereische dan niet, dient dit vooraf bepaald te worden. — De eerste algemeene regel der Dichtkunst zij derhalve deze:

De Dichtkunst vordert een gebonden stijl.

Men weet, hoe sterk zich LA MOTTE niet slechts tegen het rijm, maar in het gemeen tegen den gebonden stijl verzet heeft. Hem opzettelijk te wederleggen, is zoo min het oogmerk van een wetboek, als het hier noodig is naauwkeurig uit te pluizen, of de eerste spraak van den mensch

mensch in een gebonden stijl geweest zij. Ik heb hier alleen de gronden op te geven, waarop de noodzakelijkheid van den gebonden stijl steunt.

Men vordert, volgens de bepaling van het wezen der Poëzij, dat de uitdrukking, waarvan zij zich, door middel der spraak, bedient, hoogstmogelijk zinnelijk en zamenstemmend zij, en wel, omdat deze beide vereischten gevorderd worden in een stuk dat verlustigen zal (*a*). Nu is alleen de vraag, of de ongebonden stijl even zinnelijk, even harmonieus is als de gebonden? Zoo ja, dan vervalt deze algemeene regel; maar zoo neen, dan blijft hij in zijn volle kracht. Dan dit valt meer onder het gevoel dan onder de redenering. HOME (*b*) heeft te regt aangemerkt, dat het onderscheid tusschen proza en verzen, wat de harmonie aangaat, niet naauwkeurig kan worden uitgedrukt, en dat al wat men zeggen kan, is, dat verzen meer muzikaal zijn dan proza, en de zang nog volkomener. Men kan hier nog bijvoegen, dat het onderscheid tusschen de proza en verzen somtijds wel zeer gering is, bijaldien men middelmatige verzen vergelijkt met schoone proza, waarin

(*a*) Zie SCHLEGEL, *Abhandl.* VI bl. 216, en X bl. 475.

(*b*) *Elem.*, Vol. II p. 100.

in de *numerus oratorius* stipt is waargenomen; doch dat alles voor het overige gelijk zijnde, de gebonden stijl altoos iets harmonieuser is dan de zoetvloeijendste en kunstigste proza; schoon zij zeker aan elkander grenzen, en dikwijls zouden schijnen in elkander te loopen. Kan iemand nu dit onderscheid door zijn gehoor niet gewaar worden, hoe zal men hem overtuigen? geen betoog heeft hier plaats. Men kan niet meer doen dan zijne schouders ophalen, en tegen hem zeggen: *Het spijt mij, vriend!*

M. DE LA FAYE bezigt, tot voordeel van den gebonden stijl, deze gelijkenis:

De la contrainte rigoureuse,
Où l'esprit semble resserré,
Il reçoit cette force heureuse,
Qui l'élève au plus haut dégré.
Telle dans ces canaux pressée
Avec plus de force élancée
L'onde s'élève dans les airs:
Et la règle qui semble austère,
N'est qu'un art plus certain de plaire,
Inséparable des beaux vers.

welke gelijkenis, naar het oordeel van VOLTAIRE (*a*), haar's gelijke niet heeft in netheid, bevalligheid en uitdrukking.

Maar

(*a*) *Poëtique*, Vol. I p. 15.

Maar is dan de gebonden stijl zoo noodzakelijk, dat men zich, zonder dezelve, geen Dichtstuk kan voorstellen? Dit is eene vraag die ik ontkennend diende te beantwoorden, al had ik het oog op GESNER alleen. Dan ik moet hier mijne gedachten een weinig uit elkander zetten. Wanneer men de vordering van den gebonden stijl tot eenen algemeenen regel der Dichtkunde maakt, bedoelt men dit: dat een Dichtstuk, zal het in alle zijne deelen volkomen zijn, in een' gebonden stijl moet vervaardigd zijn; omdat, namelijk, de hoogste trap der welluidendheid niet dan door een gebonden' stijl kan bereikt worden (*a*). Deze volkomenheid echter wordt niet geheel weggenomen daardoor, dat men in ongebonden stijl schrijft; daar de harmonie van den gebonden en ongebonden stijl niet in wezen, maar slechts in den trap van elkander verschilt. Een Dichtstuk, derhalve, in den ongebonden stijl opgesteld, kan in harmonie zeer naauw grenzen aan zulk een, hetwelk in verzen gemaakt is; ja het zoude voortreffelijker kunnen zijn, bijaldien het in andere hoedanigheden uitmunte. Echter alles voor het overige gelijk zijnde, zal het niet kunnen halen bij

(*a*) Zie onder anderen WEBB, *Remarks on the beauties in poëtry*, p. 5. HURD, *on the idea of universal poëtry*, in zijnen *Horatius*, Vol. II p. 144.

bij zulk een, dat in den gebonden stijl vervaardigd is. Daar derhalve het Proza zelf ook voor eene groote harmonie vatbaar is, kan een Dichter in hetzelve schrijven, en echter niet geheel ophouden een Dichter te zijn; schoon hij zeker de grootste trap van welluidendheid in zijn stuk niet brengen kan, en de Poëzij echter eischt den hoogst mogelijkelijken altoos te bedoelen, door het in acht nemen van den gebonden stijl, die alleen daar voor vatbaar is. Iemand derhalve uit den rei der Dichters te stooten, omdat hij, mogelijk om gewigtige redenen, wel eenen hoogen trap van welluidendheid, maar niet juist den allerhoogsten bereikt heeft, zou Dwingelandij zijn. Gebeurt het zelfs niet wel, als men meesterstukken leest, dat men, door hunne aangename uitwerking, de onvolmaaktheid die er in is door het gebrek van een' gebonden stijl, voorbijziet en niet bemerkt, en dat men, naderhand, datzelfde stuk met het oog van eenen Kunstregter beschouwende, zulks eerst voor eene onvolmaaktheid aanziet (*a*). Men zij echter hieromtrent niet onverschillig of al te toegevend, gelijk DU BOS (*b*) en REMOND DE ST. MARD (*c*) schijnen te zijn.

Men

(*a*) Zie hier de *Biblioth. der schönen Wissenschaften*, door KLOTZ uitgegeven, B. I St. 2 bl. 16, 17.

(*b*) *Reflect.*, Tom. I sect. XLVIII.

(*c*) *Oeuvr*, Tom. IV.

Men kan ook hier in de theorie niet te streng zijn, schoon men in de beoefening wat zachter is, en verpligt is het eenen Dichter te vergeven, wanneer hij ons een Dichtstuk in proza levert, en hem daarom den Zangberg niet te ontzeggen. Het blijft echter *vergeven*, schoon het een vergeeflijk misdrijf is, en het Proza blijft altoos ontoereikend om zich regt Poëtisch uit te drukken, al brengt men het er nog zoo ver in. Men bezigt zelf, om dit gebrek te verhelpen, dikwijls zwellende uitdrukkingen, die de edele eenvoudigheid wegstooten, en vele bijwoorden en omschrijvingen, die onnoodig en overtollig zijn. Men kan over het geheele stuk de harmonie zoo niet bewaren, doordien men te dikwijls alle zeilen moet bijzetten, om ze hier en daar, waar ze volstrekt noodig en tevens moeijelijk is, te bewaren. En daar, eindelijk, de verbeeldingskracht in het Proza geheel geene banden heeft, zal zij mogelijk ligter tot buitensporigheid overslaan, dan wanneer zij zich gebonden moest vertoonen: deze en dergelijke kwade gevolgen heeft men uit eene al te groote toegevendheid of onverschilligheid omtrent dit stuk te vreezen. (a)

De gebonden stijl heeft, behalve deze welluidendheid, ook nog andere voordeelen. Zij is geschikter om zich kort en krachtig uit te drukken,

(a) Zie de aanget. *Biblioth.* van KLOTZ, s. 17. 18.

-ken, en dan is zij ook veeltijds sierlijker; en de opvolging der denkbeelden, welke op eens moeten vertoond worden, sneller. De Dichter, verbonden om zijn denkbeeld in zoo veel lettergrepen voor te stellen, peinst, beproeft zulks op allerlei wijze. En is hij waarlijk een Dichter, het zal hem zelden misslukken. Zelfs doet deze aangewende moeite hem dienst, om zijne gedachten eene nieuwe en bijzondere wending te geven. De schikking der woorden, welke men gewoon is de poëtische te noemen, wordt ook veelal veroorzaakt door den gebonden stijl. Het is waar, de eene natie heeft veel meer vrijheid dan de andere, om de woorden op eene willekeurige wijze te plaatsen. Welk een onderscheid tusschen de Franschen en Engelschen, de Latijnen en de Hollanders! Echter heeft de vrijheid van omgekeerde woordschikkingen in de Poëzij, in meerderen of minderen trap, bij allen plaats; en men kan in alle talen, zinnen aantoonen, van welke men, ook met betrekking tot de woordschikking, zeggen kan: zoo spreekt men in Proza niet.

Schoon het derhalve zeker is, dat het wezen der Poëzij niet alleen in den gebonden stijl bestaat, ja dat men ware Dichtstukken in proza vindt, zoo blijft het echter ontwijfelbaar, dat de Dichtkunde den gebonden stijl als den allergeschiktsten aanbeveelt, om de welluidendheid in haren hoogsten trap in een Dichtstuk te brengen;

 waar-

waarom ook sommigen denzelven *basis seu incessum carminis* [den grondslag van een Gedicht] genoemd hebben (*a*). Van hier, dat sommigen oordeelden, dat de Dichter denzelven zoo min, als een Schilder het doek ontberen kan (*b*).

Daar de grond derhalve, waarop de noodzakelijkheid van den ongebonden stijl rust, de welluidendheid is, zoo spreekt het van zelfs, dat de tweede regel der Dichtkunde zij:

Alles te vermijden wat deze harmonie benadeelt, en alles toe te brengen, om dezelve den hoogstmogelijken trap van volkomenheid te doen verkrijgen.

Men brengt kwalijkluidendheid in een vers, wanneer men woorden gebruikt, die, óf op zichzelve disharmonie veroorzaken, of die in de voetmaat, door ons verkozen, zich niet schikken. Van het laatste zal ik een voorbeeld nemen uit eene Dichteres, die anders hierop zeer oplettend is, en bij welke even daarom zulke woorden meer in het oog loopen, dan bij zulken, die zich daaraan zoo zeer niet kreunen. Men zie dezen regel (*c*).

De gulle *gastvrijheid* bragt keur van lekkernij.

Ik

(*a*) Zie VOSSIUS *de Poëmatum cantu*, p. 11.
(*b*) SCHLEGEL *in zijnen Batteux*, Th. I. s. 55.
(*c*) *Juffr.* V. MERKEN, *Gedichten*, bl. 115.

Ik hou staande, dat dit woord, waarvan de twee laatste lettergrepen een trocheus uitmaken, nimmer in onze Alexandrijnsche verzen kan gebruikt worden. Zet het in eenen regel, op wat plaats ge ook wilt, en toetst denzelven aan de voorschriften van HUIDECOPER (*a*), en het zal blijken, dat het een onbruikbaar woord is in onze zesvoetige verzen.

Het woord *rijksmantel* is even ongeschikt. — Men hoore slechts onzen VONDEL (*b*):

Een goude laeckenze rijksmantel hoog van roem.

En het bijwoord *laeckenze*, dat een volmaakte dactylus is, komt hier ook niet zeer harmonieus; zoo min als de *Lantvoogden* bij POOT (*c*):

Toen gij —
Den erffelijken Zoon —
In handen hielt, en voorts Lantvoogden had gezet.

Het zij derhalve aan alle Dichters tot eenen regel, in onze zesvoetige verzen geene woorden te gebruiken, welker sylben een volkomen *antibachius* uitmaken. Meer voorbeelden zijn tot opheldering niet noodig.

Voor-

(*a*) *Proeve*, bl. 175 en volg.
(*b*) *Poëzij*, D. I bl. 124.
(*c*) D. I bl. 81.

Voorbeelden van woorden, die in alle soorten van Dichtstukken, wegens hunne kakophonie, onbruikbaar zijn, schieten mij thans niet in; alleen houde men altoos onder het oog, dat zoodanig alle woorden schijnen te zijn, welke meer dan twee korte lettergrepen achter elkander hebben. Men kan toch niet, zonder zich te dwingen, drie korte lettergrepen achter elkander uitspreken (*a*). Dit heeft ook zijn opzigt tot het geheele metrum en het verkiezen van een voetmaat, waarin men anders zeer veel vrijheid heeft. Volgens dezen regel kan men vooral geen metrum verkiezen, waarin een trocheus en tribrachys op elkander volgen.

Maar deze wellnidendheid wordt ook verhinderd door de zamenvoeging van woorden, die op zichzelve geen wanklank hebben, maar die, door de menigvuldige op elkander volgende medeklinkers, bijna onuitsprekelijk zijn. Wie zou, bij voorbeeld, dezen regel kunnen verdragen:

Zo poo*gt 't gr*amstoorig kind zijn Vader te verdenken.

En hoe klinkt deze regel van Juffr. V. MERKEN, na den zoetvloeijenden voorgaande (*b*):

Toen ge in uw teed're jeugd, van allen troost ontbloot
— *Als balling* OMZWORFT MET *uw God getrouwe moeder.*

Maar

(*a*) Zie KLOPSTOCK's *kleine Pros. Werken*, bl. 115.
(*b*) *Gedicht.* bl. 126.

Maar ik kan mij, volgens mijn bestek, hierover niet breeder uitlaten. Eenige algemeene aanmerkingen echter moet ik hier bijvoegen. *Vooreerst* is een Dichter verpligt, zich naauwkeurig te rigten naar het metrum dat hij verkozen heeft; geen lettergreep die lang is, moet hij kort, en geene die kort is, lang maken. Het is waar, in de moderne talen is er een aantal van sylben, welker lang- of kortheid niet bepaald is; echter is zulks niet algemeen waar; vele zijn zoo lang, dat zij nimmer kort, en anderen zoo kort, dat zij nimmer lang kunnen gemaakt worden, zonder het oor te kwetsen. Schoon het ook, van den anderen kant, waar is, dat vele, die kort schijnen, wanneer zij bij een zeer lange gevoegd worden, wederom als lange kunnen gebruikt worden, als zij nevens eene, die geheel kort is, staan. *Ten tweeden*, geen vers moet men op tweederlei wijze scanderen kunnen, en dit moet men vooral naauwkeurig in acht nemen. Het is wel zoo, dat de dichterlijke vrijheid hierin ook haar gezag betoont, maar ongelukkig wordt zij door de slechtste Poëten het meest verdedigd en voorgestaan. Ik wil niet ontkennen, dat bijaldien men kiezen moet, *of* om een fraai denkbeeld geheel te verliezen, een woord dat *alleen* geschikt is te moeten uitwisschen; *of* om eenigzins minder welluidend te schrijven, alsdan het zwaarste ook het zwaarste wegen moet; echter ziet men dikwerf, dat de

wanklank, door het pijnlijk gevoel dat zij aan poëtische ooren geeft, veel van de fraaiheid van eene gedachte kan doen verdwijnen, en dat men door zijne toegevendheid niet dat wint, hetwelk men zich had voorgesteld (*a*). Men kan, ten minsten hier, op zichzelven nimmer te streng zijn. Die zich hier niet onder buigen kan, houde op, Dichter te willen zijn (*b*).

Maar, ten anderen, zij men naauwkeurig in het verkiezen van een metrum. In de moderne talen heeft elk vrijheid om een metrum naar zijnen smaak te vormen; die men vindt, te veranderen, te verschikken. Dan ook hierin moet men zich naar eenige algemeene regels schikken. De voeten moeten niet al te gelijk zijn, of men krijgt eene onaangename monotonie (*c*). Eene al te schielijke verandering vermoeit het oor te zeer, dat wel bezigheid, maar geenen moeijelijken arbeid begeert. De voeten, die op elkander volgen, moeten niet te-

(*a*) D'un sousnom quelquefois le son dur ou bizarre
Rend un Poëme entier, ou burlesque ou barbare.
BOILEAU, *Art. Poëtiq.*, Ch. III.

(*b*) Soyez plutôt Maçon, si c'est votre talent
Ouvrier estimé dans un art nécessaire,
Qu'Ecrivain du commun, et poëte vulgaire.
BOILEAU, *Art. Poëtiq.*, Ch. IV.

(*c*) Verg. ook WEBB, *Remarks on the beauties in Poëtry*, p. 17.

tegenstrijdig zijn, gelijk een trocheus en jambus, een anapaestus en dactylus; en dit heeft zoowel plaats in geheele op elkander volgende regels, als in voeten die aan elkander gehecht zijn (*a*). Wanneer men in een couplet regels van jamben en regels van trochaeën wil hebben, moet men daartoe bijzondere reden hebben; anders raakt er verwarring in de toonen en de welluidendheid van het geheel verdwijnt. Maar het kan, integendeel, veel fraaiheid aan een Gedicht geven, wanneer de verschillendheid der zaken die voorgesteld worden, ook een verschillende cadans vordert, en men zich daarnaar weet te schikken door de verandering in de voetmaat (*b*). Meer regels hier te geven, zou, of te veel loopen in het bijzondere, of vergeefsche moeite zijn, daar hierin ook de goede smaak en goed gehoor meer doet dan duizend regels.

Verder moet het metrum geschikt zijn, naar den aard der stoffe die men behandelt. Een trochaicum past zoo min voor de hooge Ode als voor het Heldendicht. Dit is eene algemeene wet, welke echter ook toepasselijk is op bijzondere regels van een Gedicht; want, schoon de mengeling van vreugd of droefheid dikwijls aangenaam wordt voor-

---

(*a*) Zie SCHLEGEL, *Abhandl.* X s. 476, 477.

(*b*) Ald. s. 484 en volg.

voorgesteld door verwisseling der voetmaten, zoo is het daartegen hoogst onaangenaam, wanneer deze verwisseling verkeerd en onnatuurlijk is.

Dat snede en rust noodig zijn, om de harmonie te bevorderen, heeft geen bewijs noodig. HUIDECOPER (*a*), die in elks handen is, heeft dit voortreffelijk behandeld. Ik zal er slechts bijvoegen: 1) dat het eene bijzondere fraaiheid is, wanneer de rust van den zin en van den zang op dezelfde plaats invalt; 2) dat door de rust niet moeten gescheiden worden dingen, die noodzakelijk bij elkander behooren: dus, om een voorbeeld op te geven, moet het bijvoegelijk naamwoord voor het zelfstandig woord geplaatst, niet van het zelfstandig woord gescheiden worden; gelijk echter veeltijds geschiedt. Dus VONDEL (*b*):

Met zijn bloeddronke | en dolle moorttrompet.

Hier is de rust achter *bloeddronke*. Dan, zulk eene rust is onbestaanbaar met de gedachte, die voortloopt tot dat zij het zelfstandig woord vindt. Elk bijvoegelijk naamwoord geeft op zichzelf geen denkbeeld, maar alleen als het bij een zelfstandig woord gevoegd is; zoo men derhalve rusten moet, nadat men het bijvoegelijke, en voor dat

(*a*) *Proeve*, bl. 141 en volg.
(*b*) *Poëzij*, D. I. bl. 424.

dat men het zelfstandig woord genoemd heeft, is er zekerlijk eene gaping die onaangenaam is, zoo men de rust in acht neemt. Dus (a):

In 's lands gezegenden —

Hier rusten wij, maar nu weten wij nog niets; de rust wordt derhalve verdrietig: wij rusten daarom liever niet, en lezen verder:

— en wijt ontvouwen schoot.

Dan dit heeft geene plaats, als het adjectivum achter het substantivum geplaatst wordt; maar weder integendeel wel, als het bijwoord, voor het werkwoord geplaatst, daarvan wordt afgescheiden (b); 3) dat de rust op het eind van den sluitenden regel altoos vereischt eene rust in den zin, ten minsten van eene comma. Maar hoe dikwijls wordt ook hiertegen gezondigd. Dus POOT (c):

De grensgebuuren van den Moor en Indiaan
Met Pers en Meed, alhier ter feest gebeden, baân
Zich in een Zee van lust —

Juffr. VAN MERKEN heeft minder dan anderen hiertegen gehandeld. — Ook moet men niet

ligt

(a) Ald. bl. 265.

(b) Zie HOME, *Elements*, Ch. XVIII sect. IV p. 103. 131. 137. 139.

(c) *Ged.*, D. I bl. 81.

ligt twee woorden die bij elkander behooren, gelijk het zelfstandig en bijvoegelijk naamwoord, de voorzetsels en de woorden, zoo van elkander scheiden, dat het eene aan het eind van den eenen regel en het ander aan het begin van den volgenden staat (*a*). In Zang-liederen is dit onvergefelijk. 4) In omgekeerde woordschikkingen moet men letten, dat de rust deze omkeeringen niet onaangenaam maakt. — Dan, waar zou ik eindigen, wilde ik alles zeggen, wat hierover was aan te merken. Die eenigzins poëtische ooren heeft, zal door de analogie gevolgen trekken kunnen, die hem zeer te pas zullen komen. Maar ook kan men, aan den anderen kant, hierin al te naauwkeurig en te streng zijn. Zoodra de kunst stijfheid wordt, verliest zij al hare verdienste, en stijfheid wordt niet zelden door onmatige strengheid voortgebragt.

Wat den toon betreft, is het zeker, dat de klemtoon nimmer vallen moet op een laag woord, hetgeen weinig of niets beteekent. Laat ons alleen opmerken, zegt HOME (*b*), welk een belagchelijk figuur een particula maken moet, als op hetzelve de klemtoon valt; daar zulk een woord niets op zich-zelf beteekent, maar alleen dient

(*a*) Zie SCHLEGEL, *Abhandl.* XI s. 573.
(*b*) *Elem.*, ter aangeh. pl. p. 145.

dient om beteekenende woorden aan elkander te hechten. Wie kan b. v. goedkeuren hetgeen wij vinden bij POOT (a):

Durfige, o Assuerus, *dan*, die tweemaal vijftig landen.

en (b):

Om rijkdom spreken *met* een onbeschaamden mond.

En (c).

Maar laat ons *van* den Griek te rugge treden.

In welke laatste regel het ook deze uitwerking heeft, dat de lezer de rust niet merkt en doorleest, en dan is de regel volkomen prosaïsch.

Maar dit is niet genoeg. De toon valt, in meer of minder trap, altoos op de lange lettergreep van het woord, en HUIDECOPER heeft ook daaromtrent aangemerkt (d), dat de toon, in echt Duitsche woorden, altoos valt op het zakelijke deel. Men kan derhalve als een algemeenen zetregel opgeven, dat het eene bijzondere schoonheid is, wanneer men in een regel een woord van veel gewigt, en hetwelk bijzonder de oplettendheid van den lezer treffen moet, daar plaatst, daar

(a) *Ged.*, D. I bl. 79.
(b) Bl. 87.
(c) Bl. 96.
(d) *Proeve*, bl. 356.

daar de klemtoon van de cadans valt. Laat ik een en ander voorbeeld opgeven om mijn zeggen op te helderen. Zij zijn bij Juffr. v. MERKEN op elke bladzijde te vinden. Dus schrijft Koningin ELIZABETH van zich-zelf aan HENDRIK *den Vierden* (a):

Zij heeft zoowel als *gij* het hoog gezag aanvaard.

en (b):

Had gij geen steuns *genoeg* aan wakkeren Bouillon.

Steuns had hij zeker; maar de vraag was, of gij geen steuns genoeg had, en dit wordt treffend uitgedrukt, door het woord *genoeg* zoo te plaatsen, dat er van zelfs de klemtoon in de cadans op vallen moet.

Dus ook (c):

Wie heeft, *verdoolde* Vorst! wie heeft u toen behouden.

Deze laatste regel echter heeft daarin een klein gebrek, dat in de woorden *wie heeft* de klanken, volgens de voetmaat, vallen moeten op *heeft*, en, volgens de zaak, op *wie*. Dan wat valt er al

(a) *Ged.*, bl. 124.
(b) Bl. 125.
(c) Bl. 126.

ak niet te berispen. Ik ben mogelijk te streng (a); doch ik denk steeds, als ik mij zelf beschuldig van te groote strengheid: Hoe nader aan het volmaakte, hoe beter. — Vitten is anders mijne zaak niet.

Het is echter ook noodig, hier op te merken, dat deze regels hunne uitzonderingen hebben, voornamelijk dan, wanneer de uitdrukking zelve iets in zich heeft, hetwelk met den aard der zaak eenige gelijkheid aantoont, en waaraan men somtijds, schoon met oordeel, eenige regels kan opofferen. Tot een voorbeeld hiervan kan ons, onder anderen, dienen deze regel van Juffr. v. MERKEN (b), welke de laatste woorden van JOHANNA GRAY behelzen:

Vaar wel! Leef lang! regeer gelukkiger dan ik (c).

Ik zou hier meer van zeggen, dan ik merk, dat ik dan zou treden in eene behandeling van de overeenkomst der uitdrukking met de zaak die voorgesteld wordt, en zoo ver ben ik nog niet gekomen. Ik moet eerst het een en ander zeggen over het *rijm*. Maar, zal men mogelijk vragen, hoe

(a) REMOND DE ST. MARD zou mij zeker over den hekel halen. Zie zijne *Oeuvr.*, Tom. IV p. 41 en volg.

(b) *Gedicht.* bl. 76.

(c) Zoo ook de beide eerste regels van POPE's beroemden Brief van Eloïse aan Abailard.

hoe komt eene verhandeling van het rijm hier te pas, daar het gebruik daarvan niet algemeen is? Ik zal er vooraf met weinig woorden op antwoorden.

Het komt hier te pas, in zoo verre men het gebruik van hetzelve kan beschouwen als voordeelig, of als hinderlijk aan de welluidendheid. Bijzonder schrijf ik voor mijne Nederlanders, en met betrekking tot ons is men het niet alleen nog niet eens over het rijm, maar ik durf zeggen, dat men er nog niet stellig over gedacht heeft. Het is derhalve voor ons van groote noodzakelijkheid; de bepaling daarvan is voor ons Hollanders een algemeene regel. Wil men nog verder zeggen, dat zulks hier niet te pas kome, men sla dan dit gedeelte mijner Verhandeling over.

Ik zal mij niet inlaten in een onderzoek over den oorsprong van het rijm. Deze is, zoo in het algemeen, als met betrekking tot bijzondere volkeren, duister. De een leidt dien af van de Gothen, een ander van de Scalden, een derde van de Monniken, een vierde van de Arabieren, en zoo tot in het oneindige. Die er iets van weten wil, kan onder anderen bij VELASQUEZ te regt komen (a). WAGENAAR heeft zijne gissing

(a) *Geschichte der Spanischen Dichtkunst*, Abth. III Abschn. 3 s. 273, en de Aanteekeningen van DIEZE aldaar.

sing met opzigt tot ons land voorgesteld in eenen brief aan MAURITIUS (a), en zijne gissing is vrij aannemelijk.

Dan met het herleven van den goeden smaak heeft men ook aan de echtheid dezer schoonheid beginnen te twijfelen; TRISSINO, een Italiaan, die het eerste geregeld Heldendicht in Europa gegeven heeft, schudde het juk van het rijm af, en heeft deswegens bij velen lof behaald (b). In Frankrijk hebben BELLAY, LA MOTTE en anderen er zich hevig tegen verzet; en dit, hoewel de Fransche taal mogelijk de eenigste is onder de nieuwere Europesche, welke het niet missen kan, gelijk VOLTAIRE zelf erkennen moet (c), hoezeer hij wenschte er van te kunnen ontslagen worden: — en geen wonder; want zoodra een Franschman zegt, het rijm niet te kunnen missen, straks roept hem de Engelschman toe: Daarom zelfs, vriend! kunt gij ons nimmer een Heldendicht leveren. In Engeland heeft het rijm zijne bestrijders gevonden in WEBB, YOUNG en anderen. HURD heeft het als een sieraad, en niet als iets dat men volstrekt noodig heeft, beschouwd, en het dus goedgekeurd, en

(a) Brieven, bl. 120.

(b) WARTON, *Essay in Pope*, p. 191. VOLTAIRE, *Essai sur la Poësie Epique*, Ch. v p. 68.

(c) *Poëtiq.* Tom. I Ch. 1.

en HOME heeft eenen middelweg ingeslagen, en het in sommige gevallen noodzakelijk, in anderen kinderachtig en nadeelig geoordeeld. Hoe het er in Duitschland mede gegaan is, geeft SCHLEGEL op (*a*). UZ heeft het eerst goede rijmelooze verzen gegeven; KLEIST en KLOPSTOCK hebben dit verder voortgezet en het rijmeloos vers volmaakt. RAMLER heeft het rijm geheel in minachting willen brengen, doch hetzelve is door SCHLEGEL voortreffelijk verdedigd; echter niet met afkeuring van rijmelooze verzen.

En wij, Nederlanders! wij hadden voor eenige jaren meer in te brengen dan tegenwoordig. HOOFT en HUYGENS schijnen het oog gehad te hebben op het invoeren van het rijmelooze, maar zij durfden het niet doorzetten. G. BRAND is een stapje verder gegaan; hij heeft niet alleen een rijmeloos vers gegeven, maar heeft het rijmeloos metrum zelfs opzettelijk verdedigd (*b*). Bij welken men nog voegen kan VAN DER MIJLE (*c*), MARTINUS (*d*), VAN ZANTEN (*e*) en GO-

DEUS

(*a*) *Abhandl.* XI. s. 522.

(*b*) Zie zijne Gedichten, D. III bl. 211 en volg.

(*c*) De Lingua Belgica, C. XXIX p. 169 sq.

(*d*) BRAND op de aangeh. pl., bl. 269—271.

(*e*) In zijne Voorrede voor het *Paradijs Verloren*, van MILTON; eene vertaling die zeker beter had kunnen uitvallen.

PKUS, welke eenen geheelen bundel met rijmelooze verzen (*a*), in den trant der Latijnsche en Grieksche metrums, gegeven heeft; maar, met betrekking tot de uitvoering, ongelukkig.

Tegenwoordig zit men stil; die gaarne dit juk wilden afschudden, zijn beschroomd, en durven zich niet laten zien. Die zich eene enkele reis en steelsgewijze vertoonen, worden over den schouder aangezien, en die het rijm willen behouden, spreken *ex tripode*. Laat ons onpartijdig zoeken te oordeelen, en er zooveel over zeggen, om eenen regel deswegens te kunnen geven, waaraan onze Nederlandsche Dichters zich houden kunnen.

Men kan niet ontkennen, dat er vele verkeerde bewijzen voor en tegen het rijm zijn ingebragt. Menigmaal heeft men de gebreken, die slechte rijmers begaan, aan het rijm zelve geweten. Dikwijls heeft men de eentoonigheid als een uitwerksel van het rijm voorgesteld, daar ze alleen veroorzaakt werd door een slechte rijmschikking, of door het metrum zelf. Op dergelijke wijzen heeft men menigmaal in het wild geschermd, en even ditzelfde heeft plaats met opzigt tot het rijmelooze. Men heeft dit beoordeeld naar de voorbeelden, die ons daarvan gegeven zijn in de zesvoetige of Alexan-

(*a*) Dezelve zijn gedrukt te *Harderwijk* A°. 1656.

Alexandrijnsche verzen, en deze zijn mogelijk de allerongeschiktste, om er aan te beproeven, of wij het rijm kunnen missen; ook duldt de eenvormige lange cadans mogelijk in het geheel niet, dat de rijmwoorden worden weggelaten. Men heeft ook verzen voor zich gehad, als die van GODEUS, waarin wel doorgaans het getal der syllaben, maar zelden de quantiteit was waargenomen. Dus heeft men van beide kanten den regten weg verlaten, en men heeft dus van weerskanten telkens den bal misgeslagen. Men kan zich hiervan niet beter overtuigen, dan wanneer men de bewijzen, van beide zijden ingebragt, wat nader inziet.

Zulken, die zeer op de vrijheid uit waren, hebben de moeijelijkheid van het rijm en den last om daarop zijne nagels te moeten afbijten, ingebragt, en daarom het rijm afgekeurd. Maar dit doet op zichzelve niets af. Wien het rijmen zoo moeijelijk valt, die is, of in het geheel niet in staat om in een gebonden stijl te schrijven, of hij heeft zich nog niet genoeg daarin geoefend. Regtschapen Dichters hebben er zelden over geklaagd. Men vordert daarenboven in een Dichter, dat hij wat moeite doe. Een al te haastig voortijlen is niet eens zoo voordeelig voor den stijl en uitdrukking van den Dichter. Maar daarenboven: Ik durf staande houden, dat de rijmelooze verzen (ondersteld dat men een goed metrum hebbe, daar waarlijk zang in is) moeijelijker zijn dan onze

be-

berijmde. Ik weet wel, dat SCHLEGEL (*a*) dit ontkent, en daarin ook RAMLER zoekt te wederleggen. Hij brengt wel zich-zelven tot een voorbeeld bij, daar hij betuigt onverschillig te zijn, of hij rijmende of rijmelooze verzen maakt. Maar zijn voorbeeld doet hier niets af om er een algemeen besluit uit te trekken; RAMLER zou het tegendeel zeggen. Hier dienden derhalve de stemmen opgenomen te worden. — Maar echter, wanneer men nagaat 1) dat het rijm ook daartoe dient, om de onbepaalde en dikwijls de te onbepaalde quantiteit van sommige woorden in de moderne talen te ondersteunen, zal men moeten erkennen, dat men in het maken van rijmelooze verzen meer acht moet geven op de quantiteit, dan wanneer men het rijm gebruikt. 2) Wanneer men gadeslaat de menigte woorden, die, en kort en lang zijn, de menigte woorden van ééne lettergreep, die dikwijls dan eens lang, dan eens kort gebruikt worden, en zeer ongeschikt zijn, om melodie te verwekken, kan men ligt opmaken, dat men in rijmelooze verzen minder woorden gebruikt dan in de rijmende; en dit geeft zeker geene geringe moeijelijkheid. Men valt 3) in rijmelooze verzen even daardoor zeer ligt in het prosaïsche, of men maakt 4) regels, die men op ver-

(*a*) *Abhandl.* XI s. 563.

verschillende wijzen scandéren kan, hetgeen zeker eene wezenlijke fout is. — Ik zou derhalve, was ik Kunstregter, hun, die over het rijm klagen van wege de moeijelijkheid, toevoegen:

Wen dich der Dichter-Kützel jücken,
Ei sey nur kein so grosser Narr,
Dich reimlos schwärmend zu entzücken,
Und lerne lieber Sylben flicken;
Man hinkt mit grosserer Gefahr,
Auf Stelzen, als auf Krücken (*a*).

De gewoonte moet ook hier niet in aanmerking komen. Zoo min toch als ik met J. DE HAES zou durven zeggen: dat de reden zwichten moet voor de gewoonte, die *eene Dwingelandin* der fraaije vernuften is; zoo min zou ik durven staande houden: dat men, uit zucht tot verandering, het rijm verlaten moest. Of zal men zeggen (*b*): dat het rijmelooze ons daarom iets *onaangenaams* is, omdat wij het anders gewoon zijn? zoo antwoordde ik: Hoe heeft men in Italië, in Spanje, in Engeland, in Duitschland, het gemeen daarvan afgewend? Dit ontwennen gaat gemakkelijker als men denkt; dan vooral, wanneer

(*a*) SCHMIDT, *Anthologie der Deutschen*, s. 372.
(*b*) Dit zeggen de Schrijvers der Bijdragen, D. II bl. 375.

maat zij, die door hunne fraaije werken reeds een algemeen geloof (*crediet*) hebben, op zulk eene wijze schrijven. Wanneer men hun goede stukken levert zonder rijm, en wanneer de Kunstregters het gemeen niet opzetten; wanneer men van langzamerhand en niet met geweld de rijmelooze voetmaat wil invoeren. Ik kan betuigen: dat de rijmelooze maat van MILTON, YOUNG, KLOPSTOCK, RAMLER en anderen, mij even bevallig, en, met opzigt tot sommige stukken, bevalliger is dan het rijm. Ook heb ik wel eens bevonden, dat een Hollandsch rijmeloos vers mij geheel anders in de ooren klinkt, als ik het twee of driemaal gelezen heb, dan in het begin: — alleen dus gewoonte, — gewoonte, die men in weinig weken kan afleeren. Maar, eindelijk, wat is de reden, dat men, dikwijls bij geval een rijmeloos stukje lezende, in eene taal die men weinig of niet verstaat, zoo het anders harmonieus is, niet zal gevoelen, dat het rijmelooze iets onaangenaams is. Mij is dit ten minste veeltijds gebeurd. Is dit niet een bewijs, dat dat mishagen, hetwelk velen onzer Hollanders voorgeven tegen het rijmelooze te hebben, louter gewoonte is, die met weinig moeite kan worden afgelegd, zoo men niet al te sterk bevooroordeeld is, om zich daartoe te willen verledigen, en zich eenige moeite te getroosten. — Maar zijn wij niet in de verpligting om ze te overwinnen, daar wij, zonder

dit, de beste stukken der Italianen, Duitschers en Engelschen, niet met dat genoegen lezen kunnen, waarvoor wij anders zouden vatbaar zijn. En ik denk ook, dat, als onze Poëzij merkelijk toeneemt, en de kunst bij ons tot een grooter hoogte stijgt, dan ze tot hiertoe geweest is, men dan het rijmelooze zoo niet verachten zal; niet zoozeer om het rijm als rijm, maar om andere reden, die daarmede naauwer verbonden zijn dan men gemeenlijk denkt. De gewoonte derhalve is, naar mijn begrip, zoo min een bewijs voor of tegen het rijm, als deszelfs oud- of nieuwheid (*a*).

Het voorbeeld van Grieken en Romeinen zou ik ook niet durven gebruiken, om over de waardij of nutteloosheid van het rijm te oordeelen. Kan men een besluit trekken van zulken, *Quibus Musa dedit ore rotundo loqui*, tot onze nieuwere talen, die op verre na die melodie niet hebben? — Maar verder: wil men, (zegt SCHLEGEL (*b*), en niet zonder grond,) hieruit iets afleiden? dan moest men weten, dat zij *het rijm* gekend en af-

(*a*) LA MOTTE gebruikte ook tot bewijs tegen het rijm, dat het zoo kort geleden was uitgevonden: maar VOLTAIRE zegt daarop: « dat de Amerikanen en Lappen het overlang gedaan hebben »; verg. zijn *Poëtiq.* T. I p. 6. 7. [De wederlegging is de objectie waardig. H. W. T.]

(*b*) *Abhandl.* XI s. 537.

afgekeurd hadden. Die enkele Leoninische verzen, die men bij hen vindt, zijn doorgaans zoo toevallig geplaatst, dat men duidelijk ziet, zij zijn er buiten hun weten ingeslopen; en mogelijk vervelen zij ons, omdat er al te veel zang in is. Maar SCHLEGEL gaat verder, en schijnt zelfs niet te ontkennen, of sommige van hunne voetmaten zouden het rijm geduld en er zelfs bij gewonnen hebben. Dit onderneem ik niet te bepalen.

« Maar de uitdrukking, zegt men, verliest dikwijls hare kracht, door dat men gebonden is om het rijmwoord te gebruiken. Ja dikwijls gebeurt het, dat een Dichter zijn denkbeeld volkomen heeft uitgedrukt, en dat hij, om zijn couplet te sluiten (*a*), het een of ander daarbij moet voegen, dat wel de regel aanvult, maar tegelijk het denkbeeld flaauwer maakt, of ten minste eene onaangename overtolligheid met zich brengt (*b*). » Dat er zulke voorbeelden zijn, zal ik niet tegenspreken. Dat zij bij onze beste Dichters gevonden

(*a*) Men versta hier, door een couplet, niet zoo zeer een zeker aantal regels, welke men na elkander voegt, maar in het gemeen alle regels, welke door het rijm aan elkander gevoegd zijn; in welk opzigt men zeggen kan: dat de rijmende versificatie altoos couplets gewijze is.

(*b*) Zie WEBB, *Remarks*, p. 17 en 24.

den worden zal ik niet onderzoeken; ik mogt er te veel naar mijn zin vinden, en dat verlang ik niet: maar dit kan ik zeggen, dat zulks geen gebrek van het rijm, maar van de Rijmers is. Velen hebben getoond, dat zij, over het algemeen, boven deze berisping waren. Hebben sommigen zich geen moeite genoeg willen getroosten (en hoe arbeiden de beste Dichters ook in dit opzigt niet somtijds op hunne stukken) om dit te vermijden; hebben zij geen acht geslagen op den regel:

Le Rime est un esclave et ne doit qu'obéir:

men vermane hen, men klage over hen, en zoo zij zich niet verbeteren, ontzegge men hun den Zangberg, tot dat zij beterschap beloven en bewijzen; maar men verachte daarom het rijm zelve niet. — Daarenboven: de Franschen storen zich niet, of de zin van het eene couplet in het andere loopt. Maar al ware het, dat dit eenig bedwang gaf, geeft niet de coupletsgewijze versificatie somtijds eene aangename rondheid? en ligt men in het rijmelooze niet bloot voor veel langer zinnen, die daardoor duister worden?

Maar brengt het rijm geene monotonie voort? Belet het de verandering in de cadans niet? en is deze verandering niet dikwerf noodzakelijk? Op dit alles zegt WEBB (*a*) ja! — Maar kan men ook,

(*a*) Ald. p. 10.

ook, van den anderen kant, niet zeggen: dat onze Alexandrijnsche verzen door het rijm geen minder verandering toelaten, dan wanneer zij rijmeloos waren. Is ook, vraagt SCHLEGEL (*a*), de monotonie over het geheel altoos een gebrek? Zoo ja, is dan dat gebrek niet zeer geschikt, om de al te groote veranderlijkheid onzer nieuwere talen te bedwingen; en houdt dus ook hier het eene mes het andere niet in de schede? Heeft ook het Latijnsche hexameter niet op het einde altoos een dactylus en spondeüs, zonder eenige verandering, uitgezonderd in het vers dat men *Spondiacus* noemt, en zelden gebruikt? Is datgeen, dat men *monotonie* noemt, niet dikwijls *kakophonie* [wanklank]; en blijkt het niet, als men voorbeelden daarvan bijbrengt, dat de verkeerde schikking of de al te groote of ontijdige opstapeling der rijmklanken, deze monotonie voortbrengt; en geldt dan dit bewijs eenigermate tegen het rijm zelf? Wat zal men hier op antwoorden? — Ik weet het niet.

Maar kan men wel, tot verdediging van het rijm, zeggen, dat het somtijds nieuwe en onverwachte denkbeelden opgeeft? dit geloof ik niet. Ik erken wel, dat het *in facto* waar is, dat het zoeken naar een rijmwoord nieuwe denkbeelden heeft

(*a*) *Abh.* XI s. 552 en volg.

heeft doen geboren worden; ik meen zelf, dat CORNEILLE betuigde, daaraan menig eene fraaije gedachte dank te wijten te hebben. Maar met dit alles is het louter toevallig, en vloeit uit den aard van het rijm niet voort. Want, schoon men zeggen kan, dat iets meer dan toevallig is, hetwelk door lang peinzen op het rijm, het wenden van zijne gedachten, dan op deze, dan op gene wijze, veroorzaakt wordt: — zoo blijft het echter daardoor toevallig, omdat een Dichter, die eenigzins geoefend is, zelden zich zoo behoeft te wringen om het rijmwoord te vinden; omdat de Dichter eerst zijn denkbeeld klaar heeft, eer hij naar het rijmwoord zoekt, en dus zijne woorden naar zijne zaken, en niet de zaken naar de woorden schikt; omdat men even zoozeer bloot ligt, om, door het zoeken van het rijmwoord, eene mindere gedachte, eene gebrekkigere uitdrukking te krijgen. Hierom noem ik met regt, denk ik, dit voordeel *toevallig*, en dus zou ik hetzelve niet als een bewijs voor het rijm durven aanvoeren.

Hetgeen wij derhalve tot hiertoe hebben bijgebragt, zoo vóór als tegen het rijm, doet de zaak niet af, gelijk sommigen gemeend hebben. Het antwoord op de volgende vragen zal mogelijk meer beslissen. 1) Wat is eigenlijk de natuurlijke uitwerking, die de herhaling van dezelfde klanken op het eind van verschillende regels bij eenen

Le-

Lezer heeft? 2) Is deze uitwerking in het algemeen van nut, of moet men dit met onderscheid opvatten? 3) Verhindert het rijm de welluidendheid? 4) Zijn er voorwerpen, welke geschikter zijn voor het rijm, en andere, welke geschikter zijn voor het onrijm?

De uitwerking van het rijm, niet uit hoofde der gewoonte, maar voor zoo verre die op de natuur gegrond is, kan geen denkbeeld op zich-zelf levendiger, krachtiger of aangenamer maken. Het gaat in zich-zelf niet verder dan tot de ooren. En in dit opzigt kan men niet *altijd* zeggen, dat het aangenaam is; want dan zou men onderstellen, hetgeen wij hier bezig zijn te onderzoeken. Maar wat doet het dan? Het verbindt twee denkbeelden naauwer aan elkander. Ik wil er dit mede zeggen: het slotwoord van eenen rijmenden regel verlevendigt het denkbeeld van een der vorige, wier slotwoord dezelfde klank gaf in onze ziel door de gelijkheid der toonen. Deze verlevendiging veroorzaakt, dat twee rijmende regels, in welke elk een bijzonder denkbeeld opgaf, die twee denkbeelden zoo te zamen voegen, dat zij als in elkander smelten, en *een* zamengevoegd denkbeeld uitmaken, even als twee toonen in de muziek, die op elkander slaan, in ons oor *eenen* gemengden toon doen hooren. Is er in de rijmende regel alleen *een* denkbeeld, zoo worden de deelen van dat denkbeeld naauwer

wer

wer vereenigd door het rijmwoord. Dit spreekt van zelf. Dat deze verlevendiging nu waarlijk plaats heeft, blijkt door de ondervinding (a). Men kan niet ontkennen: dat de rijmklanken het geheugen behulpzaam zijn; maar waarom zijn ze dat? Alleen omdat het hooren van den eenen klank den anderen verlevendigt, de slotwoorden herinnert, en daardoor het denkbeeld zelf, en het denkbeeld wederom de woorden (b). — Dat deze verlevendiging nu de naauwere verbinding van twee regels of denkbeelden tot zijn gevolg heeft, blijkt hieruit, dat, wanneer men naauwkeurig op zich-zelve let, het ons altoos meer of min onaangenaam is, wanneer in een Dichtstuk een geheel nieuwe zin begint met een regel, welks slotwoord rijmt op het slotwoord van den vorigen, die tot den voorgaanden zin behoorde. Dit heeft nergens anders zijn grond in, dan omdat de vereeniging of zamenvoeging van twee denkbeelden, die natuurlijk moesten gescheiden zijn, en

(a) Men zou hier eenigzins kunnen vergelijken, GERARD, *Essay on Taste*, p. 61. 62.

(b) Zelfs zijn er die oordeelen, dat Grieken en Romeinen daarom het rijm niet noodig hadden, omdat elke regel, zich door eene bijzondere cadans van de anderen onderscheidende, ligt kon in het geheugen geprent worden. Dan dit gaat, zoo ver het voeten heeft. — Zie ondertusschen de *Théorie des sentimens agréables*, p. 20.

en die de Dichter zelf afgescheiden heeft door eene nieuwe periode, niet aangenaam is, en veronderstelt dus, dat de zamenvoeging waarlijk plaats hebbe. Mogelijk kan men dit ook toepassen op de te schielijke herhaling van dezelfde rijmklanken.

Is nu deze zamenvoeging zoo algemeen van nut? Zij is zekerlijk goed, wanneer ze natuurlijk is; wanneer de fraaiheid der gedachten in de zamenvoeging bestaat, gelijk dit veeltijds plaats heeft in schertsende voorstellingen, daar het contrast dikwijls tusschen twee denkbeelden doet lagchen, die elk op zich zelf niets belagchelijks in zich hadden; hoe grooter in dit geval de vereeniging is, hoe grooter het contrast is. Maar zij is niet van nut, wanneer ze onnatuurlijk is; wanneer ze zou doen lagchen wanneer men niet lagchen moet; wanneer ze vooraf, dat is, door het eerste woord, straks aanduidt wat er volgen zal, en in soortgelijke gevallen — dus niet algemeen.

Of het onrijm de welluidendheid verhindere, moet men uit de gesteldheid der taal opmaken. Bij de Grieken en Romeinen was het onrijm zeker welluidend; dan of het zoo bij ons zij, is meer bedenking onderhevig. KLOPSTOCK (a) heeft

(a) *Von der Nachahmung des Griechischen Sylbenmaasses im Deutschen* — voor den 2[n] Band des *Messias*.

heeft het met betrekking tot de navolging van de voetmaten der Ouden in de Duitsche taal zoeken aan te toonen; schoon GESNER van hem zeide: « dat hij hexameters maakte, die geen mensch lezen kan. » Dan, wat zal ik daarvan zeggen? kan ik het helpen, dat ik GESNER verdenke? Maar met betrekking tot onze taal, die zeer aan de Hoogduitsche grenst, kan men zeggen: dat zij geschikt is voor het onrijm, niet in het Alexandrijnsche, (daarin is noch zangs, noch deftigheids genoeg), maar wel in de vijfvoetige, (de geschiktste zeker voor deftige, ernstige en sombere onderwerpen), en de metra's der Ouden. Wij hebben volmaakte dactylen in de woorden: *stervende broederen*, *levendig*; spondeën, in *doodslag*, *grijsaard*, *ontwaakt*, *langzaam*; amphimacers, in *gulzigheid*, *redelijkst*, *roekeloos*; amphibrachen, in *gevallig*, *aemachtig*, *beneveld*, *vernielend*, *besproeijen*, *gewoonte*; hippobachien, in *grootmoedig*, *laatdunkend*, *gastvrijheid*, *landvoogden*; anapaesten, in *ongelijk*, *vergezigt*, en zoo voorts; en dat men zoo veel ongemak van onze éénsylbige woorden niet heeft, als men zich doorgaans verbeelt, blijkt uit het voorbeeld van hen, die in onze Alexandrijnsche verzen naauwkeurig op de snede gepast hebben. En zeker, al ware het, dat men eenige moeite nemen moest, dit was zoo een zaak niet. Ook hebben vele onzer monosyllaben eene vastgestelde quantiteit.

Wie

Wie zal ooit *hart*, *storm*, *druk*, *spoed* kort, of *men*, *het* lang maken? In de vijfvoetige verzen, daar men zich van jamben bedient, kan men dezelfde vloeijendheid in rijm als in onrijm hebben. En zoo de Hoogduitsche taal het hexameter kan dragen, waarom ook niet de onze? Men kent zijne kracht niet, voor dat men ze naauwkeurig en aanhoudend beproefd heeft. De hebbelijkheid geeft hier ook bekwaamheid; dit ten minsten is zeker, dat onze taal veel geschikter is voor het hexameter, dan de Engelsche, in welke HOME (*a*) zelf toestemt, dat het hexameter onbruikbaar is. En het vijfvoetig vers zonder rijm is voor eene groote welluidendheid vatbaar, zoo met betrekking tot de voeten als tot de rondheid der zinnen (*b*).

Is dan het rijm geschikter voor deze en het onrijm voor geene onderwerpen? Dit is het laatste dat wij te beantwoorden hebben, en wij hebben daaromtrent het volgende aan te merken.

Het

(*a*) *Elem.*, Vol. II p. 168.

(*b*) DRYDEN zeide van MILTON, dat het zijne zaak niet was te rijmen; zijn *Allegro* en *Il Penseroso* echter worden voor zeer welluidend gehouden: maar het zij hiermede zoo als het wil, NEWTON vond in de rijmelooze verzen van MILTON meer melodie, dan in al de rijmende van de geheele wereld. Zie *Preface before* MILTON, p. XI.

Het onrijm is geschikter voor omgekeerde woordschikkingen, en deze hebben hunne groote nuttigheid tot de verheffing van den stijl (a). Het is geschikter om grootsche en verhevene gedachten voor te stellen, daar de verheffing, die er uit de beschouwing van zulke voorwerpen in het gemoed ontstaat, die orde en geregeldheid van telkens wederkomende klanken niet verdragen wil, maar daarin iets kinderachtigs vindt (b). — Dus belet ook het behagelijke van het rijm, in droefgeestige en sombere onderwerpen, die droefgeestigheid in hare natuurlijke werking, en de kunstige geregeldheid verveelt, omdat ze in het oog loopt. Vooral zou men dit kunnen zeggen met opzigt tot den afgebroken stijl; die de taal is van hevige hartstogten, en welke zoo geschikt is om ons

---

(a) Zie HOME, *Elem.*, Vol. II p. 162, en men zie ook REMOND DE ST. MARD, *Oeuvr.*, Tom. IV. p. 48. Men versta echter door inverse constructies niet, zulke versen, welke men oudtijds *Mengrooten* noemde, en van welke HOOFT en BROEKHUIZEN groote liefhebbers waren. — Verg. *het leven van Broekhuizen.*

(b) Zoo kinderachtig, dat YOUNG deswegens rijmelooze verzen noemde: « Verse reclain'd reinthroned in « the true language of the Gods, who never thunderd « not suffer'd their Homer to thunder in rhime. » *Conjectures on original composition.* (*Works.* Vol. V. p. 166.

om die hartstogten levendig te doen gevoelen, en waarin alles wat kunstig is, zoo dat het in het oog loopt, moet vermeden worden; wil men de werking van die taal niet beletten. Dit is vrij natuurlijk. Als men iemand hoort spreken, die hevig is aangedaan, en men wordt tevens gewaar dat hij nog genoeg bij zich-zelven is, om op zijne woorden te letten, en dezelfde klanken regelmatig te herhalen, kunnen wij naauwelijks gelooven dat hij in eenen merkelijken graad aangedaan is, en daardoor vermindert ook onze aandoening. — In het rijmelooze is wel eene kunstige harmonie door de voetmaat, maar dezelve ligt, wat de kunst betreft, veel dieper verborgen. — Of men hetzelve, wat wij van droefgeestige onderwerpen gezegd hebben, ook kan staande houden van deftige, zal ik niet beslissen, schoon HOME zulks bevestigt (a); het deftige vertoont toch meer bedaardheid, en deze bedaardheid gedoogt meer geregeldheid en kunst; maar dit heeft weder geen plaats bij de verhevene vlugt der hooge Ode.

Maar bijzonder schikt zich het rijm voor vrolijke, luchtige en schertsende onderwerpen. Lage onderwerpen verheft het, en daarom is het in sommige onderwerpen volstrekt noodig om den poëtischen stijl van het proza te onderscheiden

(a) *Elem.*, Vol. II p. 170.

den (*a*). Dus is het doorgaans van nut in kleinere lagere Gedichten, en mogelijk doet men niet kwalijk, wanneer men hetzelve alleen uitsluit van het Heldendicht, de hooge Ode en het Treurspel (*b*).

In Geestelijke Liederen, vooral die voor de zang geschikt zijn, oordeelt men het rijm noodzakelijk (*c*), schoon KLOPSTOCK er ook rijmelooze gemaakt heeft. De reden is, omdat deze doorgaans minder poëtisch zijn dan andere Liederen, en daarom deze ondersteuning noodig hebben, om ze van proza te onderscheiden. Het is waar, dat de meeste Liederen zoo zijn, dat men van weinige derzelve zou kunnen zeggen: « Zoo spreekt men in proza niet. » Dan of ze voor geene grootere schoonheden vatbaar zijn, zou ik niet durven bepalen. Alleen zij zijn geschikt voor het geheele lichaam der natie, en daarom wordt er wel levendigheid, hartelijkheid, maar juist geene diepe gedachten in vereischt. Men moet het *geestelijk Lied*

(*a*) Ald. p. 173, 174. YOUNG op de aangeh. pl. p. 168.

(*b*) Verg. WIELAND, Voorberigt voor zijne *Erinnerungen an eine Freundin*, (Poëtische Schriften Th. III. s. 85).

(*c*) Zie de *Biblioth. der schönen Wissenschaften*, door KLOTZ uitgegeven, B. III s. 666.

Lied van den eigenlijken *Psalm* naauwkeurig onderscheiden.

Nu heb ik, zoo ik meen, alles gezegd, wat regtstreeks tot mijn oogmerk diende, en genoeg om te kunnen vaststellen: dat

De Dichtkunst niet zonder onderscheid in alle Dichtstukken het rijm vordert, ook niet in onze Nederlandsche taal.

Deze vrijheid wilde ik gaarne aan mij en mijne Landgenooten bezorgen, en ik heb gedacht, dat ik hiertoe wel eenigen tijd en moeite besteden mogt. Een bundel goede rijmelooze Oden of een rijmeloos Heldendicht zou mij een aangenaam geschenk zijn.

Ik zou hier nog kunnen bijvoegen, de bijzondere regelen van het rijm en het rijmelooze. Maar dit zoude te ver af brengen; de algemeene regelen der welluidendheid hebben dat opgegeven, wat hier eigenlijk behandeld moet worden. — Ik ga dus over tot de behandeling van dezen algemeenen regel:

De Dichtkunst vordert eene bijzondere taal en stijl, en eene gepaste eigenaardige uitdrukking.

Hier heb ik een onafmetelijk veld voor mij. Alles te zeggen wat hierover gezegd kan worden;

 al-

alles te beproeven wat door anderen is voorgesteld, zou een geheel boekdeel vereischen en de palen eener Verhandeling verre overschrijden. Ik zal dus alleen zoeken, de grondtrekken te schetsen en de beginselen op te geven. Ook zal men mij verschoonen, wanneer ik de juiste orde niet in acht neem, daar de opeenstapeling der denkbeelden mij daarin wel eens verhinderd heeft.

Het verschil tusschen de Proza en de Poëzij is niet slechts gelegen in de voetmaat of den gebonden stijl. De Dichter spreekt geheel anders als de Redenaar. Aan hem behoort de zoogenaamde Lingua Deorum, daar de andere zijne taal meer inrigt naar de gewone spraak der menschen; maar de Dichter is altoos door zijn voorwerp buitengewoon aangedaan; hij bedient zich van ongewone figuren en omkeeringen, stoute overdragten en beeldtenissen, die de uitdrukking zinnelijk maken (a). Echter verschilt de stijl van het Proza van die van de Poëzij alleen in trap; en de hoogste trap der prozaïsche uitdrukking is de onderste in de Poëzij; ja een Dichter kan ook uit dien hoofde zijnen stijl doen dalen tot de laagte van het Proza, gelijk een Redenaar den zijnen verheffen mag tot de hoogte der Poëzij, wanneer namelijk de personen of zaken, welke hij spreken-

(a) Verg. SULZER, *Theorie*, art. DICHTKUNST, s. 250.

kende invoert of voorstelt, zulks vereischen (*a*).

Het eerste dat ons hier onder het oog valt, is eene gepaste keus der woorden. Het spreekt van zelf, dat een Dichter zijne taal, waarin hij schrijft, grondig verstaan moet. Maar met deze kennis zelfs heeft hij nog veel in acht te nemen. Hij moet ook hen kennen voor welke hij schrijft; om te weten welk een denkbeeld men in het algemeen aan de woorden, welke hij gebruikt, hechten zal, en of dit denkbeeld overeenkome met dat, hetwelk hij wilde voorstellen. *Een* woord, *eene* woordschikking, kan aan zijne uitdrukking eene bevalligheid of stijfheid geven, welke men naauwelijks uit zulk eene geringe omstandigheid verwachten zoude, en welke echter door de ondervinding bevestigd wordt. — Hiertegen zondigt een Dichter, wanneer hij woorden gebruikt, welke in den mond des volks hun vermogen verloren hebben. Het is niet genoeg, dat een woord *analogicè* goed is, het moet ook door het gebruik gewettigd zijn, of hij valt in het duistere. Hij schrijft voor het algemeen en niet slechts vóór Taalkenners. Het is meer de taak van den Dichter, de taal te versieren, nieuwe wendingen te geven door zijne nieuwe gedachten, en haar dus te

(*a*) Zie KLOPSTOCK's *kleine Pros. Wercken*, s. 40. WEBB. *Remarks on the beauties* etc., p. 48 en volg.

te volmaken; maar niet zoozeer om, door het invoeren van verouderde woorden, dezelve te verrijken, aangezien dit laatste de verlustiging zeer verzwakt. Wie leest gaarne een Dichtstuk, met KILIAAN in de hand?

Maar men moet ook zulke woorden vermijden, welke in zich-zelve krachteloos zijn. De sterkte der woorden behoort echter wel onderscheiden te worden van derzelver *hardheid*. Dit laatste is geen bewijs van de kracht, zoo min als het vermijden daarvan altoos zwakke woorden zou voortbrengen. — Woorden zijn zwak, wanneer de zaak, daardoor voorgesteld, klein, of laat ik liever zeggen *gering* is, en de woorden langwijlig. De krachtigste woorden zijn die, in welke de verzamelde krachten van eene menigte denkbeelden en gevoelens zich vereenigen, zegt MARMONTEL (*a*). Regt uitgedrukt! Wil men een voorbeeld van zulk een woord zien, hetgeen in het afgetrokkene geene sterke beteekenis heeft, maar die door de plaatsing verkrijgt, men leze deze regels van Juffr. VAN MERKEN (*b*), waar DE RUK, aan MONDRAGON den ontslagbrief terug gevende, zegt:

'k Begeer de vrijheid niet ten koste van mijne eer.

en,

(*a*) *Poëtique*, Tom. I p. 109.
(*b*) *Tooneelpoëzij*, bl. 206.

en, zich niet storende aan het kermen zijner gade, er straks op laat volgen:

— — geef mij mijn keten weer.

In deze laatste regel vereenigen zich vele denkbeelden en gevoelens in het woord *weergeven*. Een keten weer te vragen, veronderstelt toch eene buitengewone gehardheid tegen rampen en onheilen, een hart, dat zoo aan deugd is gewijd, dat het verzaken van zijne eer of de gevangenis te verkiezen, geheel geene bedenking waardig is. DE RIJK is hier zonder de hartstogten van vrees en ontroerdheid, en acht het geboeid worden zoo gering in die betrekking als het hem te wachten staat, dat de taal van zijn hart niets van zulke hartstogten verraadt; en dit maakt hem waarlijk groot. Het roert den aanschouwer zoo veel te meer; verwondering en verheffing dringt hij ons af, en doet ons tevens gevoelen, hoe ons hart gesteld moet zijn, zal het tegen zware verzoekingen bestand zijn. En alle deze denkbeelden worden vereenigd in het woord *weergeven*.

De hardheid te vermijden is dan altoos de pligt van den Dichter, wanneer de zaken die hij voorstellen wil geene bijzonder harde woorden vereischen. Maar ook van den anderen kant moeten zijne vloeijende woorden geene loutere klanken zijn.

Vooral is het ongeoorloofd, woorden te gebrui-

bruiken, die eene nederige of belachelijke medebetekenis voortbrengen. Hiertegen zondigde die Dichter zeker, welke het achterste gedeelte van den Libanon deszelfs *groenende achterbillen* noemde.

De stijl van den Dichter moet *zinnelijk* zijn, en derhalve moeten de woorden, die hij gebruikt, geschikt zijn voor de zinnelijke voorstelling. Hij moet derhalve geene woorden gebruiken, die afgetrokken denkbeelden voorstellen; alles moet bij den Dichter levendig en bezield zijn.

De Figures sans nombre égayez votre ouvrage,
Que tout y fasse aux yeux une riante image.
On peut-être à la fois et pompeux et plaisant (*a*).

Men herhale hier, wat wij te voren over de zinnelijke uitdrukkingen gezegd hebben. Voor het overige brengt men tot de algemeene vereischten van den dichterlijken stijl, de klaarheid, de netheid, naauwkeurigheid, gemakkelijkheid, rijkheid, sierlijkheid, natuurlijkheid, zedigheid, het coloriet en de welluidendheid. MARMONTEL verdient zeker hierover gelezen te worden (*b*). Ik kan dit alles hier niet behandelen.

Wat de kortheid van den stijl betreft, deze is ook

(*a*) BOILEAU, *Art Poëtique*, Ch. III.
(*b*) *Poëtique*, P. I Ch. IV. V. VI.

ook een noodzakelijk vereischte. Even toch als door de al te groote kortheid duisterheid of eene verminkte voorstelling veroorzaakt wordt, zoo verzwakt gebrek aan kortheid de gevoelige gewaarwording (a): « geen woord te veel » is hier de algemee-

(a) Verg. REMOND DE ST. MARD, *Oeuvr.*, T. IV p. 37; laat ons hem hooren: « Je vous dirai donc, qu'en vers ainsi qu'en prose, il faut, ce me semble, pour qu'une idée ait de la grâce, qu'elle soit contenue dans un certain espace, et cet espace ne doit être ni trop long, ni trop court; car, qu'arrivera t-il? S'il est trop court, surement l'esprit s'en plaindra, parcequ'il aime l'exercice, pourvu qu'il ne soit pas violent, et qu'on lui fait tort en le menant trop tôt au but. Que si l'idée est trop au large et se trouve placée dans un trop grand terrein, le vuide qui l'environnera la fera paroître lâche, ou bien elle deviendra fatiguante, si pour soutenir sa longueur, on y fait entrer un trop grand nombre d'idées accessoires: mais lorsque l'idée assez belle et assez pleine pour n'avoir besoin que d'elle, est renfermée dans un espace raisonnable, que l'achèvement de l'idée se fait par gradation, qu'à mesure qu'elle approche de sa fin, elle croît en netteté et en chaleur, alors on a le plaisir d'obtenir après avoir eu celui d'attendre, ce qui fait la pointe et la perfection du plaisir. Ajoutez que cette proportion des choses avec la manière dont elle doivent être dites, se trouve d'accord avec notre haleine, qui aussi bien que notre esprit, est bien aise de fournir la carrière dont elle est capable. »

meene wet (*a*), geene woorden derhalve die niets beteekenen, geene omschrijvingen, die het voorstel niet zinnelijker maken, geene gelijkenissen, wanneer de zaak geene opheldering noodig heeft, geen stopwoorden, veelmin stopregels, van welke beide echter onze beste Dichters, helaas! zoo overvloeijen, moet een Dichter in zijne verzen dulden.

Daar het denkbeeld van *kort* of *lang* betrekkelijk is, verstaat men door eenen korten stijl, niet die, welke een voorwerp met een klein getal woorden voorstelt; dan zouden dikwijls de rijkheid en kortheid van den stijl tegen elkander strijden, en deze moeten echter zamengaan. Maar de kortheid bestaat daar in, dat men een voorwerp zoo voorstelt, dat er geene woorden zijn, die het denkbeeld van het voorwerp noch klaarder, noch levendiger, noch treffender maken; elk woord, dat om zoo te spreken eene wezenlijke verdienste in de voorstelling heeft, is niet overtollig, en de menigte van zulke woorden maken de rijkheid van den dichterlijken stijl uit, zonder de kortheid te benadeelen.

De uitdrukking moet getrouw zijn (*b*), dat is, zij

(*a*) Verg. BOUHOURS, *Manière de bien penser*, p. 317 et suiv.,

(*b*) Hoeveel de uitdrukking doe, blijkt daaruit, dat de

zij moet alle deelen van het voorwerp zoo afbeelden, als wij zelf dat door middel der zinnen zouden hebben waargenomen, en echter noch geheel duidelijk; — want dan verschaft zij de ziel te weinig moeite en dus te weinig bezigheid; — noch geheel duister, dan toch stremt de moeite en aandacht die men besteden moet, vermits ze te sterk is, de verlustiging. Vooral moet de uitdrukking niets meer voorstellen, dan men natuurlijk denken kan (*a*). Laat ons dit laatste met een voor-

---

de gedachten op zich-zelve fraai kunnen zijn, en dat zij, wegens gebrek aan uitdrukking, in de voorstelling niet behagen. Die hieraan twijfelt, sla slechts het oog op de meeste vertalingen. Verg. BOUHOURS, p. 189, en de *Brieven van* GELLERT, geplaatst achter zijn *Leven*, D. I bl. 214.

(*a*) Zie MARMONTEL, *Poëtique*, P. I. p. 166. Het zij mij geoorloofd hier bij te voegen eene aanmerking van WINCKELMAN, welke, schoon eigenlijk niet gemaakt op de Dichtkunst, maar op de Schilder- en Beeldhouwkunst, echter hier van veel toepassing is: « Die « Weisheit, » zegt hij, « der alten Künstler im Aus- « drucke zeiget sich in mehrerem Lichte durch das « Gegentheil in den Wercken des grössten Theils der « Künstler neuerer Zeiten, welche nicht Viel mit Weni- « gem, sondern Wenig mit Viel angedeutet haben. Ihre « Figuren sind in Handlungen, wie die Comici auf den « Schauplätzen der Alten, welche, um sich bey hellem « tage auch dem geringsten vom Pöbel an dem äusser- « sten

beeld ophelderen. Juffr. VAN MERKEN zegt in die levendige schildery van eenen woedenden IJslandschen beer (a):

'k Zie nog zijn vlammend oog, waarvoor de sneeuw versmelt,

dit is onnatuurlijk. Men stelle zich de vurige oogen van eenen razenden uitgehongerden beer in den hoogst mogelijken trap voor; nooit kan men zich voorstellen, dat daar de sneeuw voor smelt. Dit is noch werkelijk, noch denkbeeldig waar. De reden is, dat *vlammend* van het oog gebruikt slechts den schitterenden gloed aanduidt, en men de vergelijking niet buiten het derde moet voeren. Maar de kleur kan de sneeuw niet doen smelten. In het eerste gedeelte der regels spreekt ook de Dich-

---

« sten Bilde verständlich zu machen, die Wahrheit über « ihre Gränzen aufblähen mussen, und der Ausdruck « des Gesichts gleichet den Masken der Alten, die auf « eben dem Grunde angestaltet waren. Dieser über- « triebene Ausdruck wird selbst in einer Schrift, die « in den Händen junger Anfänger in der Kunst ist, « gelehret, nemlich in CARLS LE BRUN, *Abhand-* « *lung von den Leidenschaften.* In den Zeichnungen « zu derselben ist nicht allein der äusserste Grad der « Leidenschaften in den Gesichtern geleget, sondern in « etlichen sind dieselben bis zur Raserey vorgestellet. » *Geschichte des Alterthums*, Th. I § 171. 172.

(a) *Gedichten*, bl. 106.

Dichteres overdragtig en in de volgende eigenlijk, en dit strookt niet. Ik weet wel dat VONDEL zegt:

> Voor den gloed van 't Leeuwenoog
> Vliegt het magazijn omhoog.

maar daar is de Nederlandsche Republiek onder het zinnebeeld van een Leeuw voorgesteld, en deze allegorische toespeling geeft eene groote verandering. Men ziet daar aanstonds, dat men ook deze uitdrukking figuurlijk moet opvatten, en met dat al was er mogelijk nog wel wat op te zeggen. Maar dat geheele bijvoegsel: *waarvoor de sneeuw versmelt*, ontsiert de gansche schilderij. Als men het er uitlaat, wordt zij veel schooner:

> 'k Zie nog dien grijzen beer, die, grimmende aangemeld
> Met kegels aan den muil, op ons kwam toegeschoten,
> 'k Zie nog zijn vlammend oog,
> 'k Hoor 't kraken nog van zijn met ijs begroeide pooten,

De geheele voorstelling wint door de uitlating van die *sneeuwsmelting*. De reden hiervan is, dat dit bijvoegsel den voortgang van de zinnelijke voorstelling afbreekt, door iets dat men zich niet gemakkelijk kan verbeelden, uit hoofde dat wij het oorspronkelijke zelf ziende, dit nimmer zouden waarnemen. De aandacht hecht er op; men wil de sneeuw zien smelten; maar er verspreidt zich eenige duisterheid op het denkbeeld, en dit hechten doet het vorige verflaauwen, en beneemt dus

dan ook, de kracht van het volgende, die anders door de opeenstapeling zou vermeerderd zijn. — Maar ik vreeze, dat er dit bijvoegsel om het rijm is bijgekomen. De beminnelijke Dichteres vergeve mij mijne stoutheid.

Men kan veel schrijven over de verhevenheid van den poëtischen stijl; over de taal der hartstogten; over het onderscheid tusschen den stijl, uit hoofde der verschillende onderwerpen en soorten van Dichtstukken; dit alles zamengenomen vereischte eene bijzondere Verhandeling. Laat ons zien, of wij de zaak tot hare eenvoudige beginsels brengen kunnen.

De volkomenheid van de uitdrukking staat tot de geschiktheid van den stijl in dezelfde betrekking als de oorzaak tot zijn uitwerksel. Wanneer het denkbeeld klaar is in de ziel van den Dichter, en de uitdrukking geëvenredigd met het denkbeeld, dan is ook altoos de stijl geschikt naar het onderwerp.

Selon que notre idée est plus ou moins obscure,
L'expression la suit ou plus nette, ou plus pure.
Ce que l'on conçoit bien s'énonce clairement,
Et les mots pour le dire arrivent aisément (a).

Daarom zegt ook D'ALEMBERT: *Il n'y a point de style sublime, c'est la chose qui doit l'être.* Een

(a) BOILEAU, Ch. I.

Eén voorbeeld zal hier genoeg zijn. De stijl van de Ode en van het Landgedicht zijn zeer verschillend. Maar veronderstel nu, de Oden-Dichter wil de schoonheid van het land tot het voorwerp zijner beschouwing nemen; dit moet hij doen in eenen anderen stijl dan de Herders-Zanger. — Maar wat heeft hij nu voor regels noodig, om zijnen stijl gepast te doen zijn? Niets anders, dan dat hij over zijn onderwerp denke als een Ode-Dichter, en dat zijne uitdrukking zijne gedachten volkomen voorstelle. Dan zal zeker zijn stijl, de stijl der Ode zijn. Dit eenvoudig beginsel is van groot nut in de Dichtkunst: dit is de toetssteen, waardoor valsch vernuft, winderigheid, laagheid en opgezwollenheid, onderscheiden worden van ware geestigheid, deftigheid, rijkheid, sierlijkheid en verhevenheid.

Uit ditzelfde beginsel vloeijen ook voort alle regels, die men geven kan omtrent de taal der hartstogten, en welke zulk een uitgebreid vak in eene verhandeling over den poëtischen stijl beslaan zouden. Een Dichter plaatse zich b. v. slechts in den toestand van een wraakzuchtig mensch; zoo zijne denkbeelden evenredig zijn met het voorwerp, en de uitdrukking evenredig met het denkbeeld, zoo moet hij noodzakelijk de taal van die hartstogt spreken. Hierin is ook waar, wat HORATIUS zegt: *Si vis me flere, dolendum est ipsi tibi* (a). Uit

(a) Bov. bl. 121. — [Men moet voorgaan, met zelf te gevoelen.]

Uit de inachtneming van dit beginsel vloeit ook van zelf voort, de verschillende stijl in hetzelfde Dichtstuk, wanneer de voorwerpen veranderen. De Dichter heeft hier de kunst niet te baat te nemen, dan voor zoo verre zij hem leert de natuur na te volgen en die op te sieren. Door dit middel zal de stijl vloeijend, daar ze vloeijend, en afgebroken zijn, daar ze afgebroken wezen moet.

Eene goede schikking der woorden vloeit mede uit ditzelfde beginsel voort; en hoeveel deze doen kan, om een denkbeeld levendig, aangenaam en treffend voor te stellen, weet elk, die gevoel heeft van het schoone in de Poëzij. Regels hiervan zijn niet te geven, dan welke uit mijn beginsel voortvloeijen, en de wijze te bepalen, op welke zij hunne uitwerking verkrijgen, behoort eigenlijk tot de Wijsbegeerte, die in de natuur onzer ziele nederdaalt en haar hare verborgenste werkingen afziet. Dit kan men in het algemeen zeggen, dat eene onnatuurlijke schikking, d. i. elke schikking welke strijdt met de wijze, op welk een denkbeeld zich door de zinnen aan onze ziel vertoonen moet om te treffen, of geene, of eene flaauwe, of eene verkeerde werking doet. Een uitroepsteeken, verkeerd geplaatst, kan deze wanschikking veroorzaken. Wat behoort er niet toe, om een Dichter te zijn!

Ja zelfs vloeit uit dit beginsel voort, de gelijkheid

heid der woorden met de voorgestelde zaak. Veel was hierover te zeggen; maar ik moet in alles kort zijn. Met weinige dan.

De spraak, waarvan zich de Dichtkunst bedient, bestaat eigenlijk uit willekeurige teekenen, die over het algemeen geene gelijkheid hebben met de zaak welke zij uitdrukken. Eenige uitzonderingen zijn hiervan in zulke woorden, die aan den klank van het door hun beteekend onderwerp hunnen oorsprong verschuldigd zijn. Maar deze gelijkheid bedoel ik hier niet (a). Ik bedoel die, waardoor het geheele onderwerp, door den klank der woorden, zoo op zich-zelf als door hunne onderlinge schikking, eenigermate wordt uitgedrukt. Men kan hiervan voorbeelden genoeg aangevoerd zien. — Wien is het

Illi inter sese magna vi brachia tollunt

van VIRGILIUS, onbekend. HUIDECOPER (b) heeft er uit VONDEL eenige opgegeven, en tastte ik mis, wanneer ik er uit den *Germanicus* van Juffr. v. MERKEN bijvoege:

Het

(a) Ook niet die, welke alleen bestaat in woordspelingen; waarmede alle onze Dichters bijna tot walgens toe vervuld zijn.

(b) *Proeve*, bl. 149. Zie ook HOME, *Elem.*, Vol. II p. 4, en WEBB's *Remarks* etc., p. 34 en volg.

Het sneeuwwit hengstgespan, in 't streng gareel geslagen
En door der Barden galm op zijnen togt verhit,
Verheft het moedighoofd, en zwiert met staart en manen;
En trappelt voor haar kar en knabbelt op 't gebit,
En schijnt al briesschend haar een ruimer weg te baanen.

Sommigen, BATTEUX onder anderen, hebben zich dit al te sterk voorgesteld. Men wil der Dichtkunst ook het vermogen der musikale uitdrukking geheel en al toeëigenen; en dit kan echter de proef niet doorstaan. SCHLEGEL (*a*), die dit stuk opzettelijk behandeld heeft, merkt te regt aan, dat, bijaldien er plaatsen waren, waarin door den klank of cadans der woorden eene volkomene uitdrukking werd uitgewerkt, dan iemand, die de taal, waarin de uitdrukking was daargesteld, niet verstond, echter uit de bloote klanken zoude moeten kunnen opmaken, wat er werd voorgesteld; dan dit was hem, zegt hij, altoos gemist, schoon hij het menigmaal beproefd had, zelfs met die plaatsen welke de allersterkste zijn.

De zaak is naar mijn oordeel deze: Een denkbeeld, dat in onze ziel levendig en krachtig is, wordt door iemand, die de taal, waarin hij schrijft, grondig verstaat, altoos met geschikte woorden uit-

(*a*) *Abhandl. vom Harmonie des Verses*, in het 2de deel van zijnen BATTEUX.

uitgedrukt. Zijne gevoelige gewaarwording verkiest altoos woorden, wier klank of cadans hem in zijne bevinding niet stremt. Hij zal geen luchtig voorwerp met sombere sleepende zware woorden, en geene droefgeestige gedachte met huppelende luchtige woorden voorstellen. Hij kan daarom somtijds ten eersten geene woorden vinden, niet omdat hij zich volstrekt niet kan uitdrukken; maar omdat die, welke hem in den zin komen, niet strooken met zijne gewaarwording. Maar zoodra hij gevoelt dat hij zich gemakkelijk uitdrukt, is er wel in de klank zijner woorden niets dat stellig zijne gedachten muzikaal voorstelt, maar er is ook tevens niets in dat strijdig is. Gedachten, klanken en kadans zijn naar elkander geschikt, smelten als het ware in een, en leveren te zamen eene volkomene uitdrukking; echter zoo, dat de klanken afzonderlijk aan iemand, die de taal niet verstaat, geene de minste bijzondere uitdrukking opleveren. Men kan ook daarom zelden deze schoonheden door kunst alleen voortbrengen; zij zijn doorgaans de uitwerkingen der hartstogten, op eene sterke wijze aan het werken geraakt. Zoodra men ze door de kunst wil maken, verliest men zijn enthusiasmus, en men wordt of flaauw, of men toont, dat men kunst gebruikt heeft, en dan houdt het natuurlijke op. Mijn besluit is dit: De volkomene uitdrukking van een voorwerp, brengt niet alleen eenen geschikten stijl,

maar zelfs geschikte klanken voort. Een barsch mensch vertoont zijn karakter zelfs door den klank zijner woorden. Een Dichter doet hetzelfde, wanneer hij hem regt voorstelt. Al wat de eigenlijk gezegde kunst hier vermag, bestaat, mijns oordeels, alleen in de beschaving en volmaking van zulk eene voorstelling, wanneer de gelijkheid van klank en voorwerp er eerst natuurlijk in is gekomen door de levendigheid van het denkbeeld in de ziel van den Dichter, en door zijn vermogen om zijne ziel als het ware op zijn papier over te drukken.

De verschillende stijl tusschen inwoonders van verschillende landstreeken, is alleen het onderscheid tusschen hunne denkbeelden. Men kan zelfs uit de spraak van een volk eenigzins hun karakter opmaken. De naauwkeurige uitdrukking dier denkbeelden maakt b. v. dat de Oostersche stijl geheel en al verschilt van die onzer Westersche volkeren, alsmede van dien van onze Noordelingen. Die niets voor zich zien, dan steile akelige rotsen, bruischende zeeën, donkere woestijnen, huilend ongedierte, denken anders dan zulken, die specerij-hoven, aangename weilanden, bloemrijke dalen voor zich hebben; zij moeten noodwendig andere figuren, omschrijvingen en gelijkenissen bezigen.

Bijaldien men dit alles overweegt, ziet men aanstonds, waarom men zoo dikwijls Dichters ziet

zon-

zondigen tegen den goeden smaak. Elke hartstogt heeft hare bijzondere taal.

Chaque passion parle un différent langage:
La colère est superbe et veut des mots altiers,
L'abattement s'explique en des termes moins fiers (a).

Zoodra nu een Dichter vergeet, dat hij zich in den stand moet plaatsen, welken hij wil voorstellen; dat hij zoo denken, zoo spreken moet, wanneer hij de nijd wil doen spreken, als of hij de nijd zelve was; dan is het niet ongemakkelijk na te gaan, dat zijn stijl doorgaans zeer ongeschikt is.

Insgelijks, hoezeer de figuurlijke stijl in de Poëzie gebruikt wordt, is hij zeer oneigen in sommige gevallen; als b. v. waarin de angst en zware droefheid spreken: en hoe dikwijls misdragen zich ook hierin niet de Dichters: voorbeelden daarvan kan men zien in RAPIN (b); ook heeft HOME daarover schoone aanmerkingen gegeven (c). Het is mij altoos oneigen voorgekomen, wanneer HOOGVLIET (d) Loth, die zeer be-

(a) BOILEAU, *Art Poëtique*, ch. III. Verg. ook *Theorie des sentimens agréables*, p. 51.

(b) *Reflections sur la Poëtique en général*, § 34. (*Oeuvr.* Tom. II p. 147).

(c) *Elements*, ch. XVII. Vol. I p. 494.

(d) *Abraham*, B. I bl. 16.

benaauwd en verslagen moet geweest zijn wegens de schaking van Sara, laat zeggen:

— o Abram, sta nu pal in d'onweerwinden
Van tegenspoet, gelijk een rots in bare zee:
Hou moed mijn Lotgenoot, ik zie uw heil alreê
Gelijk de dageraat voordspruiten uit het oosten.

Maar deze feilen kunnen zij alleen vermijden, door na te gaan, of zij, geheel in denzelfden toestand geplaatst, zoo zouden gesproken hebben. Waar bleven dan de meeste alleenspraken?

Dan ik moet hier niet te ver uitwijden. Het is niet genoeg, om een Dichter te zijn, te voldoen aan de regelen van taal, stijl en uitdrukking; dat geen dat uitgedrukt wordt, moet dichterlijk zijn. Van hier dat de Dichtkunst vordert:

Dat de gedachten overeenkomen met het onderwerp; dat het onderwerp goed uitgekozen, en van eene goede zijde vertoond worde.

De gedachten komen overeen met het onderwerp, wanneer zij deselfde uitwerking doen, welke het onderwerp zelve zou hebben voortgebragt; en deze regel is van de uiterste noodzakelijkheid. Grootsche voorwerpen eischen groote gedachten, en zoo voorts. Men valt in het belachelijke als die overeenstemming verwaarloosd wordt; en dat is eigen aan het burlesque, of in het opgezwol-

lene

lens of kruipende. Men moet echter het onderscheid tusschen uitdrukking en gedachten onder het oog houden: lage gedachten van een grootsch en verheven voorwerp kunnen wél zijn uitgedrukt, en echter laag blijven; even als treffende gedachten kwalijk kunnen uitgedrukt worden. In het eerste geval, is het gebrek in de gedachten; in het laatste, in de voorstelling.

Het oogmerk der Dichtkunst is de nuttige verlustiging. Het voorwerp derhalve dat voorgesteld wordt, moet geschikt zijn om te kunnen verlustigen; dat is, de Lezer moet het, zoo als het voorgesteld wordt, liever beschouwen dan niet beschouwen. Hij moet liever zulke gedachten over dat onderwerp lezen, als andere. Zij moeten daarom de beste zijn, of ten minsten aan den Lezer schijnen de beste te zijn, welke over dat voorwerp gedacht kunnen worden. Die slechts gemeene gedachten heeft voor te stellen, doet beter van te zwijgen; die volstrekt nuttelooze of nadeelige gedachten wil voorstellen, zondigt tegen het oogmerk der Dichtkunde.

De gedachten van een Dichter moeten nieuw zijn, of moeten ten minste die vertooning maken kunnen. Zij moeten zoodanig zijn, om levendig te zijn; daar toch een nieuw voorwerp, of een bekend voorwerp, van eene nieuwe zijde vertoond, ons meer verlustigen, onze nieuwsgierigheid meer te vrede stellen, en ons aangenamer

bezig houden zal, dan of wij niets zien of gevoelen, dat wij niet op dezelfde wijze duizendmaal zullen gezien en gevoeld hebben (*a*). Echter spreekt het van zelve, dat de *nieuwheid* de eenigste waarde der gedachten niet wezen moet; dan toch verliezen ze schielijk hun kracht, daar de verlustiging, door de nieuwheid veroorzaakt, voorbijgaande is, en door de herhaalde beschouwing verloren zijnde, in gedachten, die alleen om hunne nieuwheid behaagden, niets wezenlijks overlaat (*b*). Om nieuwe gedachten voor den dag te brengen, behoort eene zamenvoeging van denkbeelden, die nog nimmer geschied is, of de ontdekking van nieuwe zijden aan een voorwerp; nieuwe betrekkingen tusschen bekende voorwerpen, nieuwe wendingen, aaneenschakelingen, vergelijkingen doen hetzelfde (*c*). Wil men een Dich-

(*a*) Zie HOME, *Elem.*, Vol. I. ch. VI en *Essay on Taste*, P. I sect. 1 p. 9.

(*b*) Verg. *Enquiry of the sublime and beautiful*, p. 42.

(*c*) Voorbeelden bij RIEDEL, *Theorie*, p. 170, 171. — « Je ne dis pas que toutes les pensées ingénieuses doivent être aussi nouvelles que l'étoient celles de Crassus; il seroit difficile de ne rien dire qui ne fut nouveau: C'est assez que les pensées qui entrent dans les ouvrages d'esprit ne soient point usées; que si l'invention n'en est pas tout à fait nouvelle, la manière « dont

Dichter zijn, men bedenke toch vooral; of men daartoe het vermogen bezit. Vele menschen hebben door naarstigheid en oplettendheid eene vrij uitgestrekte kennis verkregen; maar die alleen bestaat in eene verzameling van de gedachten, in denkbeelden van anderen; *l'esprit créateur* [de vinding] ontbreekt hun. De Dichtkunst telt dezulken niet gaarne onder hare dienaars; zij bederven dikwijls anderen, en brengen zelve nimmer iets goeds voort; welke trappen derhalve in dit vermogen van te scheppen ook zijn mogen, een waar Dichter is altoos een origineel genie.

De gedachten verkrijgen ook dikwijls eene bijzondere waardij door de plaatsing. Wanneer eene gedachte onverwacht zich aanbiedt, treft zij te meer (a); mits echter, dat zij ons niet stremt in de gewaarwording van eene voorstelling, met welke wij aangenaam bezig zijn, zoodat het ons verdrietig maakt daarvan te moeten afscheiden, om onze aandacht op eene andere te vestigen. Alles derhalve, wat onverwacht is, is daarom niet aangenaam;

« dont on les tourne le soit au moins. » BOUHOURS *Manière de bien penser*, p. 58, 59. Ook heeft BREITINGER een geheel hoofdstuk gegeven, over de middelen om gemeene dingen als nieuw voor te stellen. Zie zijne *Critische Dichtk.*, Th. I Abschn. IX.

(a) « Et magis inopinata delectant. » QUINTIL. *Inst. Orator.*, L. VIII c. 6.

naam; de aandoening, kan men in het gemeen zeggen, welke de onverwachtheid van een voorwerp met zich brengt, neemt de natuur aan van de aandoening, welke de vertooning van dat voorwerp zou hebben veroorzaakt, en zij maakt die slechts sterker. Eene onaangename, hatelijke, walgelijke voorstelling, onverwacht aangevoerd, is nog veel onaangenamer, als het voorwerp zelve wanneer wij dat vinden waar wij het verwachtten (a).

De voorwerpen, die de Dichtkunst voorstelt, moeten derhalve ook aangenaam zijn en verlustigende. Zij moeten aangename gewaarwordingen veroorzaken, of door hunne eigene natuur, of door de kunstige voorstelling.

Il n'est point de serpent, ni de monstre odieux,
Qui par l'art imité ne puisse plaire aux yeux.
D'un pinceau délicat l'artifice agréable,
Du plus affreux objet fait un objet aimable.

zegt BOILEAU (b), ARISTOTELES (c) had dit reeds opgemerkt. De reden er van is ook het vergenoegen, dat de kunst en de vaardigheid van hem, die de voorstelling doet, ons geeft. De

(a) Verg. HOME, *Elem.*, Vol. I ph. VI p. 263.
(b) *Art Poëtiq.*, Ch. III vs. 1—4.
(c) *De Poëtica*, c. 4.

De nieuwsgierigheid, die ons allen eigen is, vindt ook hierin hare voldoening; deze laatste echter is van korten duur, en laat derhalve het voorwerp in al deszelfs hatelijkheid aan onze beschouwing over (*a*). Een Dichter zorge derhalve, dat hij in de voorstelling van onaangename voorwerpen 1) nimmer den hoogstmogelijken trap van onaangenaamheid, die het afgrijzen is, bereike; 2) dat er altoos iets voor den Lezer overblijft, hetwelk hem de meesterlijke hand ontdekken doet; 3) dat een Lezer altoos zoo geleid worde in de verbeelding, dat hij zich verblijdt dat het onaangename voorwerp slechts geschilderd is op het papier; de bewustheid van veiligheid voor een tijger b. v. moet altoos blijven, en dus zou hier de hoogste trap van verrukking zeer nadeelig zijn voor de verlustiging. Het is aanmerkelijk, dat de Ouden in de Schilderkunst en Beeldhouwerij hierop zoo oplettend geweest zijn (*b*).

Wanneer een voorwerp behagen zal, vordert men:

1)

(*a*) Men zie verder hierover HOME, *Elem.*, T. II p. 366. MOZES MENDELS., *Philos. Schriften*, Th. II § 107. GERARD, *Essay on Taste*, p. 1 sect. 4. RIEDEL's *Theorie*, s. 144 en 300, en HAGEDORN's *Betrachtungen über die Mahlerey*, Th. I.

(*b*) Verg. hierover LESSING's *Laökoön*, s. 1 vervolg.

1) Dat het zinnelijk zij; dat men het van die zijde voorstelle, van welke het gevoeld kan worden.
2) Dat in het geheele voorwerp geene onvolkomenheid als zoodanig, zinnelijk zij.
3) Dat het noch te zwak, noch te sterk werke.
4) Dat het ons op eene voldoende wijze bezig houde, en onze gansche opmerkzaamheid van ons zelven af, en op zich wende.
5) Dat het niet al te duidelijk worde voorgesteld (*a*).

Laat ons hier wat over praten. Menigmaal stelt een Dichter de zaak voor op eene wijze, dat zij meer het verstand dan het hart aandoet. Menigmaal valt deze of gene onvolkomenheid van zijn voorwerp, in het geheel beschouwd, in het oog; somtijds werkt het al te sterk, dan te zwak, enz. Deze feilen, die wij zoo menigvuldigmaal zien begaan, moet een Dichter alle vermijden, zal hij met vrucht arbeiden. De ondervinding dient hem geleerd te hebben, welke voorwerpen het geschiktste werken, en op welk eene wijze zij daartoe moeten worden voorgesteld. Hij kan de werking van een onderwerp verzachten of aanzetten door zijn vermogen, en door het vermijden der gebreken, door anderen in het voorstellen van

(*a*) RIEDEL's *Theorie*, S. 20—22.

van soortgelijke onderwerpen begaan. Een onderwerp, dat op zich-zelve niet zinnelijk is, kan door den Dichter zinnelijk gemaakt worden. Dus worden wraak, toorn, schaamte, herfst, winter, enz. zinnelijke voorwerpen, wanneer zij door eene persoonsverbeelding worden voorgesteld. Deze zinnelijke voorstelling is in het gemeen de toets, waaraan de Dichter zijne beeldtenissen, gelijkenissen, beschrijvingen en woorden toetsen moet (*a*). Zonder de zinnelijke voorstelling kan de verlustiging niet bereikt worden; want al wat door het verstand slechts waargenomen wordt, kan wel hoogachting en bewondering verwekken, maar eigenlijk vermaak verschaft het nimmer; en dit ook uit hoofde, dat de zinnen in zulk een geval werkeloos staan, en derhalve de gansche machine niet aan het werken raakt (*b*). Maar ook de bereiking van eene nuttige verlustiging wordt gestremd

(*a*) Zie MOZES MENDELS. *Phil. Schrift.* Th. II §. 121.

(*b*) Verg. SCHLEGEL, *Abhandl.* VI s. 196, 211, 215. « Car enfin » segt REMOND DE ST. MARD, — « ne faisons point les raisonnables : les choses du monde les plus admirables ne nous touchent point, si on « ne nous les rend sensibles : il nous faut de l'éclat, « de la parure ; il faut absolument parler à notre imagination, décorer tout ce qu'on lui présente ; sans quoi « l'on nous fait mourir d'ennui. » *Oeuvr.* T. IV p. 8.

stremd door het gebrek aan eene zinnelijke voorstelling; deze spreekt toch altoos tot het hart, en dit is volstrekt noodig, daar wij weten, dat de overtuiging des verstands niet altijd het hart aandoet (*a*).

Maar wanneer een voorwerp, over het geheel beschouwd, eene slechte houding heeft, of te groot is om op eens zinnelijk te kunnen worden overzien, hoe wél alle deszelfs deelen mogen zijn voorgesteld, zoo is er alsdan eene zinnelijke onvolkomenheid in het geheel. Een voorwerp, dat te groot is, kan geene werking doen, de aandacht niet vestigen, noch de hartstogten gaande maken. Men brengt MILTON's *Duivel* onder anderen tot een voorbeeld bij. Dit monster, zegt RIEDEL (*b*), is zoo groot, dat ik het mij nimmer geheel zinnelijk kan voorstellen, maar er altoos slechts een stuk van zie. ARISTOTELES (*c*) zegt ook hetzelfde, met betrekking tot een al te klein voorwerp. Daar echter de grootheid een betrekkelijk denkbeeld is, kan men, door een voorwerp, dat op zich-zelf al te groot is om in eens te kunnen worden overgezien, te vergelijken met een ander, dat nog veel grooter is, hetzelve geschikt

(*a*) Verg. SCHLEGEL, s. 212.
(*b*) *Theorie*, s. 39.
(*c*) *Poëtica*, c. 7.

schikt maken om te kunnen worden voorgesteld; daardoor toch wordt het in onze gedachten kleiner, wij meenen het te kunnen overzien, en men geraakt in dien stand, van, zoo als men zegt, *zich te verpiezen.*

Een voorwerp kan ook te sterk werken. — Dus werken hatelijke voorstellingen te sterk, wanneer zij den hoogsten trap der verrukking met zich brengen, gelijk wij straks gezien hebben.

Maar de werking van een voorwerp houdt op, wanneer er gebrek is aan de waarschijnlijkheid van deszelfs aanwezen, of op zich-zelf, of zoo als het wordt voorgesteld. Wij moeten het ten minsten vermoeden kunnen. Een Dichter moet dit altoos in acht nemen, ook dan, wanneer zijne voorstellingen gegrond zijn op de denkbeeldige waarheid. De voorstelling van het denkbeeldige geschiedt door de vereeniging van vele afzonderlijke trekken met elkander, zoodat zij een geheel uitmaken (*a*). Deze trekken nu kunnen op zichzelve schoon wezen, en echter, bij elkander gevoegd, geene waarschijnlijkheid ter wereld hebben, zoo min als bloemen van verschillende jaargetijden in denzelfden ruiker passen (*b*). Eveneens

(*a*) Verg. WINCKELMAN, *Geschichte der Alterth.*, Th. I s. 151.

(*b*) Hiertoe behoort ook de zamenvoeging der Heidensche

eene is het gesteld met zedelijke voorstellingen. Een geheel volmaakt karakter kunnen wij ons zoo min voorstellen, als een geheel bedorven en waarin niet het minste teeken van menschelijkheid bespeurd wordt. BOILEAU (a) zegt te regt:

Toutefois aux grands coeurs donnez quelques foiblesses,
Achille deplairoit moins bouillant et moins promt.
J'aime à lui voir verser des pleurs pour un affront.
A ces petits défauts marquez dans sa peinture,
L'esprit avec plaisir reconnoît la nature.

Zal een voorwerp behagen, het moet al verder interessant zijn; men moet van den Dichter niet zeggen kunnen:

Huic lis est de tribus capellis [Hij vecht om niet met al. — MARTIAL.]

Bezigheid bevalt ons, mits wij ze liever hebben, dan niet hebben, en het interessante houdt ons genoegelijk bezig, mits de bezigheid weder niet te sterk, noch te gelijksoortig zij (b). De be-

sche Godheden met omstandigheden van onzen lateren tijd, waarvan ik kortheidshalve niet spreken zal. — Ik hoop dat men het daarover eens is; dat de Fabel-historie geheel buiten gebruik moet zijn, indien men niet ex professo verzen *à l'antique* maakt.

(a) *Art Poëtique*, Ch. III.

(b) Verg. *Theorie des sentimens agréables*, Ch. IV.

bezighouding wordt dan bijzonder wel bereikt, wanneer een voorwerp zoo wordt voorgesteld, dat het ons aan het werken helpe, en er voor onze overdenking wat overblijve (a).

Een Dichter zondigt derhalve tegen dezen regel:

1) Wanneer hij omstandigheden of voorwerpen voorstelt, welke wij in de natuur onverschillig zien kunnen.

2) Wanneer hij de bezigheid verdeelt: — Dat is, als hij twee voorwerpen, op eens voorgesteld, even interessant maakt; hierdoor wordt onze genegenheid verdeeld, en de interessantheid van het eene wordt door die van het andere verzwakt, en dus wordt de werking gestremd, en somtijds onaangenaam gemaakt. Men heeft wel eens, b. v. in VIRGILIUS berispt, dat zijn AENEAS minder interessant wordt als wij TURNUS hebben leeren kennen.

3) Wanneer het voorwerp al te kunstig wordt voorgesteld, zoodat wij meer de kunst dan het voorwerp zelve bewonderen, zoodat de aantrekkelijkheid ophoudt, en wij het voorwerp zelf met onverschillige oogen aanzien.

Men denke echter niet, dat kleine omstandigheden nimmer interessant kunnen voorgesteld worden. Dit is zoo niet; de plaatsing van een voor-

(a) Zie LESSING's *Laokoön*, s. 24.

voorwerp kan het allerbelangrijkst maken. Twee voorbeelden hiervan moet ik opgeven. Een stervend wormpje schijnt in den eersten opslag niet zeer interessant te kunnen worden voorgesteld; maar zie hoe KLOPSTOCK (*a*) er gebruik van maakt:

Satan sprach es. Indem ging van den Versöhner entsetzen
Gegen ihm aus. Noch war in den einsamen Grabern der (Gottmensch.
Mit dem Laute, womit der Lastrer endigte, rauschte
Vor dem Fuss des Messias ein wehendes Blat hin. Am blatte
Hing ein sterbendes Wurmchen. Der Gottmensch gab ihm (das Leben.
Aber mit eben dem Blick sendt er dir, Satan, Entsetzen.

Hier is zeker eene allergeringste omstandigheid zoo voorgesteld, dat zij ons allerinteressantst wordt, daar zij ons een levendige trek van het karakter van den Zaligmaker opgeeft.

Bij SHAKESPEAR vindt men soortgelijke fraaiheden. — Ik kan niet nalaten er eene bij te brengen uit zijn' *Othello*, welke zeer schoon is. — Het uitdoen van een kaars is op zich-zelve een zaak van gering aanbelang; maar zie, hoe SHAKESPEAR die te pas brengt:

OTHELLO was door JAGO in de vaste verbeelding gebragt, dat zijne vrouw, DESDEMONA, het hield met CASSIO. Hij besluit deswegens, haar

(*a*) *Messias*, Gez. II v. 57.

haar om te brengen, en trad met dat oogmerk in hare slaapkamer. Hij heeft de kaars in de hand, en is gereed om die uit te doen. Hierdoor krijgt hij gelegenheid tot deze volgende gedachte:

— Put out the light?
If i quench thee, thou flaming minister,
I can again thy former light restore.
Mould i repent: but once put out thy light
Thou cunning'st pattern of excelling nature,
I know not where is that Promethean heat
That can thy light relumine.

Hoe natuurlijk is deze overgang en hoe onverwacht tevens; hoe treffend is die kaars daar te pas gebragt; men wilde om geen goud, of OTHELLO had eene kaars in zijne handen gehad. Dit heet genie. — Maar ik moet hier niet uitwijden.

Een verdicht voorwerp kan ook zeer interessant zijn, en somtijds meer, dan een dat werkelijk aanwezig is; dan, daartoe moet het zoo levendig, zoo waarschijnlijk worden voorgesteld, dat men uit de beschouwing zelve niet bemerken kan dat het verdicht is.

Een voorwerp dat al te duidelijk wordt voorgesteld, d. i. zoo, dat de voorstelling en het voorwerp geheel gelijk zijn, doet slechte werking, even gelijk een opgeschilderd standbeeld. Er is niets dat meer vermaakt, dan gelijkheid met tegenstrijdigheid gepaard, dat is, wanneer men gelijk-

heid tusschen voorwerpen ontdekt, welke in zich zelve zeer van elkander verschillen, en onderscheid tusschen voorwerpen, die zeer aan elkander gelijk zijn. De regte matiging, zegt RIEDEL (*a*), is de gewaarwording der gelijkheid en ongelijkheid in één punt, en wel zoo, dat de eene boven de andere vooruitsteke. Een beeld moet een beeld blijven, d. i., men moet nooit het beeld houden voor het afgebeelde zelf; men moet zich eenige moeite kunnen geven om het origineel in de kopij te kunnen vinden, en de hand van den kunstenaar moet ons kunnen doen verbaasd staan. En in het gemeen behaagt het ons meer, een voorwerp zoo te zien, dat wij medewerken moeten om het regt te doorzien, dan wanneer wij in de voorstelling alleen berusten moeten; de lezer moet bij elke voorstelling wat te denken hebben; zijne ziel moet slechts in beweging gezet worden, en het overige moet hij wanen zelf te doen (*b*).

De dichtkunstige voorwerpen dienen ook zoo vertoond te worden, dat zij verrukken. De verrukking heeft dan plaats, wanneer de uitdrukking zoo levendig is, dat wij niet de voorstelling, maar de zaak zelve meenen te beschouwen. Zij wordt

(*a*) *Theorie*, s. 142.

(*b*) Men kan ook hier vergelijken GERARD *Essay on Taste*, Part. I Sect. II en LESSINGS *Laökoön*, s. 24.

wordt dan veroorzaakt, wanneer de verbeeldingskracht zoo op een voorwerp vastgehecht is, dat onze verbeelding de gevoelige gewaarwording overmeestert. — Deze verrukking echter heeft hare trappen: zij is de zwakste, wanneer wij, en bij ons zelven, en bij de dingen die ons omringen, tegenwoordig blijven; zij is iets sterker, wanneer wij alleen bij ons zelf blijven, zonder te bemerken hetgeen rondom is; maar in de hoogste zijn wij alleen bij het verrukkend voorwerp tegenwoordig.

Deze drie soorten van verrukking moeten door den Dichter bedoeld worden naar de onderscheidene soorten van voorwerpen, welke hij behandelt. Ook hierin bestaat de trap van het dichtvermogen. Als HOMERUS ons het afscheid van HECTOR en ANDROMACHE afschildert, zijn wij bij hen; wij hooren, wij zien niet anders; wij helpen HECTOR zijnen helm afzetten, om den jongen ASTYANAX niet langer te hooren schreeuwen. Maar een Dichtstuk, waarin de laagste trap van verrukking zelfs ontbreekt, voldoet niet, en is altoos, als Dichtstuk beschouwd, vervelend, al waren de voorstellingen in den hoogsten graad nuttig.

Een Dichter bereikt dit doel, wanneer hij zijne voorstellingen zoo levendig maakt, dat het voorgestelde zinnelijker en levendiger is dan de voorstelling zelve. Hij moet onze geheele aandacht in

één punt verzamelen, en zijn voorwerp onder zulk een coloriet vertoonen, dat wij niet de voorstelling, maar de zaak zelve meenen te zien.

Tot hier toe hebben wij de algemeene regelen opgegeven van de bijzondere voorstellingen, gedachten, enz. van den Dichter. Wij moeten, eer wij deze Verhandeling sluiten, ook nog iets zeggen van hetgeen er vereischt wordt, zal een Dichtstuk, in zijn geheel beschouwd, in allen opzigte kunnen worden goedgekeurd.

Hieromtrent geven wij dezen algemeenen regel.

De Dichtkunst eischt eene volkomenheid van het geheel.

Dit zal in eenige bijzonderheden moeten aangetoond worden. — Elk Dichtstuk, van het Heldendicht af tot het kleinste Lied toe, moet gevormd zijn naar een plan; al deszelfs deelen moeten daarnaar zijn ingerigt, of men verliest de betrekking der deelen tot het geheel. Overtollige leden maken eene mismaaktheid, en die aan het lichaam loshangen zijn verminkt, en doen hunne werking niet. Een Dichter moet al de bijzondere deelen van een Dichtstuk zóó in het algemeene punt doen zamenloopen, als de stralen van een cirkel, hoe groot de omtrek zijn moge, in het middenpunt alle bij elkander komen. Deze eigenschap noemt men in een Dichtstuk, de

de *eenheid*, of, om het te onderscheiden van de drie eenheden, *eenvormigheid*. Deze volkomenheid echter bestaat niet in de herhaling van dezelfde gedachten met andere woorden; dit zou veeleer verdriet aanbrengen aan den lezer, die bezigheid en afwisseling verlangt. Hiervan moet de eenvormigheid gepaard gaan met menigvuldigheid. Menigvuldigheid geeft nieuwheid, omdat men van het een tot het ander overgaat; menigvuldigheid geeft bezigheid. Onder de menigvuldigheid kan zich de hand van den meester het gemakkelijkst bedekken en te zekerder treffen. — Deze regel van eenvormigheid en verscheidenheid wordt te ver getrokken, en is derhalve eene feil:

1) Als men dingen bij elkander voegt die tegen elkander strijden; gelijk in de bekende voorbeelden in het begin der *Ars Poëtica* van HORATIUS (*a*).

2) Als de verscheidenheid met kunst gezocht is, en deswegens in het oog loopt. Men zou in de gemeene conversatie zeggen: als er veel met de

(*a*) *Art Poët.* vs. 1 sq. et vs. 29, 30.

Humano capiti cervicem pictor equinam
Jungere si velit —
— risum teneatis amici?

en

Qui variare cupit rem prodigialiter unam,
Delphinum sylvis appingit, fluctibus aprum.

de hairen bij gesleept is; maar ook als er stijfheid in heerscht, zoodat de verscheidenheid onnatuurlijk is, en dat men ziet dat de Dichter gedacht heeft: « laat mij toch verscheidenheid in mijn stuk brengen. »

3) Als men de verscheidenheid te groot maakt, zoodat de lezer uitweidt, en de eenheid door de menigvuldigheid verliest, dan is een Dichtstuk gelijk aan een kermiskraam, die zoo opgepropt is, dat men niet weet, waar men het eerst naar zien zal. BOILEAU zegt te regt (*a*):

N'offrez point un sujet d'incidens trop chargé:
Le seul courroux d'Achille avec art menagé,
Remplit abondamment une Iliade entière.
Souvent trop d'abondance appauvrit la matière.

Waar de verscheidenheid te groot is, zegt GERARD (*b*), wordt men vermoeid, door gedurig van het een op het ander te komen, zonder dat men een einde ziet. Het is onaangenaam, wanneer men door de al te groote menigvuldigheid, zich van het geheel geen behoorlijk denkbeeld vormen kan, en dat al onze moeite daartoe verloren arbeid is.

Om verscheidenheid in een Dichtstuk te brengen, is somtijds eene volkomene uitdrukking genoeg-

(*a*) *Art Poëtique*, Ch. III.
(*b*) *Essay on Taste*, P. I Sect. III p. 35.

noegzaam; dan namelijk, wanneer een voorwerp in zich-zelf die verscheidenheid bevat; dan, somtijds moet de Dichter de kunst te baat nemen, naarmate zijn voorwerp op zich-zelf meer of min onvruchtbaar is. In het eerste geval heeft een Dichter alleen te verkiezen en voor te stellen; in het laatste moet hij zelf scheppen (*a*).

Maar verder, de inrigting van een Dichtstuk moet geschieden naar de regelen der symmetrie, proportie en harmonie; ik gebruik hier drie woorden, omdat zij te zamen uitdrukken dat ik bedoele. Hiertoe nu behoort:

1) Dat alles op zijn regte plaats sta. — Er moet in een Dichtstuk eene goede teekening zijn. De houding moet niet zijn als die van een toren, die aan eene zijde overhelt; dit geeft aan het geheel eene mismaaktheid, al zijn de deelen op zich-zelve nog zoo wel voorgesteld.

Men moet nimmer van eene gedachte of voorstelling zeggen kunnen: ze is fraai —

Sed nunc non erat his locus [— maar ongepast.]

Veel wordt hier tegen gezondigd. — Hoeveel beschrijvingen, die eene geheele bladzijde soms beslaan, om te toonen dat het morgen of avond was,

(*a*) Men zie hierover bijzonder HOME, *Elements*, Ch. IX.

was; en die altoos verkeerd geplaatst zijn, als de Dichter juist niet de schoonheid der op- of ondergaande zon moest voorstellen, maar alleen te zeggen had: dat het morgen of avond was.

2) Dat alles aan zijn hoofdoogmerk beantwoorde, hetzij stellig, hetzij van ter zijde. Anders verliest men de eenheid niet alleen; maar men leidt het hart van den lezer van ons hoofdontwerp af, en brengt hem daar hij niet wezen moet, en men bereikt zelve daardoor het bedoeld oogmerk niet. Dit heeft niet alleen in groote Dichtstukken plaats, maar zelfs in kleine Zangen. De zijde van een voorwerp die men verkozen heeft, moet alleen voorgesteld worden, en alles wat men van hetzelfde onderwerp, uit een ander oogpunt beschouwd, zeggen kan, komt alsdan niet te pas; tenzij het dienstig zij om die zijde van het voorwerp, welke wij verkoren hebben, te sterker te vertoonen. — Dan, ik kan dit alles niet verder uitbreiden (*a*).

3) Dat er geene overtollige versieringen gevonden worden. — Een Dichtstuk moet niet zijn in den Gothischen smaak. Vele sierlijke woorden zonder noodzaak; verheven uitdrukkingen over geringe omstan-

(*a*) Men zie GERARD, *Essay on Taste*, L. I Sect. III p. 38 en volg.; als ook BREITINGER, *Critische Dichtk.*, Th. I. s. 426.

standigheden; telkens herhaalde beschrijvingen van morgen en avend, de zee, enz.; gelijkenissen, alleen bijgebragt om den Dichter uit te hangen, enz.; behooren onder deze overtollige versieringen. Alle versieringen moeten ingerigt zijn naar eenen goeden smaak, en den lezer nimmer van het bedoelde aftrekken. *Bono vino non opus est hedera* [goede wijn heeft geen krans van noode] (*a*).

4) Dat er in het geheele stuk als zoodanig geene onwaarschijnlijkheid is. — De bijzondere deelen kunnen waarschijnlijk zijn, maar de feil kan scheelen in de zamenvoeging. Bij voorbeeld: het leven is doormengd met aangename en onaangename ontmoetingen, gewaarwordingen, aandoeningen. Stel nu, dat een Dichter eenen persoon voorstelle, wiens leven geheel uit aangename oogenblikken, of uit geheel onaangename bevindingen bestaat, dan zal hij in het geheel eene onwaarschijnlijkheid brengen; en echter kan het zijn, dat elke aangename of onaangename aandoening, gewaarwording, enz. niets onwaarschijnlijks heeft.

5) Dat alles naar den hoofdtoon gestemd zij. — Elke soort van Gedichten heeft haren bijzonderen toon. Het Landgedicht heeft een anderen toon als

(*a*) Men zie hier ook vooral, daar ik mij bekorten moet, RIEDELS *Theorie*, s. 247.

als de Ode. Het is derhalve de pligt van een Dichter, zijn Gedicht, om zoo te spreken, op te zetten in den toon, aan dat soort van Gedichten eigen. Dan, dit is niet genoeg; hij moet in denzelfden toon voortgaan en eindigen. Doet hij dit; en is de hoofdtoon wel getroffen, dan heeft men niets meer van hem in dit stuk te vorderen. Dan dit is vrij moeijelijk; want de hoofdtoon van elk soort van Gedichten, behelst in zich weder zoo vele hoofdtoonen, als er bijna Gedichten van dat soort kunnen gemaakt worden. Ik zal mij duidelijker verklaren. Elk Gedicht heeft een hoofdtoon, die wel niet strijdig is met den hoofdtoon aan die soort van Gedichten, waartoe het behoort, maar hetzelve echter van vele *individua*, tot dezelfde *species* behoorende, onderscheidt. De toon der Ode was ten tijde van HORATIUS nog wel te treffen; maar niet de *Pindarische* toon der *Ode*; daarvan zegt hij:

Pindarum quisquis studet aemulari etc. (*a*)

Nu heeft een Dichter daarop te letten: dat hij niet alleen den hoofdtoon treffe, aan die soort van Ge-

(*a*) [De zin der heerlijke plaats komt hier op neêr:
Wie PINDARUS tracht naar te streven —
Hem wacht de val van ICARUS.]

Gedichten, hoedanig hij er een maakt, eigen; maar ook, dat hij zijn stuk zoo instelle, dat hij niet behoeve te dalen, wanneer hij eenige regels verder is. Het is beter, dat men van den grond, om zoo te spreken, beginne en met den arend in de lucht stijge, dan dat men in de lucht beginne, daar eenige oogenblikken fladdere, en dan nedervalle.

Non fumum ex fulgore, sed ex fumo dare lucem — [Geen rook na vlam, maar liever vlam uit rook.] (*a*)

6) Dat het voltooid zij. — Dit heeft wel voornamelijk in groote stukken, maar ook eenigerwijze in het kleinste Liedje plaats. De zijde van een onderwerp, die men vertoonen wil, moet geheel volkomen vertoond worden. Men moet den lezer niet te leur stellen in zijne verwachting, en hem reden geven om te klagen, dat wij hem wel genoodigd, maar niet onthaald hebben. Een Dichtstukje derhalve is dan onvoltooid, wanneer er veel meer over zulk een onderwerp, uit hetzelfde oogpunt beschouwd, te zeggen was, dan de Dichter gezegd heeft; het zijn dan fragmenten van dichterlijke gedachten. Maar vooral heeft deze regel zijne nuttigheid in groote stukken, daar een ze-

(*a*) Verg. ook VONDEL'S *Aanleid. ter Nederl. Dichtkunste*, bl. 4 en 6.

zeker groot hoofdoogmerk in bedoeld wordt. Onze nieuwsgierigheid naar de uitkomst van deze of gene zaak op te wekken, en dan zijn Gedicht te eindigen, eer men voldaan heeft, is eene dichterlijke zonde. Nadat men alles heeft gezegd, nog het een en ander er bij te voegen, is een tegenovergesteld, maar minder kwaad. Tot de voltooijing derhalve behoort zoowel, dat er niets ontbreekt, als dat er niets overschiet, en dat het stuk niet te groot zij (*a*).

Men vordert in een Gedicht ook rustplaatsen. — Men kan den lezer niet altijd even sterk bezig houden; maar de rustplaatsen van een Gedicht zijn niet alleen die, bij welke de lezer zijn boek toe kan doen, en eenigen tijd met lezen ophouden; maar voornamelijk zulke, waar de verbeeldingskracht eenigzins ontspannen wordt, waar de lezer natuurlijkerwijze terugziet op hetgeen hem vertoond is: gelijk in HOMERUS (*b*), waar hij, naar de aanmerking van POPE, een reiziger gelijkt, die op het einde van den dag van een' heuvel den weg beschouwt, dien hij heeft afgelegd.

Alles moet niet even levendig worden uitgedrukt, of het geheel wordt te vermoeijend en beneemt

---

(*a*) Verg. MOZES MENDELS., *Philos. Schr.*, Th. II S. 113.

(*b*) Op het einde van het IVe Boek van zijnen *Ilias*.

neemt de verlustiging; ook kan niet alles even levendig, even treffend worden voorgesteld, wanneer men de natuur der voorwerpen slechts nagaat (*a*).

In een goed Dichtstuk moet, even gelijk in een goed Schilderij, licht en bruin en een goed coloriet gevonden worden. De helderste verwen passen voor die onderwerpen, die het sterkst, gelijk men zegt, spreken moeten. Het donkere doet het licht te beter uitkomen, en het onaangename, het verdrietelijke doet de flaauwste werking, wanneer het in de schaduw ligt. Een Heldendichter, bij voorbeeld, vertoont zijnen held alleen van de beste zijde, gelijk APELLES ANTIGONUS schilderde. De gebreken en onvolmaaktheden die hij heeft, en hebben moet, om de waarschijnlijkheid te bewaren, ziet de lezer slechts van verre en als in de schaduw liggen. Zij zijn er derhalve wel, maar zij doen eene flaauwe werking. De feilen van de vijanden van zijnen held worden zigtbaarder voorgesteld, om de deugden van den held te sterker te doen uitkomen; en de goede hoedanigheden van hem, zoowel als van diegenen, welke zijne vrienden en medegenooten zijn, worden zoo vertoond, dat zij

(*a*) Verg. WEBB, *Remarks*, p. 18.

zij bij die van den held altoos als gering blijven, en maar dienen om hem de eerste plaats volkomen waardig te maken. Hij verheft zich in alle gelegenheden en plaatsen boven hen

Quantum lenta solent inter viburna cupressi. [Gelijk eene statige eik boven het kreupelgewas.]

Zonder het schilderen van verschillende, tegenstrijdige, mindere karakters, zou de held dat niet zijn kunnen, dat hij wezen moet; alleen tegenstrijdige, afschuwelijke karakters te schetsen, zou de schildering hard maken.

Eindelijk behoort tot de volkomenheid van het geheel, dat dezelve zinnelijk zij. — Zij moet vallen onder de gewaarwording en het gevoel van den lezer; deze gewaarwording echter moet niet te groot zijn, of zij veroorzaakt stijfheid en doodigheid. De kunstige hand, die alles gevormd en geregeld heeft, moet onzigtbaar zijn, en de kunst moet niet als kunst, maar als natuur gevoeld worden. Men noemt een Dichtstuk *kunstig* in tweederlei opzigt. Vooreerst, als de Dichter overal zijne moeite en arbeid verraadt; dan is het een bijwoord van minachting; of wanneer hij zich zoo verborgen heeft, dat zijne grootste kunst bestond in natuurlijk te zijn; in dezen zin is een kunstig Dichtstuk een voortreffelijk stuk. De kunstigste stukken zijn zeker die, van welke men

men zeggen kan: zij konden en moesten zoo — en niet anders — ingerigt zijn (a).

Men zou hier nog kunnen bijvoegen, de verpligting van eenen Dichter, tot het in acht nemen der dichterlijke geregtigheid, waardoor men alles uit het regte oogpunt beschouwt, en de deugd niet onbeloond laat, of ten minste het gebrek aan beloonіng zoo voorstelt, dat de deugdzame zoo veel te waardiger worde, en wij eene uitstekende belooning voor hem in het vervolg, al is het na dit leven, verwachten kunnen. Dan dit ziet niet zoo zeer op alle Dichtstukken (b).

Eindelijk — een Dichter moet trachten nuttig te zijn. — Den kring van het dichterlijk nut hebben wij te voren aangewezen. Ik zal hier alleen herhalen: dat hetzelve dan bereikt wordt, wanneer ons gevoel voor het schoone opgewekt of verlevendigd, onze smaak verfijnd, onze zeden verbeterd, of ons hart gereinigd en zedelijk vol-

(a) WATELET zegt van eene Schilderij hetzelfde, wat men van een goed Dichtstuk moet kunnen zeggen: « Le tout ensemble d'un tableau est la correspondence « convenable de toutes ses parties: enchainément connu « des artistes éclairés, qui le font servir de base à leurs « productions; tissu mystérieux, invisible à la plupart « des spectateurs destinés seulement à jouir des beautés « qui en resultent. » *Reflections sur la Peinture*, p. 80.

(b) Verg. RIEDELS *Theorie*, s. 255.

volmaakter wordt. Elk Dichtstuk derhalve, waarin slechts *een* van deze eigenschappen gevonden, en geen tegenstrijdige gemist wordt, bedoelt, wanneer het anders goed is, eene nuttige verlustiging. En de opwekking onzer hartstogten is dan alleen kwaad, wanneer zij eene werking doet, tegenstrijdig met die, welke zulke voorstellingen hebben moesten, zouden zij regt strooken met onze zedelijke waardigheid. Een Dichter neme derhalve vlijtig in acht die les van BOILEAU (*a*).

Que votre ame et vos moeurs peints dans tous vos ouvrages,
N'offrent jamais de vous que de nobles images.
Je ne puis estimer ces dangereux auteurs,
Qui de l'honneur en vers infames deserteurs,
Trahissant la vertu sur un papier coupable,
Aux yeux de leurs Lecteurs rendent le vice aimable (*b*).

Ziedaar, zoo ver mijne kennis en oordeel strekt, de algemeene regelen der Dichtkunde. Ik heb hier niet gehandeld over de vrijheden van den Dich-

(*a*) *Art Poëtique*, Ch. IV.

(*b*) En hoe sterk spreekt GELLERT niet, wanneer hij zegt: « Een Dichter, die zich verwijten moet, van door de bekoorlijkheid zijner Dichtkunst een onnoozel hart verleid te hebben, een Dichter, die dit kwaad alle dagen, en nog geheele eeuwen na zijnen dood, begaat, is die niet een oneindig grooter misdadiger, dan een struikroover of vergiftiger? » Zie *zijn Leven*, bl. 74.

Dichter, daar dit een stuk is dat afzonderlijke stoffe genoeg tot eene Verhandeling geven zoude. Wil men echter deswegens eenen algemeenen regel, men houde dan vast: dat geene vrijheid hoegenaamd verleend kan worden, tenzij een Dichter daardoor zulk eene trap van schoonheid (hetzij in een *woord*, *regel*, of in het *geheele stuk*) kan bereiken, waartoe hij anders nimmer zou hebben kunnen komen. Aan de schoonheid moeten dikwerf eenige *regelen* worden opgeofferd, maar nimmer de schoonheid aan *vrijheden*. Hier wordt een goede, ja een kiesche smaak vereischt, daar ook hier *summum jus* somtijds zoude zijn *summa injuria* [het strengste regt, het grootste onregt]. Van hier zeide GELLERT, in eene aanspraak aan zijne Toehoorders (*a*), (en hetwelk tevens eene algemeene aanmerking ten besluite dezer Verhandeling oplevert:) « Het zijn wetten, (te weten de Dichtkunst en de Welsprekendheid), « gegeven ten algemeenen beste der schrijf- « wijze: wetten, die men kennen moet; maar « ook wetten, die een schrander en doorzigtig « gebruik vorderen, en die, gelijk als de burger- « lijke wetten, bepaald, uitgebreid, en in vele « gevallen moeten opgeheven worden, indien het « Gemeenebest van het schoone en goede daarbij

« niet

(*a*) Zie *zijn Leven*, bl. 70.

« niet somwijlen lijden zal. Men kan de regels « der dichtkundige en prosaïsche welsprekendheid « niet alleen met het geheugen, maar ook met « het verstand gevat hebben, zich in het schrijven « naar hen rigten, en nogthans, in weerwil van « alle goede regels, kwalijk schrijven, en dikwijls « zelfs zoo veel te slechter, hoe stipter men de « regels te pas brengt; de vraag blijft, of het « oogmerk van het werk, het schoone en het « goede, het nuttige en het aangename, het na- « drukkelijke en het zielroerende, bereikt is. De « beslissing dier vraag behoort tot de regtbank, « niet der regelen, maar der beoordeeling en der « aandoening; en deze geest van beoordeeling en « aandoening moet in onze werken denken en « spreken, indien zij welsprekend zijn zullen. » Hier is de toetssteen ook der vrijheden; — en tegelijk het besluit eener Verhandeling, die ik gaarne vollediger had willen leveren, maar de palen van eene Verhandeling gedogen zulk eene ontwikkeling niet, die dezelve tot een geheel boekdeel zoude maken.

« WELKE WAS DE OORSPRONG DER REIJEN? HOE « ONTSTONDEN UIT DEZELVE DE TREURSPELEN BIJ DE « GRIEKEN? EN WELKEN INVLOED HADDEN DEZE « REIJEN NADERHAND OP HUNNE TREURSPELEN? »

EENE VERHANDELING

Voorgelezen in eenen Letterkundigen Vriendenkring,

DOOR

J. TERPSTRA.

1824.

Verschillende leeftijden brengen verschillende gewaarwordingen, aandoeningen en neigingen mede. Eerst sluimeren zij in het kind: daarna van lieverlede ontwakende werken zij aan hare eigene ontwikkeling; zijn bij den vurigen jongeling het sterkst, en worden in den man door de reden bedaard en beteugeld; tot dat zij eindelijk in de borst des grijzen bijna ten eenenmale schijnen uitgedoofd. — Is dit zoo, M. V., wat wonder, dat de mensch verschillend denkt, handelt en gevoelt, als kind, als jongeling, als man en als grijsaard! Wat wonder dan, dat de vurige en fijngevoelende jongeling, zich der wetenschappen wijdende, met een' onverzadelijken en steeds toenemenden lust al datgene aangrijpt, wat zijne gevoelige ziel en ligt geroerd hart in beweging zet? Wat wonder, dat hij uit den rei der wetenschap-

 pen

pen bij voorkeur zich der Dichtkunst overgeeft? en dat bij, als in één gevoel herschapen, zich met het lezen van de Treurspelen der Ouden naauwelijks kan verzadigen? Is er immers eene dichtsoort, die gevoel voor het schoone en goede inboezemen of hetzelve verëdelen kan; dan gewis bekleedt het treurspel de eerste plaats onder dezelve, daar het in het gevoel alleen, om zoo te spreken, zijn wezen vindt, en er geene edele aandoening van ziel noch hart te denken is, welke zij, of niet bevat, of ontwikkelt en verëdelt. Het is dáár, dat de jongeling met zijne verbeelding geheel in de karakters des treurspels zich verplaatst, en op het hevigst geschokt met dezelve treurt of juicht, bij het graf van ontslapene ouders weeklaagt, en zich in kindermin verlustigt; het is dáár, dat hij zich geheel aan liefde jegens broeder en zuster, aan oudermin, aan liefde en vriendschap overgeeft, en, als het ware, aan zichzelven ontrukt, ophoudt aanschouwer en toehoorder te zijn, maar zelf op het tooneel waant te spreken en te handelen. —

Is dit voor een groot gedeelte waar met betrekking tot onze nieuwe treurspelen, met nog meer regt geldt het ten aanzien van die der Ouden. Wat bij de nieuwen meer historisch verhaal is, was bij de Ouden verzinnelijking en overstorting van gevoel. Bij beiden ontstond het treurspel uit dezelfde oorzaak, dan, bij beiden bragt de-

deszelve verschillende gevolgen voort. Muzijk was mede een der wezenlijke bestanddeelen des ouden treurspels, daar zij door hare welluidende toonen sterk op het gevoel der aanschouwers, reeds door het onderwerp zelf geschokt, werkte, en al hare kracht konde uitoefenen op de voor al het schoone en edele gevoelige ziel der ligt aandoenlijke Grieken. Elk, die een weinig slechts met de stukken der beroemdste oude treurspeldichters bekend is, zal dit erkennen, en ook voor den minkundigen wordt dit eenigzins duidelijk, als hij den oorsprong der oude treurspelen nagaat.

Ik weet, M. V.! gij schat die echte pronkstukken van het Grieksche vernuft op hoogen prijs: en het is daarom, dat ik mij vleije, Uwl. aandacht voor eenige oogenblikken niet onaangenaam te zullen bezig houden, als ik met U handele: *Over den oorsprong der reijen:* zoo dat ik eerst *de wijze* beschouwe, *waarop uit dezelve de treurspelen bij de Grieken ontstonden*, en daarna U eene flaauwe schets trachte te geven, *van den invloed, welken zij daarna op het Grieksche Treurspel uitoefenden.*

Een ruim en schoon veld van beschouwing voorwaar, maar weinig, gelijk ik vrees, voor mijne krachten berekend. Dan de troostrijke gedachte, dat de voorgelezene stoffe U aanlacht, en de vaste hoop op uwe toegevendheid, bemoedigt mij.

Hoort

Hoort mij dan met toegevende en verschoonende aandacht.

De naauwkeurige en onpartijdige beschouwer der menschelijke natuur ontdekt in dezelve tegelijk, en den grootschen aanleg van den mensch, en de langzame ontwikkeling zijner heerlijke geestvermogens. In het kind vindt hij de zaden, welker ontkieming hij in den jongeling van lieverlede met vreugde bemerkt, en wier heerlijke vruchten hij in den man bewondert. Deze natuurlijke ontwikkeling der menschelijke geestvermogens nagaande, leidt hij verschillende uitvindingen, gebruiken, en wat dies meer zij, uit dezelve af, en bepaalt zich daartoe vooral bij onbeschaafde volken, bij welke, als den natuurstaat het naaste zijnde, men het best den menschelijken geest in zijnen oorspronkelijken aanleg ontdekt. Gewis, dit is eene zoo aangename als heerlijke navorsching, en uit dezelfde milde bron mogen wij, gelijk ik meen, ook datgene afleiden, hetwelk het eerste gedeelte onzer Verhandeling zal uitmaken, *den oorsprong*, zeg ik, *der reijen*.

Wie toch is er, die de natuur der nog onbeschaafde menschen met een weinig naauwkeuriger oog heeft gadegeslagen, die mij dit betwist? of is bij denzulken zang, muzijk en dans niet in de grootste eer? Even gelijk bij het kind de aandoeningen en hartstogten eerder en sterker werken dan de rede en het verstand; zoo is het ook bij

een

een onbeschaafd volk, op hetwelk het zinnelijke vroeger en bijna alleen werkt, en bij hetwelk de verbeeldingskracht, naar mate deszelfs geest minder beschaafd is, ook des te sterker hare kracht uitoefent. Al het zinnelijke werkt op hen. Gelijk het onaangename hun een sterken en plotselijken afkeer baart, zoo lacht hun even sterk al het aangename toe. Levendig gevoelende is hem zijne nog arme taal ontoereikend om zijne hevige gewaarwordingen uit te drukken. Hij volgt den weg der natuur, en openbaart zijne aandoeningen in ligchaamsgebaren, en het geluid zijner stem. Gaat vrij alle onbeschaafde volken na, en overal vindt gij dezen weg der natuur door hen ingeslagen. Alle hebben zij muzijk en gezangen, hoe onbeschaafd en onwelluidend zij zijn, met hevige ligchaamsbewegingen gepaard. Zoo volgt het kind de inspraak der natuur, en drukt zijn verlangen, zijn afkeer, alle zijne aandoeningen en neigingen door gebaren en schreeuwen uit.

Dan, welligt keurt iemand den grond voor mijne stelling te zwak, en vordert sterkere bewijzen. Overvloedig zijn dezelve voorhanden. Ik verwijze hem slechts op zoo vele reizigers in Africa, America en verdere onbeschaafde landen, die mijne gemaakte aanmerking ten volsten bevestigen, en daarvan zoo vele sprekende voorbeelden hebben aangevoerd. Ik wijze hem slechts op de bewoners van Canada, die zelfs de Herauten van el-

elders om vredesonderhandelingen gezonden, op de bij hen meest vereerende wijze, met plegtige dansen, ontvangen. Ik herinner hem alleen de aanmerking door meerdere reizigers gemaakt, dat eenige Wilden geheele nachten door in de maneschijn en bij toortslicht dansen, en nergens zoo door te winnen zijn, als door muzijk. En slechts één vlugtige blik in zoo vele reisbeschrijvingen geslagen zal hem ten volsten overtuigen, dat dans en muzijk, met zang gepaard, het grootste vermaak der Wilden is en het sieraad hunner plegtigheden, ja zelfs den luister hunner godsdienstige en burgerlijke gebruiken uitmaakt. Bij hen vermaken zich mannen en vrouwen onderling al dansende, spelende en zingende. Vrolijkheid stemt in hunne bijeenkomsten aller harten. Verheugd uiten zij op de natuurlijkste wijze hunne blijdschap, en de aandoeningen huns gemoeds. Zoo ontstond er eene soort van reijen onder hen, als zij zich in hunne vreugde onder het klinken der muzijk en het vrolijk springen en zingen onderling vereenigden, waartoe de, meest bij de minbeschaafde volken, tallooze feesten hun overvloedige aanleiding gaven. Daar vooral heerschte vrolijkheid; daar ontstonden het eerst en het meest zoodanige reijen.

Zoo is de oorsprong der reijen in de menschelijkelijke natuur zelve te zoeken, zoo als, gelijk ik hoop, uit het vorige genoegzaam blijkt.

Schiet

Schiet er echter nog eenige twijfel over, geheel wordt dezelve daardoor weggenomen, dat wij ons gevoelen bevestigd zien door eenen diepen menschenkenner en naauwkeurigen onderzoeker van den menschelijken geest, door den wijsgeer PLATO. Het zal, vertrouw ik, niet ongeschikt zijn, deszelfs gevoelen U hier mede te deelen, vooral omdat daardoor ons de oorsprong en de aard der reijen naauwkeurig bekend wordt. « Al wat « jeugdig is, » zegt de Wijsgeer, « kan noch met « ligchaam, noch met stem stil zijn: het wil steeds « naar alle zijden zich bewegen, alle aandoeningen « uitdrukken; het springt en juicht. Al zingen- « de, springende en dansende zingt en schreeuwt « het van vreugde: zijne hevige begeerten poogt « het met ligchaam en stem te uiten. Zoodanig is « de natuur aller levende wezens, zoolang zij in « den teederen leeftijd zijn. Maar gelijk alle an- « dere schepselen zonder orde schreeuwen en « springen, zoo heeft de mensch gevoel voor « maat ontvangen, opdat hij bevallig en sierlijk « danse; en voor overeenstemming, opdat hij « bekoorlijk en aangenaam zinge. Met dit gevoel « begaafd, begon hij al aanstonds van zelfs reijen « te maken en behagen te scheppen in dans en « muzijk, daar zij de Muzen, APOLLO en BAC- « CHUS, aan wie zij zich voor deze heerlijke « gaven verpligt rekenden, tot deelgenooten in « hunne reijen kregen. »

De

De reijen ontstonden derhalve uit de natuur van den mensch; en dans, muzijk en zang waren derzelver bestanddeelen: tot het vormen derzelve gaven de feesten menigvuldige gelegenheid. En wie uwer denkt hier, ook zonder mijne erinnering, niet terstond aan de bewoners van Griekenland, die in de vroegste tijden reeds hunne gemeenschappelijke bijeenkomsten hadden, en met elkander verheugd hunne feesten vierden? Waar tempels waren (en waar stichtte de Griek die niet voor zijne Goden!) daar waren feesten; daar stemde vrolijkheid aller harten: daar werd de grondslag hunner verdere vereeniging en burgerlijke zamenleving gelegd. Veel echter was er buitendien, dat, meer dan bij andere volken, bij de Grieken medewerkte tot vermenigvuldiging dier feesten. Immers, waarin bestond hunne gansche Godsdienst? In niets anders, dan in fabelen en verdichtselen over het leven en de daden hunner Goden en helden, in godsdienstige plegtigheden, en vooral in tallooze, ter eere hunner Goden aangerigte, spelen en feesten. Hoe moest het meer zachte en teedere gevoel, de sterkere verbeeldingskracht en het aandoenlijk hart van den jeugdigen en vurigen Griek niet verfijnd en veredeld worden, sedert HOMERUS en HESIODUS hem in alle natuurkrachten wezens van Goddelijken rang hadden leeren kennen, en hij alzoo in alles, wat hem omgaf, Goden meende te bespeuren,

aan

aan wien, naijverig en eerzuchtig, zoo als de mensch, zij feesten meenden te moeten geven, wilden zij hunne genegenheid behouden, of hunne gramschap ontgaan. Dus kon het niet anders, of vooral bij de Grieken moest eene menigte van reijen ontstaan; alzoo dezelve en overeenkomstig der menschelijke natuur zijn, en vooral bij hen moesten gevonden worden, wier Godsdienst tot het aanrigten van feesten zoo overvloedige gelegenheden aanbood.

Na u aldus, overeenkomstig mijne krachten, den oorsprong der reijen te hebben ontvouwd, spoede ik mij tot het tweede gedeelte mijner taak, in hetwelk ik u wilde aantoonen: *hoe bij de Grieken, uit de reijen, de Treurspelen zelve ontstonden.* Uwe toegevende aandacht volge mij verder.

Onder het talloos heir der Goddelijke wezens, die de Griek vereerde, bekleedde BACCHUS eene niet onaanzienlijke plaats. Men aanbad in hem den God des wijns, en den Voorstander van den wijnteelt. De feesten, te zijner eere gevierd en *Bacchanalia* genoemd, waren, schoon minder luisterrijk dan die van menige andere Godheid, boven alle beschrijving uitbundig en dikwijls aan losbandigheid grenzende. Men vierde ze in den oogsttijd des wijns, van her- en derwaart verzameld op het land. De wijngaardenier, over den

rijken oogst, hem door de goedgunstigheid van BACCHUS geworden, ten hoogsten verheugd, bragt den Beschermer en Begunstiger van zijn bestaan met milde handen zijne offers, en drukte zijnen vurigen dank hem, in het luidruchtig vieren van zijn feest, ten duidelijksten uit. Verbeeldt u dáár den verheugden Griek met zijne zoo prikkelbare verbeelding. Denkt u hierbij de onbegrensde begeerte van den onbeschaafden mensch naar bedwelmende dranken. Ziet daar den, van wijn en vreugde dronkenen, rawen wijngaardenier. Herdenkt, dat de Griek zijnen God des wijns en zijnen Begunstiger, BACCHUS, op dat feest zelf tegenwoordig dacht: en het zal u gewis geene verwondering baren, neen, wat zeg ik? gij zult het geheel overeenkomstig met den toestand van zulk eenen mensch vinden, dat hij, de inspraak zijner natuur volgende, midden onder zijne medeverheugde broederen, op het land, met de grootste vreugde, het feest viert van eenen God, door wiens invloed en goedheid alléén hij zich overtuigd hield, zoo uitnemend in zijnen oogst geslaagd te zijn. Geen wonder derhalve, dat hij alles, wat hem in zijne vreugde storen kon, verwijderde, en dat zijne verbeelding en gevoel geheel ontvlamden, — waartoe het genot der gaven van den God, wiens feest hij vierde, niet weinig bijbragt. En zouden de beweldadigden den God, wiens gunst zij zoo even ondervonden, dan niet eeren

eeren op de, volgens hunne gedachten vereerendste wijze? En ziet, dáár verrijst midden uit de juichende menigte een man, zijn hart met dankbaarheid vervuld en zijne verbeelding door den geest van BACCHUS, of wel den wijn, aangeblazen: al zingende en dansende verheft hij in zielsverrukking den invloed, de magt, de gunst en de eer van zijnen Weldadigen God. Verrukt giet hij lofgezangen ter eere van BACCHUS uit. Zijn gelaat met wijnmoer bestreken, vertegenwoordigt hij den God, wiens geest in hem is. De Griek luistert, ziet opgetogen, en juicht bewonderend mede. Hunne gunst en dank vloeijen den Vereerder van hunnen Weldoener toe, en in hunne eenvoudigheid geven zij hem, tot blijk hunner erkentenis, een bok, dat, voor den wijnstok zoo schadelijk, en dus bij den God gehaat dier. En ziet hier de kiem, waaruit van trap tot trap het zoo heerlijke Treurspel bij de Grieken ontstond. Tot ontwikkeling hiervan bragt niet weinig eene, bij de Grieken algemeene gewoonte toe, dat men op meest alle de feesten een Standbeeld van eenen of meerdere Goden, of Helden had. Zoo zag men op het Eleusische feest, ter eere van CERES gevierd, het Standbeeld van deze Godin, hare, door PLUTO geschaakte dochter zoekende; ja zelfs verhaalt HOMERUS ons: dat op de feesten van APOLLO eene rei van maagden was, welke, de daden van oude vrou-

 wen

wen en mannen verhalende, derzelver stem in hunnen zang zoo nabootsten, dat de omstanders die menschen zelve meenden te hooren. Aldus was men dan in het algemeen gewoon, de stem, de gebaren en houding van den eenen of anderen God of Held, wiens beeld op het feest tegenwoordig was, na te bootsen. Er verscheen eene rei, die, tegelijk met het bezingen van den lof eener Godheid of eens Helds, zijne daden verhaalde, en dezelve door gebaren als oogenschouwelijk maakte. Gewis, alles overeenkomstig der natuur van eenen nog min beschaafden mensch, die, even als het kind, van natuur tot nabootsing schijnt geneigd te zijn, en, even als dat kind, in den beginne alleen door navolgen leert. Zoo dan zag men op het Bacchusfeest insgelijks eenige der feestgenooten te voorschijn treden, die van de reizen van dien God, van zijne voornaamste bedrijven, en zijne, ten nutte der menschheid verrigte daden verhaalden, terwijl zij, door stem en gebaren, hem zelven, als sprekende en handelende voorstelden. De een, b. v., verbeeldde BACCHUS, een tweede SILENUS, een derde weder een anderen uit BACCHUS gevolg, en somtijds vertegenwoordigden zij zelfs die volken, welke BACCHUS had bezocht. Deze eerste poging van tooneelmatige voorstelling werd weldra door meerdere gevolgd. Langzamerhand nam men uit de aloude geschied- en fabelkunde eenen God of Held,

Held, wiens leven, lotgevallen en daden men der verheugde menigte voor oogen stelde: tot dat THESPIS optrad, die weldra zag, dat het al te ééntoonige der vertooning bij de toenemende beschaving niet meer kon voldoen, en tot afwisseling alzoo bij den rei eenen tweeden handelenden persoon voegde. Deze werd door ESCHYLUS en SOPHOCLES van tijd tot tijd vermenigvuldigd, zoodat langzamerhand de zamenspraken, tusschen den zang van den rei gevoegd, zoo aangroeiden, dat zij, zoo van geene grootere, ten minste van eene gelijke uitgebreidheid werden, en zonder behulp van den rei alzoo op het tooneel werden gehouden. En zietdaar het Grieksche Treurspel in die gedaante, waarin een ieder, die gevoel voor het schoone bezit, hetzelve nog heden ten dage bewondert. Dans, muzijk en dichtkunde, die wij in den oorsprong van den rei zagen vereenigd, vinden wij ook hier als zusters aan elkander naauw verwant. Gelijk in den rei een handelend persoon in den beginne het gezang van denzelven verpoosde, zoo vervangt in het Treurspel, of de rei de handelende personen, of deze genen. Zoude men, opdat ik dit in het voorbijgaan opmerke, welligt ook uit de zoo even aangestipte overeenkomst van het Treurspel met den rei, een bewijs kunnen afleiden voor onze stelling: dat het Treurspel, zoo als wij boven ontwikkelden, uit den rei ontstond?

Maar ontsproot zoo uit den rei het Treurspel; en bleef dit laatste zoo met de eerste verbonden; als wij zoo even zeiden, M. V.! dan laat het zich gewis niet moeijelijk begrijpen, dat de eerste op het laatste hare kracht niet verloor. Ja, dit te begrijpen en het natuurlijke er van te betogen, valt juist zoo zwaar niet. Maar om u een juist denkbeeld te geven van den allermerkwaardigsten invloed van den rei in de Treurspelen der Ouden, dit is eene taak, die ik helaas op mij nam, maar waarvoor ik mij weinig berekend vinde. Hoe toch schets ik u het eenvoudige en verhevene, het zachte en stoute, het nuttige en belangrijke, en alle die andere kenmerken van het ware, schoone, edele en goede, die zich in den rei vereenigen? Dan ik wil, om aan mijne, op mij genomene taak te voldoen, u daarvan ten minsten een algemeen denkbeeld trachten te geven. Houdt in alles onder het oog, dat het eene dier zaken is, die zich beter gevoelen dan beschrijven laat.

Vooreerst dan hing de rei ten naauwsten zamen met den inhoud des Treurspels zelve. De aandoeningen, hartstogten en neigingen, door de handeling zelve in het gemoed der aanschouwers ontstaan en opgewakkerd, hield hij gaande niet alleen, maar maakte ze zelfs nog heviger. Door zijne verhevene dichtkunst en overschoone muzijk zette hij het zoo aandoenlijk hart van den vurigen

gen Griek geheel in vlam, en onttrok hem, om zoo te zeggen, door zijne toovèrkracht zoo geheel aan zich zelven, dat hij, in zijne gedachten op het tooneel verplaatst, in waarheid met de verschillende personen lachte of weende. En wie twijfelt dan nog, of niet de rei met regt gezegd worden mag, geheel aan het doel der oude Treurspelen te beantwoorden? Dat doel immers was, om vrees en medelijden te matigen en te verwekken, waartoe gewis niets geschikter kon worden uitgedacht, dan de rei, die door den invloed zijner dichtkunst en muzijk deze aandoeningen, nog meer dan de handeling zelve, of bedaarde, of opwekte.

Verbeeldt u slechts een oogenblik dat gij het Treurspel van SOPHOCLES, *den* PHILOCTETES ziet ten tooneele gevoerd. Gij ziet PHILOCTETES daar, van zijne vrienden verlaten, kwijnend, met eene hevige ziekte bezocht, alléén op een onbewoond eiland. Niet genoeg, dat hij zoo ellendig daar henen zwerft, komt ULYSSES in zijne verblijfplaats bij hem, die met list hem zijne pijlen, volstrekt vereischt om Troje te veroveren, zoekt te ontnemen, en hem alzoo van het eenigste te berooven, wat hem nog overbleef om zich zijn levensonderhoud te verschaffen. Maar hoort! daar heft de rei zijn gezang aan, en uwe aandoeningen klimmen ten top. Hij schildert in heerlijke trekken, en op weeklagende toonen, u het lot

lot van den ongelukkigen PHILOCTETES, die ziekelijk en verlaten daar nederligt in zijn hol, van PHILOCTETES, den regtvaardigen en goeden. Wilde dieren alléén omringen hem; geen gevoelig mensch of nabuur nadert hem, bij wien hij, tot troost in zijn ramp, zijn hart in tranen en zuchten kan ontlasten. Verteerd van binnen, met een, door zijne kwaal en gebrek uitgeteerd lichaam, kruipt hij, als een zuigeling zonder zijne voedster, op den grond. Tot nog toe vond hij met de uiterste inspanning iets om het ellendig leven te rekken, en nu, nu hem zijne pijlen ontnomen zijn, is er niets dat hem rest. Het eenige dat hij hoort, is het gebrul der wilde dieren, en den weerklank zijner weeklagten op de rotsen. — Hoort den heerlijken zang en de treffende muzijk; en smelt gij niet weg in gevoel? Verkeert gij niet geheel in medelijden? Verplaatst gij u niet geheel in den toestand van dien diep rampzaligen man, zoo dat gij, ondanks u zelven, driftig oprijst om hem ter hulpe te snellen? En, als gij, even als uit eenen zoeten droom ontwaakt, hiervan de onmogelijkheid inziet, ondervindt gij dan geen zeer pijnlijk gevoel van dat onvermogen; weent dan uw oog geen heeten traan van innig medelijden? het eenige dat gij den ongelukkigen tot troost, zoo het dien naam verdient, kunt aanbrengen. — O, M. V.! onbeschrijfelijk is de invloed, dien de rei op het hart

van

van elken gevoeligen mensch uitoefent. En hoe veel meer invloed moesten zij dan niet hebben op den, bij uitstek teer bewerktuigden Griek, die buitendien, door zijn geloof aan fabelkunde en zijnen Godedienst nog oneindig meer met den persoon van elk Treurspel moest ingenomen zijn.

Dat de rei de handelende personen van tijd tot tijd verpoosde, gaf nog een ander, niet gering voordeel aan het Grieksche tooneel. Daardoor immers kwam men een algemeen erkend gebrek in onze hedendaagsche tooneelspelen voor. Want hoe groot een voorstander iemand van ons tooneel moge zijn, zal hij echter moeten erkennen, dat op het einde van elk bedrijf, na het vallen des gordijns, het er bij ons zeer ver af is, dat de, door de voorstelling in ons opgewekte aandoeningen worden behouden, ik laat staan, vermeerderd, dat men dezelve veeleer schijnt te willen verdrijven. Wat toch is er stootender voor ons gevoel, dan dat wij, getroffen door de grootheid of aandoenlijkheid eens Treurspels, dat zoo even werd vertoond, nu op eens eene muzijk hooren aanheffen, die, juist tegen onze gemoedsstemming aan, ons op eene vrolijke wijze tracht te streelen, en een juichtoon aanheft, waar wij eene zachte klaagzang wenschten. Op eene heerlijke, en allezins doeltreffende wijze kwam de rei, in de Treurspelen der Ouden, dit gebrek voor. Deze bleef steeds op het tooneel in de Orchestra, en verving

de handelende personen met zijne betooverende muzijk en gezang. Hoe zacht en weemoedig klinkt zijn lied, als hij de droefheid en het medelijden, zoo even door de rampen eens ongelukkigen opgewekt, in ons gaande houdt of vermeerdert? Op welke streelende en vrolijk gestemde toonen bezingen wij, als 't ware, met hem de eindelijke zege van den regtvaardigen! Hoe ontvlamt, door zijne tooverkracht, in onzen boezem de liefde tot regtvaardigheid! In één woord, M. V.! geene, in ons door het onderwerp gaande gemaakte aandoening is er te bedenken, dien de rei niet levendig houdt niet alleen, maar ook aanmerkelijk vermeerdert en verhoogt door zijne zachte, welluidende, en, naar de verschillende aandoeningen, heerlijk gestemde muzijk en zang. Van hier dat meermalen, zoo als bij AESCHYLUS, de rei de hoofdpersoon, om mij zoo uit te drukken, uitmaakt. Die regt dit voorregt der Ouden door hunne reijen, begrijpt en gevoelt, beseft tevens van het hedendaagsche gebrek te dien opzigte beter het wanstaltige en stootende, dan het zich in woorden beschrijven laat.

Stond de rei in een naauw verband met de handeling zelve, niet minder naauw was hij met de karakters des Treurspels verbonden, en geenen minderen invloed had hij daardoor op het gansche stuk. Met de verschillende karakters is hij zoo verknocht, dat hij dezelve, door ramp onder-

derdrukt, troost aanbrengt en helpt, dat hij met dezelve verheugd is of treurt, de goeden maar bedrukten troost, en hun lot beweent, de vertoornden bestraft, en hunne gramschap stuit, het schandelijke en verderfelijke van dezelve aantoont, en hen tot vorige bedaardheid terugbrengt. Overal prijst hij de matigheid, de regtvaardigheid aan; eerbied voor wetten en stipte inachtneming van goede trouw stelt hij alom, als achtingwaardige en onontbeerlijke zaken voor, en de vaderlandsliefde verheft hij niet zelden in heerlijke gezangen. Welk eenen heilzamen indruk moest dit niet maken op het gemoed der aanschouwers! Daar hoorden en zagen zij elke deugd verheerlijkt, elke ondeugd misprezen; de brave maar ongelukkige man scheen hen zelfs in zijn ongeluk nog groot, en de lofzang, denzulken door den rei toegezongen, deed hen in den diep rampzaligen nog de deugd erkennen en eeren. Hoe moest dit alles niet op het heilzaamste medewerken tot aankweeking van alle edele aandoeningen niet alleen, maar tot alle brave, schoone, goede, en, eenen vaderlandslievenden Griek waardige daden. Wilt gij voorbeelden? Hoort de troostrijke aanspraak van den rei aan ELECTRA! De rei tracht deze, bitterlijk over het verlies van haren vader klagende dochter, op een' vriendschappelijk zachten toon te vertroosten. Hij bidt den dood af op de moordenaars hares vaders, en toont hierbij tevens aan

ELEC-

ELECTRA de hartelijkste deelneming. Om hare gedachten van haar vaders dood eenigzins af te leiden, zegt hij haar, dat al haar weenen vruchteloos is, dat daardoor haar vader niet in het leven kan worden herroepen, en wijst haar op zoo velen, die even ongelukkig zijn als zij, opdat zij niet het denkbeeld koesteren mogt als ware zij de eenige ongelukkige, en, kon het zijn, haarmoed daardoor in te spreken, dat zij deelgenooten in het lijden had. Maar ten laatsten brengt hij haar eenen troostgrond bij, die gewis eene der gewigtigste mag worden genoemd. Zijt goedsmoeds, zegt hij, er is in den hemel een JUPITER, de Vader der Goden en der menschen, die der stervelingen zaken behartigt, en den goddeloozen gewis regtvaardige straf overkomen doet. Zoo helpt, zoo troost de rei den bedroefden.

Geen wonder was het, dat, gelijk ik zoo even zeide, de rei tot troost van ELECTRA melding maakte van JUPITER; want ook daardoor had dezelve veel invloed op het Treurspel, dat hij niet zelden den lof van Goden en Helden bezong, en hen in overschoone lofzangen verheerlijkte. Eerbied voor de Goden straalt overal door, en zich tegen hunnen wil te verzetten, verklaart de rei alom voor onbetamelijk en onzinnig.

De wederkeerige zuster- en broedermin, de zuivere vriendschap, en niet minder de hartelijke liefde jegens ouders en jegens kinderen, waren

zoo

zoo vele zachte aandoeningen, die de rei deels bezong, deels door hare lofzangen ter navolging aanprees.

Verlangt gij voorbeelden ter staving van het door mij gezegde? ô konde ik u dezelve geven! Niet dat mij hiertoe stof ontbreekt, maar ik mag de grenzen des tijds, billijk tot eene voorlezing bestemd, niet overschrijden. Slaat elk Treurspel der drie beste Grieksche Treurspeldichters op, en overal zult gij het door mij gezegde ten volsten bewaarheid zien. Geene gelegenheid voorwaar, om alles wat schoon, edel, goed en bevallig is te prijzen en aan te bevelen, gaat door den rei ongebruikt voorbij. Ja zelfs de liefelijkheid eener bekoorlijke plaats is dikwijls de stof zijner lierzangen. Hoe heerlijk schoon immers beschrijft hij ons, in den OEDIPUS COLONEUS, de *Colone*. Het gelijkt meer eene schilderij dan eene beschrijving; zoo levendig is ons alles gemaald. Wij zien daar de zachtvlietende beek voor ons, wij hooren, onder een aangenaam lommer gezeten, het zachte ruischen des waters en het heerlijke gezang der nachtegalen. — Dan, ik moet eindigen. Flaauw voorzeker was de schets die ik ophing, dan ik gaf u, wat ik kon, niet, wat ik wilde. Laat ons te zamen steeds vlijtiger de Treurspelen der Ouden openslaan, lezen en herlezen, en wij zullen, zoo ik mij niet bedrieg, het hierin eens zijn, dat, gelijk in de geheele Treurspelen, zoo, in het

het bijzonder, in derzelver reijen eene bewonderingswaardige eenvoudigheid, verhevenheid en gevoel voor het schoone onmiskenbaar heerscht, en zij met regt de eer verdienen, van de ziel der oude Treurspelen te worden genoemd.

IETS

OVER MILTON

EN ZIJN HELDENDICHT,

HET VERLOREN PARADIJS.

EENE VOORLEZING,

DOOR

P. SPANJAARDT,

Te Enkhuizen.

Het is eene vrij algemeen erkende waarheid, dat dáár, waar gevoel voor Toon- en Dichtkunst, of wel voor een dier beide heerscht, de ware kiesche smaak gevonden wordt; en verre van hier den voorrang aan eene dier beide te willen betwisten, is voorzeker de Dichtkunst niet de minste, welke, door haren invloed op de fijnere gewaarwordingen der ziel, ons nu vermaakt, dan roert, en vaak de harten stemt tot afkeer van alles wat onëdel, tot lust voor alles wat edel en goed is.

Als eene kunst, den mensch in meerdere of mindere mate ingeschapen, vindt men haar, sedert den uchtend der schepping tot op heden, bij meest alle volken der aarde beoefend, op eene wijze, met ieders behoefte en aanleg meest overeenstemmende.

In het Herderdicht schetst ons de verbeelding des Dichters de vrolijke en bekoorlijke tooneelen der natuur, en voert ons als in onze jeugd terug; terwijl de schilderingen van een leven, waaraan rust, vergenoegen en onschuld als verbonden schijnen, ons de zorgen der tegenwoordige wereld, met het verlangend uitzien naar eene plaats van rust doen verwisselen.

De Ode-dichter verheft ons gevoel, wanneer hij ter eere van God en zijne werken zingt; stemt ons tot verrukking, wanneer hij in verheven klanken den lof der helden verkondigt; voert ons tot zachte en bedaarde gewaarwordingen, zoo dikwijls hij op edelen toon, ter eere der deugd, vriendschap of menschenliefde zingt; en ontspant onze zielen tot vreugd, zoodra hij, door keur van bevallige en vrolijke zangen, den feesttoon aanslaat, of het heil der min van zijne citer doet klinken.

Door het bevallige zijner verzen en maten, maakt de Lierdichter ons zijne onderrigtingen aangenaam en welgevallig: door het wél aanbrengen zijner sieraden, het opwekken onzer verbeelding, en het waarachtige zijner verhalen prent de Dichterlijke Geschiedschrijver ons belangrijke gebeurtenissen diep in het geheugen: méér dan deze allen, is het Heldendicht door alle tijden, als het edelste, en in de uitvoering het moeijelijkste geacht geworden.

Het

Het Heldendicht stelt ons roemruchtige daden, in dichterlijke kleedij voor, en levert ons, in verhevenheid van stijl, een verhaal, waarin alle lezers vermaak vinden en belang stellen; dat aangenaam, gewigtig en leerzaam tevens is; door verscheidenheid van karakters verlevendigd wordt; en, uit een zedelijk oogpunt beschouwd, ten spiegel verstrekt, waarin wij ten opzigte der bedrijven van onze natuurgenooten, den hoogen adel van ons geslacht kunnen opmerken en onszelven tot deugd vinden opgewekt en aangespoord.

Als zoodanig leverden ons HOMERUS zijne *Ilias* en *Odyssea*; VIRGILIUS de *Eneïs*; TASSO het *Verlost Jeruzalem*; CAMOËNS zijne *Lusiade*; FENELON zijnen *Telemachus*: — zoo heeft ons MILTON in zijn *Verloren Paradijs*, een heldendicht achtergelaten, hetwelk steeds een der hoogste voortbrengselen van dichterlijk vernuft zal blijven; maar ons tevens MILTON zal doen kennen, als een' man, in wiens borst nog bij vergevorderden leeftijd, de kracht en verbeelding der jeugdige jaren gloeide, en ons zoo gretig het denkbeeld doet aangrijpen, als of de stoute verhevenheid van zijnen geest hem door de Godheid, tot eene vergoeding voor het verlies des gezigts, zoude zijn geschonken.

Het is met eene vlugtige beschouwing van het dichtwerk zelf, en van het schoone daarin voorkomende, dat ik Ul. dit uur wilde bezig houden.

Het zal velen onder mijne hoorderen, zoo ik vertrouw, niet ongevallig zijn, vooraf eenigzins met den persoon des dichters en de geschiedenis van zijn leven bekend gemaakt te worden. Zoo veel mij zulks eenigermate kenbaar konde worden, stelde ik dan ook zijne levensloop te schrift; doch daar het slot van mijn werk mij toonde, dat derzelver geheele voordragt, aangemerkt de kortheid van het mij vergunde tijdsbestek, te lang zoude zijn, zal ik Ul., in de eerste plaats, in enkele trekken, van het geheel eene ligte schets geven; om zoo, ten andere, bij de beschouwing van het Dichtstuk, te langer te kunnen stilstaan.

Minzaam verzoek ik Ul. mij met uwe stille aandacht te vereeren; maar dringender roep ik uwe toegevende verschooning voor de gebreken van mijnen arbeid in: — en wie uwer zal mij die wel weigeren, wanneer hij bedenkt, dat MERCIER van dit dichtstuk zegt: « MILTON heeft eene ingebeelde « wereld geschapen, en het is als of hij tot ons zegt: « hebt gij lust om de door mij geschapene wereld « in te treden? Verkiest gij zulks, geeft u dan « geheel aan mij over, en gij zult het treffendste « en wonderlijkste tooneel zien, dat gij immer « zaagt; maar zoo mijn dichtwerk uwer rede on- « begrijpelijk is, zet u dan niet op den wagen, « welke u in een onbekend rijk zoude voeren, « maar blijft daar gij zijt: » — en dan daarbij beseft, het moeijelijke, om uit eene aangeleerde,

voor het stoute geheel geschikte taal, een verheven dichtwerk te beoordeelen en over te brengen, op eene wijze van veel dichterlijken tooi en sieraad ontbloot.

JOHN MILTON, de zoon van eenen man van dienzelfden naam, werd op den 9 December 1608, te Londen, geboren; en gedurende zijne jeugdige jaren toevertrouwd aan het huisselijk onderwijs van eenen man, die met de teederste zorg zijne opvoeding ter hand nam, de liefde van zijnen kweekeling won, en zijne belooning in deszelfs leerzaamheid en vorderingen vond. Sints zijn twaalfde jaar genoot hij op de St. Pauls School het onderwijs van Dr. GILL, en begon, vijftien jaren oud zijnde, zijne studiën op het Christ's Collegie te Cambridge, waar zijne talenten zich hoe langer hoe meerder ontwikkelden, en hij zijne letteroefeningen zoo ijverig voortzette, dat hij, op den ouderdom van 23 jaren, bevorderd tot den graad van Meester in de Vrije Kunsten, dat Collegie verliet.

Gedurende eene reis van twee jaren door Frankrijk en Italië, zocht hij zijnen weetgragen geest in alle opzigten te voldoen, en knoopte hij verbindtenissen aan met vele geleerden van grooten naam, onder welken onze DE GROOT, en MANSO DE VILLA, de Mecenas VAN TASSO, aan wiens omgang MILTON meer dan waarschijnlijk

den eersten inval tot het daarstellen van een heldendicht te danken had.

In zijn vaderland teruggekeerd, vinden wij den Dichter, gedurende eene reeks van ongeveer vijf en twintig jaren, in den schoot zijner familie, met de letteroefeningen bezig; driemalen zien wij hem, nu eens gelukkig, dan ongelukkig gehuwd; bij het bestuur van den Protector CROMWELL, wiens partij hij was toegedaan en wiens hooge gunst hij genoot, in de eerste bedieningen van den Staat; vervolgens, bij het herstel der Koninklijke magt, om zijne staatkundige gevoelens van zijne ambten ontzet en uit het rijk verbannen; ten laatsten, uit hoofde zijner algemeen erkende kunde, in gunst hersteld, ambteloos, zwaarmoedig en blind (het gevolg zijner ziekelijke gesteldheid en onafgebroken nachtarbeid) voortleven.

Nu, onder den last van meer dan vijftig levensjaren gebukt gaande, bestaat hij een werk van zoo langen adem als het onderhavige aan te vangen, en het gelukt hem, na eenen arbeid van negen jaren, dit ten einde te brengen.

Altijd blijft het opmerkelijk, dat hij bij het gemis des gezigts, zijne verzen in de stilte des nachts maakte, en dezelve, den volgenden dag, door zijne vrouw, zijne dochters, of eenen goeden vriend, die hem een bezoek gaf, deed in schrift stellen; terwijl hij des daags, onder de voorlezingen

gen zijner dochters, uit alle talen zijne kennis vermeerderde en dezelve aan zijne ontwerpen dienstbaar maakte. Vijf jaren na de voltooijing van dit werk overleed hij, in den ouderdom van zes en zestig jaren, te Bunhill bij Londen, van waar zijn lijk naar de Kerk van St. Gilles bij Cripplegate werd overgebragt en begraven.

Geen gedenkzuil rijst op zijn graf; maar zijn naam en roem leven bij de nakomelingschap, en doen hem derzelver gemis ligtelijk ontberen.

Zoodra wij zijn *Paradijs verloren* openslaan, vinden wij ons op eenmaal in eene onzigtbare wereld overgebragt; wij staan verbaasd, hoe het den mensch mogelijk is geweest, uit enkele woorden der H. Schrift, een zoo volledig en regelmatig stelsel, met zoo groote verscheidenheid van voorvallen verrijkt, te vormen, dat ook bij het naauwstgezet onderzoek, ten opzigte der kunstmatige zamenstelling, aan de vereischten van het heldendicht voldoet.

Ik zal niet beproeven, mijne Hoorders! om angstvallig met u na te sporen, of dit mijn gezegde waarheid is; dit zoude voor mij moeijelijk, voor uwe aandacht ligtelijk vervelend zijn; liever wil ik Ul., in eene ruwe schets van het geheel, met den hoofdzakelijken inhoud van het dichtstuk bekend maken; wanneer het uwe oplettendheid niet

zal ontglippen: dat éénheid, grootheid en belangrijkheid, in het onderwerp of bedrijf, om het meerst uitblinken, en naauwkeurige schildering van de karakters der handelende personen ons den menschkundigen Dichter doen kennen.

Bij wijze van inleiding geeft ons MILTON, in zijnen eersten Zang, in weinige woorden, het onderwerp van zijn dichtstuk op, zijnde des menschen val, en het verlies van Eden; en wijst ons als de oorzaak daarvan op den slang, of wel Satan, in de gedaante derzelve, die ten gevolge zijner opstand tegen God, met zijne millioenen zamengezworenen, uit den hemel verdreven, in de diepte was ter nedergestoten. Hier verplaatst de dichter ons in de verblijven der ellende, waar Satan, uit zijne bedwelming teruggekomen, zijne lotgenooten oproept, en met hen eenen herhaalden aanval op den Hemel beraamt, hen nog ten slotte verhalende, het in den Hemel bestaande voornemen, tot het scheppen eener nieuwe wereld en nieuwe bewoners, welker verstoring hij bedoelde, en waaromtrent hij zijn ontwerp overlaat aan het oordeel eener algemeene vergadering; welke, in Pandemonium, het paleis des Satans, aangelegd, ons in den tweeden Zang beschreven wordt.

Na lange beraadslaging vinden wij hier het besluit, om de waarheid der voorspelling, omtrent de nieuwe schepping te onderzoeken; Satan zelf, hun

hun Opperhoofd, neemt die taak op zich, die zich dadelijk op reis begeeft, en wiens ontmoetingen aan de poorten der hel, en welkers doortogt door den bajert, ons in het laatste van dezen Zang geschilderd worden.

Ter zijde af, wijst ons de dichter, in den Derden Zang, hoe de Godheid van haren troon, den Satan in zijne vlugt bemerkende, hem aan den Messias aanwijst, en deze, te gelijker tijd, haar plan met het menschdom, deszelfs val, straf en wederaanneming in genade, wanneer eenmaal de Goddelijke regtvaardigheid zoude zijn voldaan, blootlegt. Verder toont ons de Dichter, hoe God het aanbod zijns Zoons tot rantsoen voor menschen aanneemt, zijne menschwording beveelt, zijne verhooging boven alle magt in den hemel en op aarde voorspelt, en hem door geheel het hemelsche geestenheir eer en heerlijkheid wordt toegebragt.

Vol menschenkennis schildert ons de Dichter in den vierden Zang de hevige driften en hartstogten, welke Satan bij het gezigt van het Paradijs slingerden; doch hoe hij, volhardende in zijnen euvelmoed, den hof binnentreedt, zich in de nabijheid der eerste menschen verschuilt, en verwonderd bij hun eerst aanschouwen, uit hunne gesprekken verneemt, welk gebod zij hadden te onderhouden, of welke straf te wachten; waarna de Dichter ons voorstelt, hoe GABRIËL, de

Schutsengel van Eden, door URIËL, omtrent de togt van den boozen geest naar het Paradijs, wordt ingelicht; hoe GABRIËL, bij het vallen van den nacht, door zijne wachten den Satan ontdekt, terwijl hij in den slaap EVA door eenen droom verontrust; alsmede, hoe hij, door GABRIËL ondervraagd, het Paradijs ontvlugt.

Teeder en bevallig schildert MILTON, in den Vijfden Zang, ons het aanbreken van den dag, het ontwaken der eerste menschen, en het verhaal van den droom door EVA; hoe zij zich schikken tot den arbeid, en hun eerste gebed aan den ingang van hun verblijf uitstorten; hoe RAPHAËL, door God tot versterking en onderrigting van den mensch afgezonden, door ADAM wordt ontmoet en ontvangen; waarna RAPHAËL zijnen last openlegt, hun met den opstand en verdrijving des Satans uit den Hemel bekend maakt: hetwelk, tegelijk met den driedaagschen strijd tusschen de Engelen, en de zegepraal van den Messias, door MILTON roerend en treffend wordt bezongen, in het laatste van dezen Vijfden en den geheelen Zesden Zang.

Nog verhevener, maar tevens aangenamer, zijn de tooneelen, waarop de Dichter ons verplaatst, in den Zevenden Zang, bij het verhaal van den Aarts-engel aan ADAM; hoe de Godheid, voldoende aan haren lust en begeerte, tot het scheppen eener nieuwe wereld, zijnen Zoon, met glans en

en majesteit omkleed, afzendt, om dit scheppingswerk in zes dagen te voleinden. Hoog verheven en het ontwerp ten vollen waardig, is de teekening, welke wij hier vinden, en die ons de zesdaagsche schepping met de glansrijke terugkomst van den Messias in de gewesten der heerlijkheid voorstelt.

Ook nog in den Achtsten Zang bepaalt de Dichter ons bij het verblijf van den Engel RAPHAËL in het Paradijs, en legt aan ADAM, (die verlangde den Goddelijken Gezant immer bij zich te houden,) het verhaal in den mond, van hetgene hij gedurende zijn verblijf op aarde ondervond, opzigtelijk zijne schepping, plaatsing in het Paradijs, zijn gesprek met God en de ontmoeting van EVA.

Genaderd tot de hoofdgebeurtenis van het Heldendicht, toont ons de Negende Zang, wat er, na het vertrek van RAPHAËL, in het Paradijs voorviel; daar hij ons beschrijft hoe Satan, des nachts in Eden teruggekeerd, zich in de slapende slang verbergt, en den volgenden morgen, EVA alleen aan den arbeid vindende, haar aanspreekt en met zoo vele vleijerijen overlaadt, dat zij ten laatsten, zijne helsche inblazingen gehoor gevende, van de verboden vrucht eet, en daarna ook ADAM met zich in het verderf sleept. Met droevig inzigt in het door hun bedreven kwaad sluit deze Zang; terwijl de Tiende ons vertoont, het

het verlaten van Eden, door deszelfs Schutsengelen, en de veroordeeling der schuldigen door den Zoon van God.

In verheven beeldspraak wordt ons hier beschreven, hoe de Zonde en de Dood, door geheime aandrift gedreven, hare plaatsen verlaten en haar Opperhoofd in de nieuwe wereld volgen; alsmede, op welke wijze Satan, bij zijne terugkomst en het verslag zijner daden, in Pandemonium wordt ontvangen.

De Dichter sluit dit Boek, met de voorzegging Gods, omtrent de overwinning zijns Zoons, over zonde en dood; waarmede ADAM en EVA zich vertroosten, en den vrede met God, langs den weg van berouw en onderwerping, zoeken.

De Elfde en Twaalfde Zangen geven ons het vertroostend gezigt van het optreden van den Messias bij God, als Middelaar van den mensch: maar behelst te gelijk het Goddelijk raadsbesluit, waarbij den menschen het langer verblijf in Eden wordt ontzegd, en de Aarts-engel MICHAËL afgezonden, tot de uitvoering van dit besluit; hoe deze aan zijne zending voldoet, en het gedrag van ADAM bij het ontvangen van zijn vonnis.

Als van eene hoogte toont MICHAËL aan ADAM, de gevolgen zijner ongehoorzaamheid, in den Zondvloed; maar troost hem tegelijk met het gezigt, wat eenmaal het Zaad der Vrouwe voor het verloren menschdom zal zijn en worden, in

eene

eene treffende schilderij van 's Heilands menschwording, dood, opstanding, hemelvaart en nadere komst.

Treurig, maar schoon, eindigt de Dichter zijn werk, met de beschouwing, hoe ADAM en EVA met diepen weemoed, begeleid door den Aartsengel, het verblijf van rust en vreugde verlaten, en hoe Cherubs' de wacht voor de ingangen dezer geheiligde oorden weder aantvangen.

En zoo bezingt ons MILTON, als in éénen adem, zonder gapingen of uitweidingen, in eene geregeld afloopende orde, den val onzer eerste ouderen; een onderwerp, voor den mensch het allerbelangrijkste dat men kan uitdenken; onder de geschiedenissen der Oudheid het oudste, dat beschreven kan worden.

Met regt noeme men het voor onze natie een gemis, dat haar eene goede overzetting van dit Dichtstuk ontbreekt; en van ganscher harte noem ik den man bevoorregt, wien het vergund is, het *Verloren Paradijs*, in de oorspronkelijke taal, of in eene van die, waarin het getrouw is overgezet, te lezen. Het geheel is belangwekkend en vermeestert onze verbeelding, en telken reize dat de Lezer het boek uit de handen legt, is hij genoodzaakt te erkennen: dat hij het niet dan met weêrzin doet; daar elk vers zijne ziel inneemt, iedere bladzijde hem hooger stemt, en met geestelijk-verhevene aandoeningen vervult.

Wij

Wij wonen met den Dichter op de aarde of stijgen met hem ten hemel; wij vinden leven en vreedzame tooneelen in de verrigtingen van ADAM en EVA in het Paradijs, onstuimige en groote bedrijven in de onderneming des Satans en de oorlogen der Engelen; wij bedroeven ons bij het zien van zonde en ellende: maar scheppen moed en troost, bij het uitzigt op verlossing en de liefderijke betuigingen van een vergevend Vader; terwijl de onschuld, opregtheid en het beminnelijke der eerste menschen, ons bekoort en boeit, en eene gelukkige afwisseling geeft, tegen den trots en toomelooze heerschzucht des Satans, welke door het geheele Stuk uitblinkt.

Ik zoude eene behoefte van mijn hart bevredigen, indien ik Ul. alle die tooneelen door proeven konde schetsen; maar daar hiertoe de voordragt van eenige honderd verzen vereischt zoude worden, bespare ik dit, om na de beschouwing der ons voorkomende karakters, de schoonheid van het dichtwerk in weinige kleine proeven u te doen kennen.

In een onderwerp, zoo verre van de dingen dezer wereld verwijderd; bij eene behandeling, waarin alles wat bij anderen als bovennatuurlijk voorkomt, hier tot den natuurlijken afloop der zaak in verband staat; waarin boven- en onderaardsche geesten de handelende personen zijn;

kon

kon wel geene veelvuldige ontwikkeling van karakters plaats vinden, — en evenwel heeft MILTON die, welke hij konde invoeren, ons volkomen doen kennen.

Wie erkent niet, reeds bij eene enkele lezing van den Eersten en Tweeden Zang, in Satan het Opperhoofd der opstandelingen, die, vol woede over het mislukken zijner onderneming, met het ontwaken uit zijne bedwelming, bij het herkrijgen zijner krachten, ook de wraak voelt herleven, en alles in beweging brengt, om dezelve voldoening te verschaffen door eenen hernieuwden aanval: maar evenwel is hij bij MILTON niet de helsche geest, zoo als wij gewoon zijn ons dien voor te stellen; maar veeleer het hoofd eener zamenzwering, die, met een gemengd karakter, dapper, getrouw aan zijne onderhoorigen, en nog niet geheel en al van gevoel beroofd, niet tegenstaande zijne onverzaadbare zucht naar wraak, het hart nu en dan laat spreken. Door schrik, vrees, haat en wanhoop geslingerd, vinden wij hem, in den Vierden Zang, in strijd met zichzelven en met medelijden over den mensch aangedaan, zijne daden door den nood en omstandigheden regtvaardigen, en meer uit heerschzucht en wraakgierigheid, dan uit enkele boosheid, handelen.

In tallooze legioenen Engelen, ons door MILTON omschreven, vinden wij eene getrouwe heirmagt,

magt, den heiligen strijd des lichts tegen de duisternis strijdende: maar altoos gepast voorgesteld, schittert ons door geheel het Dichtstuk de deftigheid van MICHAËL, daar hij, als het hoofd der hemelsche legerscharen, de heiligheid van God moedig verdedigt, in de oogen; boeit ons de zachte inschikkelijkheid, waarmede RAPHAËL de bevelen der Godheid overbrengt; verrukt ons de beproefde trouw van ABDIËL, waarmede hij de onzinnige rede stuit en den afval van velen tracht voor te komen.

Meer dan gelukkig slaagde de Dichter in zijne poging om de karakters onzer eerste ouders te schilderen. In ADAM zien wij den man, die, het beeld van God zelf dragende, door zijne majesteit ons eerbied inboezemt, door zijne onschuld ons bekoort, bij zijnen val ons medelijden opwekt; doch door zijne gelatenheid en berouw beide, onze liefde tot zich trekt.

In EVA herkennen wij de zachtere trekken van het vrouwelijk karakter: hare zedigheid kluistert ons; wij vreezen, bij den eersten aanval der verleiding, voor hare krachten; hare overtreding perst ons tot medelijden; en wij storten meêwaardige tranen, wanneer wij haar, als eene zwakke, door berouw en diepe droefheid overstelpte vrouw, de verblijfplaats van hare rust en geluk zien verlaten. Beide zijn ons met het keurigste en fijnste penseel gemaald, en toonen ons, wat

de

de liefde was, toen de Hemelmajesteit haar aan den mensch, in den staat zijner volmaaktheid, als een verzachtend middel tegen volgende rampen schonk.

Altoos verheven en in majestueuzen toon, leeren wij door het geheele stuk, in onderscheidene gesprekken tusschen God en den Zoon, de Godheid kennen, bij den afval der Engelen, als eenen gestrengen wreker; bij de schepping der wereld als een almagtig en vrijwerkend wezen.

Wij eerbiedigen God, als een vergevend Vader, bij de verzachting der straffen op de zonde van het Paradijs bepaald. Wij juichen met de Engelenkoren volvrolijk over de liefde des Zoons, in het aanbod van voldoening voor 's menschen schuld, of huldigen dankbaar zijne tusschenkomst, wanneer hij, na den val, als Middelaar voor den mensch bij God optreedt. — Maar hoeverre wij ook onze verbeelding spannen, hierbij zijn wij gedrongen te erkennen, hoe de grootheid van den menschelijken geest kan falen; dit te schetsen was ook voor het verheven vernuft van eenen MILTON te stout en te zwaar, en het is hierin dat hij minst gelukkig is geslaagd: doch altijd schoon en treffend tot ons verstand en hart spreekt hij; hier mogen en moeten wij vragen: « Wie is « de zoon van het stof, die zich met God zal « meten of het wagen durft, zijne raadsbesluiten « te doorgronden? »

Indien er immer Dichtstukken van deze soort genoemd mogen worden, waarin duidelijkheid en bevalligheid heerschen, welke met alle schoonheden der dichtkunst versierd zijn, dan mag gewis het *Verloren Paradijs* daaronder eenen eersten rang bekleeden. In dit Dichtstuk vinden wij sterkte, deftigheid en vuur; hier heerscht het teederste gevoel, hier spreekt de stoutste en levendigste taal. In het verhevene munt hetzelve boven vele van die soort uit; ja, het geheel is een zamenweefsel van verhevene trekken, welke ons in de keuze doen verbijsteren; bovenal zijn het de Eerste en Tweede Zangen, waarin het verblijf der gevallen Engelen, de beraadslagingen der helsche Magten, en de togt des Satans door den bajert worden beschreven; niet minder is het de Zesde Zang, waarin ons de strijd tusschen de goede en booze Engelen wordt voorgesteld, welke in ons de verhevenste gevoelens verwekken.

Of wekt het in onze zielen geen gevoel van verbazende en eerbiedwekkende grootheid, wanneer wij, in den Vijfden Zang, bij het verhaal der reize van den Aarts-engel RAPHAËL, lezen: « dat hij zich onder de duizenden Serafijnen ver- « hief, en met haastige vlugt, door de geschaarde « reijen van Engelen, de poort des hemels na- « derde, welke, draaijende in gouden hengselen, « door

« door God zelven gemaakt, hem den uitgang « opende? »

Of wanneer wij, bij de beschrijving zijner gestalte, lezen, dat: « Van de zes vleugelen, welke « zijn goddelijk lichaam omgaven, twee, als eenen « koninklijken mantel, de borst en schouderen « bedekten; dat het middelste paar, als een met « sterren bezaaiden gordel, het middellijf om- « kleedde, en zijne zijden en heupen omgordde « met eenen glans van goud en kleuren, in den « hemel bereid; terwijl het derde paar zijne voe- « ten dekte met vederen, in azuur en purper « geverwd. »

Of wanneer wij, in den Zesden Zang, nadat de Godheid hare hemelsche legermagt onder het geleide van den Aartsengel MICHAËL had uitgerust, derzelver krijgstogt aldus beschreven vinden:

« Zoo sprak de stem des Almagtigen, en wol- « ken verzamelden zich rondom den berg, en « damp steeg in donkere kringen, met wijduit- « spattende vlammen, als het teeken des ontwa- « kenden toorns, omhoog; even schrikkelijk klonk « van de hoogte des bergs het geschal der hemel- « sche bazuinen. Op dat teeken des aftogts trok- « ken de krijgvoerende Oppermagten, met hunne « glanzende scharen, in een magtig vierkant van « onwederstaanbare sterkte, vast zamengetrokken, « stilzwijgend verder; bij het geluid van krijgshaf- « tige harmonijen, welke hun met heldenmoed

« bezielden, om, onder aanvoering hunner god-
« delijke Bevelhebberen, dappere daden voor de
« zaak van God en zijnen Gezalfden te verrigten. —
« Zoo trokken zij, in onverbreekbare gelederen,
« voorwaarts, en geen dal noch heuvel, geen
« bosch noch stroom brak dezelve; hunne togt
« ging hoog boven den grond voorwaarts, en de
« lijdzame lucht droeg hunne vlugtige schreden. »

In wiens ziel wordt niet het gevoel van diepen eerbied opgewekt bij den majestueusen uittogt van den Messias, met het doel, om den strijd, welke twee dagen twijfelachtig was blijven hangen, te voleinden, als hij leest:

« Met het geweld van den wervelwind trok de
« vreesselijke wagen des Almagtigen voorbij. Een
« schitterend bliksemvuur braakte hij van rondom
« uit; wielen in wielen gestrengeld, werden zij
« door hunne eigene kracht voortgestuwd, en be-
« geleid door vier bezielde wezens, waarvan elk
« vier wondervolle menschenaangezigten vertoonde;
« het lichaam en de vleugelen waren met oogen,
« in getale dat der sterren gelijk; de wielen met
« oogen, in glans den Beril evenarende, en tus-
« schen welke een wild, wijdvonkelend vuur uit-
« schoot. Boven hunne hoofden bevond zich een
« voetbodem van helder kristal, en op dezen ver-
« hief zich een troon van saffier, met den zui-
« versten barnsteen ingelegd, met de prachtvolle
« en ineensmeltende kleuren van den regenboog
« ge-

« geschakeerd; waarop zich de majesteit van den « Jehovah, in de gedaante van den in hemelschen « glans en luister toegeruste, wijdschitterende Urim « vertoonde. »

« Ter regterhand zat de Overwinning met ade- « laars vleugelen; bij haar hing hare pijlkoker, met « driedubbelde bliksemflitsen gevuld; eene dikke « wolk van rook omringde haar; knappende vlam- « men en verschrikkelijke vuurvonken vlogen haar « vooruit. Zoo begeleid door tienduizendmaal « duizend der Heiligen, trok deze wagen den he- « mel door, en twintigduizend wagenen der God- « heid omringden denzelven van beide zijden. »

Wiens ziel staat niet van verbaasdheid opgetogen, bij het lezen van den triomferenden terugtogt van den Messias, wanneer men zich, naar de beschrijving, voor den geest stelt: « dat alle Heiligen, die, stom van verwondering en angstige vrees, den schrikkelijken strijd hadden aangestaard, hem ontvangen en met luidklinkende psalmen begroeten; terwijl hij, het paleis der Godheid genaderd, voor den troon des Vaders afstijgt, en de plaats herneemt, waar hij van alle eeuwigheid zat, en immer ter regterhand Gods zal zitten. »

Waar schittert de vurige verbeelding des Dichters meerder, dan in de voorstelling van den krijg tusschen de hemelsche en helsche Magten? Of wanneer hij, om ons den alles overtreffenden trots des Satans te schilderen, denzelven voorstelt:

« gekleed in eene rusting van goud, met diaman-
« ten bezaaid, zittende op eenen, met zonneglans
« omstraalden wagen, terwijl vlammende Cherubs,
« met schitterende gouden schilden hem omring-
« den? » daar hij ons het zwaard van den Aarts-
engel MICHAËL teekent, als: « in het wapen-
« huis van God, in den hemel verstaalt, voor welks
« doordringende zwaarte, geene scherpte noch
« sterkte bestand was; maar waarmede hij in éénen
« slag het zwaard van den helschen Heervorst
« drie- en viervoudig tot splinters slaat? »

Nog eene proeve wil ik u mededeelen, en u daarin, zoo mogelijk, doen gevoelen, tot welk eene hoogte de Dichter ons gevoel doet stijgen, bij de beschrijving der schepping, in den Zevenden Zang; wanneer hij, na ons de lofgezangen, door de Engelenkoren der Godheid gewijd, bij het openbaren van haar scheppingsplan, te hebben doen hooren, aldus aanheft:

« Zoo, zoo zongen de Hierarchiën; terwijl de
« Zoon inmiddels tot het groote werk was voor-
« bereid. Met almagt omgord, het hoofd met
« het afschijnsel der goddelijke Majesteit bekroond,
« schitterende van oneindige wijsheid en liefde;
« terwijl het beeld des Vaders in hem lichtte,
« stond hij daar; Cherubs en Serafijnen omstuw-
« den in tallooze scharen zijnen wagen; troonen
« en magten en krachten, gevleugelde geesten en
« gevleugelde wagens, zoo als die van oude tijden

« af,

« af, in het wapenhuis van God, tusschen twee « koperen bergen stonden, en als hemelsche rus- « tingen voor eenen plegtigen dag bewaard wer- « den, rolden hem nu, uit eigene beweging, te « gemoet; wijl eene levendige geest alles beziel- « de en op het woord des Heeren opmerkzaam « maakte.

« De Hemel opende zijne eeuwige poorten, wel- « ke, in hare gouden duimen draaijende, eenen « harmonischen klank deden hooren, om den « Koning der eere, die in zijn magtvol woord en « geest, nu kwam om nieuwe werelden te schep- « pen, den weg tot den uittogt te banen.

« In ontelbare menigte stonden zij daar op den « hemelschen bodem, en zagen van den oever in « den onpeilbaren afgrond af. Deze nu was duis- « ter en woest en wild, gelijk eene kokende zee, « door woedende orkanen gegeeseld en door bran- « dende golven omgekeerd, of als gebergten, die vol « woede den hemel dreigen te bestormen, en het « middenpunt met de polen in een te smelten. »

« Zwijgt gij kokende golven! zijt rustig ô bruis- « schende diepte! de worstelende tweedragt zal « onder u eindigen! Zoo sprak het alles schep- « pende Woord; en niet langer dralende, maar « omhoog geheven op vleugelen van den Cherub, « voer hij, in alle heerlijkheid des Vaders, den « bajert der nog ongeschapene wereld in. Chaos « hoorde zijne stem.

 « In

« In schitterenden optogt nu volgden hem de « scharen der Engelen, om de wonderen zijner « magt en de nieuwe schepping te aanschouwen.

« Weldra gebood hij de brandende raderen te « staan, en nu vatte hij met de hand den gouden « passer, in het tuighuis van Jehova, van eeu- « wigheid her toegerigt, om, in het gezigt « van allen, voor de gansche wereld en al het « geschapene, de grenzen te omschrijven; zette « den eenen voet in het middenpunt, en draaide « den anderen om de uitgestrekte duistere diepte « rond; terwijl hij dus sprak: « Dit zijn uwe « « grenzen, ô wereld! tot dus verre zult gij « « gaan; dit is de juiste omtrek welken ik u « « toekenne! »

« Zoo schiep God den hemel, zoo de aarde, « tot op dat oogenblik eene ledige en ongevormde « klomp; diepe duisternis lag over den afgrond; « maar met koesterende vleugelen zweefde de Geest « over de rustige wateren, en goot levendige « warmte en levendmakende kracht in de vloei- « bare massa, stiet de zwarte koude en helschen « droessem, welke het leven weêrstond, naar be- « neden, vormde en voegde toen gelijke dingen « bij gelijken, scheidde het overblijvende naar ver- « schillende plaatsen af, spande daar tusschen de « lucht uit, en de aardbol hing daar, in hare « eigene evenwigten, steunende op haar midden- « punt. »

Niet

Niet minder verheven, maar zwart en akelig, zijn de tooneelen, welke des Dichters verbeelding ons in de twee eerste Zangen schildert. Daar teekent hij ons den Satan « als eene schrikverwekkende reuzengestalte, wiens hoogte de wolken bereikte, en op wiens helm gevederde schrikbeelden fladderden. » *Zijn schild*, als ontzettend groot, breed en rond, van bovennatuurlijk maaksel, stelt hij in omvang met de Maan gelijk. *Zijne speer* noemt hij niet minder lang als de hoogste dén, welke het Noorden tot masten voor een Admiraalschip levert. *Zijne banier*, gehecht aan eenen schitterenden standaard, flikkerde, wanneer zij ontrold werd en in de lucht wapperde, als het noorderlicht. Bij het kletteren zijner wapenen, en den bliksemenden opslag zijner oogen, hief het helsche leger een veldgeschrei aan, waarvan de gewelven der hel sidderden, en de rijken van den ouden nacht, en de bajert zich ontzetteden.

Akelig maalt hij ons de ontwaking des Satans uit zijne eerste bedwelming. « Negen dier tijd-
« vakken, waarin de mensch den dag door den
« nacht ziet afgewisseld, waren nu verloopen, en
« nog lag hij daar, door zijne afschuwelijke ben-
« den omringd. Door den val bezwijmeld, schoon
« onsterfelijk, wentelde hij zich in den vurigen
« gloed om, door zijn doemwaardig noodlot tot
« nog grootere onheilen bewaard; want nu teis-

« terde hem, èn de herinnering aan zijn vorig « geluk, en het gevoel der altoos knagende pijnen. » Zijne vergiftigende oogen laat hij in het ronde weiden; zij kenteekenen vertwijfeling en diepe droefheid, vermengd met onverbreekbaren haat en verstokten trots.

Nog verschrikkelijker is de teekening der plaats, waar zij zich bevonden, als: « Een schrikkelijke, « van rondom vlammende, kerker, eenen vurigen « oven gelijk, en echter van deze vlammen geen « het minste schijnsel van licht, maar veelmeer « eene tast- en voelbare duisternis, welke tot niets « diende, dan, om de eindelooze ruimte vol jam- « mer, de scharen van zorgen, en de treurige « oorden, in welke rust en vrede nimmer wonen, « en waarin de hoop, die tot allen komt, nim- « mer kan indringen, met verdubbeling van der- « zelver akeligheid te doen kennen; een verblijf, « waar kwellingen zonder einde knagen, en een « vuurstroom, door onverteerbare, immer bran- « dende zwavel gevoed, voortdurend vloeit. »

En dit was het oord, hetwelk de Goddelijke wraak dezen opstandelingen bereid had; hier wees zij hun den kerker, in de uiterste duisternis, aan; hier vonden zij hun erfdeel, op eenen afstand, zoo verre van God en het licht des hemels verwijderd, als een driemaal verdubbelde ruimte tusschen het middenpunt der aarde en de uiterste pool bevat.

Ver-

Verheven, maar ontzettend tevens, is de schilderij, welke MILTON van het Pandemonium of Paleis des Satans ophangt, wanneer hij dat gebouw, als het gewrocht van eenen heerschzuchtigen geest, aldus maalt:

« Eensslags steeg een groot, als een tempel ingerigt, gebouw, als uit eenen nevel, onder het « geluid van liefelijke accoorden, uit de aarde op; « het was omringd en geschraagd door kolommen « en Dorische zuilen, met gouden kroonlijsten « gedekt, en overvloedig versierd door alles, wat « de bouwkunst in friesen, kornissen en kunstrijk « beeldwerk heerlijks en schoons heeft: de gewelven van het dak waren met goud overtrokken.

« In statelijke hoogte verhieven zich de pilaren, « en weldra openden zich de metalen vleugeldeuren, welke het oog een schoon overzigt in eene « ruime zaal van gepolijst marmer gaven. Door « tooverende kracht daalden van de hooge gewelven eene menigte schitterende lampen en flikkerende kroonen, welke voortdurend met Asphalt en Naphta gevoed, een licht verspreidden, den sterrenvollen hemel gelijk. »

Of wanneer hij den trots des Satans doet kennen uit de volgende verzen des Tweeden Zangs:

« Hoog, op eenen glanzenden troon, welke « meer dan Koninklijk prachtig, alle schatten van « Ormus en Indië verre overtrof, ja zelfs alles te « boven streefde, ook zelfs wanneer de Oosterling

« met

« met verkwistende hand, paarlen en goud over « zijne Vorsten uitstort, zat Satan, verheven tot « dezen ellendigen voorrang door zijne verdien- « sten; nog immer, (hoewel ook uit den staat « van vertwijfeling, tegen alle vermoeden, tot « deze hoogte opgeklommen,) nog immer hooger « strevende, nog immer vol onverzaadbare be- « geerte, om den vruchteloozen strijd tegen den « hemel te vervolgen. »

Liet de tijd mij zulks toe, volgaarne deelde ik nog vele proeven mede; dan maakte ik, onder vele anderen, u nog bekend met de alleenspraak des Satans tegen de Zon, toen, in het gezigt van Eden, wroeging over zijn verloren geluk hem aangreep; hetwelk ik nu, om der kortheid te betrachten, moet achterlaten: alleen nog beproeve ik het, Ul. een denkbeeld van des Dichters schrikkelijk verheven geest te geven, in de beschrijving der wachters aan de poorten der hel, die Satan op zijnen togt naar de aarde ontmoette, en die de plaats van hun verblijf, door hunne schrikbarende gedaanten, nog verschrikkelijker maakten.

« Zoo ijlde Satan steeds voorwaarts, tot dat « hij ten laatste de muren der hel en hare drie- « maal drie poorten, welke zich tot aan het ont- « zettend hooge dak verhieven, ontdekte; drie « van hare vleugelen waren van koper, drie van « ijzer en drie van diamant-rots gemaakt; allen « wa-

« waren zij ondoordringbaar en met een nimmer
« verterend vuur omgeven. Voor de deuren lag
« aan elke zijde eene schrikverwekkende gedaante.
« De eene vertoonde, ten halven lijve, de gestalte
« eener schoone vrouw; doch eindigde van onderen in de gedaante eener met eenen doodelijken angel gewapende, door vele schubbige
« ringen omkleedde, slang; om haar middel
« woelde eene bende helsche honden, welke rondom haar, met hunne Cerberische muilen, een
« alles ontzettend en luid gehuil aanhieven; doch
« welke zij, wanneer hun gegier haar hinderde,
« in het lichaam konde terug trekken, alwaar zij
« dan, schoon ongezien, hun gebas en gehuil
« vervolgden.

« Minder afschuwelijk waren de honden, die
« eenmaal SCYLLA plaagden, en geene gruwzamere volgen de nachtelijke tooveressen na, wanneer zij, heimelijk opgeroepen, door de lucht
« komen rijden, om met de heksen van Lapland
« vrolijke dansen te sluiten. »

De andere gestalte (indien men datgene gestalte kan noemen, dat geene gestalte heeft; waaraan men noch geledingen, noch deelen, noch gewrichten kan onderscheiden; indien men iets een wezen kan noemen, hetwelk slechts eene schaduw schijnt; want beide scheen het te gelijk). Die gestalte stond dáár, zwart als de nacht, grimmende als de tien razernijen, schrikkelijk als de

de hel. « Zij zwaaide eenen vreesselijken werp-
« schicht, en wat haar hoofd scheen te zijn, droeg
« de figuur eener Koninklijke kroon. Satan na-
« derde dezelve; het monster verhief zich van
« deszelfs zitplaats, en kwam hem met schrikver-
« wekkende schreden, onder welke de hel dreun-
« de en daverde, te gemoet.

« De onverschrokken Duivel verwonderde zich
« wat dit zijn konde; maar ook *verwonderde*
« zich alleen; want, God en zijnen Gezalfden al-
« leen vreezende, schrikte hij voor geene geschা-
« pene dingen. »

Wie erkent niet onder deze schrikbeelden, —
welker hoofddenkbeeld naar de uitdrukking des
Apostels JACOBUS is ontleend, — de Zonde en de
Dood? en bewondert niet met mij den Dichter,
wien het gegeven was, « om, (zoo als Dr. BLAIR
zegt) « om het groote in deszelfs geheel te ont-
« wikkelen, het prachtige in het helderste licht te
« zetten, het ernstige diep in te prenten, het
« duistere met donkere verwen te schilderen en
« het schrikkelijke nog akeliger te maken? » en wie
gunt mij niet gaarne eenige oogenblikken de aan-
dacht, opdat ik hem ook MILTON aanwijze,
dáár waar hij, teeder en bevallig, ons tooneelen
vol rust, onschuld, schoonheid en vrolijkheid
schildert.

Als eene proeve daarvan deel ik Ul. mede,
zijne beschrijving van de eerste menschen: « Twee
« we-

« wezens, van het edelste aanzien, stonden daar, « met opgerigte ligchamen, als Goden, met aan- « geboren' grootheid. Zij vertoonden hier, in « naakte majesteit, dat hun de heerschappij over « alles gegeven was, welke zij waardig schenen « te zijn.

« Uit den goddelijken opslag van het oog straal- « de het beeld des Goddelijken Scheppers, waar- « heid en wijsheid, met gestrenge en reine heilig- « heid, af; maar, evenmin als zij elkander gele- « ken, vertoonde zich ook hun geslacht gelijk te « zijn. Tot hoogere beschouwing en sterkte scheen « *hij* geschapen; *zij* tot zachtmoedigheid en vol « aantrekkelijke bekoorlijkheid. *Hij* in zichzelven « voor God; *zij* voor God door hem; zijn vol « en open voorhoofd, zijn Goddelijke oogblik « kenteekenden zijn onbepaald gezag. Van zijnen « gedeelden schedel golfden mannelijke hyacinthen- « lokken, tot op de breedte der schouders, af. « Gelijk een fladderende sluijer droeg zij haar « goudgeel hoofdhaar los en ongebonden, gelijk « de ranken van den wijnstok, in kronkelende « ringen gekruld, tot beneden de slanke heupen. « Nog waren de geheime deelen niet verborgen, « en geene schuldige oneerbare schaamte, noch « onteerende eere, was destijds over natuurlijke « dingen bekend. Hoe hebt gij, ô spruiten der « zonde! het schijnsel van des menschen reinheid « met den blooten schijn verward, en uit het le-

« ven

« ven van den mensch zijn gelukkigst leven, in « onbevlekte onschuld en kinderlijke eenvoud, « verbannen!

« Zoo gingen zij, geheel naakt, zonder zich « voor den aanblik van God of Engelen te scha- « men; zoo, zonder eenige booze gedachten te « voeden; het liefelijkste paar, liefelijker dan eenig « paar, dat ooit, na hen, zich in verliefde om- « helzingen verloor, hand aan hand. ADAM, « als de kloekste der mannen onder de uit hem « geboren zonen; EVA, de schoonste onder hare « dochteren. »

Geruster en vrolijker tooneel kan men zich niet wel voorstellen, dan dat, waarin hij hun aan den avond van den eersten dag huns levens voorstelt:

« Zij zetteden zich neder onder een schaduw- « rijk boschje, dat zachtsuizend op eenen be- « bloemden grond bij eene springende bron stond, « en hielden, na eenen volbragten ligten tuin- « arbeid, voldoende evenwel om de koele zefir « nog koeler, de rust nog zachter, den honger « en dorst nog aangenamer te maken, hun avond- « maaltijd met vruchten.

« Vruchten, welke vol nektar hun door de « dienstvaardige takken werden toegereikt; terwijl « zij in de schaduw, op de mollige zodenbank « tegen elkander leunende, onachtzaam neder- « zaten.

« Zij

« Zij aten de sapvolle vruchten, en schepten, « wanneer de dorst kwelde, het zilveren bronwater « in de goudgele schalen. Geene liefdevolle rede- « nen, geene vleijende lachjes ontbraken hun; « maar jeugdige scherts vermeerderde de genoe- « gens, welke het schoonste paar, dat door den « schoonsten band verbonden was, alleen en vol- « op genoot.

« Alle dieren der aarde, en al het wild, dat « namaals in de bosschen, en woestenijen, en holen « vervolgd werd, speelden rondom hen. Tierig « sprong de leeuw daarheen, en wiegde spelend « het lam in zijne klaauwen; tijger, beer, pardel « en losch dartelden bij hen herom.

« De olifant, onhandig en lomp, toont hun « zijne sterkte, en kronkelt, om hen te verma- « ken, zijnen zachten en buigzamen snuit.

« In digt gesloten bogten vlecht de listige slang « den staart in kunstige knoopen, en geeft van « haar onzalig bedrog onopgemerkt proeven. An- « dere dieren lagen uitgestrekt op het gras, en « blikten in vreedzame rust, van het noodige « voedsel voorzien, in de wijdte rond, of gingen, « al herkaauwende, de verder afgelegen weiden « in; terwijl de ondergaande zon zich, in haren « ijlenden gang, naar de eilanden van den oceaan « keerde, en in de opstijgende schaal des hemels « de starren, welke den avond aanbrengen, reeds « opgegaan waren. »

Maar dan schoon is het verhaal, hetwelk ADAM, in den Achtsten Zang, aan den Engel RAPHAËL doet, omtrent de schepping der Vrouw, en welker eerste ontdekking door ADAM bij dezen aldus laat verhalen:

« Eensklaps ontwakende, blikte ik haar, niet « verre van mij staande, aan; even zoo als ik « haar in den droom zag, met alles versierd wat « hemel en aarde haar liefelijks en aanvalligs konden « geven. Zij kwam nader, bij de hand gevoerd « door haren Hemelschen Maker en door zijne « stem geleid; onderrigt in het heilige des ver- « bonds, ingelicht omtrent de wetten van den « Echt. In ieder harer schreden was aanvalligheid; « de hemel lag in hare oogen, in alle hare ge- « baarden straalde verhevene hoogheid en liefde « door. »

Maar wegsleepend, vol dichterlijke schoonheid, beantwoordende aan de onschuldvolle liefde van het Paradijs, en vereerend voor de eerbaarheid des Dichters, is de schildering der echtverbindtenis onzer eerste ouderen, welke nu volgt: « Zoo « hoorde zij mij in mijne verrukking den God « der liefde prijzen; maar ofschoon ook de Schep- « per zelf onzigtbaar haar tot mij bragt, werkt on- « schuld, maagdelijke schaamte, de adel der deugd « en het bewustzijn van eigen waarde te sterk, « dan dat zij konde besluiten, zich zoo dadelijk « te laten gewinnen en aan mij over te geven,

« maar

« maar zich bescheiden terug hield, om nog des « te meer in waarde te zijn.

« En om alles te zeggen, de onbevlekte Natuur « zelve werkte zoo krachtig in haar, dat zij, bij « het eerste gezigt op mij, zich schaamrood af- « wendde. Ik volgde haar, en zij, de eere ken- « nende, liet zich met buigzame verhevenheid de « rede welgevallen, welke ik tot haar voerde, en, « blozende gelijk de dageraad, leidde ik haar naar « het lustpriëel, voor ons huwelijk ingerigt.

« Toen stortten de hemel en alle gesternten den « gelukkigsten invloed op dien zaligen stond af: « de aarde en de heuvelen gaven gunstige voor- « teekenen; het gevogelte zong vrolijk; koele « winden met zachte en liefelijke luchtjes lispelden « de wouden vreugde toe en schudden rozen « van de vleugels; wierook en zachte geuren « waaiden ons uit de balsemachtige struiken te « gemoet, tot dat de teedere liefde-ademende « vogel van den nacht zijn bruiloftslied aanhief, « en de avondsterren te sneller van achter de « heuvelen opriep, om, van de glinsterende hoog- « ten het gelukkige paar met den hoogtijdsfakkel « voor te lichten. »

Bevalligheid en zachtheid zijn de hoofdtrekken der schilderij, waarin MILTON ons de verblijf-plaats der eerste aardbewoners maalt. Om van het geheel u slechts één stipje aan te wijzen, levere ik u de teekening van het priëel door hen bewoond:

« Dit was de plaats, welke de Opperste Planter « zich-zelven had verkoren, toen hij alle dingen « tot nut en genoegen van den mensch daarstel- « de; het dak, van dikke takken te zamen ge- « wassen, was eene digt gevlochten schaduw van « laurier en mirte, en alles wat nog hooger op- « schietende sterk riekende geuren verspreidt, sloot « zich aan de zijden, en groenende wanden van « acanthus en andere zachtgeurige struiken in « één.

« De heerlijkste bloemen, leliën van alle ver- « wen, jasmijn en rozen verhieven hare kelken, « daar onder langs omhoog, en vormden het « schoonste mozaïk; viooltjes, krokus en hiacint « borduurden den grond, met een meer schitte- « rend email, en veel heerlijker kleuren, dan die « der edelste gesteenten. Hier durfde geen ander « schepsel zich wagen, geen diertje, geen vogel, « geen worm, noch ander insect; zoo groot was « in deze de eerbied voor menschen. »

Verheven schoon, en in den toon der teederste zorgvuldigheid, maalt ons de Dichter het aanbreken van den dag, en het ontwaken van EVA, den eersten morgen van Satans verblijf op aarde.

« Reeds naderde met roseschreden de morgen « in het Oosten, en bezaaide met Oostersche paar- « len de aarde, toen ADAM ontwaakte; gelijk « altijd was zijn slaap verkwikkend en ligt; door « het bloote geruisch der suizende bladeren, het « ge-

« gemurmel eener beek of het helder morgenlied « der vogelen op de struiken, ligtelijk afgebroken.

« Groot was zijne verwondering, dat hij EVA « nog niet ontwaakt, met verwilderde lokken en « gloeijende wangen, in eene onrustige sluimering « vond. »

« Half opgerigt op zijne zijde leunende, hing « hij, met blikken vol hartelijke liefde, over haar « henen; in zoete droomerijen beschouwde hij « hare schoonheid, die, slapend of wakend, al- « tijd eene aanlokkende bevalligheid vertoonde.

« Met eene stem, zacht gelijk die waarmede « Zefir de bloempjes toeademt, lispelt hij haar, « terwijl hij hare hand teeder drukt, naauwe- « lijks hoorbaar, toe: « Ontwaak, mijne schoon- « « ste! mijne bruid, mijne laatstgevondene, mijn « « laatst en dierbaarst geschenk des Hemels! Ont- « « waak, o gij mijn alles! mijn altoos nieuw ge- « « noegen! de morgen straalt, en het bedaauwde « « veld roept ons; wij verliezen de vroegste uren, « « waarin wij beschouwen kunnen, hoe onze te « « wachtene planten opschieten, hoe de mirt en « « balsemstruik dropt, hoe de Natuur hare kleu- « « ren mengelt, hoe de nijvere bij op de bloe- « « men zit en vloeibare zoetigheid opzuigt. »

« Zoo lispelend wekt hij haar; maar met star- « ren blik zag zij ADAM aan, omhelsde hem vu- « rig, en sprak: » —

Van hier tot aan het einde van den Achtsten

V 3 Zang

Zang vooral, is het eene onafgebroken keten van teedere, zachte en bekoorlijke schilderingen, welke ons, elk om het zeerst, tot hare beschouwing uitnoodigen, doch waartoe de kortheid des tijds ons, voor dezen avond, geene verdere gelegenheid overlaat.

Ten slotte moge nog het einde van dit Dichtstuk u doen gevoelen, hoe de Dichter, geheel ingenomen en gevoelig voor den aard van zijn onderwerp, op de weemoedigste wijze, den uittred van ADAM en EVA in de wereld beschrijft:

« Nog eenmaal zagen beide achter zich om, en « ontwaarden het Oostelijkste deel van den Hof, « waarin zij, korten tijd bevorens, nog zoo ge-« lukkig waren, geheel omringd door vlammende « zwaarden, en de poorten met vurige wapen-« tuigen en schrikkelijke gestalten bezet.

« Eenige stille, natuurlijke tranen ontvielen hun-« ne oogen; doch zij wischten die weldra van « hunne wangen; voor hun zeigt lag de gansche « ruime wereld, opdat zij zich daarin eene rust-« en schuilplaats zouden zoeken; de Hemelsche « Voorzienigheid was hunne Geleidster. Zoo gin-« gen zij hand aan hand, met wankelenden tred, « voorwaarts, en namen langzaam hunnen eenza-« men weg door de velden van Eden. »

Hiermede, mijne Heeren! eindig ik mijnen arbeid,

beid, denzelven aan Ul. oordeel overgevende. Onwillig legde ik voor mij-zelven de pen neder, daar ik, onder de bewerking, bij ieder woord nieuwe schoonheden ontdekte, welke ik u zoo gaarne alle had willen mededeelen.

Dubbel rekene ik mijne moeite beloond, indien ik u den tijd niet ongenoegelijk heb doen slijten, of in dezen of genen uwer het verlangen naar meerdere bekendheid met dit Dichtwerk heb opgewekt. Mijne grootste eer zoude het mij wezen, indien gij uit mijne losse trekken MILTON eenigermate had leeren kennen en waarderen als den man, van wien DRYDEN zegt: « dat de « Natuur, eenmaal eenen HOMERUS, eenmaal « eenen VIRGILIUS voortgebragt hebbende, bij « de geboorte van MILTON verlegen stond, en « de zielen dier beiden in die van MILTON ver- « eenigd had. »

VERHANDELING

OVER

DE VERNIETIGING VAN DE ORDE DER TEMPELIERREN, BIJZONDER MET BETREKKING TOT ONS VADERLAND.

Voorgelezen in het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, den 4 December 1822,

DOOR

Mr. S. DE WIND.

Onder alle die gebeurtenissen, welke, na eeuwen lang met duisternis omgeven te zijn geweest, in onze dagen met nieuw licht bestraald zijn geworden, verdient voorzeker het droevig lot der Tempelieren, de rijkste en magtigste Ridder-orde der middeleeuwen, eene bijzondere opmerking. Dan hoezeer dit in het algemeen genoegzaam is opgehelderd, hoezeer thans zoowel de aanleidende oorzaken als de omstandigheden van het berucht regtsgeding tegen die Orde ontdekt zijn en hare nagedachtenis van de aangetijgde gruwelen geregtvaardigd is, is het er echter verre van af, dat het uiteinde der Ridderen in alle Landen der Christenheid genoegzaam bekend zoude zijn. Alleen ten opzigte van Frankrijk is ook dit punt grootendeels opgelost.

Maar niet alléén in Frankrijk, ook in de meeste an-

andere Staten van Europa, ook in ons Vaderland, woonden Tempelieren. Welk lot heeft dezen getroffen? Is het waarheid, 't geen de meeste Geschiedschrijvers uit de middeleeuwen verhalen en zoo vele lateren hebben nageschreven: *dat zij in geheel Europa allen op éénen nacht zijn uitgeroeid?* en meer bepaaldelijk, welk was hun uiteinde hier te Lande?

De belangrijkheid dezer vragen heeft mij genoopt, dit uur, zoo mogelijk, aan derzelver oplossing te wijden. In de eerste plaats zal ik een kort verslag doen van de vernietiging dezer Orde in Frankrijk, ten einde alsdan met betrekking tot ons Vaderland na te gaan, wat men te denken hebbe van het zonderling en omstandig verhaal van den moord der Tempelieren te Zierikzee, en het nog zonderlinger stilzwijgen der Kronijk- en Geschiedschrijvers over eene zoo ontzettende gebeurtenis! Verleent mij hiertoe, M. H., uwe toegevende aandacht.

I. Het is algemeen bekend, dat de Orde der Tempelieren hare geboorte aan de kruistogten verschuldigd is. Immers, nadat de Christenlegers, onder aanvoering van den dapperen GODFRIED VAN BOUILLON, in den jare 1099, Jeruzalem en het Heilige Graf hadden veroverd, verbonden zich negen der Fransche Ridderen, die dat doorluchtig Legerhoofd in Palestina gevolgd waren,

om

om de reizigers en boetelingen, die nu uit alle oorden der Christenheid hunne gebeden op het Heilige Graf kwamen uitstorten, te beschermen tegen de aanvallen der Ongeloovigen.

Dit negental, den naijver van anderen opwekkende, groeide al spoedig aan tot eene geduchte legermagt, en verscheen met roem in het veld. Hunne woonplaats was tegenäan den Tempel van Jeruzalem, en van hier dat zij zich *Milites Templi*, *Templarii*, *Tempelieren* noemden. Onder deze benaming werd hunne Orde, in den jare 1128, op eene Kerkvergadering bevestigd.

Zeer streng waren hunne regelen en instellingen, die zij ook in het algemeen met naauwgezetheid onderhielden (1). Zóó groot waren de diensten, welke zij der Christenheid door hunnen heldenmoed bewezen, dat Keizers en Koningen hen met rijke goederen begiftigden, en zij reeds in den jare 1244 negen duizend gestichten der Orde in Europa telden. Zij streden gedurende het geheele tijdperk der kruistogten in Palestina; tot eindelijk, na herhaalde nederlagen, na het ver-

(1) Zie A. RAYNOUARD, *Monumens Historiques sur la Condamnation des Templiers*, p. 7—15. JOINVILLE verhaalt echter eenige bijzonderheden die hen minder tot eer verstrekken. Verg. HUYDECOPER op M. STOKE, Ie D. bl. 430, en vooral HAMELSVELD, *Kerkelijke Gesch.*, XVe D. bl. 292 en volg.

verlies van Jeruzalem, en nadat honger en pest de vreesselijkste verwoestingen onder de Kruisvaarders hadden aangerigt; tot eindelijk, zeg ik, in den jare 1291, de stad Ptolemaïs, de laatste bezitting der Christenen in het Heilig Land, door de Ongeloovigen veroverd werd. Sedert dien tijd vestigden zij hunne woonplaats bij onderscheidene natiën van Europa, ontegenzeggelijk ook in ons Vaderland.

Inmiddels bleef de Grootmeester der Orde, de beroemde JACQUES DE MOLAY, met de hem bijgeblevene Ridderen, alles aanwenden om den algemeenen vijand afbreuk te doen, tot ook hij, in den jare 1305, door den Paus naar Frankrijk teruggeroepen werd (2).

Verbazend was de rijkdom en pracht, die de Orde bij die gelegenheid ten toon spreidde. De Grootmeester bragt met zich eenen onmetelijken schat van gemunt goud en zilver, die door twaalf paarden getrokken werd. In die tijden voorzeker een hoogst ongewoon verschijnsel, en helaas de eenige oorzaak hunner latere rampen (3).

Om

(2) RAYNOUARD, t. a. p. bl. 17.

(3) Onze geleerde Landgenoot ANT. MATTHAEUS had dit reeds aangetoond in zijne *Dissert. de Equestri Ordine Melitensi.* (*Annal. Med. Aevi* T. V. p. 940 Ed. in 4°.)

Om hiervan overtuigd te worden, behoeft men slechts eén blik te werpen op de toenmalige gesteldheid van Frankrijk. PHILIPS *de Schoone*, een staatkundig, maar zeer heerschzuchtig Vorst, zat op den troon van dat Rijk. Bij zijne aankomst vond hij zich in oorlogen gewikkeld en zijne schatkist tot op den bodem uitgeput. Eene opeisching van al het gewerkte goud en zilver hielp slechts voor eenen tijd: en nu stelde hij een nog gevaarlijker redmiddel te werk. Hij verminderde namelijk het *allooi* der geldspeciën, en deed dit zoo dikwijls, dat hij in de Geschiedenis van Frankrijk met den naam van *valsche munter* gebrandmerkt staat. Dat hieruit niets dan eene algemeene verarming ontstaan kon, is duidelijk. Hongersnood en volslagen gebrek onder alle klassen waren daarvan de onmiddellijke gevolgen, thans te rampzaliger, daar nu ook het laatste plegtanker den Monarch ontgleden was (4).

In dit tijdstip nu zettede zich het grootste gedeelte der magtige en onmetelijk rijke Orde der Tempelieren in Frankrijk neder. Verleidend lokaas voor een jong, heerschzuchtig, in schulden gedompeld Vorst! De vernietiging der Orde werd besloten, en, ja, op de listigste wijze, maar tevens met de verfoeijelijkste middelen, tot stand gebragt.

De

(4) RAYNOUARD, t. a. p. in de Inleiding en bl. 24 en 25.

De Tempelieren, die tot nu toe de algemeene achting genoten hadden, wier Grootmeester met de gunst des Konings beladen scheen, werden eensklaps, als 't ware bij geruchte, van de afschuwelijkste misdaden beticht. De Grootmeester begaf zich, in den jare 1307, tot den Paus, die zich destijds te Poitiers bevond, en zuiverde de Orde van allen blaam.

Hiermede scheen de zaak afgedaan. Doch PHILIPS beraamde in het geheim zijne plannen. Hij wist den zwakken CLEMENS *den Vijfden*, die zijne verheffing tot Paus aan hem verschuldigd was, en die te Avignon zijnen zetel hield, tot eene volkomene medewerking over te halen. Eensklaps, en wel op den 13 October 1307, werden op een en hetzelfde oogenblik alle de Tempelieren, die zich in Frankrijk bevonden, gevangen genomen, op een tijdstip dat zij er het minst om dachten.

De voornaamste beschuldigingen, van welke men zich bediende, waren die van *afgoderij* en *afvalligheid:* misdaden, die met den dood, en (hetgeen hier niet uit het oog mag verloren worden) ook met verbeurdverklaring van goederen gestraft werden.

Het was te voorzien, dat alle de Tempelieren eenpariglijk de hun te last gelegde misdrijven zouden ontkennen, en dat te meer, wijl men geenen enkelen getuige tegen hen wist aan te voeren.

Deze

Deze dubbele zwarigheid kwam men op deze wijze te boven. Men beloofde eer, vrijheid en goederen aan hen die bekenden, en van dezen zoude men zich dan als getuigen tegen de overigen bedienen.

Doch geen der Ridders was tot iets te bewegen, en nu nam men de toevlugt tot de Pijnbank. De martelingen, welke men deze onschuldigen aandeed, gaan alle geloof te boven. Met de zwaarste gewigten aan handen en voeten heesch men hen op en liet hen dan eensklaps nedervallen, zoo dat armen en beenen uit het lid sprongen. Anderen hield men de voeten zoo digt bij een vuur, dat zij geheel verbrandden. Zes en dertig Tempelieren gaven reeds in de eerste dagen onder deze folteringen den geest. De meesten bekenden al wat men wilde, en één oogenblik zelfs verkreeg men, door onlijdelijke smarten, de bekentenis van den Grootmeester.

Doch deze hernam al spoedig zijne onverzettelijke standvastigheid. Hij herriep al hetgeen hem door pijn ontwrongen was. Al de Ridders, die te voren bekend hadden, volgden zijn moedig voorbeeld, hetgeen zij daarna meest allen met eenen standvastigen dood bezegeld hebben.

Intusschen was PHILIPS met den Paus overeengekomen, dat er eene kerkvergadering te Vienne zoude gehouden worden, waarop hij de vernietiging der Orde zou uitspreken. Om hieraan

eenen schijn van regterlijk onderzoek te geven, werd er eene Pauselijke Commissie benoemd, om kennis te nemen van de zaak der Tempelieren in Frankrijk, terwijl men verder geheel Europa in afdeelingen splitste, in iedere van welke eene Geestelijke Regtbank hare onderhoorige Tempelieren vonnissen zoude: blijvende de Paus het vonnissen van den Grootmeester aan zich-zelven voorbehouden.

Men riep nu in Frankrijk de Ridderen op, die de Orde wilden verdedigen. Omtrent negen honderd boden zich hiertoe aan, doch men vond goed, om van dezen slechts vijf en zeventig uit te kiezen.

Doch toen deze met de edelste vrijmoedigheid hunne middelen van verdediging ingeleverd en de ongegrondheid der beschuldiging zonneklaar hadden aangetoond, werd PHILIPS beducht, dat de Pauselijke Commissie, van hunne onschuld overtuigd, hen gereedelijk vrijspreken zoude. Het was hierom dat hij, zonder zich verder met dezelve in te laten, eene bijzondere Regtbank te Parijs vestigde om afzonderlijke Tempelieren te vonnissen. Deze Regtbank, die alléén uit blinde werktuigen des Konings bestond, begon hare werkzaamheden met dit verschrikkelijk vonnis: Onder de vijf en zeventig verdedigers waren er vier en vijftig, die te voren tot bekentenis gebragt zijnde, dezelve herroepen hadden. Deze werden, zonder verder on-

onderzoek, verklaard voor *Haeretici relapsi* (5), en dien ten gevolge ten vure gedoemd; en dit afgrijsselijk vonnis werd, in weerwil van alle de pogingen der Commissie om deze ongelukkigen te redden, op den 11 Mei 1310 aan hen ten uitvoer gebragt.

Niets was in staat hunne standvastigheid te doen wankelen. In het gezigt des brandstapels bood men hun leven en vrijheid aan, indien zij bij hunne vorige bekentenis wilden volharden. Te vergeefs! onder het zingen van lofliederen ter eere des Allerhoogsten ondergingen zij met zeldzame standvastigheid hunnen wreeden dood.

Nu was de zaak der overigen geheel hopeloos. De Pauselijke Commissie, haar gezag gehoond ziende, schortte hare werkzaamheden op. Overal in Frankrijk volgde men de vonnissen der afzonderlijke Regtbank. De Tempelieren, welke bleven bekennen, gelijk er nu, na de ijsselijke strafoefening, weder vier en veertig deden, werden leven, vrijheid, ja belooningen geschonken. Zij die nimmer bekend hadden werden tot eene eeuwige gevangenis veroordeeld, en zij, die hunne bekentenis herroepen hadden, werden door geheel Frankrijk openlijk verbrand.

Intusschen naderde de 13 October 1311, de dag

(5) Voor de tweede maal tot ketterij vervallen.

dag die voor de groote Kerkvergadering bepaald was, en waarop men de vernietiging der Orde uitspreken zoude. De Paus zat in dezelve voor. Eensklaps verschenen er negen Tempelieren in de Vergadering. Zij verklaarden gezonden te zijn door tweeduizend gevlugte Ridderen, om de Orde te verdedigen. Groot was de indruk dien hunne verschijning op den Paus maakte. Overtuigd van de ongegrondheid der beschuldiging, kon hij geen oogenblik twijfelen of deze moedige mannen zouden zegevieren. Hij besloot dienvolgens hen in hechtenis te nemen, en, zonder te letten op de verontwaardiging zijner medeleden in de Kerkvergadering, verklaarde hij eensklaps de zitting opgeheven.

Gedurende den winter nam hij met den Koning de verdere maatregelen. Eindelijk openden zij op den derden April 1312 de tweede zitting der Kerkvergadering. De Koning was er met eene aanzienlijke krijgsmagt tegenwoordig en zat aan de regtehand des Pausen; en deze, zonder nu iets het minste aan de raadpleging der Bisschoppen over te laten, sprak de vernietiging der Orde uit, en schonk verre weg het grootste gedeelte hunner bezittingen aan de Hospitalieren of Ridders van St. Jan van Jeruzalem. Een buit, die dezen in Frankrijk althans geen noemenswaardig voordeel kan hebben aangebragt, daar PHILIPS de meeste rijkdommen der Tempelieren in zijn bezit ge-

genomen en tot zijnen dood toe gehouden heeft.

Dus eindigde de Orde der Tempelieren. Doch derzelver Grootmeester, die nu reeds zes jaren in den kerker gezucht had, bleef nog altijd zijn vonnis van den Paus inroepen. Deze brak echter zijn woord en gaf hem over aan eene Commissie. De Koning gelastte, dat het regtsgeding zou plaats hebben in de kerk van Nôtre-Dame te Parijs. Doch zoodra de eerste vraag aan den Grootmeester gedaan werd, stond hij op, nam alle de aanschouwers tot getuigen zijner woorden, vertoonde, in welsprekende woorden, de onschuld der Orde en de vreesselijke mishandelingen, welke men dezelve had aangedaan, en verklaarde bereid te zijn, deze zijne laatste bewoordingen met den dood te bezegelen. Alles was ontroerd: de Regters, bevreesd voor oproer onder het volk, lieten dadelijk den Koning raadplegen, en spraken terstond daarop het doodvonnis uit tegen den Grootmeester, en nog eenen Ridder die in denzelfden geest gesproken had. Men plaatste den brandstapel op een eilandje in de Seine. Langzaam stak men het vuur aan, opdat de onlijdelijke smarten hen zouden noodzaken alsnog te bekennen. Te vergeefs! Hoezeer reeds geheel verschroeid door het vuur, 't welk niet hevig genoeg was om hen spoedig het leven te benemen, hoorde men hen tot den laatsten ademtogt de onschuld der Orde volhouden.

Dit was het laatste tooneel van dit zoo gruwzaam Regtsgeding. Sedert dien dag hield de vervolging op: de Orde was en bleef vernietigd, maar men vergunde de overgeblevene Ridderen om zich bij andere Orden te voegen, welke men zelfs gelastte hen op te nemen (6). Het sprekendst bewijs hunner onschuld is, dat zij in alle Landen der Christenheid, Frankrijk alléén uitgezonderd, vrijgesproken werden.

Ziet daar, M. H.! een kort verslag van de vernietiging dier doorluchtige Orde! Altijd is deze geschiedenis met dikke duisternis omgeven geweest; steeds was men in het onzekere omtrent de waarheid of valschheid der aangetijgde misdaden; tot eindelijk de Heer RAYNOUARD, Lid van het Instituut te Parijs, met ongeloofelijken arbeid, de originele stukken van het proces, die alsnog te Parijs, Rome en elders in eene verbazende menigte voorhanden zijn, naauwkeurig doorzocht heeft, waardoor hij zich in den jare 1813 in staat gesteld zag, om in zijn werk: *Monumens Historiques sur la condamnation des Templiers* (7), de onschuld der Orde zoo zonneklaar te betogen; dat men dit historisch geschilpunt gerustelijk als uitgemaakt beschouwen kan (8). Uit dit

(6) RAYNOUARD, p. 203 sq. et 214.

(7) Paris 1813, 8º.

(8) Verg. J. V. MULLER, *Algem. Geschied.* II D. bl.

dit Werk, waarin bijna iedere zinsnede met ontwijfelbaar echte stukken bewezen is, hebben wij het door ons gegeven verslag kortelijk te zamen getrokken.

II. Wij gaan thans over tot ons tweede gedeelte, de beschouwing van het lot der Tempelieren in ons Vaderland. — Dat een groot aantal dezer Ridderen hier te lande gevestigd geweest is en groote goederen bezeten heeft, is geschiedkundig bewezen. Onder anderen weet men, dat zij te Haarlem, Nijmegen (9), op Texel, in de Meijerij van 's Hertogenbosch en elders hunne gestichten hadden. Bijzonder in Zeeland schijnen zij zich in aanmerkelijken getale te hebben onthouden. Zoo hadden zij een gesticht te Zierikzee, waarvan nog eenige geringe overblijfselen te zien zijn, en te Middelburg, waarschijnlijk over de Abdij, waar thans de Beurs is (10). Zeer waarschijnlijk heeft ook het kasteel Westhoven in Walche-

bl. 498 en de aant. van VAN KAMPEN. — HEEREN, *Influence des Croisades*, p. 221 sq. — Eene breede opgave van schrijvers over de Tempelieren vindt men bij HAMELSVELD, *Kerk. Geschied.*, XVIII D. bl. 220—222.

(9) IN DE BETOUW, Kerken enz. te Nijmegen, bl. 16—17.

(10) 's GRAVESANDE, 2e *Eeuwged.*, bl. 38 en 465.

cheren hun tot verblijf gestrekt (11). Zij bezaten rijke landen onder Zandijk, Geersdijke, Zaamslag, Groede en elders (12). Doch hoedanig hun uiteinde hier te lande geweest zij, is door niemand onzer Kronijk- of Geschiedschrijvers geboekt. Sommigen, als: MEIJERUS (13), REIJGERSBERGH (14), LE PETIT (15), BRAND (16), en meer anderen, geven eenvoudig op, dat in den jare 1312 de Orde der Tempelieren op éénen nacht door geheel Europa is uitgeroeid. Bijzondere en omstandige verhalen ontbreken volstrekt, met uitzondering alleen van het zonderlinge berigt omtrent *Zierikzee*, hetwelk BOXHORN (17) heeft medegedeeld en hierop nederkomt: In het midden der zestiende eeuw leefde te Zierikzee de Heer FRANÇOIS VAN SANDIJCK, Secretaris dier stad, welke dikwijls verhaalde, dat zijn *vader* den brief *gezien* en *gelezen* had, op welks op-

(11) GARGON, *Walch. Arcadia*, I. bl. 120.

(12) KLUIT, *Hist. Critica*, T. I. P. II p. 154 sq.

(13) *Ann. Flandr.* ad a. 1312 p. 115 vso.

(14) *Chron. van Zeel.*, 2e druk bl. 95. Hij beroept zich op ANTONIUS VAN FLORENCE *in Speculo Historiali*.

(15) *Chronique*, Livre III p. 257.

(16) *Geschied. der Reform.*, bl. 58.

(17) *Chron. van Zeel.*, I D. bl. 517 en volg., en *Nederl. Geschied.* bl. 185.

opschrift aan Baljuw, Burgemeesteren, Schepenen en Raden der stad bevolen wordt, op zekeren bestemden nacht, ten twaalf uren bij een te komen, om dan eerst den brief te openen, en de bevelen die zij er in vinden zouden, op lijfstraffe, terstond ten uitvoer te doen brengen: waartoe zij zich van de ingezetenen, onder het doen van gelijke bedreigingen, zouden mogen bedienen. De brief, ten bestemden tijde in den Raad geopend zijnde, vond men er een bevel in, om de Tempelieren zonder uitstel van kant te helpen. De Raad bragt hierop de stads- en andere arbeiders in de wapenen, begaf zich met dezelve naar het Huis der Tempelieren, alwaar, de deuren met geweld opgeloopen zijnde, al wat men er vond doodgeslagen werd. Twee Tempelieren, die zich toen juist in een oneerlijk huis in de stad ophielden, waren de eenigen, die deze ramp ontkwamen.

Behalve dit omstandig verhaal zijn mij slechts *twee*, en wel zeer korte, plaatselijke berigten betrekkelijk dit onderwerp bekend. Het eerste vindt men in de Kronijk van Medenblik (18) en luidt aldus: « Anno 1312 zijn de Tempeliers Monniken (die een klooster hadde in Gerritsland « tusschen de Koog en de Burg), om haar god- « de-

(18) Gedrukt A°. 1728, bl. 349. — [In de uitgave te Hoorn 1767, in 4°., bl. 247.]

« deloos leven, dood uitgereeid en gebannen, « alle op eenen nagt, gelijk mede in alle plaatsen « en landen daar de Paus het hooft erkent werde, « gebeurd is. » De schrijver beroept zich op GERARD BRANDT *Reformatieboek*, bl. 57.

Het andere is te vinden in de *Oudheden en Gestichten van 's Hertogenbosch* (bl. 654), waar gezegd wordt: « De Tempelieren hebben « voorheen een huis gehad gelegen tusschen de « dorpen Aerlen en Rixtel, 's geen in de geheele « uitroeijinge der Orde in 't jaar 1314 te samen « met de overige is vernietigd geworden. »

Wat moet men denken van deze drie berigten en van het stilzwijgen van onze overige Kronijkschrijvers omtrent zulke gewigtige omstandigheden? Een ieder zijn oordeel vrijlatende, zij het mij vergund dezelve alle in twijfel te trekken, en wel op de navolgende gronden.

Er schijnt reeds in de vijftiende en zestiende eeuw een verkeerd begrip te dezen ontstaan te zijn. Een of meer schrijvers schijnen het woord *uitroeijing* in plaats van *vernietiging* of *opheffing* gebruikt te hebben. De volgende hebben dit nageschreven, en daar er geen bewijs van het tegendeel was (19), schijnt dit van lieverlede eene al-

(19) Dit wordt duidelijk bewezen door hetgeen de Heer RAYNOUARD op bl. 195 aanmerkt: dat de Bul, waar-

algemeene dwaling geworden te zijn, waarvan zich meer voorbeelden in de Geschiedenis opdoen. Zeer natuurlijk voegden dus zoodanige Kronijkschrijvers, welke melding maakten van Gestichten der Tempelieren in hunne woonplaatsen, er onmiddelijk bij, dat dit gesticht in den jare 1312 in de uitroeijing der Orde deelde. Niet, wijl zij hiervoor plaatselijke berigten hadden, maar wijl zij oordeelden, dat, hetgeen waar is in het algemeen, ook waar is van het bijzondere. De Tempelieren, dus oordeelden zij, zijn *overal* uitgeroeid, *dus* ook hier.

Doch hoezeer dit als gevolgtrekking zoude kunnen doorgaan, vervalt echter de grond, waarop zij berustte. De Tempelieren zijn niet uitgeroeid. Hunne Orde is, ja, door den Paus vernietigd. Maar in Frankrijk zelfs, waar men zoo gruwzaam tegen hen gewoed heeft, is er geen enkele buiten vorm van proces omgebragt. In alle andere landen der Christenheid zijn zij vrijgesproken. Geheel Europa toch was door den Paus in afdeelingen gesplitst, in iedere van welke eene Geestelijke Regtbank hare onderhoorige Tempelieren vonnissen zoude. De Tempelieren hier te lande heb-

waarbij de Orde vernietigd werd, *eerst in* 1640 is wereldkundig gemaakt. — REIGERSBERGH zegt ook t. a. pl., bl. 95, *wat de sake was, wordt van niemand beschreven.*

hebben waarschijnlijk te regt gestaan voor de Geestelijke Vierschaar te Trier of wel voor die van Mentz. Doch door beiden is de Orde vrijgesproken (20).

Schoon dit reeds, onzes erachtens, veel afdoet, mogen wij er nog dit bijvoegen. Indien het verhaal omtrent Zierikzee waarheid behelsde, zou het stilzwijgen van alle de overige Kronijkschrijvers, in en buiten ons Vaderland, het zeldzaamste verschijnsel zijn, hetwelk de geheele Geschiedenis oplevert. Hoe! onze Kronijkschrijvers zouden de beuzelachtigste omstandigheden geboekt hebben, maar *zwijgen* van zulk een vreesselijk voorval, hetwelk het land, door den moord van zoo vele Edelen (21), aan aanzienlijke ja vorstelijke geslachten vermaagschapt, in rouw dompelen moest. Nog meer! Indien men aan het verhaal omtrent Zierikzee al eenig geloof wilde geven, dan zou de bewuste brief toch niet *alléén* aan de Regering dier stad, maar ook aan die van andere steden en dorpen in ons Vaderland, ja buiten hetzelve moeten geschreven geweest zijn. En zou dan van al die afschriften alleen dat van Zierikzee bewaard zijn gebleven? Zouden dan de Tempelie-

(20) Zie RAYNOUARD, bl. 124—127 en 268—270.

(21) *Want*, zegt REIJGERSBERGH, *hier in deze Orde andere niet dan edele ofte Ridders kinderen en waren.*

lieren alléén te Zierikzee vermoord, en te Haarlem, te Middelburg, te Nijmegen en elders, wáár zij zich dan ook bevonden, gespaard zijn? Of zoo zij ook dáár vermoord waren, zou dan juist in alle die plaatsen het geheim van dat gruwelstuk zóó wel verborgen zijn gebleven?

Maar verder: wat beduidt het geheele verhaal? Het is een berigt, opgeteekend door BOXHORN in de zeventiende eeuw, afkomstig van iemand uit het midden der zestiende, die dikwijls verhaalde dat *zijn vader* dien brief gezien had. Waarom heeft deze dat merkwaardig stuk niet doen afschrijven en wereldkundig gemaakt? Waarom is het, ondanks alle nasporingen, die de ijverige BOXHORN en anderen zeer zeker zullen gedaan hebben, nimmer te vinden geweest? Men lette verder op, dat daarbij niet eens is opgegeven, door welke Overheid of Souverein de brief geschreven is! Onze uitmuntende WAGENAAR (22) merkt te regt aan, dat het niet te vermoeden is, dat de Graaf van Holland en Zeeland aan de Wethouders eener voorname stad, onder bedreiging van lijfstraffe, een dergelijk bevel zoude gegeven hebben; dat dit in geenen deele met de toenmalige regering dezer landen overeen te brengen is, en dat zelfs de Paus

(22) *Vad. Hist.* III. bl. 192.

Paus of eene Kerkvergadering geene lijfstraf aan de Regering te Zierikzee heeft kunnen dreigen.

Eindelijk, er ligt in het verhaal omtrent *Zierikzee* eene tegenstrijdigheid! De Heer FRANÇOIS VAN SANDIJCK verhaalde, dat zijn vader dien brief gelezen had, waarin bevolen werd, de Tempelieren om hals te brengen: maar nu vervolgt hij: de Raad ten bestemden dage den brief geopend hebbende, wapende het werkvolk en vermoordde de Tempelieren. Dit kan de Heer VAN SANDIJCK met geene mogelijkheid uit *dien* brief vernomen hebben. De Verhaler zegt ook niet, dat hij of zijn vader, dit laatste ergens anders, bij voorbeeld in de stads notulen of andere stukken, gevonden heeft. Deze omstandigheid, *de uitvoering* van het bevel, waarop echter alles aankomt, rust mitsdien op geenen den minsten grond, en kan, zoo om deze als om alle de vorige redenen, gerustelijk verworpen worden.

Maar, zal men met reden vragen, hoe is het dan hier te Lande met de Tempelieren afgeloopen? Het zij mij vergund, ten slotte, mijne gedachten hieromtrent aan Ul. te mogen voordragen.

Het is buiten eenigen twijfel, dat de bulle van den Paus, waarbij de Orde vernietigd werd, verbindend geweest is voor de geheele Christenheid. Overal, en dus ook in ons Vaderland, is dezelve opgevolgd geworden; te meer daar GUIDO, de

toen-

toenmalige Bisschop van Utrecht en een groot vriend van PHILIPS *den Schoonen*, in persoon op de Kerkvergadering te Vienne, is tegenwoordig geweest (23). Even zeker is het, dat de goederen der Tempelieren aan de Sint Jans Ridderen geschonken zijn. Men vindt zelfs in de *Analecta* van MATTHAEUS (24) de bulle van den Paus, waarin deze schenking gebragt wordt ter kennisse van de Hertogen, Markgraven, Graven en Baronnen van het Duitsche Rijk, met last, om ieder in den zijnen de St. Jans Heeren in dat bezit te helpen en te handhaven. Daar ons Vaderland in die dagen beschouwd werd als een Leen van het Duitsche Rijk, spreekt het van zelve, dat de Pauselijke Bulle ook aan den Graaf van Holland en Zeeland is gerigt geweest, en dat deze zich ook werkelijk daarnaar gerigt heeft, is uit vele omstandigheden blijkbaar. REIJGERSBERGH zegt stellig (25): dat het Huis der Tempelieren te Zieriksee gekomen is aan de St. Jans Heeren; en het zou wel te bewijzen zijn, dat daar, waar de Tempelieren in ons Vaderland aanmerkelijke goederen bezeten hebben, men de St. Jans Heeren kort na 1312 in het bezit daarvan vindt. Het

(23) Zie BEKA *in Guidone*, p m. 107. Ook bij MATTHAEUS *Anal. Vet. Aevi* T. III. p. 203.

(24) T. V. p. 936.

(25) Bl. 95 der 2e Uitgave.

Het zal dus hier te Lande met de Tempelieren afgeloopen zijn, even als in de meeste andere Landen der Christenheid. Hunne Orde opgeheven, hunne goederen weggeschonken zijnde, zijn zij in de burger-maatschappij teruggekeerd of onder de St. Jans Heeren en Duitsche Ridders opgenomen, waartoe zelfs in Frankrijk wederkeerige vrijheid gegeven was. Dit had onder anderen plaats te Haarlem, gelijk blijkt uit eene zeer aanmerkelijke plaats van den Carmeliet JAN VAN LEIJDEN (26), welke GOUDHOEVEN (27), naar gewoonte, in zijne Kronijk heeft overgenomen en dus luidt: « *die Heeren van den Templiers*, « die buten Haerlem in de bosschaadje woonden, « zijn gegaan *met allen haren goeden*, *totten* « *voorsz. Huyse van S. Jans*, door raet ende « toedoen van den Edelen man WILLEM VAN « EGMOND. » Zoo zal het op de meeste plaatsen gegaan zijn, en wanneer men dit eenvoudige denkbeeld aanneemt, vervalt grootendeels al het wonderbare, hetwelk het stilzwijgen van zoo vele Geschiedschrijvers in zich heeft. Echter blijft het altijd opmerkelijk, dat men in het geheele *Charterboek* van MIERIS geen enkel stuk vindt, hetwelk betrekking heeft tot den overgang hunner goederen, zelfs geen, waarin de naam der Tempe-

pe-

(26) *Chron. Belg.* p. 245.

(27) GOUDHOEVEN op het jaar 1313, bl. 365.

pelieren, na de vernietiging der Orde voorkomt. Het schijnt inderdaad, dat alomme de Overheden, waarschijnlijk op aanzoek van den Paus, dit stuk zoo bedekt mogelijk behandeld hebben; en dat men op die wijze getracht heeft, de juiste kennis van hetgeen tot dit gruwelstuk betrekking had, aan tijdgenoot en nakomeling te onthouden (28).

Ik heb getracht een niet onbelangrijk punt onzer vroegere Geschiedenis voor Ul., M. H., te behandelen. Mogt ik hiermede iets hebben kunnen bijdragen tot wegneming der verkeerde begrippen, welke omtrent dit onderwerp geheerscht hebben, en door zóó vele vroegere en latere Geschiedschrijvers blindelings aangenomen zijn, zoo zoude ik mijnen arbeid genoegzaam beloond achten.

---

(28) Verg. aant. (19). — RAYNOUARD bewijst deze opzettelijke geheimhouding met onloochenbare daadzaken, en zegt onder anderen: « Les actes du Concile de Vienne ont été supprimés. — Presque tous les historiens ont entièrement ignoré ce qui s'étoit passé. L'opinion publique a été pervertie ou trompée, etc. »

De *Zierikzeesche* Legende laat ik gaarn in hare waarde of onwaarde. Tegen het verhaal in 't algemeen, van het overal op een en denzelfden nacht en uur overvallen der Tempelieren, wordt ook door den Heer D. W. vernuftig geredekaveld en de mogelijke oorzaak zulker dwaling opgegeven. — Ik zoude dit nogtans niet zonder nader en gezet onderzoek durven verwerpen: namelijk, wat betreft het gelijktijdig en onverhoeds overvallen en vatten — niet juist, onmiddelijk vermoorden, — aller Tempelheeren. Zoodanige toch, weet men, is de gewone wijze, wanneer eene Monniken- of andere orde zal opgeheven worden; zelfs, wanneer 't niet om de personen, maar slechts er om te doen is, dat de goederen niet verdonkerd worden. — Eene menigte, ook oude Schrijvers, die de gemelde handelwijze berigten, en uit verschillende landen, worden aangehaald door G. BRAND in zijne groote *Historie der Reformatie*, I D. bl. 26; waarbij meer anderen konden gevoegd worden; bijzonder onze LODEWIJK VAN VELTHEM, die nagenoeg tijdgenoot dier gebeurtenis was, en die zeer verdient nagezien te worden *Spieg. Hist.* VI B. Kap. 9. vergel. ook Kap. 10. (Ik zal trachten, nog eene ledige bladzijde voor die plaats te vinden. —)

H. W. T.

*

REDEVOERING

OVER

MAGDALENA MOONS,

Uitgesproken bij het Haagsche Departement der Maatschappij TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN, *den 26 October 1825.*

DOOR

W. GREEVEN.

[Ofschoon ik voor mij-zelf, aan den invloed van MAGDALENA MOONS *op het behoud van Leiden — en van den geheelen Staat — in 1574, niet méér geloof, dan* WAGENAAR *er aan schijnt gehecht te hebben, en de gronden van mijn ongeloof eens volledig openlijk hoop voor te dragen; plaats ik echter gaarne deze Redevoering, met warmte gesteld door een jong Schrijver, mij personeel onbekend, maar die de zaak gelooft; die met genoegen aangehoord is, en wiens Stuk ik mij vleije, dat ook met genoegen zal gelezen worden. — (De* WASSENAAR, *bl. 351, is slechts een Tooneelpersonaadje van* Mejuffr. VAN MERKEN; *maar in mijne wijze van zien, vond ik te minder reden, om hem van hier te verwijderen.)*

H. W. T.]

Een zomer, zoo schoon, zoo bestendig, zoo vruchtbaar, als wij er slechts weinige beleefden, heeft ons als met moeite vaarwel gezegd, en de herfst, met haar donker en onvriendelijk gelaat, bereidt ons voor den naderenden winter. Weldra omhangt deze de zigtbare natuur met het sombere gewaad van schijnbare vernietiging en dood, maar schikt haar ook tevens ter weldadige ruste, opdat zij in een volgend jaargetijde des te schooner ontwake. Maar dan is ook nu het tijdstip genaderd, waarin wij, minder afgetrokken door de uitlokkende tooneelen eener bloeijende natuur, ons gezetter bepalen tot den huisselijken en vriendschappelijken kring. Dan vinden wij ons, zoo immer, gaarne bij de aankweeking en opzameling der vruchten voor ons verstand en hart. Dan vinden wij, neergezeten in stille rust,

afgescheiden van het gedruisch der woelige vermaken, voedsel voor onzen geest in de bespiegeling der natuur, wier geheimen wij, op het spoor van geoefender kenners, pogen uit te vorschen. Dan dalen wij met onze gedachten in de diepten der afgronden om hare geheime schatkamers op te sporen, of onze verbeelding verheft zich boven de woonplaats der stervelingen en doorloopt de reijen der wentelende hemelbollen. Dan begeven wij ons, aan de hand der geschiedenis, tot de afgelegenste volkeren en tijden, en onze geest verplaatst zich eeuwen rugwaarts op het groote tooneel der aarde. Nu bevinden wij ons dan op het gebied van volken wier oorsprong even onzeker, als hun aanzijn reeds voor eeuwen is uitgewischt, of wij wandelen rond in de woningen en straten, in de tempelen en raadzalen der Joden, der Grieken en Romeinen. Hooger echter klopt ons het hart en zwelt onze borst van het streelendst genoegen, wanneer wij in die afgezonderde uren, aan het onderzoek gewijd, het geschiedblad des geliefden Vaderlands ontvouwen; en ons met zacht-toenemende bewondering verpozen bij de rijke tafereelen van heldenmoed, burgertrouw, eerlijkheid, opregtheid, standvastigheid en liefde tot den geboortegrond, welke wij allerwege ontwaren. Welke geschiedenis toch van eenig volk is, naar gelang van derzelver geringen omtrek, zoo rijk aan gebeurtenissen van

het

het schatbaarste belang? bijna elke dag dien het jaar ons schenkt, is een gedenkdag van een of ander voorval, hetwelk den stempel van het eerwaardig karakter onzer vaderen draagt; — en de maand waarin wij ons dagteekenen, zou zij in dit opzigt minder zijn dan hare zusters? Ziet (opdat ik slechts iets noeme) daar staat reeds op den 8 van October 1652 een geduchte zeeslag aangeschreven, in welke onze koene TROMP den verwaten Brit, met schade en schande, het pekelveld deed ruimen! — en op denzelfden dag viert *Alkmaar* de gedachtenis van haar ontzet, bijna 80 jaren vroeger, met de hulp der Voorzienigheid, door den dappersten tegenstand, zoowel door vrouwen als door mannen, ja door kinderen zelfs, tot stand gebragt. Zeventien jaren vroeger dan gemelden zeeslag, had de onsterfelijke FREDERIK HENDRIK, waardige zoon van den Eersten WILLEM, den 10 October door het innemen van *Breda* onvergetelijk gemaakt. Op den 11 dezer maand prijkt de naam van KORNELIS DIRKSZOON van *Monnikendam*, die in het jaar 1573 op dezen dag ALBA's vloot op de Zuiderzee versloeg en BOSSU zelf gevankelijk te *Hoorn* binnen voerde. Den 21 van Wijnmaand levert de herinnering van dien geduchten zeestrijd, waarin de reeds gedachte vlootvoogd, ofschoon met ongelijke magt, den Spanjaard voor *Duins*

 be-

bestond aan te grijpen, zijne scheepsmagt redde-loos maakte of vernielde, en Spanjes Vorst tot smadelijk aanzoek om den vrede dwong. — *En wie noemt hier niet den dag, welken ik het eerst had behooren te gedenken, den heugelijken dag van Leydens zegepraal op Spanjes overmagt en dwingelandij? Luistervolle dag! nog maar even een jaar geleden met zoo veel aandoening herdacht, met zoo veel geestdrift gevierd, met zoo veel offers van lof en dank voor het nageslacht geheiligd! Ik beken, het zou even gewaagd als ontijdig kunnen schijnen, na al hetgeen dier onvergetelijke weldaad der Voorzienigheid aan *ons* Vaderland bewezen, zoo waardiglijk en roerend gesproken en geschreven is, harer opzettelijk te willen gedenken. Maar zou het eenen Spreker niet gelukken die beschuldiging te ontgaan, wanneer hij slechts eene enkele, maar gewigtige bijzonderheid dier gebeurtenis tot het onderwerp zijner rede koos? Ik vleije mij allezins hierop een gunstig antwoord te ontvangen. Ik vleije mij des te meer, daar de hoofdpersoon van het tafereel, hetwelk ik wage voor u op te hangen, niet zelden, zelfs door achtbare pennen, ten onregte in de schaduw is geplaatst. Ik vleije mij bovenal, daar het de gedachtenis geldt eener edele en voortreffelijke vrouw, op welke gij, mijne Stadgenooten, als eene voormalige burgeres uwer luisterrijke en onder de steden onzes Vaderlands on-

onvergelijkelijke woonplaats billijken roem moogt dragen. Schenkt mij dan, geëerde Hoorders en zeer geëerde Hoorderessen! uwe belangstellende aandacht, wanneer ik, onder opzien tot uwe toegevende verschooning, het aandenken aan MAGDALENA MOONS in uw midden poge te vernieuwen. Zij toch was het, die in den bangsten strijd, dien immer het Vaderland gestreden heeft, geen goed noch leven, maar, wat oneindig meerder zegt, hare liefde aan dat Vaderland ten offer bragt, en door dat offer Leyden heeft gered.

Eerst wenschte ik u, door eene korte geschiedkundige aanwijzing, op het standpunt te brengen, van waar wij hare daad hebben te overzien; om u, ten anderen, in die daad zelve, een offer, zoo edel en bewonderingswaardig, als hoogstbelangrijk voor het Vaderland, te doen aanschouwen; waarna ik, met een enkel woord ter aanprijzing van haar verheven voorbeeld, mijne rede zal besluiten.

*

In die bloedige dagen dan, toen Spanjes wraakzwaard over het hoofd van Nederland was opgeheven, en het ijzeren juk van PHILIPS *den Tweeden* den hals onzer vaderen beknelde, legerde zich, en wel op den 24 van Bloeimaand des jaars 1574, een der onversaagdste veldheeren, met eene geduchte legermagt voor Leydens vest. Reeds eenmaal was dit beleg beproefd ge-

worden, doch spoedig weder opgebroken; thans echter scheen dit den geprangden Leydenaren niet zoo spoedig te zullen wedervaren, en de Spanjaard het onwrikbaar voornemen te hebben opgevat, om niet dan na vermeestering van stad en volk zijne gekozene standplaats te verlaten. Van rondom afgesneden en benaauwd, openbaarden zich weldra de natuurlijke gevolgen, welke de verbrokene gemeenschap met andere steden en het platte land, bij eene op den duur behoeftige bevolking hebben moet. Reeds op den 24 van Oogstmaand begon zich het gebrek op eene schrikverwekkende wijze te vertoonen, terwijl al bij voortduring aan de eene zijde de nood grooter, aan de andere zijde het uitzigt op verlossing minder werd; alle hoop, zelfs nog de geringste welke er was overgebleven, scheen afgesneden en het lot van Leyden onherroepelijk beslist. Ware het niet reeds op zichzelve genoeg om het menschelijk hart in den boezem te doen krimpen, wanneer men de afzigtelijkste voorwerpen als smakelijken teerkost zag verslinden en de gegoedste burgers zich onderling het voedsel der dieren zag betwisten, eene alles rondom zich aangrijpende en vernielende pest verhoogde tot eenen onmetelijken trap de schrikbare ellende der trouwe burgerij. Meer dan zes duizend vielen als het offer van dezen verderfengel; en wie zal het wagen te betwijfelen, dat zij gelukkiger waren dan hunne ach-

achterblijvende stadgenooten. Ach! deze bezaten immers de krachten niet om hunne afgestorvenen ter rustplaats heen te voeren, en niet zelden struikelde en bezweek de gansche lijkstoet onder het gewigt van den dooden, dien zij *wilden*, maar niet *konden* dragen. Ramp op ramp hoopte zich nu te zamen. Wat wonder, dat de eendragt, die tot hiertoe in de harten had gewoond, geschokt door onlijdelijken jammer, hare plaats verliet, en verdeeldheid, wrok en muitzucht, door den onbewaakten weg naar binnen slopen. Hoe kon het anders, dan dat eene vertwijfelde menigte den achtbaren Raad der stad met schampere verwijten griefde, zeggende, dat men schroomde de stad over te geven, dewijl men de misbruikte gelden aan den Spaanschen Monarch niet kon verantwoorden? Hoe kon het anders, dan dat eene razende volkshoop den edelen VAN DE WERFF bestond aan te randen en op eenen dreigenden toon, brood of de overgave der stad van hem vorderde? Maar dat wij op zoo verren afstand van tijd, en bovenal op zoo verren afstand van zulk eene ellende, die ongelukkigen niet te hard oordeelen, M. V.! Hooren wij veeleer met eerbiedige bewondering de taal door VAN DE WERFF tot zijne verdoolde medeburgers gevoerd; eene taal, die den verhardsten zelfs als een dolksteek grieven moest, en nu nog, na verloop van derdehalve eeuw, als uit zijn graf gesproken, ons met verbazing vervult

en

en als in het harte grijpt. « Mijne vrome spits-
« broeders en medeburgers! eens heb ik eed ge-
« daan den Vaderlande en deze Stad, dien hoop
« ik, door hulp van den Gever alles goeds, stand-
« vastelijk te houden. Spijze heb ik niet, en moet
« toch eens sterven. Op wat wijze is mij om 't
« even, hetzij mij de dood van vriend of vijand
« toekome. Zoo u mijn lichaam dan ter baat
« strekken kan, rijt het tot uwen nooddruft on-
« beschroomdelijk van een, en deelt zoo wijd als
« het strekken mag. Ik ben des getroost en offer
« het vrijwillig der gemeene zaak en uwe behoef-
« ten op. »

Zoo sprak de edele man, en zijne tegenstrevers verwijderden zich met gebukten hoofde en het rood der schaamte op de uitgebleekte kaken. Wat vermag niet de vaste moed en beradenheid van éénen enkelen in den hagchelijksten oogenblik? Deze taal spande op nieuw de veerkracht en deed het bijna uitgedoofde vuur der vaderlandsliefde op nieuw ontvonken. Deze taal behield Leyden voor Oranje en voor het Vaderland.

Ik behoef niets meer uit de geschiedenis, om u op het tooneel te verplaatsen, waarop de hoofdpersoon mijner rede eene zoo aandoenlijk schoone rol vervult; en ik wensch, dat het mij, ten minste eenigermate, mag gelukken, u de grootste overwinning te leeren kennen, die eene vrouw, ter liefde van haar Vaderland, hare magen en land-

landgenooten behalen kan; de overwinning op hare liefde tot den zelfgekozenen geliefden van haar hart.

Aan de spitse der belegeraars stond de onverschrokkene FRANCISCO DE VALDEZ, meermalen reeds met lauweren gekroond, getrouw aan zijnen Koning en aan de zaak, welke hij van zijne zijde als de regtvaardigste en heiligste beschouwen moest. Zoo krijgshaftig en dapper als hij was, had echter de alvermogende liefde hem tot haren slaaf gemaakt; een zachter gloed dan het oorlogsvuur pleeg te ontsteken, blaakte in zijne trotsche borst, en leenigde op eene merkbare wijze die barsche ruwheid, welke hem als Spanjaard en krijgsman natuurlijk eigen was. Zonderling zamentreffen echter, dat het lot der liefde, of liever de hand der Voorzienigheid, hier deed geboren worden: eene edele Hollandsche Jonkvrouw, van onbevlekten stam, MAGDALENA, de schoone en bevallige dochter van PIETER MOONS, eertijds Raadheer van KAREL *den Vijfden*, thans algemeen Ontvanger der provincie Holland, en binnen deze stad woonachtig, was het voorwerp zijner keuze. Wie uwer, die aanspraak maakt op gevoel des harten, en naar dit beginsel alleen uwe natuurgenooten rigten wil, vergeeft het niet der edele Jonkvrouw, dat zij hem weder minde. Wie zal het haar tot verwijt doen strekken, dat zij haar hart had geopend voor den

den indruk eener onwederstaanbare magt, nog verhoogd en gesterkt door schitterenden krijgsroem en edele hoedanigheden. Wie zal het wraken, dat zij den vijand hares Vaderlands beminde? Wat vraagt de liefde naar Vaderland of staatsbelang? Zij gebiedt, en de rede zwijgt; de wijsgeer zelfs wordt een kind, de held een lam in hare boeijen, en wat zou dan eene zwakke maagd vermogen? Bovendien levert de geschiedenis geenen grond ter wereld om hem hare liefde onwaardig te verklaren. Zijne volharding in het beleg, zijne pogingen tot bemeestering der stad, hoe noodlottig ook anders den Vaderlande, mogen wij hem altans tot geene misdaad rekenen. Wat hij deed, en welligt nog meer had kunnen doen, was naar eed en pligt, de uitvoering van eenen gewigtigen last hem aanbetrouwd, en waarvoor hij ook ten allen tijde ter verantwoording kon worden opgeroepen. Noodelooze wreedaardigheid of roekeloos bloedvergieten wordt hem nergens aangetijgd: veeleer schijnt ons zijne menschelijkheid te blijken; en waarom zou de Jonkvrouw hem dan niet hebben mogen beminnen? Niemand uwer, mijne Hoorderessen! zal altans den eersten steen op haar willen werpen?

Hooger echter dan hunne liefde weet inmiddels de nood der Leydenaren aan, — en tegelijk een verschrikkelijke tweestrijd in MAGDALENA'S hart. Aan de eene zijde gapen haar de opene graven

van

van magen, vrienden en landgenooten; aan de andere zijde, vlugt, schande en verachting haren beminden aan. Vliedt en vergeet zij in de armen des laatsten den jammer van het benarde Leyden, dan moet zij de stem des bloeds verloochenen, haar geweten smoren, en als gemalin des overwinnaars over de ellende van haar Vaderland zegepralen. Blijft zij den erfgrond getrouw, en bidt zij met allen om Leydens lang gewenscht ontzet, dan moet zij het heilig woord der liefde breken; ontrouw worden aan de inspraak der natuur, en een misschien nog nutteloos offer brengen. Wie gevoelt niet het geduchte van zulk eene keuze. Wie bewondert haar niet, daar zij werkelijk tot het laatste besluiten kan.

Naauwelijks heeft VAN WASSENAAR hare wankeling bemerkt, of zijne dweepende vaderlandsliefde vuurt haar aan, om zelfs door middel van hare betrekking tot den Veldheer, Leyden van deszelfs nu ondragelijk geworden insluiting te verlossen. Weinig behoefde er meer toe, om die stad het deel des vijands te doen worden, en haar geheel uiterlijk aanzien overtuigde hem, dat eene enkele onvoorziene en forsche aanval hiertoe genoegzaam was. Onvoorzigtig, onbedacht ten minste, openbaart hij zijne in alles vertrouwde MAGDALENA het gewigtige geheim; en bepaalt haar zelfs den juisten tijd, waarop hij zijn voornemen zal ten uitvoer brengen. Intusschen begint

uit

uit den nacht van ellende het morgenrood der verlossing voor Leyden op te dagen. De vloot maakt zich gereed, om, zoo het mogelijk ware, den Spanjaard te verrassen. Dijken en dammen zijn doorstoken, de velden zijn in waterplassen verkeerd, en de nacht is op handen, waarin de schepelingen hun opzet meenen te volbrengen. Maar ook was het deze zelfde nacht, welke DE VALDEZ tot den stormloop onherroepelijk had bestemd. Reeds meermalen had hij den aanval, op de smeekingen en tranen der hem boven alles dierbare MAGDALENA, uitgesteld; reeds had hij zich met de schampere verwijten zijner onderbevelhebbers als overladen; reeds vloekte hem de verbittering zijner roofgierige soldaten: toen MAGDALENA MOONS zich nog eenmaal voor hem op de knieën wierp, en met heete tranen voor Leydens bewoners om ontferming smeekte; hem bij zijnen en haren God bezwoer, slechts nog dezen nacht den aanval uit te stellen; en zich niet wilde laten oprigten, voor de tot het uiterste gebragte Veldheer hare bede had toegestaan. Eenige uren later verspreidt een geduchte en onvoorziene slag, (van een omgevallen brok muurs,) schrik en verwarring in het Spaansche leger, dat overrompeling en slagting vreest. Zoo vindt de vloot, ter verlossing aangesneld, zich eenen weg bereid, en weldra weergalmt door het gansche Vaderland de heugelijke tijding: Leyden is ontzet!

Leyden is ontzet, en daartoe moest, onder het hoog bestel der Voorzienigheid, het offer der liefde dienen, hetwelk eene edele maagd haren magen en vrienden, en door dezelve den Vaderlande had gebragt. Edel, bewonderingwaardig en hoogstbelangrijk was dat offer, naarmate wij letten op het beginsel waaruit hetzelve ontsproten was; op de hagchelijkheid der keuze, welke hier te doen stond, of op de gewigtige gevolgen, welke het Vaderland er van verwachten moest.

Ik noemde dat offer edel, om het beginsel waaruit het ontsproten was. Wie kan er aan twijfelen, of dat beginsel was het zwaarste en waardigste waaruit eene voortreffelijke daad ontspruiten kan: het was liefde tot haar Vaderland. Ik weet zeer wel, dat het voornamelijk deelneming was in de ellende harer vrienden; dat het medelijden was met den radeloozen jammer van Leydens burgerij, hetwelk haar tot dezen stap bewoog; maar wanneer wij van liefde tot het Vaderland gewagen, is dan niet de voorspoed en welvaart onzer landgenooten de eerste en vurigste wensch die in ons hart rijst? Wie kan den grond beminnen die hem zag geboren worden, en den landzaat verachten dien hetzelve Vaderland ten deele viel? beide zijn als onafscheidbaar vereenigd en vormen slechts eenen geest en eenen zin. Meent gij welligt, dat het vrouwelijk gemoed zich niet tot zulk

eene hoogte zoude kunnen verheffen? niet dan niet alleen op de heldhaftige voorbeelden, welke, voor en na haren tijd, de geschiedenis heeft opgeleverd; maar inzonderheid op het middel, hetwelk in dit geval de sterkste drijfveer was. Medelijden was het, medelijden, zonder hetwelk elke vrouw ophoudt vrouw te zijn, dat den eersten schok gaf aan de liefde tot het Vaderland, welke in de borst der edele maagd als een verborgen schat lag opgesloten. Stel u voor, de teeder aandoenlijke maagd bij het dagelijks berigt der steeds toenemende ellende. Door al het feestgejuich, waarmede DE VALDES haar poogt te verstreooijen, dringt de schelle noodkreet van Leydens wallen heen en doet haar het harte beven. In hare ontstelde verbeelding ziet zij te midden der glansrijkste zalen niets dan de schimmen der voor honger en pest bezweken of door het zwaard vermoorde burgers. Het oog der jammerlijk benarden, zij weet het, is op haar geslagen..... Welk eene gedachte! Ik zou hen kunnen redden..... Deze ééne vonk was slechts noodig, om bij MAGDALENA het vuur der vaderlandsliefde te doen ontgloeijen, en het offer is gereed. . . . . .

Dat offer noem ik bewonderingwaardig, wanneer ik let op de hagchelijkheid der keuze, welke hier te verrigten stond. Een van beiden toch, Leyden of DE VALDES moest bezwijken; de lief-

liefde, of het Vaderland moest het offer worden. Niemand zal het wagen te betwijfelen, of hare liefde voor den Veldheer van den echten stempel was. Zij beminde hartelijk en teeder; hare gansche ziel was aan den fieren krijgsman innelijk verknocht: dit leert ons de geschiedenis, die ons het berigt heeft nagelaten, dat, toen later dagen een minder gevaarlijk en onrustig tijdperk hadden aangebragt, een gelukkig huwelijk deze liefde heeft bekroond. Slechts dan, wanneer de verbittering der landgenooten den naam der belegeraars met vervloeking noemde, dan herinnerde zij zich, dat het den vijand hares Vaderlands was, dien zij beminde; elk ander oogenblik zag zij in hem slechts den geliefde harer ziel. De keuze, die zij ten gunste van haar Vaderland liet gelden, was die van den oogenblik, den oogenblik des nijpenden gevaars; bepaaldelijk als thans werd zij niet uitgebragt, dan in den laatsten vreesselijken nacht, toen het scheen beslist te zullen worden of Leyden voortaan aan FILIPS of aan ORANJE zoude toebehooren. Welk een verschrikkelijke tweestrijd, gij gevoelt het, deelgenooten harer sekse! moet nu het hart der teedere schoone hebben verscheurd! Handelde zij naar de verpligting, haar als landgenoote opgelegd, dan moest zij hare betrekking op den Veldheer voor vernietigd houden. Dan moesten hare beden en tranen, van welker diepgaanden invloed zij genoegzaam overtuigd was,

 al-

alleen voor hem ten valstrik dienen, hoe waarschijnlijk het ook ware dat deze nederlaag zijnen val zoude veroorzaken; zelfs bij de vreesselijkste uitkomst moest zij de stem van haar geweten kunnen smoren. Of is het niet PHILIPS, de achterdochtigste Tiran die immer eene kroon gedragen heeft, voor wiens regtbank hij kan worden opgeroepen, en wiens onverzoenlijke onmenschelijke wraak hij te vreezen heeft? Aan de andere zijde lagchen haar wel de schitterende kleuren van eer en voorspoed toe; mag zij zich in het geheele bezit van haren DE VALDEZ gelukkig noemen: maar dan ook moet zij de stem *des* bloeds verdooven, die uit Leydens vege wallen tot haar om ontfarming roept; dan moet zij magen en vrienden aan de woeste verbittering der razende soldaten zien prijs geven; dan moet zij koelzinnig en bedaard de jammerlijkste slagting harer landgenooten kunnen aanschouwen, en zelfs juichen in de ellende van dat Vaderland, waaraan zoo heilige banden haar verbinden. Hier bestaat geen middenweg om de keuze te ontwijken; en wie bewondert niet de vrouw, die zich in dit hagchelijk geding zoo waardig aan haar Vaderland en haar edel geslacht betoonde?

Maar ook mogen wij dit offer hoogst belangrijk noemen, wanneer wij letten op de gewigtige gevolgen, welke het Vaderland er van verwachten moest. Wanneer Leyden voor de Spaansche magt

het

het hoofd had moeten buigen, waren dezelve voor ons Vaderland naauwelijks te berekenen geweest. Niet alleen dat het verlies eener stad aan onze zijde den vijand een aanzienlijk overwigt had geschonken; maar Leyden was destijds eene vesting, welke door gepaste middelen in eenen geduchten staat van tegenweer gesteld kon worden. Bovendien, in het harte des Vaderlands gelegen, mogt Leyden in deze dagen als de sleutel worden aangemerkt tot het aanzienlijkst gedeelte van dit gewest, en met volle regt den naam van het bolwerk van Holland dragen. Van dáár was het, dat de Spanjaard geene moeite spaarde om haar in zijn bezit te krijgen; maar ook van dáár, dat de onsterfelijke grondlegger onzer vrijheid geen middel ongebezigd liet om haar voor het Vaderland te behouden. Ook te midden eener hoogst gevaarlijke krankheid, welker besmetting zelfs zijne dienaars van hem verwijderde, dacht noch sprak de doorluchtige bevrijder van den Staat, dan over Leydens bangen nood, welke hem zijne eigene smarten deed vergeten. Geen geneesmiddel, hoe beproefd ook anders, werkte zoo krachtdadig op zijne herstelling, dan het telkens vernieuwd berigt, dat Leyden het nog staande hield en beloofde te zullen staande houden. En toen het, na volbragten strijd, eindelijk bleek, dat dít woord in eere was gehouden, ziet nu hoe de Vader des Vaderlands toesnelt om zijne duurbe-

proefde kinderen aan zijn hart te drukken, hunne tranen te drogen, hun leed te doen vergeten, en met het schitterend voorregt eener hoogeschool eene trouw te kroonen, die in Leyden het Vaderland had gered. Immers werd, na het ontzet dezer belangrijke stad, dit geheele gewest, met uitzondering alleen van Haarlem en Amsterdam, van den Spanjaard schoon gevaagd; deze verwijdering schonk den afgestreden landzaat eene wel kortstondige, maar niet min dierbare rust; eene rust, die hem in staat stelde, om toen op nieuw de krijg een aanvang nam, den algemeenen vijand met versche krachten te bestrijden, en, na veelvuldige wisseling der oorlogskans, onder het beleid van ORANJE, maar bovenal met de hulp der Voorzienigheid, geheel te overwinnen. Gaarne erkennen wij, dat, toen MAGDALENA MOONS het bange Leyden uit deszelfs jammeren wilde redden, zij aan de opoffering van hare liefde zoodanige gewigtige gevolgen niet verbonden heeft: maar dankbaar en getroffen vereeren wij haar, als het voortreffelijke werktuig eener hoogere magt, volkomen waardig om naast de Edelen van dien tijd met gouden letteren in de geschiedrol des Vaderlands te worden aangeschreven.

Ik zou mij, G. H. en H., ten aanzien van uw gevoel zeer misleid rekenen, indien ik het noodig oordeelde, met vele woorden zulk een voorbeeld ter navolging aan te prijzen. Er is toch gee-

geene eigenschap, welke de vreemdeling in het karakter des Nederlanders meer eerbiedigt dan zijne liefde tot het Vaderland; en, ondanks alle de lotwisselingen zijner natie en den verderfelijken invloed van vreemd beheer, hield deze deugd onwrikbaar bij hem stand: wel mogen wij der Voorzienigheid danken voor dit kostbaar geschenk aan den erfgrond onzer Vaderen onlosmakelijk verknocht. Immers heeft het in de bangste oogenblikken hunne onafhankelijkheid gered of hersteld, hunne dapperheid aangevuurd, hunnen moed gehard, hunne armen gespierd, hunne wapenen verstaald. En waarom zouden wij niet, met gelijk regt, van den Nederlander onzer dagen mogen verwachten, dat hij geen offer te groot, geene taak te zwaar zou keuren, wanneer het er, even als in de tijden onzer vaderen op aan kwam, om den geliefden grond te redden en deszelfs boeijen te verbreken. Hoe veel gelukkiger echter zijn niet wij, die, als onder de verkwikkende schaduw van eenen lommerrijken boom neergezeten, de heilzame vruchten des vredes zoo wel, als die eener vaderlijke regering mogen smaken. Moge het dan al waar zijn, dat de liefde tot het Vaderland zich niet in zulke stoute en trotsche omtrekken vertoone, hoedanige slechts geweld en tegenstand kunnen voortbrengen; het is niettemin zeker, dat zij in zachtere schakeringen een nog beminnelijker beeld vertoont. Ook de zwakkere

sekse, naar haren oorspronkelijken aanleg, afkeerig van geweld en bloedvergieten, kan haren invloed des te meer doen gelden, meer algemeen door woord en voorbeeld werken, naarmate de liefde tot het Vaderland zich in zachtere aandoening kan oplossen en openbaren. Geen offer, als dat van MAGDALENA MOONS, zal, naar menschelijke berekening, in onze dagen van *eenig* vrouwelijk hart worden afgevergd: maar niettemin kan zij ten spiegel strekken voor elke maagd, voor elke vrouw, die hare gezindheid jegens *den* grond harer geboorte als aan eenen echten toetsteen beproeven wil. Haar voorbeeld *wordt* gevolgd door de maagd, die hare hand *slechts* dengenen waardig acht, in wien een Hollandsch harte klopt, en den nagebootsten vreemdeling met verachting van zich stoot. Haar voorbeeld wordt gevolgd door de vrouw, die door minzame toespraak en bemoedigenden troost het vuur des Vaderlands, wanneer het in de borst des echtgenoots verkwijnen mogt, op nieuw weet te *ont*vonken. Haar voorbeeld wordt gevolgd door de moeder, die hare kinderen in het stille avonduur de namen dier Edelen leert spellen, wier aandenken den Vaderlander heilig blijft, en hem als bij de hand rond leidende op het veld der geschiedenis, de gedenkzuilen aanwijst, welke de dankbaarheid der natie ter hunner eeuwige gedachtenis heeft opgerigt. Haar voorbeeld eindelijk

lijk wordt betracht door ons allen, M. H., wanneer wij, vasthoudende aan de beginselen van trouw, regtschapenheid en deugd, waarvan onze vaderen zijn uitgegaan, het erfgoed dat zij ons hebben nagelaten, onverminderd en ongeschonden op onze kinderen overbrengen. Hiertoe immers heeft het lot onzer geboorte in dit goede land ons onherroepelijk verpligt. Hiertoe hebben wij ons, toen wij onze voorregten als Nederlanders leerden kennen, als door eenen eed, stilzwijgend en gemeenschappelijk verbonden; en deze hopen wij, om met VAN DER WERFF te spreken, *met hulpe van den Gever alles goeds, standvastiglijk te houden*.

REDEVOERING

OVER HET LICHT, EN DESZELFS EIGENSCHAPPEN, EN INVLOED OP DE GESCHAPEN NATUUR.

Gehouden in de Maatschappij FELIX MERITIS, *te Amsterdam*,

DOOR

M. J. REYNHOUT,

Med. Doct. en practiserend Geneesheer aldaar.

Zoo ver zich het heelal aan 's menschen bespiegeling voordoet, gevoelt hij zich getroffen door eene eerbiedige bewondering omtrent de wijsheid des Scheppers, door wiens almagt alle vaste, vloeibare, dampvormige en lichtvormige lichamen in eene zoodanige harmonische betrekking tot elkander staan, dat er overal een bepaald evenwigt plaats heeft, eene orde, eene evenredigheid, die, wanneer zij al eens schijnt te ontbreken, straks echter wederom zoodanig hersteld wordt, dat het vorig evenwigt terug keert. De aan deze bespiegeling zich bovenal voordoende zelfstandigheden zijn de zoodanige, welke, door het gansch heelal verspreid, zich in eene oneindige ruimte uitbreiden, en die onze bijzondere aandacht verdienen, om de verschillende wijzigingen, welke zij vatbaar zijn te ondergaan, den fijnen en vlugti-

tigen aard dien zij bezitten, en om het vermogen en den invloed dien zij op de bewerktuigde en onbewerktuigde ligchamen, op onzen aardbol aanwezig, in dier voege uitoefenen, dat daardoor hun aard geheel veranderd wordt, en welke eene onmetelijke ruimte met de snelheid des bliksems doorloopende, en op eene zonderlinge wijze van cosmisch-tellurische invloeden afhangende, noch voor maat noch gewigt vatbaar, om die reden met den naam van onweegbare vloeistoffen (*inponderabilia*) begroet worden.

Het is door de proefnemingen en navorschingen, met de grootste scherpzinnigheid vereenigt, en de hierop gebouwde juiste redekavelingen van beroemde mannen, met een bijzonder licht van scherpzinnigheid bestraald, dat in onze dagen de leer der onweegbare vloeistoffen, en hun vermogen en invloed op bewerktuigde en onbewerktuigde wezens, in het helderste licht is geplaatst, en tot zulk een graad van volkomenheid is gebragt als nimmer in de verloopene eeuwen mogt gebeuren. Dit zoo zijnde hebben wij het niet onvoegzaam geacht, in eene spreekbeurt, in deze Vergadering te vervullen, de eigenschappen der onweegbare vloeistoffen, volgens de hedendaagsche leer, en hunnen invloed op de bewerktuigde en onbewerktuigde wezens te verklaren. Ik bedoel de lichtstof, warmtestof, het magnetismus en de electriciteit, waarbij ook nog de beroemde SPREN-

GEL

GEL het geluid wil brengen. Hierover zou ik spreken, zoo de uitgebreidheid van het hier te bearbeiden veld niet te groot ware, om hetzelve in een zoo kort tijdsbestek slechts als ter loops te bewandelen; weshalve wij ons tot de behandeling van slechts ééne derzelve zullen bepalen, ik bedoel de lichtstof en haar vermogen en invloed op de geschapen natuur.

In dit stuk te behandelen zullen wij deze volgorde houden; beschouwende *vooreerst*, het wezen en den oorsprong van het licht; *ten tweede*, de ontleding der zonnestralen; *ten derde*, bijzondere eigenschappen der lichtstof; *ten vierde*, het leerstelsel van het gezigt; en *ten vijfde*, den invloed des lichts op de bewerktuigde wezens van den door ons bewoonden aardbol.

Volgens sommige Schrijvers is het licht eene zuivere, onstoffelijke zelfstandigheid: daar hetzelve bijna zonder eenig tijdsverloop onmetelijke ruimten doorloopt, zoodanig, dat in den tijd van ééne minuut door hetzelve een afstand van vier millioenen mijlen wordt afgelegd, en tot het doorloopen van den onmetelijken afstand, die er tusschen de zon en onze aarde bestaat, het slechts 8½ minuut noodig heeft; wijders, omdat het zelfs het Torricelliaansche ijdel doordringt; zich overal tegen de wetten der zwaartekracht verspreidt, en de zamengedrongenste lichamen, indien zij slechts

door-

doorschijnend zijn, doordringt. Tegen deze stelling strijden echter verscheidene proefnemingen; zoodat zij noch onze toestemming, noch die van anderen verwerft.

Oorsprong van het licht. Het licht is deszelfs geboorte gedeeltelijk aan de zon verschuldigd; waaromtrent verschillende leerstelsels bestaan: te weten, die van EULER, die het bestaan des lichts afleidt van de verschillende trilling, die de deeltjes eenes, door hem veronderstelden aethers nabij de zon, door den invloed van dit hemelsche lichaam ondergaan; en die van den grooten Sir ISAAC NEWTON, die deszelfs ontstaan, als uit de zon zelve uitvloeijende veronderstelt. Wat van beide veronderstellingen, en van den daaromtrent gevoerden wetenschappelijken strijd zij, zullen wij liefst niet aanroeren; om niet, door aan een van beide meeningen mijnen bijval te schenken, eerder een bewijs van vermetelheid dan van navorsching der waarheid voort te brengen. Dit alleen zij genoeg te betoogen, dat, behalve het zonlicht, als het gemeene brandpunt van alle licht, er nog een oorspronkelijk licht bestaat. Het is immers door waarnemingen bewezen, dat, bij eene hevige zamenpersing der veerkrachtige vloeistoffen, licht wordt geboren zoodra de persing ophoudt: gelijk met het luchtpistool het geval is, waardoor in de, op eene zeer hevige zamenpersing des dampkrings opvolgende ont-

ontlating een vonk wordt geboren. Dit licht zien wij in den diamant, de phosphorus, verschillende soorten van dierlijke en plantaardige zelfstandigheden zoodanig, dat de Chinezen van een bijzonder insect, als van eene in het duister voortreffelijk lichtende lamp gebruik maken: hoedanig insect men ook zien kan in den Atlantischen Oceaan, gelijk aan mij op mijnen overtogt over denzelven mogt gebeuren, en dat mij het uitmuntend schouwspel opleverde van, in den nacht, op eenen grooten afstand in zee, helderschitterende dolphijnen, haaijen, bruinvisschen en doraden te zien, en 't welk zoodanig is, dat dezelve door de zeelieden zeer gemakkelijk met een geworpen harpoen gevangen kunnen worden. En dat er in het oog zelve licht wordt voortgebragt, leert de veelvuldige waarneming in de katten en nachtvogels.

II. *Ontleding der zonnestralen.* Gelijk het in de gansche natuur het geval is, dat er eene kennelijke polaarachtigheid bestaat, zoo bestaat er ook eene zoodanige omtrent het licht, wanneer hetzelve door doorschijnende lichamen wordt gebroken. De zonnestralen worden namelijk door dezelve, in een schijnsel uit zeven afzonderlijke kleuren bestaande, veranderd, die zich in de volgende orde opvolgen, te weten: 1. de roode kleur, 2. het oranje, 3. het geel, 4. het groen, 5. het blaauw, 6. het purper, en 7. het violet; waarin de roode straal tegen den violetten is over-

gesteld, terwijl de groene het punt van onzijdigheid daarstelt. Op deze grondbeginselen steunende, heeft HILDENBRAND niet zonder grond betoogd, dat de kleuren slechts verschillende wijzigingen zijn, waarmede het licht in den aard der stoffe indringt.

III. *Eigenschappen van het licht.* De lichtstof of het lichtgevend beginsel is in alle deelen tegen het aardsch-wereldsch beginsel overgesteld, zoodat, daar het licht den zamenhang ontbindt, men door de gansche natuur eenen gedurigen strijd waarneemt tusschen het licht en de zwaartekracht, waarvan een van beiden overwinnaar, de voorwerpen der natuur met deszelfs kenmerken bestempelt. Zoo ontstaan in de metalen en mijnen, die alleen aan de zwaartekracht gehoorzamen, zoodra het licht den zamenhang der deeltjes begint te ontbinden, takagewijze kristalschietingen; tot een bewijs, dat de zamenhang door het uitzettingsvermogen wordt overwonnen. Zoo vormen zich alleen in het licht de zoutkristallen, of worden ten minsten veel fraaijer gevormd. Het licht bezit de eigenschap, om zich in eene regte lijn, straalsgewijze, met eene ontzaggelijke snelheid te bewegen. Het licht wordt door eene doorschijnende middenstof gebroken, en wel op zoodanige wijze, dat lichtstralen, die uit eene dunnere middenstof in eene meer digte doordringen, hunnen loop in diervoege veranderen, dat de

de hoek, door de buiging daargesteld, den loodlijn nadert: waarvan het tegendeel plaats grijpt, wanneer de overgang uit eene digtere middenstof in eene dunnere geschiedt. Op deze eigenschap des lichts, *breking der lichtstralen* genaamd, rust het leerstelsel der linsvormige glazen, die door hunne oppervlakte de rigting des lichts veranderen; van den brandspiegel namelijk, het mikroskoop, den teleskoop, en andere achromatische glazen, voor het gezigt ingerigt, en gewoonlijk *brillen* genaamd. Het zonlicht is van het overige licht hierin onderscheiden, dat hetzelve uit drieledige stralen is zamengesteld, gelijk de hieromtrent gedane ontleding geleerd heeft, te weten, vooreerst uit verschillende kleurende stralen; ten tweede, uit donkere warmtestralen, waardoor de lichamen verwarmd en uitgezet worden, en die zich het digst nabij den rooden straal bevinden; en ten derde, uit stralen, die eenen scheikundigen invloed op de lichamen uitoefenen, en zich het naaste aan den violetstraal bevinden; deze laatste, de eigenschap bezittende om aan de metaalverzuursels de zuurstoffe te ontnemen, herstellen hierdoor de metaalverzuursels in hunnen natuurlijken metaalstaat. Ondertusschen bezitten de donkere warmtestralen der zon dezelfde eigenschappen niet, als die welke uit de aardsche niet gloeijende lichamen voortvloeijen, daar de eerstgemelden door eene glazen ruit dringen, zonder dat

deze daardoor verwarmd wordt; terwijl proefnemingen bewijzen, dat met de laatstgemelden het tegenovergestelde plaats heeft. De lichtstralen immers gaan door het glas, terwijl de warmtestralen teruggekaatst worden. Wijders worden deze duistere warmtestralen door het prisma gebroken, gelijk door een aangebragten thermometer blijkt; hetgeen geenszins met die warmtestof plaats vindt, welke zich uit de niet gloeijende aardsche ligchamen ontwikkelt.

De intensiteit van het uit de zon stralend licht wordt verminderd, naarmate deszelfs digtheid afneemt; en wel tot de evenredigheid van den afstand der vierkante mijlen: zoodanig, dat, indien onze aarde ééns zoo ver van de zon verwijderd ware als zij nu is, wij vier zonnen zouden behoeven, om dezelfde uitwerkselen van te lichten daar te stellen als nu plaats heeft; was zij driemalen zoo ver van de zon, dan hadden wij hiertoe negen zonnen noodig, en viermalen verder, alsdan werden hiertoe zestien zonnen vereischt, en zoo vervolgens.

Verder is het, ofschoon niet ten vollen, door de proefnemingen van RITTER, WOOLLASTON en BERARD bewezen: dat de roode straal de eigenschap zou bezitten van te verzuren, de violette daarentegen van te ontzuren; door eerstgemelden, den rooden straal namelijk, wordt het zwarte zoutzuurzilver-verzuursel in een wit verzuursel veranderd, welk

welk laatste door den violetstraal zwart wordt gemaakt. Dit zoo zijnde, gelijk door volgende proeven welligt nader en geheel zal bewezen worden, dan zien wij in het licht twee polariteiten aanwezig; waarvan de eene waterstoffig, en eigen aan den violetstraal, de andere zuurstoffig, aan den rooden straal eigen, met de positive en negative electriciteit overeenkomt, die met dezelfde uitwerkselen van polariteit voorzien is: van waar (daar beide soorten van electriciteit vereenigd zijnde, het punt van onzijdigheid daarstellende, en hun electrisch vermogen verliesende, stralend licht en warmtestof daarstellen,) men niet zonder grond eene merkelijke overeenkomst tusschen het licht en de electriciteit vermoedt.

De kleuren, waarmede wij de lichamen geschilderd zien, ontstaan uit de ontleding van het zonlicht; deze eigenschap des lichts noemt men straalbuiging, waardoor sommige stralen opgeslorpt, andere teruggekaatst worden. Zoo wordt een lichaam blaauw genaamd, om de eigenschap, welke deszelfs oppervlakte bezit om de blaauwe stralen terug te kaatsen, en de overige op te slorpen. Zoo heeft de Natuur wijsselijk het gansche plantenrijk zoodanig gekleurd, dat de groene straal, het teeken der onzijdigheid, door hetzelve wordt terug gekaatst, van waar de aarde haren schoot met een voor het oog alleraangenaamst groen tapijt versierd heeft; tot welk einde dan

ook, in navolging, de groene brilglazen voor de oogen dienstig zijn. Worden echter alle stralen teruggekaatst, alsdan ontstaat het wit; terwijl hunne geheele opslorping de oppervlakte der lichamen zwart verft, of liever eene ware berooving van licht daarstelt, waardoor het oog het vermogen om de voorwerpen te zien, verliest.

Er zijn lichamen die het licht geleiden, en deswegens lichtleiders genoemd worden; er zijn anderen, die deze eigenschap missen; de lichtleidende of doorschijnende lichamen ontvangen geene warmtestof van het zonlicht, dewijl de stralen door dezelve niet gebroken worden, terwijl de warmte toeneemt in evenredigheid van de meerdere ondoorschijnendheid der lichamen; zoo geven de zonnestralen in den dampkring slechts weinig warmte van zich af, daar dezelve de beste geleider van het licht is; het glas, reeds eene mindere geleider des lichts zijnde, wordt, door een klein gedeelte van hetzelve te ontleden, reeds daardoor verwarmd. Van hier is het gevoel van koude af te leiden, hetwelk men in hoogere gewesten bespeurt, te weten, wegens de afwezigheid aldaar van lichamen, die het licht kunnen ontleden.

Het werktuig van PICTET, ter bepaling van de digtheid en intensiteit des lichts uitgevonden, wordt *Photometer* (lichtmeter) genaamd, en bestaat uit twee gelijkvormige thermometers, waar-

van

van de bol van een van beiden zwart gekleurd is. LESLIE heeft door proeven, met dit werktuig genomen, bevonden, dat de intensiteit van het zonlicht die van een aangestoken waskaars 12000 malen overtreft, en dat aldus een zonnestofje, ter grootte van de vlam van eene brandende waskaars, hetzelfde licht van zich zou geven als 12000 waskaarsen te zamen doen. Met hetzelfde werktuig wordt de doorschijnendheid der lichamen gemeten, zoodat LESLIE bevonden heeft, dat van 100 lichtstralen er 80 door fijn sleeg kamerdoek drongen, 93 door nat kamerdoek, 49 door zeer dun vloeipapier, en 80, wanneer dit laatste geolied was.

De zonnestralen zijn op zichzelven niet warm, maar geven hunne warmtestof van zich af, zoodra zij door niet geleidende, ondoorschijnende lichamen ontleed en opgeslorpt worden; van waar dan ook de oppervlakte der aarde warmer is dan die der zee. Op deze grondstelling rust ook de waarneming, dat de zwarte oppervlakte der lichamen warmer is, dan de witte; zoodat men, om die reden, in de, tusschen de keerkringen gelegene landen, aan het dragen van witte hoeden en kleederen de voorkeur geeft; waardoor de hevige intensiteit des lichts geheel wordt teruggekaatst, terwijl de zonnestralen, door eenen zwarten hoed in die landen doordringende, dikwijls aanleiding geven tot het ontstaan van den zonnesteek, zoo

doodelijk voor vele Europeanen, die aan de hevige hitte aldaar zijn blootgesteld; hoedanig door mij, tijdens mijn verblijf aan de Goudkust, meermalen is waargenomen, en waartegen het dragen van eene witte zakdoek in den hoed het beste behoedmiddel is.

De stralen, die uit een kunstmatig vuur ontstaan, kunnen, even als de zonnestralen, gebroken, zamengedrongen en ontleed worden. Zij bevatten echter eene veel mindere hoeveelheid warmtestof in zich, en verliezen dezelve spoediger.

Of er tot de natuur van een lichtstraal warmtestof wordt vereischt, is nog niet bewezen. Dat echter een lichtstraal een groot gedeelte warmtestof kan verliezen, en dan nog dezelfde lichtende straal blijven, bewijst ons de aanblik der maan of het maanlicht, hetwelk van de, op de oppervlakte der maan teruggekaatste stralen ontstaat, die een groot gedeelte van hunne warmte en lichtstof op de opslorpende oppervlakte der maan achterlaten, en op deze wijze hunne verwarmende eigenschap geheel verliezen.

De lichtstralen, maar voornamelijk de zonnestralen, oefenen, wegens hunne groote digtheid, eenen veelvoudigen invloed op de scheikundige zamenstelling der aardsche ligchamen uit; bovenal bezitten deze laatste het vermogen, om de verzuurde ligchamen in hunnen oorspronkelijken staat

te herstellen, door welke werking de zuurstof in eenen luchtvormigen staat wordt ontwikkeld. Zoo wordt het zuiver salpeterzuur geel, of zelfs rood, of, met anders woorden, het peroxyde der stikstof, wordt in de deutoxyde en protoxyde veranderd, met ontwikkeling van een gedeelte zuurstof.

Op dezelfde wijze wordt, volgens BERZELIUS (want de leer van den beroemden DAVY verschilt van dit gevoelen) wordt het overgezuurd zoutzuur, of het peroxydum muriginis, in eenvoudig zeezoutzuur, of in een protoxyde (eerste verzuringsgraad) veranderd. Zoo wordt het goud uit deszelfs veelvuldige oplossingen neêrgeploft, zoo worden ook de zouten, uit het zilver bereid, door het licht gedeeltelijk in den metaalstaat hersteld, en gedeeltelijk zwart; hetgeen voornamelijk met het zoutzuur-zilver plaats heeft, hetwelk door den invloed des lichts in deszelfs verschillende graden van verzuring wordt veranderd.

Het licht vernietigt zeer vele plantenkleuren, en doet dezelve wit worden; van hier is de dagelijksche gewoonte af te leiden om het linnen door middel van de zonnestralen te bleeken. Een zeer klaar voorbeeld hiervan geeft ons een groen aftreksel uit kersen en vlierbladen bereid, en aan de zon blootgesteld, hetgeen alsdan in 20 minuten tijds zijne kleur verliest, die hetzelve in eene donkere plaats eenen zeer geruimen tijd behoudt.

De graaf VAN RUMFORD schrijft deze eigenschap aan de warmtestralen toe; de waarheid van welke meening de proefnemingen, door GAY LUSSAC en THENARD hieromtrent gedaan, verder staven; waardoor het bewezen is, dat die kleuren, welke aan het zonlicht zijn blootgesteld, langzamerhand verdwijnen; doch binnen weinige minuten tijds vernietigd en uit worden, indien zij aan eenen damp... worden blootgesteld, die tot den warmtegraad, dien van kokend water overtreffende, verhit worden.

IV. *Leerstelsel van het gezigt.* Die edele werktuigen, — zoowel door hun maaksel als verrigting, waardoor de volkomenste gewaarwording der denkbeelden naar de ziel wordt overgebragt, wier herinneringsvermogen dat van alle andere zintuigen overtreft en het meeste voedsel aan 's menschen verbeeldingskracht geeft; die voor hem behalve eene zoo nuttig in sommige opzigten in anderen de heerlijkste gewrochten van zijn scheppend vernuft oplevert, en wier verrigtingen het gezigt daarstellen; — de oogen, worden van de omringende voorwerpen, in dier voege aangedaan, dat deze verschillende stralen uitgeven, waarvan sommige met de rigting van het oog overeenkomstig, hetzelve zoodanig treffen, dat de stralen van het gezigtspunt des voorwerps uitgaande, eenen hoek op het doorschijnend hoornvlies daarstellen, terwijl de overige door de andere dring-

dringbare sclerotica opgesloten worden; die, op deze wijze gebogen lichaamdelen, het waterachtig vocht, dat zich in twee kamers bevindt, doordringende, en hierdoor nog meer de regte middellijn naderende, treffen de crystallijnen aan, door deszelfs meerdere digtheid en bolheid zij, nog meer tot de regte middellijn naderende, en, door het insgelijks digte glasachtige vocht, wederom van dezelve afneigende, eindelijk door het netvlies, een welgelijkig uitspansel van den gezigtzenuw, in één punt achter den oogbol worden zamengebragt.

Dit alles heeft alzoo in den gezonden staat plaats, wanneer alle deelen van het oog, zoowel vochten als werktuigen, zich in eenen harmonischen toestand bevinden. Doch het tegendeel ontstaat, indien; óf de vochten de vereischte digtheid, óf de werktuigen de behoorlijke bolheid niet bezitten; in welke beide gevallen de gewaarwording der voorwerpen onjuist wordt.

Zijn de vochten te digt, of de werktuigen van het oog te bol, alsdan ontstaat dat gebrek, hetgeen *myopie* genaamd, en, aan jongere personen vooral eigen, hen noodzaakt alle voorwerpen digt bij het oog te houden, om dezelve wel te kunnen onderscheiden; daar de stralen, van een verwijderd voorwerp uitgaande, een langeren kegel vormen, die zoodanig gebroken wordt, dat, reeds voor het netvlies deze breking geschiedende, zij op hetzelve in eene doorkruisende rigting verschij-

schijnen, en het netvlies niet in staat is, hun op één punt zamen te brengen, en er alzoo eene verwarde beeldtenis van het voorwerp ontstaat, hetgeen verwarde denkbeelden omtrent hetzelve aan het algemeen zintuig vertegenwoordigt.

Een ander gebrek, aan oude lieden gemeen, en door de tegenovergestelde oorzaken veroorzaakt, ontstaat uit het verminderde vermogen, om de, van de voorwerpen geschoten lichtstralen behoorlijk te breken, van waar het netvlies niet in staat is dezelve op één punt zamen te dringen. In dit werktuigelijk ooggebrek worden alleen ver afzijnde voorwerpen waargenomen, wier stralen zich niet zoo zeer verspreiden voor dat dezelve het hoornvlies treffen; terwijl, omgekeerd, digt bij zijnde voorwerpen niet worden bemerkt.

In het eerste geval worden, ter gemoetkoming van het gezigtsgebrek, die holle en aan het oog geëvenredigde achromatische kunstglazen aangewend, die onder den naam van *hol geslepen brilglazen* bekend zijn. In het laatste dienen die, welke *bol* geslepen zijn.

V. *Invloed des lichts op de bewerktuigde ligchamen van onzen aardbol.* Dat de invloed des lichts op den geregelden toestand der bewerktuigde wezens van zeer veel belang zij, is reeds vooruit na te gaan, daar het met de wijsheid des Scheppers overeenkomstig is, dat het bestaan van elk natuurgewrocht tot zekere eindoorzaken en

en tot het uitoefenen van bepaalde verrigtingen in de orde en onderlinge aaneenschakeling der dingen diensthaar is. Wat nu de invloed des lichts zij op het gansche onbewerktuigde natuurrijk, en welke wijzigingen de lichamen van dien stempel door den invloed des lichts kunnen ondergaan, hebben wij reeds gezien. Beschouwen wij thans den invloed van deze onweegbare zelfstandigheid op het bewerktuigde groeijend en dierlijk rijk.

Op de planten. Zoo verre zich de oppervlakte van onze aarde boven die der zee uitstrekt, zien wij dezelve met een groen tapijt, het teeken der onzijdigheid, voor het oog een alleraangenaamst schouwspel opleverende, bedekt, geheel en al uit plantaardige lichamen zaamgeweven, wier aantal heden ten dage reeds tot het ontzettend getal van veertig duizend soorten, volgens de nieuwste waarnemingen, is aangegroeid, die, bij de poolen der aarde in een minder getal aanwezig, op derzelver, tusschen de keerkringen gelegene vlakte, zoodanig alom verspreid zijn, dat men deze landstreken als het ware een eeuwig onmetelijk veld zou kunnen noemen, uit de verschillendste plantensoorten, van de reusachtige apenboomen af tot aan de nederige mossen en het kruipende gras, zamengesteld. Deze waarneming omtrent de intensiteit van het zonlicht bewijst reeds deszelfs weldadigen invloed op het groeijend rijk. De bijna loodlijnregte zonnestralen toch

in

in de intertropische landen en hunne meer hevige invloed, brengen deze veelvuldige en bekoorlijke gedaante van het plantenrijk aldaar voort, waardoor vooral de vreemd aanlandende noordelijke aardbewoner, van verwondering staat opgetogen. Door den verwijderden stand echter van dezen hemelbol van de polen, en de schuinsche rigting van hare zoowel warmte- als lichtstralen op dezelve, is het, dat de aarde bij de polen eene zeer onbevallige en sombere gedaante oplevert, dat reizigers aldaar, behalve eenige zwammen en mossen, op de naakte klippen aanwezig, niets anders hebben aangetroffen. Het is door proefnemingen bevestigd, dat het licht het vermogen bezit om de zuurstof, in de brandbare lichamen aanwezig, te opnemen, zoodat deze laatste zich in eenen luchtvormigen toestand uit dezelve ontwikkelt. Dezelfde hoedanigheid des lichts vindt ook omtrent de planten plaats, waardoor, gedurende den dag, de zuurstof door de planten uit de omringende lucht en water afgescheiden, uit de groene randen der bladeren, wordt uitgewasemd, met achterlating der kool- en waterstof; twee brandbare lichamen, waaruit de plantaardige zelfstandigheden in het algemeen zijn zamengesteld. Deze verrigting der planten, die eenigermate met die der ademhaling bij de dieren te vergelijken is, houdt op met de onttrekking van de tegenwoordigheid des lichts; van waar een ziekelijke toe-

stand

stand van het plantaardig wezen ontstaat, waardoor de plant, zijne groene kleur verliezende, geel wordt, en in ranke, dunne, van vastheid ontbloote, takken opschiet, gelijk met de andivie en salade het geval is, welke beide, om ze een malschen en aangenamen smaak aan te geven, de tuinlieden gewoon zijn digt te binden, zoodat de lichtstralen niet door dezelve kunnen heen dringen; welke ziekte van het groeijend rijk de Franschen met den eigendommelijken naam *étiolement des plantes* bestempeld hebben. Ja zoo groot is dit natuurlijk instinct (om het zoo eens uit te drukken) der planten, tot den heilzamen invloed des lichts, dat de planten en boomen, die wij in de vertrekken onzer huizen opkweeken, zich altoos naar het venster zullen neigen, en diegenen welke onder den vrijen hemel opgroeijen, immer naar boven zullen streven, en zelfs, indien zij op den grond liggen, zich wederom zullen buigen en verheffen, daar zij het best van boven door de lichtstralen beschenen worden. Ja zelfs, wanneer men eene plant op eene duistere plaats zet, waarin slechts eene kleine opening aanwezig is, die in staat is eenige weinige lichtstralen door te laten, zullen wij na eenig tijdverloop zien, dat zich alle takken naar die opening hebben gebogen, tot een bewijs, dat de plant, zoo veel mogelijk, den heilzamen invloed des lichts gezocht heeft.

Op

Op de dieren. De lichtstof oefent geenen minderen invloed op het dierenrijk dan op dat der planten uit, en behoort onder die prikkels, die ter instandhouding, zoowel van het levensbeginsel, als van de integriteit der dierlijke bewerktuiging allernoodwendigst vereischt worden, en wel in dier voege, dat menschen en dieren, den heilrijken invloed van het licht missende, wegkwijnen. Ten voorbeelde hiervan strekken alle die diersoorten, welken de natuur duistere plaatsen tot woning heeft aangewezen, waarin zij hun geheel leven slijten, zoo als de muizen, ratten, vledermuizen, uilen, enz., die allen van den weldadigen invloed dezes onweegbaren stofs verstoken, eene zwarte en vale kleur bezitten. Verder is het bekend, dat menschen, die lang in aan de lichtstralen ontoegankelijke kerkers zijn opgesloten, een slap en bleek, ja zelfs oedematens gezwollen voorkomen verkrijgen, kwijnen en waarlijk ziek zijn.

Dat het tegengestelde plaats heeft, indien eene groote intensiteit van licht haren invloed uitoefent, is blijkbaar in die gewesten, die tusschen de keerkringen gelegen zijn, en bijna lijnregt door de zonnestralen worden beschenen. In dezen toch treft men alle insecten, visschen, schelpdieren, vogelen en viervoetige dieren, met veel levendiger en fraaijer geschakeerde kleuren versierd aan, dan in de meer nabij de polen gelegen landen; zoodat

zulks

zulks aan den opmerker een voortreffelijk schouwspel oplevert; voornamelijk de vogels die met zoovele en schitterende schakeringen van kleuren voorzien zijn, dat men bij derzelver beschouwing van verbazing getroffen wordt, zoo als ik mij herinner tijdens mijn verblijf aan Afrika's Zuidwestkust meermalen gezien te hebben. Daar ter plaatse, namelijk, treft men vogelen aan, wier vederen, geheel goud gekleurd, met den heerlijksten glans schitteren die het oog verblindt, terwijl andere met purper versierd zijn, met rood en goud geschakeerd; andere, wier vederen met hemelsblaauw, groen, geel en andere heerlijke kleuren beschilderd zijn. Zoo ook hebben aldaar de visschen hunne schubben in dier voege met goud, zilver, purper en rood gekleurd, dat zulks voor den aanschouwer het heerlijkst en aangenaamst tafereel oplevert; gelijk ik op de Atlantische zee, die de stranden van Afrika's Zuidwestkust bespoelt, dikwijls heb mogen zien.

Van waar intusschen de zwarte kleur van de intertropische bewoners dezer gewesten, Mooren en Negers, zij af te leiden, valt gemakkelijk te begrijpen; indien wij op de groote intensiteit der hier ter plaatse lijnregte zonnestralen en hun ontzurend vermogen, reeds te voren beredeneerd, opmerkzaam zijn.

Het is bekend, dat in de noordelijke landen

 de

de koolstof zoodanig in het ligchaam wordt opgehouden, dat de in dezelve wonende menschen bovenmate blank zijn: weshalve de schrijvers een eigendommelijk temperament hieraan hebben toegeschreven, het Celtische genaamd, en van de oude Celten afgeleid; als zijnde door hunne blonde haren, blaauwe oogen en zeer blanke doorschijnende huid kenbaar. Hoe meer men echter van de polen afwijkt, dat is, hoe sterker de invloed der zonnestralen in hunne lijnregte bestraling zij, zoo veel te meer trekt het licht van het koolzuur gaz, dat door de functie der huiduitwaseming wordt ontwikkeld, de zuurstof tot zich, welke, in eenen luchtvormigen staat vervliegende, het zwart koolverzamel als neerzetsel op het onder de doorschijnende opperhuid gelegen Malphigische netvlies achter laat, en die zwarte tint daarstelt; welke, bij de Spanjaarden, Zuidelijke Franschen, Italianen, Portugezen, Turken, Joden en andere aan de Middellandsche zee wonende Oostersche natiën, tot het bruine hellende en werkelijk bruin, eindelijk, bij de evennachtslijn en tusschen de keerkringen, aan den invloed der zon nog meer onderhevig, in eene geheel zwarte overgaat.

Deze zijn de uitwerkselen van het licht op de bewerktuigde lichamen van het dierenrijk, in deszelfs gezonden toestand. Laat ons nu zien welke de-

dezelve zijn in eenen ziekelijken staat van hetzelve; indien de mensch, of aan den invloed van een te sterk licht gedurig zij blootgesteld, of aan eene langdurige duisternis onderworpen.

Eerstgemelde omstandigheid plaats hebbende, dat is, eene te groote en te lang aanhoudende intensiteit van licht het menschelijk oog aandoende, ontstaat die kwaal, welke de ziektekundigen met den Griekschen naam van ἡμεραλωπια (dagblindheid) bestempeld hebben. De oog-appel, namelijk, die voortreffelijke bestuurder en wijziger van de te sterke intensiteit des lichts, werdt in dat geval zoodanig zamengetrokken (opdat het netvlies door de te sterke lichtstralen niet zou beleedigd worden), dat de mensch niet meer vatbaar wordt om de voorwerpen te onderscheiden, ten zij die op helderen middag en in een volkomen glansrijk licht voor hem zigtbaar zijn; de inwoners van de met eeuwig ijs en sneeuw bedekte Zwitsersche gebergten, op wier sneeuwwitte oppervlakte alle lichtstralen teruggekaatst worden, zijn voornamelijk aan deze ziekte onderhevig, alsmede de Cretins en Albino's, die de moerassige valleijen van Piemont en het Walliserland bewonen, en het zwart bedeksel missen, waarmede in den normalen staat het druivenvlies voorzien is; hoedanig ik mij herinner gezien te hebben bij een Neger, die uit den Ashantijnschen hoofdstaat naar

de Goudkust was gekomen, en wiens geheele lichaam blank was.

Zij die aan het laatstgenoemde gebrek lijden, zijn die menschen, welke aan eene langdurige duisternis blootgesteld zijn; men noemt dit νυκταλωπία (nachtblindheid). In dit geval wordt de pupil door gedurige poging om de in de duisternis nog overig zijnde lichtstralen op te vangen, zoodanig verwijderd, dat alsdan de invloed van helder daglicht al te sterk wordt voor het netvlies van het oog, en hieruit eene verwarde kennis en gewaarwording van denkbeelden aan het algemeen zintuig wordt medegedeeld. Menschen, die eene lange reeks van tijd in kerkers zijn opgesloten, en ook zij, die bezig zijn in het uitdelven van mijngroeven, zijn voornamelijk hieraan onderhevig, en kunnen moeijelijk het helder daglicht verdragen: waarvan ik mij herinner een treffend voorbeeld gelezen te hebben, van zeker Engelsch Edelman, die, in eenen duisteren kerker lange jaren opgesloten zijnde, eindelijk in staat was alle de daarin voorhanden voorwerpen volkomen te onderscheiden; doch zoodra hij in vrijheid gesteld was en uit zijnen kerker onder den blooten hemel verscheen, zoodanig van het sterke licht aangedaan wierd, dat hij, wilde hij niet blind worden, verpligt was naar dienzelfden kerker terug te keeren.

Zoo

Zoo ook bezit de pupil in die dieren, welke bij nacht leven en duistere plaatsen bewonen, een zoodanig vermogen om zich uit te zetten, dat deze, buitengewoon verwijd, aan deze dieren, ook zelfs in de stikdonkerste duisternis, het vermogen geeft om alle voorwerpen naauwkeurig te onderscheiden; gelijk ons het dagelijks voorbeeld leert van de katten, die hunne prooi in den donker bespringen en vangen. Boven alle dieren bezitten de vogelen een bijzonder scherpziend oog; maar voornamelijk de roofvogels, zoo als ons het voorbeeld des arends leert, die, de toppen van hemelhooge bergen bewonende, op eenen ontzaggelijk grooten afstand zijnen prooi bemerkt. Boven alle overige dieren lijdt aan dagblindheid de mol, gewoon zijn verblijf onder de aarde te houden, van waar men dezelve gewoonlijk blind noemt.

Ziedaar, zeer geëerde Hoorders! hetgeen ik te zeggen had omtrent den oorsprong, uitwerkselen en eigenschappen des lichts: in welke natuurbeschouwing wij verklaren niet te doorgronden, waarover wij ons meer te verwonderen hebben, over de snelheid dezer fijne vloeistof, hare ontleding, scheikundige eigenschappen, het vermogen aan het oog gegeven om de voorwerpen te onderscheiden, waaronder wij anders in eene eeuwi-

ge duisternis zonden ronddolen; of over dat verwonderlijke gezigtkundige zamenstel van het oog, hetgeen zoo voortreffelijk in alle opzigten voor den indruk des lichts is berekend, dat hetzelve naar de levenswijze der dieren, in het water, op het land, onder de aarde, en in de lucht eenen anderen vorm aanneemt; of wel wegens de nuttigheid dezer onwoegbare zelfstandigheid, waardoor gedurig de zuurstof van den dampkring, zoo weldadig voor de ademhaling der dieren, en door deze verrigting verteerd, uit het plantenrijk wordt teruggevoerd; of wel, de uitstekende voordeelen die hetzelve aan het dierenrijk toekent, zoodat als door een natuurlijke aandrift teeringachtige lijders het licht zoeken, terwijl de door rotkoortsen lijdende deszelfs invloed schuwen; hetzij, eindelijk, de aanzienlijke rol die hetzelve speelt in de behoudenis der gezondheid, en het vermogen om het dierenrijk met veel fraaijere en levendigere kleuren te versieren. Hoe meer toch wij kortzigtige stervelingen het binnenste heiligdom van den tempel der natuur willen doorzoeken, hoe meer wij tot de eerste natuurkundige en laatste bovennatuurkundige oorzaken der dingen, en tot de wetten der transcendentale natuurwijsbegeerte willen doordringen, des te meer zinkt onze geest in verstomming weg; — doch gevoelt zich gelijktijdig tot de hoogste bewondering en ver-

vereering gedrongen, voor de oneindige grondoorzaak van alle deze oorzaken en gewrochten, waarin zich, als in eene hoofdsom en brandpunt van het helderste licht, alle overige stralen verzamelen, en door wiens wijsheid, goedheid en almagt is vastgesteld, dat al wat geschapen is naar die doeleinden streeft, waartoe hetzelve reeds van de beginselen voor de schepping bestemd was! —

H[ENRI] J[EAN] R[OULLAU]D,

GROOTMEESTER IN DE LOGE *LA CHARITÉ* TE AMSTERDAM;

GEDACHT IN EENE

AANSPRAAK,

IN DERZELVER GEWONE VERGADERPLAATS GEHOUDEN OP DEN 15DEN VAN WIJNMAAND 1790.

DOOR

W. H[OLTRO]P,

DESTIJDS EERSTEN OPZIGTER VAN WELGEMELDE LOGE; SEDERT OPVOLGER DES OVERLEDENEN.

Lazarus, onze vriend, slaapt.
JEZUS.

Deze lijkrede maakt een gedeelte uit (p. 33—74) van een stukje, getiteld: la Memoire de feu H.... J... R......., Grand-maître de la Loge *la Charite*, à Amsterdam, et y décédé le 18me de Août, 1790, solemnellement célèbrée dans la dite Loge le 25me jour du Xme mois de la VMDCCXC^me année. *Onder aan (onder het silhouet des Overledenen):* Par ordre et aux dépens de la Loge, *78 pag. gr. 8°. — Dit werkje moet derhalve gerekend worden voor het Publiek zoo goed als niet te bestaan — en het overige dier maçonnieke rouwplegtigheid laat ik gaarne in de Loge — en in den tijd — bedolven! Maar deze Lijkrede, van den nog levenden en nuttig-werkzamen* H. *scheen mij, en, om geene anderen te noemen, ook mijnen onvergetelijken* KEMPER, *juist geschikt voor eene Verzameling als deze: zoowel om de aesthetische waarde der redevoering, als om de nagedachtenis te bewaren van hem, die er het waardig onderwerp van is; en van wien, zoo ver ik weet, elders slechts een kort berigt gevonden wordt in het* Vervolg op WAGENAARS Amsterdam, *XXI St. (van de 8°. uitg.) bl. 105, 106.*

H. W. T.

ACHTBARE EN ZEER VERLICHTE HOOFDEN, — WERKZAME OPZIGTERS, — WAKKERE MEDEBEZORGERS, — WELKOME BEZOEKERS, — VLIJTIGE MEESTERS, — NIJVERE MEDGEZELLEN, — VEELBELOVENDE LEERLINGEN, — GEZAMENLIJK WAARDIGE LEDEN ONZER KONINKLIJKE ORDE; GEACHTE BROEDERS EN GEËERDE HOORDERS!

Hoe dikwerf ook ik van deze zelfde plaatse tot velen uwer openlijk heb mogen spreken, nimmer, nimmer echter gevoelde ik mij daartoe meer verlegen, dan op dezen oogenblik, dat ik die op uwen wenk betrede. Het rouwstatige van dit verblijf van vriendschap en van vrolijkheid; de ongewoon groote en aanzienlijke broederschare, daarin te zamen gekomen; het bedwelmend gezigt van lijkbus en van grafnaald: het ontzettend aanzien van het spraakloos beeld van hem, die, alléén, zelf geest en leven kon schenken aan deze vergaderplaats; het treurig geluid van anderszins zielverblijdende speeltuigen; de klaagtoon van iederen zanger; de doodsche stem van elken spreker; de zuchten van alle aanwezenden; onze eigene

gene treurgewaden, het zwart waarop mijne hand drukt; alles, alles gewaagt van ROULLAUD, maar boeit, als ware het, mijne tong daar zij van hem zal spreken. — Hij is niet meer! die waardige, die uitmuntende sterveling is niet meer! de dood, de dood, die dikwerf, onmedoogend, niets ontziet, heeft ook hem zijnen bloedverwanten, zijnen vrienden, heeft ook hem aan ons, zijne broedeзen, ontrukt; en wij, mijne hoorders! wij zijn hier, — treurig bestel! — buitengewoon verzameld om plegtig gedachtenis van hem te houden; zijne zeldzame gaven te bewonderen, zijne heerlijke deugden te eerbiedigen; den laatsten broederpligt, als wáre het, aan zijne assche te bewijzen; maar niet minder ook om malkanderen, daardoor, eenen te sterkeren spoorslag te geven om zijne schreden te volgen, en te wandelen zoo als hij geleefd heeft, in de troostvolle hope van ook eenmaal te ontslapen, zoo als hij gestorven is.

Laat ons het uur, dat, na het reeds verrigtte, thans, hier nog voor ons overig blijft, hartelijk en ijverig heiligen aan de beschouwing van de zoodanige van 's mans karaktertrekken, werkzaamheden, bedrijven en lotgevallen, als aan sommigen onzer nog geheel onbekend, aan anderen eene aangename herinnering, aan allen, zoo ik hope, belangrijk zullen wezen; dewijl zij hem kenschetsen zullen, als den man, die, om zijne

ver-

verdienste beiden en om zijn hart, dierbaar was aan de ziele van elk', die hem kende; als den man, wiens aandenken in zegening moet blijven, zelf bij onze laatste nakomelingschap.

H.... J... R......D werd geboren te Amsterdam, op den 2den dag der herfstmaand van het jaar 1729. Zijn vader J... R......D, de vervolging om den wille des godsdienst ontvlugtende, verliet Frankrijk, zijn vaderland, en begaf zich naar deze voor hem zoo veilige als herbergzame Nederlandsche gewesten, alwaar hij vervolgens in het huwelijk trad met jonkvrouwe J(EANNE A(DRIANE) V[AN] D[USSELDOR]P, geboortig uit Zeeland, in de hoofdstad van welk landschap hare bloedverwanten nog de stoelen der eere bekleeden. Bij deze vrouw verwekte hij *vier* kinderen, *twee* zonen namelijk en *twee* dochters, van welk viertal van afstammelingen wij thans alleen den jongsten zoon meer overig zien in onzen medebroeder R... R......D, sedert ruim vier en dertig jaren het sieraad zoowel als den getrouwen en werkzamen geheimschrijver onzer vergadering. — De waardige vader heeft slechts de lente van het leven zijner telgen mogen aanschouwen, overlijdende hier ter stede reeds ten jare 1737 in zijne zomerdagen, en in die der kindsheid van zijnen oudsten zoon, wijlen onzen voor-

voorganger in deze zamenkomst. De uitmuntende moeder, daarentegen, zag in den laten winter hares levens, den langzaam naderenden herfst der jaren van het haar nog overig gebleven drietal harer kinderen; verlatende dit haar aardsche vaderland eerst ten jare 1775.

De zoodanigen als, door ouderdom, ervarenis en kunde, bevoegdheid hebben om zelf over den vroegsten leeftijd van den jongen R......D, eenige uitspraak te doen, zullen als uit éénen mond verzekeren, dat hij, reeds in dat eerste tijdperk des levens, overredend beloofde, wat hij ook in elk der daarop gevolgde zoo doorslaand bewezen heeft te zijn. Van der jeugd af aan, immers, deed hij die leergierigheid blijken, welke hem vervolgens altoos hebbelijk eigen is gebleven, en een karakter, dat de herdenking aan hem beminnelijk zal doen wezen, zoo lange oud-Nederlandsche trouw, ijver, deugd en eerlijkheid slechts nog bij eenen éénigen, — zoo als die deugden weleer bij den ganschen volke nationaal eigen waren, — geacht en aanwezig zullen blijven.

Als het doorgaande gewoon en aangenaam gevolg van eene bij verre niet duistere geboorte en daaraan geëvenredigde opvoeding, zag hij zich al ras in de wereld geplaatst in eenen stand, waarin zijn inborst en zijne neiging zich zoodanig zouden kunnen ontwikkelen en vertoonen, als de-

dezelve natuurlijk en nog onbevooroordeeld waren; en zulks alleen, omdat die stand zelf, daartoe, onafhankelijk genoeg was; te weten, men voorzag reeds in zijne jongelingschap, of zoo als men anderzins ook wel gewoon is te zeggen, in zijne jaren van onderscheid, dat hij worden zoude, wat hij tot aan zijnen dood geweest is, en waarvoor hij ook na denzelven altoos zal gehouden worden; voor een' man, M. B., voor een' man, namelijk, die dacht zoo als hij sprak, en die altoos zoude hebben durven zeggen wat hij dacht; — die, omdat hij steeds aan zichzelven getrouw was, nimmer valsch voor eenig mensch konde wezen. — Nog in den dienst van anderen, in welken hij reeds op zijn veertiende jaar is overgegaan, was hij altoos vaardig en gewillig, nimmer slaafsch, noch kruipend; hij gevoelde de waarde en de betrekking van elk' eenen buiten hem; maar hij gevoelde tevens ook de zijne: door vlijt, kunde, bescheidenheid en trouw, niet door vleijerij, heeft hij aan zich verpligt; en elk uwer, die hem, zorgende en zwoegende voor het belang van zijne meesters, om strijd naar het bezig koopkantoor en de woelend-werkzame beurs dagelijks zaagt henen draven, weet, weet met zekerheid, dat de achting, dat de erkentenis, — niet het goud, — van hen, zijnen ijver, zoo dit mogelijk ware, nog telkens nieuwe vleugels gaven. Eindelijk bijna afgesloofd in de welvaart

aan

aan anderen te bezorgen, wendt hij zijne koophandelkundige vermogens en werkzaamheid meer onmiddellijk aan voor zich zelven; dan eene treurige ervarenis onderwees weldra den jongen handelaar, — die ook alle de verschillende kansen van zijnen nieuwen stand, maar, helaas! altijd te ongunstig, over zijn schuldeloos hoofd zag wentelen, — dat hij steeds minder de vriend der nukkige fortuin zou wezen, dan hij dien des algemeenen menschdoms immer is gebleven; hij zag, hoe het overwegend verlies van slechts éénen dag, de eerlijke winst van jaren onafgebrokenen arbeids, als een niet, doet wegzinken. —

Zoo nabij, M. H., zoo nabij grensde de smart aan de vreugd bij onzen nijveren voorganger; en het was alleen de kracht van zijne edele en onbevlekte ziel, die hem dezelve deed overleven. — Dan laat ons eene gordijn schuiven voor dit zoo zeer gevoelig treffend tafereel, en een tooneel openen, waarop onze uitmuntende vriend, als beoefenaar der schoone wetenschappen, zal ten voorschijn treden en ook heerlijk uitschitteren.

Reeds in dat jaargetijde des levens, waarin de verstandelijke vermogens bij de meeste, zelfs niet alledaagsche vernuften, beginnen uit te botten, stonden de zijne als in den vollen bloei: insgelijks had hij in de loopbane der fraaije letteren be-

bereids eenen niet korten weg afgelegd, en ook niet weinige rozen geplukt, toen zijne tijdgenooten in jaren en oefening, aan het begin van het letterperk toevende, deszelfs doornen nog vreesden. Behalven eene zeer volkomene en grondige kennis van het fransch en nederduitsch, bezat hij ook eene meer dan gewone kundigheid van ettelijke der verdere levende talen; insgelijks was, zoo ik anderszins wel onderrigt ben geworden, het latijn hem gemeenzaam genoeg om de gadelooze schoonheden der gouden eeuwe van Rome te kennen en te gevoelen; en ondanks de koophandel, meer dan de letteroefening, zijne bestemming geweest en ook zijn hoofddoel en lust gebleven zij, diende hij nogtans niet minder ijverig in den tempel van Minerva, dan in dien van Mercurius.

Vele vruchten, 't is waar, doch onder dezen voorzeker nooit eenige ontijdige, hebben zijn vernuft en werkzame geest der Nederlandsche letter- en dichtlievende wereld, in meer dan ééne taal zelfs, aangeboden; geschenken, die hem ook dán nog zullen doen leven, wanneer beide hoorders en spreker te dezer plaatse, welligt geene kennis meer zullen dragen van dit ondermaansche. Ja, en ik herhale het, ja, onze R......D heeft veel, zeer veel zelfs, toegebragt tot den opbouw en het onderhoud van den tempel der schoone wetenschappen in Nederland, en meer bijzonder

nog tot dien in deze hoofdstad van ons vaderland gesticht. — En geen wonder! voor ruim veertig, dat is, op zijnen ouderdom van twintig jaren, blonk hij reeds uit onder zijne toenmalige kunstgenooten en letterwienden, van welken slechts weinigen meer zijnen dood aanschouwen, als zijnde hem reeds voorgegaan naar de woonstede van eeuwige ruste; — hij blonk onder hen uit, niet minder door schrander oordeel, onvermoeiden vlijt en voorbeeldelooze gezetheid *tot*, dan wel door een zeer gelukkig slagen *in* den niet zeldzaam pijnigenden, zoo dichterlijken als maatloozen, letterkundigen arbeid. — Zucht *tot* wetenschap en oefening, en deze veel meer *dan* eenige persoonlijke roem, dien zijne nederigheid afkeurde, en ook verachtte, wanneer dezelve voor den prijs der vleijerij gekocht werd en verkocht, deed hem, niet slechts in de kracht zijns levens, maar zelfs ook in dien dagen, waarin de grijsheid zijne kroon werd en de rust aan geest en ligchaam beiden meer dan ooit noodig ware, — die zucht, zegge ik, deed hem van zijnen gewoonlijk steeds korten slaaptijd nog zoo veel ontnemen, dat de nacht altoos en de morgen ook niet zeldzaam, hem aan zijne schrijftafel nog ijverig werkend begroetten. Vraagt slechts openlijk naar deze waarheid, gij onder mijne Hoorders, welke dezelve nog niet mogt weten, en eene wolk van getuigen zal rijzen, om u daarvan te verzekeren. —

Hoe

Hoe vele kostbare en zeldzame lettervruchten zijn niet op 's mans eigenen welig-dragenden akker gewassen; kostbaar, hetzij dezelve den ouderdom beide en den onderloozen nog steeds zoo verkwikkend blijven voeden, — of wel de edelste lekkernij zijn voor hem, die den echten smaak heeft voor fijn vernuft, verstandige scherts, ernstige vrolijkheid, ware dichtkunst, deftig onrijm, zuivere taal, en — dat alléén meer is dan alle dezen — voor eene gelouterde wijsbegeerte. — Herinnert u verder slechts eenigen van de vele letterminnende en dichtlievende genootschappen, zoo hier ter stede als elders door hem mede opgerigt of wel in den vollen bloei gehouden. Denkt aan dat *Concordia*, hetwelk, door zijn medebestuur en zorg, tot op den huidigen dag, in ons midden, de vreedzame en vrije, zoowel als van zijnen geest nog vervulde schuilplaats is voor de fraaije letteren; aan dat *Diligentiae omnia*, hetwelk, zoo al niet alles, ten minsten zeer vele vruchten zijner naarstigheid, en wel die van den zomer zijns levens, geplukt heeft; denkt aan die grootere *Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde* zoowel als aan die kleinere taal- en dichtkunstkweekende tezamenkomsten, in welke hij met zijne kunstvrienden het schoon gebouw der Nederduitsche taal nog hielp verfraaijen, of wel door *Oefening de Kunsten zelf beschaafde*: herinnert Ul. vooral dat genootschap, waaraan de

Nederlandsche Christenheid eenen arbeid moet blijven dank weten, van welken de uitvoerders aan Gode den lof gegeven, en waarmede zij onzen volke een heil bereid hebben, welks milde uitvloeden de gansche Christenkerk van ons Vaderland rijkelijk en tot zegen kunnen besproeijen; ik bedoel die berijming van Davids psalmen, uitgegeven onder de zinspreuk: *laus Deo, salus populo;* welke berijming, — voor een aanzienlijk deel door onzen nu hemel-psalmen zingenden vriend zoo gelukkig medebeärbeid, — een meesterstuk zal blijven, zoo lang echt Nederduitsche dichtkunst nog eenige waardij bij onzen landaard zal behouden; — herinnert u ook nog die *dichterlijke* bijeenkomst, welke, onder anderen, ook uit zijn brein, in *Gellerts vertaalde Fabelen en Vertelsels*, aan Nederland een geschenk gedaan heeft, dat de blijvende erkentenis te regt mag eischen van allen, die in Nederland lezen en nog lezen zullen. Slaat, M. H., slaat ook eindelijk, maar vooral, het oog op den tempel van Apollo hier ter stede, met name onzen nationalen *Schouwburg.* Allen weet, ten minsten kunt gij weten, wat hij, sedert zijne meer naauwe betrekking tot denzelven, dan die van, ook daar, dikwerf toegejuichten dichter, gedurende allen dien tijd, zoo belangloos als vlijtig daarvoor gedaan, en welke verbeteringen, in den algemeenen smaak, in de bijzondere keuze en in de openlijke

uit-

uitvoering der onderscheidene tooneelstukken, vertooningen en bijsieradiën, hij — zelfs in de schaduwe des doods — nog daaraan toegebragt hebbe. Neen! nooit, nooit zal het teeder jeugdig weesjen en minder nog de gekromde stok-oude grijsheid, van voor zijn graf opstaan, dan om elken wandelaar schreijend te zeggen: « sta stil! hier, hier rust onze vader, onze troost, onze zorger; ween, ween met ons op zijne lijkbus: want ook uwe tranen is hij dubbel waardig. »

Zoodanig waren zijne werkzaamheid, zijne verdiensten en ook zijn roem als Letterkundige, als Dichter en als medehersteller der te lang vertraagde goede inrigting en bestiering van de leerrijkste zeker en aangenaamste onzer openbare volksuitspanningen, en welker toppunt van volkomenheid zijn vervooruitziend oog reeds zoo duidelijk voorzag. — Waar en over wat onderwerp, en tot welken kreits van de wijd-uitgebreide rijken der natuur, der wetenschappen en der zeden het behoorde, — onverschillig, of voor weinigen, of voor velen, — hij ook sprake, altoos, — altoos was hij meester, niet slechts van het onderwerp en de aandacht, maar boven alles ook van het hart van ieder', die hem hoorde. Ja! — en dit zoo schaars gekend vermogen worde aan zijnen wettigen roem niet onthouden — ja!

M. B., hetzij dat hij oorspronkelijk schreef, hetzij dat hij navolgde — (dit laatste echter deed hij spaarzaam, als te wel wetende, dat hij, die steeds navolgt, zelden nagevolgd zal worden) — altoos muntte hij uit: in de oorspronkelijke zamenstelling, namelijk, door orde en bondigheid in de klare en meest-juiste voordragt der gewigtigste en tot op den grond toe zeker gemaakte waarheden; en ten opzigte van zijne navolgingen zal geen bevoegd noch onbevooroordeeld kunstregter hem den zoo wel-verdienden lof kunnen weigeren, van altoos, ook daarin, te hebben doen zien, hoedanig het oorspronkelijk had behooren geschreven te wezen. — Moge — opdat ik dezen wensch van mijn hart hier ontboezeme, — moge het rijk der letteren in ons Vaderland ook met den schoonen voorraad van zijne nog onuitgegevene stukken eenmaal uitgebreid worden, welk eene waardige en duurzame eerezuil zouden zelfs deze alléén zijner gedachtenis niet oprigten? Gij! gij, die den onmiddellijken toegang daartoe hebt, gij kunt die schatkamer te geruster ontsluiten, daar gij, door eene overönde ondervinding, zeker weet, dat uw vredelievende en nu eeuwige vrede genietende broeder, nooit zijne pen geleend heeft tot eenige twistschriften, hoedanige tijdsomstandigheden of gelegenheid ook daartoe aanleiding mogten hebben schijnen te geven; — en wel, omdat de wijze man bestendig

over-

overtuigd was en bleef, dat het beste der besten daarvan, met de twistzake zelve, in het einde toch eenmaal zeker moest kwijnen en — sterven.

Ik ga over tot de beschouwing van een ander, niet minder gewigtig gedeelte van 's mans uitmuntend karakter, door hem aan uwe aandacht voor te stellen als mensch, — als burger, en — als Christen. Ook van elke dezer zijden zal zijn beeld zich behagelijk aan ons opmerkzaam oog vertoonen: in ieder dezer betrekkingen zal hij belang wekken; en elke derzelven zal ons doen gevoelen, ten minsten ik durf het hopen, dat het aangenaam zij, de lofspraak van zulke mannen te hooren en te houden; omdat zij die van den zegen en van het geluk der menschheid zelve is.

Beminnelijke gemeenzaamheid, gedienstige hulpvaardigheid en ongeveinsde opregtheid waren hoofdhoedanigheden in het open, gevoelig en edel hart van wijlen onzen waren en beproefden menschenvriend. Door de eerste voorkwam hij zelfs dien bevenden schroom, welke bijna onafscheidbaar is van iedere allereerste redenwisseling met elken man van verdiensten en van jaren, en vervrijmoedigde hij ook allen, die bij hem kwamen, tot eenen onbelemmerden en natuurlijkgerusten omgang. — Door zijne hulpvaardigheid,

welke hij zoo weinig als ongaarne bepaalde, heeft hij, met voorbijgang dikwerf van zijne eigene belangen, altoos gereedelijk ten dienste gestaan, ik durf het zeggen, van elk eenen, die zich tot hem wendde; dewijl het weigeren hem vreemd was, en hij steeds door weldoen aan zich wilde verpligten. — Door zijne opregtheid won hij de achting van een ieder, die hem slechts eenmaal gezien had, en het volkomenst vertrouwen — die zoo gewigtige, maar, helaas! langs hoe vreemder wordende, zaak in de dagelijksche verkeering met menschen — het vertrouwen, zeg ik van allen, die hem kenden. — Bij dit alles paarde hij aan eenen ernst, welke zijnen ouderdom beiden en zijnen stand betaamde, die verstandig-vrolijke geaardheid, welke iederen mannelijken jongeling tot vermaak en leering verstrekte, elken man van jaren naar zijn gezelschap deed reikhalzen, en iederen grijsaard opmerkzaam maakte; omdat het volleerde menschkunde en aloude ervarenis waren, die spraken, wanneer hij zijne lippen roerde. Afkeerig van onder zijne gelijken, veel weiniger nog onder zijne minderen, de eerste te willen wezen, sloeg hij nooit den toon der meerderheid, dan wanneer hij dien niet vermijden konde, en zelfs dan nog overreedde hij dikwerf het meest door eene kunstig aangewende gelijkheid, welke steeds vergezeld ging van die gemakkelijke schijnbare loslating van zijn doel, die hem altoos te be-

hieter deed slagen, en niet zelden ook nog meer kon doen verkrijgen dan hij eischte, of wel zijne bescheidenheid zelfs ooit zoude hebben durven wenschen. — Te verstandig om trotsch te kunnen wezen, stond hij nooit naar hooge dingen, maar was met zijnen rang in de wereld zeer te vrede: ook is het bekend, welke voordeelige aanbiedingen hij in zijne moederlijke geboortestad heuschelijk heeft van de hand gewezen, als liever voortrekkende om zich te blijven voeden met het brood zijns bescheidenen deels, in het aangenaam genot van dat zuiver geluk, hetwelk doorgaans zeer ver af, zoo al niet geheel ongekend is, van elken hoogeren staat, dan uit den beker des overvloeds te drinken in drukkende afhankelijkheid. Schaars ook was hij gevoelig over eenige tekortkominge ten zijnen opzigte, wanneer die uit onkunde, of schroom, ja, ik moge er het bijvoegen, wanneer die zelfs uit pligtverzuim werd geboren; maar daarentegen weder was hij een zeer gestreng wreker van elke wezenlijke beleediging. — Zijne gedachten en zijnen raad gaf hij, zonder aanzien des persoons, wanneer die, uit hoofde zijner doorzigtigheid in vele zaken, van hem geëischt werden; zelfs gaf hij die gaarne; en het is niet zeldzaam, dat men er zijn voordeel mede gedaan hebbe: maar dan sprak hij ook altoos de taal van het harte, en naar zijne beste wetenschap; en zoo hij al dwaalde, — want altijd toch bleef hij

mensch, de wijste zelfs van welken ook niet vrij is van mistasting, — zoo dwaalde hij gewisselijk alleen ter gooder trouw. — Als lid der maatschappij was hij voorbeeldig door zijn verstandig ontzag voor de wetten derzelve; door zijne welgeplaatste achting voor hun, die deze wetten handhaven, die gelijkelijk met hem daaraan onderworpen zijn, en zulks ook durven erkennen te wezen; door betamenden eerbied voor ieder' zijn meerderen, inzonderheid voor dezulken onder dezelven, wier verdiensten te regt alle aanspraak op dien eerbied mogten maken: ook was hij gereed tot elken dier burger- en maatschappelijke diensten, welken zijn stand in de wereld van hem eischte. — In zijnen kerkelijken post van armbezorger heeft hij altoos den neêrgeslagenen opgebeurd, den behoeftigen ondersteund, den schamelen gekleed, den hongerigen gespijsd, den dorstigen gelaafd, de traan der weezen gedroogd, de weduwe niet verzuimd; en, gelijk aan eenen anderen Cornelius, vele aalmoezen gedaan aan het volk; genietende steeds den zuiversten wellust in alle zijne lijdende medemenschen, zoo dit mogelijk ware, gelukkiger te maken dan hij zulks voor zichzelven wenschte te wezen. Hoe vele tongen in de Waalsche kerkgemeente hier ter stede spreken niet nog zijnen lof; hoe vele heete tranen van dankbaarheid en erkentenis worden niet op zijn koud gebeente gestort, en welk een

heir

heir van gezaligde armen verwelkomt niet hem; die zich hunner zoo dikwerf ontfermde, blijde in deszelfs hemelgezelschap, doende hem reeds rijkelijk mededeelen in eene van ons nog ongekende vreugde. En deze blijdschap, dezen loon, M. H., heeft onze nu verheerlijkte vriend zich als Christen, gedurende zijne omwandeling hier beneden, reeds voorbereid en waardig gemaakt. — Even wars van dweepzucht, gewetensdwang en liefdeloos veroordeelen van zijnen broeder, omdat deze in het godsdienstige niet denkt, noch kan denken, gelijk men vaak wil dat hij denken zal, alschoon men het schaars zelve doe; even wars, zeg ik, van alle dezen, als afkeerig van een onverstandig ijveren voor de waarde of onwaarde van deze of gene der zoogenaamde godgeleerde begrippen en geschilstukken, diende hij zijnen Schepper, naar de eenvoudige leer der gewijde bladen, en volgens de inspraak van zijn eigen hart; als den liefderijken Vader aller menschen, in het bemoedigend vertrouwen op zijne heilvolle gunst hier beneden, en in de blijde hope op het eeuwige leven hier boven. — Met een zoodanig gevoel en bewustzijn nu, als alleen kracht en gerustheid kan geven aan de ziel, in die geduchte oogenblikken, waarin de eindelijke slooping onzer aardsche woonstede nabij is, leefde onze voortreffelijke vriend, als mensch, als burger, en als Christen, verbeidende de komst van den koning

ning der verschrikking met die moedige onverschrokkenheid, en met die weltevredene gelatenheid, welken reden en godsdienst, en dezen ook alleen, ons, als den loon van een vroom, nuttig en deugdzaam leven, kunnen schenken.

Thans, MM. BB. VV. MM., thans komen wij aan dat gedeelte dezer voordragt, 't welk meer onmiddellijk betrekking moet hebben tot het hoofdoogmerk van onze tegenwoordige statelijke zamenkomste ter dezer plaatse.

Ik zal, om ook hierin eenigzins geleidelijk voort te gaan, deze schets beginnen met eenig voorbereidend verslag nopens den aanvang en den voortgang van het Maçonnisch leven onzes waardigen en verstorvenen voorgangers; — vervolgens eenig narigt geven van zijn gedrag, zijnen omgang en zijne verrigtingen, beide als onzen medebroeder en als onzen Meester; en, eindelijk — besluiten met eenige aanwijzingen op 's mans, ook in de zoo even genoemde beide opzigten uitmuntend karakter.

In deze zelfde loge *la Charité*, schoon in eene andere vergaderplaats gehouden, zag wijlen onze broeder H.... J... R......D, bereids ten jare 1754, en dus zeer kort zelfs na hare oprigting, het eerste en blijde licht der orde. — Bijzondere omstandigheden zulks destijds noodzakelijk gemaakt heb-

hebbende; benoemde de vergadering hem, in het onmiddellijk daarop volgende jaar, tot haren eersten opzigter. Niet lang na deze aanstelling werd de post van Tweeden, of, zoo als men het hier pleeg te noemen, *Gesubstitueerden*, Meester aan hem opgedragen; met dat gevolg, dat hij, aangezien den vrijwilligen afstand van zijnen voorganger, in den jare 1756 zich in het hoofdbewind dezer loge gesteld zag, bekleedende die aanzienlijke waardigheid dus reeds na een slechts tweejarig lidmaatschap. — Op den 7den der Grasmaand van het jaar 1781, vierde hij, nevens eene talrijke en met hem vrolijk feesthoudende broederschaar, ter dezer zelfde plaatse, zijn vijf en twintigjarig Grootmeesterschap, met al den luister, die aan het zeldzame der gebeurtenis, zoowel als aan zijnen hoogen rang onder ons, voegde; en welken feestdag, ook binnen deze zelfde muren gehouden, velen uwer zich bij deze tegenwoordige treurige gelegenheid, voorzeker nog met de gevoeligste aandoening, te binnen brengen. Doch niet zoo zeer de luister van dien dag — hoe glansrijk die anderszins ook ware, — als wel de hartelijke, de algemeene liefde der feestvierende menigte; die liefde, die sterker is dan de dood: ja deze alleen was het, die destijds zijn hart en zijne tong deden spreken. Hoe blijmoedig erkende zijne van dankbaarheid vervulde ziel hier niet openlijk de gunst en zorg van den

Bouw-

Bouwheer der wereld; hoe vrolijk herdacht hij niet elk dier afgeleefde XXV jaren; en hoe gerust zag hij niet uit naar die, welken hem nog zouden mogen vergund worden, en wier lange reeks — ach! dat wij de mate derzelven reeds te treurig moeten weten! — ieder aanwezende zoo vurig voor hem afsmeekte! — Waar is eene erkentenis, gelijk aan de zijne, toen hij zich dankend uitte voor het geschenk, hem, ten dien tijde, door onze broederschap, te gelijk met hare hand en hare trouw, even blijde aangeboden als verpligtend van hem ontvangen: een geschenk, dat, schoon van eene geringe waarde in zichzelven, onschatbaar werd, om den onwaardeerbaar hoogen prijs op welken het bij hem altoos gesteld is gebleven! — Waar elders hoorde men zulke wenschen als zijne ziel ontboezemde voor den bloei der orde, voor de welvaart van deze, nog altoos de zijne blijvende, loge; voor het geluk en de welvaart harer leden, en voor het algemeene heil der gansche broederschap! — Waar werden de zaligheden dier beminnelijke eensgezindheid, welke, — en ik verheuge mij dit hier openlijk tot zijnen eeuwigen lof te mogen zeggen, — welke ons nog doet zijn die wij altoos waren, zoo naar waardij en naar waarheid beiden verheven, als toen hij op dien hoogtijd openbaar uitweidde over de zorg onzer oudsten, de trouw onzer ambtbekleedenden, en het waar-

dig

dig gedrag van ieder zijner toenmalige, en voor zoo velen dezelven zich nog hier bevinden, ook onzer broederen! — Waar smaakte men ooit meer het zalig zoet der vriendschap, — die vrucht van den tijd, — dan op dienzelfden feestdag, op welken zij zoo vrij en blijde met hem ten reije ging! — Waar! waar!... maar ook waar zou ik eindigen, indien ik het voornaamste slechts wilde aanstippen!... Leest, M. B., leest zelven de geschiedenis van dien dag; zij ligt ook nog voor u open; en gij zult die van de blijdschap, die van het geluk eener gansche maatschappij lezen.

Meer dan negen volle jaren na het plegtig vieren van dit jubelfeest heeft deze loge hem als haren achtbaren Meester nog mogen blijven bezitten; en hoe dikwerf hij, — hij, die nu zalig rust van allen zijnen arbeid onder de zonne, — inzonderheid gedurende de meeste dezer laatste jaren, meermalen openlijk gewenscht hebbe om van zijnen post afgelost te worden; nimmer, echter, nimmer heeft hem dit mogen gebeuren, daar het steeds de eenparige stem onzer broederschap was en bleef, om hem toch tot het blijven bekleeden van denzelven te verzoeken, ware het dan voor slechts nog één jaar: want zoo heette het doorgaans, middelerwijl dat het eene nieuwe het andere oude jaar telkens bij hem verving. — Aldus behielden wij steeds rusteloos in ons waardig hoofd den broeder, wiens heuschheid den broederen niets

niets kon ontzeggen, wiens onderdom als verjongde zoo dikwerf hij hun nuttig mogt wezen: die voorbeeldeloos was in werkzame zorg voor het waar belang en de uitbreiding onzer algemeene instelling zelve; waarvan zoo vele honderden, als door hem tot dezelve toegelaten, voor zoo verre die nog aanwezig zijn, tot genoegelijke getuigen strekken: — die onvergelijkelijk was in het stipt doen onderhouden harer geboden en inzettingen; — en zonder wedergade in standvastige getrouwheid en blakenden ijver in het bijwonen onzer zamenkomsten; waarin wij hem bijna nimmer gemist hebben, dan wanneer de teederste, maar ook de treurigste pligten van bloedverwantschap voor hem te vervullen stonden. Aldus, zeg ik, aanschouwden wij hem, gedurende eene reeks van niet minder dan vijf en dertig achtereenvolgende jaren, als die onbevlekte zon aan dezen hemel, wier weldadige stralen ons allen hier koesterden en verlichtten: — tot dat de dood, ziende dat het, door eenen gestadigen arbeid, niet door ongesteldheid, afgestreden lichaam, voor de nog zoo werkzame ziel te zwak geworden, eindelijk voor hare kracht bezweek, eenen engel wenkte, om hem zachtelijk over te voeren naar die gewesten van ongestoorden vrede, werwaarts zijn onschuldig oog zoo gerustelijk uitzag; waartoe zijne deugd hem steeds voorbereid, welken zijne verdiensten hem altoos waardig gemaakt, en

en dien zijn hart hem aanhoudend verzekerd hadden; verwisselende alzoo, in den ongehuwden staat, na een kortstondig en ook weinig lijdend ziekbedde, dit zorgvol tijdelijke voor het kommerloos eeuwige leven, op den 28sten van Oogstmaand dezes jaars 1790, in den ouderdom van slechts vijf dagen minder dan een-en-zestig jaren.

Laat ons, M. B., laat ons den geprangden boezem hier eenige lucht geven, en deze laatste oogenblikken wijden aan de opbeurende betrachting van nog eenige hoofdtrekken van 's mans edel en voortreffelijk beeld.

Beschouwen wij hem slechts als den *oudsten* onzer, in tijd van lidmaatschap, — in rang, en — op zeer weinigen na, — ook in jaren des ouderdoms, met voorbijgang van die uitmuntendheid van geestvermogens, waarmede hij in eene zoo ruime mate was bedeeld geworden, welke ieder onzer zoo gereedelijk hoogschatte en aan hem toekende, waarover wij ons gezamenlijk zoo dikwerf in hem verheugden, en die hem, zoo billijk, ook tot den *eersten* onzer verhieven; — hoe vele klippen ontdekken zich hier niet reeds dadelijk, waarop elk ander hart dan het zijne voor het minst zoude hebben moeten stooten, zoo niet geheel schipbreuk lijden, die nu in hem even zoo vele beveiligingen waren voor zijne ei-

gene beminnelijke nederigheid, als zij de steeds geruststellende plegtankers zijn geweest van ons vast vertrouwen en van onze verzekerde behoudenisse! Opgeklommen tot dien trap van grootheid onder ons, welken zijne eigene verdiensten hem zoo luisterrijk hebben doen bestijgen, heeft hij, die zijn gezag nooit misbruikte, hetzelve nimmer geoefend dan om beiden, nut en genoegen, daardoor nog meer algemeen te maken, en die streelende natuurlijke gelijkheid, — ware het dan slechts in ons midden, — ook wederom te doen herleven, welke in de algemeene maatschappij, sinds zoo lange, helaas! niet meer is gekend geworden. Bij dit alles was hij, als van de natuur zelve, in den hoogsten graad begaafd met die waardigheid, welke niet door eene lange reeks van voorouderlijke, aanbestorvene of geërfde tijtels; maar door eigene deugd — en ook door deze alléén — wordt verkregen, en waarmede men zelf de plaats veredelt, die men bekleedt, in stede dat men zijnen luister van dezelve ontleene; met deze waardigheid, ja, M. B., was wijlen onze voorganger mildelijk bedeeld; doch niet dan spaarzaam deed hij dezelve gevoelen: ook bleef zij te meer achtbaar in hem, naardien de meester nooit eerder ten troon steeg, dan wanneer de broeder en de vriend denzelven reeds hadden beklommen. — Van de zijde zijns broederlijken omgangs ook was hij aangenaam en gezellig; en de-

dewijl hij altoos eene gezonde ziel in een gezond ligchaam omdroeg, insgelijks vrolijk en opgeruimd van geest; strekkende dus ook hierin aan velen ten zeer volgwaardigen voorbeelde. — Door eene overoude steeds aangekweekte bekendschap, zoo wel als door eene zeer zonderlinge overeenkomst in leefwijze, zeden en geaardheid, 't is waar! was hij op het naauwst verbonden, inzonderheid met die velen onzer broederen, wier meermalen onder hem aangevangen en geëindigd medebestuur ter dezer plaatse, de banden van vriendschap, tusschen hem en tusschen hun, als van zelven meer en meer moest aanspannen; doch nooit, nooit was die verbindtenis ten koste van dat harte, welk hij met iederen onzer zoo gaarne als vriendschappelijk deelde. — Minder ook zocht hij als hoofd en leidsman, — schoon wij hem gaarne als den zoodanigen nog dikwerf zouden en ook zullen blijven wenschen te eerbiedigen, — dan wel als medebroeder onder ons te verkeeren; en hoe nabij, moge ik mij hier anderszins dus uitdrukken, hoe nabij hij den broederen in alles als gelijk geworden ware, geschiedde echter altoos zijn wil, zelfs vóór dat hij gebood, en wel, omdat wij hem gaarne gehoorzaamden, dewijl hij het allezins verdiende, ware het dan ook slechts uit hoofde van dat zoo dikwerf in hem bewonderd vermogen, om, gelijk zeker wijsgeer der oudheid zich uitdrukt, „ van vele menschen als

slechts éénen mensche te maken. »

Welk een onderscheid, M. H., welk een onderscheid tusschen die stervelingen — en daar zijn er, helaas! niet dan te velen, — op het hooren van wier namen en bedrijven de ondeugd zelf als eenen afgrond opent om hen in te zwelgen; en die sieraden der menschheid, aan welken men niet denken kan, zonder de edelste, de teederste aandoeningen des gemoeds, zonder te wenschen om hunne waardije te bezitten, hunne voetstappen te drukken, en, zoo mogelijk, met hen, na den dood zelfs, nog te blijven leven!

Ook een dier zeldzame, en, — treurig vooruitzigt voor het menschdom! — nog langs hoe zeldzamer wordende echte beelden der Godheid was onze voorganger en meester. Vaak, zoo niet altoos, vergat hij zichzelven als hij aan ons bijzonder belang arbeidde; vooral wanneer hij het geluk uitbreidde van dat gedeelte der menschheid, bij welk de dierbaarste pligten derzelve, menschenliefde, namelijk, en welwillendheid, gekend en beoefend worden. Aanschouwt, mijne broeders, gij, die mij hoort en verstaat, aanschouwt dezen onzen burgt, en vraagt uzelven: wat, wat toch maakte dien immer ontoegankelijk voor haat, partijsucht, verdeeldheid en den alles vergruizenden voet der helsche tweedragt zelve — wat anders dan nog even die zelfde oude, maar hechte

wal-

len van eensgezindheid, vriendschap, trouwe en broedermin, welken hij, wien wij dezen tempel, helaas! voortaan vruchteloos zullen blijven ontsluiten, met eigene hand heeft opgerigt; — wat anders dan die beminnelijke gesteldheid van hart, welke hier zoo menigmalen medelijdende geweend heeft met dezulken onzer natuurgenooten, als uit hunne bange benaauwdheid tot ons riepen, en misschien — wie onser ten minsten hoopt het niet? — een meer dragelijk lot verdienen; — wat anders dan die hand, welke altoos zoo gaarne eenen sluijer hing over de vergefelijke zwakheden der menschen; en die vinger, welke ook bij even die zelfde zwakheden, zoo voorzigtig als leerrijk waarschuwend wist te bepalen? In één woord, onze vastigheid was en bleef altoos in iedere van deze zijne deugden, en zij zal het wezen, zoo lange broederliefde, de steen, om mij dus figuurlijk uit te drukken, welken dezen of genen onzer medebouwlieden, wel eens te roekeloos verwierpen, diens ondanks echter, het hoofd ook onzes hoeks zal zijn en blijven. —

Bloedverwant, vrienden en broeders van onzen overledenen Meester, allen mijne zeer geëerde hoorders! ziet, ziet in deze schetse, gebrekkig als zij is, den grooten man van zijne wieg af, door eenige voorname tijdvakken zijns werkzamen levens

homen, tot aan zijn graf gevolgd. Van haar mogt en zult gij uw oog gereedelijk afwenden; maar allen — en dit zij ook de eenige vertroosting in onzen billijksten rouw — allen moet gij steeds blijven letten op hem, dien vromen, en zien naar hem, dien opregten, opdat ook uw einde, even als het zijne, vrede zij. — Weet, — of wel herinnert u, voor zoo velen gij dit reeds kunt doen, — dat ook ter dezer zelfde plaatse, dikwerf, de treffendste gelegenheid gegeven wordt tot leerrijke en nuttige betrachtingen des doods; dat wij, ja! hier ook langs graven wandelen en elken waardig-gestorvenen in eerbiedige en erkentelijke gedachtenis houden; vervult uwe zielen bestendig met deze overdenkingen, en laat, naar gelange gij u meer en getrouwer vrienden ziet ontrukken, de overblijvenden u des te dierbarer worden; dan, ja dan ook, zal hij, de zalige, die het heerlijk voorwerp van dit doodsch tafereel is geweest, onsterfelijk blijven leven in uwer aller harten; dan zult gij te vuriger uitzien naar de zoo zeer verlangde vervulling uwer hope, om eenmaal tot hem verzameld, en, moge het zijn, ook van hem weder gekend te worden in dat betere Vaderland hier boven!

Ik eindige met den wensch voor de uitbreiding van deze onze bijzondere maatschappij beiden en van den roem derzelve; het duurzaam heil der broederschap in het algemeen, en voor het on-

af-

afgebroken geluk van dit gedeelte derzelve in het bijzonder, om den wille van welks broederen en vrienden ik ook nog spreke: « Vrede zij in u! »

Dit geschiede alzoo!

BLAATSVULLING.

(Zie boven blads. 388).

*

LOD. v. VELTHEM, *Spiegel Historiaal*, VI Boek Cap. IX. Des Paus doet, ende des Conincs, ende van den Templieren.

In desen tiden starf ontrent
Die VII de [Vde] Paus die hiet Clement;
Maer dese beriet vele dincs eer
Vor dat hi dede sinen keer,
Dien hi den Coninc hadde gegeuen,
Dat men den Timpleers oec haer leven
Hier vore nam, wilt men weten,
Dat tusscen dese II. was vermeten,
Dat was die Paus en tie Coninc;
Ende al meest so was die dinc
Om haer goet, ende om haer rycheden,
Dat si die Templiers verdeden;
Want dat feyt was toebracht
So heymelyc, eer 's yet bedacht
Wesen mochte enech man:
Want op enen dach vort an,
Ende op ene vre, (God weet!)
Die werelt wyt ende breet
Worden si geuaen alsoe;
Dit mochte niemen bringen toe
Ende waer bi den Paus gedaen.
Dus was die Paus die sake saen,
En tie Coninc van Vrancrike,
Die 't goet deelden dergelike,
Daar Kerstenheit gecranct werd mede.

GEDICHTEN.

BEDENCKINGEN

VAN

A. M. VAN SCHURMAN

OVER DE TOEKOMSTE VAN

CHRISTI CONINKRYK.

Uit een boek, onder den titel:

HEYLIGE GESANGEN

Uyt het Frans vertaelt.

Zijn achter bijgevoegt de Bedenckingen van A. M. VAN SCHURMAN, *over de Toekomste van Christi Coninckryk.*

Te Amsterdam, 1683, bij JACOB VAN DE VELDE (*enz.*)

Het Werk, waarbij dit Gedicht achter bij gevoegd is, (als bladz. 394—400), wordt op Auctie-Catalogussen doorgaans alleen met de eerste woorden van deszelfs titel vermeld, en kan dan weinig aandacht trekken. Een vollediger uitgeschreven titel op een' Catalogus wees mij dit stukjen aan; terwijl ik toevallig, kort te voren, het zeldzaam en zonderling, doch vooral in deze tijden en de tegenwoordige verschijnselen in onze Kerk, dubbel merkwaardig Werkje van A. M. V. SCHURMAN, Eucleria s. melioris partis electio (*), *doorloopen had. Daar dit Dichtstukje op de lijst van hare werken, die* CHAUFEPIÉ, Diction. in V. Remarq. D. *opgeeft, niet gevonden wordt, en* A. M. V. S. *in zoo vele andere wetenschap en kunst, maar, zoo ver ik weet, als Nederduitsch Dichteres nog niet bekend was, achtte ik, hetzelve hier wel te mogen opnemen. — (Op die lijst bij* CHAUFEPIÉ *worden onder N°. V. vermeld:* Lettres traduites du Hollandais par Mad. DE ZOUTELAND, *Paris 1730.* 12°. *Deze zijn mij nog nimmer voorgekomen, en wilde ik gaarne bij gelegenheid eens leeren kennen.) — Voorts is het misschien niet overbodig, hier te herinneren, dat eenige proeven van het kunsttalent van* A. M. V. S. *bij de Bibliotheek te Franeker gevonden worden.*

H. W. T.

(*) *Tractatus, brevem Vitae ejus Delineationem exhibens.* — Luc. X. 41, 42. — *Altonae*, 1673. 207 pag. 8 min.

BEDENCKINGEN

VAN

A. M. VAN SCHURMAN

OVER DE TOEKOMSTE VAN

CHRISTI CONINKRYK.

Heer Jesu groote God, Gods eenig Soon geboren,
Die met een eeuwig Zijn all' eeuwe quaemt te voren,
Gy zijt des menschen Soon geworden in de tijt;
Soo dat in een Persoon Gy God en Mensche zijt.
Gy woudt u hier een Rijk van menschen toebereyden,
En van u hemelsch Rijk de Heerlickheyt verbreyden.
Niet datter yets ontbrack aen u volmaekte Kroon,
Want gy, de hoogste God, hadt d' allerhoogsten Throon:
Maer gy woudt aen u Volk gaen deylen vele Kroonen,
En 't wederspannig volk uw oppermacht betoonen.
Want dat is Godes eer, te toonen wat Hy is,
En hoe Hy schept het licht, en ook de duysternis.
Gy woudet in dit licht uw eygenschappen stellen,
En met uw strenge Recht, Barmhertigheyt versellen;

Soo dat uw groote Naem in bey verheerlickt wert,
En in uw groote toorn, en uw mensch-lievent hert.
Gy quaemt dan, groote God, van 's Hemels Throon beneden,
En hadt u hier bewolkt met menschelicke leden.
Want soo uw hoogste glants vlack in de ziele scheen,
't Is seker datse haest gelijk een damp verdween.
Ook konje geen verbont met eenig mensch beginnen,
Of gy most in het vleesch den satan overwinnen;
Want yder Adams kint blijft onder sijn gewelt,
Tot dat Gy, Godes Soon, haer weer in vryheyt stelt.
Soo hebt gy tot de kroon een naeuwe weg verkoren,
En zijt in ongemack en in een krib geboren:
Ja hebt dien weg gebaent door eygen sweet en bloet,
Die aen u eygen Volk den Hemel open doet.
Want gy hebt door uw Doot de vrees en doot verswolgen,
Op dat wie u bemint, u willig soude volgen.
En is den ingang naeuw? het eynde kroont het werk,
En kroonen zijn de prijs van 't voorgesteken merk.
Verkorene, dus heeft uw Koning 't Rijk verworven,
En met een doornen kroon is Hy voor u gestorven.
Nu heeft Hy in sijn hand, tot sijner dienaers loon,
Soo wel van heyligheyt, als heerlickheyt een kroon.
Ghy meugter geen van dry afsonderlick verkiesen,
Of soudt den heelen band, en Jesus self verliesen.
Men staet niet tusschen bey, men is sijns selven niet;
Men hoort tot satans-rijk, of Godes Soons Gebiet.
Hy biedt sig heel aen u, en met Hem 't eeuwig leven:

Maer ghy moet weer aen Hem u heel gewillig geven.
Soo ghy dien Heer verwerpt, ghy blijft des duyvels soon,
De sonden zijn uw' werk, de doot en hell' uw loon.
Ghy dient een wreet tyran, van Christus overwonnen,
Van dat hy heeft den strijt met sulken Helt begonnen;
En of dien rooden draek sijn kaken open spert,
Hy blijft met al sijn volk in 't duyster strick verwert.
Ey kiest dan vry de zy van onsen grooten Koning:
En volgt hem in den strijt, en volgt hem in de krooning.
Want doornen van sijn kroon zijn van een wond're soort,
Sy brengen beter vrucht, dan Canans druyven, voort.
Doch duydt de woorden recht, om yder 't sijn te geven:
En vatt ghy recht de saek, sy zijn maer geest en leven.
Dan segg' ik, dat men vrucht van dese doornen leest,
Die zielen voeden kan, en zielen mee geneest:
Want dese doornen zijn met Godes bloet bestreken,
En daerom is de vloek daer verre van geweken.
En wie dees kroone mijnt, om dat hy Jesus mint,
't Is seker dat hy kracht tot alle deugden vint.
Een Christen wil de kroon van Pharos rijk verliesen;
En voor des werelts prael, de smaetheyt Christi kiesen;
Hy weet dat dese kroon is binnen suyver gout,
Die 't ware goet en eer vast ingevlochten houdt.
En als sich voor het oog maer scherpe doornen toonen,
Siet hy die door 't geloof, verknocht met schoonder kroonen,
Die t' samen op-gerecht, zijn 't Christen-volks bannier,
En als de wolken zuyl, en als de zuyl van vier.

De kroon van Heyligheyt die past op alle tijden,
Het zy een Christen mint, het zy hy blijft in 't strijden;
Een kostelijk *a* cieraet, voor Godes heylig huys,
Het zy het heerlick staet, of leyt in puyn en gruys.
De kroon van Heerlickheyt die past maer op twee staten,
Als hier een Christen wint, of 't aerdrijk heeft verlaten.
't Zy dat hy wint alleen, of met geheel de Kerk:
Want heerlickheyt bekroont een yder heylig werk;
Ja heerlickheyt verselt ook heyligheyt beneden,
En Godes zegen volgt op Christelijke zeden.
Soo word de doorne-kroon somtijts hier afgeleyt,
Als 't licht van heyligheyt sich door de kerke spreyt.
Meest na een swarte buy, als Jesus komt te troosten,
En toont hoe dat Hy is den Opgang uyt den oosten,
Dan word als in een zee, van Christenen vergaert,
Als in soo meenig drup, sijn heerlick beelt gebaert.
Dan word sijn heerlick Rijk ten hemel toe verheven,
Als in het Christen-volk niet blinkt dan Christi leven;
Als yder ziel gelijckt een helder Spiegel-glas,
En yder Christen schijnt of hy een Christus was.
Doch nu een doodtsche nacht heeft onse tijt bekropen,
En dat de werelt self is in de kerk geslopen,
Soo dat men Christi vriend, noch vyand onderkent;
Nu siet men meenig doorn, die Christi kroone schent.
En nu men 't Christen-heyr soo verre siet verbastert,

Dat

a *Psalm* 45. *Ps.* 93: 5.

Dat meest om harent wil haer Koning wort gelastert,
Nu wacht men *b* weer een vier, dat al het schuym verteer,
Tot dat een suyver Volk sijn Name weer vereer:
Want Hy, een yv'rig God, de Konink aller eeren,
En laet niet voor altijt het duyster rijk vermeeren;
Maer als 'er is het punct, bepaelt in sijnen Raet,
Dan breekt 'er door met kracht, een nieuwen Dageraet.
Gelijk in d' Oude tijd de staet der Kerke scheelde,
En dat de wildernis die niet alleen verbeelde,
Maer ook 't beloofde land: Soo sijn ook van 't geheel
Van onse Nieuwen tijd, die beyd' een tafereel.

Waek op dan Christen-volk, daer wort een tijt geboren,
Dat die nu zijn in 't graf de stemme sullen hooren.
Siet uwen Konink komt *c* u wecken uyt de doot,
En maken *d* tot een licht een yder bontgenoot.
Of dan nu Jesus Geest schijnt van sijn Kerk geweken,
En dat des werelts god meest d'oogen heeft bestreken,
En ons ontvormde volk verstroyt leyt als in 't velt,
Alwaer *e* een Siender Gods slechts doode beenders telt;
Nu wacht men Jesus Geest, en 't nieuwe geestlijk leven,
Die haest kan vleesch en vel aen doode beenders geven.
Men wacht van 't heerlick Rijk *f* een twede Pinxterfeest,
Waer van in d' eerste Kerk den morgen is geweest.
Men wacht dat Godes Geest word' uytgestort als stroomen,
En voor de kindren Gods gesichten ende droomen:

De

b *Jesa.* 4: 4. c *Eph.* 5: 14. d *Phil.* 2: 15. e *Ezech.* 37. f *Joel* 2.

De Geest die dit voorseyt, en al 't beloofde goet,
g Voor 't recht sagtmoedig volk, dat Jesus wille doet.
Want denk niet, als de Schrift spreekt van de laetste tijden.
Dat haer 't beloofde goet maer eenmael sal verblijden.
Want als de Kerk een tijt geweest is als verwoest,
Sulk' eerstelingen volgt daer na een vollen oest.
Indien de Vrouw een tijt moet in het woeste dwalen,
Sy sal eens op den Draek haer schade weer verhalen.
Den Engel heeft sijn tijt dat hy den Satan bint,
En met sijn heylig volk den heelen strijt gewint.
Als Godes Soon in 't vleesch op d' aerde wiert gesonden,
Doen heeft Hij d' oude Slang met sijne kracht gebonden:
So dat se h sprakeloos viel van den Hemel af,
Doen s' eens naer-aepte God, en als God-spraken gaf:
En doen s' als op den top der throone was geseten,
Doen heeft haer i Michaël van boven neer gesmeten.
En als de beeldendienst haer tempels had beset,
Verbrack hem k d' Oppermacht, door Christi macht en wet.
Noch word l een ruymer tijd in Godes Boek gevonden,
Na dat s' in 't duyster diep sal strenger sijn gebonden,
Als Jesus heerlick Rijk zal stralen over al,
Na sijner Tuygen doot, en Babels laetsten val.
En als sij voor het laetst' is voor een tijt ontbonden,
En Gog, met al sijn heyr, door 's Hemels vier verslonden,
Dan sal die roode Draek voor eeuwig sijn geknelt,

En

g *Ps.* 37: 11. *Matth.* 5: 5. h *D'Oraculen swegen na Christi geboorte.*
i *Apoc.* 12: 9. k Constantinus. l *Openb.* 20 *etc.*

En by het roode Beest in 't eeuwig vyer gevelt.
Siet Jesus heeft als Mensch aen menschen 't Erf verkregen,
Waer in en ziel en lijf sou smaken Godes zegen;
En, of der zielen goet vergeestelickt het lijf,
Soo heeft doch, na sijn aert, daer yder sijn verblijf.
Een Christen moet nog Aerd, nog Hemel oyt verachten,
Maer om in alle bey sijn God te vinden, trachten.
En of wel Jesus Rijk eerst van den Hemel daelt,
En dat een tijt van kruys het voor een deel bepaelt,
Soo zijn Hem doch *m* belooft de eynden deser aerden,
Die Hy, met al sijn Volk, sal als sijn Rijk aenvaerden:
Is 't van de werelt niet, besmet met vleesch en bloet,
't Gaet over aerd, en zee, en lucht, en lijf, en goet.
Het geeft ook hier *n* de loon van vijf, of van tien steden,
Aan die Hem trouwlick dient: en d' and'r is afgesneden.
En of Hy door sijn Geest meest geest en ziel verwerft,
Ook is het door sijn Geest, dat Ananias sterft.
En heeft den Vader niet Hem tot dat Rijk verheven,
Waer van alleen het Recht Hem schijnt te zijn gebleven?
Want siet, de Satan heerst, meer als des menschen Soon;
En waer beurt by sijn erv', en *o* voert den roof ten toon?
Het recht quam Jesus toe van Konink voor sijn sterven,
Maer voor sijn Hemelvaert en kond' Hy 't niet be-erven,
En *p* 't Lam dat hier eens stont gebonden voor het Recht,
Heeft na het is geslacht, sijn Rijk eerst opgerecht.

Sou

m *Psalm* 2. *Dan.* 7. 1 *Cor.* 3: 21, 22. n *Luc.* 19: 17, 19. o *Jesa.* 53: 12. p *Openb.* 5: 6, *etc.*

Sou Zions Konink noyt gebruyken q d' ys're roede,
En breken 's duyvels rot, die woelen als verwoede?
En sal niet sijnen toorn ontbranden in der haest,
En maken 's werelts trots, en 's satans list verhaest?
Heeft d' eerste mensch, die droeg toevallig 't beelt des Heeren,
Onsterflickheyt gehad, en 't dadelick regeeren?
En 't wesentlijke Beelt, die alles weer herstelt,
r Krijgt die noyt in der daet het Rijk in sijn gewelt?
Sal niet met Jesus licht s het heydensch volk eens stralen,
Als onder sijne kroon gekroonde Hoofden pralen?
Sal t sijn gewillig Volk niet dienen Godes raet,
Op sijnen krooning dag, in heyligheyts cieraet?
En sal niet Godes Berg eens hooge zijn geresen,
u Wanneer die struykelt self sal als een David wesen,
En die van Davids huys als Goden al gelijk,
En als de Christus self een yder van sijn Rijk?
En worden niet verwacht de lang voorseyde dagen,
Als van x de slaverny het schepsel wort ontslagen,
Dat met Gods kindren nu seer diepelick versucht,
En van haer beyder hoop' verwacht gewenschte vrucht?
Sal y niet aen Israël sich Christus openbaren,
En dan sijn oude volk sich Christenen verklaren,
En z zeeg'nen die daer komt tot haer in 's Heeren Naem,
En soo 't verstoten volk weer worden aengenaem?

En

q *Psalm* 2. *Jesa.* 60: 12, 13. r *Psa.* 8. s *Openb.* 11: 15, 21, 24. *Jesa.* 60: 10. t *Psal.* 110: 3. *Jesa.* 4: 2, 3. u *Zach.* 12: 8. x *Rom.* 8: 19. y *Jesa.* 30: 26. *Rom.* 11: 25, 26. z *Matth.* 23: 39.

En *a* sal dan Jesus Rijk niet heerlick zijn verheven,
Wanneer als *b* uyt de doot sal rijsen 't nieuwe leven?
En als *c* van Oost en West toevloeyen sal gelijk,
Al wat geheyligt is, tot Christi Coninkrijk?
Heeft niet sijn Midd'laer-ampt sijn dry volkomen leden,
Die worden opgemaeckt in sijne Kerk beneden?
Want *d* sijn verkregen Rijk is Hem een tijdlick lot,
En eyndigt in het geen is sijn, als eeuwig God.
Hy heeft Hem klaer vertoont als Leeraer hier beneden,
En 't Priester-ampt vervult door offer en gebeden;
Hy heeft Hem wel *e* vertoont vernedert aen het kruys,
Een gaepspel aen de Hel, en menschen boos gespuys.
En sal *f* sijn Konings-ampt nog blijven soo verborgen,
En niet eens *g* breken door gelijk een schoone morgen?
Dien morgen sonder wolk, die voortgaet tot den dag,
Waer van men nimmermeer een droeven avont sag?
Sal God niet sijne Stadt gelijk een bruyt vertoonen?
h Een Hemel end' een Aerd', daer in het recht sal woonen?
Een Tabernakel Gods *i* waer in Hy neder daelt,
En in gemeynsaemheyt met nieuwe gunste straelt?
k Den eersten Adam ging door sond' het al verouwen;
l Den Tweeden moet het al door sijne kracht herbouwen.

Ses

a *Jesa.* 60: 15. b *Rom.* 11: 12, 15. c *Matth.* 8: 11. *Jesa.* 60: 4. d 1 *Cor.* 15: 24, 25, 28. e *Jesa.* 52: 14. f *Openb.* 21: 15. g 2 *Sam.* 23: 3, 4. h *Openb.* 21: 1. *Jes.* 65: 17. i *Openb.* 21: 2. k 1 *Cor.* 15: 22, 25. l *Ib. Openb.* 21. 2 *Cor.* 4: 5. *Act.* 3: 21. *Jesa.* 65: 17, 18, 19. *Jesa.* 43: 15, 19.

Ses dagen heeft de HEER besteedt tot 't eerste werk :
Maer hoe veel jaren eyst den welstand van sijn Kerk ?
Daer moet tot al dit werk een scheppend' Almacht wesen,
En sulk een heylsaem licht is voor geen dag geresen.
De komste JESU sal gelijk een blixem zijn :
Maer seker sijn verblijf is als der Sonnen schijn.
Sijn heerlickheyt begint met wonder kleyne stralen ;
Maer in haer rijsen heeft haer klaerheyt geene palen.
Ja in der eeuwigheyt verblijft haer hoogsten glans,
Doch nu verwisselt noch den alderbesten kans.

Nu, yder ooge siet, hoe dat de hooge wallen
Van 't waer Jerusalem zijn tot den grond vervallen,
En hoe des Heeren Huys dient weder opgeciert ;
Te meer nu d' aerdsche mensch het sijn te cieren giert.
Komt Burgers van dees' Stadt, een yder is gehouwen
Haer toorens en haer muer te samen op te bouwen.
Boumeesters boven al, aen wien het is bewust
Dat d' allerswaerste last op uwe schouders rust,
Kom, yder breng' het sijn, breng kostelijke steenen,
Breng handen tot het werk, breng onvermoeyde beenen.
Want JESUS laet het werk als op sijn dienaers staen,
Op dat s' het als uyt noot meedogend' grijpen aen.
Doch JESU, Soon van 't huys, komt gy het niet beleyden,
Vergeefs is 't dat uw Volk de kalk en steen bereyden ;
Ja dat en kan het niet, soo gy het niet versterkt,
En het geheel gebou door hare handen werkt.

O

O komt dan, Konink, komt, wy wachten op uw wenken,
Gij kont ons doen te doen, meer dan wy kunnen denken.
Ey geeft ons maer 't Geloof dat gy die krachten geeft,
En dat u woort geen feyl, u macht geen palen heeft.

EYNDE.

ELIAS BIJ DE WEDUWE TE ZARFATH.

EEN TAFEREEL VAN GODS VOORZIENIGHEID;

Naar 1 Kon. XVII.

Voorgelezen in het Genootschap DIVERSA SED UNA *te Dordrecht.*

Er leeft een heerlijk God, gezeteld in den hoogen,
Ver boven 't zonnenheir en aller starren baan;
Wiens liefde ons 't aanzijn schonk; wiens aldoordringende oogen
Steeds wakende open zijn, en over alles gaan.
Met teed're Vaderzorg ontfermt Hij zich der goeden,
Die deugd en liefde voên en koest'ren in het hart.
Hun zendt Hij Eng'len toe, om ze in gevaar te hoeden,
Te helpen in den nood, te troosten in de smart.

Getuig het, Weduwvrouw, gij, die, in Zarfath's dreven,
Gods uitgezonden knecht ontmoet hebt en onthaald!
Is niet met hem een geest van nieuw en godlijk leven,
Voor u en voor uw kind, tot tweemaal, neêrgedaald?

Wat

Wat boeit mij, eed'le groep, van Godsman, kind en moeder!
  Aan uwe ontmoeting vast en voert me aan uwe zij?
Ja, 'k voel het, Liefdevol verzorgend Albehoeder!
  Gij wilt het, dat ik u de schild'ring daarvan wij'!
Gij wilt het, dat ik zóó, voor allen die deez' wanden
  Bestralen met het licht van hunne aanwezigheid,
Een wierook-offer zal ontsteken en doen branden,
  Tot eere, en lof en dank van uw' Voorzienigheid!

Neigt naar mijn Dicht-taf'reel! o Vrienden! dan uwe oogen!
  En leent, o! leent me uw hart, gij, teed're Vrouwenschaar!
Ja, rein stijgt dan de vlam mijns wierooks naar den Hoogen,
  Wanneer uw hart mij is het heilig reukaltaar.

Reeds zestig jaren ligt de liefdeband verbroken,
  Die 't broederlijke volk van Isrel zamenbond.
De Tweedragt zwaait haar toorts, door nijd weleer ontstoken,
  Nog ongebluscht omhoog en vlammende in het rond.
Geen Salomo zit meer in 't licht der hemelingen,
  Gekoesterd door Gods geest, op zijnen gouden troon.
De Vrede is 't land ontvlugt met al haar zegeningen,
  Want Isrels nageslacht leeft Isrels God ten hoon.
In Juda's erfgebied, door Josaphat beschenen,
  Moge eenig hemellicht nog scheem'ren over 't volk:
Uit Isrels magtig rijk is regt en deugd verdwenen,
  Hier staan, en Vorst, en volk, gehuld in 's afgronds wolk.
Omringd van Priest'ren Baals, zit hier, als Isrels Koning,

De

De gruwzame Achab neêr op Omri's hoogen grond (*);
En spreidt in zijn geboôn, uit de elpenbenen-woning (†),
Den adem van zijn geest verpestend in het rond.

De Godheid, lang getergd door al de afgrijslijkheden
Van Omri's boozen zoon en gansch 't afgodisch land,
Wierp eindelijk een blik van gramschap naar beneden
En greep de geeselroê ter straffing in de hand.
Een jaar lang vaagt zij reeds van boven Kanan's dreven
(Gelijk 't Orakelwoord bedreigend had voorspeld)
De regenwolken weg, die vruchtb're laaf'nis geven,
En dekt geen waas van daauw verkwikkend meer het veld.
De lucht is gloeijend heet. De Zon, die hemellooper,
Streeft brandend ied'ren dag, ja vlammend naar omhoog;
En blakert als verwoedt, en maakt den hemel koper
En lekt, met stralend vuur, en bron en beken droog.
De weiden zijn verzengd; 't geboomte staat ontbladerd.
Het uitgestrooide zaad barst, zwart verbrand, van een.
Geen halmpje schiet omhoog; geen tarwe wordt vergaderd;
Geen vijg, geen druif geplukt, en de oogsttijd wekt geween.
Ook 't oud Sidonisch Rijk, aan Isrel naauw verbonden,
Door grenslijn, hemelstreek en Achabs Echtgenoot (§),
Deelt mede in Isrels plaag, gelijk in Isrels zonden,
En voelt Gods roede meê, die slaat met hongersnood.

Het

(*) d. i. *den berg Samaria.* Zie 1 Kon. XVI: 24.
(†) 1 Kon. XXII: 39.
(§) *Jezabel.* 1 Kon. XVI: 31.

Het ziet zijn voorraadschuur van vette kostbre granen,
  Door Kanan's armoê, leeg. En hier ook valt geen daauw;
En hier ook brandt de zon geweldig, zonder tanen,
  De heuvelen tot erts en al de dalen graauw.
Het anders welig vlas, in Sidon's lijnwaad-oorden,
  Schiet steng noch bloesemknop met fiere pracht omhoog;
En hoe de Tyriër ook zoeke langs zijn boorden,
  Hij vindt geen purperslak, dan uitgeteerd en droog.

Hier, tusschen Sidon in en Tyrus purperstreken,
  Daar, op de heuvelen, niet ver van Zarfath's poort,
Ach! ziet die Weduwvrouw den dorren wijnstok breken,
  Terwijl zij zucht op zucht in vollen boezem smoort.
Het hulsel van haar hoofd getuigt van zware rouwe;
  En,... schreijend staat een kind daar bij haar op het veld!
Ze is moeder dus, en, ach! ze is tevens Weduwvrouwe,
  Behoeftig, kommervol, door zorg en angst gekneld.
De dorre rijzeren, die ze in haar schoot vergadert,
  Zijn ter bereiding van de laatste spijs bestemd,
En dan, zoo God niet helpt, is dra het uur genaderd,
  Dat haar met haren zoon de Dood in de armen klemt.

Maar neen! Die rein van hart, onschuldig van geweten,
  En steeds gewillig was om and'ren hulp te biên,
Als deze Weduwvrouw, wordt nooit van God vergeten,
  Ook dán niet als Hij haar den grijns des doods doet zien.
Daar! staat bij Zarfath's poort, en staart reeds op die moeder,

Met Eng'lenglans in 't oog, en hemelgloed in 't hart,
Elias, Achabs schrik, gewekt door d' Albehoeder,
Om hier, met 's Heeren magt, te zegenen in smart.
De alziende Liefde Gods had lang vooruit geweten,
Vooruit gevoeld de smart, die thans haar ziel doorsnijdt,
Vooruit, op dezen stond, haar gangen afgemeten,
En Achabs geesel haar ter balseming gewijd.

« Van hier, » zoo sprak de Heere, in de avondschemeringen,
Elias vlugtig toe, nabij de beke Crith;
« Van hier, naar Zarfath heen. Mijn' magt zal u omringen.
« Daar moet ge een' Weduw' zoên, die tot mij zucht en bidt;
« Een' Weduw' met haar zoon. Ik zal ze u doen ontmoeten,
« En gij zult bij haar zijn, en eten wonderbrood.
« Zij is 't, die, bij de stad, wanneer gij haar zult groeten,
« Zichzelv' vergetende, u zal dienen in haar nood. » —
Elias had terstond, gehoorzaam aan deez' woorden,
Gewoon, als Dienaar Gods, te gaan, waar Die hem zendt,
Ontwijkende Achabs wrok, door afgezonderde oorden,
Gedreven van den Geest, naar Zarfath zich gewend.

Hier staat hij nu, en ziet die Weduwe, in haar rouwe,
Daar sprokklen bij haar kind; Zijn harte zucht de Almagt toe.
Hij reikt zijn drinkschaal uit, en roept: « Haal toch mij, o Vrouwe!
« Een weinig waters hier; aâmechtig ben ik en moê! »
Zij hoort, ziet op, en kapt de schoonste wijngaardstokken.
Het schreijend jonkske volgt, zich vastklevende aan haar kleed.

Zij neemt, — het aangezigt met zielsrouwe overtrokken; —
De drinkschaal zwijgende aan, verkroppende al haar leed.
Zij gaat. Gewillig zal ze een nap vol water derven,
Schoon uit de stadsbron thans haar sober toegestaan.
Zij gaat.—Hij roept haar na: «Laat nog me één gunst verwerven,
« O goedertieren' Vrouw! Breng me ook een broodkoek aan! »
Die bede snijdt de Vrouw, gelijk een zwaard, door 't harte.
Zij keert zich bevende om, en barst in tranen uit.
« Bij Isrels, uwen God! » zoo spreekt ze in bittre smarte:
« Geen enk'len heb ik zelfs, die 't kind den honger stuit.
« De zon daalt neêr, en nu, op deze wijngaardstoppelen
« Bereid ik dezen dag het eerste, ook 't laatste brood.
« 'k Heb slechts een handvol meel en weinige olie-droppelen,
« Nog voor geen maal genoeg... En dan —wacht ons de dood! »

Nu voelt Elias zich, die schrik van Isrels Koning,
Die geeselroede Gods voor 't overspelig volk,
Nu voelt hij zich vervormd, uit 's hemels Liefdewoning,
Voor deze Weduwvrouw, in 's Hoogsten Liefde-tolk.
Hem stroomt een God'lijk vuur van zalig mededoogen
Ten open boezem in en door al de ad'ren heen.
De tranen springen hem, als vruchtbre daauw, uit de oogen.
Hij tintelt van Gods Geest en trilt in al de leên.
« Neen, neen! » zoo barst hij uit; « vrees niet, gij uitverkoren',
« De Heer zal u geen dood, geen nooddruft zelfs doen zien.
« In naam van Isrels God, doe 'k u dit heilwoord hooren.
« Hij zal uw' kruike 't meel, uw' flessche de olie biên.

« De seis zal nog in lang niet maaijen door de granen,
« De druif, om Zarfath heen, niet aan den wijnstok staan.
« In lang nog zal geen wolk de vlam der zon doen tanen;
« Maar u zal hongersnood noch armoê nederslaan.
« Vertrouw hier op, en ga nu rustig naar uw' woning.
« Bak broodkoek; maar eerst mij, en daarna voor uzelv'!
« Beproef me en eer me alzoo als knecht van 's Hemels Koning;
« En breng mij dra de spijs, hier onder 't stargewelf. »

De Weduw, door dit woord, voelt zich van angst ontheffen.
'tWordt luchter om haar heen, dan 't weken is geweest.
Verkwikking waait haar toe, en 't innig zielbeseffen
Verzekert haar: « Door hem spreekt hier een hemelgeest. »
Zij tilt haar kind op d'arm—'t stond stil dien man te aanstaren;—
Zij haast zich; komt te huis en zet nu 't jongske neêr:
Zij stort haar sprok'ling uit; blaast vlam in hout en blâren;
Grijpt kruik en flessche... En ziet!.. In beide schijnt reeds meer!
Hoe klopt haar 't hart van vreugd! Zij neemt, — en er blijft over.
Zij kneedt en bakt het deeg. De broodkoek is gereed.
Zij vult de waterschaal van haren Heilbelover;
En brengt nu spijze en drank verblijd bij Gods Profeet.
Hij zegent beide, en dankt den grooten Albehoeder.
Hij eet en drinkt. Zij toeft. Zij weigert heen te gaan.
« Eerwaarde Reiziger! » zoo spreekt de dankbre moeder: —
« De zon is neêrgedaald. Het starrenheir komt aan.
« De dag was brandend heet. Gij komt uit Isrels dreven.
« 't Was zeker op uw reis slechts enkle woestenij!

« Gij

« Gij zijt vermoeid, en — ô! — uw woord is troost en leven.
« Gij zijt een Heilge Gods! Vereer me, en blijf bij mij.»

Elias weet het reeds. Haar bede is 't woord des Heeren,
Nu haar in 't hart gedaald bij 't offren van haar brood.
« 'k Erken, zegt hij, o Vrouwe! in dit uw gunstbegeeren
« Gods zorg nu ook voor mij. Ja, 'k ben uw Huisgenoot.»

Hij treedt met haar de stad en reine woning binnen.
Zij wijst hem de opperzaal tot werk- en rustplaats aan.
Op nieuw bereidt zij brood, — maar ook op nieuw beginnen
De kruik, met meel, de flesch, met olie vol te staan.
Zoo blijft het dag aan dag. Gods magt en liefde tevens,
Verzorgt hier wonderbrood in milden overvloed.
Zoo woont, waar Godsvrucht woont, ook God, als Bron des levens,
Terwijl een zondig volk van honger raast en woedt.

Hoe lieflijk vloeijen nu de dagen en de weken,
Voor 't vreedzaam huisgezin in Zarfath stil daarheen! —
Des avonds als de zon verpoost van 't felle steken,
En 't zachte starrenheir zijn licht schiet naar beneên;
Dan zit de moeder neêr, bezocht van buur en vrinden,
Het jongsken in haar schoot, zachtaardig, wel te vreê.
Dan daalt de Godsman af tot Zarfath's deugdgezinden;
En komt van de opperzaal, en brengt de Godsrol meê.
Eerst blijft hij staan, en leest, hetzij geschiedverhalen,
Hetzij uit Mozes wet, of Davids lied'ren, voor.

Dan zet hij in den kring zich neder, en werpt stralen
Voor elk daarover uit van licht en hemel-gloor.
Nu leidt hij eens verbaasd hen langs die wondre wegen,
Die God met Isrels volk, als kind'ren aan zijn' hand,
Door zoo vele eeuwen heen hun vaderlijk genegen,
Bewandelde in Egypte en Kanan's heilig land.
Dan wekt hij aller hart tot eerbied voor den Hoogen;
Soms lokt hij tranen uit van eerbied en berouw;
Dan weder glanst er vreugde uit aller dankbare oogen,
Als hij hun daden meldt van 's Heeren gunst en trouw. —

Zoo gaan er maanden om in Zarfath's weduw-woning.
Zoo is hier reeds een jaar Elias gast en vriend.
Nu wacht hij iedren dag 't gebod van 's Hemels Koning,
Om Achab 't woord te doen: « Uw' straf heeft uitgediend! »

Maar God wil door zijn knecht nog eene proeve geven
Van zijne liefde en magt, om vreugde uit bitt'ren rouw,
Om uit den nacht des doods een nieuw en zalig leven
Te scheppen voor het hart en 't huis dier Weduwvrouw.

Daar speelde eens voor de deur haar kind bij 't zonneblaken.
Het loopt in onschuld om, op 't midden van den dag;
En ach! daar voelt het jongske op eens zich vreeslijk raken,
Aan 't hoofd en op 't gelaat, van fellen zonneslag.
Het kind komt gloeijend rood, met plekken uitgeslagen,
De handjes aan het hoofd, geloopen tot de Vrouw.

De

De moeder ziet het; schrikt; voelt zich door doodsangst jagen;
Neemt water; tracht dien brand te koelen door de kou'.
Zij bet het lieve jongske, in haren schoot gezeten,
Gedurig weêr op nieuw met water 't aangezigt.
Zij streelt, zij kust hem 't hoofd, en wil gedurig weten
Of 't niet wat beter wordt bij 't arme, dierbre wicht.
Vergeefs! Ook heeft de zon den brand in 't bloed gedreven.
Terwijl ze uitwendig koelt, ontsteekt het ingewand;
En de avond valt nog niet, of 't jongske is zonder leven,
Het sterft haar op den schoot, haar dierbaarst, eenig pand!
Daar zit ze, eerst stom van schrik, haar' liev'ling aan te staren;
Maar dra gilt ze uit van smart. — De wanhoop vliegt haar aan.
Zij wringt de handen; kermt; ontrukt zich doek en haren,
En roept vertwijflende uit: « Moest zoo mij de Almagt slaan! »

Elias zit omhoog, verzonken in gedachten,
In heilig, diep gepeins op Isrels Vorst en volk. —
Daar treft hem 't naar gekerm, 't geluid der jammerklagten,
En boort hem door het hart, als 't steken van een dolk.
Hij spoedt van de opperzaal, en vindt de droeve Vrouwe,
En ziet het doode kind haar liggende in den schoot.
Verwilderd slaat ze 't oog hem toe in ziele-rouwe;
Vaart bitter uit en wijt haar Redder 's jongsken's dood.
« Waarom, » zoo breekt zij uit, « waarom zijt ge ingekomen,
« Gij Godsman! tot mijn huis? Waarom mij bij uw' God
« Als Zondares verklaagd, en mij mijn kind ontnomen,
« Mij, Weduwvrouw, gevloekt, gestraft met zulk een lot? »

De Godsman antwoordt niets op al die bitterheden.
Hij wijt ze haar niet toe, maar wijt ze alleen haar smar.
Hij voelt het in de ziel, en 't ijst hem door de leden,
Wat dit verlies moet zijn voor 't moederlijke hart.

Daar vaart een Geest hem aan, en wekt hem tot vertrouwen.
En dringt hem om dit kind te ontrukken aan het graf,
En hiertoe moed en hoop op de Almagt Gods te bouwen,
Die wereldbollen schiep en zonnen 't aanzijn gaf.
Den Godsman gloeit het hart. « Geef (zegt hij) mij, o Vrouwe!
« Uw' Zoon! » Zij antwoordt: « Neen! » De Godsman blikt (haar aan!
Hij neemt hem van haar schoot. Zij zwijgt, nu stom in rouwe;
Maar barst in tranen uit, daar zij hem heen ziet gaan.

Elias draagt het kind naar de opperzale mede,
Zijn woon- en bidvertrek, zijn dierbaar heiligdom;
En legt het jongske neêr op zijne legerstede;
En bukt er over heen, tot driemaal wederom;
En ook tot driemaal toe knielt hij bij 't lijkje neder;
En stort er zijn gebeên met tranen over uit.
« Geef (zegt hij) Heer mijn God! de ziel dit kindje weder!
« De moeder is een' Weeuw', en 't is haar een'ge spruit!»
De derdemaal is naauw die beê zijn' borst ontvaren,
Of 't bleek des doods verdwijnt, en 't jongske geeft een zucht.
Het ademt weêr op nieuw! 't Begint hem aan te staren,
Het lacht hem vriendlijk toe — en 't is aan 't graf ontvlugt.
Het strekt zijne armpjes uit, om opgebeurd te wezen.

Gods

Gods Dienaar looft zijn' Heer, en neemt, verrukt van vreugd,
Het knaapjen in den arm. 't Was ziek, en 't is genezen!
'tWas dood, en 't leeft gezond in praal van prille jeugd!
Hij kust, hij zegent het; hij wijdt het d' Albehoeder,
En daalt van de opperzaal, als uit den hemel neêr;
En brengt met Englenvreugd dit Godsgeschenk de moeder,
En zegt: «Dank God! Daar hebt ge uw Zoontje levend weêr!»
Het lacht de moeder aan als 't blozend rozenknopje.
't Strekt haar de handjes toe.— Ze is nog bedwelmd van smart.
Hem welt een traantje in 't oog als 't biglend regendropje.
't Roept: «Moeder! moeder!» — En — een straal schiet (haar in 't hart.
Ze ontwaakt, verbaasd, verrast, als uit den dood herlevend';
Verrukt ontvangt ze 't kind. 't Is hemel om haar heen.
Ze drukt het aan de borst. Ze kust het, en valt bevend'
Den Godsman aan den voet, en trilt van zaligheên.
« Nu weet ik (zegt ze), ik voel 't, ô Godsman! Hemelbode!
« Verlosser! Redder! ja, 't is Isrels God alleen,
« Die Liefde en Almagt is. Neen! 'k Heb geen Baäls van noode;
« Uw Heer is mij ten God, en buiten Hem is geen:
« En gij, gij zijt zijn Knecht, zijn Afgezant, zijn Spreker;
« Uw taal is hemeltaal, uw woord is 't woord van Hem;
« De zaligste belofte in uwen mond is zeker,
« En Liefde en Almagt Gods vertoont zich op uw stem.» —

Zoo ruischt, na tweemaal duizend jaren,
De nagalm, dankbre Weduwvrouw!
Van 's Godsmans roem nog langs mijn snaren
En tuigt van 's HEEREN magt en trouw.

Zoo zien we, o Alverzorgend Koning!
Die starren leidt en zonnen voedt!
Hoe ge uit uw' hooge hemelwoning
Ook stervelingen juichen doet.

Hoe ge uw gewijde gunstgenooten,
Door magt van uw Voorzienigheid,
Om ramp en deugd terug te stooten
Tot deugdzame armen binnenleidt.

Verheft, verheft dan uwen boezem,
Wien dit van God gebeuren mag!
Strooit weldaân uit als lentebloesem!
Gij juicht op ied'ren reddingsdag.

Versmoort geene aandrift om te geven
Waar armoede en waar Godsvrucht woont.
Die neiging wordt u ingedreven
Van Hem, wien Liefde en Almagt kroont.

Zoekt

Zockt weêuw en wees in eenzame oorden,
  Wier hart in rouwe zucht tot God.
Vult kruik en flesch tot aan de boorden
  En laat hen juichen in hun lot.

Betoonen we ons zoo Heilgezanten,
  Gedrevenen van 's Heeren kracht,
Der Liefdes-geesten aanverwanten,
  Voor kindren Gods een' hemelwacht!

B. F. TYDEMAN.

DE

DE HELDENDOOD

VAN

REINIER CLAASZOON.

DOOR

P. J. DE BOSSON.

Dat hij verga, die, diep verbasterd,
Den Vaderlandschen grond miskent,
Den grond van zijn geboorte lastert,
En 't heilig graf der vadren schendt!
Hij leev', maar leve een slaaf der slaven!
Zijn rif, verworpen, onbegraven,
Zij 't aas, waarop 't gevogelt' brast!
Zijn naam zij elk een' vloek in de ooren;
En 't kroost, den onverlaat geboren,
Zij eeuwig met dien vloek belast!

HELMERS.

Ofschoon ook 't staal gebit des tijds, dien niets ontvliedt,
Het hechtst arduin doorknaagt en zinken doet in 't niet:
Toch wil hij aan 't geslacht van BATO's echte zonen,
Al rolde de eeuwstroom voort, nog de ed'le daden toonen,
Van Neêrlands dapp'ren, die hij opschreef in zijn rol,
Van ware heldendeugd en grootsche trekken vol;
Opdat de naneef, trotsch op 't erf van zijne Vad'ren,
Nooit dan met diep gevoel hun heilig graf zou nad'ren;
En waar een CLAASSENS stierf, zoo eerevol als groot,
Zijne uitvaart vieren zou, zelfs eeuwen na zijn' dood.
Voor hem, die achtbre schim der vroeg're waterhelden,
Vat ik mijn speeltuig op en wil zijn' roem vermelden;
Bewondering alleen, bij 't geen hij dorst bestaan,
Zet mij de ziel in gloed en vuurt mijn' Zangster aan.

Een Griekenland moog', grootsch op dappere gevechten,
Den lauwer om de kruin van zijne helden vlechten:
Ook Neêrland voelt zijn trots, dat zijn' geschiedenis
Geen mindre parel heeft dan MARCO BOZZARIS. —

Toen

Toen Neêrland, afgemat door PHILIPS rooverbenden,
Alom den noodkreet hief om jamm'ren en ellenden,
En op 't onmeetbaar vlak van d' eind'looz' oceaan,
Zijn schepen zag ontvreemd, met rijken schat belaân,
In 't gloeijend Oost' door vlijt vergaêrd en duur gewonnen
Toen streed zijn Waterleeuw den kamp sinds lang begonnen,
En fier op zijne kracht en op zijn' manen trotsch,
Braveert hij 't Spaansche rot in 't woên van 't golfgeklots.
Getuig het, heilig schrift, 't welk ons in CLAASSENS sneven,
Van ed'len heldenmoed een stout bewijs wilt geven;
Verzel mij op de reis, op dien zoo bangen togt,
Toen slechts eene enk'le kiel een gansche vloot bevocht.

'T was herfst, en 't graauwe zwerk, bevracht met gure vlagen,
Had reeds op 't pekelveld zijn zetel opgeslagen,
Toen HAUTAINS kielen, vier en twintig in getal,
Hunne ankers ligtten, en den Nederlandschen wal
Verlieten, mild voorzien van voorraad en van dapperen,
Die van der masten top hun' wimpels deden wapperen,
De zeilen hijschten aan het strak gespannen want,
In hoop, dat thans de togt voor 't dierbaar Vaderland,
Ten tweedemaal herhaald, meer dan in lente's dagen,
Toen mondbehoefte ontstond, de zege weg moog' dragen,
Zoo, zwanger van die hoop, verlaat men Texels reê,
En stevent voor den wind ten kruistogt naar de zee.

Wint eerepalmen aan, gij Mavors strijdbre zonen!

Wilt

Wilt FASCIARDO, Neêrlands ed'le wraak betoonen,
Voor den gepleegden moord, dien wreed zijn beulenstoet
Op zijn bevel volvoerde in koelen euvelmoed,
Aan weerloos scheepsvolk, door zijne overmagt gevangen,
Verdronken of verbrand, of schandlijk opgehangen. —
Volbrengt den schoonen pligt van uwen duren last,
En hecht de gloriekroon aan uwe wimpels vast. —

Een gunstige oostewind doet eerlang HAUTAINS boegen,
Langs klip en banken heen de zilte baan beploegen,
Der ruime Noorderzee, die rustig thans en stil,
Als in den toeleg stemt en dien bevord'ren wil;
De heldre hemel blaauwt op zilvren waterkruinen,
En hoogt het oeverzand van Hollands blanke duinen,
En toont den schepeling, nog in een ver verschiet,
Den worstelenden grond met Spanjes dwanggebied.
Dit plegtig oogenblik en statig voorwaarts streven,
Heeft meng'ling van gevoel op hun gelaat geschreven;
Al starend weidt elks oog langs de afgelegde baan,
En ziet de laatste stip als in het niet vergaan.
Reeds legt de Dagvorstin haar zinkend hoofd te rusten,
En kleurt de kimmen rood aan 's hemels westerkusten,
En dooft haar gulden gloed, dien zij met majesteit,
In diamanten tooi, nog langs de golven spreidt.
De schemer-avond valt; maar prachtig in den hoogen,
Ontsteekt de Nachtgodes haar licht aan 's hemels bogen,
En vonkelt op hen neêr, opdat het scheeps-kompas

Den koers hun wijzen moog' op d' eeuwgen waterplas.
Zoo gaat het onverpoosd, in wenschelijken zegen;
De Nederlandsche vlag waait reeds de kusten tegen
Van 't meer beperkt kanaal, waar 't Britsche krijtgebergt',
Als in albast gehuld, het wolkgevaarte tergt.
Men spoedt al verder heen, en doet de schooten vieren,
En wil in zwanenvlugt langs Frankrijks oevers zwieren;
Maar nevelige mist bedekt den hemeltrans,
En verft de stralen bleek des gulden zonneglans.
De wolken hoopen op, die hun verandring spellen,
Een felle najaarskou doet zeil en golven zwellen,
En de opgeruide zee, die 't pekel wuest doet slaan,
Kondt door een hol gedruisch een dreigend noodweer aan;
De barre noordenwind, zijn kerker losgebroken,
Stuwt thans zijn vlagen voort, die 't hart der zee bestoken,
De schepping zit in rouw, met nachtlijk floers omhuld,
't Is bliksemvuur alleen, wat hier de lucht vervult;
De stormen huilen aan, de schorre donders klateren,
De dood spert d' open muil uit 's afgronds schrikbre wateren.
Men reeft de zeilen in, strijkt stengen neêr en râ,
En worstelt met de golf, en drijft op Gods genâ. —

Ach! ongelukkigen, verdoolde vlotelingen!
Ja, schoon een kalmer lucht dien storm al moog bedwingen,
En ge, uit elkaêr gesmakt, elkaêr al weer genaakt,
Reeds toeft het uur, 't welk u 't hereenen hoopeloos maakt —

Na-

Natuur herstelt haar orde, en de opgeruide baren
Eerbiedigen haar wil, verminderen en bedaren,
En strekken 't matte hoofd ter rust; de dolle orkaan
Keert naar zijn holen weêr en ruimt den oceaan.
Een frissche dampkringslucht, gezuiverd door de buijen,
Verdunt den neveldamp, die opklaart in het zuijen;
Een nieuwe schepping daagt als uit den reinen gloed
Der zon, die weer verschijnt, en afstraalt op den vloed.
De wakkre CLAASSENS aêmt verjongden moed en leven,
Hij, wien 't bevel der vloot naast HAUTAIN is gegeven,
Ontplooit op nieuw het zeil, en klieft de golven door,
En zoekt de wimpels op, gedreven uit hun spoor,
Die, wijd en zijd verstrooid, geleden ramp herstellen; —
Dan, hoe hij kruissen moog', hij blijft slechts achttien tellen
Der kielen, en vermist een vierde van de vloot,
Welligt den afgrond prijs, die ze in zijn kaken sloot.
Deez' droeve mare heft van rondom, allerwegen,
Haar doffe klaagtoon aan en schreit den hemel tegen,
Bij 't al te groot verlies en 't krimpen van hun magt,
Door zulk een zwaren ramp des noodlots toegebragt:
Doch CLAASSENS, die zich 't hart niet minder voelt verscheuren,
Poogt den gezonken moed bij 't volk weer op te beuren,
En spreekt hen aldus aan: « O mort niet om dien slag,
« 't Verlies werdt niet vergoed door jamm'rend rouwgeklag,
« Vertrouwt met mij op Hem, die 't lot der schepslen regelt,
« En in zijn raad bepaalt en met zijn merk verzegelt;
« De fel geleden schok spoor' slechts uw' ijver aan,

« Om, waar de nood u roept, onwrikbaar vast te staan;
« Misschien verbeiden ons nog meer, nog zwaarder rampen,
« En hij alleen is groot, die groot blijft in het kampen.
« Welaan, herstellen wij 't ontredderd tuig en wand,
« En toont u 't waardig kroost van 't dapper Nederland.»

Gelijk de reiziger in Zara's heete zanden,
Waar 't kopren luchtgewelf, door 't blaakrend zonnebranden,
Geen enklen graanhalm lokt uit d' eeuwig woesten grond,
Zijn afgepijnde long, door fellen dorst gewond,
In 't eind bij eene bron mag laven en herstellen,
Zoo voelt ook 't scheepsvolk thans op nieuw zicht 't harte zwellen
Van opgeruimde hoop, door CLAASSENS ingestort,
Die meer dan immer nog hun allen dierbaar wordt.

Zoo kan eene edd'le ziel in ware en groote helden,
Op anderer gemoed haar heilig regt doen gelden,
Geen moordzucht spoort haar aan, die, uitgevast naar roof,
De stem der menschheid smoort, en, voor haar inspraak doof,
Slechts van verwoesten droomt, van branden en ontzielen,
En op den puinhoop juicht waar duizend offers vielen.
Men kende CLAASSENS deugd, die op zijn daden kleeft,
Wiens ziel bij onregt schreit, wiens hart bij weldoen leeft;
Gelouterd in den strijd, kon hem geen eer bekoren,
Dan zij, die, zijner waard, der deugd blijft toebehooren;
't Verguldsel van den rang is hem een klatergoud,
Zoo niet de rang als mensch zijn volle waarde houdt.

Men

Men rept met nieuwen moed de vastgespierde leden,
En woekert met den tijd en wil dien duur besteden;
De stengen rijzen weer van uit der masten top,
Men klautert in het wand, en hijscht de raâs weer op,
En maakt de bramzeils vast, ontknoopt die uit hun reven,
En zoekt den koers terug, waarvan men is gedreven,
Doorklieft het Spaansche zog en ploegt zijn ziltig nat,
't Welk, als in pluimgewaad, rondom den steven spat;
Eene onvermoeide vlijt om alles te herstellen,
Vertoont zich boven al bij CLAASSENS scheepsgezellen;
Hier is de dag te kort en krimpt te spoedig in,
Eenstemmigheid bestuurt het gansche scheepsgezin;
Zij maakt er d' arbeid ligt, de dure pligten heilig,
En, wat de toekomst baar', 't onzeker lot meer veilig,
De korts geleden ramp geeft allen ruime stof,
Tot levend onderhoud: elk gloeit van dankbren lof,
En huldigt dien aan God, den Redder zijnes levens,
En roemt het kloek beleid van zijnen Scheepsvoogd tevens,
En zweert hem eeuwig trouw, als hoofd en gids met een,
Al zweefden duizend doôn ook om den schedel heen. —

Geen morgendaauw gelijk, die spoedig op zal trekken,
En slechts een korte poos op bloem en plant mag lekken,
Is die gezworen eed der manschap op de kiel,
Waar d' Onder-Admiraal 't bevel te beurte viel.
Reeds vloden maanden heen sints zij den steven voeren,
Maar één belang, één doel blijft aller harten snoeren,

En bindt die nauwer zaam, bij elken dag, elk uur,
En spelt een gunstig eind', hoe lang de togt ook duur'.

Men hunkert reeds naar huis, en wacht de schepen binnen
Der Spaansche koopvaardij, en hoopt een rent te winnen,
Voor menig kostbren schat, aan Nederland ontrukt,
Welks vrijheid, regt en wet zoo lang was onderdrukt.
Men werpt een blik in 't rond, dan, waar die blik moog waren,
Men blijft op enkel lucht en eeuwig water staren,
En merkt geene enkle stip op 't onafzienbaar veld,
Dan eigen wimpels, die men ginds en herwaarts telt.
Doch de afgebeden koel blijft hunne zeilen bollen,
En stuwt de golven voort, die statig henen rollen.
De najaarslucht staat vast, voordeelig blijft het weer,
De orkanen zwijgen en geen donders ratlen meer.
Natuur schijnt gunstig aan hun zwervend lot te denken,
En wil in de open wond verzachtingsbalsem schenken;
Zij lenigt hun de smart, door hoop op rijk gewin,
En voert hen welgemoed de toekomst dieper in. —
Slechts 't Vaderland alleen, welks bodem zij verlieten,
Doet onweerstaanbaar soms hun oog een traan ontschieten,
En maakt bij wijlen hun de borst eens eng en klein,
Naarmate de afstand wint, en verder af doet zijn;
Verbeelding toovert zich voor de afgematte zinnen,
En haalt en vrouw en kind en vriend en maagschap binnen;
Dan duizelt hun het hoofd, dan voelen ze aan hun hart,
Den prijs waartoe hun togt de doodsgevaren tart,

Dan

Dan rijst der vadren erf in aller ziel en oogen,
En Peru's goudmijn, met haar schatten opgewogen,
Heeft minder waarde en zoet, dan de onvergeetbre grond,
Waar m' aan de moederborst den eersten laafdrenk vond. —

Geen weekheid van gevoel komt hier hun moed verkleenen,
Neen! heerlijk blinkt de traan, dien groote helden weenen;
De menschheid geeft hem eer, de hemel schat dien hoog,
En schrijft de parel op die glinstert in hun oog.

Sla, Zangster! stouter toon op de aangespannen snaren,
Verbeelding! voer mij heen naar 't vlak der westerbaren,
En tokkel onbeschroomd de lier met vaste hand,
't Geldt de eer van 't voorgeslacht, den roem van Nederland.

't Belangrijk tijdsgewricht schijnt eindlijk aangebroken,
Waarnaar 't verlangen reikt, met de armen uitgestoken.
Een naauwlijks merkbre stip doet in 't verschiet zich op,
Door 't oog der wacht bespied van uit den grooten top.
De wind stijft overhand en speelt met 't golfgeklater,
En wekt weer de onrust op in 't zwalpend ziltig water,
En sweept door 't blank kristal de kiel van CLAASSENS voort,
En ieder is verheugd, ja jubelt luid aan boord;
Elk palmt om strijd zich op langs vallen, lijn en reepen;
En denkt zich reeds de vloot van rijkgeladen schepen
Viert hoogtijd bij zichzelv'; meet d' afstand; blijft geboeid
Aan 't uitzigt zijner hoop, waarbij hem 't hart ontgloeit. —

't Bedrieglijk schouwspel naakt, en wint in grootte en zwaarte
En breidt weldra zich uit tot schrikbaar reusgevaarte,
En klieft der baren rug met ongewonen spoed,
Begunstigd door den wind, die geesselt langs den vloed,
En wischt de hoop op buit bij Neêrlands bootsgezellen,
Die rasch des vijands magt in acht gallioenen tellen,
't Is FASCIARDO, die zijn bloedvaan reeds ontkreukt,
En dondrend op de kiel van REINIER CLAASZOON beukt,
Die de eerste laag ontvangt, als 't digst bij hem gedreven
Doch de onverschrokken held wil hem een weerslag geven
Door de opgeheessen vlag, die wappert van den mast,
Dat hij zich slagreê vindt, al waant men hem verrast.
Nu barst het oorlog los uit tal van kop'ren monden,
En tast verwoestend om op lijken uitgezonden,
En bliksemt door zijn vaart vernielende in het rond,
En teistert boeg en wand, en slaat er wond bij wond,
En zwaait met ijz'ren vuist langs 't bruischend schuim der wat'ren,
En doet zijn raauwen kreet uit donderkelen klat'ren,
En brast zich klam aan 't bloed, waarin 't zich gulzig baadt,
Zoo ver 't gevleugeld lood zijn doodend' angel slaat,
En verft den omtrek blaauw, door 't vlammend sulfer braken,
En spuwt verderf en moord uit de opgesperde kaken,
En morzelt wat weêrstaat, en plet het neêr tot gruis,
En blakert wat zich heft uit 't woelend golfgedruisch. —

Die bui van kogeljagt, die zee en lucht doet beven,
Jaagt HAUTAIN schrik in 't hart; hij wendt vol angst den steven,

En

En deinst lafhartig af met de andren van zijn vloot,
En laat de duurste vracht ten spel aan woede en dood.
Maar stouter stroomt het bloėd, van heil'ger aandrift zwanger,
Door CLAASSENS ad'ren rond, al werdt hem 't uitzigt banger,
Al spelt hij in 't verschiet de vreesselijkste ellend',
Nu alles hem verlaat en elk den steven wendt.
Neen! eerder 't laatste kruid met wat hem rest verschoten,
Voor hij de schande deelt met HAUTAINS vlugtgenooten.
Als Bato's echte telg getrouw aan zijnen eed,
Staat hij in 't strijdperk pal, trots 't barnen van het leed;
Hoe zwart de toekomst zich in doodschen tooi moog hullen,
Hoe dol de krijgsorkaan hem ook om 't hoofd moog brullen,
Hij kent alleen zijn pligt, dien hij als held betracht,
Spijt al het woest geschreeuw van Spanjes wolvenvracht.

Die stoutheid hitst de wraak, en doet uit de ingewanden
Van 't donderend metaal haar doller woede ontbranden;
Men rept de gloėnde lont met drift aan loef en lij,
In d' ongelijken kamp; verwoest van wederzij,
Wat men verwoesten kan, en wondt, door diepe slagen,
Zoolang het daglicht gloort van Febus gouden wagen,
Die, reeds in 't West gerend, nog flaauwen schemer spreidt,
Terwijl zich 't nachtgordijn aan d' oostertrans verbreidt.
De wind houdt buldrend aan en hoogt al meer de golven,
Waarin 't geteisterd schip van CLAASSENS schijnt bedolven,
Welks spriet en stengen, stuk geschoten en vergruisd,
De ellend' vermeerderen die in zijn boorden huist.

De nacht hangt loodzwaar neêr en dubbelt hier de rampen,
In overmaat van tal waarmeê men heeft te kampen,
't Gekerm en 't golfgeklots vermengt zich met elkaâr,
En maakt dit bang verblijf meer aklig, doodsch en naar;
Doch CLAASSENS blijft bedaard, ofschoon zijn hoop moog wijken,
Hij beurt zijn manschap op, schaft hulp, verzaâmt de lijken,
Betreurt dier dappren dood, begraaft ze in 't hart der zee,
En geeft aan 't kil gebeente een traan ten lauwer meê. —

Aandoenelijk tooneel, waar zoo veel jamm'ren woelen,
Hoe groot wordt hier de held die zich blijft held gevoelen;
Waar blinkt een adel uit door all' der eeuwen rij,
Meer schittrend dan in hem, wiens schim 'k mijn hulde wij!

Standvastigheid van ziel blijft in zijn oog te lezen,
Hoe donker ook en guur de bange nacht moog wezen,
« Komt, kindren! » zegt hij, « komt aan 't werk, de nood eischt spoed,
« Herstelt, zoo veel gij kunt, 't gehavend tuig; houdt moed!
« Hier dient geen tijd verzuimd, 't gevaar, waar we in verkeeren,
« Moet, stellen wij 't geen perk, elk oogenblik vermeêren;
« Hijscht nieuwe stengen, plant een boegspriet, schoort den mast,
« Voorziet de raâs en 't want, maakt stag en lijnen vast,
« Kalfaat de naden digt, in 't boord van een gereten,
« En haalt de vlag in top: zoo moog de vijand weten,
« Bij 't lichten van den dag, die ons op morgen wacht,
« Dat Neêrlands fiere Leeuw zijn dwangjuk grootsch veracht. »

Die

Die taal doordringt hun ziel, en doet hun moed herbouwen,
Zij brengen steng en spriet om die weêr op te bouwen,
Voorzien den veegen mast, en splitsen lijn en koord;
Vernieuwen rå en zeil, herstellen 't lekke boord,
En slooven onvermoeid, hoe ook de wind en vlagen,
En duisternis des nachts aan hunnen ijver knagen,
Geen hunner, schoon gewond, staat werkloos hier op zij,
Elk brengt zoo veel hij kan ter hulp het zijne bij,
En rust niet voor zich 't schip weêr slagreê mag bevinden,
Bestand voor 's Spanjaards woede en 't woên van golf en winden.

Thans is de kiel hersteld, en CLAASZOON zet zich neêr,
Hij meet zijn krachten af, maar ziet geen redding meer,
En durft ter naauwernood zichzelven de uitkomst vragen,
Zoo niet de ontweken vloot der zijnen op komt dagen,
Die gistren hem verliet en buiten schoot zich hield.
Die hoop, die hoop alleen, die hem nog flaauw bezielt,
En slechts voor Neêrland gloeit, doet zijn verlangen strekken;
Om 't eerste morgenrood aan de oosterkim te ontdekken,
't Welk hem den dag verkondt, den dag van zege of dood,
Die 't raadsel lossen zal, 't welk sluimert in zijn schoot.
Maar eindloos schijnt de nacht, en rekt zijn loome schreden,
En sleept zijne uren voort in dit verschriklijk heden;
Hij weigert nog den straal van 't afgebeden licht,
En de afgematte held luikt eindlijk de oogen digt.
O mogt een korte slaap zijn matte leên verkwikken,
Maar neen! de ontruste ziel spreidt in deez' oogenblikken,

Schoon

Schoon 't ligchaam sluim'ren moog, de toekomst voor zijn' geest
En maalt den strijd hem af, waarin hij d' uitslag leest,
Die, eerlang, Nederland in nieuwen rouw moet hullen,
Wanneer zijn droeve maar er 't hart meê zal vervullen.
Nu droomt hij zich nog eens in zijn geliefd gezin,
En knelt er aan zijn hart de panden zijner min,
En drukt voor 't laatst zijn gade aan zijn bestorven lippen.
En doet zijn jongst vaarwel der volle borst ontglippen,
Als vader, echtgenoot, voelt hij den kostbren schat,
Die in dien beider naam zijn eêlst kleinood omvat:
Maar Neêrland eischt zijn trouw, die trouw mag hij niet krenken.
Die trouw is wigtiger dan wat hem de aard' kon schenken
En schoon hem gade en kroost het scheiden pijnlijk maakt.
Hij draagt aan God hen op, ontwijkt hen en ontwaakt.

Meer kalm is thans de zee en minder zijn de vlagen,
Maar 't luchtgewelf houdt nog zijn rouwkleed omgeslagen;
't Is of de dageraad thans trager dan hij plagt,
Den zwarten sluier ligt van d' akeligen nacht,
Door CLAASSENS omgetobt, die, in zijn slepende uren,
Eene eeuw van twijfeling van de uitkomst moet verduren,
En in hun loomen gang, onzeker van zijn lot,
Zijn laatste kracht vergaêrt en zich beveelt aan God.
Een flaauwe lichtstraal meldt het eerste daggeflonker,
En breekt door 't somber floers van 't doodsch en aklig donker,
En glanst aan de oosterkim, waar niets zijn snelheid stuit,
En breidt van pool tot pool zijn breede vlerken uit,

En

En hangt het nachtgewaad het halfrond om de lenden,
Van 't anderdeel der åard in 't eeuwig ommewenden,
En noopt de Dagvorstin op 't afgebakend spoor.
Deez' groet, in goud gevat, de wenken van Auroor,
En lost den nevel op die graast langs Nereus velden,
En zal aan CLAASSENS dra de Spaansche vlag vermelden,
Waar FASCIARDO toeft, en of de ontweken vloot
Der zijnen nog niet daagt tot bijstand in den nood.

Naauw is de gulde zon der oosterkim ontrezen,
Of 't nad'rend moord'renrot doet nieuwe ellende vreezen,
En waar men om zich heen het vorschend oog ook keer',
Men ziet van HAUTAINS vloot noch mast noch wimpel meer.
Maar heilig blijft hun eed, die eed, die ze eenmaal zwoeren,
Te strijden tot de golf hun lijken weg zou voeren,
En sling'ren in haar kuil, eer immer Spanjes vlag
Hen op 't gevloekt verdek van hare beulen zag.

Gelijk het woudgedrocht, met uitgevaste tanden,
Den scherpen klaauw verheft, om 't offer aan te randen,
't Welk hij van uit zijn hol van verre nad'ren ziet,
Zoo vlamt ook Spanjes vloot op CLAASSENS in 't verschiet,
En zet haar bramzeils bij om doller aan te vallen,
En doet reeds op haar prooi haar moordkartouwen knallen,
En schuimbekt, dol van nijd, dat slechts één ranke kiel
Niet lang de wimpel streek en voor haar zeilen viel.
Verschriklijk huilt haar lood langs toppenants en brassen,

En

En spat het lillend schuim der fel bestookte plassen,
En voert weer nieuwen dood en nieuwen jammer aan,
Maar als een rots, die 't woên der baren durft weêrstaan
Staat onze held in 't vuur en lost zijn volle lagen,
En doet hun doodend gift aan 's vijands schepen knagen,
En teistert waar hij mag, en havent wat hij kan,
Zoo lang hem weêrstand rest, tot aan den laatsten man. –

Doch de overgroote magt van FASCIARDO's benden
Tast met ontzind geweld hem achter in de lenden
En maakt 't bezaantuig weg en rukt de stengen neêr,
En scheurt de marszeils stuk, die fladdren heen en weêr;
De boegspriet, korts geplant, ligt reeds in zee bedolven,
En dobbert op den rug der woeste en steile golven,
Die, door Aeöol gezweept, hun kruinen opwaarts slaan,
En nu weer hemelhoog, dan tot in d' afgrond gaan;
Zijn masten stuiven weg en splintren naar beneden,
En 't staande en 't loopend wand ligt op 't verdek vertreden,
Of slingert naast den romp, die, redloos en gesloopt,
Ten prooi der baren is, met lijken opgehoopt.
Al hooger klimt de nood, door 't talloos kog'len rennen,
Reeds beukt men 't scheepsroer los van uit zijn ijz'ren pennen,
En ramt de naden lek van voor den stevenboeg,
Waarin het water dringt; en hoe men pompe en zwoeg,
't Is vruchteloos wat men doet: reeds neigt het wrak ten gronde,
De Spanjaards heffen luid hun woest hoezee in 't ronde,
En wachten de overgaaf; maar CLAASSENS blijft bedaard,

Hij

Hij roept zijn luttel tal, nog van den dood gespaard,
Bijeen, en spreekt hen toe: « niets is ons meer gebleven,
« Mijn kindren! dan wat kruid, om eervol nog te sneven;
« Komt, werpen wij de lont in 't geen er overschoot,
« Zoo sterven wij met roem den schoonsten heldendood,
« Zoo zal ons barstend wrak, bevracht met zestig zielen,
« Hun toonen dat geen dwang een Neêrland kan doen knielen,
« 't Welk vijftig jaren reeds met hen in wedstrijd trad,
« Waarin zijn fiere Leeuw nog nooit zijn' moed vergat.
« Of zoudt gij, u ten schand, u zelven overgeven,
« Aan duizend marteldoôn, voor een gebedeld leven,
« En kruipen voor uw beuls met zaamgevouwen hand?»
« Neen!» roepen ze allen uit, « steek, steek ons kruid in brand;
« Wij willen met u de eer, als Neêrlands kroost, verwerven,
« Om voor zijn dierbren grond aan uwe zij te sterven.» —

Nu scharen ze in een kring zich om hun Scheepsvoogd rond,
En knielen naast hem neêr in dezen laatsten stond
Huns levens, om aan God zich biddend op te dragen,
En in 't gezigt des doods vergiff'nis af te vragen,
Aleer de ontstoken lont, in CLAASSENS vuist geklemd,
't Ontwerp ten uitvoer brengt, door allen toegestemd.
Van voor- en achterplecht legt elk de handen zamen;
Zelfs zij, die, zwaar gewond, reeds half zieltogend aêmen,
Of kruipen nader bij, zoo veel de kracht het wil,
En liggen bij de groep eerbiedig neêr en stil,
Om in dit jongst gebed, schoon stervend, nog te deelen,

En

En zich der liefde Gods in Christus te bevelen,
Met ongedekte kruin is alles thans gehoor,
En de edle CLAASSENS gaat dus, biddend, allen voor:
« Beschikker van 't heelal! zie gij van uit den hoogen
« Op onze ellende neêr met vaderlijk meêdogen,
« Uw menschenliefde en trouw, vergeving en genâ
« Kome onze diepe schuld in 't uur des doods te stâ;
« Die hoop schraagt onzen moed, en kan ons 't uitzigt geven
« Op hooger laauwerkroon, in een onsterflijk leven.
« Genade, ontfermend God! genade op ons besluit! »
En, eer hij 't amen spreekt, werpt hij de lont in 't kruid.
Fluks barst de vuurgloed los, en slaat het wrak aan brokken,
En slingert ze in de lucht met donderende schokken,
En de uitgespatte vlam, die met d' orkaan zich mengt,
Woedt langs de onstuim'ge zee, verwoest er en verzengt
Wat in den omtrek is en opstijgt uit de baren,
En kleeft aan 't tuig en wand der woedende barbaren,
Daar 't brandend gierend rif van Neêrlands dappren stoet,
Een FASCIARDO 't bloed in de ad'ren stollen doet.
Ontzetting rijst ten top bij all' zijn schepelingen,
Die grootsche heldendood moet hen tot eerbied dwingen,
En 't steile rotsgevaart van 't Portugeesche strand,
Schudt op zijn grondvest bij den moed van Nederland;
Die schittrend aan de kroon des heldenroems zal blinken,
Tot eens de laatste zon haar standplaats zal ontzinken.

BROEDERLIEFDE.

> Een nieuw gebod geef ik u, dat gij malkander lief hebt.
>
> JEZUS.

De barre winterstormen zwegen,
En de aarde, uit haren slaap gewekt,
Ontsluit zich voor den lenteregen,
Te lang door sneeuw en ijs bedekt.
Het koeltje suist weer langs de vlieten,
Die vrolijk naar haar eindpaal schieten,
Van 's winters harden boei ontdaan.
Het bladje ontscheurt zich aan zijn knoppen,
En zwevend op zijn grasscheut-toppen,
Heft weer de leeuwrik 't loflied aan.

Wel-

Welhaast weergalmen bosch en dalen
  Van 't lied dat jeugd en grijsheid zingt;
Terwijl de glans der zonnestralen
  De boezems met haar gloed doordringt.
't Herademt alles: 't nieuwe leven
Is aan het aardrijk weergegeven,
  De kluisters van het noorden moê.
Het rund ontrent de doffe stallen,
En schijnt op 't vrij genot te brallen,
  En loeit aan 't veld zijn vreugde toe.

Zoo rees, na 't lange en bange wachten,
  Voor Davids huis de gloriedag!
Zoo rees, na zoo veel zwarte nachten,
  Een daag'raad als geen oog ooit zag!
Toen, wat nog nimmer de aard mogt hooren,
Toen zongen 's hemels Englenkoren
  Van vrede op aard en Gods genâ:
En Juda's fiere heuveltransen
Weerkaatsten meer dan zonneglansen
  Op 't lang vernederd Ephrata.

Ver-

Verhef, verhef uw leeuwbanieren,
  O Juda! nog in 't juk gekromd!
Een wereld zal uw heildag vieren;
  Uw roem, uw vrede, uw Silo komt!
Zie 't menschdom naar den uchtend smachten,
De hoop van uwe voorgeslachten,
  Door Gods Orak'len toegezeid!
Haast roesten speren, brijzlen zwaarden,
En 't leed verstuift van 't vlak der aarde,
  Den berg van 's Heeren heiligheid!

Gaat, herders, gaat! wat zoudt ge vreezen?
  Den leeuw die op uw kudde woedt?
Gods almagt zal haar hoeder wezen,
  Als gij der vad'ren hoop begroet!
Zijn liefde zal uw' treden leiden;
Zijn Eng'lenwacht uw' lamm'ren weiden!...
  Gaat, gaat met opgeruimde borst!
Stil zal de woudbeer bij uw schapen,
De wolf bij uwe geiten slapen!...
  Hij kwam!... Zijn naam is Vredevorst! —

Hij kwam, en uit zijn godlijke oogen
Zag liefde op 't lijdend Isrel neêr;
En met der volk'ren lot bewogen,
Schonk Hij aan 't leed de redding weer.
Hij sprak.... Zijn lippen aâmen vrede!
Hij troost.... Het lijden is geleden!
Hij wenkt... Het graf hergeeft zijn buit!
Hij spreekt.... Daar zwijgen storm en baren,
En 't heir van zijne moordenaren
Roept sidderend zijn glorie uit!

Hij geeft der wereld zijn bevelen,
En liefde spreekt het magtwoord uit.
Hij zal de diepste wonden heelen,
Waar is een vijand die hem stuit!
Genade stiert zijn blijde schreden;
Barmhartigheid verzelt zijn treden,
En broedermin is zijn gebod.
De haat moet voor zijn blik verdwijnen
En 't menschdom vindt, bij zijn verschijnen,
Een Vader weder in zijn God!

Wat

Wat brallt gij op uw feestgebaren,
  Wat, Isrel! op uw tempeleer!
En werpt, bij uwe ontwijde altaren,
  Op Japhets zoon den banvloek neêr!
Uw Heilvorst kwam, en leert barbaren
Zich onder zijn banieren scharen,
  En voert ze tot Gods tempel in!
Uw voorhang scheurt, en Gods genade
Komt Griek, Romein en Scyth te stade,
  Haast leden van een huisgezin!

Een zelfde band moet allen binden,
  't Zij waar de zon de velden roost,
Of waar geen aâm der zuide-winden
  De polen van haar winters troost.
Voor distelbloem en doornestruiken
Zal mirth, olijf en palm ontluiken,
  Gestoofd door nieuwen zonneschijn;
De tijger zal het ooilam streelen,
Een kind in 't hol der slangen spelen....
  En menschen zullen broeders zijn!

Uit 's afgronds kerker losgebroken,
  Grijnst helsch verraad dien Heilgen aan;
In dolle woede wreed ontstoken,
  Zal Sion zelfs zijn Vorst versmaân.
Zie hoe zijn felle hat'ren groeijen!
Zie 't wraakvuur in de boezems gloeijen!
  Haast zwaait Hij 's hemels geesselroê....
Hij kan Jehova's bliksem heffen,
Zijn vijand ter vergruizing treffen....
  Maar bidt dien vijand zegen toe!

Wat is u, schittrend licht der lichten!
  Dat ge al uw stralen onderhaalt?
Zal 't aardrijk voor zijn Schepper zwichten?
  Genaakt die dag bij God bepaald?
Wat beeft gij heuv'len? Sions tempel,
Wat davert uw ontroerde drempel?
  Wat wil die kreet, die bange klagt?
Wat vloeit dat bloed bij 't honend schateren?
Wat vloeken die ontmenschte hateren,
  Bij 't woord des doods: het is volbragt!?

Ja

Ja doof, o Zon! uw gouden glansen!
  Bedek uw lieflijk aangezigt!
Schud, Golgotha, uw voet en transen!
  Want Juda vloekt zijn heil en licht.
Hij sneeft, wien gansch 't heelal moest eeren!
Maar stervend zal Hij triomferen!
  Juich hemel, aarde, om 's menschen lot!
De zwarte wolken zijn verdwenen;
't Klinkt jub'lend door de schepping henen:
  De wereld is verzoend met God! —

Dat was uw zegepraal, Verhoogde!
  Dat was uw doel, o Vredevorst!
Dat was 't, waarop al 't schepsel oogde:
  Zijn drukkend juk is afgetorscht.
De scheidsmuur spatte in puinen henen,
Geen hinderpaal voor 't blijd hereenen
  Van natiën en volken meer!
En de aard verhief zich naar den hoogen,
En zeg'nend van de starrebogen
  Daalt vrede Gods op aarde neêr!

Verlaat uw temp'len, offeraren!
  Daalt, Goden, van Olympus top!
Vergeet uwe offers, bloed-altaren!
  Gij, doorn en distel, bloeit er op!
Een zuiv'rer, ed'ler heillicht daalde
Dan ooit in Plato's boezem straalde!
  Vervuld is de uitgestelde hoop!
De heil'ge band is vastgestrengeld,
Die eenmaal Adams zoon verëngelt:
  Eén God, één Heiland, en één Doop!

U, die daar boven leed en smarten,
  Geen nacht meer kent, geen traan meer weent
U minnen, Dierb'ren, onze harten,
  Wij voelen ons met u vereend!
Gij ziet de starren aan uw voeten,
Die vriend'lijk nog ons oog begroeten,
  Nog schreijend aan dit doodsche strand.
U reiken wij de broederhanden!
Gij ziet den trek in 't hart ontbranden,
  Den trek naar beter Vaderland!

Blaak,

Blaak, hemelvlam, doorgloei de zielen,
O goddelijke poëzij!
Wij hijgen, smachten om te knielen
Voor Jezus, met der broed'ren rij!
Blijf, dwaas, u zelv' alléen bedoelen!
Zink dieper, om in 't slijk te woelen!
Zoek in dit stof naar goud of eer!
Ons goud is 't onvergankljjk leven;
Onze eer is 't heilspoor op te streven,
Ons heil is boven 't starrenheer!

Wij komen, broeders, zusters, vaderen!
Wij zijn des levens jamm'ren moe!
De dood moog vrij ons stof vergaderen,
Gij wenkt, gij lacht, gij juicht ons toe!
Maar hoe?... wat glans bestraalt mijne oogen?
Zal de aarde nog aanschouwen mogen
Dien nooit gezienen middagschijn?
Ja, Waarheidsdag! eens zult gij dagen!
't Zàl eens, naar 't Godlijk welbehagen,
Eén Herder, ééne kudde zijn!

Ja, Broeders, wat ook hier moog falen,
  Eens rijst een schooner morgenstond!
Eens schiet een zon haar gouden stralen
  Op gansch een Christlijk wereldrond.
Verbeidt, verbeidt haar aan de kimmen
De Morgenstar, die op zal klimmen,
  Waarnaar het schepsel hijgend wacht!
Eens zinken krijgs- en dwinglands-kluister,
En haat en twist in 't eeuwig duister,
  En nijd in ondoordringbren nacht!

Nog dobbren we op de wilde golven,
  Door storm en onweer voortgejaagd;
Dan rijzend, dan op nieuw bedolven,
  Tot in 't verschiet de haven daagt.
Of, zullen onze omsluijerde oogen
Den nevel niet doordringen mogen,
  Die weemlend schuift voor ons gezigt?
Het kroost zal in die hoop niet falen,
Het zal den nevel op zien halen,
  En zien het zalig morgenlicht!

Nog

Nog folt'ren millioenen plagen
  Het afgestreên Europa af,
En 't knellen van de geeselslagen
  Des krijgs zweept grijs en jeugd in 't graf.
Nog dreunt en schokt een' sidd'rende aarde
Van 't wee, dat zij zich-zelve baarde,
  En heersch- en wraakzucht, ongetoomd,
Zien lagchend bloed en tranen vloeijen....
Maar juich! hoe 't leed ook aan mag groeijen,
  Juich, menschheid! uw Verlosser koomt!

Die liefde, die, nooit redding weigrend,
  Voor de eeuwen 's menschen heil besloot,
Schoon Satan, uit den afgrond steig'rend,
  Het aardrijk prooi eischt voor den dood. —
Die liefde, die geen Serafs denken,
Zal eenmaal ter verlossing wenken,
  De noodkreet met de klagt verstomt:
Zij zal van 't oog de tranen wisschen,
En dood, en rouw, en droefenissen
  Verdwijnen! juicht, uw Heiland komt!

Hij

Hij nadert op zijn zegewagen,
De Heilheraut gaat voor Hem heen;
En op zijn voetspoor voortgedragen,
Volgt broedermin zijn blijde treên.
Hij nadert, Vorstenglans en luister
Verzinken voor zijn blik in 't duister;
Hij nadert heerlijk, 's werelds God!
Geregtigheid bestiert zijn teugels,
En, zwevende op haar gouden vleugels,
Beschikt de vrede 's menschdoms lot.

Reeds bleeken Mekka's halve manen
Voor 't purper, dat het Oosten kleurt;
Daar Rome zijn bebloede vanen
Voor 't altaar van de liefde scheurt.
Zie Abraham's en Brama's zonen
In 't zelfde huis als broeders wonen!
Zie, in het blaauwende verschiet,
En Cannibaal en Samojeeden
Hun wapentuig tot sikkels smeden,
Bij 't zingen van het vredelied!

Ja, Broeders, ja! gij moogt verbeiden
Dat heil, door 't nakroost eens beleefd;
Als wolf en lam te zamen weiden,
En de aspis geen vergift meer heeft.
Dan zal de tempel opwaarts rijzen,
Waar volk aan volken eer bewijzen;
Dan schittert Waarheids zonneschijn!
Dan knielt de schepping dankend zamen,
Een liefdesnoer zal 't al omvâmen,
En jub'lend juicht de hemel, Amen!
Als mensch en Engel broed'ren zijn.

Maart 1826. A. P. v. G.

AAN

AAN

MIJN' WAARDEN VRIEND

B. F. TYDEMAN,

BIJ DE OPENLIJKE VERDEDIGING ZIJNER DISSERTATIE

Wie heft daar 't hoofd omhoog,
Omschitterd met den glans van Morgenlandsche stralen?
Wat felle gloed in 't oog!
Wat stoute tred, als van een' held in 't zegepralen!
Wat zie ik? — Wat! — een' Belg tot Oosterling herteeld? —
Ja! — TYDEMAN! het is uw beeld.

Verzaad van Hollands grond,
En, hong'rig naar 't genot van meerder lieflijkheden,
Die Ge aan den Rhijn niet vondt,
Tradt Gij door bosch en zand, vol moed, naar 't andere Eden,
Naar 't altijd lagchend, onverwelkbaar Oosten heen,
En baadde U in zijn zaligheên.

Zoo

Zoo dringt zich onvermoeid
Een stroom, door berg bij berg, om rijker oord te aanschouwen,
Waar 't roosje welig bloeit,
Waar hij de spiegel is van zaliger landouwen,
En zachter vloeit, en speelt, en dartelt met het kruid,
Dat aan zijn vlugge voeten spruit.

Heb dank, dat Ge ons vergast,
Mijn Vriend! op 't geen uw vlijt in 't Oosten op kwam garen!
Stort uit, dien rijken last
Van geur'ge bloemen en van frissche korenären;
Stort uit! — Heel 't Vaderland lacht U verlangend aan,
En vlecht een krans van mirteblaân.

Zult Gij dan, Zangerin!
Een' Jongeling als Hem op 't roemloos speeltuig zingen? —
Niet verder! neen! houd in!
Laat and'ren, min geroerd, naar zulk een' lauwer dingen:
Wat kunt gij? ach! — zijn lot benijden; — maar een lied
Hem waardig zingen, kunt gij niet!

den 17 *Junij* 1809.

W. C. VAN CAMPEN,
Toen beroepen Predikant te Haring-karspel en Dirkshorn; thans Predikant te Spaarndam.

AAN

AAN

MIJN' VRIEND

B. A. WINTGENS,

BIJ ZIJNE BEVORDERING TOT MEESTER IN DE BEIDE REGTEN (*).

Kent gij dien tijd als alles lacht en bloeit,
Als aan een roos geen enkle doren groeit,
Die niet een trouwe hand komt uit de wonden rukken;
Als gulle vriendschap 't hart ontgloeit in zoet verrukken,
Deze aarde een Eden schijnt, geen dorre rampwoestijn,
Een schoon Elysium, waar 't altijd feest moet zijn?
Kent gij dien zaal'gen tijd, als nog geen boezemsmarte
Den juichtoon zwijgen doet van 't zorgloos kloppend harte,
Den blos van 't aanzigt vaagt, het vuur in de oogen dooft,
En ieder vreugdgenot medoogenloos ontrooft?

He-

(*) [Te Groningen, in April 1822, op eene verdienstelijke dissertatie: *De Conatu delinquendi, ejusque puniendi ratione.* — Slechts kort mogt de brave jongeling, eenige zoon van een waardig Predikant te Groningen, de belooning smaken van loffelijke zeden en studiën, en het genot van een' gelukkigen echt. Hij overleed reeds in 1824.]

Helaas! hij is geweest! hij is voor u daarhenen,
Hij is voor u, gelijk een droom, verdwenen,
Die, als de slaap u in zijn armen wiegt,
Den geest begoochelt — en vervliegt.
O smart! als straks, ontwaakt, wat gij u wezen droomde,
Een schaduw slechts, een schijnsel, is;
En 't beeld, dat u de borst met heilgenot doorstroomde,
Slechts leeft in uw gedachtenis!
Zoo leeft thans voor uw geest, de scheemring van dien morgen,
Die straks voor 't zoekend oog door nev'len wordt verborgen.
Ach! wen de zon des levens rijst,
Wie, die den dageraad niet prijst,
Dat vrolijk schuldeloos ontwaken?
Weldra voelt gij de dagtoorts blaken,
Dra roost zij u de kruin, of schuilt voor uw gezigt,
En graauwe neveldamp vervangt het purpren licht!

Maar zwijg, mijn Zangster!... 'k zie den lauwerkrans u sieren,
Mijn Vriend! en langs uw slapen zwieren,
En golven door uw hair een lauwer altijd groen!
Gij traadt de loopbaan in; en onverzwakt en koen
Dorst gij den ed'len kampstrijd wagen,
En streefdet voorwaarts, blij te moe;
Het oog vol vuur op 't eind geslagen:
Daar hing de krans, en blonk u toe!
Thans op'nen zich de grootsche zalen

Van Pallas heiligdom, haar Priesters nad'ren bij,
Om u, haar liev'ling, in te halen,
Te ontvangen in hun achtbren rij. —
En zie ook ginds den blonden Dichtgod naken!
Hoe verwt de prille jeugd zijn kaken!
Hoe golft de gouden lok op d' elpen schouder neêr!
Hij treedt naar 't heilig koor, waar eeuwig, Hem ter eer,
Het geurig reukwerk wordt ontstoken,
En de offervuren plegtig rooken.
Hij wenkt u, dierbre Vriend! — Gij nadert, bidt Hem an
En moogt, door Hem bezield, de zilv'ren citer slaan.
Wie wenscht, bij zulk genot, nog 't onbezorgd genoegen
Der jeugd terug? Ik voel mijn borst van wellust zwoegen,
O Vriend! bij 't heerlijk verschiet,
Dat ginds mijn oog reeds blaauwen ziet!
Als voor uw taal de boosheid huivert,
Vergeefs de hand, met bloed bezoedeld, zuivert;
Ja, miste ze ook haar doel, toch siddert voor uw oog,
Vergeefs 't geheim bedekte en 't gruwzaam opzet loog:
Als de onschuld met verbleekte kaken nadert,
Weer moed bij u verzaâmt, weer kracht bij u vergadert,
Naast God van u haar redding wacht;
Een hulpelooze wees naar uwen bijstand smacht,
En 't weenend oog u zegt: « 'k Heb in u weêrgevonden
« Wat mij het vratig graf voor eeuwig heeft verslonden! »
Of een verlat'ne weeuw, met roodbekreten oog,

U zoekt — u vindt, en kalm den blik weer slaat om hoog.

En dan, als ge eens elk oor moogt aan uw speeltuig kluist'ren,
Geheel een Vaderland ziet naar uw toonen luist'ren,
Ziet bogen op den glans, die van uw schedel straalt;
Een diep getroffen schaar u dankbren tol betaalt,
Wier harten uw gezang van heil'ge drift deed gloeijen,
Den weemoedstraan de kaken deed besproeijen!...
Neen! 'k zing de weelde niet, waarin gij dan u baadt,
Die zuivre hemelvreugd, die elk genot verzaadt!

Maar hoe?... Gij zwijgt!... Ja 'k lees het in uwe oogen,
Er bloeit een lenteroosje, u dierbrer dan de krans,
Dien Febus reikt uit 's hemels bogen!
Het bloeit er stil maar schoon. Ja Cypris! Zij, wie dans,
Wie lonkjes, lachjes zoet omzweven,
Die 't stervend bloempje doet herleven,
Zij plantte zelf dat roosje en kweekte zelve 't aan,
Daar zij met ochtenddaauw het knopje zacht besproeide,
En lieflijk met een blos het leliewit doorgloeide;
Straks prijkt het heerelijk met frisch ontlòken blaân.
Maar uit den kring van hen, die zich dat roosje wenschen,
Schenkt Erycine 't u, gelukkigste der menschen! —
Dit liefderoosjen aan uw borst,
Dan moedig allen last getorscht,
Die u de schouders drukt op 't moeilijk pad van 't leven;

En voelt ge uw krachten soms begeven,
En zinkt gij afgemat ter neêr,
Dan schenkt zijn geur u 't leven weêr,
En spreidt weer jonglingsvuur door de ad'ren:
Wat nood u dreig', gij durft dien nad'ren!
En wenscht u nooit terug de hooggeprezen vreugd,
Der blijde zorgelooze jeugd.

C. H. VAN HERWERDEN,
L. H. C.

AAN

AAN MIJNEN VRIEND

J. C. HÖLSCHER,

BIJ DESZELFS BEVORDERING NAAR VOOROUDERLIJKE WIJZE (*)

TOT

DOCTOR IN DE GENEESKUNDE.

Wat wil die wondre hartbeklemming?
Heeft dan de vriendschap zulk een magt?
Of kent het dichterbloed verkoeling noch verstremming,
Ofschoon de Dichter zelf gebukt gaat door de vracht
Der zorgen, die zijn' boezem prangen,
De vreugd doen sterven op zijn wangen,
En 't effen voorhoofd rimplen doen?
Neen, neen! een vrolijk lied te kwelen
Past aan geen' doffen geest, past aan geen schorre kelen.
De winter geeft geen bloemfestoen:
En, als de zon de beek doet droogen,
Bij 't hittig stralen uit den hoogen,

Lescht

(*) More Majorum — *met de Kap.* — *Bij gelegenheid van het 250jarig eeuwfeest der Leidsche Hoogeschool*, *d.* 9 *Febr.* 1825.

Lescht daar geen herder noch geen kudde meer den dorst.
Zou nog mijn dichtaâr blijven vlieten,
Terwijl mijn dagen, onder 't zwoegen, henen schieten?
En zou nu Phoebus gloed nog blaken in mijn borst?

Maar hoe! vergeet ik dan op heden,
Wiens zegefeest ik vieren moet?
Zonk, met het onbezorgd verleden
Ook onze vriendschap weg in Lethes killen vloed?
Neen! Vriendschap drijft, op eigen wieken,
Het onafmeetlijk luchtruim door,
Dezelfde bij het morgenkrieken,
Dezelfde bij den avondgloor.
Zij lonkt en lacht, waar Zefirs suizen;
Zij dartelt, waar de beekjes ruischen,
En huppelt, waar de Lente zweeft.
Zij wandelt onversaagd, waar woeste stormen gieren,
Trotseert den donderknal met rosse bliksemvieren;
Al stroomt een stortzee aan, haar polsslag jaagt noch beeft:

O Vriendschap! Gij, mijn gids door lusthof en woestijn,
Gij zult mijn Muze zijn.

Ja! onvergeetlijk zijn de dagen,
Aan de eêlste vriendschap toegewijd,
Die door de deugd zich voelde schragen....
O kommerlooze lentetijd!

O

O lentetijd van 't jeugdig leven,
Nog niet geheel daarheen gedreven,
Ofschoon gij naar den zomer spoedt!
O ja, mijn Vriend! uw zomer nadert;
Den bloemkrans, dien uw lente gadert,
Ontvangt Gij bij haar' afscheidsgroet.

Ook ik, ik mag een bloempje vlechten,
Een bloempje, aan Pindus voet gegroeid;
Ik mag het aan de kroone hechten,
Die sierlijk om uw slapen bloeit.
Ik mag het door de lauwers strenglen,
Wier eeuwig groen uw glorie maalt;
Ik mag het met de rozen menglen,
Door liefdes blijden gloed bestraald.
Ten loon van uw langdurig zwoegen,
Van uwen ijver, uwe deugd,
Streelt U het zuiverste genoegen,
De vlekkelooze zielevreugd.

Twee honderd vijftig jaren rolden
Op Noodlots wentelwiel reeds heen:
Maar, hoe en rad en tijden holden,
De naam van Stad noch School verdween.

Zie Leydens Hooge School nog eeren
Door al wat kunst en kunde mint.

 Zij

Zij mag dan jub'len, triomferen,
En Gij met haar, mijn Vrind!

Ja, naar Voorouderlijke Wijze,
Zoo plegtig, zoo vol majesteit,
Ziet gij (mijn Vriend, dat thans uw vreugd ten toppunt rijze!)
Bij 't hooge Jubel U het Priesterschap bereid.
Ja! wie dien naam ook moge doemen,
Een Priesterschap wil ik het noemen:
Eerwaardig is uw stand en heilrijk voor den mensch.
De lauwren, die gij plukt, zijn door geen bloed ontheiligd,
Maar met den traan besproeid der dankbaren, beveiligd,
Gered door uwe hand, hergeven op uw' wensch.

Hergeven aan uw wensch, hergeven aan de liefde
Van hen, wier hart hun lijden griefde,
Wier hart zich om hun heil verheugt.
O zelfvoldoening, door den Arts alleen te smaken,
Als met een' traan in 't oog, een blosjen op de kaken,
U liefde en vriendschap dankt voor nieuwe levensvreugd.
O heerlijk loon van uwe deugd!
Wanneer een moeder of een meisje, neêrgezegen
In 't eenzaam bidvertrek, God om een' zegen smeekt,
Die op uw' schedel dale en glanse op uwe wegen,
Gelijk een zonneschijn, die door de wolken breekt....
Neen! dit te schild'ren, dit te malen,
Mijn Vriend! vermag een sterv'ling niet.

Men

Men schildre, wat er bloeit bij 't licht der zonnestralen;
Den naam der helden prijze 't lied:
Maar 't innig zielsgevoel te teekenen met verwen,
Of ijdle toonen, die bij 't galmen reeds versterven:
Neen! dit vermag een stervling niet.
Wat slechts het hart gevoelt, dat meldt geen Godenlied.

Middelburg 1825.

A. F. SIFFLÉ.
Jur. Cand.
[*thans Jur. Rom. et Hod. Doct.*
en Advocaat.]

DANKZEGGING,

UITGESPROKEN DOOR ÉÉNE DER KWEEKELINGEN VAN HET ISRAëLITISCH INSTITUUT: *CHESED NEGNURIM*, TE MIDDELBURG,

UIT NAAM HARER MEDELEDEN,

NA EEN EXAMEN EN PRIJSUITDEELING ALDAAR.

Wij zagen ons bekroonen,
Wij voelden ons verblijd;
En onze dankbre toonen
Zijn thans aan *U* gewijd,
Wier wijsheid ons verlichtte,
Wier gunst den lauwer bood,
Wier mildheid ons verpligtte:
U aller loon zij groot!

Mogt nimmer ons ontbreken
Dat kiesch gevoel van eer,
't Geen ieder eereteeken
Ons meer beminnen leer'!
Bevrijd van allen kluister,
Verhelderd in 't verstand,
Zijn wij dan eens ten luister
Van dit weldadig Land!

Be-

Beschermers dezer Stichting,
  Tot ons geluk gezind!
Wij voelen, wat verpligting
  Ons hart aan *U* verbindt.
Hetzij gij één der steden,
  Of heel 't Gewest regeert;
Gods gunst geleide uw schreden,
  Daar elk uw deugden eert!

O vreugd! wij zijn geboren
  Op Neêrlands dierbren grond!
O heillot, ons beschoren,
  Dat dáár ons wiegje stond!
Hier heeft de Trouw haar zetel,
  Zit Menschenmin ten troon:
En wee hem, die vermetel
  Hier orde en vrijheid hoon'!

Vergeefs, in vroeger jaren,
  Dwong PHILIPS het vrij geloof;
Daar ALBA, met zijn scharen,
  Voor NASSAUS vaan verstoof.
Wat PARMA sints mogt brouwen,
  Wat zich ANJOU vermat;
WILHELMUS VAN NASSOUWEN!
  Herhaalden Land en Stad.

Ja!

Ja! WILLEM is hergeven
  Aan 't zuchtend Vaderland.
« *Lang moet de Koning leven!* »
  Weêrgalmen zee en strand.
« *Dat hem het heil beloone*
  Van Belg en Batavier:
En, schonk hem God de kroone,
  Dat GOD *zijn treden stier'!* »

Want HIJ, Hij is de Koning
  Van al wat adem haalt.
De Hemel is zijn woning,
  Zijn Rijk is onbepaald.
Zijn glans zal nooit vermindren;
  Hem prijst het Englenlied:
Maar óók den lof van kindren
  Versmaadt die Vader niet.

1824. A. F. SIFFLÉ.

zou

ZOU HET WAAR ZIJN?

Reeds loeiden de stormen en plaste de regen,
En dorrende bladen bedekten den grond.
Er bloeiden geen bloemen, de vogelen zwegen,
En treurig zag ik uit de vensteren rond.

Toen vestigde ik weder het oog op papieren
En wetboeken, over mijn tafel verspreid;
Een tafel, die dichtrollen plagten te sieren,
Wier geest mij zoo vaak had ten hemel geleid.

Hoe zijn nu die zoetste der uren vervlogen,
Waarin ik de wereld en alles vergat,
En, aan eenen nietigen aardbol onttogen,
Op starren, in mijne verbeeldinge, trad!

Hoe bruiste te voren het bloed in mijne ad'ren!
Hoe stroomde mijn lied ongekunsteld daarheen!
Ja! zocht ik mij beelden en woorden te gad'ren;
Ik wenkte; de groep mijner keuze verscheen.

Nu

Nu denk ik en peins ik en suf, om te leeren,
  Wat JUSTINIAAN of NAPOLEON wil;
Nu grijp ik het *Staatsblad*, vol innig begeeren,
  En lees het met aandacht, eerbiedig en stil.

Ik voelde weleer mij der Engelen broeder,
  Ik voelde mijn ziel aan den hemel verwant:
Nu noem ik een' stoffelijke aarde mijn moeder,
  Het zinnengebied mijner vaderen land.

Nu keer ik terug in het eeuwige woelen
  Der menigte; ik leef voor den vlugtigen tijd.
Verstompt is de prikkel van hooger gevoelen,
  Niet langer mijn hart aan den hemel gewijd!...

Zoo zuchtte ik, toen ijlings, uit reinere kringen,
  Een stem wedergalmde met nadruk en kracht;
De ruste mij weêrgaf, en lust om te zingen
  Op nieuw in den ledigen boezem mij bragt.

« De hemelsche vonk, in de borst van den dichter,
  « Gelijkt aan der Grieken onblusschelijk vier;
« Het blaakte, het brandde in de wat'ren te lichter,
  « En speelde in de baren met edelen zwier.

« Rukt

« Rukt aan dan, o zorgen, als rollende golven:
« Toch flikkert het dichtvuur en gloort het te meer.
« Nooit wordt het génie in uw zeeën bedolven.
« Zijn luister is godlijk, en eeuwig zijne eer.

« Geen stof is zoo dor en zoo dood, of de Zanger
« Herschept die, bezielt die, en schenkt haar een' geest.
« Zijn hersens zijn altijd van denkbeelden zwanger;
« Hij geeft ieder denkbeeld eene eigene leest.

« Hoe wandelt de Bard, als een Godheid, dan henen,
« En blikt op zijn schepping, met goedkeuring, rond!
« Hij sprak; de weêrbarstige stof was verdwenen,
« Terwijl zijn gedachte verwezenlijkt stond.

« Niet slechts het heelal uit den bajert verrezen,
« Met al wat natuur ter bewondering biedt;
« Maar óók 't onbestaande, dat mooglijk zou wezen,
« Verrukt hem, krijgt aanzijn en bloeit in zijn lied.

« Wat menschlijke wijsheid mogt zoeken en vinden
« Zijn schatten, die moedig de Dichter vrijbuit:
« Maar, nimmer aan stoflijke grenzen te binden,
« Slaat scheppende geestkracht de slagwieken uit.

« Wat

« Wat magt zou toch immer den adelaar dwingen,
« Met muschjes te zweven langs akker en veld? —
« Uw Zangster bezielt u: hef aan dan; wil zingen,
« Daar eeuwige roem uwe toonen verzelt! »

Zou 't waar zijn? o Zangster! Het klonk zoo verheven.
Van eigenlof, ach! is uw vleitaal niet vrij.
Vergeef mij de waarheid! bleef *ik* door U leven,
Dan leefde *Gij* immers ook eeuwig door *mij*?

1824. A. F. SIFFLÉ.

DE GENOEGENS

VAN DEN

CHRISTELIJKEN ECHT.

Dat vrij en doorn- en distelplant
  Aan onze voeten groeij',
Dat vrij en storm en onweersvlaag
  Langs onze hoofden loeij':
Naast doorn en distel golft het graan,
Of lacht ons roos en lelie aan,
  En bloeit vergeet-mij-niet;
Na storm en onweêr keert de zon,
En ruischen zachtkens beek en bron,
  En klinkt der voog'len lied.

Zoo smaken we ook, (en 't valt ons bang)
  Der zonde wrange vrucht,
Die hier op eigen bodem groeit,
  En in haar eigen lucht:
Maar God heeft uit een beter land
Hier eed'ler vruchten ook geplant;
  Bedroeft ons haat en nijd,
God zond op aarde uit hooger sfeer
Ook liefde en vriendschap tot ons neêr,
  Die ons het hart verblijdt.

Ja, 'k noem de liefde een gift van God,
  Onschatbaar in mijn oog,
Die, uit den hemel neêrgedaald,
  Ons opvoert naar omhoog:
De liefde, niet die ons verlaagt,
En zingenot alleen bejaagt,
  En door 't genieten slijt;
Maar die ons aan de ziel verbindt
Waarin zich de onze wedervindt,
  Gansch vrij van lot en tijd.

Waar

Waar zoo de jong'ling aan de maagd
  Zich bindt in liefde en trouw,
De moed en kracht des mans zich sluit
  Aan 't fijn gevoel der vrouw; —
Daar maakt die eendragt meerder magt,
Daar draagt men met vereende kracht,
  En deelt de minste smart;
Daar smaakt men tweemaal elk genot,
En knielt te zamen neêr voor God,
  En dankt als uit één hart.

O naauwe band! koos zich ons hart
  Eene een'ge, en anders geen,
Dan loopt de levensweg des mans
  En die der vrouw in één;
Dan is hun oog daarheen gerigt,
Waar 't doel van beider wenschen ligt,
  Dat beider hart ontgloeit;
Dan lezen ze in hun oog en hart
En vrees, en hoop, en vreugd, en smart,
  Al is de tong geboeid.

O zaal'ge band, die sterker bindt,
  Als beider eigen bloed
Door de aad'ren onzer kind'ren vloeit,
  Die ons herleven doet.
Wat weelde, als 't eigen kind den dorst
Mag laven aan zijns moeders borst;
  En van gezondheid bloost,
Wat reine vreugd, die God ons geeft,
Als onze kracht nog eens herleeft
  In onzer kind'ren kroost.

O heil'ge band! Klopt ons het hart
  Voor godsvrucht en voor deugd,
Dan sterkt ons de echt, en vormt ons meê
  Voor reine hemelvreugd.
Waar de een des and'ren gangen ziet,
En graag de hand ter hulpe biedt,
  Bij val of struikeling,
En 't weenend oog op Christus rigt,
En zoo de boezemsmart verligt,
  Daar vordert heiliging.

Ja.

Ja, zalig 't lot van man en vrouw
  Die 't oog naar boven slaan,
En danken, dat zij hand aan hand
  Naar 't huis des Vaders gaan.
Volmaking is hun beider zucht,
En vrijheid in een reiner lucht,
  De een spoort den ander aan.
De dood verbreekt niet, wat hun bond,
God plant hun liefde in beter grond,
Van waar Hij haar op aarde zond,
En waar ze al de eeuwen door in vollen bloei zal staan.

1824. P. H. HUGENHOLTZ.

AAN MIJNE VROUW, OP HAAR 41e VERJAARDAG EN DE 15e VAN ONS HUWELIJK.

Dierbre! die mij 't levenspak
Steeds doet dragen met gemak,
Ja, om wien ik ramp en leed
Luttel acht en ras vergeet,
'k Trof op 's werelds oceaan
Nu voor vijftien jaar u aan!

Doch uw scheepje was alreê
Zesentwintig jaar in zee,
Voor gij 't hulkje met de last
Maken durfde aan 't mijne vast.

'k Weet dat het u nog niet rouwt,
Dat ge 't hebt aan mij vertrouwt,
Daar gij, hoe ook 't noodlot speelt,
Steeds haar' slagen met mij deelt,
En het scheepswerk, zwaar of ligt,
Altijd graag met mij verrigt!

Dan

Dan, tot hiertoe varen wij
Meestal nog voor wind en tij!
En laveren wij somwijl,
Met een reefjen in ons zeil;
Staan wij vaak, trots eer of schand,
Met het zeilval in de hand:
Beter vroeg de zeilen digt,
Dan soms al te laat gezwigt.

Andren, met ons scheep gegaan,
Zijn door rukwind of orkaan,
Reeds gesmeten op het strand,
Of, beroofd van tuig en wand,
Zwerven ze om in grooten nood,
Wachtende elken stond den dood!

En nog andren, wuft van zin,
Namen 't touwtjen zelf weer in,
Dat tot hiertoe boot aan boot
t'Zamen bond en t'zamen sloot;
Varen liever weer alleen,
Als te zamen met hun tweên:
Doch die zullen, vroeg of laat,
Zich beklagen deze daad!

Lieve! 't moge ons gaan zoo 't wil,
't Waaije hard of 't blijve stil;
't Zeile snel of langzaam voort:
Houden wij het boord aan boord.

En als wij, te loef en lij,
Altijd staan elkander bij,
En wij houden 't oog in 't zeil,
En wij letten op het peil:
Dan, dan sturen wij ons schip
Veilig heen langs bank en klip,
En geen nevel, storm of baar,
Zal ons scheiden van elkaâr!

En.... breekt eindlijk lijn en tros!
Gaan wij van elkander los,
En, zwerft d' een' nog om op zee,
Als reeds d' ander heeft de Reê';
Eénmaal, zijn wij des gerust,
Zien we elkaâr aan de overkust,
Waar noch tijd noch ongeval
Immer ons meer scheiden zal!!

14 Julij 1822. K.

VELD-

VELDGEZANG.

Het beekje golfde snel, en 't gure najaarsweêr
Wierp in het dorrend woud de gele blad'ren neêr.
Nog prijkte de avondzon, maar schoot slechts flaauwe stralen,
En lange schaduwen vervulden reeds de dalen,
Toen Hylas, neêrgedrukt door 't nijpend zielsverdriet,
Zijn cither stemde, bij het treurig klagend lied:
Hij zong van Dafné's schoon, de zaligheid der liefde,
En 't wee, dat bij haar' dood zijn jeugdig hart doorgriefde.
Gelijk in 't eenzaam woud de teed're Filomeel,
Door 't nacht'lijk floers omringd, met somber rouwgekweel,
Bij 't ruischend beekjen op den tak eens booms gezeten,
Haar boezem lucht geeft, door de smart van één gereten;
Gelijk de tortel kirt, bij 't vallen van den nacht,
De zwaan al zingende zijn nad'rend sterfuur wacht;
Zoo zong de herder thans, aandoen'lijk zacht, en teeder —
Nu golfde 't beekje niet, de windvlaag leî zich neder:

« Zwijgt, winden, voor een poos, en luistert naar mijn lied,
(Dus hief de jong'ling aan) gij beekjes, murmelt niet!

'k Zing teedre Dafné, zij, door alles aangebeden,
Die 't hart mij boeijen kon door haar bekoorlijkheden;
Die lieve aanminnige, die onvergeetb're maagd,
Rein, als de versche daauw, wanneer de morgen daagt,
Zacht, als de lentelucht in bloesemrijke dalen,
En schittrend, als de zon, gehuld in gouden stralen!
Mij had die teedre maagd heur liefde toegewijd:
Wat herder heeft het lot van Hylas niet benijd!

« Zwijgt, winden, voor een poos, en luistert naar mijn toonen
't Is Dafné, die ik zing, de roem van alle schoonen.
Vaak doolde ik aan haar zij, in 't liefljkst jaarsaisoen,
Dan volgden we onze kudde in 't nieuw ontloken groen;
Wat zaligheid was dan mij in haar arm beschoren,
Wanneer zij mij den eed der teêrste min deed hooren,
Wanneer ik bloempjes plukte en aan heur boezem stak,
Het eerste roosje van den teed'ren stengel brak,
En aan mijn Dafné bood! Een kus was mijn belooning. —
O! rijker was ik toen dan de allerrijkste Koning!

« Zwijgt, winden, voor een poos, en hoort naar 't geen ik zing!
Hier was het plekje, hier, waar ze aan mijn' boezem hing.
Hier mogt het gansch heelal voor ons tot niet verzinken;
'k Zag traantjes van genot hier in haar oogen blinken.
Hier zat zij aan mijn zij op 't donzig gras ter neêr,
En 'k had in haren arm geen enkel wenschje meer.
Hier schuilden wij te zaam, in 't lommer van de boomen,

Voor

Voor Phoebus middaggloed, in teêrverliefde droomen;
Hier sneed ik vaak heur naam in beuk- of eikenstam —
Ja! heel dit somber woud getuigde van mijn vlam!
Hier schiep heur blik het al tot een betoov'rend Eden,
En 't roosje ontlook meer schoon en bloeide voor heur schreden.

« Zwijgt, winden, voor een poos, en hoort mijn sombre klagt!
Hier is het plekje, waar ik eenzaam nu versmacht.
Hier, waar ik berg en dal mijn zaligheid deed hooren,
Hier moet ik angstig nu in bange zuchten smoren;
Waar ik het heug'lijkst heil in Dafné's arm genoot,
Hier moet ik hopeloos nu jamm'ren om haar' dood!

« Zwijgt, winden, voor een poos, en hoort mijn klaaggezangen!
Nooit droogt de zilte traan op mijn verbleekte wangen.
Mijn trouwe kudde doolt verlaten en alleen,
Want Dafné volgt mij niet bij 't eenzaam veldwaarts treên.
Natuur is doodsch voor mij; geen lente kan mij streelen,
Geen juichend morgenlied van duizend orgelkelen;
Ach! *haar* blik was 't alleen, die alles luister gaf —
Zij stierf; nu was mij de aard een eeuwig zwijgend graf,
Nu waande ik hier een stem uit ied're grot te hooren:
« Kwijn weg, rampzalige! voor u is 't al verloren! »

« Zwijgt, winden, voor een poos, en hoort mijn bittren rouw!
Met bloemen sierde ik 't graf der aangebeden vrouw.
Dáár, als de Zonnegod verdween met al zijn luister,

Riep

Riep ik haar dierbren naam vaak door het statig duister
« Mijn Dafné, Dafné, hoor! » 't was stil en doodsch alom —
Slechts de echo gaf den naam der lieve maagd weerom —
Thans zijn de bloempjes ook van 't eenzaam veld verdwenen
Geen zachte lentelucht golft door 't gebladert henen,
Geen zomer stooft het veld. De herfst is kil en guur —
Hoe stemt gij met mijn smart, o sluim'rende Natuur!
Ja! 't uitgestrekt heelal schijnt in mijn' rouw te deelen,
En 'k staar met kalme vreugd op uwe schriktooneelen.

« Zwijgt, winden, voor een poos, en hoort mijn klagten aan
Eens keert de lente weer, met lov'renpracht belaân;
Eens zal zij weer dit boschje, en dal, en heuv'len sieren.
En 't juichend vog'lenheer zal zingend hoogtijd vieren.
Zij keert, die lieve lente, en door haar tooverkracht,
Ontwaakt het gansch heelal, met nieuw-herboren pracht.
Verjongd daalt alles dan op 't juichend aardrijk neder —
Slechts Dafné, treurend hart! keert nimmer, nimmer weder!

« Zwijgt, winden, voor een poos, en hoort mijn rouwzang aan! —
Eens keert ge, o lente, weêr, met bloesems rijk belaân,
Verwelkomd door 't gejuich der landelijke reijen,
Die in 't ontwaakte dal al dart'lend spelemeijen;
Dan strooit gij bloempjes weer, en siert weer veld en vliet —
Maar mij, o lente, vindt gij in uw kreits dan niet!

« Zwijgt, winden, voor een poos, en luistert naar mijn klagten!

Niet

Niet lang meer zal ik hier in bittren weemoed smachten.
'k Gevoel 't, het zalig uur is nu niet ver meer af,
Waarop ik 't matte hoofd ter neêrleg in het graf.
Dan zal mij 's aardrijks schoot zoo koel, zoo vriend'lijk dekken,
Geen lente, zomer, herfst, geen winter mij meer wekken.
Gevoelloos ben ik dan voor 's werelds vreugd en leed,
Gevoelloos, als de klei, die thans mijn voet betreedt.
Ja! ras is mij die rust in 't duister graf beschoren —
Loei dan, ô stormwind, loei! gij zult mijn slaap niet storen!» —

Reeds had de God des daags zijn' heldren gloed gebluscht!
En leî 't vermoeide hoofd in Thetis schoot ter rust.
Reeds schittert de avondster, met vriendelijken luister,
Aan 's hemels blaauwen trans, en tintelt door het duister.
Des herders zangtoon zweeg. Nu daalt de nacht ter neer;
De wind steekt op in 't woud, en buldert over 't meer.

1824. A. W. ENGELEN,

FEEST-

FEESTZANG,

TER GELEGENHEID, DAT HET FREGAT, *NEERLANDS KONING*, DOOR DEN WEL-ED. HEER *HOBOKEN* GEBOUWD, OP DESZELFS WERF, *ROTTERDAMS WELVAREN*, DEN 22 FEBRUARIJ 1826 VAN STAPEL LIEP.

De Maasstroom juicht aan Rotte's stad,
Hij juicht met blij verlangen,
Om in zijn schoot een nieuwen schat,
Die 's volks geluk en roem bevat,
Met dankbaarheid te ontvangen.

De wind stuwt reeds de golven voort
En doet haar hooger rijzen,
Zij murm'len met een stil akkoord,
En schijnen 't pas gebouwde boord
Het zachte bed te wijzen.

'T Is

't Is of de blijdschap nederdaalt
  Uit 's hemels gouden woning,
En met haar glans het boord omstraalt,
Dat met den grootschen eernaam praalt;
  Den naam van — *Neêrlands Koning.*

Men geeft het sein — de rappe gast
  Rukt schoren los en schragen,
De helling mag dien trotschen last,
Daar 't water zwelt en hooger wast,
  Hoe eervol, niet meer dragen.

Men kapt de reep — daar glijdt de vracht;
  Zij doet de helling gloeijen;
De kiel schuift voort, met vaart en kracht,
En schijnt het oog, dat de uitkomst wacht,
  Van groot en klein te boeijen.

Daar duikt de romp in 't stroombed neêr,
  't Hoezee klinkt allerwegen,
HOBOKEN! 't klinkt uw naam ter eer.
Elk bidt, dat uw geluk vermeer',
  En wenscht u 's hemels zegen.

Lang blijve uw handelhuis geschraagd;
De kiel, die gij deedt bouwen,
Wiens spiegel 's Konings eernaam draagt,
Moogt gij, eer nog de lente daagt,
Geheel voltooid aanschouwen!

Zoo steev'ne zij naar *China's* strand,
Door de Almagt zelf beveiligd,
En melde daar, hoe 't vaderland
ORANJE's naam, als 't onderpand
Der vrijheid, eert en heiligt.

Vaar, schoone kiel! vaar vreedzaam voort,
Wat onspoed zoude u treffen?
Uw togt wordt door geen ramp gestoord,
Want 's Konings beeld versiert uw boord,
Waarop ge u moogt verheffen.

Treft ge immer Hella's nakroost aan,
Zeg aan de Grieksche helden,
Dat lang hun strijd ware afgedaan;
Wanneer ze ook in hun legervaan
Den naam van WILLEM spelden.

Ver-

Verhaal hun, hoe we in vroeger tijd
  Ook eenmaal keet'nen droegen;
Maar hoe die naam ons heeft bevrijd,
Toen wij, der dwing'landij ten spijt,
  Den Kastieljaan verjoegen.

Wen ooit, als vijand, Brit of Gal,
  Ons heilig erf dorst nad'ren,
Dan stond ORANJE voor ons pal;
Dan bruischte ook in der strijd'ren tal
  Het heldenbloed in de ad'ren.

Slechts eenmaal, toen ons vrij gewest
  ORANJE's naam moest derven,
Toen bouwde de Ad'laar hier zijn nest,
Toen zag men in der vad'ren vest
  De vrijheid kwijnend sterven.

Maar dra verscheen de gloriedag,
  Die weer onze eeuw zag dagen;
Toen Neêrland in der volk'ren slag
Dien trotschen Ad'laar vlugten zag
  En uit het nest verjagen.

Maar ook vergeet de lauw'ren niet,
 Die WILLEM's Zoon mogt plukken;
Toen op ons vrije grondgebied
De bann'ling 't hoofd zoo bloedig stiet
 En voor dien held moest bukken.

Aan welke kust of oord de faam,
 ORANJE! uw naam doet hooren,
Daar scharen zich de volken zaam,
En zien, bij 't prijken van dien naam,
 Het volksgeluk herboren.

Die naam, die ons ten zegen strekt,
 Zal ons den bloei hergeven.
De Handel, uit den slaap gewekt,
Ziet eens, door zulk een schild gedekt,
 Zijn ouden roem herleven.

Ja, waar ge, o kiel! uw vlaggen toont,
 Daar zal de vreemd'ling leeren;
Hoe hier zich 's hemels zegen troont,
Waar 't volk vereend zijn geestdrift toont,
 Om VADER WILLEM te eeren.

N. VAN DER HULST. *M.D.*

WAARHEID.

'k Zat eenzaam op mijn kamer,
In diep gepeins verzonken;
Het hoofd in d' armen rustend,
En voor mij zelv' verloren,
Bewonderde ik de wijsheid
Der Grieken en Romeinen
In 't verschen naar de waarheid.
Maar na een dieper denken,
Bij meerder overpeinzen,
Bleef mij het harte ledig;
Het scheen nog meer te wenschen;
Ik riep, geheel verlegen:
« Wat mag toch waarheid wezen? » —

« Wel, wat zou waarheid wezen! » —
Zoo hoorde ik spottend zeggen.
Verschrikt zag ik ter zijde,

En ziet! een dartel knaapje
Was bij mij ingeslopen,
Ofschoon ik deur en venster
Zorgvuldig had gesloten.
Het speelde met een pijltje
En kwetste mij moedwillig,
Maar spotte met mijn smarten;
Op eens sloeg het zijn wiekjes
Al klappend van elkander,
En spreidde zijne glansen,
Die d' oogen mij verblindden.
« Zeg », vraagt gij wat toch waar zij?
(Zoo sprak het) dit is waarheid,
« Dat gij met al dat peinzen
« Het ware nooit zult vinden!
« Wat moet dat veld van letters
« Waarin ge uw oog laat weiden;
« Waartoe uw hoofd gedoken
« In d' afgrond van verwarring
« Der stugge Filosofen?
« Kom, sla eens d' oogen opwaards!
« Hoe heerlijk is het weder!
« Hoe lacht het lieve zonlicht,
« En noodigt elk naar buiten:
« Toe, fluks van uwe kamer!....»
Met een wierp hij de boeken

Moed-

Moedwillig uit mijn' handen,
En dreef mij naar de kapstok. —

« Wat zijt gij lastig, knaapje!
« Gij durft een Jongling dwingen,
« Die fier is op zijn krachten!
« Hoor! waart gij niet zoo aardig,
« En had gij niet die pijltjes,
« Ik zou uw stoutheid straffen. » —
Zoo sprak ik, en was vaardig.

Toen klom het op mijn tafel,
En streek mij langs de wangen.
« Ga schielijk naar het Meisje,
« Het Meisje dat gij liefhebt,
« En zeg, dat, zoo zij, heden,
« Aan uwe zij wil wandlen,
« Ik haar geheel een leven
« Vol heil en vreugd belove!
« Voedt in uw hart geen twijfel,
« Als of zij dit zou weigren,
« Zij is zoo lief en aardig,
« Zachtzinnig en aanvallig,
« Zoo vriendlijk en zoo teeder,
« Dat zij uw wensch, o Jongling!
« Voorzeker zal verhooren. »

Zoo sprak de kleine Jongen.
En schoon hij in zijn oogjes
Iets had als of hij spotte,
Toch was hij d' onschuld zelve,
Toch las men uit zijn blikken,
Vertrouwen, Deugd en Liefde.
Zijn taal was ongekunsteld,
Ei zeg, beminde Laura!
Sprak hij in alles waarheid? —

Augustus 1823. H. F. KOHLBRUGGE.

HERINNERING.

Nog denk ik, mijne Laura!
Aan die genoeglijke avond,
Toen wij te zamen gingen
In schaâuw der hooge dennen;
De Zefirs, langs de bladren,
Elkander fluistrend vroegen
Wat wij te zamen spraken;
De zon liet nog haar oogen
Door 't eenzaam boschje weiden,
En gluurde door de lanen,
Waar wij te zamen gingen,
En had schier bij dat gluren
Haar eigen loop vergeten; —
Hoe heuglijk was die avond!
Het boschje scheen me een tempel,
Gij een Godin te wezen;
Ik voelde een stille aanbidding,
Voor u, in 't kloppend harte;
En wilde tot u staamlen,
Maar kon geen woorden uiten.

Ik praatte van de schoonheid
De lieflijkheid der avond,
Maar wilde iets anders zeggen,
Maar 't harte sloeg zoo hevig. —
Uw oog doorliep de velden,
De zwoele daauw zeeg neder,
En spreidde een bed van paerlen.
De Maan klom stil en statig
Langs d' effen baan der wolken,
Maar toen zij ons ontdekte,
Bleef zij nieuwsgierig staren,
En loeg mij kwijnend tegen.
Toen klemde ik u in de armen,
En sprak: « beminde Laura!
« Gij moet de mijne wezen.... »
Toen las ik uit uwe oogen:
« Gij moogt de mijne wezen. » —
Het was of op mijn lippen
Geheel mijn aanzijn zweefde:
Ik roofde duizend kusjes
Van uwe lieve wangen,
En duizend minnegoodjes
Klapwiekten om ons henen —
Dat was een heuglijke avond! —

Septemb. 1823. H. F. KOHLBRUGGE.

LAURA'S OOGEN.

Als Febus zijne lokken
Met hemelroode rozen,
Versiert, en bij die rozen
Een kroon van diamanten,
En glinstrende robijnen,
En stroomend goud laat prijken;
En dan, met gloeijend aanzigt,
Gerezen uit d' omhelzing
Der zee, het halfrond aanlacht,
Dan is mijn harte vrolijk,
Dan juicht het van verrukking,
Dan scheppen zich mijne oogen
In 't morgengoud een Hemel.

Maar d'Englenblik van Laura
Is meer nog voor mijn harte!
Ben ik vermoeid van turen
Op wonderlijke letters,
Waarvan niet één zoo fraai krult
Als 't allerkleenste lokje,

Dat

Dat op haar lieve schouder,
Haar blanke schouder dartelt,
Dan vlieg ik naar haar woning;
En heb ik haar gevonden,
Dan klem ik haar in de armen
En laat de kusjes smelten
Op hare lieve wangen.
Wanneer zij mij dan aanziet,
(O tooverend vermogen!)
Dan poppelt mij het harte,
En zend wel duizend beden
Ten Hemel voor mijn Meisje!
En moog 't dan avond heeten,
En moog het duister wezen,
Het is voor mij geen avond,
Het is voor mij niet duister;
In de oogen van mijn Meisje
Spreidt schooner zon haar stralen!

Uwe oogen, mijne Laura!
Zijn voor mij aarde en hemel!
Het smachten mijner blikken
Krijgt laafnis door uw lonkjes;
Als ik u minlijk aanzien,
In 't gluipen, durf ontmoeten,
Dan kan ik in uwe oogen

Mijn

Mijn eigen beeld zien spelen,
O zaalge Hemelwellust!
Dan bid ik, moog mijn beeldnis
Zoo in uw harte spelen!
En wil ik tot u spreken
Dan ben ik zoo verengeld,
Het is of ik de sprake
Der wereld ben vergeten. —

Zeg eens, liefstallig Meisje!
Dat, met een enkel lonkje,
Mijn harte aan u kunt boeijen,
Mijn zinnen kunt betoovren,
Mij alles doet vergeten
Wat buiten u moog wezen,
En mij een vreugd doet smaken
Die ik voor gouden bergen
Niet gaarne zou verruilen,
En mij ontrukt aan de aarde;
Ei zeg, beminlijk Meisje!
Wat zit toch in uwe oogen?

Januarij 1824. H. F. KOHLBRUGGE.

MIJN

MIJN VRIEND.

Wien 't hart voor liefde en vriendschap klopt,
Schat vriendschap 't meeste waard,
Zij, kalmer dan de liefde-gloed,
Schenkt meer bedaardheid aan 't gemoed,
Verspreidt meer heil op aard.

Wat, wat toch zou de wereld zijn,
Bestond de vriendschap niet?
Men vond dan in de maatschappij,
Geen eendragt, vrede of harmonij,
Slechts kwelling en verdriet!

Die zonder vriend en vriendschap leeft,
Is arm bij geld en goed;
Maar die opregt de vriendschap mint,
En voor zijn hart de vriendschap vindt,
Is rijk in tegenspoed.

Ja

Ja Vriendschap, voorsmaak van 't genot
    Der hoogste zaligheid!
Gij hebt zoo vaak op 't wereldrond,
De vruchten van uw schoon verbond,
    Alom ten toon gespreid.

Dan ach! hoe vaak wordt gij miskent,
    Veracht, verguist, bespot.
(O heilig blijv' mij uw altaar!)
Doch bij den snooden huichelaar,
    Wacht u geen ander lot!

Dan wie vondt oöit op aard een vriend,
    Dezelfde in vreugd of smart,
Een vriend die nimmer mort of klaagt,
En luim en grilligheên verdraagt,
    En vuige laster tart'?

Hoe zelden dit gebeuren mag,
    Mij valt dit lot ten deel,
Zoodat in wederwaardigheên,
Waardoor ik dikwerf wordt bestreên,
    'k Mij met zijn vriendschap streel.

Een

Een ander klaagt vaak dat zijn Vriend
    Hem niet gestadig verzelt;
Doch zelden slechts ga ik alleen,
Zoodat deez klagt, wij algemeen,
    Mij, of mijn Vriend niet geldt.

Ja! als ik mij op reis begeef,
    Is hij mijn medgezel,
En, gaat het snel of langzaam voort,
En spreek ik veel of ook geen woord,
    Het is hem altijd wél.

Maar wee! den geen die onbedacht
    Mij aanrant, hoont of smaad,
Vooral wanneer ik 't hem gebied
(Slechts dan alleen en anders niet)
    Is hij verschriklijk kwaad.

Hij kwelt mij nimmer met zijn leed,
    Noch klaagt mij over smart,
Al 't kruis dat hem wordt aangedaan,
Blijft hij met taai geduld weêrstaan,
    Of smoort hèt in zijn hart.

Zijn

Zijn eerlijkheid en goede trouw,
Gaan hand aan hand gepaard,
Ja, wat ook soms mijn geest ontrust,
O, daar van ben ik wel bewust
Dat hij 't geheim bewaart.

Dienstvaardig is hij steeds voor mij,
't Mag guur zijn, koud of heet,
En kom ik vroeg of kom ik laat,
En waarheen ook de wand'ling gaat,
Hij staat altijd gereed.

Hij is gestaâg mijn steun en stut
Op 't moeilijk wandelpad,
Ja vaak heeft hij mijn wank'len voet,
Voor struikeling en val behoed,
Wanneer 'k geen uitzigt had.

Vraagt iemand of ik waarheid spreek,
Dan of ik schertse of jok?
Ik antwoord': Echt is mijn verhaal;
Doch 'k sprak thans, in verbloemde taal,
Slechts van mijn *Wandelstok!*

A. KORTEWEG,
Landbouwer, te Sommelsdijk.

BELOOND GEDULD.

(DOOR EENE DAME).

Welk een onvoordeelig jaar!
'k Word geen appeltje gewaar;
'k Vind geen pruimpjen aan de boomen,
Daar men ze anders af zag stroomen,
Ja patientie! daar meê uit,
'k Eet dit jaar dan maar geen fruit.
Maar zie wat er nog gebeurde:
Toen de tijd kwam dat het kleurde,
Wierd ik echter hier en daar,
Ooft, voortreflijk ooft gewaar;
Pruimen, die zoo heerlijk pronkten,
Lust verwekten, lieflijk lonkten;
Appelen, daar Eva vast
Haren man op had verrast.
'k Dacht: « Daar heb je nu, dat praten.
« Wat kan klagen, morren, baten;
« Soms wordt minder overvloed,
« Door een eed'ler gift vergoed. »

'T

'T ZOMERZOTJE.

(DOOR DEZELFDE).

Daar is 't eerste Zomerzotjen,
Nu des winters gure schoot
Zich op nieuw voor ons ontsloot,
En mij leert, dat ik mijn lotjen,
Bar of zacht, vertrouwen zal
Aan den Stierder van 't Heelal.

HET RUIKENDE VIOOLTJE.

(DOOR DEZELFDE).

Is het lieve Zomerzotjen
Mij zoo wellekom geweest?
't Was, daar 't door geen geur verkwikte,
Toch maar schoonheid zonder geest.
Dubbeld welkom dan Viooltjen,
Nedrig bloempjen uit der aard!
Dat bij zulke schoone verwen
Ook den geest der geuren paart.
Looft ge uw Schepper op uw' wijze,
Door uw kleur- en geur-waardij,
Leer mij ook, dat ik hem prijze,
En zoo needrig zij als gij.

KAMILLEN EN PEPER.

(DOOR DEZELFDE).

Hoe meer men de kamillen trapt,
Wel ver dat dit haar kracht verslapt;
Het opent eeniglijk de deur
Voor een des te aangenamer geur:
Hoe meer men ook de peper kraakt,
Niet, dat zij daarom minder smaakt;
Het maakt te meer dat ze uit haar aard
Versterkt, en voor verderf bewaart. —
Leer hier, mijn geest! dat niet het zoet
Is, 't geen ons beter maken moet.
Geef, goede God! wanneer ik lij,
Ik als kamille en peper zij.

AAN DEN HEERE L. KOLFF,

BIJ GELEGENHEID VAN HET DOEN ZIJNER VIJFTIGSTE POLDER-REKENING VAN MIDDELHARNIS, DEN 30 MEI 1821.

De tijd, de vlugge tijd snelt voort gelijk de baren,
En, even als een droom, zoo zijn een aantal jaren:
Getuig het gij, die hier reeds vijftigmaal verscheen,
Of zelfs een halve eeuw niet als een droom verdween?
Was in de toekomst ligt moog' ver verwijderd schijnen,
Het is begoocheling, die spoedig zal verdwijnen,
Op 't onverwachtst is 't daar, en dan, dan is de tijd,
Een damp, een waterbel, ja enkel ijdelheid!
Reeds mogt gij vijftigmaal hier uwe reekning geven,
En steeds was elk voldaan met wat gij hebt geschreven:
O doe het andermaal! maar schoon gij 't vaak nog doet:
Maak toch, o maak vooral uw laatste reekning goed!!

A. KORTEWEG,

Landbouwer, te Sommelsdijk.

4,75
350
300

11,25

